

Kranz, Jacob

ז' ה' ל' צ' י' ב'

... Sefer hammiddoth

ספר המדות

מאת

רבינו יעקב דובנא זצ"ל

עם

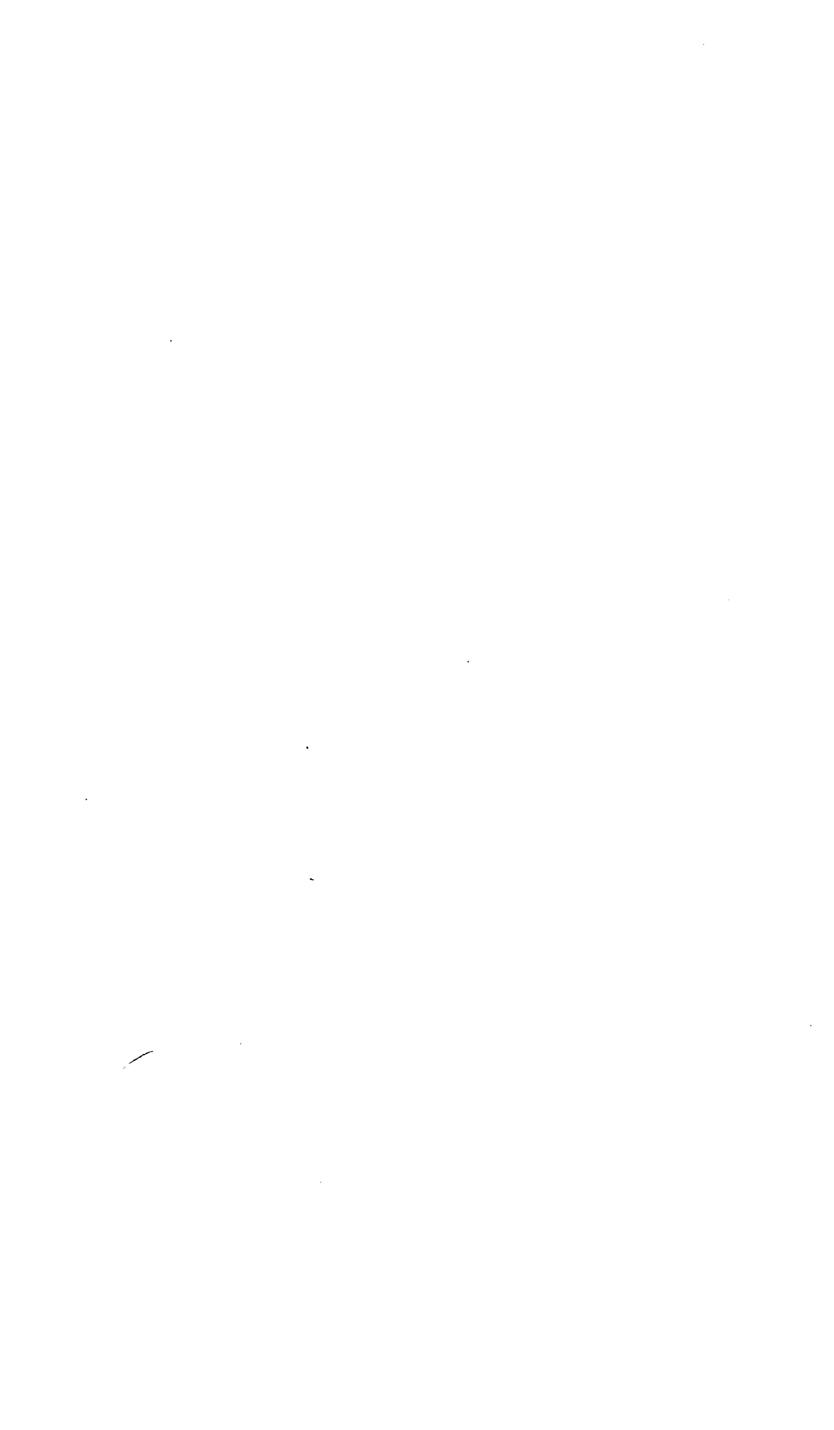
שיורי המדות

מאת

תלמידו הרב המגיד הדרשן הגדול ופרשן מפואר ומפורסם שמן תורק שמו .

מוה' אברהם בערוש פלאהם נ"י מ"מ דק"ק שעברשין .

נדפס נודע בשערים לפ"ק

הסכמת הגאונים

הרב הגאון הגדול החסיד המפורסם האב"ד דק"ק לבוב נ"י.

יום בשורה הוא היום הזה . כי הנה יד שלוחה אלי מאת ידידי הרב המגיד הדרשן המפואר מוה' אברהם בערוש פלאהם נ"י מ"מ דק"ק שעברשין . אשר דעתו להוציא לאור מאמר גנוזה אשר לו באוצרו הטוב מאת הרב הגדול הנודע ביהודה וגדול שמו בישורון מהר"י דובנא זצ"ל ספר מחולק לשערים . שער הדעת . שער היראה כו' . והנה זכרתי ימים מקדם כאשר כבוד הרב מוה' אברהם בערוש הנ"ל נ"י היה אתנו פה סמוך על שלחני . ובתוך אחד השיחים אמר לי כי יש תחת ידו מחברת יקרה הנ"ל . ואנכי עוררתיהו אשר יראה להדפיס . כי ידעתי את האיש ואת שיחו ובאמת שכלו . כי יעלה הרים ירד בקעות בעמקי המסילות . להעיר ולעורר לב האדם לאהוב מישרים ולבחור במדות ישרות . ולעזוב את המגונות . והנה עתה שמחתי . כי ראיתי אשר הרב מוה' אברהם בערוש הנ"ל כבר החל לעשותו . ובפרט שמחתי כי הרב הנ"ל הוסיף עליו חכמה וטוב משלו . והוסיף הערות על ספר המדות וקרא להם בשם שיורי המדות וע"כ אליכם אישים אקרא . משכו וקחו לכם המחברת הזאת להבין דברי חכמים וחידותם . ולבי נכון ובטוח כי יאותו רבים לאורו . ויבואו שעריו בתודה . וארור האיש אשר יעשה בזדון להעלות על מכבש הדפוס את הספר היקר הזה לחזור להדפיסו בלא רשות הרב המחבר נ"י או ב"כ . לא במדינה זאת ולא במדינה אחרת . ולא על ידי שום ערמה בעולם . רק נוצר תאנה יאכל פריו .

דברי המדבר לכבוד התורה ולומדיה .

יום ב' י"ב שבט תרי"ט פה לבוב .

הצעיר יוסף שאול הלוי נאטענזאהן אב"ד דק"ק לבוב והגליל .

בעהמ"ס ספר מפרשי הים . ומ"ג . ומ"מ . וכעת יד שאול .

הרב הגאון הגדול החסיד המפורסם האב"ד דק"ק ווארשא נ"י.

מים עמוקים עצה בלב איש . כאשר הדרשנים . ואבי כל מושלי משלים . בחכמה ומוסר השכל בישראל גדול שמו . מוה' יעקב ז"ל מ"מ דק"ק דובנא . ואיש תבונה ידלנה הוא תלמידו החכם הנודע בשערים הרב המגיד ודרשן מפואר מוה' אברהם דוב בערוש פלאהם נ"י מ"מ דק"ק שעברשין . הוא הדולה ומשקה מתורת רבו . בספריו אשר כבר הוציא לאור ועתה קם והתעורר להוציא לאור עוד ספר אחד מחבוריו היקרים . וקרא אותו בשם ספר המדות וגם הוא חכם ומבין מדעתו . והוסיף הערות משלו . גם תנא ושייר שיורי המדות . ויען כי כבר אתמחי גברא וספריו היקרים . ורוח חכמים נוחה מהם . וגם מבורי תלמידו שהתהלך לרגל המלאכה בנתיבות דרכי רבו בשלמות חכמתו . כבר הם לנו לעינים . על כן גם ידי תכון עמו להעיר לבב אחינו ב"י המתנדבים לסייע בידו . ואין צריך לומר שחלילה לשום איש ישראל להסיג גבולו לשוב להדפיס הספרים הנ"ל בתבניתם ושלא בתבניתם לא במדינה זאת ולא במדינה אחרת בלי רשות הרב המחבר נ"י . או רשות ב"כ . שלא לנעול דלת מ"ו בפני פעלא טבא . וכל המסייע בידו יתברך בסייעתא דשמיא כמשאלות כל בית ישראל ונפש הבא עה"ח

יום ה' י"ב תמוז תרי"ט לפ"ק

דוב בערוש מייזלש חופ"ק ווארשא יע"א .

מודעה

אחי ורעי! שאלה אחת אני מבקש מכם. הנה זה כמה שנים נאבד או נגנב ספר אחד מספרי מו"ה כתיבת ידו הקדושה. בו כל כתבי הלקוטים מחידושי דרושי מוסר אשר דרש בימי הנוראים ובימי התשובה. ענינים רבים כבר נדפס ממנו בס' קול יעקב במגילת איכה. ובס' אהל יעקב בראשית. שמות. אבל עוד יש בו ללקט ולסדר ספר יקר ונכבד. ושמעתי כי הוא נמצא ביד דרשן אחד בהבל ווילנא. לא ידעתי מה שמו. ושם עירו. לכן עתירתי את השומעים את דבריי אבקש בעדכם ואף את ברית יעקב מו"ה הצדיק נ"ע לחוס ולחמול על דבריו היקרים וכל מי שיש לו ידיעה מזה איה נמצא הכרך הזה למהר להודיעני ואטיב לאיש מחירו אשר יתן. ויטיב לי את האבדה. למען עלהו לא יבול ס"ו. וזכות מו"ה ז"ל יגן על האיש הזה אשר יעשה עמדי הצדקה הזאת לו ולזרעו עד עולם. דברי המעתיק.

אברהם בערוש פלאהם מ"מ דק"ק **מעזריטש.**

אגרת

מאת כבוד הרב הגאון הגדול החסיד המפורסם. מוה' מרדכי זאב איטינגר נ"י לנצח. בעהמ"ח מפרשי הים ושו"ת מאמר מרדכי ושארי ספרי יקרי'.

בעזה"י יום ו' עש"ק ס' סכת תרע"ז לפ"ק לבוב.

שלום וברכה ושנות חיים. לנאה דורש נאה מקיים. ברוחו פי שנים. מבשר צדקות. ודובר צחות. דעת הכמה ומוסר תוכחות. רוקח מעשה מרקחת. לרפאות חולי נפשות בשובה ונחת. ה"ה ידידי הרב המגיד המפורסם מוה' **אברהם בערוש פלאהם** נ"י. מ"מ דק"ק שעברשין.

שוש אשיש ותגל נפשי בראותי מכתב יקרתו כי יש תקוה לראות דברי קהלת יעקב. הוא הרב מהר"י דובנא ז"ל הנודע בשערים. מגיד מישרים. מישר הדורים. בתוכחות ומוסרים. וכבר האיר לארץ ולדרים. בספרים היקרים. קול יעקב. ואהל יעקב. אמנם עוד נשאר אחריו ברכה. שמורה וערוכה. כלילת יופי. כלול בהדרו. בחכמת מוסרו. אשר דרוש דרש ללמד בני יהודה מדות ישרות. והיו למאורות. לפקוח עינים עוורות. ומתרדמת הזמן להיות נעורות. הכי קרא אותו בשם ספר המדות כי הוא לחם חמודות. אוכליו ישבעו. ומצא להם כדי מדתם. להבין דברי חכמים וחידתם. ליישר ארחותם. ולסקל מסלתם. והנה זכרתי ימים מקדם בהיות מעכ"ת בצל קורתי. רבת שבעה לה נפשי מדבריו. בשמעי אמריו. כי נעמו. — ומאד הי' הדבר נפלא בעיני כי עברו ימים. וחלפו זמנים. ולא שמעתי אם מעכ"ת ישלים נדרו. להפיץ אמרו. כל שפוני טמוני אוצרו. אשר יתענג במו כל איש אשר רוח אלקים בקרבו. ועתה שש אנכי על אמרתו. כי כבר החל לעשותו. לסדרו על מכונתו. והוסיף חכמה וטוב בהערות יקרות. כספיר מאירות. אשר קרא להם בשם שיורי המדות. והנה לפאר ולהדר מלאכתו. ולהעיד על יקר הספר ותפארתו. שפת יתר הוא. כי מי עור לא ראה מאורו עלי ספר אהל יעקב אשר הוציאו לאורו. כי רוח מבינתו עליו מרחפת. יפעת זהרו עליו מעיפפת. ובלי ספק כמעשהו בראשון כן מעשהו בשני. במעיל ההוד מעטהו. ובצניף ההדר יצנפהו. יהי שכרו אתו ופעולתו לפניו. יראה שכר טוב בעמלו. אשרי לו. אשרהו אשר דבר יקר כזה בא להבלו. יברך ד' אותו לרגלו. ועל דבר אשר דרש מאתי לגדור גדר בפני עושי עולה. לבל ישהיתו את נחלתו. להדפיסו שנית בלא רשותו. הלא לא יחרוך רמי' צידו. כי בכלל ארור הוא. ארור מסיג גבול רעהו. וחלילה חלילה לשום אחד מבני לשוב להדפים הספר היקר הזה לא במדינתנו ולא במדינה אחרת. במתכונתו ושלא במתכונתו. בלא רשות הרב המחבר שיחי'. או רשות מב"כ. ונוצר תאנה יאכל פריה. וזרים לא יבוזו חילו. יהי שלום בחילו. שלוה באהלו. כעתירת ידידו. מוקירו ומכבדו. דורש שלומו באהבה.

הק' מרדכי זאב איטינגר.

בעהמ"ח ס' מפרשי הים ומגן גבורים ושו"ת מאמר מרדכי.

הסכמת הגאונים

הרב הגאון הגדול החסיד המפורסם אב"ד דק"ק לובלין נ"י.

כל הוגה בספרי רבותינו הראשונים ז"ל יראה כי המדות הטובות הנטועות בקרב הלבבות המה אשיות ויסודות אל התורה הקדושה. אשר לזאת אך מעט מהם מבוארים בתורת ה' ית'. יען כי הנעדר מהם ומעט אזהרותיהם לא לו תורת האדם. וכמו שלא הולך האדם לסורותו מהעניני' אשר טבע אנושי צריך אליהם. כן אך למותר להזהיר על יושר המדות באשר הוא מלב אנושותו על תבל. ואם כי לא נתבאר בתורה כל אחת מהמדות. עכ"ז כל משכיל ימצא כי המה נשואים במאמרי התורה ובדברי הנביאי' ע"ה. ובקראתם נתייקרה אזהרה מפורש בתורה. כמו השקר והרכילות לה"ר. ולא תעמוד על דם רעך ואהבת לרעך כמוך. וכדומה מהעניני'. יען כי היצר ישיא לב האדם ויאמר לו כי המדות הנשחתות המה בעורכי שלחנו. המה נצרכים למחייתו. גם להשאירו בכבודו. כי ינקום בשונאיו יכניעם תחתיו. ע"כ הי' מהצורך אל התוה"ק להזהיר את האדם על עניני' כאלה. והנה בעוה"ר בימינו אלה נשכחו ונעזבו המדות הישרות, עבשו הפרודות. עלו בהם חלודות. וגם אלה המבוארי' בתורת ד' אין זכר למו. עד כי נחשבו בעיני ההמון כדקדוקי מצות, אשר זה חלק גדולי ישראל לבד. השרידים בעם. וגם אלה אשר יעטו עצמם במעטה קודש. קוראים דרור לעצמם בעניינים אלו. וישלחו לשונם מפתי עד כי לא ידעו במה יכשלון. וכל ספרי המדות אשר חוברו מאת הראשונים ז"ל לא הועילו למו. והמה מונחים תחת מכסה קורי עכבים לא תגע בהם יד. הפעם שמותי ראיתי אור כי יהל ממכתבו של הרב המפורסם הדרשן הגדול חכם השלם מוה' אברהם בערוש פלאהם נ"י מ"מ דק"ק פייעטרקוב וק"ק שעברשין. הוא הגבר אשר במתק שפתיו ורוחב דעתו סידר כתבי רבו הצדיק הדרשן הגדול המפורסם ונודע ביהודה מוה' יעקב דובנא זצ"ל. וחיבר מהם ספר אהל יעקב על התורה. והוסיף עליהם הערות יקרות. עתה הוא מביא לבית הדפוס ספר המדות מאת רבו הצדיק נ"ע. והוא הוסיף ועשה לו משבצות זהב. הערות על ספר המדות. אשר בשם יקראם שיורי המדות. וביקש ממני הסכמתי. שמחתי מאד כי אולי יחשב זה הספר לדיוגמא חדשה. וינהרו בית ישראל לשאוב מבאר יעקב מים טהורים. וחלילה חלילה להשיג גבולו של הרב המחבר נ"י. שלא לחזור להדפיס ספר זה בלא רשותו לא במדינה זו ולא במדינה אחרת. שלא לעבור על אזהרת תוה"ק לא תסיג גבול רעך. וד' יטע בלבנו תורתו. ויראתו הטהורה. כנפש עבד לעבדי ד' פ"ק לובלין יום ג' ד' שבט שנת תרי"ט לפ"ק.

סקי' יושע העשיל אשכנזי.

הרב הגאון הגדול החסיד המפורסם האב"ד דק"ק ביאליסטאק נ"י.

אורו עיני כי ראיתי ביד החריף הרב המגיד הדרשן המפורסם לתהלה מהור"ר אברהם בערוש פלאהם נ"י מ"מ פ"ק יצ"ו ספר המדות. אשר חובר מאת איש חי רב פעלים מקבצאל הוא ניהו הרב הגדול בתורה ועבודה צדיק יסוד עולם מרנא יעקב זצ"ל בעל ספר קול יעקב ואהל יעקב. והספר המדות אשר הניח אחריו מאיר עיני נפשות הכמהים והאבים להתקרב לעבודת אבינו שבשמים. והנא דיי להרחיק מן הנפש כל מחלה וכל מדוה רעה והוא נודע בכל קצוי ארץ כמה נפישי חילי' של הרב הצדיק נ"ע. באשר ד' ית' נתן לו בינה יתירה בחכמת הדרוש. וכמוהו לא הניח איש נאה דורש ונאה מקיים כאשר אבותינו ספרו לנו צדקת מעשיו. ובעינינו ראינו חבוריו המלאים רוח דעת ויראת ד'. ועולה על כלם דברי הספר המדות אשר בכתובים ביד הרב מוה' אברהם בערוש נ"י. אשר דבריו כאש בוערים וככוכבים מאירים. להאיר לנו הדרך נלך בה עד היות נכון לחזות בנועם ד' ולבקר בהיכלו. והנה הרב מוה' אברהם בערוש הנ"ל כבר הוציא לאור עולם חיבורי רבו הצדיק נ"ע והוסיף משלו דברי' יקרים. וכמעשהו בס' אהל יעקב כן עשה גם בספר היקר הזה. כי עשה לו מטעמים בהערות אשר חיברו לו ידיו. אשר יקראם בשם שיורי המדות והמה דבריה אשר ישאבו חכמי לב. ואנכי ראיתי כמה פרקים מספר הנכבד הזה. וראיתי כי הוא אוצר של יראת שמים. והמתנדבים בעם הקודש ישיתו לבם לדבר הזה לחזק ידיו הרפות. ולהיות בתומכי כפשו למען יוכל להוציא תעלומה אורה. ואין צריך לומר שלא להשיג גבולו ח"ו. שלא לשוב להדפיס ספר זה בלא רשותו ורשות ב"כ לא במדינ' זאת ולא במדינה אחרת. וזכות התורה והעבודה אשר יתרבה ע"י הגיון ספר זה היקר והנכבד יגן על המחזיקי' ביד הרב המחבר נ"י להיות שכרם אתם ופעולת' לפני ד'. כנפשם ונפש הכותב וחותם יום ד' כ"ו מרחשון תרט"ז לפ"ק מעזליטש.

רפאל יו"ט היילפרין חופ"ק הנ"ל.

הקדמה

עליון נורא אמר עולם חסד יבנה. שם ממדיה וירה אבן פנה. קו תוהו ואבני בוהו
ויֶשת עליהם תבל בחכמה ובתבונה. הרבה צבאה מלוא רוחב ארצה: גם
בין מקלעות הרכבתה בין חומר ובצה. את הכל עשה יפה גדל העצה. ויריעות תכלת
בארץ נמתחו. נטוי למעלה על ראשיהם. מריקים זהב מעליהם. הרקיע לזוהר.
עצם השמים לטוהר. כוכבי מרום הוד נגהם יפיצו. שמש ירח זבולה יעמודו. ארמון
נחמד ומפואר כלול בהדרו. ובהיכלו כבוד אומר כלו. מרוקם בחכמה נחטב בדעת.
ונטע בו עין רואה ואוזן שומעת:

ואל מי מהיצורים כל אלה כוננו. אל מי מהנמצאים כל אלה נמצאו. הלבעבור הרמש
והזוחל או הולך על ארבע. הלמען דגי הים או צפור שמים. הארץ האירה
כבודה בעדי עדים. הלא בעבור האדם לבדו בחיר הנבראים. תרומת הנמצאים.
תפארת כל היקום. אותו ראה אלקים ראשית לו. כל שת תחת רגליו. אליו האציל
מהוד כבוד עליון ללמדהו דעת. ולהודיעהו דרך תבונות. למען ילטוש עיניו לו
להביט מעשי ד' כי רבו נפלאו. ישא מרום עיניו ויחזה סגולות חמודות למענו נמצאו.
אז ידע ויבין כי רק אותו בחר האלקים מכל משפחות האדמה. על כן יפקוד עליו כל
און וכל אשמה. וזה כל פרי החכמה והדעת לעצור כלי הרכבתו. ולסדר מחצבי נקרתו.
אל הנהגה ישרה מטוהרה ונהדרה. ולא יהי' נטוש ועזוב אל טבעי הפראי מלידה מבטן:
הן זה חלק אדם מאלקים ונחלתו. אור כי יהל בראותו. נר אלקים נשמתו. מאירה
תוך חדרי גויתו ואדמתו. כמאמר [משלי כ'] נר ד' נשמת אדם. ונאמר [ישעי'
מ"ב] נותן נשמה לעם עליה כו'. כי בעבי גבי' עכירת החומר העצוב ממקבת בור העפריות
ילך חשכים ואין נוגה לו. אבל יוצרו יצרו בדעת להרימהו מערמת עפר הברואים האלמים
ויבדילהו וישנהו לטוב בית צבאות הבריאה. כמאמר [איוב ל"ה י"א] מלפנו מבהמות ארץ
ומעוף השמים יחכמנו:

ומה יקר חסד אלקים על העם לנחלה בחר. וינטלם וינשאם על כנפי שחר. ויבא אותנו
אליו מורשה להנחילנו. תורת חיים וחקי צדק ללמדנו מבור שאון להצילנו. כי
חיי עולם נטע בתוכנו. לבלי תת למוט רגלינו. יד ההפסד לא תפרוש כנפיה לצוד
נפשות ולהכחידם. כסלף בוגדים ישדם. אבל מקור חיים הכין לנו אבינו שבשמים.
לחחיות רוח שפלים. לרוממם כאחד השכליים. לתת לנו מהלכים בין העומדים. נתן
לנו התורה החמודה. ארוכה מארץ מדה. למען תפרוש סוכת שלומה עלינו בשני
העולמים. פה בארצות החיים היא מאירת עינים. תגיד לנו דרכנו. במישרים להדריכנו
בנועם דרכיה. בשלום נתיבותיה *) ועוז ימינה תעוז לאדם כי תשיתהו ברכות לעד.
לאור

*) ומה נכבד בזה מאמר שהע"ה [משלי כ' כ"ד] מה' מצעדי גבר ואדם מה יבין דרכו.
מוקש אדם ילע קודש ואחר נדרים לבקר. אמר זה כמה נכסוף נכספתי. חפשתי בקשתי
את כלי המבקרים חפשתי. למצוא בחור מספיק אל חפצו. ולא מצאתי. וברוך הנותן לאדם
דעת כי זכני לבוא על עומק כוונת מאמר נפלא זה. ונאמר כי החכם ע"ה בדבריו אלה כיון
אל מאמרו שאמר הוא עצמו במקום אחר (קהלת ז' ט"ז) אל תהי צדיק הרבה כוי אל תרשע
הרבה

הסכמה

הרב הגאון הגדול החסיד המפורסם האב"ד דק"ק וואלקאוויסק נ"י.

הנה יד שלומה אלי מאת כבוד ידידי, גבר חכם בעוז הרב המגיד מופלג ושנון דרשן מפואר ומפורסם מו"ה אברהם בערוש פלאהם נ"י מ"מ דק"ק שעברשין אשר רוח ד' נוססה בו למרוע בספר בעט ברזל ועופרת את ספר המדות אשר אתו בכתובים מאת רבו הרב הגדול ראש הדרשנים, משוש דורו ועמו. כק"ש מו"ה יעקב דובנא נ"ע. ותלמידו הרב מו"ה אברהם בערוש נ"י הנ"ל הוסיף עליו הערות יקרות ערבים ונעימים באורים נפלאים במקראי קודש ואגדות חז"ל. ובעתה נדרשתי מאתו לשלוח לו הסכמתי על ספר כתב איש ידידי. ונפשי יודעת מאד כי כנוי אשר דברי רבו נ"ע נאמנו מאד כי יקרו עשתונותיו, רבים מתאוים למטעמותיו, חכו ממתקים, וניבו שעשועים. כן וכן ידעתי מאז את ידידי הרב מו"ה אברהם בערוש נ"י הנ"ל כי אין ערכו. נועם דבריו. ונאות רעיוניו יחדיו הם תמים יעלו חן וכבוד לפאר דברי רבו ז"ל. לכן בשמחת לבבי אביעה תהלתו. בעדת ישורון אשמיע תפארתו. אשרי התומכו ומעורכו. וארור האיש אשר ישלח בעולתה ידו לשוב ולהדפיס ספר אחד מספריו הספורים במתכונתו ושלא במתכונתו בלא רשות הרב המחבר שיחי' בנעימים. לא במדינתנו ולא במדינה אחרת. וד' יברך עמו ושרידיו. המללים על דבריו, כנפש המדבר. ליקר תפארת המחבר. וליקר כל דורשי תושי' ושוחריה.

יום ו' עש"ק ח"י תמוז ויראת מאלקיך לפ"ק.

נאם ברוך מרדכי ליבשיץ חופ"ק וואלקאוויסק

התנצלות הרב המחבר ואזהרתו.

מה מאד יהמו יכמרו מעי על החבורים היקרים אשר הוצאתים מתחת ידי. שלחתים מעל פני יתהלכו באשר יתהלכו. יתורו להם מקום לעלות שמה על מזבח הדפוס. ומשם יפרדו וישלחו פארות במכונות ישורון. והי' בבואם אל בית מאספי. אל יודעי ספר ומביני מדע. ובכל לב יהגו בהו. ועיניהם יראו זרות. לשון עלגים. לא כמדבר נאות. אל נא תשיתו עלי חטאת. כי לא כימים הראשונים הימים האלה לפני. כי בימי עלומי הייתי בעצמי המביא לבית הדפוס. והחבורים היקרים אשר הוצאתי לאור בימי חורפי נתתי עליהם הבטה עינים. והייתי אני המגיה והמשגיח לבלי להשאיר כל שגיאה. לא כן עתה כי שיבה זרקה בי. אין בכחי להעתיק עלי עבודה עבודה לנסוע לבית הדפוס ולהשגיח על ההדפסה. ואם יאמר האומר הלא אין דפוס בלא בעל מגיה. אבל אנכי ידעתי האמת כי ספר כ"י אין ביד אחר להגיה אותו כי אם המחבר בעצמו. ולזאת אבקש מאת אחינו עדת ד' שיחיו. לבלי ירים איש את ידו לשוב להדפיס ספר מחבורי היקרי'. מלבד מה שגדרה התורה הקדושה בקללת אלקי' הבא משיג גבול רעהו. אבל עוד זאת כי ישארו השגיאות לדורות עולם. והי' החפץ למלאות ידו לשוב להדפיס ספר אשר יודיעני מזה. ואשלח לו אי"ה ההגהות והתיקונים. ואתה מרום לעולם היה נא בעזרי. אמץ נא זרועי. חזקני נא הפעם. למען אוכל לעבוד עוד עבודת הקודש. כאשר אלקים למדתני מנעורי. וגם עד זקנה ושיבה היה זרועי אף ישועתי. למען אוכל להשלים החבורים הטובים אשר החלותי. ולהדפיסם בעצמי להגיה אותם בעין מגמתי. בזכות אבותי הקדושים, דברי המייחל לישועת ד' וחסדו על יראיו.

יום ד' כ"ו מרחשון בת"ר לפ"ק מעזריטש.

אברהם בערוש פלאהם מ"מ פ"ק הנ"ל.

נין ונכד להגאון מו"ה שאול וואהל והגאון מהר"מ פאדווא ומהר"י מינץ ומגזע הגאון קדוש ד' מו"ה אברהם אבוש אב"ד דק"ק פרנקפורט דמיין ז"ל. זי"ע שהקיים בי מאמר לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ד' מעתה ועד עולם.

ואחריהם היו הגאונים מהם בארץ ישראל ומהם בבבל ובזולת מהמקומות . וחברו ספרים יקרים על עניני מדות ודעות , וחברו הכל בלשון ערבי : גם רבינו בחיי הדיין בר' יוסף ז"ל חבר ספרו הנחמד והנעים בלשון ערבי . ונעתק ללשון קודש ע"י ר' יהודה אבן תבון הספרדי ז"ל . אכן המחבר הקדוש הזה נ"ע מלא את מחברתו רעיונות דקות . שבעתים מזוקקות . והנה המעתיק העתיקו בלשון מדברת גדולות . כי אין המלט מזה אל כל מעתיקי מלשון אל לשון . בהכרח יצטרכו לבקש מלות למלאות רעיונות המחבר המתנוססות על שפת המחבר . ולא קל מהרה יקחם המעתיק אל השפה אשר בשפתיו ולא יוסיף ולא יגרע . כמו שתראה התנצלות של ר' יהודה אבן תבון ז"ל בהקדמתו . עד אשר קמו כמה מבארים וחברו ספרים לבאר את דברי החו"ה . אכן הקורא בענינים כאלה לרפאות חולי נפשו אולי אין מהראוי לו לבתר ולנתח הפרקים לנתחים . ואולי גם על מלות . כי יעיין בכל פעם בבאור המלות והענין . כי הרופא אם יצוה את החולה שיקח מן הסמים בכל שעה כף אחת . ואם ילך החולה ויחלק את הכף לקבל ממנו טפה . ואח"כ עוד טפה . עד כי במשך שעה יקבל את כל הכף טפים טפים . אז לא קבל מאומה . כי הסם לא יפעול כ"א בקחת ממנו שיעור מה אשר בו לפעול. כן בקרוא יהודי בספר מוסר ורפואות הנפש ראוי לקרוא באין הפסק . כ"א בין הפרקים . אבל מי יתן איפוא ויהיו נקראים הדברים היקרים האלה בכל עת . גם הם גם הבאורים הנחמדים אשר נלוו אליהם . אולם שן העת אכלה גם ספרים יקרים כאלה . גם האיש אשר נמצא אתו החבורים הטהורים המאירים כספירים המיישרים לבות בני אדם במדות ודעות . בבית עקד הספרים שמה נועד להם מקום . שמה תחת מכסה עור קורי עכביש שמה יבולו ולא ידעתי למה יגרע משפט נחלת המחברת הזאת מגודל מחברת החשבונות אשר מסחורותיך ומחובותיך . אשר הפנקס פתוח תמיד נגד עיניך על שלחניך . ומה גם מחברת החובות אשר הם חובות הלבבות . הלא על כפים תשאהו על לוח לבבך תשימהו . כחותם על לבך כחותם על זרועך . ויהי חיים לנפשך . רפאות לשריך ושקוי לעצמותיך . אכן שבתי וראיתי כי גם הפנקס אשר על שלחנך פתוח לעיניך רשומים רק החובות אשר לך ביד אחרים . לא החובות אשר לאחרים עליך . אבל דע אחי כי זה רק בחובות אשר אתה חייב לבני אדם אחרים מה לך לעשות חשבון . או לעשות להם יד ושם לזכרון בפנקס . אשר בכתב ידך תכתבהו . די לו לבע"ח שירשום הוא בעצמו את המגיע לו ממך . ואם יתעצל ולא יכתוב ובקרב הימים ישכח מזכרונו ולא ידרוש ממך דבר . אז יהי' נחת שלחנך מלא דשן . אמנם החובות אשר אתה חייב לבוראך . לא יעבור עליהם העלמה ושכחה גם עם אריכות הזמן . כמאמר אתה זוכר מעשה עולם כו' . כי אין שכחה לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך . ומה טוב לאדם שיהי' החשבון הזה לנגד עיניו תמיד . לא יתעלם ממנו רגע . ומה נעים קול מוכיח בשער . יהלמנו צדיק חסד ויוכיחנו . ומה נאוו על הערים רגלי מבשר צדק בקהל רב להמטיר על תלמי הלבבות גשמי נדבות מארובות שמי יראתם . טל אורות ממבוע חכמתם . כאשר הי' מלפנים בישראל בימי הנביאים והתנאים ע"ה . כמאמר [שמואל א' ז'] והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל כו' . וברבות הימים ובהתגלגלות הזמנים ברדתנו פלאים ממעלת בני קדם . אין עוד כדורות הראשונים . ספו מביני מדע . דורשי תושיה יצאונו ואינם . עד אשר כמעט סך בדלתים ים החכמה . התלכדו פני תהום התבונה . וארחות האגדות נשכחו מני רגל . ומסלות מוכיחי בשער נשמו מבלי עובר . הנה בחסדו ית' האיר ממזרח צדק . הופיע מהררי קודש . וזרח לנו שמש צדקה ומרפא . ודרך כוכב מיעקב . הוא הרב הגדול בתורה . מנורה הטהורה . שמן ימינו יקרא במשל ומליצה יפה וברה . להעלות נר מצוה ואור תורה . הנודע למשגב בצדקתו ופרישותו ביראתו והכמתו ותבונתו הוא אדמו"ר מו"ה יעקב דובנא זצוק"ל . בן הרב הגדול הצדיק המפורסם מו"ה זאב זללה"ה מק"ק זעטיל . היא עיר מולדתו של שריג נעמן זה . בחבל ווילנא המעטירה אמו הצדיקת מרת הינדא בת הגאון הקדוש מו"ה נחום אב"ד דק' קאברין נ"ע . ואחיו הגאון מו"ה משה נ"ע נשא את בת אחותו מרת דבורה ע"ה בת אשת הינדא הנ"ל . וכל משפחתו המפוארה כלם אנשים גזע תרשישים . אבל לא ידעתי אכנם כעת . בעודו עול ימים כבן י"ח שנה בא לפה מעזריטש . ולמד בבהמ"ד . ולריח שמנו הטוב נקבצו באו אליו

הקדמה

לאור באור פני מלך חיים הנצחיים . כמאמר [משלי ו׳] בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך . אך לבעבור כי האדם פי שנים בקרבו . ויסודות הרכבתו שונות זמ״ז . יצטרך האדם חיילים לגבר להשתרר ברוב אונים. על קשרי סדרי מערכות גויתו ואדמתו . לבל יהיו עזובים נטושים חפשיים בחיק ההשתובבות . כי אם הנפש תשבית את מטהרה ואת משטרה . ולא תמשול ממשלתה . ירבה הנזק אל כל חלקי ההרכבה . ופרצים תצאינה מסה ומריבה . וכל היסודות ינועו יחוגו . וכרגע בדונג נמוגו . וכבר אמר חכם אחד כי כאשר ירום השכל ידו וגברה החכמה . וכאשר יניח ידו וגברה התאוה . והשרידים בעם המושלים ביצרם ממשלת אדון על עבדו . הלא מעשים המה . והקב״ה שתלם בכל דור למען יהיו לנס . יוכיחו במישור להמוני בני אדם שיהיו מאושרים ומגודרים. אך טוב וחסד לרדוף בארצות החיים . כמה שידענו מאבינו הזקן אברהם ע״ה שנאמר בו [בראשית י״ח] כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ד׳ כו׳ . ומאז החל רוח ד׳ לפעמו נוגה כאור תהי׳ . כי הי׳ החזון נפרץ . והקים ית׳ בכל דור מושיע ורב איש אשר רוח בו אשר ילך במלאכות ד׳ ילהעד בעם להגיד להם פעלם כי יתגברו . להשית לב אל המסלה אשר בחרו . ולזכור נתיבות עולם מה ראו על ככה אשר מהם עברו. כמאמר [ישעי׳ ס״א] רוח ד׳ עלי יען משח ד׳ אותי לבשר ענוים שלחני לחבוש לנשברי לב כו׳ . ואחר כי גברו העונות . ופסו הנביאים ונסתם החזון . עד כי אין עוד נביא ומוכיח בשער . בחסדיו הנאמנים עוד הותיר לנו שריד . והשאיר בכרמו עוללות להאיר עיני שארית ישורון . להעיר ולעורר את האהבה אל אביהם שבשמים . המה חכמי המשנה והתלמוד . ובספר התלמוד הזה ובמדרשיהם הנעימים ערכו שלחנם אף מסכו יינם . גם בדינים גם במדות ודעות . גם בתוכחות ומוסרים
ואחריהם

הרבה כו׳ . טוב אשר לא תדור משתדור כו׳ (שם ה׳) וכבר דיברו ז״ל (חולין ב׳) טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר . וטוב אשר לא תדור גם משתדור ותשלם . ומן המאמרים האלה כתב הרמב״ם ז״ל [ברביעי מח׳ פרקיו] כי ההליכה בין הקצוות יהיה באחריות . וההולך בדרך הממוצע ילך לבטח . וכן כתב החכם מהר״י אלבו ז״ל [ברביעי משלשי] שההגבלת המעלות הטובות כמלא קומי מלוה כו׳ . האמצעי בין ב׳ הקצוות אי אפשר שיוגבל ע״י ידיעה מתקיימת כו׳ . לכן חייבה החכמה העליונה להשפיע שפע נבואה על איש נבחר המין האנושי להודיע על ידו מה הטה המעשי׳ הנבחרים אצלו ית׳ . עכ״ל. הכלל כי הקצוות יש אחריות גם בשניהם כי כמו האיש אשר התמכר אל הרע באין ספק תקדם המלאה ותבואת קדושת האדם והיתה לבער . כן להיפך המתדמה להתחסד יותר מדי חק העבודה ותורת האדם . ומכניס עצמו בסיוג יותר מהכרחם ממנו . אמר עליו אל תהי צדיק הרבה . טוב אשר לא תדור משתדור ותשלם . אלה הדברים בכלתם ודמותם אמר גם פה . מדי מצעדי גבר . הייני כל מעשי אדם וסדר הנהגתו כבר בא אליו הכל בכתב מיד ד׳ עליו השכיל . ואדם מה יבין דרכו . כלומר האדם מגד עצמו וחקירתו מה יבין . פעם יוסיף פעם יגרע . ואמר על ב׳ הקצוות . מוקש אדם [ודאי] ילע קודש. אם יבוא ספק לידו ונכשל בו ודאי יפגום ויפחית סוד קדושתו . ממעלת נפשו . אכן ואחר נדרים . אם יחזה לנכות אחר נדרים ולקבל עליו בנדר עניני׳ נוספים על מצות התורה . יש ג״כ עוד לבקר ולחקור הרבה . והוא נ״ע גדול . והוא באור יקר למבין בחכמה ולי מה יקרו בזה דברי הרב הגאון מו״ה מנחם מאנים הלוי ז״ל מפה על מאמר הגמרא (תענית י״א נזיר י״ט) וכפר עליו מאשר חטא על הנפש על שציער עצמו מן היין . ע״י ראב״ע הקשה א״כ איך אומרים לו להוסיף על חטאתו ושיספור נזירות מחדש והימים הראשונים יפלו . אבל כפי דברי הרמב״ם ז״ל (בפ׳ הנזי׳) הנה הפורש עצמו מן העולם מכל וכל ענינו הרום . כמאמרם ז״ל (תענית שם) היושב בתענית נקרא חוטא רק מי שהיה שטוף בתאות העולם יצא לפרוש עצמו הוא צריך לתפוש קצה האחרון מן הפרישות עד אשר יוכל לעמוד על דרך הממוצע והנה הפרוש הזה גם כי לע״ע הוא עושה הפלגת הפרישות כדין . עכ״ז נקרא חוטא למפרע . כי למה נהג א״ע תחלה במותרות כ״כ עד אשר עתה יצטרך להטות עצמו אל קצה האחרון מן הפרישות . וזהו ענין הנזיר . אשר עיקר קרבנו הוא על מה שנהג עצמו למפרע שע״י הוצרך עתה לנער עצמו מן היין :

X

לוקה עטרה לעצמי ח"ו. מה מני יהלוך אם יחשוב הקורא אשר כל פרטי הדברים כלם יצאו מפי הרב נ"ע. וכבר מצאנו בגמרא על ר' אלעזר ע"ה שהתנצל כן נגד ר' יוחנן רבו שלא אמר ההלכה בשמו של ר' יוחנן. אמר בהתנצלותו [יבמות צ"ו ב'] אנא דמן ואוריתי דמן. הכל יודעים כו'. כן אני אומר הכל יודעים כי נתגדלתי על ברכי הכמתו ותורתו. וגם כי לא אומר לכם כי שלו הוא גם מעצמכם תשפוטו כי ישלו הוא. ואת אשר תחשבו גם על חידושי עבד אברהם עבדכם שהמה ג"כ שלו. כי לא רשמתי עליהם שהמה שלי מה לי בזה. לא אפסיד בזה כל מאומה. כי אני כתבתי כמשפט מחבר. כאלו הרב ז"ל בעצמו כותב ומסדר. וכן הפתיחה אשר עשיתי אל הספר הנכבד הזה. אודיעך ג"כ כי הרב ז"ל לא כתב פתיחה. וקודם התחלת השער רשם ב' וג' שורות קודם שער הדעת. וב' וג' שורות קודם שער היראה ושער אהבה. וקודם שער עבודת האלקים לא כתב כל מאומה. ואני נותן לפניך מחברת ערוכה. מקוטרת מור ולבונה. כאלו המחב' נ"ע יושב וכותב הדברים האלה בסדר נכון זה. אמנם זאת אודיעך כי פתיחת הספר. אשר כתבתי על שם הצדיק המחבר זללה"ה. כתבתי אותם על שמו בעבור כי ההידושים היקרים אשר תראה בה המה מה אשר לקטתי מתוך כתבי הידושיו וא"כ לא אשקר ח"ו בזה. ואם כי החדושים האלה נכתבו ע"י הכותב חידושי תורה. ואני עשיתי מאלה ענין ערוך ומסודר כאשר מחבר כותב בהתנצלותו. איש איש ממלאכתו. בזאת אל תאשימני. כי לולא כן לא הייתי יכול לגשת ולסדר ולחבר גם ספר אהל יעקב. כי מכתבי הצדיק זללה"ה אינם רק רשימות. ואני הלא הלבשתי אותם מחלצות ומעטפות. ובהוספות כמה הערות. רעיונות דשנות ורעננות. והעלתי עדי זהב על לבושם. הוא הלשון הזך אשר חנן ד' אותי בחסדו. ספר המדות הזה. גם כי ליוקר מהותו ותכונתו הי' לי מהראוי לכתוב אותו במליצה היותר נעימה היותר צחה וערבה. אמנם אמרתי א"כ אשבית ח"ו כוונת הצדיק ז"ל. כי כוונתו היה להועיל לכלל המוני בני אדם להעיר את לבם אל אבינו שבשמים. א"כ איך אלך לי בגדולות ובמליצות רמות ונשאות. ע"כ כתבתי בלשון ערב וקל. כמו שכתבתי ספר אהל יעקב וספר ברית אבות. ושארי חבורים אשר טפחתי ורביתי בעניי ובאנחתי. בדלותי ובמחלתי. כי עני וכואב אני מיום היותי. שמש ההצלחה. עוד עלי לא זרחה. קויתי לישועה והנה אנחה. לנפשי לא מצאתי מנוחה. בימי עלומי הייתי עומד על משמרת הקודש. לבשר צדק בקהל רב. פה עיר מולדתי. בבית המדרש הגדול של הרב הצדיק המנוח ר' צבי הירש חיים נ"ע. אבל בהתגלגלות העתים. ובחלופי הזמנים נתמעטה פרנסתי זה שנות מספר אשר עזבתי את ביתי בעיר מולדתי. והלכתי לנוע לתור לי מקום בעיר אחרת. ובאתי לשעברשין ונתמניתי שמה למ"מ. אכן הזמן הבוגד גם שם שלח ידו. ימינו תאחזני. בערפי יאחוז ויפצפצני. הה! בוגד. מחזיק באזני עובר ומתעבר. נותש רגעי ארץ נותץ ומשבר. אמרתי אלכה אשובה אל מקומי הראשון. אולי שמה אתור לי מנוחה. ואוכל לתת זמני קודש לד' לתורה ולתעודה. ולגמור החבורים היקרים אשר אתי בכתובים ולסדר אותם לדפוס. ושבתי אל עיר מולדתי. ואין עוזר וסומך ולא מחזיק בי כל מאומה. כי בעוה"ר הורם תפארת תוה"ק ולומדיה ומחזיקה. עד עפר הגיע ואם אמנם זלזלי שריגית אדם עלי חלד מטל השמים מעל יפרחו. מפי עליון כוננו. אך הוא יהלך הבלים אל אישי חלד. זח להעלות שמים שיאו. ואל זה המלך ית' דבר אליו רדה. עכ"ז גם על בני אדם גם בני איש שם הוד הנדיבות להלוך עם אלקים במשפט וצדק. כי האלקים מענה בפועל אדם להשיב לו גמולו אם זך ואם ישר פעלו. כי על זאת שלחו האלקים הנה למחיה. להחיות את דכא. להחזיק ביד נכאים *) להיות אורח לחברה עם דורשי תושיה. לחלוץ להם שד שפעתו. להניק להם כפי מסת ברכתו
אבל

*) ובגמרא (חגיגה ה) ר' יוחנן כי מטי להאי קרא בכי. והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות. עבד שרבו ממציא לו רעות רבות וצרות תקנה יש לו. ויקשה מאד מה ראה ר' יוחנן במאמר זה מה שלא ראה תחלה בהתוכחות הנוראות שבתורה ובמשנה תורה. ובכה על כלם ולא בכה רק על מאמר זה. אמנם הפליאה היותר גדולה הוא מאמר שמואל. כי הוא ע"ה רצה לדבר על לב ר' יוחנן שלא יבכה ואמר הוא בפירוש דהאי קרא זה הממציא מעות
לעני

הקדמה

אליו כמה שוחרי מ"ע לשמוע שמע הכמתו וכאשר ראו כי יום יום יתוספו אנשים. ואיש את אחיו ידחקון. בקשו ממנו שיעלה על הבימה וידרוש אז ישמעו כל האנשים אשר בבהמ"ד ויעש כן. ונתמנה למ"מ. והי' פה רק ב' שנים ונסע מפה ונתקבל למ"מ בק"ק זאלקווא. ומשם לק"ק דובנא רבתי. ושם הי' ה"י שנים. וכאשר כתב אליו רבינו הקדוש הגאון החסיד רבינו אליהו מווילנא ז"ע שיבוא אצלו הנה בנסעו מווילנא נסע דרך וולאדאווי. ועכבוהו שם להיות להם למ"מ. ועזב את דובנא. אבל לא היה שמה רק שנה אחת. אח"כ נתבקש לק"ק חעלמא. והי' שמה ב' שנים. ומשם נתבקש לק"ק זאמושטש. שמה הי' ט"ו שנה. ושמה נגנז ארון הקודש. גם כי באחרית ימיו קבלוהו מעזריטש עוד הפעם. אבל לא נתעכב פה כ"א מספר חדשים. כי כתב אגרות לבקש את פני בנו יהידו הרב ר' יצחק קראנץ ז"ל שיבוא גם הוא אליו למעזריטש ולא בא. כי כבר הי' לו עסק מסחר בזאמושטש. ולא הי' יכול לעזוב את מסחרו. קודם פטירתו העיד על עצמו אשר מיום הי' בן י"ח שנה לא עבר עליו חצות לילה בשינה. ולא עברו עליו ב"ה שלא יצום בהם. וכאשר הי' עוד יום ב' או יום ה' סמוך לער"ח התענה הפסקה של ב' ימים. ומיום נכבה נר האלקים. ונשמת הצדיק עלתה בסערה השמים. נחבוש פצעי לבבנו ונעלה ארוכה מעט לשברוננו באמרנו הלא השאיר לנו ברכה בקרב הארץ. מכתביו הנעימים אשר אתי בכתובים. ולספר לך יקר הדרם וזיו תפארתם הלא ידעת ובאזנך שמעת את שמע יעקב אדוננו. גם בעיניך ראית החבורים היקרים אשר כבר יצאו לאור. ספר הנכבד קול יעקב על חמש מגילות אשר יצא לאור ע"י בנו הרב מו"ה יצחק קראנץ ז"ל. וספר אהל יעקב על סדר בראשית. וההלק השני על סדר שמות אשר בניתי ואשר נטעתי אני בעניי. כי כתבי הרב נ"ע אין להם סדרים. ולא כתב אותם כמשפט מחבר ספר להוציאו לאור. אבל רשם הדברים למזכרת עצמו. ולא העלה על הכתב רק לקוטים. מאמרים נפרדים. לא קרב זה אל זה. ובחסד עליון ב"ה נטיתי ידי על הלקוטים ההם. ועשיתי להם סדר נכון לסמוך מאמר אל מאמר. לענות ענין אל ענין בהוספות הערות. וקישורי הענינים עד כי חברתי ב"ה מהלקוטים ההם ב' חלקי אהל יעקב. ועיני נשואות וצופות לאל גומר עלי שיעזרני בחסדיו לגמור ולהשלים החבור הנחמד הזה על כל המשת חלקי התורה. אכן דעו איפוא כי החבור הנחמד הזה אשר אנכי נותן לפניכם היום ראיתי כי הוא יותר נחוץ להקדימו להוציאו לאור. כי החבור היקר הזה חברו הצדיק נ"ע ונהג בו משפט מחבר. כי הוא מסודר בסדר נכון. ונחלק לשערים. אך לא לפרקים. בו הראה הצדיק זללה"ה תקפו וגבורתו. חכמתו ותבונתו. יראתו ואהבתו תומתו ותום דרכו. אך בעברי על שערי המחברת הזאת. ראיתי כי איננה ערוכה בכל. כי הלשון לא כמשפט אל המדבר צחות. כי הצדיק נ"ע לא לקח לו מועד ע"ז ולא כוון רק להעלות הדברים על הכתב. וכאשר פלטה הקולמס. פעם מלות יתרות. ופעם קיצר מאד. וראיתי כי ההכרח אתי להניף ידי גם על המחברת הזאת להעתיקה העתקה טהורה בשפה ברורה. עד כי בכמה מקומות היה ההכרח אתי להוסיף רעיונות להמתיק דבריו העתיקי' והעמוקים. ודע כי הרב ז"ל לא קרא שם אל מחברת הזאת. גם כי את הספר הזה סידר אותו על נכון בסדר השערים. והי' בדעתי לקרוא אותו ספר חובת הלבבות החדש. אבל אח"כ שבתי זממתי לא אעשה זאת נגד ארי שבחבורה. נגד רבינו בחיי הקדוש ז"ע. וקראתי אותו שם אחר **ספר המדות**. והנה כאשר ראיתי כי ההכרח בידי לעשות העתקה אחרת. ולשון הרב ז"ל לא הי' אפשר להדפיס [בלתי במקומות מועטות הכהתי לשונו הזהב והנעים] ראיתי טוב וישר ג"כ לתת בתוכו איזה באורים נעימים על פסוקי תנ"ך ומאמרי הז"ל להמשיך לב הקורא. ושלא לערבב הדברים הצגתי אותם לבדנה. וקראתי בשם אל ההערות האלה והחידושים האלה אשר בשיורי המדות **שיורי המדות** מהם חידושי הרב ז"ל עצמו אשר לקטתי מתוך כתבי לקוטיו. ומהם מאשר חנן ד' אותי. מהם אשר תמצא בספרי היקר **שמן המור** ובשאר חבורי היקרים. ואל יאשימני הקורא למה לא רשמתי על כל דבר מבטן מי יצא דע כי לא הי' אפשר כי כל ענין אשר עיניך רואות כבר אתה רואה אותו בשלמותו ותפארתו בנועם הרכבתו. ואיככה הי' בידי לכתוב אחר כל ב' וג' שורות זאת שלי וזאת שלו. והי' כל הספר מלא שלי שלך. ומה גם כי הפנים בעצמו אשר קראתיו ספר המדות גם הוא מורכב עתה. ואתה רואה כי אין אני

לוקח

בסליו הלכתי שם לבית המרחץ ובצאתי מן המרחץ ללבוש את המלבושים בחדר החיצון,
ונפלתי שמה אל באר המים עמוקה עד מאד. וזה כמה אשר עלה לבם לעשות מבאר
זו פלומפ. ולא עשו. והעץ התחתון נשאר תקוע בארץ ועומד בשוה עם המים ונפלתי
על העץ הזה וכפשע הי' ביני ובין המות. וכמעט נקבצו באו שמה כל הד' מיתות ב״ד.
ובחסד עליון היתה נפשי לי לשלל. אבל העלו אותי מבור שאון. ואהי כמו חללים
שוכבי קבר. שמו אותות אותותי. ברצח בעצמותי. על חטאי ואשמותי. הה! אמרתי
אדדה כל שנותי. בלשוני אין מלה. אף תקצר היריעה מלהכילה. לספר השוד והשבר
והיסורים הגדולים אשר הקיפו עלי בכל אברי החיצונים והפנימים. כמאמר [איוב ו'] לו
שקול ישקל כעסי והותי במאזנים ישאו יחד. כי עתה מחול ימים יכבד. וביאר בזה
הגאון החסיד רבינו אליהו מווילנא זצוק״ל. בספר דבר אליהו. כעסי הוא הצעקה שצעק
איוב בסבת צרותיו. והותי הוא הצרה עצמה אשר באה עליו. והיתה כוונתו בזה להשיב
אל אליפז שאמר לו הניסה דבר אליך תלאה כו' כי לאויל יהרוג כעס ופותה תמית קנאה
הוכיח אותו ואמר כי אתה צועק יותר ממה שיעיקו לך היסורים. כי היסורים אינם גדולים
כ״כ עד אשר תצעוק ותכעוס. והכעס הזה הוא יעיק אותך. וזהו כי לאויל יהרוג כעס
כו'. בא איוב והשיב לו מה טוב הי' לו אם היו היסורים בלתי עודפי' מערך הצעקה
וזהו לו [הלואי] שקול ישקל כעסי הכעס והצעקה שהוא צועק. והותי. הצרה והיסורים
ובמאזנים ישאו יחד. שישקלו בשוה זה לעומת זה. הלא הדבר בהיפך. כי עתה מחול
ימים

(תהלים ט') בפועל כפיו נוקש רשע. וא״כ ר' יוחנן כאשר הגיע למאמר ומלאוהו רעות רבות
וצרות ע״ד המליצה. מה שאינו שלו. לא עמל בו. יפה דרש. ואמר עבד שרבו ממליא לו כו'
תקנה יש לו. היינו מה זה ועל מה זה. ומעתה התבונן כי אם ידעת הגד אשר דבר. כי
אם כוין הכתוב על הוראתו הפשוטה רק ע״ד מליצה. ישאר קושיא עליו ית' וכי חסיד קוב״ה
דעביד דינא בלא דינא. ואם נצדיק דין שמים שעשה הקב״ה משפט אמת. ודין ראוי. א״כ
הוא גמול. לא מליצה וישאר הכתוב מוקשה. ומי כהחכם ומי יודע פשר דבר כהאלקי הזה
שמואל ע״ה. כשקר הרים ושוחקן כו'. כי קפץ ודלג משער לשער על כל התורה כלה ועוז כל
העבירות שבתורה וכל סוגיהם ממאמר ומלאוהו רעות כו' כי איככה נוכל לומר שזה מוסב
על עבירה. א״כ הוא גמול פשוט. ולא מליצה. לכן בהכרח מצא את לבבו לומר שזהו מדבר
מהמלוה לעני בשעת דחקו. אשר בזאת המלוה הזה עשה מצוה. רק בעבור כי אחר לעשות
הדבר עד שהגיע זה לדוחק עצום. בעמקי הרעות וצרות. ויען כי גמולו ית' מדה כנגד
מדה בהכרח ישתלם ג״כ במדה זאת עצמה. לסבול קודם ישועתו רעות וצרות. והוא אינו
רק דרך מליצה. מה שהוא צריך לסבול כמו אחר. מהרעה והצרה שהיה מקירו בה טרם
הושיעו. ודע כי גם רב ע״ה רצה לתרץ שאלתו של ר' יוחנן ופי' הפסו' רעות שנעשו צרות זו לזו.
כגון זיבורא ועקרבא. אשר הכי מעיקי' הללו, בהיותם יחד יולידו בנייהם עוד ענש שלשי.
והוא רק מליצה. כי הקב״ה לא שלח עליו רק זבורא. והוא היה עונש בדרך גמול. ישלח
לו עקרבא והיה ג״כ עונש בדרך גמול. ומה שימצאו השנים בהשתתפם יחד הוא אינו רק
מליצה. היינו העונש השלישי. אכן שמואל ע״ה לא נראה לו אשר זה. כי עכ״ז ישאר קושיא
עליו ית' מדוע יתן אל האדם דברים גמולים מה שיוסיפו לו עוד מאלות יותר על הגמול
הראוי. לכן חקר למצוא ענין ואופן שיהיה רק גמול ודין ראוי. ועכ״ז יהיה נקוב בלשון
המקרא מליצה. והוא המלוה לעני בשעת דחקו. שבזאת עשה מצוה. וראוי לקבל עליה
גמול טוב. רק בעבור כי התמהמה על רעהו עד דלתו בנבכי הצרות ישתלם ג״כ במדה זאת
והוא אינו רק כמליצה. ברוך המאיר עיני בענין עמוק זה. זה שאמרו בסמוך היינו דאמרי
אינשי זוזא לעללא לא שכיחא ולתליתא שכיחא. ר״ל אנשי חסד כאלה אשר יקדימו את עצמם
להכין לבל תשועה בטרם יגיע אל שעת דחקו שיוכל להכין לו תבואה בעת הזול לא שכיחא
ולתליתא שכיחא. ר״ל החסד אשר עושים עתה אינם עושים רק בעת היות העני בשעת דחקו.
ואינו בכוחו לעזור לעצמו כל מאומה. ותבואה ביוקר. אז ימצאו מתנדבים מעט. והלא יותר
טוב ויותר נכון היה אם היו מקדימים את עצמם בטרם גברה עליו הנפילה כ״כ. כמאמר
ומעט ידו והחזקת בו:

הקדמה

אבל אחזה באנשים . אבינה בבני אדם והנה הישרים בלבותם אשר שפע ימים ינקו זה הים הגדול מי התורה והתושי' . שפוני טמוני חול המה . נקרת הצור סתר למו . תחת חרולים יסופחו . ואל בין עקרבים הם יושבים . אתה ד' תשמרם . מן הדור זו תנצרם :

ואחר אשר ראיתי כי נשארתי כתורן בראש ההר אמרתי אולי מאת ה' היתה זאת לי להניע אותי ממקומי למען אשים לבי להדפיס החבורים היקרים אשר לי . ושמתי לדרך פעמי לאסוף נדבת המתנדבים בעם לקחת פרענומעראנטין ונסעתי לבייאליסטאק על חג הסוכות העבר . שנת המעשר לפ"ק . ומשם נסעתי לק' סיחעוואלי ויהי בע"ש י"ז כסליו

לעני בשעת דחקו פי' רש"י ותוס' על שהמתין עד שעת דחקו . ולא נתן לו תחלה . יגיע אליו צרות רבות ורעות . ועל זאת יתמוהו כל לב וכי ספו תמו עבירות מן העולם . על אשר נצטרך להסב פני המאמר רעות רבות וצרות על דבר מאום . דוגמת הפליאה הזאת עוד לא ראינו ולא שמענו . ובמה ניחם עוד את ר' יוחנן להניח לו מעצבו ומבכייתו . ויפה ניחם אותו כי המאמר מדבר עוד מן העושה מצוה מן המצות הגדולות . והוא סתום וחתום . והנה רב אמר רעות שנעשו צרות זל"ז . כגון זיבורא ועקרבא . וגם זה צריך התבוננות רב . וחוץ מכל זה הקשו התוס' איך אמרו על המלוה לעני בשעת דחקו ומלאוהו רעות רבות וצרות . והא במקום אחר אמרו (יבמות ס"ג) המלוה לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר אז תקרא וד' יענה . ונתרץ תחלה קושיית התו' כי כבר כתבנו בספר שמן הטוב [בשביעי משני] כי העושי' חסד ורחמים עם זולתם יתחלקו לב' מינים . יש טוב הלבב כ"כ עד כי הוא בעצמו יפקוד את העני ויתעורר להקדים אליו חסד טרם ילחץ אל שעת דחקו . וטרם יזעק ויתמרמר בקול כענין הכתו' (ויקרא כ"ה) והחזקת בו . ויש אשר התעוררות מעצמו רחוק ממנו . רק כאשר יבוא רעהו בקרב צרה וישאג מן המצר . המון יהמוהו לקול זעקתו . וישתדל להיות בעזרתו . והנה נחקור עתה בענין הגמול הראוי אל ב' סוגי מרחמים האלה . כפי המקובל שהוא תמיד מדה כנגד מדה . בע"כ הדין נותן כי אותו שהיה מתעורר מעצמו להכין לדל תשועה גם טרם נפלו וטרם זעק . יהיה לנגד הגמול אותו ג"כ בדרך זה . טרם יקראו ואני אענה . שהקב"ה ילוה עליו חסדו גם בטרם ישוע . וטרם יהיה נדחק אליה . לא כן אותו אשר עשה טוב לרעהו רק אחר היותו בצר בצרה בלחץ דחקו . וזעק ונתן קולו . אך אז התעורר לעזרתו . אז כמקרה הזה גם הוא יקרהו . כי הקב"ה ישפיע לו טובה ג"כ בדרך זה אחרי נפלו . אחר אשר יקרקר יתמרמר יזעק וישוע . אז ישיג תשועתו . ומעתה יפה אמרו ומלאוהו רעות רבות וצרות זה המלוה לעני בשעת דחקו . ולא קודם. יצטרך גם הוא לצעוק ולקרוא לאלקיו על טובתו . ובזה אז תקרא וד' יענה זה המלוה לעני בשעת דחקו . ושני המאמרים האלה אמרו רק דבר אחד . והדברים נכונים ואמתיים ללב מבין*) ומעתה נחם לב אל דברי ר' יוחנן.

ועל הרגשתו במאמר זה מה שלא הרגיש בהתוכחות הגדולות. ומה תועיל לו שואל במ"ש זה המתניא לעני מעות בשעת דחקו . כי הנה הסוחר יושב בחנות ומוכר סחורה לזקנים , האומן והחרש יעשה מלאכה על האבנים . זה ירויח מסחורתו וזה ירויח ממלאכתו . התשפוט בן אדם שנוכל לקרוא את הריוח הזה או שכר מלאכה זאת בשם מציאה . כי הלא מעשי ידיו המה . ואיזו דבר יתכן עליו שם מציאה בהזדמן אל אדם דבר מה בלכתו לשוק וכדומה וירימהו מעפר . אשר לא עמל בו ולא גדלו . רק בעבור שנאבד מאיש אחר . וא"כ השגתו ומציאתו הוא השגת כח אחר הוא אשר נקרא מציאה . כן הדבר בגמול המעשים . אם שכר ואם עונש . לא נוכל לקרוא אותו מציאה כמאמר (ישעי' ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו . וכן אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו ונאמר

*) שוב ראיתי בדברי המהרש"א ז"ל בח"א בפ' הבא על יבמתו שהרגיש המלוה לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר [ישעי' נ"ח ט'] אז תקרא וד' יענה . ולא הביא קרא דלעיל מיני' [שם ח'] אז יבקע כשחר אורך . דההוא קרא אפשר דהוא שכר מעשה הטוב כו' . אבל שכר דהמלוה לעני בשעת דחקו אינו גדול כ"כ . דלא הי' לו להמתין עד שעת דחקו מלעזור לו . כמ"ש ומטה ידו והחזקת בו . ומאמר כי הכאה עכום בהכי איירי . דלא הי' לו להמתין עד שיהי' עכום ממש . לכך יהי' שכרו ג"כ רק באופן זה . אחר שירד ויפול ויצעק אל ד' . אז תקרא וד' יענה . שאלו החזיק ביד העני קודם שמטה ידו כ"כ הי' ראוי להיות ג"כ המדה זו טרם יקראו ואני אענה . עכ"ל . שמחתי מאד בראותי דבריו הק' שמכוונים לדברינו . אכן תמה אני על הרב לבב כמוהו . אם כבר היתה לו הערה זאת בשלמות הלא הי' לו דרך ישר בפשר דברי חז"ל שהקשו התוס' אהדדי . ומדוע דחק עצמו כ"כ בפ"ק דחגיגה ע"ש:

תהלים

ועיניה יורידו מים . וירא ר׳ אבוש הלך ודיבר על לבה אחת דברתי ולא אשנה כי מחר תדע נמר הענין . ותלך לביתה . ויהי בסעודת הלילה אמר ר׳ אבוש אל הצדיק נ״ע שאלה אחת יש לי לבקש מאתכם . אבל הבטיחו לי תחלה כי לא תשיבו פני ריקם אז אגיד שאלתי ובקשתי . והצדיק אמר בלבו מה זה יבקש ממני . הלא לא יבקש ממני להיות פורח באויר . או לקפוץ על המגדול . ויאמר אל ר׳ אבוש למה לא . למה אמנע טוב מה שבידי לעשותו . ויאמר ר׳ אבוש הנה האשה הבאה אל ביתי קודם מנחה היא קרובתי והיא עגונה . והבטחתיה כי למחר נשב לגמור ענינה . ועתה אחר אשר זיכני ד׳ ומעכ״ת בא ומסתופף בצל קורתי . וזה החסד אשר יעשה מעכ״ת לשבת אתנו יחד עם הב״ד צדק דפה . וגם כי מעולם משך ידו מלהורות שום הוראה . אבל לא הי׳ יכול להשיב את פני הרב ר׳ אבוש ז״ל ריקם והבטיח לו. אבל אמר לו הלא אני אין עוד אתי שום ידיעה מעסק זה ויאמר ר׳ אבוש הלא כל הניירות מכל תשובות הגאונים מונחים אצלי . ויהי אחר ברכת המזון הניח לפניו כל הניירות אשר היו אתו . וישב ויקרא בהם בעיון נמרץ עד קרות הגבר . ויהי בחצי הלילה ויקם וילך אל הבהמ״ד לתיקון חצו׳ וקרוב ליום הלך ר׳ אבוש וקרא אותו מבהמ״ד שישתה מעט חמין . ואחר תפלת שחרית נתאספו לבית הרב דמתא הב״ד . והרב ר׳ אבוש . והצדיק ז״ל הלך עמהם . ויהי כי הסבו על השלחן לקח כל א׳ קונטרס מתוך חבילות התשובות אשר היו בענין זה והתחילו נושאים ונותנים בהם . וסיפר לי ר׳ אבוש ז״ל . אני הייתי כמחריש . כי כבר נשאתי ונתתי עם כל אחד בפני עצמו ואין מגיד לי מה שיניח את דעתי . והיו עיני נשואות וצפופות רק על חכם זה אם הוא לא יושעני מהם ודאי לא אקוה . והיה צופה ומביט בפניו ובתנועותיו וירא אותו איך הוא סוגר את עיניו וממשמש בזקנו . ולרגעים אחדים הוא אומר רבותי שמעו נא . נחקור נא למשל כו׳ והיה אומר משל נפלא ותאורנה עיניהם.אור כי יהל נגדיהם והתיר את העגונה. וכלם חתמו את עצמם על ההיתר :

בהיותי בלעמבערג (שנת תקנ״ז) על דבר הדפסת ספר אהל יעקב על סדר שמות .

סיפר לי הרב הגאון רשכבה״ג מו״ה יעקב אורנשטיין האב״ד דק״ק הנ״ל זצ״ל כי בהיותו עול ימים היה סמוך על שלחן וזותנו הגביר המפורסם ר׳ הירש וואהל ז״ל מייערוסלאב . שהיה נקרא ר׳ הירש מייצעס והיה לומד עם חבירו . קרא אותו בשמו אבל שכחתי . והפליג בשבח ומעלת תהלת חבירו עד מאד . אמר עליו כי היה גאון גדול וכל התנהגותו בקדושה ובטהרה (סבל מת בנערותו בעוס״ך) ויהי הצדיק הזה בא לק״ק יעריסלאב והרב ר׳ הירש וואהל הזדרז וימהר ויאספהו אל ביתו . והיה יושב כל היום בחדר זה שהיה מיוחד לבית תלמוד לשני החברים הנ״ל . ויום יום דרש בבהמ״ד : והגאונים הנ״ל הלכו לשמוע דרשותיו הנעימות מלבד מה ששמעו מפיו הקדוש כל היום וכמעט כל הלילה . ויהי אחר ב׳ וג׳ שבועות שהיה דעתו לנסוע כעת מחר . אמר אל הגאונים הנ״ל היום אל תלכו לבהמ״ד . טוב לכם להיות בבית תלמוד שלכם . למה תבטלו שיעור הקבוע לכם ויתפלאו מאד על דבריו לאמר מה יום מיומים . אמר להם כך דעתי ועצתי שלא תלכו ולא תשמעו היום את אשר אדרוש ויפצרו בו מאד שיאמר להם טעם על דבר זה . ובהכרח אמר להם . דעו כי מנהגי כשאני בדרך לדרוש דרשי׳ האחרונה במוסר ותוכחה לעורר לב בנים אל אביהם שבשמים . ובענינים כאלה ההכרח אל השומעי׳ לבכות . ואתם הלא אתם רכי המזג דואג אני עליכם שלא יגיעכם חלילה ע״י הבכי הפסד בבריאות הגוף . ויהי כאשר אמר להם הדברים האלה מלאו שחוק פיהם ויאמרו אליו אל תיראו . אנחנו נלך ולא נבכה כמשפט לבני הגבירים . וכאשר ראה כי מתאמצים הם ללכת ויחדל לדבר אליהם וילכו לבהמ״ד ואחר תפלת המנחה בעלות הצדי׳ נ״ע על הבימה אשר לפני ארון הקודש אמר לי הגאון ר׳ יעקב אורנשטיין ז״ל בלשון זה אני התחלתי לבכות תיכף בראותי אותו עולה . הבנתי בפניו ובתנועותיו פחד קראני ורעדה ואבך גם בטרם פתח את פיהו הקדוש . וחבירו היה עומד אצלו כמתעקש לנסות את כחו והיה עומד כמו חצי רבע שעה ולא בכה ואח״כ כאשר התחיל לבכות בכה במר לב עד כי כמו רבע שנה חלה את חליו בסכנה גדולה . כי היה איש רך וענוג וחלוש עד מאד . עוד סיפר הגאון ר׳ יעקב אורנשטיין ז״ל כי בעת ההיא לא היה רב בייערוסלאב . והגאון ר׳ מרדכי זאב האבד״ק לעמבערג אביו של הגאון ר״י

אורנשטיין

הקדמה

ימים יכבד. ר״ל לא די שהיו הצרות שקולים שוה עם הצעקה אבל היו שוקלים הרבה יותר עד כי גם מחול ימים היו כבדים יותר. ועל כן דברי לעו שאין בכחי לדבר כ״כ כפי הראוי לי לדבר [עי׳ דבר אליהו אבל פה העתקתי ביתר ביאור] וברוך ד׳ כי הפליא חסדו לי כי העמיד אותי על רגלי. ויכונן אשורי לקום ולהתהלך בחוץ. אבל עוד עלי לבי דוי על מה שנעשה לי בנפילה זאת באברים הפנימיים. אמנם לאלקים דומיה נפשי כי ישגבני שם אלקי יעקב. ועוד אחליף כח. בזכות עמלי בכתבי מו״ה הצדיק נ״ע לברדם וללבנם לסדרם לכוננם לבנות ולנטוע מהם חבורים יקרים כמו אלה. מי אשר ראה כת״י הרב נ״ע בעצמו וראה אח״כ איך הוא אמור עם הספר כפי אשר סדרתי והעתקתי אני. מלאו פיהם תודה לחונן לאדם דעת כי כמה גדולי דורנו גאונים מפורסמים הראתי להם ויתבוננו בכמה מקומות ולא ראו האבני נזר המתנוססות בין מלות קצרות אשר הצדיק ז״ל רשם לעצמו למזכרת עד אשר הראתי להם העתקתי אז המה ראו כן תמהו. כי הצדיק ז״ל כל עתיו ורגעיו היו ספורות לו. ולא רצה לאבד זמן על כתיבת חידושיו כפי הצורך לבאר בעד כל קורא. ולא רשם כ״א בעבור יהי׳ למזכרת עצמו. כי יותר מה שהי׳ חכם ואמיץ כח בתבונה בדעת ומזמה עוד יותר נפלאה צדקתו וחסידותו תמימותו ופרישותו. כי קם כארי בכל חצות לילה [גם בלילי שבתות וי״ט] והלך לבהמ״ד לתקון חצות. ובכה במר נפש על חורבן בית אלהינו. אח״כ היה לומד עד קרוב לאור הבוקר הלך למקוה טהרה וכהאיר היום לבש טלית ותפלין והי׳ הולך בהם כל היום עד אחר תפלת מנחה. והתפלל כמנהג גדולי צדיקים הראשונים ע״ה. כמאמר יראוך עם שמש. וכאשר לבש טלית ותפלין הסיב את פניו אל הקיר. וגם כי היה בעל בשר כפף קומתו ועמד כן כפוף עד אשר השלים כל תפלתו. ולא הרים יד לא הניע רגל לא פנה ימין ושמאל. כעבד העומד לפני רבו. והכסא אשר היה נגד פניו בכותל המזרח. היה תמיד כאלו פלג מים שטף עבר עליו. וזה היה ג״כ בתמידות גם בימי שבתות וי״ט. עד כי כמעט בכל רגע מרגעי היום היו עיניו יורדות מים. ואחר תפלת שחרית היה לומד שיעור משניות וגמרא עד חצי היום. ואח״כ הי׳ הולך לטעום והי׳ הולך בתפלין והיו מכוסות עד בואו לביתו. ושם היה מגלה אותם. ואוכל סעודתו כך. אח״כ חזר לבהמ״ד ולמד עם הישיבה. ומנהגו הי׳ בכל יום באמצע הלמוד. הלך מאת הישיבה אל העמוד. שעליו מונח סדור כל בו. ואמר כמה קפיטליך תהלים בבכי׳ רבה והזר אל הישיבה ולמד השיעור אשר לו׳ עמהם [ספרי הטורים] וזאת עשה בכל יום מימי השנה. ולא נודע מה זאת ועל מה זאת. וכאשר נפתלק ארון הקודש. והלכו ללוות אותו אל בית עולמו. אמר השמש של בהמ״ד במדומה לו שהוא יודע מה היתה הבכי׳ הזאת. כי הוא ז״ל צוה עליו בסוד אם ידע דרך עוצב בעיר אצל אחד שיודיע אותו. והעיר זאמושטש הלא היא עיר רבת עם. כן ירבו. והי׳ מודיע אותו בכל יום פ׳ חולה. רח״ל פ׳ היא מקשה לילד. וכדומה מהמקרים המזדמנים. הדברים האלה אמר השמש. וכאשר עסק בלמודי גפ״ת. ראו כחו וגבורתו חכמתו ותבונתו. כי פעמים רבות היה מסביר תוס׳ חמור עם משל נמרץ. בהיותי בק׳ ביטשאטש שנת תקצ״ז סיפר לי הרב הגדול מו״ה אבוש נ״ע אשר בהיותו עול ימים הי׳ סוחר גדול. והי׳ בקרובותיו עגונה אחת אשר כבר היתה אצל כל גדולי הדור. אצל הגאון החסיד מ׳ מרדכי זאב זללה״ה אב״ד דקק לעמבערג. ואצל הגאון מו״ה מאיר זצוק״ל האב״ד דק״ק בראדי ושארי גדולי הדור. והי׳ לה חבילות חבילות של כתבים. התשובות אשר כתב כל אחד. והיו כמה אוסרים וכמה מתירים. ובק״ק ביטשאטש הי׳ אז לאב״ד הרב הגאון בעל נטע שעשועים. ובי״ד היו ג״כ גדולי הדור. והרב ר׳ אבוש ז״ל בעצמו. והעלובה הזאת הלכה בכל יום לדפוק על דלתיו כי הוא דודה ומסרפה והוא הי׳ מוטרד מאד במסחרו עד כי לרוב בכייתה והפצרתה הבטיח אותה אשר אחר שבת יקח לו מועד עם הרב דמתא ועם הבד״צ לגמור הדבר. ויפנה א״ע מכל עסקיו. ויהי אחר השבת ראה עגלה זוחלת באה אל תוך הצרו. ויצא להוות מי הוא. וירא את פני הצדיק הזה. ויקחהו אל ביתו בשמחה ובטוב לב וכרגע נתמלא הבית מכל חשובי ויקירי הקהלה. והעלובה הזאת שמעה כי בא חכם זה ונתאכסן בבית דודה וכלם שמחים ומתעלסים רק בחברתו. אמרה הפעם ישכח ר׳ אבוש את אשר הבטיח כי כבר יש לו טרחה אחרת בביתו ותבוא בתוך עדת הנאספים לראות את פני הצדיק נ״ע והיא עומדת מרחוק

ועיניה

ד׳ צבאות עמנו משגב לנו אלקי יעקב סלה

פתיחה

רבותינו ז״ל אמרו [יומא ע״ב ב׳] ר׳ יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זר . זכה נעשית לו זר . לא זכה זרה הימנו . הוראתם בזה ע״ד שמצאנו מאמרם ז״ל במקום אחר ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל . כולא יומא טרי ולא לעי . עביד עבדתי׳ ולא לעי . צלי ולעי . אמר הקב״ה ולא אותי קראת יעקב כו׳ הלואי לא הכרתיך יעקב [עי׳ ילקוט ישעי׳ מ״ג] דע כי מה אשר אנחנו מברכי׳ אשר בחר בנו כו׳ ומה אשר הנביא אומר עמד וימודד ארץ כו׳ . ובדרש מדד הקב״ה כו׳ ולא מצא אומה מוכשרת לקבל תורה אלא זרע אברהם [ויקרא רבה י״ג] ובמד׳ אמר הקב״ה על בלעם רשע . מלך שבירר מנה לעצמו ובא אחר וגינה אותה . כלום יש לו חיים . והנביא אומר [ישעי׳ מ״א] ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך כו׳ בחרתיך ולא מאסתיך והוראת המאמרים האלה להודיע ולגלות אוזן שלא לקח הקב״ה אותנו כמי שטרף בקלפי . והעולה בידו ראשון הוא נוטל . וא״כ אין שבח ולא מעלה במנה שלקה מהמנות הנשארים לא כן הדברים . כ״א כמי שמניח נגד עיניו ומציע לפניו כל המנות . ובודק במעלותיהן והטובה מכולן הוא בוחר לעצמו . ומואס השאר ומניחן. וא״כ מתפארים אנחנו לאמר הלא הקב״ה אשר לפניו נגלו כל העלומות . אשר הי׳ . ואשר עתיד להיות . ועכ״ז בחר בנו. הוא לעד ולמופת כי לא ימאס בנו לעולם . וזהו ואתה כו׳ אשר בחרתיך . כבוחן ובודק ודאי כי בחרתיך ולא מאסתיך . ובלעם בבואו לגנות אותנו הנה בזה הי׳ כמגנה בהבחנה ובידיעה של מעלה . וזהו מאמרו ית׳ רשע מלך שבירר מנה לעצמו . כלומר הלא בירר . וא״כ איך יבוא אחר ויגנה :

כלל הדברים . כי המעלה אשר בוראנו ית׳ מצא אצלנו אשר בעבורה נתן לנו תורתו החמודה . בע״כ אשר המעלה ההיא היא מלבד הדברים וזולת החקים והמשפטים הכתובים בתורה . ומה הוא אשר קדם את התורה . כבר גילו אותנו חז״ל בדבריהם הנעימים ואמרו דרך ארץ קדמה לתורה . כאמרם על מאמר [ויקרא רבה ט׳] לשמור את דרך זה דרך ארץ . ואח״כ עץ החיים . זו התורה [עי׳ ילקוט בראשית ג׳] וע״ד כלל הם נקראים מדות טובות . לדבר רק אמת . לרחם על הבריות . כמאמרם [יבמות עט א׳] רחמנים ביישנים . גומלי חסדים . להיות שפל רוח בפני כל אדם . וכדומה מהמדות היקרות אשר הם פרי קודש הלולים של נפש נקי וצדיק . ומה יפה אף נעים רמזו ז״ל במאמרם הנכבד . זכה זר . לא זכה זר . ר״ל זכה אדם ונתלבש במלבושים נאים . היינו במדות טובות . ואח״כ למד תורה הנה הוא באותו שהוא לבוש בבגדי כבוד . ממיני משי ורקמה . וגם עטרה בראשו . ענק על צווארו . אבל מי שהוא בעל מדות רעות ונשחתות . ועוסק בתורה . הנה הוא כאותו שהולך בבגדי׳ מטולאים . נקוד וטלוא . ותכשיטין בראשו . הוא עצמו כזה אל התכשיטי׳ וזהו לא זכה זר :

והנה כבר ידענו מפי המפרשים ז״ל רצה הקב״ה לזכות א״י לפיכך הרבה להם תורה כו׳. שהרצון בזה כי הקב״ה כתב בתורתו דברים רבים אשר אלו לא נכתבו ראויי׳ הם לכתוב . והיינו מקיימים אותם מעצמנו . כמו מניעת אכילת דברים המאוסים . השקץ והעכבר וכדומה מהענינים . גם אותם כלל ית׳ והכניס אותם תחת גדר הצווי . למען נקבל שכר גם עליהם . כי גדול המצווה ועושה כו׳ . כי אין שליטות ביצה״ר בלתי על הדברים הכתובים בתורה . מה שהם בסוג הצוויי׳ והאזהרות . אבל דבר שאינו מצוה ואזהרה אין כח ביצה״ר לפתות את האדם . וזה שאמרו במדרש כולא יומא טרי ולא לעי . עביד עובדי׳ ולא לעי . צלי ולעי . אשר מזה נראה המופת שאין על האדם

כבדות

הקדמה

אורנשטיין היה לו אח בק"ק יערוסלאב, והיו תושבי ירוסלאב מתייעצי' יום יום אם לכתוב כתב רבנות לדודו או להאברך ר' יעקב אורנשטיין, כי דודו כבר היה איש זקן אבל גמרו ביניהם לכתוב הכתב רבנות לדודו, ויהיה כאשר הביאו לו הכתב אמר להם מה לכם אלי, כבר אני איש זקן כלוא בבית ואיך אשא עלי עול אחרים, ויהי כאשר החזיר להם הכתב ויטב בעיניהם למאד לאמר אנחנו יצאנו י"ח והחלקנו לו כבוד, ועתה טוב לנו לעשות כרצון נפשנו לכתוב כתב ע"ש ר' יעקב א"ש, וכתבו והביאו הכתב אל הגאון האברך ר' יעקב א"ש וקבלו באהבה ויהי כאשר שמעה דודתו כי כן אחי בעלה קבל הרבנות, ותלך ותשא את קולה על בעלה מה עשית אתה תלך אליו לקבל פניו ברגל והוא יהי' רב שלך, ותחלק לו חלקו וכוסו, וכאשר נתוודע דבר זה אל ר' יעקב א"ש שלח את הכתב שלו תיכף ליד הקהל, לאמר לא אעשה זאת נגד דודי הזקן, ולקחו את כתב הראשון ונתנו אל דודו וקבל עליו הרבנות, ואז גמרו אומר להתאסף יחד כל יקירי יערוסלב לבוא לר' יעקב אורנשטיין ז"ל לפייס אותו ולדבר על לבו, ודחו זאת מיום ליום עד כי לקחו להם מועד וזמן. ויהי הגאון ר' יעקב א"ש מתהלך הנה והנה בארמון היכלו במעלות בית חומה אשר להותנו הגביר, וראה בעד החלון כי כמה חשובים וקצינים מלובשים אדרתם הולכים בשוק ופניהם מועדות לעלות אליו. ויהי בלכתם בשוק ראו עגלה הזוחלת נוסעת לעיר רצו כלם לקראת העגלה. והיה יושב זקן מעוטף ויקחו את הזקן הזה מעל העגל' ויקחו אותו עמהם. והוא מתנפל לפניהם לאמר הניחו אותי ואפשוט מעלי בגדי דרך. ולא הועיל מאומה ' ויבקש מהם שיאמרו לו עכ"פ להיכן מוליכי' אותו. ויספרו לו בקצרה. כי נתנו כתב רבנות לר"י א"ש והיה הכרח לשוב לקחת אותו מידו ומהנצרך לפייס את הוד בכודו, ואנחנו אין בידינו במה, ע"כ כאשר אנה ד' לידינו וחכם מפורסם זה בא לגבולנו, אמרנו כי מעכ"ת יפייס אותו יותר ויותר' ויהי בעלותם ובאו להיכל הגאון ר' יעקב אורנשטיין נכנס הזקן הזה ראשונה, ויבט ר' יעקב בפני הזקן ויכירהו כי הוא המגיד מדובנא וישמח לקראתו עד מאד, ויצו להביא משקה מגדנות לחממו כי הימים ימי חורף היו, ויאמר אל ר' יעקב א"ש, ישמע נא מעכ"ת את אשר עלה על רעיוני בעת עלותי על המדריגות ליכנס לבית זה, הנביא (הושע ב') והיה ביום ההוא נאום ד' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי והסירותי את שמות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם, כי הנה כאשר יבוא שדכן אל רב אשר בעיר קטנה וחריבה שיתקשר עם רב דק' אמשטרדם בתנאי אם תתן לבתך כך וכך, כי המחותן הוא רב ד' קראקא הלא יענה ויאמר הלא רב הוא רב, זה רב שם וזהו שם אבל הוראה אחת ותורה אחת להם, רב הוא רב אבל אם יבוא השדכן אל הרב העלוב הזה ויאמר לו יש לי שידוך בעבורך עם הגאון ר' זלמן מרגליות מבראד, מה יענה עתה רב הוא רב אם ר' זלמן אינו רב, אבל הוא ר' זלמן מרגליות. כן כאשר רבי יעקב אורנשטיין יהיה רב ביערוסלאב גם כי יערוסלאב היא עיר גדולה עכ"ז גם הרב דעיר קטנה יעיז ויאמר מה לי ר' יעקב א"ש. רב הוא רב, משא"כ אם מעכ"ת לא יהיה רב, רק רבינו יעקב אורנשטיין, מי ידמה או מי ישוה לערך יקר זה, ההבדל בין איש ובין בעל, כי איש יורה ענין המעלה, כמו (משלי ח') אליכם אישים אקרא [יומא ל"ט ס'] אישי כהן גדול ומאמר בעל בעבור היותו משפיע שאר כסות ועונה, והרמב"ם ז"ל כבר כתב בדעת עובדי הבע"ל וטעותם, כי כל עיקר עבודת השי"ת בעבור להמשיך השפע, וא"כ מהצורך לעבוד לבעלים צורות מכוונים דוגמת טלסמאות להמשיך ע"י השפע מהמזל, לכן הבטיח הכתוב והיה ביום ההוא תקראי אישי, בעבור תכירי מעלת אלקותי, ולא תקראי לי עוד בעלי, לא בעבור היותי משפיע כי אם בעבור שאני משפיע הלא יסובב שתאמרו כי מהצורך לעבוד ג"כ את הבעלים, גם המה משפיעים, משא"כ אם תכירי מעלת אלקותי ולא תקראי לי רק אישי. ולא תקראי לי עוד בעלי, יסובב מזה והסירותי שמות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמים, ולא היה פנאי ע"ז להשוב כי ראה ע"י החלון כי לקחוהו מן העגלה והעלוהו מעוטף אל ביתו, וסיפר לי עוד דברים נפלאים, תקצר היריעה מהכילם. ואתה ד' ראה עניי ועמלי, ראה מלאכתי ועבודתי, יזכור לי צדקת הצדיק הזה להעלות לי ארוכה ומרפא, ואהי' בריא אולם לעבודתו ותורתו ית"ש כל הימים: ובמהרה בימינו יקים חלד מצהרים, לכונן יהודא וירושלים, כנפשכם ונפש עבדכם

אברהם בערוש פלאהם מ"מ דק"ק שעברשין.

יש לו לאדם לקשט עצמו בעבודת מלכו בקודש. כמאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ד' אלקיכם [ויקרא י"ט] כי מצד שהוא אלקינו ואנחנו עמו ראוי לעבד אלקים קדושים להיות קדוש. לא כן שלא להיות גנב או חמסן והזולת ממדות רעות. הלא גם מלבד היותנו עבדי ד'. ראוי להרחיקם מצד שאנחנו בני אדם. לא בהמות שדה וחיות היער ללכת בארחותם. וזהו רחצו הזכו כו' אח"כ לכו נא ונוכחה כו'. והדמיון בזה לאחד שהי' לו דין ודברים עם אשתו בנכסים אשר לה מאת אביה. ובתוך כך נפל למשכב והי' חולה מאד. ובחלותו ובהיותו על דמשק ערש. לא עזב מלהתעשק עמה. ותאמר אליו אשתו מה אתה רודפני טרם ראית מזור למחץ מכתך. תחלה התחזק והיית לאיש. אח"ז נשפטה בינינו וזהו רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם כו' אח"כ לכו נא ונוכחה. ומעתה יפה אמר הנביא ע"ה שובה ישראל עד ד' אלקיך. כלומר כי צריך אתה לשוב ולתקן עצמך בכל הדרך מתחלה ועד התכלית אשר עד שדי תגיע. זאת ראיתי ונתון אל לבי כי טוב וישר לחבר חבור יועיל לי ולאנשים כערכי להגות בו בכל יום מימי חלדנו. לשום לב על המדות אשר בנפשותנו. אם נכוחים הם וישרים ליודעי דעת כי ד' בקרבנו. והאמנם כי כבר קדמוני גדולי המחברים ז"ל אשר הארץ האירה מכבודם מספרי המדות אשר הפיצו בישורון. אבל לעתים כאלה לא יספיקו דבריהם הדקים. אשר שבעתים מזוקקים עוברי ימים מהפילסופים ונהרות המחקר המה ראו שפוני טמוני אוצרות תבואות בקוצר דבריהם מריקים זהב מעליהם. ומה יעשו אביוני האדם ודלת העם אשר לא זרחה עליהם שמש הפילסופים. ואור המחקר לא נגה עליהם. ומה גם כי החבורים במדות אשר בידינו. המה רק העתקות. וזה אין ביד המעתיק מלשון אל לשון לכתוב שפה ברורה כאשר יכתוב המחבר בעצמו. כי הלשון הוא קולמוס הלב ושליח המצפון של המחבר המוליד הדברים הוא ידבר ויכתוב באר על הלוחות. במראה ולא בחידות. כאשר תראה בהקדמת המעתיק של הספר הנכבד חובת הלבבות. והזולת מהמעתיקים מלשון אל לשון:

עוד זאת ראיתי כי הדברים הקדושים אשר קדמוני העמיקו הרחיבו תקירתם בדרכי העבודה. שהוא התכלית האחרון. וכבר אמרנו לפניך כי יש ויש ביד האדם לתקן טרם יגש להקריב קרבן העבודה. לתקן תחלה המדות והארחות אשר אל האדם במה שהוא אדם ולא הי' אשר בשדה. כמאמר הכמינו ז"ל שזכרנו. דרך ארץ קדמה לתורה. והמלך החכם ע"ה אמר בחכמתו [משלי ו'] אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך. הנצל כצבי מיד כו'. ואמר [שם ד'] דרך רשעים באפלה לא ידעו במה יכשלו. כי כל הימים שהם חיים על האדמה המה מבוהלים ודחופים מתחבולות יצר הרע. ושוכחים מה להם פה ומי להם פה. וכמסמרות נטועים מגודלים מנעוריהם לעמול בזעת אף על עולם לא יירשוהו. רק זרע עבדיו ינחלוהו. כמאמר העולם הזה דומה לפרוזדור כו'. והמלך החכם ע"ה אמר [קהלת א'] מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. לומר לא אכחד כי יש יתרון ע"י מציאותך. אבל היתרון הזה לא אליך ולא עדיך יגיע כ"א אחר שיתייגע האדם על השגת הרכוש והקנינים והבנינים והוא שומרם ומתקנם. ויתן עליהם שבעה עינים. הוא עוזב אותם. ומניח על העולם בנינים כמו רמים. כמ"ש הרמב"ם ז"ל לולא המשתגעים הי' העולם חרב. וא"כ העולם ישיג יתרון. אבל מה יתרון לאדם כו'. וכבר נשאתי משל על זה בקול יעקב [במקומו] עיין עליו וינעם לך. לזאת בחרתי לעצמי דרך אחר להועיל לנפשי ולנפשות חלכאים כמוני. לקחת מוסר השכל במוסר המדות ובתיקון הארחות ממטה למעלה. וכמו שנתבאר מאמר שובה ישראל עד ד' אלקיך. והכל בדרך מחקר צח. ובהמתקת משל. כמה שידענו רוב כחו של המשל וכמה הפליגו חכמינו ז"ל בשבחו [ר"ס מגילת סה"ש] אל יהא המשל קל בעיניך כו' ואצלי הכונה במאמר [עירובין כ"א] בא שלמה ועשה אזנים לתורה. כלומר כי כמה דברים נזדמנו אל השומע שהוא עומד לפני המשמיע. ואח"כ השאלנו מה שמעת מפי חכם זה ומה החידוש שנתחדש היום בבית המדרש. והוא יענה ויאמר לך לא שמעתי. ואתה תשאלנו הלא עמדת אצלו. ויענה ויאמר לא הטיתי אוזן. אכן אם החכם הזה יפתח במשל פיו. אז יפקחו אזניהם לשמוע כל הדברים אשר ידבר. וזה הי' ענין שלמה המלך ע"ה. כי המציא לשאת משל ומליצה אל הענין אשר השמיע. ובזה עשה אזנים לתורה. כלומר שיפקחו אזניהם לשמוע בלמודים:

כבדות בבלי מעשי הרשות . רק בדבר מצוה . אז יבוא היצר . ונדמה לו כי הוא עיף ויגע . וגופו יכבד עליו כמטיל ברזל . ולפי הצעתינו הנה מאמר ר' חנני' בן עקשי' כולל גם כל המדות היקרות אשר הי' אלינו מורשה מאבותינו הקדושים . גם המדות האלה הקב"ה ברצונו לזכות אותנו שנקבל שכר גם עליהם . לכן כתב אותם בתורתו והרבה עלינו תורה ומצות . אכן מצד אחד יש מעלה בהיפך . כי אם לא הכנים ית' הענינים האלה במאמרי התורה . ולא עליהם יהי' הצווי . ודאי היו נשארים קיימים אצלנו לעולם . כמשפט ירושה ונחלה הבאה לו לאדם מאבותיו . כן היו הדברים טבעיי' כנטועים מגודלים מלידה ומבטן . ולא היו תחת ממשלת היצה"ר . לא כן עתה אחר שהם כתובים בתורה . יש כח בהיצה"ר להטות אותנו גם מהם . ומעתה יפה אמרו ז"ל במאמר הנזכר ולא אותי קראת יעקב כו' אמר הקב"ה הלואי לא הכרתיך יעקב . משל לרב שהי' בעיר והי' משיג מתנות גדולות מאת נדיב אחד עשיר וקצין עם . אם על המועדים וימי הפורים וכדומה מן הימים . היה משפטו לפזר על כבוד הרב הרבה מאד . ויהי כי הקיפו הימים ובתו של הרב הגיע עתה עת דודים קרא אל שדכן אחד ויאמר לו ראה נא לדבר עם פלוני העשיר כי יש לו בן משכיל . אולי יתחתן עמי . וילך השדכן ויגמור הענין ויעשו חתונה . והרב הי' שמח שמחה גדולה . לאמר אם הרבה לפזר עלי טרם התחתן עמי . מכש"כ עתה אחר אשר בתי היא כלתו . ואנחנו מחותנים . אכן בסוף הי' הדבר בהיפך . כי נזדמנה שנאה ופירוד בין הזוג . עד כי גם המחותנים היו שונאים גדולים זא"ז . ויהי בבוא עת שלוח מנות מן הנותנים אל המקבלים . וזה לא שלח עתה מאומה . הי' קובל ואומר הלואי לא הייתי מתחתן עמו . והי' מתנדב עלי כמשפטו . עתה נהפך עלי לשונא . הנמשל . הקב"ה כביכול קובל ואומר ולא אותי קראת יעקב . כלומר וכי לא השגתי ממך יקר וגדולה ע"י מדות טובות שהיו בך בהיותך במדריגה יעקב . ועתה אחר אשר עלית ע"י מתן תורה לבחי' ישראל הנה יגעת בי ישראל . אמר הקב"ה הלואי לא הכרתיך יעקב . כי אולי הי' יותר טוב אם היו החמודות האלו בלתי כלולי' בתורה . וזהו מליצת מאמר [הושע ח'] אכתוב לי רובי תורתי כמו זר נחשבו . כלומר אחר אשר הרביתי לכתוב להם תורה ומצות לזכות אותם למען יהיו גם המדות האלו בגדר מצוה ועושה . הנה הי' להיפך . כי כמו זר נחשבו . והמה זרים אצלי היום יותר ממה שהיו בתחלה . וזהו הלואי לא הכרתיך יעקב :

ומה יקרה בזה תוכחת ארוננו מרע"ה [דברים ל"ב] הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם . ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם . כי כבר הורה לנו הרמב"ם ז"ל [בשמי פרקים] ההבדל בין מצות השמעיות ובין מצות השכליות . כי המצות השכליות ראוי לאדם להשכיל ולהתבונן בהם כי טוב וישר לבחור במדות חמודות כאלה כי ראויים הם אל האדם במה שהוא אדם . אמנם המצות השמעיות יקיים מצד שהוא עבד ד' ית' . שע"כ אמרו חז"ל אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר כו' . ולא אמרו אל יאמר אדם אי אפשי בלא תגנוב או בלא תרצח . כי באמת דברים כאלה אשר השכל יגזור עליהם ראוי לו להתרחק מגניבה וגזילה ושקר וכדומה גם אם לא נצטוה עליהם רק האדם מצד שהוא אדם מהצורך אליו לבחון המעשיו ולפלס מעגלותיו כי אך טוב וישר להיות איש חסד . לרחם על הבריות . להיות צנוע וארך רוח וכדומה מהמדות המשובחות . לא לגנוב ולעשוק ולשפוך דם נקי והזולת מסוג הזה . זה שאמר מרע"ה בתוכחתו הנעימה הם קנאוני בלא אל . כלומר לא מצד היותי אל . ומצד שאני מחייב אותם לשמוע מצותי ותורותי . רק כעסוני בהבליהם . מה שהם עצמם יודעים כי הבל המה . כי השכל יגזור היפך מעשיהם . לכן אף אני כמעשה ידיהם אשיב להם . כמו שהם עזבו בחי' בן אדם . גם אני אקניאם בלא עם . עם אותם שאין להם תואר עם . רק בגוי נבל אכעיסם :

והנביא ע"ה בהורותו אותנו דרכי התשובה . אמר [הושע י"ד] שובה ישראל עד ד' אלקיך . התבונן כי לא אמר שובה ישראל לד' או אל ד' רק עד ד' כו'. להעיר אותנו כי ברצות האדם לשוב להטיב מעשיו . לתקן מעגליו . ראוי לו לחלק עניניו לחלקים כמאמר [ישעי' א'] רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם כו' אשרו חמוץ שפטו יתום כו' לכו נא ונוכחה יאמר ד' כו' . היינו כי חיוב על האדם לתקן תחלה את הראוי לו מצד שהוא אדם . מה שיורה יושר הלב והשכל האמתי . שנית הענין שהיא גבוה מעל גבוה . כי

יש

והשינה . הם העומדים על משמרתם לעורר את הגוף אל כל הדברים אשר הכינה הטבע האלקית להחיות נפשות הברואים ובכלל הזה גם התאוה והחמדה אל הטיול בגנות ופרדסים לשאוב רוח צח בין עפאים . יתנו ריח כדודאים . ולחשוק לייפות הגופות להתעטר להתהדר ולהתענג גם במה שיספיק בלעדיו . ואינו רק ממה שקראוהו מותרות ליתר שאת . ואין כח החשק הזה רק בהמדבר לבד . לא בבעה"ח האלמים . אבל עכ"ז און הבע"ח ריק מזה אבל מה שנחסר בבעה"ח נתוסף בהאדם . כי יכסוף האדם בטבעו לייפות גם את הבהמה ולעטרהו והוא מתפאר בה . אמנם גם כי יש חשבונות רבים בפרטי הכחות האלה כי רק שם כללי יסוב עליהם ויקיף אותם . והוא הטבע הנמשכות מהד' יסודות המורכבים בגופות הנמצאים . אמנם היא מתחלפת בבריות כפי השתנות והתחלפות משקל ההרכבה אשר חייבה חכמתו ית' :

והנהגת הכח ההוא ואיכותו כך הוא . אהוב ומתוק בתחלתו . ושנוא ומר באחריתו

באור הדברים כי כח הטבע לעורר הגוף על קיומו ותיקונו . וזאת ערבה לנפשו מאד למלאות מחסורי' . כמו האכילה לרעב . השתי' אל הצמא . המרגוע אל העיף אבל הוא מתנהג בבלי דעת ענין פעולתו. וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל (במורה נבוכים ע"ב מלאכתו) כל הכחות הנמצאות בגוף כח המושך והמחזיק והמעכל והדוחה עושים מעשי' טבעים מבלתי מחשבה והשתכלות . ואין הבעלים משיגים מה שיעשו הכחות האלה. עכ"ל. ר"ל לא שהאדם עוסק בדברים האלה בעבור ידיעתו בסגולתם ופעולתם וסדר הנהגת' רק הוא ממונה על התעוררות המעשים האלה . כמו עבד שהוא מצוה על עשיית דבר פרטי אשר לא ידע עילתו ופעולתו *) אבל משפט העבד לעשות ולעמול ולא יגביל גבול הראוי אל מעשה זאת . ואם לא יורהו ארוניו על תכלית המעשה לאמר די לא ירף ידו גם כי יקלקל כל מלאכתו בהמותר אשר יוסיף עליו . והעבד לא ישער זאת אחר אשר נעלם ממנו עילות מעשהו ופעולתו . כן משפט הטבע רק לעורר על האכילה ועל

שיורי המדות

שהוא רעב מאד . ויאמר לו לך נא עמי ואני אראה לך מקום שיתנו לך לאכול ככל אשר תאוה נפשך . וילכהו אל בית אכסניי' ויבוא שמה וישאל לאמר אולי תתנו גם לי לאכול . ויתנו לו בשר ודגים וכדומה . אח"כ נשא רגליו ללכת . ויקשו מעליו תרמילו לאמר האם בחנם אכלת . לימים בא שוב הפעם הבליעל הזה לקראתו . הזדמן שיאמר לו גם עתה כדברים האלה ויאמין בו . הלא ירוק בפניו ויאמר לא איש שלמים . אתה היית בעוכרי. על ידך הפסדתי אדרתי . מותני ופתילי. אכן הכסיל גם כי הוא רואה מה שנתגלגל לו ע"י מעשיו . עכ"ז לא יעזוב סכלותו . כמאמר (משלי י"ד ט"ז) חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח . ואינו מבחין מה שיתגלגל עד אח"כ . כבהמה שהולכת לשדה ואוכלה וקלקלה ויבוא בעל השדה ויכה אותה וישבר רגליה . ועכ"ז למחר תלך שנית אל השדה . וזהו עד מתי פתים תאהבו פתי . ולא אמר למה . אבל התפלא עליהם ואמר כי פעם אחד יתכן שיזדמן שיפתה אתכם היצה"ר לעבירה בתחבולות כוזבות . אבל אחר אשר כבר בחנת והכרת וראית שהיא מרה כלענה . כמשפט העבירה . שתחלתה מתוק וסופה מר . כי ע"כ פושעי ישראל מלאים חרטות. כמאמר (איוב ט"ו) כל ימי רשע הוא מתחולל כו' קול פחדים באזניו כו' . א"כ יפלא איככה עשיתם דבר זה פעם שנית ושלישית . הוא שאמרו ז"ל (ר"ה י"ז א') מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה . ר"ל כי כן הוא היוצר אשר שאינו יודע בעת עשותו החטא הראשון שהוא טועה . כמאמר (ירמיה ל"א) כי אחרי שובי נחמתי . ר"ל במזכרתו מן החטא אז מצד הטבע יתנחם ויאמר מה מה עשיתי . וזהו ששאל עד מתי פתים תאהבו פתי . וכי תאמר מדוע לא הוכיח את הלצים ואת הכסילים לזה אמר ולצים לצון חמדו להם ואיככה אוכיח אותם אם גם המה ידעו הבין כי עבירה בידם ועכ"ז יעשו כחפץ תאותם . וכן הכסילים בטבעם ישנאו דעת . והמה בהמה המה להם . ומה לי להתפלא עליהם .

*) ומה יקרו בזה דברי חכמינו ז"ל (ברכות ס"א א') רב אמר יצה"ר דומה לזבוב. שנאמר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח . ושמואל אמר כמין חיטה שנאמר לפתח חטאת רובץ . ולאוי לעמוד על ההבדל ביניהם . והקרוב אצלי כי רבותינו ז"ל כוונו לתת טעם במה אשר עינינו רואות כי גדול כח היצר לפתות את האדם . גם לדברי שאין בהם ממש כי יפתהו לפעמים להתגאות . לנקימה

ספר המדות

שער הדעת

אמר המחבר יען מצאנו ראינו בדברי נביאינו הקדושים ע"ה כמה הפליגו בגודל מדת הדעת. עד אשר שמוה ראש ועיקר לכל השלמות. אדונינו דהע"ה צוה את שלמה בנו [דברי הימים א' כ"ח] ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך כו'. והוא בא אחריו ומלא את דבריו [משלי א'] יראת ד' ראשית דעת. והנביא ע"ה התחיל תוכחתו הנעימה [ישעי' א'] ידע שור קונהו כו' ישראל לא ידע כו'. והחכמינו ז"ל אמרו [ברכות ל"ג] גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות. ואמרו [נדרים מ"א א'] דעת קנית מה חסרת. דעת חסרת מה קנית [א] ושהע"ה בתחלת מוסריו היקרים אמר [משלי א'] עד מתי פתאים תאהבו פתי כו' וכסילים ישנאו דעת *). לכן ראיתי לסדר השער הנכבד הזה בתחלת הספר. ולבאר עומק ענינו. מהותו. ואיכותו. ומעלתו. וסגולתו. וטרם נבוא אל תכלית הענין היקר הזה נבאר תחלה ענין ההנהגה ואיכותה אצל בעלי החיים ואיך היא אצל האדם בחיר הנבראים:

פרק ראשון

העילות והסבות אשר על ידם יתעורר הבעל חי לעשות מעשהו ולהתנועע אל דבר עד שיגיעהו. הם שלשה. א' הטבע. ב' ההרגל. ג' הדעת. ענין הטבע הוא אשר הבורא ית' הרכיב והמזיג בנפש כל בשר כחות ידיעות מתחלקות לכמה ענינים. והכחות ההם כוללות כל אשר רוח חיים בהם. גם אם הם למטה מן האדם. לא יבצר מהם כח הרעבון המעיר אותו אל האכילה. וכח הצמאון אל השתי'. עיפות על המנוחה והשינה

*) וראוי להתעורר אם אמנם שאלת עד מתי מוסב על כל הסוגים הנזכרים במקרא. מדוע א"כ לא דיבר אל הלצים ואל הכסילים בלשון נוכח. כאשר דיבר אל הפתאים. עד מתי פתים תאהבו פתי. ואל הלצים אמר לצון חמדו להם. ובכסילים אמר ישנאו דעת. הכל בלשון נסתר אבל דע כי ג' סוגי' הם שונים זמ"ז. מאמר כסיל ישוב על מי שלא למד כל מאומה. לא קרא ולא שנה מקצת עמלותו. ונמשל כבהמה בבקעה תרד. אינו מבחין בין טוב לרע. פתי הוא מי שיש לו חכמת מה. רק אחרי' מפתים אותו לרע [illegible] דברי פתויים עד שמאמין בהם ונמשך אחריהם. ולא"כ הכסיל הולך בתוהו לא דרך על שאינו מרגיש מה הוא עושה. והפתי רק מחמת פיתוי היצר שאומר לו אין זה עבירה ואולי עוד מצוה. ועושה כמוטעה. וחושב שהוא דבר טוב. והלץ כבר יודע שהוא חכם ויודע שזה עבירה ועכ"ז הפקיר עצמו בשבת התאוה והחמדה. ומעתה אין מקום להוכיח רק אל הפתי. משל בליעל אחד ראה עני צועק ובוכה שהוא

[א] אמר ע"כ יפה כיוון במאמר והדרת פני זקן [קידושין ל"ב] זה קנה חכמה גם כי אין כיוון למאמר חכמה במלת זקן. אבל אמר אשר יכוון זה קנה. א"כ נשמע בהכרח שקנה חכמה. כי אם דעת חסרת מה קנית.

עיני' לשערם ולהגבילם לפי הזמן והמקום ולפי מזג הרכבתו הוא מאבד א"ע *) ודע כי הטבע בתחלתה הכרחית ובסופה אפשרית . רצוני לומר כי כחות הטבע אין האדם צריך לבקש ולחפש השגתם . כי מציאותם בעצם תולדתם . אבל יש ויש ביד האדם לעשותם אפשרים בסופם . כי זה פרי הבעל בחירה כי יש בידו לשנותו ולהחליפו ולהאבידו או למעטו ולעשות לעצמו טבע חדשה *) וכמו שיתבאר אי"ה בפרקי' הבאי':

הכחות

שיורי המדות

למי שאין לו . כי כל חייו תלוי בהם . והמותרות הם בהיפך . כי בחי' בשר ויין ושאר דברים ערבים אשר בהעדרם לא יחסר לאדם מאומה . כ"א ערבים הם באשר ישיגם . כי די הסיפוק אינו בכלל ערב ומועט. כ"א בכלל מועיל ומוכרח . אבל המותר אינו מוכרח כי אפשר להתקיים בלעדו. אמנם כל זה בתחלתם. אבל אשר הסרגל באורך הזמן יתהפכו המותרות להכרחי . היינו אם ירגיל עצמו בבשר ויין וכדומה מדברים הערבים ויקרים . הלא יאבד הערבות ולא ירגיש בהם יותר ממה שהיה מרגיש תחלה במזון ההכרחי או מה שמרגיש העני בלחם ומים . אבל זאת העל לנפשו כי מעתה המותרות לו לטוב ולהכרח שלא יוכל להתקיים בלעדיהם . והכלל הזה הוא בכל אופני התענוגים ממאכל ומשתה והלבשה וכבוד . כלם אשר הסרגל יתהפכו להכרחי . זה אשר כלל החכם ע"ה במאמרו מפנק מנוער עבדו . כלומר התאוה בהיותה בבחי' מותרות ותענוג היא בבחי' עבד . אשר משפטו רק למלאות רצון אדוניו . אבל ואחריתו יהיה מנון . כי אח"כ כאשר יתרגל במותרות ויתהפכו להיות הכרחיות אז יכריחו אותו להשתמש בהם . לכן יפה המשיל אותו לאדון שהוא מכריח לסור אל משמעתו . וזהו שאמרו מתחלה היצה"ר דומה לחוט של בוכי' . ולבסוף כעבות העגלה . אשר כל החוטים הפרטים הרבים אשר בעבות העגלה כלם מוכרחים למשוך משא העגלה והסחורות שעליה . ולא תוכל לחסר מן החוטים האלה מאומה . כי אז תתפרד העגלה והסחורות יהיו נפוצים על הארץ . כך המתרגל בתאות היצר אז קשה עליו לסתור תאותו והרגלו כי כל חלקי התאוה אשר אסף בהרגלו והתמדתו . כמה הכרחיי' לו ולא יוכל לחסר מהם דבר . ולכן הזהירו אותנו ג"כ לשמור על הלב . אם להכנים אל עצמו . או להוציא ולהתרחק ממנו . כמו האמר לך פן יהיה דבר עם לבבך כו' . אולת קשורה בלב (משלי כ"ב) וזהו מכל משמר . מכל הדברים אשר אתה צריך להיות נשמר ולהזהר אם להכנים הטוב [illegible] להוציא הרע . אתן לך רק שמירה אחת . נצור לבך . כי ממנו תוצאות חיים . והענין יקר :

*) הוא שאמר החכם מכל אדם (משלי כ"ב) צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם. דע כי כמו שאנחנו מוזהרים ועומדים על שמירת הנשמה מכל דבר רע . כן מוזהרים אנחנו על שמירת הגופות כמאמר (דברים ד') ונשמרתם מאד לנפשותיכם . אמנם שמירת הנשמה לכל אופני' ערוכה ושמורה רשום בכתב אמת . היא התורה היקרה . אשר הרופא הנאמן העליון ב"ה רשם וכתב ונתן בידינו רמ"ח מצות עשה בעבור הנשמה לחזקה לאמנה וכן הזהיר אותנו בשס"ה ל"ת . היינו שס"ה הרחקות מדברים העלולים לגלגל לה דבר רע ח"ו . אבל סדר ולמוד השמירה אל הגוף סדר רפואתו והצלתו . ע"ז לא נתן בידינו שום סדר שיהיה כתוב בספר וטעם הדבר . כי דרך אחד להם . בחון ותשכיל כי כל מה שמזיק לגוף כמ"כ יזיק אל הנפש. כמו המרבה במלאות כלם . אוכל הרבה ושותה הרבה . או הפוסק שפתיו ומדבר הרבה או כעס ושנאת הבריות . ובהיפך הגודל בעדו להיות שומר נפשו . הלא אלו יהי' הגוף שמור ממילא . ממש כמו שני אנשים הולכים בדרך . כפרני ועירני . והעירני הוא מפונק מאד . הנה אם יתנהג הכפרני במאכלו ומשתהו ושא"ר כמשפט המפונק ומנהגו . ודאי יהי' רחוק מאד מן ההיזק . כי מה שיזיק להמפונק בקרוב יזיק להכפרני ברחוק . כלל העולה כי שמירת הגוף כלולה בשמירת הנפש במכש"כ. וזהו צנים פחים בדרך עקש . ושומר נפשו ירחק ממנו הגוף מכש"כ:

*) כי זה ההבדל בין כל הנמצאים ובין האדם . כי כל הנמצאים עשייתם ופעולתם אינם ע"פ בחירתם הרצוניית . אבל הם מוטבעים ע"ז ע"פ הכרחת הטבע אשר נטע בהם יוצר בראשית ב"ה . כמו הטבע האש לשרוף ולחמם . והמים לכבות ולקרר . וכן הבע"ח כלם אין להם בחירה לעשות דבר בבחירתם ורצונם . אבל כל מעשיהם הם פעולות הטבע . לא כמוהם האדם כי כל מעשיו הם ע"פ שכלו והכרתו ובחירתו . לכן ידיו רב לו למשול גם על עצמו . ולשנות את מדתו . ועי' בקול יעקב על נאמר כי יש אדם שעמלו בחכמה כו':

ומה

ועל השתי' . אבל לא יגביל ולא ישער שיעור הראוי . אבל כבר יזדמן שישחית גופו עי"כ . כמו אם יהיה המאכל מדברים המזיקים לפי איכות מזג האוכל . או מצד רבוי המאכל או לסבת הזמן והמקום אשר מהראוי היה למשוך יד מזה . זאת לא תמצא בענין הטבע כי אין אל טבע האדם משפט הידיעה והשיעור . אבל יאבה וישתוקק גם דברים שהם כחרבות לגיו . משא"כ הבהמה. כדברי חז"ל (אבות דר"נ פ' ט"ז) אבל בא ורואה בגדי או בטלה כיון שהוא רואה את הבאר הוא חוזר לאחוריו . והאדם עליו נאמר (משלי ט') אשת כסילות הומי' פתיות ובל ידעה מה . כי הטבע ימשוך אותו אל אשר התמנותו עליו . ואם תשמע לעצתו עד סוף מבוקשו . הלא אחריתו כיום מר . כדאמר (שם ה') כי נופת תטופנה שפתי זרה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות . כי אם לא תגער בו ולא תמנעהו באמצע תשוקתו . כמו לאכול ולשתות עד שקוט התאוה . והזולת מן התשוקות המדומיות אם לא יעמוד על משמרתם לתת עליהם שבעה

עיני'

שיורי המדות

לנקימה ונטירה וכדומה מהבלי הגבה . לזה נתנו כל אחד טעם לדבר . כי בעולם יזדמן די מיני אנשים פחותים ונבזים ועכ"ז נאמנים חזק על דבריהם כמו משה . הא' בהיות דירתו בחצר השער או השופט . אשר עי"כ מסתכל אליו לבוא תמיד בפני שרים ורוזני העיר . הנה עי"כ כביר תמצא ידו לעשות אשר בזדון לבו מסבת מקומו . כי במקום גדולים יעמוד ויש בידו להשמיע דברי' טרם יתודע לזה כי הוא מורה רעה עליו . הב' אם ההכרח יכוף אותו לעסוק עם הפחות הזה . כמו אשה רעה . ואיככה יבדל ממנה אם רוב עסקיו עמה . באכילה ושתי' ותו"ת . וא"כ אין לו מנוס ממנה ומוכרח הוא לסבול לא כן בהיות הפחות הזה אדם שאין לו מהצורך להתקרב אליו . יכול הוא לגדור עצמו שלא ללכת בדרך שהוא הולך ולהתרחק ממנו . הוא ההבדל בין רב ובין שמואל . רב אמר כי הילה"ר גדול כחו בעבור שדומה לזבוב ועומד בין שני מפתחי הלב . והוא כביר כח מסבת מקומו . כי מושבו בחדרי הלב . וא"כ גם אם יפתהו אל הגדולה שבתועבות יערב אל האדם לעשותו . אשר אשר יערב ללבו . ואת אשר לבו חפץ הלא יעשה . וגם אם היה שומע הדברים האלה מפי אחר היה ממלא שחוק פיהו . וכאשר לבו יבחר בו יערב לו לעשותו . וזהו שנאמר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח . כלומר שהוא מתאם ומבלבל המחשבה . כזבוב הנופל בשמן ומתאם אותו . וזהו שהזהיר שהע"ה בחכמתו (משלי ד') מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים . היינו כי בהיות הלב מקום המחשבה ומקורה . והמחשבה היא המוציאה הדברים אשר במעמקי הלב אל הפועל . כי כח התאוני והכעסני וכדומה לא יבער בגוף עד יקננו תחלה במחשבתו . ואם יעלהו מבוא במחשבתו אז ינוח לו . וכן למודי החכמה והמישרים שיבחר האדם להכנים . לא יכניסנו בלתי ע"י המחשבה . אשר ע"כ תמצא כי הכתוב הזהיר על כל דבר למטוב ועד רע רק על הלב . ואהבת כו' בכל לבבך . לא תשנא את אחיך בלבבך . אל יקנא לבך כו' גבה לב . לכן יפה אמר מכל משמר מכל הדברים שאתה צריך להשמר להכנים או להוציא . נצור לבך . כי ממנו תוצאות חיים . וא"כ השמר לך שלא יעלה על לבך כל דבר רע . כי אם יעלה על לבך יערב לך פתיותו : זהו שאמר רב בכחו של הילה"ר כי הוא כביר כח מסבת מקומו . ושמואל אמר כי ע"כ גדול כחו על האדם בעבור שהוא מוכרח אליו לסור למשמעתו לעשות דבריו ולא יוכל להבדל ממנו . כדי להחיות נפשו . כי אם היה יכולת ביד האדם להיות בחיים בלא אכילה ושתי' וש"ד היה יכולת בידו להנזר ממנו מכל וכל . לא כן עתה כי האדם מוכרח לשמוע אל תאותו כשיעור שהוא צריך אל קיומו . כמאמרם ז"ל (סוטה מ"ז) יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת . ואחר שהוא צריך לשמוע אל לעשות דבריו בדברים שצריך לקיומו . הנה צדיק הראשון בריבו . וזהו שאמר דומה לחטה . כי חטה היא הראשונה לשבעת המינים כן התאוה היא ראש והתחלה אל קיום הגוף . כמאמרם ז"ל (יומא ע"ה ב') אפי' ביעותא בת יומא לא אהכתו . וזהו לפתח חטאת רובץ . ר"ל כי ההתחלה לקיום האדם הוא הילה"ר . ולכן גדול כחו . כי זה צריך חכמה ועסק רב חשבון ודעת לשער כמה . ומתי . והמותר לזכות האלה . ומה נכבד בזה מאמר (משלי כ"ט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון . גם מאמרם ז"ל (סוכה נ"ב) מתחלה הילה"ר דומה לחוט של בוכיא . ולבסוף כעבות העגלה . באור זה כי אפלי האדם שתים הנה . ההסתפקות ומותרות . הלחם ומזון הוא הכרחי . אינם לתענוג למי שיש לו . אבל חסרון גדול

למי

בנו הנוסע עמו לטייל. כי הסוחר ישמח עם הפרסאות שכבר נסע כי נתמעטה הנסיעה למקום המסחר. לא כן הנער כי הוא אינו נוסע בעבור השגת איזה תכלית. וא״כ מה לו לשמוח בפרסאות שכבר נסע כי מה בצע לו מהם. אבל הוא ישמח במה שיש לפניו לנסוע עוד. כן הצדיק שמחתו רק בהימי׳ אשר עברו. לא עם ימים העתידים כמאמר ואל תאמין בעצמך כו׳. וכמאמ׳ כי כאשר יהיה מי יגיד לו(קהלת ח׳)רק בעשותו חשבון על הימים אשר עברו כמה קבץ על יד מסחורות התורה ומצות ומע״ט. וכאשר לא יעלה החשבון בידו. הלא ידאוג ויתעצב מאד על הימים אשר חלפו עברו. וישקוד לתקן את אשר השחית. לא כן הרשע המתהולל רק בתענוגים זמנים. אצלו יקויים מאמר והימים הראשונים יפלו. כי מה בצע לו עתה מן העבר. הוא לא ישתעשע רק על העתיד. כמאמר (ישעי׳ כ״ו) והכלבים עזי נפש כו׳ אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד. וזה שאמר הפוך רשעים ואינם. כאשר יאבו להפוך פניהם להביט אחוריהם על הימים אשר עברו. אינם עוד במציאות. ומעתה יפה אמר החכם ע״ה החכם עיניו בראשו. וע״י היות עיניו בראשו ולא באבר אחר יבין כי יש לו להביט גם מאחריו. היינו להתבונן על הימים שעברו. אם יש לו נ״ר מהם. והכסיל בחושך הולך כי הוא אין לו עסק ושעשועים רק עם העתיד. ואשר יהיה מי יגיד לו וא״כ הולך כהולך בחשכה כי אינו יודע מה יבוא לפניו ומה יתגלגל לידו] :

פרק שלישי

ההרגל אינו כח שליט במזג הנברא בתולדה ואינו דבר הכרחי אל הנברא. כמשפט הטבע. אבל הבורא ית׳ נתן יכולת בתכונת הנברא שיהיה בידו להרגיל עצמו בדבר עם היותו נגד כח תולדתו. עד שיעשה לעצמו טבע חדשה. וזה יכלול הזריזות וחריצות באברים החצוניים והמחשביים אל כל אשר יחפוץ ישם. וילמדם עם התמדתו על הדבר כמה פעמים עד אשר ישוב אצלו כטבע. כמו ההרחקה מאכילת דברים טמאים או הקולע אל השערה ולא יחטא המטרה. הן כל אלה הוא פעל ההרגל. ואם יהיה ההרגל באיזה הנהגה. ישוב הדבר להיות חפץ טבעי *) ואין לך דבר שלא ישלוט עליו ההרגל

שיורי המדות

*) ולי מה יקרו בזה דברי רבותינו ז״ל (אבות ב׳) עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו. ובמדרש (ב״ר כ״ב) אם בא יצרך להשחיתך דחהו בדברי תורה. שנאמר ואתה תמשל בו. וחד אמר שמשכהו בד״ת. שנ׳ ואליך תשוקתו. באור פלוגתתם ז״ל כבר אמור עם הספר קול יעקב (כ״ג א׳) על מאמר על משכבי בלילות. כי הראשון בא להשמיענו שיש כח באדם לכוף את יצרו ולעבוד את בוראו ביראה. וגם אם תתנוסס בקרבו רוח תאוה לתענוגי העוה״ז יוכל להשבית שאון התשוקה ביראת העונש. ולא שיהי׳ כח השכל גדול כ״כ עד שיהיה יכולת בידו לכוף יצרו ומחשבתו וחפץ לבבו להתאוות לתורה.ושיהי׳ לו תאוה למצות ומע״ט כמו שתאותו עתה להבלי עוה״ז. כי לערך כח השכל אין ביכולת האדם רק להכריע יצרו שלא לשמוע לקול התאוה. והוא צריך בתמידות להתגברות נגד תאוותיו. זהו שאמר דחהו בדברי תורה. שנאמר ואתה תמשל בו. ר״ל להטותו אל כל אשר תבחור לטוב גם התשוקה המפתה אותך אל הערב המדומה. והשני אמר כי יש אל האדם יתר שאת ויתר עז עד אשר אם ירצה יוכל לעשות לעצמו טבע חדשה. לאהוב מעתה ולקרב את אשר מרוחק ממנו. ולהרחיק ולשנוא את אשר אהב עד עתה. והוכיח זה ממאמר ואליך תשוקתו. כלומר תשוקת יצרך מסרתי אליך בידך. ובידך להטות התשוקה אל מה שבחרת אתה ומה שתחפוץ אתה שתהי׳ תשוקתו תגזר אומר ויקם לך. כמאמר רז״ל בגמרא [סוכה כ״ב] א״ת ישלם לך אלא ישלימנו לך. ולא תצטרך עוד להתגברות עמו. וכי תשאלך נפשך לאמר מאין יבוא לאדם כח אשר וטבע חדשה. אם בריאה יברא אלקים. אף אתה אמור לו היפלא מה׳ דבר. כי ברצותו ית׳ בהאדם אשר בכל כמו הוא נלחם מלחמת אלקים ומכריח את נפשו לעשות מה אשר רצה בוראו ית׳. ומבטל רצונו המנגדו מפני רצונו ית׳. אז מן השמים ירחמו עליו עד שלא יצטרך ללחום עוד עם יצרו זהו עשה רצונו באותו השתדלות כרצונך. כדי שיסובב מזה ויעשה ית׳ שיהי׳ רצונך והפכך כרצונו של הקב״ה. כלומר כי מהיום לא תרצה ולא תתאוה רק מה שהקב״ה רוצה. וזה כדי

שיעשה

פרק שני

הכחות שהם בטבע. אינם בלתי על עניני חמריי'. כי אין כח הטבע ממונה רק על דברים הנוגעים בגוף. לא לדברי' הנוגעים אל נפשות *) כי אם לא ילמוד ולא יתפלל גם שנים רבות לא ירגיש בטבע לא רעבון ולא צמאון ולא רפיון. גם כי באמת השחית נפשו מכל וכל אשר אם הי' עשירית מזה בגופו. היה מרגיש צער וכאב גדול. אמנם הנפש הנה מחץ מכתה ירפה הטבע ממנה. ואין האדם מרגיש מזה מאומה. כמאמר (ירמיה י"ז) עקב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו. אני ד' חוקר לב כו'. אמנם דע גם כי אמרנו כי אין חלק בטבע ולא נחלה בההרכבה אל עניני הנפש, אין הכוונה רק לומר כי להטיב אל הנפש לא ידעה הטבע. אבל להרע ולהשחית הנפש יש ויש ביד כחות הטבע לנתוץ ולהרוס כל אוצר כלי תפארתה. כי אם ילך אחר טבע חמרו הלא יערבו לו כל תועבות ד' אשר שנא. והגדולה שבתועבות מתוקה עוד יותר כמאמר (משלי ט') מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. וזה מערמת היצר כי הוא יביא על האדם חצי שנונים וגחלי רתמים ואומר מצחק אני.. וזה יחשבהו לאוהב לו ומבקש טובתו ויעוררהו על חריצות והשתדלות למעול מעל בד' ותורתו, עד יפלח חץ כבדו. פתאום יבא אידו. אבל החכם עיניו בראשו. ישקול כל דבר בפלס ומאזני בחינתו ויחשוב ויאמר אולי אך בחלקות ישית לי. לרדפני ולבלעני [וכבר יש מי שכתב על מאמר רץ כצבי. כי מבואר במדרשות טבע הצבי כי במרוצתו הוא פונה בכל פעם לאחוריו להביט אם יש רודף אחריו. כן צריך האדם להסתכל ולהתבונן על דרכיו ולהביט אחוריו בכל פעם. אולי היצר רודף אחריו להשיגו להומו ולאבדו. ועל דעתי הוא מאמר שלם בפי החכם הנבחר ע"ה (קהלת ב') וראיתי אני שיש יתרון להחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך. החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך. המלך החכם ע"ה ביאר לנו בחכמתו הטהורה ענין יקר מאד נעלה. כי יש יתרון לחכמה על הסכלות כיתרון האור על החושך. כי העינים רואות רק במקום אור. לא מה שהוא בחושך וביאר ואמר התועלת הגדול המושג מן האור אשר אליו נמשל החכם מה הוא. אמר, החכם עיניו בראשו. וע"י מה שיעשה השבון עם נפשו למה נתנו עיניו בראשו ולא באבר אחר מבנין הרכבתו. יבין וישכיל כי זאת היתה מחכמת בוראו למען אשר בדרך שהוא הולך ומביט לפניו יוכל לסבב ראשו להביט מאחוריו ג"כ. אולי מי רודף אחריו כן משפט החכם שמפחד תמיד מתחבולות היצר. והכסיל בחושך הולך. וגם את אשר לפניו אינו רואה כל מאומה. כי הלך חשכים ואין נוגה לו והדברים האלה כוללים את אשר כתבנו במ"א (בס' שמן המור בתשעה תהלים) בבאור מאמר (משלי י"ב) הפוך רשעים ואינם כי ההבדל בין הצדיק והרשע. כההבדל אשר בין הסוחר הנוסע לדרכו ובין

בנו

שיורי המדות

*) ומה יקרו בזה דבריהם ז"ל [ב"ר ע"ז] אמרו לאילני מאכל מפני מה אין קולכם נשמע. אמרו פירותינו מודיעים אותנו. אמרו לאילני סרק מפני מה קולכם נשמע. אמרו הלואי ישמעו קולנו. התבונן בעומק מליצתם כי באו ז"ל לתת טעם נכבד על דבר ההבדל אשר אנחנו רואים בין דברים המשלימים הגופות, ובין הדברים הנדרשים אל הנפשות. כי הדברים ההם לקיום הגוף. יובלו אל הגוף ע"י נוגשים אנים לאמר כלו כו'. היינו כח הרעבון אשר כמזג בטבע הרכבתו הוא יציר ציד להביא אל הגוף מאכולו אשר יחסר לו. והכמאון מביא אליו השתי'. וכן כלם. לא כן חיי הנפש. כי אין לה נוגש. ולא שוטר ומושל. כ"א השכל והתורה והמצוה אשר על עבר פניה. ורבותינו ז"ל המליצו בחידתם השפירה והמשילו את הדברים הנדרשים אל הגופות לאילני סרק. שמשמיעים קול בתנועתם. וזהו אמרו לאילני סרק מפני מה קולכם נשמע. אמרו הלואי שיהי' קולנו נשמע. כי בלא הקול ודאי היו נשכחי' מן הלב. והיא מליצה נפלאה על ענינים החמריים. כי לולא התאוה אשר הוטבע בטבעי ב"א לרדוף אחריהם ודאי היו עזובים ונטושים ואין מאסף אותם. כי לא יעשה מהם כל פרי. לא כן עניני הנפש דומים אל אילן העושה פירות. ולכן די לפניהם השכל לבד אשר נטע ית' בהאדם. והמשכיל יבין וישכיל לקחת מפרי עץ החיים אשר בגן אלקים ית'. וזהו פירותינו מודיעים:

מביא את האדם אל מעשים ידועים. כי אחר אשר ירגיל עצמו לעשות איזה דבר. ישוב אליו כטבע המכריח אותו לכך. אך העולה על גביהן הוא הדעת. אשר אליו כוונתנו בשער הנכבד הזה לבאר ענינו וסגולתו :

פרק רביעי

הדעת הוא כח מעולה. נעטר בו בחיר הנבראים. הוא הוא מותר האדם מן הבהמה כי כל הנבראים הם נעדרי הידיעה גם מדעת ענין מציאותם והרכבתי ואיכותם מעלתם וחסרוני׳ אבל מתנהגי׳ ע״פ הכרחיית הטבע. עילת רדיפתו אחרי המאכל. הוא הרעבון ואח׳ השתיה הצמאון. ואחרי המנוחה העייפות. אבל לא ידעו ולא יבינו מענין חדוש מציאות׳ אחר ההעדר הקודם להוויתם. גם אינם יודעים מאומה מן התכלית אשר בעבורו נמצאו גם לא ממעשיהם לדעת מה יעשה בהם. ואין צורך לומר שאין יודעים להבדיל בין ישר ועול. בין נאה ומגונה. או שארי ענינים אשר רק הדעת הערה את מקור ענינהם. ואין בין הבע״ה ובין הדומם והצומח כ״א ההרגשה ותנועות החיים. אמנם נפש האדם נעטרה בכח נפלא מאד נעלה לדעת כל אשר תראינה עיניו. ואשר תשמענה אזניו. דבר דבר על אופניו. ענין מציאותו. ועילת מציאותו. וישקול כל דבר בפלס הדעת אם הוא ראוי וישר ונאה או עול ומגונה. אם הוא אמת או שקר. אם טוב ואם רע. אפשרי או בלתי אפשרי. ואיך להתנהג עם כל דבר ודבר. ומשכן הכח הנכבד הזה מיוחד בלב. וכמו אשר הלב הוא עליון ויסוד לכל חיי אברי הגוף. כי כלם מתפרנסים מחומו הטבעי. כן הדעת הנתונה בו עליון ושליט על כל ההנהגה להורות את האדם דרך ילך והמעשה אשר יעשה. ואחרי הדעת יפנו וישתמשו כל המדות כמו אם ידע בדבר כי טוב הוא יאהוב אותו ויחמדהו. וירדוף אחריו להשיגהו. ואם ידע בדבר נאה. ישמח ויתפאר להתעטר ולהתהדר בו. ואם ידע את המטיב עמו. יאהוב אותו ויכנע מפניו ויסור למשמעתו. ואם ידע דבר כי ברע הוא יברח ויתרחק ממנו וישנאהו ויפרד ממנו. וכדומה לכל הענינים *) ודע כי הדעת מובדל מן הטבע בב׳ דברים א׳ כי הטבע קדומה וצומחת ומתגדלת באדם תיכף מלידה מבטן. ומתנהג כמנהגו הטבעי. אבל הדעת היא סוף מעשה במחשבה תחלה. כמו הגרגיר הוא עיקר ועילת כל הצמיחה ולמענה חורשין וזורעים ועובדים את האדמה. והגרגיר לא יבוא רק אחר שלמות השבולת עם כל צאצאיו הסובבים אותו. כן הדעת אין צמיחתו בנפש האדם כ״א בהגיע תור שלמות הנפש. ב׳ כי הטבע ממציא את פעלו בהכרח. גם אם לא יחפוץ האדם ברצון נפשו להכניס אוכל לפיהו. וגם אם יסיח דעתו מזה. הנה הרעבון יזכירהו ויעוררהו. לא כן הדעת כי כל תוצאותיו וכל תולדותיו אפשריי. לא הכרחיים. כי אם יאבה בדבר לשום עינו ולבו עליו לדעתו. ידע ענינו אבל אם יזח דעתו ממנו יהי׳ ענינו בדבר הזה כענין הבהמה וזה יכלול הראי׳ והשמיעה והדבור. כי אם יראה אדם דבר גם מאה פעמים ולא ישים לב לדעת אותו. לא ידענו. וכן אם ישמע דבר אשר ממנו יוכל להבין ענין ולמוד ידוע. והוא מקשיח לבבו ומסיח דעתו מהקשיב ומשמוע. לא ידע דבר. וכמו כן הדבור. כמו אם הרגלת פיך באיזה דבור. כבר יזדמן שיתנועעו השפתי׳ מעצמם לדבר דבר זה גם אם לא מלבך תוציא מלים. כמו שתראה רובם ככלם מענה בפיהם שהם נבראים מתחדשים מרצון הבורא על זמן מוגבל. ויאמר על עצמו מי יודע אם למחר לעת כזאת אהי׳ בחיים. אבל לבבו ריק מהענין ההוא כמו שמעיד עליהם הכתוב (ירמי׳ י״ב) קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם. כי אם היה דבר פיהם ממעמקי הלב. היו נראי׳ סימנים יוצאים ובאי׳ אחרי הדעת. כי אם הי׳ בלבבם אפשרית המות במהרה היו חרדים. ועצבים. והיו מתייאשי׳ מן המון הבלי התאוות. רק הם ע״ד שאמר עליהם

דהע״ה

שיורי המדות

*) הוא מה שאמר דהע״ה לבנו (דברי הימים א׳ כ״ח) ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ד׳ וכל יצר מחשבות מבין. ולבוא אל עומק כוונת מאמר נכבד זה נזכיר עוד הפעם מאמר רבותינו ז״ל שכבר כתבנו בו דברים יקרים (למעלה פ׳ רביעי) וז״ל (ב״ר כ״ב) אם בא יצרך להסמיקך דחהו בדברי תורה. ואם תאמר

שאינו

ההרגל . כי הדברים השנואים אצל הטבע יהיו אח"כ אהובים . וכן הדברים הרחוקים מלב האדם מלעשותם . אם בהזדמן יעשה אותם ב' וג' פעמים . אח"כ יקל עליו הדבר כאמרם ז"ל עבר ושנה נעשה לו כהיתר . וההרגל הוא כביר כח לשלוט על כל המדות ובכל המעשים הכבדים על האדם. יקל אותם ההרגל אם כמדת היראה והאהבה וכל שארי המדות . ובכל מין ממיני הכחות . ובכל חלק מחלקיו . וכן ממשלתו בדבר אשר הוא יעלת חן . נחמד למראה. או טוב למאכל . גם אם בתחלת השגתו אותו היה חן הדבר גדול מאד בעיניו . אכן אם יתרגל בו הלא ברוב ימים יעזבנו ויהיה אצלו ככל הדברי' הפשוטים . כמו אשר עינינו רואות בהשיג אדם כלי חמדה . בתחלתו יחמוד אותה וישתעשע בה עד יקחה לשלחנו . לאכילה או לשתי' . ולא יערב לו לאכול בלעדה . אבל כאשר יארכו עליה הימים לא ישתמש בה רק בעת יזדמנו לו אורחים . בהראותו לפניהם את עושר כבוד ביתו . לא מצד גודל חן הדבר בעצמו . והוא כבושם אשר ריחו נמר ופג טעמו . כי גדול כח ההרגל לשלוט על הכל אין דבר נעדר ממנו . והנה ב' הכחות שזכרנו . הטבע וההרגל . גם משניהם יוצאי' כמה מעשי' פרטיי' . כי גם ההרגל

מביא

שיורי המדות

שיעשה רצונך כרצונו . שוה עם רצונו . וזהו בטל רצונך מפני רצונו . גם אם עוד רצון נפשך נוטה אחר תאות עוה"ז תבטל רצונך כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך . לא כן אם תזכה ותגבר נפשך להיות עובד מאהבה. אין אתה צריך לבטל רצון אחרים . כי הלא נאמר (משלי טז) ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ומפי ידידי הרב החריף מוה"ר חיים נ"י עשה רצונו כרצונך . לומר עשה עכ"פ כל אשר יש ברצונך . כי ברצונך ודאי ללמוד עכ"פ דף גמרא בכל יום . לך ועשה כן כמו שיש ברצונך . כדי שיעשה רצונך שיהי' כמו שיש ברצון הקב"ה . כי ברצון הקב"ה שתהיי' הוגה בתורה בתמידות . ואם תעשה אתה עכ"פ כפי אשר יש ברצונך . אזי יעשה ית' שיהי' רצונך כרצונו וחפצו של הקב"ה . וזהו כדי שיעשה רצונך כרצונו . עוד אמר בהמתקת דברים דברי הכתוב (בראשית י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ד' על אברהם כו'. כי הנה בהשכל עליון תורה לעם ישורון . כל רצונו ומגמתו ית' לטובת השומע. ממש כאזהרת היועץ הטוב . לא כן ע"ד אזהרת הגוזר . שמכוון באזהרותיו לתועלת עצמו . רק כאזהרת היועץ והרופא הנאמן שמכוון לטובת השומע. להבריאו ולהחיותו. כמאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם . ונאמר ויצונו ד' אלקינו את כל החקים האלה לטוב לנו כל הימים כו' . והנה האדם אם הוא עוסק בתורה ובמצות על דעת כן . הלא הוא כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס . אכן איש המשכיל יעשה בדעת ממש ע"ד תינוק בא בבית הספר ואמו עשתה לו מטעמים . והנער עומד ומספר לפני אביו את המילואים הערבים אשר עלו לו היום בלמודי' גפ"ת . ומשתעשע בהם כמוצא שלל רב . והמטעמים עומדים על השלחן ואין נפשו אליהם כל מאומה. כי הוא נאחז בסבכי השעשועים בדברים עמוקים . והאב אומר לו באמצע הדברים לך אכול לחמך . והנער הולך לסעוד רק למלא רצון אביו . כי הוא רואה באביו שהוא רוצה שיטעום המטעמים האלה אשר עשתה לו אמו . אבל בדעתו ובלבבו לא כן הי' . כי השעשועים שמשתעשע עם אביו בדברי חכמה כל חפצים לא ישוו עמהם . אבל בהכרח יכריחו את נפשו ודעתו וילך לאכול כדי להשלים רצון אביו . וזהו עומק כוונת מאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ד' על אברהם את אשר דבר עליו . כלומר כי כאשר יצוה את בניו באופן זה לאמר שמרו ועשו צדקה ומשפט למען הביא ד' על אברהם את אשר דיבר עליו . כלומר כדי שיהי' נשלם רצון העליון ב"ה . בכל הדבר ובכל החזיון אשר דיבר ד' על אברהם כן יביא עליו . והיא בחי' נפלאה שאין ערוך אליה . וזהו עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה הוא ית' רצונך כרצונו . כלומר כמו שיש ברצונו להשפיע לך בשפע כל טוב . ראה ועשה מצותיו כדי שתהי' ראוי לכך שישפיע עמך ד' . וזהו כדי שיעשה רצונך כרצונו . כלומר שישפיע אליך כפי אשר יש ברצונו ית' . אכן לבל יטעה השומע ויחשוב בדברים האלה כי יש לו לעשות גם על מנת לקבל פרס . הסמיך ואמר . בטל רצונך מפני רצונו . כלומר כי אתה אין לך לכוון לתועלת עצמך כל מאומה . רק לעשות המצות כדי שיהי' נשלם רצונו ית' . ודפח"ח :

גרועים מזה שלבם ברוא להם כאולם. הוא סוג הב'. ועילת זה כי הדבור אין לו חלק ונחלה עם הידיעה. כאשר עינינו רואות תינוק מקדים לדבר ולצפצף טרם דעתו את הדברים שהוא דובר. והדבור אצלם כעוף המצפצף ומדבר מה שלמדו אותו הכי בעבור זה ידע עניני. הלא עוף הוא. לא דעת ולא תבונה בו. היא המסכה הנסוכה על בן האדם. מתכסה בשמיכה אשר פרש עליו היצר להסיח דעתו מענין עצמו. גם שהוא מהדברים הקרובים אליו מאד. יכביד עליו עבטיט לבלתי יתן דעתו ולבו לדעת מציאותו ועילתו מהותו ואיכותו ותכליתו. והמעשים הפרטים אשר בידו היו לו לפליטה מהוריו. כי עיניו ראו את אשר המה עשו והוא עושה ג"כ. אבל בלי השתכלות. בלא דעת בלא תבונה. ואינם משומים לבם לכלכלם במשפט הראוי למעשים ההם. לכל פרטיהם ואופניהם:

פרק חמישי

עתה נפשי נפשי שוטי נא בדרכיך. ושמעי אמריך. והתבונני במעשיך. ודעי וראי איך פעליך סותרים את דבריך כי דברי פיך רק יראת ואהבת את ד' ואתה עובד אדונך והתפלל אליו. אבל שקר בימינך. כי אין אתה בוחן את עבודתך אם עבודה היא אם לא. רק כסוס כפרד אין הבין. כי אם אמת נכון הדבר שאתה מקבל עליך עול מלכות שמים. ותתפלל אליו תפלתך ותשפוך לפניו שיחתך. מדוע לא נראו בך סימני ההכנעה אשר אל העבד בפני אדוניו. כמה מן היראה והרעד יבוא בך בעמדך לפני פחת אחד *) ואתה את עבודתך ואת מעשיך. את מעמדך ועוז פניך. הקריבם נא לפחתיך. ואיך לא יתפרקו כל האברים בבואך להתפלל לפני מלך מלכי המלכים ית"ש אשר

שיורי המדות

המעשה. אין הבדל בינו ובין צדיק גמור. כי את אשר זה עושה הוא עושה ג"כ. רק ההבדל הוא בראשית והתחלת יצרי הלב המחשבים המחשבות לעשות מעשהו של מעשהו. שבאמת אין המעשים ההם ערבים עליו. רק הוא חפץ בתאות לבו להתגדל בעולם. ירצה בלבו שלא ישיגו בלתי ע"י תורה ומצות. וא"כ אם ישלם לו ד' ממה שלאחריו. היינו ממעשיו. לצדיק יחשב. לא כן בהביט אל שורש המחשבה. הלא ימצאהו עוסק בקבות להשיג תאותו. וזהו ומשלם לשונאיו אל פניו. ולדו"ק. ומעתה יפה הזהיר דוד לשלמה בנו על הצדק. שיהיה נכון לבו טוב עם האלקים מתחלתו ועד סופו. ואמר דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין. כי הוא מבין מהות היצר המסבב המחשבה לחשוב המעשה אשר יעשה להשלים על ידה יצרי לבו. ולא לפניו חנף יבוא:

*) ומה יקרה בזה מלת הנביא ע"ה (מלאכי א) הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך. ועתה חלו נא פני ה' ויחננו כו'. ואין כוונה וקשר למאמר ועתה כו' אל דבריו הקודמים. אבל הכוון בזה כי באמת מה מאד יש לאדם לפחוד ולרעוד מלבקש משאלותיו מאת מלך אדיר כולא וקדוש כמוהו. והוא יוצרו ומחוללו. וכמה המרה את דברו. יביע נא שאלותו עפר מן האדמה רמה ותולעה איך יעיז פניו ליכנס בהיכלי מלך. כמאמר מי אנכי שאזכה להתפלל כו'. והנה אך על זאת ישקיף ויראה ד' ית'. אשר אשר האדם מכיר שפלת ערכו ומעריך א"ע לאינו הגון ואינו ראוי לעמוד לפניו להתפלל. אז הקב"ה מקבל תפלתו. ולב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה. וזהו הקריבהו נא לפחתך. ר"ל קודם תפלתם ערוך נא בין אדם שאלותך ופחיתותך נגד גודל אלקותו ית'. הירצך. ר"ל האם ראוי אתה כי יתרצה אליך וישא פניך. ועתה במחשבה זאת עתה חלו נא פני ה' ויחננו כו'. הוא שאמר המשורר ע"ה (תהלים קיח) טוב לחסות בה' מבטוח באדם. טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים. כי הנה האדם המוני מי יבטח עליו. בלתי אותו אשר עשה אליו תחלה טובה גדולה. אז יתכן אל המטיב לבטוח בו. כי יטיב לו על טובתו כמשפטו וחקתו. אמנם הנדיבים בעם. בהם יבטחו אנשים על לא דבר. אבל כמה מההכנעה והשפלות יכניע עצמו לפני הנדיבים. כי לא הקדים להם טובה. והנה יש כסילים בוטחים בה' ואין בידיהם מע"ט כל מאומה. וזה להם אולת גדולה. כי מי לנו גדול מיעקב אבינו ע"ה שהבטיחו ית' והנה אנכי עמך כו' ועכ"ז היה מתיירא פן יגרום החטא. ומכש"כ שלא הבטיחו לו ג"כ. וזהו טוב לחסות בה' מאותה בחי' מבטוח באדם. היינו מאותה בחי'

שבוטחים

דהע"ה (תהלים מ"ט) ואחריהם בפיהם ירצו סלה. הוא שאמרו רבותינו ז"ל (שבת ל"א) לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבים מיום המיתה אלא שלבם בריא להם כאולם. באור זה ע"ד אשר אנחנו רואי' כי הסוחרים יתחלקו למחלקות ויזדמנו על ג' פנים יש משייר מעות לעצמו על הוצאות יותר מכדי צרכו על הדרך לאמר מי יודע מה יקרה לפניו בדרך ויצטרך למעות. הב' מצמצם. היינו שיספיק לו המעות על הוצאות ולא יותר. הג' לא השאיר לעצמו גם לשלם בהאכסני' שהוא עומד בה. כן וכן המאשרים אורחותם יקימו בעצמם מאמר שהע"ה (קהלת) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. גם כי הוא עוד רך בשנים. עכ"ז דואג על המקרה ח"ו. הב' מי שהוא מצמצם היינו רק בעת זקנותו אז יבין לפניו הדרך ויתקן את מעשיו. הג' אותו אשר לבו בריא אולם ואומר שלא ישלם גם בהאכסני': וזהו באור המדרגות שזכרו החכמים ז"ל לא דיין שאינם חרדים ועצבים מיום המיתה לקיים בכל עת יהיו בגדיך לבנים להסתפק במדרגת הסוג הב' המצמצם. אלא שהם עוד גרועים.

שיורי המדות:

שאינו ברשותך כבר כתבתי בתורה ואתה תמשל בו ואף אמר שמעסקו בדברי תורה ואם תאמר שאינו ברשותך כבר כתבתי בתורה ואליך תשוקתו. ונראה תחלה מהות מחשבה ומהות יצר מחשבות ומה הוראתם. והנראה כי מאמר יצר יסוב על כח קודם אל המחשבה וראשון עליה. כמו שאמרו רבותינו ז"ל שביארו כן מאמר וכל יצר מחשבות מבין (ב"ר ט') טרם עד שלא נולדה המחשבה בלבו של אדם היא גלוי' לפני הקב"ה. הנה ביארו מלת יצר כמו נולד. והענין בזה כי הדברים הקודמים אל המחשבה הם הרעיוני והתאוני. כמו אם יכנס בלב אדם כעס ושנאה על חבירו יתעוררו רעיוניו לחשוב בדברים הראויים לנקום בו ולהכעיסו לגנותו ולבזותו. ולהיפך אם תעלה בלבו אהבה אל אדם או על כלי. הנה יתמלא מחשבות ועשתונות רבות לחשוב יום ולילה איך להשיגו. ויחשוב ג"כ איך לשמרו ואיך יתקיים בידו וכדומה מהמחשבות ועל דרך זה כל התאות והמדות הכלולות במאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו. כל א' מעורר את המחשבה לחשוב בעניניה ובהשגתה. ולכן נקראו הכחות הקודמות האלה יצר. אם יצר הטוב. ואם יצר הרע כמו היראה והאהבה את ה'. הנה סמוך למאמר ואהבת את ד' אלקיך נאמר והיו הדברים האלה כו' על לבבך (דברים ו') כי האהבה השלמה תוליד ותצמיח בנפש רעיונות אהבה לחשוב תמיד בהאהוב להאדם. ולהתדבק בו ית'. ואם אמנם כחות שניהם ביד הנפש. גם כח היצר. גם כח המחשבה. עכ"ז היצר תולדתו מן הרצון וחפץ הנפש. לא כן הרעיון. הנה אחר אשר נולדה התאוה או הכעס בלב האדם אז המחשבה בזה מעצמה. אם לא שיעצור עליה האדם בחזקת היד. ע"ד מאמר ומושל ברוחו כו'. שימשול עליו בחזקה. ולכן דימה אותו ללוכד עיר. כמו שיבוא אי"ה ענין זה בארוך במ"א. וזה הוא ההבדל בין שני הדרש שזכרנו כי חד אמר דחהו בדברי תורה. הנה אמרו יסוב על מי שכבר הכניס בלבו איזה חפץ מחפצי התאוה. עכ"ז יש לו כח לעצור כח המחשבה מלחשוב בו לכן הביא מאמר ואתה תמשל בו. וגם אמר דחהו בד"ת. שהוא מורה על כפיי' בכח. והשני מדבר מתי שלא יתן מקום אל היצר לצייר איזה חפץ בציורי לבו. וממילא לא יהיו בלבו מחשבי' על ענין זה. לכן אמר שמשכו בדברי תורה. להורות על דבר שיערב אל האדם לעשותו בטוב לב. ולכן הביא מאמר ואליך תשוקתו. מה שיורה כי בידך לחשוק או לאהוב בו. ולכן אמר שהע"ה [משלי ד'] מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים. ומה ע"ד מ"ש [תהילים ל"ד] מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. סור מרע ועשה טוב. היינו לא שתתאוה לרע. ותלחם עם יצרך לעצור המעשה או המחשבה. כי אז תבנה ימיך ביסורין. וזהו מכל משמר נצור לבך כו'. וכמו שכתבנו בפ' ראשון משער הזה. — עוד נקדים כלל אחד. כי כמו שמשפט מלכותא דארעא לתבוע עון ההמוני מן הראשים אשר עליהם. לאמר מדוע לא ישימו עין ולב לעצור בעם. כן גם למעלה. כאמרם ז"ל [שבת נ"ד ב'] כל מי שיש בידו למחות באנשי ביתו ובאנשי עירו נתפס עליהם. לכן נאמר וכל יצר מחשבות מבין. כי הוא ית' מודד את כל אחד כפי כחו. ומעתה דע כי רבותינו ז"ל אמרו [ילקוט דברי' ז'] ומשלם לשונאיו אל פניו. אין הקב"ה משלם לרשע ממה שלאחריו אלא ממה שלפניו. והמאמר סתום וחתום. אבל ביארו לדעתי כך הוא. כי כבר יזדמן אחד שיהיה עובד ד' ועושה מע"ט ולומד והוגה. והכל שלא לשמה. רק כדי לעשות עטרה לעצמו. ומעתה נתבונן כי אם גביר ונשיא עין על סוף

המעשה

כמאמר (משלי י"ד) פתי יאמין לכל דבר. וכבר הזהירה התורה הטהורה שלא נאמין את הבא לסתור דבר מדברי התורה והמצות גם אם יהיה ראוי להאמין בו. כי יתן אות או מופת על דבריו. כמאמר (דברים י"ג) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא כו' כי מנסה ד' אלקיכם כו'. — ב', אדם קשה עורף. שאינו מאמין לשום דבר. כמו פרעה שהקשה את לבבו גם אחר אותות ומופתים גדולים עד אשר נגדע קרן תפארתו עברתו וגאונו. שאונו והמונו. נכנע לבבו הערל. וקבל האמונה. והיא מדה רעה ותטאה עד מאד. הם הנקראים אבירי לב. כנאמר באחז (ישעיה ז') שאל לך אות מעם ד' אלקיך כו'. ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה כו'. והטעם כבר מבואר. אם לא תאמינו כי לא תאמנו וב' הסוגי' שזכרנו גם שניהם רעים וחטאים לד' מאד. — ג' אמונת ישרים וחכמי לב. להאמין את הראוי להאמין. ולעזוב את הראוי לעזוב. היינו אם ישמע דבר ראוי להאמין בו שאין החוש מכחישו בהחלט. כי אם אומר על דבר אפשרי שכך הוא וגם המשמיע הוא מוחזק לנאמן רוח. לא ראית עולתה בו. ולא מרמה ושקר בפיו. וגם הוא ראוי להשמיע דבר זה מצד שאין הדבר נוגע לו מאומה. אז מחוייב אתה להאמין בו *). ולפעמים מחוייבים אנחנו להאמין אף לדבר המתנגד אל הטבע מחמת מעלת המשמיע ובלבד שלא יתנגד אל תורתנו הקדושה. כי על דבר שיתנגד אל מצות התורה ופרטיה אין להאמין גם אל משמיע אשר שלמו לו כל כללי האמונה ויבוא להרוס ולבטל דבר אחד מדברי התורה שטה מעליו ועבור. — עתה נבאר מציאות הדעת מן הג' עילות שזכרנו. דבר דבר על אפניו. ויתבאר תחלה ענין ידיעה העצמית. הנה רבותינו ז"ל אמרו דע מאין באת. דע כי על ענין יקר פקחו עיניהם להעיר את האדם. כי זה משפט אדם בבוא נגד עיניו דבר שלא ראה אותו מימיו. ואינו יודע ממהותו וענינו מאומה. תלהט התשוקה בנפשו לדעת אותו. גם אם יהיה דבר הבלתי נוגע לו. עכ"ז יחמוד לדעתו. כן וכן ראוי אל האדם אחר אשר העיר ד' את רוחו. ורואה את עצמו. נמצא יש. מורכב בחכמה נפלאה. מחלקים ואברים וכחות שונות. עומד בגן אלקים. מתהלך בארצות החיים בעולם בנוי לתלפיות. מורכב ג"כ בחכמה נפלאה. ובו מוכן ועומד כל די מחסורו אשר יחסר לו. אם מהדברים ההכרחיים. ואם מן התענוגיים. וכולל כמה סוגי נמצאים. מן הדוממים ומן הצמחים ומבעלי החיים. ואתה עומד ביניהם. מקבל פעולותיהם. משתרר עליהם. ואין אתה זוכר ולא מכיר את מעמדך פה. מי הביאך עד הלום להיות בגדר המציאות. אם מציאות עצמך. ואם מציאות כל חלקי הבריאה אשר מימינך ומשמאלך. מעלה מטה. ארמון מהולל ומפואר. ובו עצמיים בהירים יאירו לך גם ביום גם בלילה יפיצו זהרם לנגד פניך. הלא אתה וכל אשר אתה רואה חדשים המה אשר מעולם לא ידעת ולא שמעת ענין חיוב מציאות אליך או אל העולם ומלואו *). ותצייר לך אם היית קם משנתך ותמצא עצמך עומד ביער הלבנון. בין

שיורי המידות

*) ועילת הענין דע כי כללי האמונה וההכחשה הולכים אחר הלדק והעול. דמקום אשר תמלא לדק שמה האמת. ובמקום העול שמה השקר. כי אם לא תמלא שום אמן דבר עולה בדבר אל תחשדהו לשקר. כי באין שורש אין ענף. כי שורש השקר עול המשקר.

*) ומה יקרו בזה דברי המשורר (תהלים) מה גדלו מעשיך ד' מאד עמקו מחשבותיך איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת. ממש ע"ד בהזדמן אילן גבוה על מאד מאה אמה או יותר ובעומק הקרקע ג"כ מאה אמה יתחלקו בו רואיו לג' מחלקות. הבער והחסר לב ילך אנלו ולא יתפוס מאומה על המראה הנפלאה הזאת. כמשפט שוטה אינו מרגיש. יחשוב כל האילנות שוים והאיש אשר לו חלק בחכמה מעט. הוא יתילב ויביט בו ויתמה עליו. והחכם האמיתי הוא ירגיש ג"כ עומק השורש ומשם תפר עולם ההתפלאות למכביר. כן הדבר במעשה ד'. כי אמר אני מרגיש בשניהם. מה גדלו מעשיך ד' בנגלה לעין גם מאד עמקו מחשבותיך. יותר ויותר מן הנגלה. וביאר ואמר איש בער לא ידע מאומה. אף הנגלה. וכסיל [הוא חכם בעיניו. כמליצתם ז"ל שיש חלב על כסלים] שאינו רוצה לחשוב ולחקור תכלית כל דבר אבל מה שהוא רואה בעיניו הוא מרגיש ויפה אמר עליו לא יבין את זאת. השנית. והבן:

וזהו

אשר לו יאתה מלוכה ואתה תאמר בפיך ברוך אתה ד' כו' ותדבר כאשר אתה דובר אל בניך ובנותיך. או אל רעך אשר כנפשך. ואיה איפוא חכמתך לאמר את אלקים אני ירא ואתה הולך בטח ושאנן כאיש אשר אין לו נושה. ואין עליו דין ודברים בעולם. ואם ישאלך אדם על העולם הזה תאמר עליו שהוא הבל הבלים מעשה תעתועים. הלא אתה בכל כחך דלקת אחריו ותשמח בו. ואם תפסד כסף אחד תתקצף ונפשך עליו תאבל ואתה מכניס עצמך בסכנות גדולות בעבור השגתו. תרד הים באניות. תעבור ארחות ימים. והכל בעבור תענוגים זמניים. ובהגיעך לראש השנה תאמר בפה מלא. הנה יום הדין כו' כמה יעברון כו' מי יחיה כו'. ואתה תעמוד ולבך נכון בטוח בריא אולם. הלא אם תעמוד ביער ותשמע קול חיי מן הדורסים והטורפי' כמה מן הפחד והרעד יבואך. ויתפרדו כל אבריך. פלצות יאחזוך. אשר אין בזה כ"א סכנת הגוף. ואם היה כדבריך. וכדברים אשר דברת בפיך היה כן בנפשך. כי יום דין ומשפט הוא על הגופות ועל הנפשות והייך תלואים לך מנגד. היה לבבך מתנועע כנוע עצי יער מפני רוח. אין זאת בלתי כי לבבך ריק מכל הדברים האלה ואשר דברת בפיך המה דברי' אשר תרגלת בפיך מנעוריך. ובהנת וידעת כסלתך. ותדע ותאמין שלא הגעת עוד אל חלק מחלקי הדעת. נבער אתה מאיש ולא בינת אדם לך. לכן תדמי בנפשך כאלו היום נבראת ויפלא ענין מציאותך בעיניך ומציאות כל אשר עיניך רואות מאין נתהוו ונתחדשו. כמשפט להתפלאות על דבר חדש. אז אם תבונן בינה אז תשכיל את דרכיך ותצליח. כי אם תדע בלבבך כי יש אל גדול ונורא הלא תירא מפניו ותבוש ממנו. ותעבוד אותו באמת ובתמים ביראה ואהבה והכנעה כמשפט העומד לפני מלך. אשר לבבו ימס בקרבו כהמס דונג מפני אש. ובמקום גילה שם תהיה רעדה:

פרק ששי

בו יתבאר ענין דע את אלקי אביך

הדעת וההכרה לדעת דבר על אמתו מוצאו מג' דברים. א' היא עצמיי. ב' שמעיית. ג' חקיריית. העצמיית היא דבר המסור אל לב האדם ונטוע בו. להיותו בעל הדבר שהוא עשהו בעצמו. או חשב אותו במחשבתו. וכן כחותיו הנטועים בעצם נפשו. אשר הם וכיוצא בהם מודיעים לנפש האדם ידיעה עצמיית אשר הוא בעל הענין ההוא. השמעיית היא אשר לא נודע אליו כ"א ע"פ שמיעה מפי אחרים. החקיריית היא אשר לא נודע אליו לא על ידי ידיעתו העצמיית. גם לא שמע אותו מפי אחר. רק חקר אחריו על ידי חכמת ההקישים ועל ידי התולדות הנמשכות מהם עד שהוא מבין דבר נעלם מדבר גלוי.

עתה נבאר משפט כל אחד. העצמיית היא וודאית. חזקה ובצורה מאד אשר לא תמוש לעולם. השמעיית אינה כ"א בהשתתפות והצטרפות האמונה אל השומע בהמשמיע. כאשר נבאר אי"ה סדר האמונה ומשפטה על מה היא נבנית ונסתרת. החקיריית היא מחצב ספיר ואבני נזר כי היא נבנית על שכל עמוק וצח ובינה ישרה.

האמונה בהמשמיע היא מתחלקת בבני אדם לג' חלקים. יש שיאמין אל כל הדברים אשר ישמע ואשר יספרו לו. יאזין ויקשיב ויקבל. ואינו נותן לבו לבחון את המשמיע ואת דבר השמועה אם ראוי הוא לקבל אם לא. וזאת מדת הפתאים והכסילים כמאמר

שיורי המדות

שבוטחים באדם הסמוני. על שהפקידים לו איזה טובה. כן טוב אל האדם לחסות בה' ע"י הסכמתו תפלה א"ע במצות ומע"ט כאשר ד' רוצה ממנו. אבל גם אחר השלימו התנאי הזה אין עוד שלמות כאשר יחשוב כי הוא בא בשכרו. כי גם בהיות בידו זכיות ומע"ט עכ"ז לא יגבה לבו לתבוע כמשפט תובע חוב. רק טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים. כמו שיהיה החסיון בהנדיבים. כי הבטחון בנדיבים הוא בהכנעה עצומה. כן החוסה בה' יש לו להביט אל שפלות ערכו ופחיתות הכרתו. מה האדם מה כחו ומה חסדו וצדקתו. וכמאמר רבותינו זכרונם לברכה אין הבטחה לצדיקים בעוה"ז.

ואיכותך והרכבתך מאברים חלוקים וכחות שונות והתחלפות פעולתם ושימושם להמשיך קיומך. ואם כי בהזדמן תדע אותם. יהיה אחר החקירה השאלה ותשובה על מהותם ואיכותם ופעולתם כמשפט היודע את אשר חוץ ממנו. כאדם היודע את חבירו. ואף כי אתה תשמש את גופך בכמה דברים אשר ידרוש בכח טבעו. באכילה ושתיה ונקבי' בשינה והמנוחה והלבשה. אבל הלא עיניך רואות כי אין לך בהם רק משפט העבד המוזג כוס לרבו [לא משפט בעל הבית שורר בביתו ומושל כחפצו] שאינו עושה זאת מחפץ נפשו רק בעבור כי פקידת אדוניו עליו. כן אתה לא תתן אל הגוף מאכלו רק בעבור כי הנוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם. כח הרעבון מעורר אותך שתלך לאכול הצמאון מעורר אותך אל השתיה. וכן כלם. ובחון נא למרוד בהם לבלתי שמוע אל אשר יצוו עליך. הלא ירדו בך באף וחמה עד אשר תפיים אותם ברפואות שונות בהקזות והרקות. וכן אם רצונך להתנגד להם רק בזמן האכילה ובזמן השתיה וש"ד תראה מה יהיה בסופך:

שלישית. בחון נא פחיתות מעמדך כי כש"כ על העתיד גם על רגע א' אין אתה יודע מה יולד בו. ואינך רק כעור ההולך אחר הפקח המוליכו והוא נאחז בידו. ואינו רואה את מה שלפניו. כן אתה חייך תלויים לך מנגד עד אשר תקבלם ממנהיגיהם וגבוהים עליהם:

ואחר אשר אספת בחפני מדעך הדברים והאמת האלה תדע ובחנת כי ידיעת הבורא ית' בנוי' על זה. כי אחרי דעתך ידיעה עצמית אשר מציאותך אינה מחוייבת ולא מוסכמת מהסכמתך ויכלתך ורשותך. ולא קדם רצונך את מציאותך. ע"כ מציאותך מחוייבת מרצון אחר והוא הסכים עליך על הוויתך וקיומך. ומה לך עוד לבקש ראיות ומופתים זרים. הלא הידיעה העצמית אשר ידעת שלילת יכלתך. היא היא הידיעה על יכולת הבורא. ואין ביניהם מאומה. משל לשנים שהלכו במדבר. ארץ לא עבר בה איש. לא ישב שם אדם' מעולם. ונאבד חפץ מיד אחד. והשני מצא אותו. וכאשר בא זה לבקש ממנו ולדרוש מאתו החפץ אשר אבד. ענה ואמר לו תן לי אות וסימן כי הוא שלך. השיב ואמר הלא גם בלא סימן נפשך יודעת מאד כי שלי הוא. אמר לו ואיך. אמר לו הלא אתה ידעת כי אינו שלך. והידיעה הזאת עצמה תעיד. כי הוא שלי. אחר אשר שנים אנחנו. ולא זר בתוכנו. ומה לך לראיות וסימנים. כן וכן דבר המציאות הוא בשני דרכים. מחוייב המציאות. ואפשרי המציאות. המחוייב המציאות הוא מבלי ממציא שקדמו בשום עת וזמן. והאפשרי הוא מרצון ממציא שקדמו והסכים על מציאותו. בזמן הזה ולא בזמן אחר. ובמקום זה ולא במקום אחר. עתה בחר לך אחת מהנה. אם מציאותך מחוייבת מסבת עצמך. או אפשרי מסבת ממציאך ואחר אשר ידעת שלילת הא'. יש בידך ידיעה מבוררת על הב'. היינו כי הלא ידעת כי לא חייבת את מציאותך ואינך יודע ממנו מאומה. בע"כ מציאותך מיד אחר אשר לו היכולת עליך ועל כל חלקי המציאות הוא היוצר הוא הבורא הקדמון הרחום והחנון. וזה שאמרו רבותינו ז"ל על מאמר הוא עשנו ולא אנחנו (ב"ר ק') נכתב באלף וקרינן בוא"ו. ולו אנחנו. ולא אנחנו עשינו את עצמינו. ראה עתה עומק דבריהם ז"ל הוא עשנו ולו אנחנו. אחר אשר ולא אנחנו עשינו את עצמינו. כי ההשגה האמתית היא מוכרחת מהנמצאים. כי אינם בעלי יכולת ולא דעת ולא תבונה בהם לדעת גם מציאות עצמם. וכלם קרובים ומעורבים זב"ז. וזה משוה את זה או מכלה אותו ופועלים פעולות גדולות מאד. עד אשר מלאה הארץ תולדותיהם וצבאיהם כל רואיהם יכירם כי הם מעשה ידי אומן המנהג עולמו בחכמה והמסדר אותם בתבונה. וזה שאמר המשורר ע"ה (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע. אבל לא כן הארץ ותולדותיה כי אינם יודעים גם העדר ידיעתם. ומותר האדם עליהם כי יש לו דעת בינה ומזמה ורואה את מציאותו והרכבתו תקונו והכשרו. ויודע באמת שאין לו שום חלק וידיעה בבנין מציאותו. אמר עליו החסיד ע"ה (שם קל"ט) אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד. ר"ל יודעת מאד כי אינה יודעת. כמאמר תכלית מה שנדע שלא נדע. ומה מתקו עתה דברי הכתוב השמים מספרים כו' אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם. משל אם תשלח לתבוע חוב מאת איש נאמן

רוח

בין הדסים אשר במצולה. בבית בנוי לכבודך ובו כמה משרתים ישרתוך ויתנו לפניך כל אשר ישאלו עיניך אשר אין בזכרונך שום ציור מי הביאך שמה. ומי אשר נתן לך ההצלחות האלה ודאי היית מתפלא ומשתומם מאד מאד. והיית שואל וחוקר אולי תמצא את אשר יגיד לך עניניך. על אחת כמה וכמה איך לא תתפלא ולא תשתומם על המראה הנפלאה אשר אתה רואה מציאות עצמך ועמידך בעולם מלא כל טוב המציאות לאמור מאין באת. מאין בא לך מציאותך וחיותך וקיום נפשך. ולאיזה ענין ועילה אני עומד ונמצא ומתקיים פה. — ואל יטעך הכרתך את עצמך ואת העולם ומלואו הכרה הרגליית אשר תרגלת בו זה זמן רב מלידה מבטן. קח לך משל אם היית חייב לפלוני סך ידוע. ולא השיגה ידך להשיב לו ימים רבים. ואח"כ תמצא ידך לשלם לו. הכי תמנע עצמך מלשלם בעבור שלא שלמת עד הנה. כן הדברים בהאדם אשר עד היום הזה לא היה בגדר הבחי' והידיעה לבחון ולדעת את מעשה אלקים אבל אחר אשר העיר ד' את רוחך ראוי לך ההתעוררות כאלו עתה נתחדשה מציאותך מאין ליש. אז תשתומם על המראה ויערב לך ההפלאה והשאלה. — ופרי השאלה התשובה אשר היא יסוד האמונה כי כמו שלא יערב אכילה בלא רעבון הקודמו. כן לא תערב התשובה בלתי אחר הפלגת השאלה:

והתשובה. אחר אשר תתבונן במציאותך מאין ואפס. תראינה עיניך שלילות ג' דברים מענין מציאותך. ראשונה כי אתה נמצא לא מיכלתך וכחך ורשותך והסכמתך כי לא חייבת אתה את מציאותך והווייתך וקיומך. ונפשך יודעת מאד כי מעולם לא בחנת ולא השגת לא שמעת ולא צוית אף לא התפללת ולא התחננת ממי שקדמך לבקש שימציאך כי בגדר האין והאפס היית:

שנית תדע אחר אשר תעמוד על עניניך כי כמו שהיית אין טרם נמצאת. כן גם עתה אתה כזר וכנכר לעצמך. ואתה מתנהג ומתקיים מבלי יכלתך ורשותך. וכל חלקי הרכבתך אבריך וכחותיך מקבלים החיות והקיום והשפע. כמו הלב והמוח והכליות והכחות הגלוים אליהם. וכלם מתנהגים בלא פקודתך עליהם. ואין לך שום רשות וממשלה להשתרר עליהם להורות לפניהם הענין והמעשה אשר יעשו. וגם עתה אחר היותך במציאותך אין אתה מחייב מציאותך כמקדם. ואין אתה יודע שמץ דבר וענין ממהותך ואיכותך

שיורי המידות

וזהו יודוך ד' כל מעשיך. כי אנשי' ההמוניים יודוך מהנגלה אשר רואים את מעשיך. אבל וחסידיך יברכוך. כלומר בלא אמצעות המעשים כי מכירים כבודך בעצם. ואמר כבוד מלכותך יאמרו כו' להודיע לב"א כו'. כהבדל אשר בין מאמינים ובין הקראים על החתונה. המאמינים שמחתם בעצם שזכו להכניס בניהם לחופה. והשמחה היא הגורמת כל משתה היין. לא כן הקראים כי הם אינם שמחים. רק הם צריכים לאכול ולשתות תחלה יין והכל אשר אז תתעורר בהם השמחה. כן ממש החסידים השלמים המה ששים ושמחים עם אהבת ד' ית' עצמה. ואינם צריכים לעורר האהבה ע"י ספורי הגבורות. כי האהבה והשמחה בהם בעצם יותר מן הפעולות רק השמחה גורמת שיספרו הגבורות כי בלעדם במה ישבחוהו האדם כלדך ישב בדד וידום. וזהו כבוד מלכותך יאמרו מצד ההכרה בעצ' כבודו ית' ומצד השמח' העצמיית. ועי"כ וגבורתך ידברו אמנם ברצותם ללמד לאחרי' ולהודיע לב"א זולתם למען ידעו. גם הם לאהבה את ד' בהכרת יצטרכו תחלה לספר גבורותיו ועזוז נוראו' ואח"כ יתעוררו אל הדר כבוד מלכותו [וזהו ג"כ. דור לדור ישבח מעשיך ואח"כ וגבורותיך יגידו. אבל אני איני כן. רק תחלה הדר כבוד הודך ואח"כ ודברי נפלאותיך אשיחה מלמעלה למטה. אבל כלל העולם צריכים לעלות בסלם החכמה מלמטה למעלה] ומספר גבורה אחת כוללת. מלכותך מלכות כל עולמים כו' סומך כו'. כי משפט מלך בו"ד לעשות משפט במורד. ולא תועיל אליו התשובה. כי הוא אינו מכניע עצמו לשפלים עם היות ממשלתו ממשלה מוגבלת בזמן ובמקום. וראוי היה א"כ להיות במכש"כ אבל הבורא ית' אשר מלכותך מלכות כל עולמים אינה מוגבלת במקום. וגם ממשלתך בכל דור ודור. אינה מוגבלת בזמן. ועכ"ז סומך ד' לכל הנופלים והמכניעים עצמם ומשפילים רוחם בתשובה ומע"ט. ואמר נופלים. מוסב על אותם שנפלו כבר ברשת היצר ובמלכודתו. וזוקף לכל הכפופים מדבר מאותם שהיצר עדיין נלחם בהם להפילם וכופף קומתם ועוד לא נפלו בידו:

נפלאתי כו'. נכלל עוד ענין יקר ונשגב. כי מסבת חסדו הגדול ית' אשר גבר על האדם העלים והצפין ממנו המורא והפחד הגדול כפי שהוא ראוי להיות בטבע. וכבר אמרו הסתכל בשלשה דברים כו' ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. אשר באמת היראה הזאת מפני כבודו יתברך עודפת הרבה על מורא המות. עד כי המלאכים מפני גודל השגתם פחד ד' והדר גאונו נמשך מזיעות החיות נהר דינור. והאדם לא היה בכחו לסבול להשאר בחיים. והיה זה מפלאי הבריאה כי נתעלמה ההשגה הזאת מן האדם ואין המורא אצלו כפי שהיא ראויה להיות בטבע. רק נתנה אל הבחירה. ויש ביד האדם לקחת ממנה כפי אשר תמצא ידו וכפי אשר יוכל שאת. וכל אשר ירבה להשכיל לדעת ולסבול עול היראה תגדל יראתו. וזהו אודך על כי נוראות נפלאתי:

פרק שביעי

הידיעה השמעיית הנה פריה פרי קודש הלולים. להקשיב ולשמוע אל קול תורה הנשמע אל אזננו. אשר פנים בפנים דבר ד' עמנו אל כל קהלנו. ובאותו המעמד הנבחר היו ס' רבוא שומעים. ובכתב מיד ד' אלינו השכיל ע"י נביאו משה רבינו ע"ה. למען ידעו דור אחרון בנים יולדו אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מעשה ד' הגדול. להאיר עיניהם מן ענני הספקות ואופל השיבושי'. להחליט האמונה בלב הדורות. גם בלב נעדר השכל להעמיק בחקירות. וחוב על כל איש מאנשי ב"י לצייר לעצמו כי כשמעו את התורה עתה כאלו הוא שומע אותה מפיו יתברך. ובכל יום יהיו דברי תורה בעיניו כחדשי'. ועילת הדברים. אחר אשר לא תמצא שום מניעה אשר מסבתה תהיה האמונה נמנעת. לא מסבת השמועה. כי הלא ראה דבריה טובים ונכוחים. מתוקים מדבש ונופת צופים. כש"כ מסבת המשמיע. אחר אשר אין התורה מתייחסת אל שום אדם שיתכבד בה. ואין חתום עליה כי אם בורא העולם ית' ואין להאריך בענין זה ללא צורך. כי איך יתכן על ענין זה דבר ההכחשה או ענין חשד. — ב' אם תחבר שני הדברים האלה. הראיה אשר אתה רואה הדברים כתובים בתורה. עם השמיעה. אשר שמענו מפיו ית'. הלא יהיו לאחדים בידך. והוא כי בראותנו התורה מוחזקת בידינו מגושרשת בתוכנו כמסמורות נטועים. ואנחנו מצווים מפי התורה שלא לקבל ושלא להאמין שום דבר אמונה או מצוה גם אשר יאמר נביא בשם ד'. באמרם ז"ל אלה הדברים שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה א"כ נוכל להרחיב פה ולומר גם על ספר תורה הכתובה זה עתה וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי ד' כו'. כי אין ביניהם מאומה. כי אם התחלפות הקלף והדיו. — שלישית תדע ובחנת כי מציאות התורה וקיומה ותוקף מצותיה ופרטיה ודקדוקיה אשר בידינו זה לבד עד נאמן על קבלתנו התורה מן השמים כאשה היא כתובה עתה אין לנטות ממנה ימין ושמאל להכחיש גם דבור

שיורי המדות

יתקיים בך ישראל אשר בך אתפאר. ומעתה בואו חשבון. כי ההבחנה וההערכה הזאת בע"כ היא מתחלפת כפי התחלפות האמצעיי' אשר על ידם תבוא להעריך הוד כבודו ית' כמראה אור השמש אשר אין ביד האדם לראות אותה ואת זהרה. ועכ"ז יש ביד האדם לשער אין ערכה ע"י הכלים וזכוכית העשויים לכך להמשיך אור השמש אל נקודה המוקפת. וא"כ על הזכוכית כבר נוכל לראות את אור השמש וזיו יקרה. וממנה נוכל לשער על אחת כמה וכמה כו'. אמנם אם תעשה האמצעים יותר גדולים והנקודה המוקפת תהיה רחבת ידים. והיא תמשוך אלי' את אור השמש. אז עיניך תחזינה מראה נפלאה מנוגה השמש עד מאד. ואז תוכל להעריך אין ערכה בעצם עוד יותר ויותר לאין שיעור. כן ממש בהעריך אדם את יקר כבודו ית' נגד הצדיקים אשר בזמננו. ג"כ תוכל להעריך גודל ולפאר יפאר המדות בהמאציל עלמנו ית'. וזהו זה אלי ואנוהו. כי מבשרי אחזה אלק' היה בידי לעלות בסולם החכמה לשער יקר המדות העליונות ע"י מעט מן המעט אשר בידי. וכש"כ כאשר נעריכהו עוד על האבות הקדושים. וזהו אלקי אבי. אז וארוממנהו. לבחי' היותר גבוה מעל גבוה לאין ערך ותכלית כלל. והענין עמוק ודק ולב מבין בחכמה:

הוה, לא יכפור ולא ידחה בלך ושוב. יכול אתה לשלות לו גם איש אלם שאין לו פה ולשון. רק להראות לפניו השט"ח והוא ימסור לו המעות ויביאם לידך. לא כן אם יהיה העסק עם איש מרמה ועולה. אז מההכרח לשלוח אליו איש דברים שיוכל לדון עמו. הנמשל. אם הי' על מושכל ראשון זה מה להשיב בשכל. היה הקב"ה נותן פה לשמים להעיד עליו. אבל אחר אשר באמת אין אומר ואין דברים ע"כ בלי נשמע קולם. הוא שאמר אח"כ במעלת התורה הקדושה תורת ד' תמימה משיבת נפש. לאמר גם כי השמים מספרים כבוד אל אל המתבונן בהם. כמאמר (ישעי' מ') שאו מרום עיניכם כו'. וכביר כח ההבחנה בברואים לפקוח עין ולב שתתעצם בו האמונה האמתית. עכ"ז הנה השמים וצבאיהם לא ילמדו ולא יעוררו רק את הבא לבחון ולהתבונן. לא את המעצם עיניו. אבל התורה הטהורה. הלא חכמה תקרא בראש מרומים. גם אם בדעתו להנזר. הלא היא באמריה הנעימים תשיבהו. תפרוש כנפיה תקחהו. וזהו משיבת נפש. מחכימת פתי. וזה חלק אדם המתבונן ובוחן במציאותו ובמציאות כל הנבראים כי ישיג את הבורא ית' ידיעה עצמית. כי כל מה אשר יראה בעצמו רצוניי ואפשריי. יתן מופת על ממציאו היותו מחוייבי. כמו אם תתן דבר בדפוס לציירו. ויצאו עליו ציורי. כל אשר תמצא בהמצוייר מחוייב הוויתו בהמצייר. כן כל מה אשר אתה מוצא אצל הנברא המצוייר. בחיים. בחכמה ושכל וכדומה. בע"כ הם מחוייבים אצל הבורא ית'. כמאמר (תהלים צ"ד) הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט ו) ודע כי במאמר הנ"ל אודך על כי נוראות נפלאתי

שיורי המדות

ו) וכן כל המדות המיוחדות כמו הקדושה האהבה הרחמים והחמלה והחסידות הצדקה והמשפט והמישרים אשר תמצא באדם. בע"כ שהמה מחוייבים אצל הבורא ית' המצייר. כי אם לולא כן לא היו במציאות אצל המצוייר. וכמאמר (תהלים צ"ט) ועוז מלך משפט אהב. כלומר כי הקב"ה עם רוב עוזו ותקפו ומי היה בכחו לדון עם שהתקיף ממנו. עכ"ז משפט אהב. כי ישר ד' ולא עולתה בו מ"ו, והעד אתה כוננת מישרים. ר"ל הלא הם מצויים במצוייר. והסברא כל הנמצא במצוייר מחוייב היותו במצייר. וזהו משפט וצדקה אשר נמצא ביעקב הלא אתה עשית ונטעת וציירת מדות היקרות האלה בלבם. ומזה תבין סוד מאמר חכמינו ז"ל (ברכות ל"ג) אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד כי כל יתר המדות טובות בע"כ הנה הנם בעצם ובאמונה אצל הבורא ית' המצייר. משא"כ היראה כי איך יתכן מציאות היראה בו ית' ולכן יראת ד' היא אוצרו. וזהו עומק דברי רבותינו ז"ל הכל בידי שמים ובידי המצייר בא הכל ליד המצוייר חוץ מיראת שמים. ודע ותבין כי ענין הידיעה הזאת אשר ביארנו כבר תוכל לקרוא אותה ידיעה חושית. כי גם עם החושים הגסים יש ביד האדם להשיג הידיעה הנכבדת הזאת. וזה עם מה שנבאר מאמר (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו. אלקי אבי וארוממנהו. גם מאמר הגמרא (שבת קל"ג ב') זה אלי ואנוהו. התנאה לפניו במצות. אבא שאול אומר הוי דומה לו מה הוא רחום אף אתה רחום כו'. והנה בהשקפה ראשונה נראה הפסוקים רחוקים מפשוטם. כי הוראת מאמר ואנוהו עליו ית'. ורז"ל בארו על האדם התנאה לפניו במצות. אמנם דע כי על הבורא ית' כבר נאמר לא מצאנוהו ולא ידענוהו אך ממעשיו הכרנוהו. וכמו שזכרנו בפנים כי אין על המצוייר רק את אשר על המצייר. אשר ע"פ שהתבונן בצדיקי הדור בתמימותם במעשיהם ואמונתם קדושתם וטהרתם. מה גדל ע"כ להעיר בטבע על אחת כמה וכמה מה נפלאו המדות האלה אצל המאציל העליון ב"ה עליון. אשר הוא בלתי בעל תכלית אם גם הנקודה קטן הנאצל ממנו כך הוא נאה ומה לפי מעשיו. מכ"ש הוא ית' מקור כל ההויות וסבת כל הסבות. וכבר ספרו חז"ל ([illegible] פ' ג') מעשה בר"ש ב"ש שלקח חמור אחד מישמעאלי א'. הלכו תלמידיו ומצאו בו אבן טובה תלויה לו בצוארו. אמרו לו רבי ברכת ד' היא תעשיר. אמר להם חמור לקחתי אבן טובה לא לקחתי. הלך והחזירה לאותו ישמעאלי. קרא עליו אותו ישמעאלי ברוך אלקי שמעון בן שטח. הוי מאמונתו של בו"ד אתה יודע אמונתו של הקב"ה. ע"כ. וא"כ רבותינו ז"ל יפה ביארו מאמר זה אלי ואנוהו כפשוטו. רק בארו במה תהיה מייפהו. בזה אמרו התנאה אתה לפניו במצות. והוי דומה לו. ואז יתקיים

פרק שמיני

הידיעה החקירית היא חכמה גדולה אצל הפלסופים. מה שמביאים מופתים וראיות מוכרחיות על מציאות הבורא ואחדותו וקדמותו ויכלתו והשגחתו. אבל חדל ממנו עמיתי. אל תגע בו. אחר אשר חננו ד' בחסדו. והאיר עינינו בתורתו. ואתה מה לך אל התפלספותו אשר טרם ישיג דבר ימיו במשאון יעבורו. ואתה לרגעים אחדים עיניך יאירו. וכבר הזהיר ע"ז המלך החכם ע"ה (משלי ג') בטח אל ד' בכל לבך כו' אל תהי חכם בעיניך ירא את ד' וסר מרע. היינו שלא לעשות המצות [גם אותם שהשכל יחייבם ויסכי' עליהם] מסבת חכמתך ויושר בינתך. רק ירא את ד'. ומצד יראתך הטהורה תהיה סר מרע. וכמאמר (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ה'. ומה יקרו דברי המשורר החסיד ע"ה במ"ש (שם קי"ט) טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי. משל לג' אנשים חולים על מחלה אחת. והרופא הביא אליהם סמים שוי'. אחד לא חקר מאומה ועשה כמצות הרופא. ושב ורפא לו. הב' היה קצת בקי ברפואות כנשים. ויחקור בשכלו בעניני הרופא והדברים אשר לא הבין היה זורה הלאה. ומת בחליו. הג' היה

בקי

שיורי המדות

על שתיקת הדבר אין אתה יכול להמליץ עליו שהוא שקר. כמו שאין אתה ממליץ עליו שהוא אמת. כי אם שמשמיע הדברים הוא איש ראוי להאמין בו. והשמועה מצד עצמה גם היא אפשר להאמין עלי'. זה יכנס בסוג ראוי להאמין. גם כי יש איזה שתיקה על הדבר ואתה מוכרח להכחיש אותו ולמצוא עילה על עדותו למה העיד שקר. עכ"ז כל זמן שלא מצאת שתיקי' נאמנת להכחיש הדברים. אין מהראוי לך להכחישו. אחר אשר המשמיע והשמועה ראוייה לאמונה. הב' אם תראה בעיניך אשר מוכרח אתה להאמין. ואז גם אם יבואו כל הרוחות שבעולם לא יזיזו אותו מאמונתו ולא יועילו כל השתיקות. ומעתה אצל הרואה בעיניו הדבר מוכרח להאמין ואצל אחרים אינו כ"א ראוי להאמין. וא"כ אם תראה דבר משובח מפי מוסרים אפשר שלא ראוהו בעיניהם רק שמעו מפי מי שראוי להאמין בו, אבל אם תראה דבר משובח מפי שונא. אשר אין משפט בני אדם להאמין שבח על השונא. ובודאי אם הי' אפשר להכחישו בכל נד הי' מכחישו. ועכ"ז הוא משבחו זאת מעיד כי ראה בעיניו. ולא הי' לו מקום לנטות ימין ושמאל להכחישו. עתה דע כי אמונתנו כלולה משלשתן. אפשר. וראוי ומוכרח להאמין. אפשר. כי אין בתורה דבר אשר השכל ירחיקהו כמו שתמצא בדברי הכוזרי והרב המורה ז"ל. מוכרח להאמין כמאמר המשורר ע"ה (תהלים מ"ד) אלקים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו כו'. וכבר כתבו הרס"ג והרמב"ן ז"ל על מאמר והודעתם לבניך ולבני בניך כי הדבר הנמסר מן האב אל הבן הוא ממש כאלו עיני הבן רואות. כי באין ספק האב לא ינחיל לבנו השקר. ואבותינו הקדושים מסרו לנו דברים אשר עין בעין ראו. ואזניהם שמעו. כמאמר (דברים ד') אתה הראת לדעת כו'. ראוי להאמין גם זה יאומת לנו אם מצד השמועה עצמה כי יקרה היא מפניני'. ואם מפי העמים שהיו בימים הראשונים. כי באין ספק אם היה יכולת בידם למצוא עילה להכחישנו ודאי היו מכחישים את אבותינו מקבלי התורה. ועינינו הרואות אשר דור לדור יספרו ויום יום יביעו להם לבניהם לעולם על תורתנו ועל דברי הנביאים שכל דבריהם אמת וצדק וגם כי יש מהם אשר יכפרו בתורה שבע"פ הוא מסבת שאין תורה שבע"פ מקובלת אצליהם מאבותיהם שהיתה גנוזה בלב לומדיה ולא נתנה רשות ללמוד עם תלמוד שאינו הגון. כמ"כ עם העובדים לבעל. ומה גם בעת אשר עשו ישיבות וכתבו התורה שבע"פ כבר היו ישראל מעונים בגלות בבל ולכן לא היה נשמע כ"כ שיבות קול תורה שבע"פ גלוי לכל העמים אדרבה היא הנותנת אחר אשר הכופרים ההם מכחישים תורה שבע"פ ומודים בתורה שבכתב ודאי הכרח האמונה גברה עליהם. והנה מלת עוז מורה על דבר שאי אפשר להשבר. כמו כלי זכוכית אם לא תשברהו יהיה שלם אבל יתר עליו כלי אבן. כי גם אם תרצה לשבור אותו לא תוכל. וזהו אמרו לאלקים מה נורא מעשיך ברוב עוזך יכחשו לך אויביך. מכחישים את עצמם. כי מודים הם על התורה שהיא אמת ואינם הולכים בה. א"כ מעידים על עצמם את כחשם כי שקר בימינם. כי יותר טוב הי' להם להכחיש את התורה ולהצדיק את עצמם. וזה מורה על עוז אמונתנו אשר אבותיהם שהיו בימי אבותינו לא היו יכולים להכחיש בשום צד מן הצדדים. והבן

דבור אחד ח"ו לאמר לא קבלנו אותו. כי הלא עיניך הרואות כמה דבר זה מוחזק בנו. ומקויים אצלנו זה אלפים מן השנים. ולא תשונה ולא תנוסח אף קוצה של יו"ד. צא וראה כמה אלפים ס"ת ולא תמצא בכלם שום השתנות. זה לבד עד משחק נאמן על תוקף הקבלה שהיא אלקיית. וקח לך משל אלו באת אל עיר גדולה מוקפת חומה נשגבה עד להפליא מאד. ועליה ציור שם האומן הבונה את הבנין הנפלא ההוא. הלא מן הנמנע הוא שלא להאמין כאלו עיניך רואות את האומן בונה הארמון הנשגב הזה. ומי הוא העד. הארמון עצמו הוא העד. ועצם הבנין הוא אות אמת על הבונה אותו. כן תוקף התורה חסנה ויקרה וקיומה הוא עד נאמן שהיא אלקית ודבר אלקינו יקום לעולם וע"כ גם נוסח הקבלה ואיכותה ומיד מי היא כתובה גם זה כתוב בתורתנו. גם זמן הקבלה ואיכות הקבלה ביום הקהל. בהתוועדות כל ישראל יחד. ואז ארץ רעשה וחרדה. ירגזו כל אפסי ארץ. מפני אשר ירד ד' באש בקולות וברקים ולפידים כמשפט לנתינת אש דת לעם ישורון. ומשה איש האלקים היה עומד בין ד' ובינינו. ולפני מותו כתב את התורה הזאת אחת לכל שבט ושבט. ואחת כתב ונתן בארון. לבלתי יזדמן איזה זיוף (דברים לא ט') והיא ערוכה ושמורה בידינו מדור דור [ועיין ספר יעקב פ' יתרו מה שכתבנו בביאור מאמר יהודה כתיבה נאמנים אמרים]. — ודע כי מיום צאתנו ממצרים עד אשר נחרבה עירנו וגלינו ממקומנו ושמם בית מקדשנו. היינו עדות ד' נאמנים גם אצל רקי מוח וחסרי לב נעדרי אמונה וכשרון להבין ולחקור על דבר. כי אמונתנו היתה גלוי' לכלם כשמש בגבורתו היא גלוי' וכלם הולכים לאורה ומרגישים מציאותה. ואין מי אשר יעלה בדעתו להכחיש מציאותה או להסתפק עלי'. כן היו עב"י בכל משך הזמן ההוא מאירים לכל העולם מן הקצה אל הקצה. יען כי היה חקוק בלבם ענין צאתם ממצרים. והיה להם בים דרך ומים עזים נתיבה. וקבלו תורה בהר סיני אשר ארץ רעשה גם שמים נטפו כו'. והלוחות מעשה אלקים המה כתובים באצבע אלקים. ומ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים. וכן כניסתם לארץ וירושתם את המלכים עם גדול ורם. ונפילתם היתה בלתי טבעית. כ"א תשועת אלקי ישראל לא בחיל ולא בכח כו'. והבית המקדש אשר בנה שלמה ע"ה היה עליון ונשמע מסוף העולם עד סופו חין ערכו ויקר תפארתו וסדר עבודתו. ולא היה בעולם מי שהכחיש את זאת. ולא עלה על דעת מי להסתפק בדבר. כאשר לא יעלה על דעת אדם להסתפק על אביו ואמו ואחיו להביא ראיות עליהם אם אמת הוא יוצא ירכם. — הוא מה שאמר שהע"ה (משלי ד') שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה. כי לקח טוב נתתי לכם כו'. באור זה כי התורה בידינו ע"י שלשלת הקבלה מאבותינו. כמאמר (דברים ד') והודעתם לבניך ולבני בניך וחוב על כל אב ללמד את בנו. וחוב על הבן לקבל דברי אביו. אבל עכ"ז אין ביד האב להיות בודה לשון לסדר השמועה מלבו. כ"א הוא מחוייב ללמד לבנו התורה הכתובה על פי ד' ביד משה ושלא לשנות ממנה כל מאומה. ומטעם זה לא חלקו בתורה שבכתב בין אם האב חכם וצדיק אם לא. כאשר חלקו בהמלמד תורה שבע"פ. עד כי אמרו (חגיגה ט"ו) אם הרב דומה למלאך ד' צבאות כו'. יען כי אין אל האב חלק בהשמועה כ"א כמביא אגרת ממרחקים. שאין עלי רק לקחת מידו ולקרות בו ולהבינו מה שכתוב בו. הוא שאמר שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה כי לקח טוב נתתי לכם. ר"ל אין אתה אצלי רק כלוקח אגרת מאת המביא הנאמן בשליחותו. — ומפני אשר נתאמת כל כך אמתת התורה גלוי לכל העמים *) אין מי בכל העמים ג"כ שיכחיש תורה שבכתב וכלם לומדים אותה ומייקרי' ומכבדי' אותה: —

שיורי המדות

*) ודוד המלך ע"ה אמר (תהלים ס"ו) אמרו לאלקים מה נורא מעשיך ברוב עוזך יכחשו לך אויביך. והמלכים יעשו כזבים בדבריהם (שמות רבה כ'). עוד אמרו אין שבחה של מלכותה בהסיה מתשבחת מאוהביה אלא משונאיה. באור זה דע כי האמונה בדברים תוחלק על ג' פנים. א' אפשר להאמין. ב' ראוי להאמין. ג' מוכרח להאמין. למשל אם תשמע את אחד משבח את בנו עד מאד. אם אמנם אפשר שהדבר שקר. כי אפשת היותו אביו הוא משבח אותו. עכ"ז הלא הדבר קרוב אל האמת כמו אל השקר. וכל זמן שאין בידך בירור

בעולם אשר ההעדר קודם להוויתו. אבל מציאות נמצא שהוא נעלה ונשא מכל המושגי' הבלתי מוחש בחושים. והוא נבדל מכל גשמיות והתחלות. האמונה בו אינה מתקבלת על לבך כל כך מהרה. כמשפט להשומע דבר חדש ונפלא. שנית הגאוה. אשר לפתח חטאת רובץ. ועד היום הזה היית בעוה"ז כבעה"ב. כאדם העושה בשלו. כאלו מציאותך מחוייבת מהסכמתך וחפץ לבך. והיא המסכה הנסוכה על לבך להשתרר גם השתרר. להקשיח לבבך שלא יערב לך האמונה. לבלתי סור מהמון תענוגים הזמניים המהללים בחלילים לעומתך ומחללים יפעתך. ואתה קח לך דמיון כי קלף אשר כותבי' עליו ספר תורה אסור לכתוב עליו אלא א"כ מעבדים אותו בעפצים כדי לרככו מקשייתו אשר לו בתולדה. כי לולא כן אפשר להזדייף. כן אסור ואין באפשר לכתוב על הלב שום דעה אמתית עד אשר יתרכך תחלה מקשיות ערפו. הוא העוז וההשתררות אשר לך והרגלת בו מנעוריך. ולולא כן אפשר להזדייף במחשבות זרות אשר יעלה על לב באשם. וגם אינה מתקבלת על הלב כמשפט קלף קשה שאינו מעובד. ומה גם כי כבר קבלנו כי הוא יתי' מרחיק עצמו מאד מאיש כזה עד שאמרו עליו כאלו דוחק רגלי השכינה. ואמרו (סוטה ה') אין אני והוא יכולים לדור בעולם. לכן כל עוד אשר לא ראית לרכך ולהרחיק ממך את לב האבן ולהכניע א"ע עד קצה האחרון. אין הקדושה שורה בך. ולכן אין עניני' מקובלים עליך. וגם כי תאמר בפיך אני מאמין כאלו תאמר איני מאמין. וכאשר תתבונן אחי בדברים המעטים האלה ותעיין בהם תראה ישרם ואמתתם. ע"כ תראה ראשונה לקבל עליך הנהגה הראוי' לך. היא הערכת הנפש על משפטה ולחשוב על מציאותה והוויתה. מה לה פה. ומי הביאה עד הלום. אשר כל מציאותה נדבה והסד מאת הממציא העליון ב"ה. ואין אל הנמצא השפל חלק ונחלה בענין מציאותו. גם לא לנמצאים העליונים. ואין אל האדם כ"א ראות עיניו להביט מעשי ד' הנפלאים. הממציא כל הנמצאים. שמים ושמי שמים. וימתחם כאהל לשבת. ונתן בהם מאורות הגדולים שמש וירח וכוכבים אין מספר. ותקטן נפשו בעיניו לאמר מה לך איפוא כי עלית כלך לגגות לבקש לך גדולות. מה לי פה ומי לי פה להתגאות ולהשתרר הלא אין אני בעולם הזה רק כעני העומד על מפתן הבית ומבקש ממי שאינו מחוייב לו. כ"א לחמול עליו בנדבה וחסד. וחייו תלואים לו מנגד. כי האדם צריך לרחמי שמים רגע אחר רגע. על כל נשימה ונשימה *). ואתה צריך להקטין עצמך ולהכניע ערפך ולבקש ולהתנפל על חייך ועל כל צרכיך אשר ידיך קצרים מהמציא אותם. ואיך יתנשא אדם אשר מציאותו רק אחר העדרו. וההעדר מקיפו לפני מציאותו ואחרי מציאותו. וגם בזמן מציאותו והווייתו ההעדר ראוי לו מסבת עצמו והרכבתו. כי כל מורכב מתפרד אם לא יתנו עליו שבעה עינים. ומציאותו הוא ענין המתנגד אל הראוי לו. רק קיומו והוויתו בנדבה וחסד מאת החותך חיים לכל חי. והאדם נמצא מבלעדי פקידתו והסכמתו. ואין לו חלק במציאותו כל

*) הוא שאמר הכתוב (בראשית ב') וייצר ד' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. דע כי כבר קבלנו מפי חז"ל בספר הזוהר (בראשית כ"ה ב') עובדי' דקוב"ה לאו כעובדין דבו"ד בו"ד עבד עובדיה ואזמר ליה. אבל קוב"ה עבד עובדין ולא אנמר להון. דכתיב (ישעי' מ"ב) כה אמר ה' בורא השמים ונוטיהם רוקע הארץ וצאצאי' נותן נשמה לעם עליה. לא אמר ברא שמים רקע הארץ נתן נשמה אלא אמר בורא נותן נשמה. בכל שעה ושעה בכל רגע ורגע. כי כן המה מעשי ד' ית' כי אז בעת הבריא' המציאם ובלא אותם יתמעטו ועוד ידו נטוי' עליהם להחיותם ולקיימם ולהמשיך מציאותם כמאמר ואתה מחיה את כלם. ובדז"ל (יומא ע"א א) מחיה חיים יתן לך חיים. כלומר שהוא מחיה חיים בהווה. רגע אחר רגע. בכל נשימה ונשימה. וא"כ מעשה ד' ית' הנכללת במאמר ויפח באפיו נשמת חיים מה היא. אמנם ענינה היא ע"ד גרגיר זרע הניתן בארץ והגרגיר הזה נותן כח לקבל השפעה שיהיה הצומח הולך הלוך וגדל. כן הנשמה אשר נתן ית' באדם היא הכנה להמשיך את החיים ממקור החיים וזהו ויהי האדם לנפש חיה. מוכן להיות נפש חיה והוא עלול מעתה לקבל חיים מאת המחי' חיים. [עי' אהל יעקב משפטים על מאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה]:

בקי כמו הבי' אבל היה יודע כי הרופא בקי יותר ממנו . וגם כי חקר ולא הבין כמה דברים . סמך עצמו בזאת על חכמת הרופא כי רבה היא . וא"כ לא הזיק א"ע בחקירתו כל מאומה . כן איש ההמוני מקיים המצות בשלמות בלי חקירה כלל . אבל החכם החוקר בכל פרט נקל אליו לעבור על אשר נפלא ממנו ולא ידע . אבל אם מקדים לעצמו האמונה באלקותו וחכמתו ית' לאין תכלית אינו נופל בחקירתו . לכן התפלל ואמר טוב טעם ודעת למדני . והטעם . כי במצותיך האמנתי . הוא שאמר אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך אותם שאין להם טעם אז לא אבוש בהביטי בעין חקירתי אל כל מצותיך השכליות . ולי מה יקרו בזה דברי אליהוא בן ברכאל (איוב ל"ג) מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה . דע כי משפט העבד לשמוע אל אדוניו משפטיו וחקיו . היינו לא זאת לבד אשר ישמע אל הדברים אשר הוא מבין בשכלו ישרם ותיקונם . רק הוא למוד לשמוע גם אל דבר אשר תצלנה אזני השומע . להיותו מתנגד אל השכל . והעבד בהכנעת רוחו ימהר לעשותו בזריזות . הן זה חלק אדם מאלקים כי מחוייבים אנחנו עבדי ד' למהר לשמוע לא לבד אל מצותיו השכליות אבל גם אל החקים אשר אין עיני האדם רואות את ישרם ותיקונם . ואף גם זאת לבלום פה ולשון ושלא לשאל מה זה ועל מה זה . משל לאיש חיל השכיל מאד בעבודתו . ועשה מצות אדונו בזריזות . אבל היה שואל אותו על כל דבר אשר צוה לו שיגיד לו עילתו ופעולתו . והוא משיבו וערב לו והלך ועשה . פעם פגע בו שר המשים והיה מכה אותו מאד עד שפך דם עליו . על לא חמס בכפו . וזה בוכה ושואל מדוע ולמה . ולא ענה אותו דבר . ויעש לו כן כמה פעמים . והי' העלוב הזה מצטער יותר על העדר הבנתו וידיעתו מה המכות האלה בין זרועותיו מאשר היה מצטער בכאב ההכאה . לימים פגע בו חכם אחד . ושאל אותו אולי יבין וישכיל עילת הדבר . ענה החכם ואמר דע אחי כי מעשיך טובים ונכוחים בעיני אדוניך . ולא חסרת מעבודתך דבר . אפס אתה למוד לעשות מעשהו אחר אשר תשכיל ותבין טעמו ופעולתו וסגולתו . ואינך למוד לסבול ממנו דברים בדרך חק ואדונך רוצה ללמדך להביאך למדריגה זאת לסבול ממנו את כל אשר יצוה עליך . ושלא לשאל את פיו על מה ולמה . כמשפט לעבד נאמן שאינו מהרהר אחר רבו כל מאומה . ולא היה מקום ללמד אותך מדה זאת בלתי בעשותו עמך דבר אשר ירע בעיניך עניני ואתה תשאלנו מדוע . והוא לא ישיב לך מאומה . ויחזור ויעשה . עד אשר בהברח תקבלנו . והתבונן נא כי לא היה עוד מעשה אשר ירע בעיניך עניני כמו המכות האלה אשר עשה בך . ובתנאי שלא ישיבך . כי אם ישיב לך תשובה עליהם ותשכיל עילתם שוב לא יהיה לחק בעיניך . הנמשל . איוב היה שלם במעשיו עם ד' לקיים מצותיו . אבל רק אחר אשר השכיל והבין וערבו לו כל מעשיו . אבל זאת לא לומד להצדיק את אדוניו ית' בדבר אשר הוא זר בעיניו . ואין עוד דבר זר ורע בעיני האדם ממכאובות ויסורים . לכן הכהו המכות האלה וישאל אותו ולא יענה עד אשר ילאה מאליו . ישא ויסבול . יחרש יתאפק . זה שהעיר אותו אליהוא בן ברכאל במאמרו הצח . הן זאת לא צדקת אענך . ר"ל כי לא הרגלת עצמך להצדיק דרכיו אחרי ראותך אותם מתנגדים להשכלתך ובינתך . ואיך שכחת . כי ירבה אלוה מאנוש . הלא לך לב לדעת כי גדול אדוננו עד כי לתבונתו אין מספר . ומה רבו מעשיו ומה גבהו דרכיו ממזימות אנוש . וא"כ מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה . ר"ל כל תכלית הדברים וכל המעשים הוא מה שלא יענה אותך . ואתה בלום פיך וקבל הכל בדרך חק . וגם כי עוד לי דברים בזה שמורים הם לי לכתוב אותם בספר אהל יעקב פרשת עקב כאשר יעזרני המחי' חיים ברחמיו :

פרק תשיעי

אבל הדברים אשר ימנעו אותם מהשכיל לדעת את אלקי אביך . וישתהיה אמונתך בו אמונת אומן . שתים הנה . אחת כי מעודך הרגלת וגדלת בין נמצאים חמריים . והיית והיית בין ברואים מושגים עם החושים . וכל נמצא היותר גדול במעלה ובחשיבות . הוא יותר גדול בהרגש ובמוחש . כמשפט הדברים הגשמיים . וכן תרגלת בהשגת נמצא אשר מציאותו והווייתו רק אחר ההעדר שקדמו . כמשפט לכל הנמצאים

פרק אחד עשר

כבר ידענו אשר גוף האדם אינו עצם פשוט. בלתי מחובר ומקושר. מורכב מארבע יסודות. ארמ"ע. מאלה היסודות הרכיב הממציא ית' את הגוף. וכל הגוף נחלק לאברים. וכל אבר לפרקים. ולכל אחד שם מיוחד. וכח מיוחד. ופעולה מיוחדת והשגת הקיום אל כל אחד מן העוה"ז יהיה ג"כ בדרכים מתחלפים. כי קיום כל אחד יבוא ממקום מיוחד. ומדבר מיוחד. ושלמות הגוף באשר כלם בשלמות. אבל אם יעדר אחד מהם או יחלש יכבד טרחו על האדם. וימר לו חיותו וקיומו. ויקצוף חלקו בעולמו. ויש אברים רבים אשר בהעדרם ימות לשחת. ויש אשר בלעדם לא יהיה מובטח מפגעי הזמן הסובבים בחוץ בתמידות. כמו שידענו פעולת כל אבר אל הגוף וסגולתו. ויש אשר בהעדר אבר ממנו ישתגע או רק בחסרון שמושו ושליטתו. ויהיי גרוע מהבהמה וחיתו יער. וכמו אשר גופך צריך לקיומו את כל חלקי הרכבתו. כן צריך אל שלמות כל חלקי העוה"ז. ויש בעולם דברים רבים אשר אם יפגעו בו ימיתוהו. או יחלה ויפול למשכב. וכל אבר מאברי האדם אינו בטוח מהם. והמות יש לו דרך בכל אלה האברים. כי אין אבר אשר אין שם אפשרית המות לבוא ע"י. כידוע לחכמים. עתה ראה והתבונן כי אין כבד כמו החיים. כי החיים רק אחר שיהיה השלמות בכל אלה החלקים. אם בהחלקים שממנו ואשר חוץ ממנו. ואין קל ומהיר כהליפתו מן העולם בהעדר אחד מהם. מה האדם ומה הודו אם מהרסיו ומחריביו משלו. וחליפתו קלה לבוא. ועתה נפשי בראותי כל זאת איך אבטח במעוזך וקיומך. דל אתה בעיני מאד. כקקיון הזה אשר בין לילה היה ובין לילה אבד. ואיך תתפאר במציאותך אם מרחפת עליך הליפתך והריסתך. כי אם תתעלם ותחדול עצמך מלתת עין ולבך על עתים ידועים מחשוב על תקונו וזיונו ומעסוק בקיום בניניו. תראה כי ימוט ויחלש. וימשמש לבוא עד שערי מות. כאשר תראה לעין מה שאתה צריך לעשות לו ולתקנו בכל עת מהמאכל והמשתה והשינה והמנוחה ונקיות מנקבים קטנים וגדולים. ובאלה תנגח ותרחיק מעליך הריסות קיומך הראוי לך בטבע. כי העדר קיומך יבוא מאליו מבלעדי כל עסק וחפוש אחריו כלל בסבות טבעיות המביאות אותו. ואם תשיב ידך על זמן מה לבלתי תתנגד אליו בפעולות והשתדלות להמשך קיומך. הלא כרגע תעמוד על ענינך הראוי. הוא המות. כי חייתך וקיום מציאותך אינם כ"א אחר השתדלות גדולות להמשיך המציאות הלאה הלאה. וא"כ איפוא הלא עיניך הרואות אשר ההעדר ראוי לך ויאות לעצמותך בטבע. וקיומך אינו מצד טבעי וראוי אליך. כ"א חסד עליון עליך לקיים מציאותך ע"י עלילותיו ופעולותיו אשר המציאה הכמתו ית' להתנגד בהם אל הראוי. והכין לך כל חלקי הרכבתך המשלימים אותך. ואת כל חלקי הרכבת העולם הזה למיניהם והתחלפות סגולותיהם ופעולותיהם למחלקותיהם. אשר מהם תאציל לך שארית להחיות לפליטה גדולה. ואתה תשאוב ותשאף מי החיים האלה רגע אחר רגע. ובכל רגע אתה נעדר מזמן העתיד לך. והזמן העתיד לך אינו בידך מאומה. כ"א בעומד ומצפה. כעיני עבדים אל יד אדוניהם כו' כן חייך תלויי' לך מנגד. כי אולי תעמוד על הפרק. לכן השמר לך ושמור נפשך פן תשכח את הדברים. ותסיח דעתך מהביט בעניניהם והתעלמת מהם. ותחשוב מציאותך להוי' חזקה מתמדת. ובנין הרכבתך אינו צריך אל דברים אשר חוץ ממנו להכין אותו ולסעדו. הלא תשגה ותשכח כי אדם אתה. אבל תהיה בעיניך כמשפט החי רגע כממרי' דרך העברה. ותקטן נפשך בעיניך מאד. כי העבר איננו. והעתיד פן לא יבואנו. ואל תסיח דעתך מהראוי ומחוייב לך בטבע. הוא חליפתך. ותהיה בעיניך כעתיד להיות באפשרי. אם חנון יחנך מלמעלה. וכבר ידעת כי אין דבר האפשרי בדבר המוחזק. לכן אל תבטח על משענת קנה רצוץ זה ואל תשען עליו. וקוה אל אלקיך תמיד:

פרק שנים עשר

עתה נבאר איכות הזמן אשר אל האדם במשך הווייתו בעוה"ז. ונאמר כי כמו אשר גופו מוגבל ומשוער. יש לו תחלה ויש לו תכלה. והוא מורכב ומחובר מאברים

כל מאומה. בן אדם פקח עיניך וראה המשרתים העליונים. השכליים הנבדלים. עם כל טהרתם וקדושתם איך הם מכניעים עצמם לפני הממציאם ע״י הבחנתם אשר מציאותם אינה מחויבת אליהם. וכמאמר ואתה מחיה את כלם וצבא השמים [גם הם] לך משתחוי. וכל מציאותם וקיומם מושפע אליהם מאת המשפיע העליון ב״ה. כש״כ אתה הדל והנבזה אשר כבר הקצפת לפני בוראך פעמים רבות איך לא תיבוש ולא תכלם מפני [illegible] ותכלית ההכנעה כמו שהורו אותנו הכמינו ז״ל שיהיה בעיניו כשירי. הוא הבר שאינו בא על השלחן כ״א דרך אגב. וגם כי לא נעלם מן האדם כי אינו רק כנה בארץ כאורח במלון. עכ״ז יתן עינו ולבו שלא יהיה בעיני עצמו כאורח הגון המובא אל בית נדיב להתפאר בו ולהתייקר ולהשתעשע עמו. כש״כ לא כבעה״ב אשר כנסתו לביתו ראוי ומחויבת. כ״א כאותו אורח אשר מכניסין אותו מסבת החמלה ואין צריכים לו כל מאומה. רק הבעה״ב אסף אותו אל ביתו מסבת עניו ומרודו אשר הוא אין [illegible] נסה עליו. אבל ישב על השלחן בלב שפל ורוח נמוכה. כן וכן תהיה בעוה״ז נגד [illegible] העליון ב״ה. כי אין הבורא ית׳ צריך אליך כלל. לא להתכבד ולהתייקר עמך. כ״א לגמול עמך חסד מסבת דלות הרכבתך להחיותך ולהמשיך את מציאותך. ואתה בן אדם תנה לבך לזאת וככה תעריך את ערכך. וכן תשים לדרך פעמיך. לקיים בך מאמר כדלים וכרשים דפקנו הלתיך: ✕

פרק עשירי

אבל סימני ההכנעה אשר יהיו לך לאות נאמן על שפלות רוחך להיות כמשפט אשר אתה רואה בנכאי לבב. אשר לא יעלה ולא יבוא על לבם שום חפץ וכל תאוה לחמוד השגתו. אבל נפשם מתמעטת עליהם. ושפלה בעיני בעליה והיא כהה. ועיניה נשואות רק להחיותי ברעב ולהשיג רק מושג ההכרחי אשר לא יספיק בלעדיו. ואף גם זאת בעצבון ובמרת נפש מאד. רק בנדבה והסד. לא כאותו אשר בא בשכרו. כי הוא יבוא בזרוע. כמו שספרו חז״ל (סוכה נ״ב) אמר הקב״ה למלך המשיח שאל ממני ואתנה כו׳. ואמר אין אני מבקש ממך אלא חיים. והתבונן נא כמה הי׳ לו להפליג להגדיל שאלתו אחר אשר הקדוש ב״ה בעצמו אמר לו הרחב פיך ואמלאהו. והיו כל הטובות וההצלחות כמונחים לפניו רק להושיט יד ולקבלם. ועכ״ז לא הרהיבה נפשו עוז נגד פני עליון לבקש לו גדולות. ממנו ראה ועשה גם אתה מקו״ח אשר אולי אינך כדאי אל הלחם אשר אתה אוכל. ומי לנו גדול מאבינו אברהם ע״ה בתפלתו שהתפלל על הזולת לא על עצמו בקש מאת בוראו ית׳ חנינה אל נא יחר בעיני אדוני כו׳ הנה הואלתי לדבר כו׳ ואנכי עפר ואפר. וכן מצאנו בהרבה צדיקים אשר יגבה זכרם. ככה אחי נהוג עצמך שלא תתאוה לשום דבר. ולא יתעלם מלבבך קוצר רוחך. ואיך יעלו על לבבך עניני התאוה אחר דעתך דלות ערכך הראוי לך. ועוד זאת. שיערב לך מציאותך בעוה״ז. וחייך יהיה יקר בעיניך. עד כי תספור עתיו ורגעיו. כיוקר החיים במי שמוציאים אותו להריגה במשפט שופטי הארץ. אשר אם יזדמן עליו מליץ אחד לבלתי המית אותו ולהשאירו בחיים. כמה היה מחבקהו וכמה הי׳ מתנפל לפניו להחיש מפלט לו להשאירו במעמד חיותו מעבור בשלח. על דרך הזה יהיו חיים יקרים בעיניך מדעתך כי אינך ראוי אל החיים ואל המציאות. ועיניך רואות כי גם עתה אין בידך מאומה מן החיים על העת הבא. אבל עיניך נשואות אל המחיה חיים הגומל לחייבי׳ טובות שישפיע לך קו לקו. לכן אל תהי סכל. אל תאבד מה שנותנים לך. ובכל עת ובכל רגע קבל עליך עול מלכות שמים. ותן תודה על העבר. ותתחנן על העתיד. — סוף דבר. הרחק עצמך כמטחוי קשת ממלבושי אדוננו מלכנו הקדוש ית״ש. אשר הק לו יאתה הגאוה והגדולה לחי עולמים. התפארת וההוד וההתנשאות והשתררות. ואתה ברח לך הרחק עצמך מהם הרחקה עצומה כי אינם נאותים לך. זכור כי אתה נברא ומחודש מאת המחדש בטובו מעשה בראשית. ואליך יאתה ההכנעה. ולב נשבר ורוח נכאה ונמוכה ונפש שפלה. ולאהוב את ממציאך ומקיימך להמשיך לך את המציאות. ואתה את שמו זכור ואת זכרו נצור. להודות לו חסדו אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל:

כנלותו לבגוד יבגדו בו. צנוף יצנפוהו כדור כו'. ויהיה למולם כמטרה לחץ. כלם יעידו ויגידו מעשיו ומחשבותיו ויצרי מעלליו עד שאמרו אפילו שיחה קלה כו' מגידים לו בשעת הדין (חגיגה ה' ב'):

פרק שלשה עשר

עתה נבאר מאמר אמת ויציב ונכון וקים כו'. דע כי מאמר אמת הוא על אמתת הדבר מעצמו בלא מופת. ובלי ראיה כמאמר (סוטה ט"ז) ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו. ובגמרא (סוטה ט' ב') מכאן שנכרין דברי אמת. כי אף אמנם אשר כבר הוחזק כפרן ג' פעמים והיה מצד האומר והמשמיע קרוב יותר אל השקר. אבל מצד השמועה האמת מבואר ונגלה מעצמו. מבואר מזה ונדע ונאמין כי יש אל השומע חוש טבעי נטעו אלקים בקרב האדם. להכיר האמת מבלי ראיה כל מאומה. וזה כמו אשר אל ראיית העינים יש ב' הכרות. אחד מצד סימן שיש לו על ההפך. ב' מצד טביעות עין בלא שום סימן. ורבותינו ז"ל בחכמתם הטהורה אמרו (בבא מציעא כ"ד א') כי טביעות עין חשוב יותר מסימן כן הדבר בשמיעת האוזן. יש נתאמת אצלו דבר מסבת מופת. וראיה הכרחית ויש שנתעצם אצלו לדבר אמת בלא טעם וראיה כל מאומה. רק התנדב לבו להאמין בזה. אמנם דע כי כמו אשר טביעות עין איננו נוהג בכל אדם רק בתלמיד חכם. אשר ראייתו זכה וברורה. כן אמונת אדם בדבר אינו ראיה כי אם בנפש זכה וטהורה. לא בפתי אשר יאמין לכל דבר. ואם היום יאמין בזה ולמחר יאמין הפכו*) אבל אדם אשר אין טבעו להאמין בשמיעות. ובדבר אחד יאמין. זה יהיה לעד

שיורי המדות

[א] *) וכבר נתבאר בספר אהל יעקב (רי"פ בא) מאמר המלך [מוכתם] ע"ה (משלי כ"ז ג') כובד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם. כי ההבדל בין חול ובין אבן גדול כי החול אי אפשר אל הנושא לשאת אותו ולהרימו מפאת רבות חלקיו. כי איננו רק חול גרגרים חלוקים. וברצותו להשיאו ולהכיפו הנה יפלו ארצה כל חלקיו ורגביו. כי אין היד מקיפו. משא"כ האבן כי אין המניעה בו רק כבדותו ורוב משאו. ומי ישאנו. אמנם בהזדמן איש גבור חיל ובחזקת ידו יחזק בו ויקחנו. הלא ישאנו כלו. גם שאין היד מחזקת את כלו סביב סביב רק בחלק קטן ממנו לבד. אכן להיותו עצם אחד הלא אחר אשר תחזק ידו בו ישא על שכמו את כלו. כן החכם גם כי אין דרכו להאמין בשמועות. עכ"ז בהזדמן אליו איש כביר כח לב; על שנתבררו דבריו אל השומע וכבר משך את לבבו לדבקה בו. הנה מאז אמונתו בו חזקה כיתד במקום נאמן. לא יסור ממנו לעולם. אמנם הכסיל. גם כי בתחלה נקל מאד לקחת אותו ושיאמין בדבריו *כמשפטו פתי יאמין לכל דבר. אבל ורוח עברה בו ויאמין בהפכו. ולמחר אל משמיע אחר. זה שהמליץ ואמר כובד אבן הוא משל נמרץ על החכם שאין בטבעו להאמין כ"כ מהרה. ויכבד על המשמיע טרם יקחנו ויכיפנו להמשיכו אליו. אמנם אחר אשר המשיכו אצלו והוא נאמין בו. שוב יאמין בו עד עולם. ואמונתו אמונת אומן בכל הימים העתידים. גם שלא ידבר עמו עוד מזה. רק היום. אכן בעבור כי רוח נכון עמו וכמו צור לבבו. אחר כי לקח אותו והמשיכו לדבריו היום כבר חקוקים ושמורים בלבו עד נצח. אבל הרשע עליו המליץ נטל החול. כי הוא כל הכבדות אשר אל המשמיע לקחת אותו ולהמשיכו אצלו איננה מצד המשא. כי יש כח ביד הנושא לשאת אותה המשא. אבל המניעה היא מצד הנטילה והלקיחה. כי אי אפשר לנטלו כי אחר אשר אמונתו בימים הבאים ובזמנים העתידים אינם קשורים ומתאחדים עם אמונתו עתה. הוא כמו גרגרי חול.

שגם פנים

[א] וכמה נשתבשו ישראל במדה זאת במאמר ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה עורף הוא לדעת רז"ל (שמות רבה מ"ב) קשה סבור שהוא לגנאי ואינו אלא לשבח. או יהודי או צלוב. עכ"ל. וכמה המאמר הכתוב על בחירתנו עתה במאמר (ירמיה י"ב) היתה לי נחלתי כאריה ביער. באור זה כי כבר אמרו במדרש (שיר ב') יונתי בחגוי הסלע. אמר הקב"ה קורא אני לישראל יונה. דכתיב ויהי אפרים כיונה פותה אין לב אצלי הם כיונה. אבל כנגד האומות הם כחיות. גור אריה יהודה. אילה שלוחה. זאב יטרף: לפי שרוצים להעבידם מאמונתך. והם נעשים לפניהם כמין חיות. לכן עתה הפלא הכתוב ואמר היתה לי נחלתי כאריה. שכבר הם מתיילדים נגדי כמו אריה כי לא יקשיבו עוד לקולי ואיך נתהפכו כו'.

ופרקים ונתחים וחלקים גידים ועצמות. וכלם מוכרחים אל שלמות קיומו. וכל אחד וכל חלק פועל פעולתו המיוחדת לו. כן זמן הויות האדם בעוה"ז הוא מוגבל ומשוער. כמאמר (תהלים צ׳) ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה. וכן כתבו חכמי האמת אשר שלמות האדם להיות בעולם זה משך שבעים שנה. והם מתחלקים לחלקים. כמו שחלקו חכמינו ז"ל ובארו פעולת כל פרטי הזמן. כמאמר (אבות ה׳) בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה בן שלש עשרה למצות. בן חמש עשרה לגמרא. בן שמונה עשרה לחופה בן עשרים לרדוף בן שלשים לכח בן ארבעים לבינה בן חמשים לעצה בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה בן שמונים לגבורה כו׳. הנה שקלו בפלס חכמתם בחינת כל חלק מחלקי הזמן"). אשר אל הוויות האדם בעוה"ז. כי כל חלק פועל פעולה מיוחדת. ומלבד זה הלא עינינו רואים כי הזמן מורכב הוא. כי שלמות היום בהצטרפות כ"ד שעות. ובהצטרפות שבעה ימים נשלם שבוע. וארבעה שבועות נקרא חדש. וי"ב חדשים נקרא שנה. ושבע שנים שבוע. ושבעה שבועות יובל. ותכלית השתנותם לשמות מיוחדים מפני שהם משתנים בפעולתם המיוחדת לכל חלק. וזה מבואר ליודעים חן. אבל אל תחשוב לומר שהזמן יפעול פעולתו המיוחדת לו מעצמותו מבלעדי עסק השתדלותך על השלמתו. לא כן אחי. כי אין תיקונו הכרחי וטבעי רק אפשרי. והוא נתון בידך. כמשפט קיום גופך שלא יפעול פעולתו בלתי עם השתדלותך עליו לכלכלהו ולקיימהו. שיהיה לחמו נתן מימיו נאמנים. כן הזמן לא יעלה אותך למדריגה הנאותה לנפשך בלתי אם תתנהג עמו כראוי. לכלכלהו ביראה ועבודה את ד׳ אלקיך כראוי לכל יום ויום לכל שעה ושעה. לא יעדר דבר מכל הראוי להם: אז גם הם יובילוך למחוז חפצך הראוי לך ויכלכלו אותך דעה בינה והשכל. וכל נתח מנתחיו יעלה אותך מעלה מעלה עד כי יהיה אפשר בידך להגיע גם לרוח הקודש [ולנבואה בזמן שהיו הנביאים] גם מן השמים יעזרוך ויעטרוך זר תפארה. ובכל אשר תפנה תשכיל ותצליח. ריוח והצלחה בלי עצב. הכל בארח נכון וישר. עד אשר עת דודים יעורר אל לקחת אותך מהעולם הזה להביאך למעוני שחקים. אל עולם שכלו טוב לאכול פריו וטובו. ואז גם זמנך יעלה עמך להיות נחת רוח לד׳ להלבישך זיו והדר מבחינתם כמו שבארו חכמינו ז"ל מאמר (בראשית כ"ד) ואברהם זקן בא בימים (מלכים א׳ א׳) והמלך דוד זקן באי בימים. אבל אם תבגוד בהם לבלתי שמור את אשר צוה ד׳ לעשות בכל חלק מחלקי הזמן אז הגר אשר בקרבך יעלה עליך הוא היצה"ר. וירבה הזמן בשגעון ובעורון. עד אשר תלאה למצוא פתח החרטה. כי כמו אשר זמן הוויות הצדיק מגדלהו מעלהו ומרוממהו למעלה ראש. כן זמן הרשעים מהדף אותם ומורידם מטה מטה כמו שאמרו חכמינו ז"ל (שבת קנ"ב) זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים דעתן נתוספת עליהם. זקני ע"ה כל זמן שמזקינים כו׳. ואמרו עוד. יצה"ר בתחלה דומה לחוט של בוכיה ולבסוף נעשה כעבותות העגלה (סוכה כ"ג) והבחירה היא ביד האדם לנתוש ולנתוץ ולהרוס. מרום משפטו ית׳ מנגדו. אבל כהתימו שודד יושד. בגלותו

שיורי המדות

") אמר הכותב בהגיעי לדברי הפרק הזה נזכרתי להעתיק את אשר נשמע מנגד עיני מכתבי מו"ה ז"ל בעת עסקתי בסדר והעתקת ספר אשר יעקב על התורה.. והוא בסוף מאמר (בראשית א׳) בראשית ברא אלקים את השמים כו׳ דע כי מוסכם מפי חכמינו ז"ל אשר הזמן עצמו הוא נברא ומחודש. כי הבורא ית׳ הוא למעלה מן הזמן ומן המקום. וברצותו לברוא את העולם ברא מקודם הזמן. כי כל חלקי ההוי׳ תלויים בזמן. והזמן הוא הכולל אותם כמאמר שהע"ה (קהלת ג) לכל זמן כו׳ וא"כ ע"כ הזמן נברא קוד׳ בריאות כל חלקי המציאות. ואח"כ נבראו כל חלקי ההוי׳ התלויי בזמן והוא מקיף אותם. היינו כי בלעדי הזמן לא יצוייר ראשית ואחרית והווה. ר"ל תחלה ותכלה ומשך המציאות. וא"כ תשאל איכה מרומז בריאת הזמן. אמנם כהיום תמצאון אותו מבואר במאמר הראשון בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. כלומר אחר אשר ברא הזמן ונתהוה הראשית [כי בלא זמן אין ראשית ואין אחרית ולא האמצע בינם הוא הזמן של עתה רק במקום הזמן ובריאתו נתהווה הראשית] ובאותו הראשית ברא את השמים כו׳ וא"כ כבר הודיע אותנו הכתוב כי הראשית הוא נברא מקודם מהמחדש בטובו מע"ב.

לאמר כי שני המאורות אמת. כמו אשר השמש נברא להאיר על הארץ לתועלת הגופות. כן מציאות התורה החמודה להאיר הנפשות. לפקוח עיני השכל. וכמו אשר העין מוכן לקבל האור. כן השכל מוכן לקבל חכמה. והתורה היא מעין החכמה ומקור הבינה. בה עצה ותושיה מרפא ותעלה לכל מקרה האדם. והנוצר תורה והשומר מצוה ילך בטח ורגליו לא יגוף כאשר תמצא מזה הרבה באגדות ומדרשי חז"ל כי נתנו עצה ותרופה לכמה מיני חולי ומקרים רעים. וכן תמצא בתורה טבע כל בריאה. מהלכה ותולדתה זווגה ועיבורה כעסה ורצונה. מהם אשר יחד להם מקום בתורה. ומהם המובאים בדרך אגב אורחא. ודרך חידה ומליצה כמו כאיל תערוג כו' פגוש בדוב שכול. והתורה מלאה עצות ומשפט והחכמה של כל הנמצאים תחת השמש ולמעלה מן השמש. ולא תמצא דבר נברא ומחודש אשר לא שקלה התורה משפטה ומעשיה התחלתה ואמצעה וגמרה והפכה עילתה וסבתה תיקונה וקלקולה זמנה ומקורה מאין היא ולאן היא הולכת כמו תולדות כל חי בהמה ורמש עוף וזוחל עיבורם ולידתם. אשר אם יבקש איש לדעת זאת ע"י נסיון לא יעמוד עליהם גם אחר שנים רבות גם במסרו נפשו ע"ז וישליכה מנגד להשיג

שיורי המדות

בידינו מה ,מאד נתפרסם עניינה ואמתתה בעת צאתנו מארץ מצרים ולכל היד החזקה והמורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל [וכמו שכתבנו בפ' שביעי מזה השער] וזהו מאמר אמת ואמונה. אמת הדבר מראשיתו. ואמונה בידינו על עתה ולדור דורים. ודע כי נאמר אמת לו יתר שאת על מאמר אמונה. כי האמונה אפשר גם בדבר המושג ע"פ קבלה ולאי'. אבל דבר המושג ע"פ חוש הראות נופל עליו מאמר אמת. כמאמר (דברים ד') אתה הראת לדעת כו'. ואנחנו מאמינים באבותינו שלא יכזבו לנו. אבל הם ראו בעיניהם. עוד תדע ובחנת דבר אמת אשר אל התורה האלקית אשר בידינו. כי רובי מצותיה ומשפטיה ולמעט כלם הולכים ביושר האמיתי ע"פ השכל הזך והנכון. כמאמר (תהלים קי"א) שכל טוב לכל עושיהם. וכמאמר (דברים ד') ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים כו'. וזהו שאמרו רז"ל (ע"ז י"ט) כתיב בתורת ד' חפצו וכתיב ובתורתו יהגה כו'. בתחלה בתורת ד' חפצו ולבסוף בתורתו יהגה. כי זאת תדע מי אשר חננו ד' לב טהור ורוח נכון ומדותיו טובות וישרות אשר המה יובילוהו וינהגוהו במעגלי צדק וישכילו אותו לרדוף אחר המ"ע ולברוח מן הל"ת. זהו שאמר (דברים כ"ט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון. כי אז יערה עליו רוח ממרום ויבין וישכיל סגולתם יושרם ותיקונם. רק למצא אשר השכל והמדות המה קניינים בנפש אך אחר הלמוד והסתכל בהם. אשר למוד התורה ועשייתה. לכן נקראת עבודה ומנהג למען שמו ית'. לכן יפה אמרו בתחלה בתורת ד' חפצו. ולבסוף ובתורתו יהגה כו' כי יבין בשכלו יקר סגולתה ופעולתה. וזהו מאמר (ישעי' מ"ח) אני ד' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. גם מאמר דהע"ה (תהלים קי"ט) במה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך. כי השומע דבר ע"י הכרח המצוה עליו. ולו אין חוש תועלת בזה. אינו צריך אל הדבר ועושה אותו להיותו מוכרח לשמוע אל המשמיע והמזהיר. עליו ראוי לומר לשמור דברו. משא"כ המשמיע דבר עצה. והשומע אשר התבוננותו ישקיף ויראה כמה הוא צריך ובמה הוא נהנה אל הדבר הזה. עליו ראוי לומר לשמור כדבריך. כלומר כמו שיעצתני: גם לעתי מסכמת על זאת. וזהו במה יזכה הנער לעשות הדבר מחפץ לבבו לשמור כדבריך. שתורני ותסכימני הדברים המסוגלים לנפשי. וזהו אני ד' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך מעצמך אחר ההבנה כי ראוי ונכון לך כן. הוא שאמר הכתוב (דברי' ה') לא את אבותינו כרת ד' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה כו'. כי התורה נתנה אלינו בעת יצאנו ממצרים. ולמה לא נתן ית' את התורה אל האבות הקדושים. אמנם דע כי הכינה ע"י הבטים אותנו בשם ד' (ירמיה ל"א) כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם ד' נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה כו'. ואנחנו קבלנו אין כל חדש תחת השמש. אם לא כי כבר היה כן קודם חטא אדה"ר. והיה האדם משיג מהות נפשו ותכונתה. וע"י השגתו ענין הנפש היה יודע ומבין כל צרכי הנפש. כמו שאין קיום לגוף בלא בר ולחם ומזון. כן אין קיום לנפש בלא תורה ומצות. ואח"כ היה ג"כ אברהם אבינו ע"ה שנצרף בכבשן האש והיה מזוכך ומטוהר

במדריגת

לעד, נאמן כי הדבר אמת מצד עצמו. ומה גם לפי מה שכתב המפרש להרמב"ם ז"ל (ריש פרק א' מהלכות דעות) על מאמר וד' אלקים אמת (ירמיה י"ד) שלא נצייר שום מציאות אפשרי כ"א אחר המחוייבי. ולא נשאר שום ספק ונדנוד בעולם על מציאותו ואחדותו ית' אין אלקים מבלעדיו. עושה ארץ בכחו כו'. ועל זה יורה מאמר אמת כי הדבר מאומת ומחוייב ומעיד על עצמו בי אין נברא בלא בורא") ולא תתחדש חכמה והשכלה מבלי חכם משכיל המחדש בטובו. הן זה חלק העם בחר לנחלה לו ית' עם גדול ורם אשר נטע ית' בה לב חכם מלידה מבטן. והמה חכמים מחוכמים בתולדה. מסוגלים לכל מדע ולכל תבונה מעצמם. כאשר עינינו רואות בעם ישורון נמצאו נערים צעירי ימים והמה בעלי הבנה עד להפליא. ואצלנו הטפשות במקרה והחכמה בתולדה. ואצלינו כבד מאד לקבוע דבר להאמין בו כלנו יחד. והאמונה בד' ובמשה עבדו הלא היא באמנה אתנו בנערינו וזקנינו כעם ככהן גם בקטנים נעדרי השכל הבלתי יודעים עוד טוב ורע תמצא הרבה מהם בעלי יראה ומתמידים בתורה ובמצות. ומסוה היראה על פניהם בתולדה. אין זאת כי אם החלק מעיד על הכל. כי האמונה היא מתת אלקים נטעה ית' בלב ישורון. להיות הלב נמשך אחר האמת. גם בלא עד וראיה גדול כח האמת להמשיך אליו האמונה. עוד תדע ובהנת מ"ש המפרשים ז"ל (תהלים י"ט) השמים מספרים כו' עד תורת ד' תמימה כו'. שהכתוב מספר שבח השמש ואח"כ שבח התורה.

לאמר

שיורי המדות

שנשפכים אחר אחד מן היד ולא נשאר מאומה. כן אמונותיו ודעותיו משתנות ומתהפכות יום אחר יום שעה אחר שעה. וכהיום נדמה לך שכבר לקחת אותו והוא מאמין בדבריך ולמחר תבחון לדבר עמו ותראה שכבר הוא מתהפך וזהו משל נמלץ על ד' סוגי השומעים שאמרנו אמונת החכם המשיל לכותל אבן. כבדה בתחלתה וקבועה בסופה. ונגד החול. קלה בתחלתה כפתילת [illegible] אבל לא ישאר בידו מאומה. אבל יש עוד סוג ג'. והוא. וכעס אויל כבד משניהם כי אצלו תמצא ב' ההבחנות. גם יחד כי תחלה הוא קשה עד מאד כמאמר (משלי ט"ו) אויל ינאץ מוסר אביו. וגם אם בהזדמן אחר יגיעות גדולות יקחהו וימשיכהו יש לו הפכון השני. וזהו וכעס אויל כבד משניהם. ומה טובה השמועה אשר שמעתי בזה מפי אחי השלם המפואר מו"ה שמחה פלאהם נ"י בבאור מאמר (משלי יו"ד) כסף נבחר לשון צדיק ולב רשעים כמעט. שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו. אמר כסף נבחר לשון צדיק ואח"כ מה רב טוב סגולתו שיכנסו דבריו הערבים והיקרים אל לב השומע. אכן ולב רשעים כמעט. ר"ל רק על זמן מועט יתקיימו הדברים בלבו. ואוילים היותר גרועים במדרגתם עד שיש להם ב' ההבחנות הנ"ל. בחסר לב מתחלה ובסוף הלא ימותו באין מרפא כל מאומה. ואמרו שפתי צדיק ירעו רבים הוא מאמר המוסגר. כי תחלה היה דברו בתועלת הצדיק באיכות באמרו כסף נבחר לשון צדיק. אח"כ אמר גם בכמות. כי שפתי צדיק ירעו רבים. כי רבים ילכו לאורו.

*) אשר על זאת השקיפה חכמתו ית' וחייבה אותנו במצות כבוד אב ואם. עד שחז"ל אמרו (ב"מ ל"ב) הוקש כבודם לכבוד המקום. והטעם בזה. ע"ד שכתב החסיד ז"ל בחו"ה (בהקדמ' משער היחוד) שכל מה שיש לו תכלה יש לו תחלה כו'. וכאשר נביט מה שיגיע אל גדר הוי' מזמנינו זה ולמעלה עד ימי משה ויותר כה ונגיע על תכלית כו'. א"כ היה התחלה אל מין אנושי אדם הראשון. ולכן הזהיר בכבוד אבותיו מורה על עצמו כי יש סבה והתחלה אל מציאותו ויגיע בהכרח אל הסבה הראשונה (עיין במו"נ בח"ב מראשון ובס' העקרים ב"ט מראשון ובכוזרי בי"ז לשלישי). אבל המזלזל בכבודם יורה בזה כי אין למציאותו סבה כאלו מציאותו מעצמותו. וירתק חבל הכסף והשלשלות הזהב להגיע על ידו אל יסוד ההשתלשלות להגיע על ידו אל הסבה הראשונה. והוא הטעם במה שסמיך הכתוב וכתב (ויקרא י"ט) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו. כי על אותו דבר אשר השבת מעיד עליו גם כבוד אב ואם מעיד עליו. וענין אחד לשניהם. ודע כי אין אמונה מתקבלת על הלב באמת ותמים בלי שום הרהור ופקפק אחריה כאמונת הבן לאביו. כמאמר (משלי א') שמע בני מוסר אביך כו'. וממנה הוא מתחיל ובה הוא מסיים. כאמרו בהשלמת ספרו (משלי ל') עין תלעג לאב כו'. והיא נמשכת מאהבת האב לבנו. ואין שום יצר ולב עקש להרהר אחר אביו. כי אם היוצא מדעתו ח"ו. כי הלא גם כל העמים ילכו איש בשם אלהיו מה שקבלו מאבותיהם אותו יעבודו ובו יאמינו. לכן אם תראה דבר מגונה לאנף דור אין לך לחקור כ"א על ראשיתו ויסודו. אם לא קבלו אבותינו בטעות. והתורה החמודה אשר

בידינו

כי שהע"ה נתן את לבו לחקור על כל אלה מדברי התורה . כי ממנה יש לקחת להשכיל על כל כחות הנמצאים תחת השמים . ממש כמו סוחר הסופר ומונה מיני סחורותיו . ואינו מביט בהם . אינם לנגד עיניו כל מאומה . רק מביט בפנקס אשר הסחורות רשומות בו . ואז ידע את כל יש לו . כן החכם הנבחר הזה ע"ה הוא נתן את לבו לדרוש ולתור בחכמת התורה . הוא הפנקס הכולל כל כחות מעשה בראשית [ועי' השלמת דבר זה בק"י רי' מגלת קהלת] עד אשר אין לך מדה בעולם טובה או רעה או מקרה מכל סוגי המקרים שלא העירה התורה אזנינו לגלות לנו מה משפטה ומשפט האיש המחזיק בה . וכל התגלגלות חלופי הזמנים אשר עברו עלינו מאז היינו לגוי עד היום הזה את הכל תמצא ביעודי התורה לכן יפה אמרו חכמינו ז"ל הפוך בה והפוך בה דכולה בה . עד כי אפשר אל האדם הרחוק מן הישוב . ולא ראה לנגד עיניו דבר . רק הוא מתבודד עם חכמים עוסקים בתורה . ועל ידי למודי התורה לבד ידע ויבין איך לתת עצה לכל שואל . וישכיל את כל המקרים הראויים לכל מעשה לכל מקום ולכל זמן כאלו הי' באמנה אתו . דרשו מעל ספר תורת ד' וראו בתוכחות על עון ועל כל חטאת . וכלם הלא נתקיימו בנו בעונותינו הרבים . ויפה אמר שלמה המלך ע"ה (משלי כ"ג) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה . ומעתה מה לנו למופתים וראיות על אמתת התורה .
הלא

שיורי המדות

היינו אין אני מורגל בהם . כן היה דבר ד' אל משה עבדו ולמדה את בני ישראל כו' היינו להרגילם על שיהיה להם טבע מורגל בגופות . כי הדבר אשר הוא לזרא באפו כבד עליו לעשותו וגם הוא עלול לשכחה והעלמה . זה שנאמר (שה"ש ג') אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי . היינו לבטל הרגל התאות מן הגוף . וכאשר תחזינה עינינו ממשלי התורה בכל התאות . כי אם יאכל אדם תרנגולת פטומה ומתענג בסעודתו ועריבה עליו תאותו . ובאמצע סעודתו ימצא ספק טרפה או טומאה במאכלו . יפסק מיד ולא יתאוה עוד . ולבו לא ידוה לו ע"ז . לא כן אם אתה בבחירתך תאבה להפסיק ולמשוך ידך מן האכילה או להשכים ולעמוד ממשכבך הערב . כמה יכבד ענין זה עליך . ויהיה הפורש מן הסעודה כפורש מן החיים . והוא מאמר (שה"ש ז') סוגה בשושנים (עיי' רש"י) וכל זה נעשה בהיותם במדבר מובדלים מכל תאות ולא ראו שום מאכל לפניהם . בלתי אל המן עיניהם . וגם כי היו טועמים במן כל הטעמים . עכ"ז עיקר התאוה היא שתראינה עיניו . והעד . כי אמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל . ולא נתקררה דעתם בהטעמים אשר טעמו במן . וזה שאמרו לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן . היינו נתינת התורה לדור הראשון לא היה באפשר באופן אחר . כי הם היו כל אחד באמצע ימיו . וכבר נשקע בכל התאות . והיה קשה מאד מאד לפרוש מאלה . אם לא בענין זה . ומאז עד עתה אנחנו כנטיעים מגודלים בנעוריהם . כי האדם יתגדל כן מלידה מבטן אינו טועם כל דבר אסור . ולא יעלה ולא יבוא על לב להתאות אל דבר הבלתי ידוע אליו בטעמו . לא כן מי שכבר טעם טעם עבירה כבר הוא נאחז בשבכי התאוה וקשה עליו לפרוש ממנה . ומעתה הנה האב המלמד ומרגיל את בנו תורה . ובולם פיו ואבריו מכל התאות שלא יטעום אותם שלא יעלו ושלא יבואו על דמיונו . מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני . כי גם שם נבדלו ישראל מכל התאות ונטהרו מזוהמת החמדות . ודעהו . ודע כי מה שאמרו רבותינו ז"ל (שבת קי"ד א') קושטא קאי שקרא לא קאי . ואמרו שקר אין לו רגלים . כוונתם לומר גם כי תראה איזה שקרים עומדים ימים רבים . תדע כי השקר מצד עצמו אין לו רגלים . אבל אם הוא עומד הוא מסבת מעמידיו . זה ישיג על ידו עושר . זה ישיג על ידו כבוד . יקר וגדולה . כמשפט בחנפי לעגי מעוג . אבל תורת משה אמת אשר בידינו . היא עומדת על קיומה ועל מצבה בלא מנהל ומחזיק בידה . ולא נפל דבר אחד מכל דבריה פרטיה וחלקיה הנעימים . אין זה כ"א האמת על עצמו . ותורת ד' תמימה משיבת נפש ובהשגחתו ובעזרתו ית' היא ערוכה ושמורה בידינו עד עולם . וכמו שיביא בפרקים הבאים מאמר (ישעיה כ"ט) לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו . כי בראותו ילדיו כו' בקרבו יקדישו שמי בקרב מועלותיהם ומעלליהם לבד . גם כי אין מי שיעצור בידם בענין מעניני מצות התורה .

להשיג אלה הדברים. וההוגה בתורה ימצא את כל אלה מבוארים לפניו. כי לא הניחה התורה דבר שלא גלתה מסתרו ומהלכו איך ומה וכמה. והבט ימין וראה מה שספרו חכמינו ז"ל בגמרא (בכורות ח' ב') ובמדרש (ב"ר כ') פלסוף אחד שאל את ר' יהושע בן חנני' נחש לכמה שנים מיעבר ומוליד. אמר לו לשבע שנים. א"ל מנין. א"ל הכלב חיה טמאה כו' וכתיב ארור אתה מכל הבהמה כו'. התחיל להטיח ראשו בכותל. אמר כל מה שעמלתי ויגעתי עשר שנים בא זה והושיט לי בקנה אחד וכן תמצא (במדרש קהלת א') בשלמה המלך ע"ה שאמר ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים. וז"ל תייר גדול היה שלמה ולא על התורה לחוד היה מתייר כ"א על כל אשר נעשה תחת השמש. כמו איך ממתקין את התורמסין או החרדל. אמר לו הקב"ה אחרי דברי תורה עללת חייך שאני נותן לך. ומאין היתה זאת לשלמה המלך ע"ה שהתיר לעצמו לחקור בחכמות כאלה ולבטל מדברי תורה. וכבר היה מעשה (מנחות צ"ט ב') שאל בן דמא את ר' ישמעאל כגון אנא שלמדתי כל התורה מהו ללמוד חכמת יונית. א"ל כתיב והגית בו יומם ולילה. ילמדנו בשעה שאינו לא יום ולא לילה. אבל האמת

כי

שיורי המדות

כמדרגת אדה"ר קודם החטא עד כי היה באספקלריא המאירה והבין וראה יקר נפשו ומהותה עמד עי"כ על כל התורה כלה שהיא חיי הנפש ושלמותה. וקיים כל התורה כלה עד שלא נתנה. וכן יצחק ויעקב ע"ה. ולכן לא היה מהצורך לתת להם תורה ומצות. כי מעצמם הבינו וחייבו א"ע לשמור ולעשות. כמו שאנחנו מתאוים לחיים טובים לאכול למעדנים. ולהשיג כלים חמודים. ואנחנו בורחים מן האש ומן המים מלאכול סם המות. כן היו האבות הקדושים מתרחקים מעצמם מכל הל"ת ונמשכים ברצונם וחפצם אל מצות עשה. עד כי בהתרחק הדורות וירדו מטה מטה ותחשך הארץ ועלטה היה ואפלה מגודל. כובד גלות מצרים. כשל כח הסבל. וגברה הפתיות. אז אמר אלקים לפקוח עינים עורות. כמאמר (תהלים קי"ט) פתח דבריך יאיר מבין פתיים. ואז נתן ית' את התורה בדרך גזירה וחוקה מאת ד'. גם מי שלא ישיגנה מאומה מעצמו יקיים אותה במצות המלך עליו. וזהו לא את אבותינו כרת ד' את הברית הזאת כי לא הוצרכו לזה. כאשר אין מהצורך להשביע את האדם שלא יאכל סם המות. כי אתנו אנחנו אלה פה כו'.

י) ומה נמרצו אמרי יושר (תהלים קמ"ד) אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם כי הנה הבא ליכוף אילן שכבר הזקין ודאי ישבר. אם לא ע"י יגיעות רבות וקשות גדולות וגם זה יהיה רק לעתים רחוקות. לכן בהזדמן לעיניך אילן כפוף בכפיפות משונות. תדע ותבחין כי בנערותו גדלוהו כן בעודו באבו. אז היה באפשר להטותו אל כל צד מן הצדדים כן תדע אדם שנתגדל והזקין בתאות גדולות. ואח"כ תאבה להטותו מכל אלה. הלא ישבר לאין מרפא. אבל אנחנו מנעורינו מימי עלומנו כבר אנחנו מורגלים ומובדלים מכל הדברים אשר שנא ד'. כמ"ש בעל מנוה"מ ז"ל (פרק ז' מכלל הב' נר א') אע"פ שיגדל בו האדם רע מנעוריו אם יתחיל לשברו ולדכאו בתחלת נערותו יהיה קל בעיניו לנתקו לכל דבר שירצה כו'. וזהו אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם אבל ידעתי גם ידעתי כי יהיה דבר עם לבבך להקשות ולשאול על הדור הראשון אשר קבלו התורה בהר סיני. איככה היתה מקובלת בידם הלא הם לא היו מגודלים בנעוריהם. אבל בהיפך היו מורגלים בכל תועבות מצרים. הסכת ושמע את אשר רחש לבי בזה. הנה רבותינו ז"ל אמרו (עי' ילקוט בשלח על מאמר למען אנסנו הילך בתורתי) לא נתנה התורה אלא לאוכלי המן. וח"ו לומר שלא נתנה לנו. והנוכל להקל מעלינו עול תורה מעתה כי אין אנחנו אוכלים מן. אבל הענין בזה. ע"ד שאמרו חכמינו ז"ל (קדושין למ"ד א') כל המלמד לבנו תורה כאלו קבלה מהר סיני. דע רז"ל אמרו במדרש (ש"ר כ') ולא נחם אלקים ממצרים לארץ ישראל י"א מסעות אלא נסאם הקב"ה דרך המדבר ארבעים שנה. שנאמר אחד עשר יום מחורב כו'. באור זה כי בצאת ישראל ממצרים והקב"ה רצה לתת להם תורה ומצות. שהה להם עד ר"ח סיון. עד בואם לרפידים. ובששי לחודש נתן להם התורה ושהו ארבעים שנה במדבר עד שילמדו התורה היטב. כמאמר (דברים ל"א) ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. ומאמר ולמדה מורה על הרגל כמו (שמואל ב' א') ללמד בני יהודה קשת. וכמו שנאמר (שמואל א' י"ז) לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי.

היינו

פרק חמשה עשר

ונכון . דע כי כבר אמרו רבותינו ז"ל (במדרש ב"ר י"א) כל מעשה בראשית צריכים תיקון . החרדל למתק התורמסין צריך למתוק החטים צריכים להטחן . ואם דברים שנבראו צריכים תיקון . כש"כ דברים אשר אדם עושה אותם . כמו דת נמוסית אשר יעשו על כך וכך פרסאות . ועל כך וכך שנים . עם כמה תקנות המהוייבות לשמירתה . כמה אנשים חכמים וידועים . יצטרכו לזה . כמה חושבי מחשבות במועצות ודעת לחקור איך ומה לעשות ולחקור על האופנים המתחדשים על המקום או הזמן או האישים נושאי הדת . ועי"ז כן יצטרכו לחלק כל תקנה פרטית למאות ולאלפים כפי התחלקות הדברים המתחדשים כן ישתנו התקנות . ואם ככה בדת נמוסית אשר היא רק לגדר דברים שבממון וכדומה שאינם עיקר להוויות האדם וחיותו . כ"א לכבוד ושמירה או לתקנת השוקות . עכ"ז הלא לימים אחדים יתילדו על משפחותם לבית אבותם ספקות רבות עד אשר גם אם תשאל את פי המחוקק בעצמו יהי' ספק אצלו איך להורות ואם אמנם הדברים נושאי החקים הם דברים גלויים לנו ומפורסמים אצלנו במהותם ואיכותם וכמותם במועדיהם וזמניהם . כי באלה כל עסקי העולם . וזה כל אדם . מעתה בן אדם עמוד נא וערוך לנגדך יקר התורה החמודה . הנתונה לנו מפי עוטה אורה . אשר כל הוויותנו חיינו וקיומנו רק על ברכי התורה כגמול עלי אמו . וגם נושאי התורה אינם כ"א מן הדברים המכוסים והנסתרים מן העין . לא ידע אנוש שחרם . למה ומדוע נאסרו מן הבהמות והחיות ועופות ודגים או זוחל ורומש . נדה וזיבה קרי נגעים . או דברים המסורים אל הלב . לא תחמוד . לא תקום ולא תטור . יראה ואהבה לד' וחכמיו חמץ וכל המאכלות האסורות . וכל שארי ענינים . והתורה נתונה אל כל המון בשוה לזקן ונער . בריא וחולה . עני ועשיר . קטן וגדול . כהן ונביא ונוהגת לדורי דורות חק עולם לא יעבור . אשר באין ספק כפי מקריי המתחלפים והזמנים המשתנים והמקומות והאישים למהלקותיהם ומאורעותיהם מן הראוי כמו כן שיזדמנו ספקות רבות למאות ולאלפים . ועכ"ז את כל ראתה עין החכמה העליונה לערוך לפנינו דינים והלכות כהררים התלויים בשערה בכל מצוה פרטית . כאשר תראה על מצות שבת יש בידינו מסכתא שבת ומס' עירובין . עם כמה חידושים מגדולי גאוני עולם . כי את כל יקר ראתה עינם לבאר כל האופנים האפשריים להתחדש בזמן ובמקום ובאישים עד עולם . והן זה עד משחק נאמן כי לא מבני אדם היא . לא מעשה אנוש ותהבולותיו . כ"א מקובלת מסיני כלליה ופרטיה מפי המשגיח העליון ועינו אל יראיו להיישיר לפנינו מעגלותנו . וברוח הקודש אשר הופיע על רבותינו חכמי המשנה והתלמוד למען ישכילו בכל דרכיהם . ואם יזדמן ספק ביד אחד ילך אצל חכם וימצא מבוקשו . כי גדולים ונפלאים דרכיה ונתיבותיה . כי כאשר תשקיף בתורה הטהורה תראה כי הכינה וגם הקרה כל אופן מן האופנים וצד מן הצדדים . גם שיהיה רחוק מכל רחוק . כמו כלב שאכל כזית מן המת ומת הכלב ומוטל על האסקופה . סוכה על האילן ועל הבהמה . וכדומה עניני לאלפים ולרבואות גם הרחוקים במציאות . עד כי התורה הקדושה תספיק על כל ימי שמים על הארץ בכל זמן ובכל מקום ובכל איש ואשה וכלם שקולים בפלס החכמה ובמאזני משפט בתורה שבכתב ושבע"פ . כאמרם ז"ל ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא . וכאשר תשא עיניך על דברי הנביאים והחוזים תראה ג"כ נפלאות הדשות ונצורות . כי האף אמנם כי דברו על גוי ועל אדם ידוע בזמן ידוע . שקלו לשונם להיות נשמע מעומק מליצתם כל אופן המועיל בכל מקום ובכל זמן . כאמרם ז"ל הפוך בה והפוך בה דכולא בה . וכמאמר (משלי א') להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם . המלך החסיד ע"ה יסד ספר תהלים בו כל לב נשבר ימצא תחבושת . עד כי אין לך בקשה בעולם מהבקשות המזדמנות שלא תמצא מרגוע לנפשך כצלמה ודמותה בס' תהלים . כאלו מלבך תוציא מלים כאלה . ופיך ולשונך יעריכו הבקשות המסודרות . שהע"ה תיקן ספרי חכמה ומוסר בהם תמצא תרופה ותעלה לכל מכאובי אנוש . לעקש ונלוז . לתועה מדרך השכל . לנותן בכוס עינו . לאיש בידו מאזני מרמה . וכאלה רבות ועצומות בכל ספרי הנביאים הנאמנים . זה הוא הוראת מאמר ונכון . לאמר כי נכונים מבעוד יום מועצות ודעת אל כל

הלא נכרים דברי אמת לעיני כל רואה את זיו תפארתה חכמתה וסגולתה ופעולתה והאמת עד לעצמו:

פרק ארבעה עשר

ויציב. באורו ע"ד הנאמר (שמואל ב' מ') וישם באדום נצבים בכל אדום שם נצבים. ויורה מאמר זה על ממשלת התורה והעבודה והיראה בנפשותינו. גויותנו וכל המדתנו והפצנו לא ישוה נגד התורה. כאשר תראה כמה מצות אשר עשייתם וקיומם נגד חפץ וחשק האדם. כמו מילה ושביתת השבת וההרחקה מעריות ומאכלות אסורות. וכדומה לאלה. אשר לולא היותנו מוטבעים עליהם מלידה מבטן. ומוכרחים ומלומדים מאבות לבנים דור לדור וצדקת הבנים תיישר לכת הקבלה מפי האבות עד הדור הראשון אשר רגליהם עמדה על הר סיני. ושמעו הדברים מפי אלקים חיים עליון ונורא ית"ש. לא היה באפשר להתאפק ולהנזר מכל אלה. כאשר תראה לעין מי שרוצה לאסור אסר על נפשו. כמה קשה עליו להזהר במה שהורגל בו. אבל התורה הטהורה אסרה עלינו מה שאסרה ומושלת עלינו ועל כל מאודנו ותנהל אותנו במעגלותיה ובנתיבותיה. כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל גברתה. לא נאכל כ"א מה שהתירה לנו תורתנו הקדושה. ולא נשתה ולא נריח לא נדבר ולא נעשה קטנה או גדולה כ"א ברשות התורה כאשר תראה התורה גוזרת עלינו על מהות האכילה ואיכות האכילה. היינו כי מלבד אשר אסרה עלינו כמה מיני נבראים מבהמות והעופות הטמאים. הנה גם בהמותרים צוה אותנו על השחיטה ומליחה ובשר בחלב ושארי טרפות המזדמנות. ובמלבושנו יש מצות ציצית. וההרחקה מן הכלאים ושעטנז. והדבור המותר והאסור והראיה והשמיעה והרמיזה והתאוה והקנאה והשנאה ומחשבה והרהור. סוף דבר אין רגע בזמן ולא מקום בעולם ולא דבר בנמצאים אשר לא תמשול בהם התורה. ואין לנו רשות להניע אבר לדבר דבר לחשוב ולהרהר מה שיהיה ח"ו נגד דת התורה. או להנתק מעבודת ד'. גם כי מותרים אנחנו לעסוק בצרכי הגופות. במלאכה או במו"מ. כבר מוזהרים אנחנו מפי מלך החכם ע"ה (משלי ג') בכל דרכיך דעהו. וא"כ גם ענין זה נכלל בחלקי העבודה. זה שאמר הכתוב (ישעיה מ"ב) הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי. כי עבודתנו לבוראנו ית' כמשפט נברא לבוראו. לא כמשפט שכן ורעו. ההולך פעם לבקר אותו ואת ביתו. וע"י איזה סבה תתבטל האהבה אם כו ירעב והתקצף. או כי שבע ודשן ופנה כו'. והתורה הקדושה לא תשא פנים גם לנער גם לזקן. אבל תחמיר על לומדיה ועוסקיה יותר ויותר עד כי שקלו לת"ח השגגות כזדונות הקלות כחמורות. כמאמר (קהלת א') כי ברוב חכמה רב כעס כו'. זה הוראת מאמר ויציב. כי ג' לשונות הן. עמידה. קימה. הצבה. ולכל אחד מעלות זע"ז. עמידה היא בלי תוקף. קימה הוא דבר המקיים. נצב הוא העומד בממשלה והשתררות. כמאמר (בראשית ל"ז) והנה קמה אלומתי. וגם נצבה. והנה כו' ותשתחוין לאלומתי. עוד ראה גם ראה כי תורתנו הקדושה קמה וגם נצבה. אשר אין עליה קצין שוטר ומושל כ"א הקב"ה בכבודו ובעצמו ואם כי עברו עלינו אלפים מן השנים אשר הי' בעולם חכמים מחוכמים רבים וכן שלמה אשר בחכמתם ותבונתם לא היה מעצור להם לרכוב שמים ולחבק זרועות עולם. ולא היה בידם לשנות גם קוצה של יו"ד. ולהתיר דבר מה שאסרה התורה. כאשר תראה בשהע"ה על אמרו אני ארבה ולא אסיר העיד על עצמו ואמר (קהלת א') כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. ואמר עוד (שם ב') כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו. גם להוסיף על התורה אין בידינו כ"א ע"ד גדר. וגם זה נכלל במאמר ויציב. ולא אמר נצב. להורות על יקר התורה בעיני לומדיה ומחזיקיה עד שבכל דור ודור יתחדשו עלינו חומרות גדולות מסבת כמה ספקות וחסרון דעת לעמוד על ברור הדברים. כמו שתראה מזה בדיני טרפות ודיני נדה ויולדת ובדיני ברכות וכדומה הרבה וכלם מדאגה פן לא יעמדו על הקו האמתי. לכן גדרו מן ההיתר להתרחק מן האסור. ואנחנו מקבלים באהבה בנפש חפצה. כי נועם ד' עליה. ודבש וחלב בנהרי נחלי עדניה:

נכון

מפיהם . וכמ"ש דוד המלך ע"ה (תהלים קל"ט) ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם אספרם מחול ירבון הקיצותי ועודי עמך . והוא מן הנפלאות הגדולות כי אנחנו עתה כבידה בלא מנהיג . אין לנו כהן ונביא . לא סנהדרי גדולה ולא סנהדרי קטנה . ומי זה יעצור בעם אם יגרעו ממצות התורה . אין זה כי אם יראת ד' אשר אתנו מתגוללת עלינו לקחת אותנו לעבדים לד' אלקינו ולבטל רצוננו מפני רצונו . זה ענין מאמר (ישעיה כ"ט) לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו בראותו ילדיו וכו' בקרבו יקדישו שמי . בקרב מועצותיהם ומעצמיהם לבד . גם כי אין מי שיעצור בידם כענין מעניני מצות התורה :

פרק שבעה עשר

וישר . דע כי מאמר זה יורה על כמה פנים . ראשונה על מה שנאמר (משלי ח') בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש . וכמו שכתב החכם בספר העקרים [בשני מראשון] כי לא תכריח התורה להאמין דבר שהוא נגד המושכלות הראשונות ולא דעת בדוי שאין לו מציאות אצל השכל כו' . ודברי חז"ל גם כי כל דבריהם מה שקבלו איש מפי איש עד מרע"ה הלא עוד כלם נכוחים למבין . וישרים ונעימים . מלאים זיו ומפיקים נוגה . כש"כ שלא תמצא ח"ו דבר שיהי' נגד השכל . רק יש מצות אשר כל עין תראה ישרם ואמתתם . ויש אשר לא כל אדם יבין וישכיל ענינה וישרה כ"א נבון רוח וחכם לבב . וכן משפט הסחורות . יש סחורה שכלם מבינים אותה ואת תכונתה . ויש אשר לא יבין יקר ערכה כ"א אחד מאלף . ודע כי גם החקים כלם הם בנויים על השכל . כמו פרה אדומה . וזולתה . גם כי היא עצמה היא לחק . אבל מן השורש יצאו ענפים רבים כלם שכליים ומשפטים ישרים . כאשר תראה פרטי הלכותי' במסכת מיוחדת לכלליה ופרטיה . *) וכמה יורה ע"ז מאמר (ישעי' מ"ח) לא מראש בסתר

שיורי המדות

*) אמר הכותב ואם יש את נפשך לרדת אל עומק הענין מדוע תכלול התורה מצות רבות אשר אנחנו יודעים ומבינים טעמם ויושרם . ויש בה כמה מצות נעלמים בטעמם ופעולתם וסגולתם . הסכת ושמע את אשר נאמר בזה . דע כי כבר כתבנו בשי' אשר יעקב (בראשית ט"ו א') כי המצות בכללם הינם כ"א לצרכנו . כמאמר כי היא חייך ואורך ימיך . ואמרו חז"ל (סוף מכות) רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות . ואף אשר בדרך פרט לא נדע סבתם ועילתם ובחינתם . אם המה בבחי' מזון ומחיה לנפש . או בבחי' לבושי' ועטרות . או שניהם אמת . עכ"ז דרך כלל ידענו אשר עיקרם רק לטובתנו . כמאמר (איוב כ"ב) החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך . ומעתה הנה הדבר יותר קשה . כי אם המצות הם אלינו למזון ומחיה ולבושים כש"כ שהיו ראויין להיות גלויות ומיודעות לנו וערבים לחכנו . בכל המאכלים אשר האדם יחיה בהם . המה ערבים ונחמדים ואהובים אלינו . אבל אם נשים עין ולב על ענין אשר תאורנה עינינו לאור באור האמת אמין ילמדו החקים . כי הדברים שאמרנו בסגולת המצות שהמה רק לטובתנו ולחיותנו היה ענינם מובן כל עוד שהיה האדם על מזגו הראשון . והיה בריא אולם . תם ושלם . אמנם אם יכין אדם בעבור בנו מאכלים רבים מכמה מיני' טובים . ומלבושים עשויים כמדתו כראוי לו . והוא עודנו קטן ורך . וברבות הימים הגדיל הנער והיה לאיש גבה הקומה . הלא בעת כזאת לא יכון בעיניו המלבושים אשר הכין לו אביו באורכו . לא יעלו עליו . ואם יעלו לא יגיעו גם עד טבורו . וכן המאכלים הרבים אשר הכין לו כמה מהם יהיו לזרא באפו . כי עתה הוא משונה בטבעו ומזגו במדתו בגדלו ועביו . כן הדבר במצות התורה . כי כבר ידענו אשר העולם ומלואו היה קודם החטא בצורה אחרת . ובדרך אחר . כש"כ האדם שהיה קודם החטא בהויה אחרת ובצורה אחרת . ולעת אחרת . וכפי הווייתו מקדם כן נצטיירו המצות כלם למלאות הווייתו וקיומו ותענוגו . והיו כלם ערבים ומתוקים לנפשו ומיודעים אלינו הרבה יותר ממה אשר אנחנו מתענגים במזון הגוף אכן אחר החטא הנה ביום אשמתו נשתנה ונלהו טעמו וצורתו ודעתו . והמצות הלא נאמרו על צורתם הראשונה כי חקת עולם היא . וא"כ איך יתקרב זה אל זה כל הלילה . כל עוד אשר העולם עומד על קלקולו . משונה מצורתו . והמה נאמרים עומדים על תכונתם כמו שהיו בעצם וראשונה

כל דורש ומבקש. אתה ד' האר עינינו לראות בטוב הצפון בתורתך. ונביטה נפלאות בטוהר אמרתיך:

פרק ששה עשר

וקים. באור זה ע"ד מה שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות ס"ג ב') הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם. וכי אותו יום נתנה תורה לישראל והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני. כי כבר דרשו חז"ל (ב"ר יו"ד) ויכלו השמים והארץ. לכל יש סיקוסים. חוץ מדבר אחד שאין לו סיקוסים. זו התורה. שנאמר לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. הורו בזה כי מעשי אלקינו ית' בתורתו התמימה אינם כמעשי בני אדם. אשר מעשיהם נאים ומשובחים רק בעת שנתחדשו. ואחרי אשר יתיישנו הנה ישן מפני חדש יוציאו. כי כן טבע כל דבר אשר אם יעברו עליו ימים רבים. חדל להיות לו אורח החשיבות והתפארת. כי משפטו ללכת הלוך וחסר עד כי רואיו לא יאמרו עוד עליו כי הוא זה. אבל התורה הטהורה היא אהובה ויקרה ונחמדה לעד ולעולמי עולמים. עוד תראה במעשי בני אדם בהתחילו לעשות דבר. הנה בתחלה מרוב אהבתו ותשוקתו אליו יעשהו בהזקת היד. ואחר ימים מספר ירפו ידיו ממנו. ואף אמנם לא בשאט נפש יעזבנו רק דרך בני אדם כן הוא שתשיגנו העלמה ושכחה ורפיון ידים. אשר לא ירגיש בעצמו עזיבתו אותו מעט מעט. כנאמר עליו [ישעי' מ'] כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה. ומה גם אם יבוא חליפות לו. ויחליף מעמדו. רוב כל. או חוסר כל. אז יהי' נהפך לאיש אחר. כש"כ אם יהי' דבר שאפשר לטעות בו. או בשיעורו ובמשפטו. אשר אם ירעב והתקצף ובשנאה יהדפנו. כש"כ אם יהי' מוכרח מאחרי' לעשות דבר זה. ישלוט בו גנבת דעת ורמי' והלקת שפתי'. כש"כ אם יהי' הדבר מסור לשני'. כמליצתם ז"ל (ב"ב בתרא כ"ד ב') קדירה דבי שותפי לא קרירא ולא חמימא. והרוצה לבחון אמתת דברינו יתקן לעצמו תקנה אחת או שתים גם אם יהיה מהדברים קלים שבקלים. שלא יגע לא בגופו ולא בממונו. עכ"ז תראה אם לא ישתנה בזמן מה. ומה גם בהתאסף עשרה אנשים ויסכימו ביניהם על מנהג אחד על מדה נודעת. הלא יתחסרו יום אחר יום. עתה ראה גם ראה תורתנו הקדושה אשר למצותיה וחקותיה אין מספר. כמאמר רחבה מצותך מאד. וכמו שאין מספר למצותי'. כן אין מספר לאנשיה. בני בריתה. וכן אין מספר למקומותינו ומושבותינו. כי אנחנו נפוצים בקצות הארץ פזורים ונטושים. וכמה ארכו הימים מעת קבלנו התורה. וכמה עברו עלינו המים הזדונים. ומצאנו צרות רבות ורעות מיום הרב בית מקדשינו. ומה גם כי ההולך דרך אין ענינו כענין היושב בביתו. כי עליו אמרו כל הדרכים בחזקת סכנה כי הוא עלול לפגעים רבים. כן אנחנו הלא אנו צריכים לעיין בתורה ולהעמיק בה. כי אינה מבוארת אל הקורא בה בהפזון. ומיום שנתנה התורה יגענו ומנוחה לא מצאנו ואין ספורות אל הפגעים שעברו עלינו מיום היותנו לגוי. ותורת ד' תמימה. תמימה היא כיום נתנה מסיני. כלחם חם ביום הלקחו. ולא נשתכח ח"ו שום מצוה מהמצות גם מן הקלות. בכלליה ופרטיה חלק וענף. גם כטפה מן הים לא נחסר מכל מצוה לאמר שגגה היא מסבת רוב הזמן. כ"א מסבת שאינו בידינו לקיימו. כמו קרבן ומנחה ונסך כי אין לנו בהמ"ק ומזבח. או תכלת וכדומה. ולולא קבלנו שאין התכלת מעכב את הלבן בזמה"ז אפשר היינו מחזרים אף אחריו כאשר אנחנו שולחים למרחקים להביא אתרוג ולולב והדס. ועילת קיום התורה אצלנו היא כמו קיום הנפש באדם. אשר שלשה שותפים יש בו הקב"ה ואביו ואמו. כן הדבר בתורה. שבח המקיימה הוא לעין כל. כמאמר שהע"ה עיניך יונים. ובמדרש (סס"ס א') מה יונה זו אינה ממירה בן זוגה כו'. אבל גדול מזה שבח המשמיע. ע"ד שאמרו חז"ל כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים. (ברכות ו' ב') היינו כי יראת המשמיע היא יסוד, שיתקיימו הדברים אצל השומע. וכמאמר (קהלת ד') ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה. ר"ל תוכל לבחון כח מעשיהם של הראשונים מן הדורות האלה אשר גם ברבות הימים ובסגות הזמנים לא נסור ימין ושמאל מכל הדברים אשר קבלנו מפיהם

אותיות מנצפ״ך (שבת ק״ד ח׳) מכף לכף ממאמר למאמר מנאמן לנאמן מפה לפה מצדיק לצדיק. מכף לכף רומז על תורה שבכתב שאין רשות לשנות בה גם אות אחת כי תורה התמימה נתנה מבראשית עד לעיני כל ישראל וצפונה במלותיה וספורה באותיותי׳ והיא נמסרה רק מיד ליד האב מוסר לבנו ואומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. ואומר (דברי׳ ל״ג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. ר״ל בהיותנו נקהלים ביחד. מסר לנו מרע״ה התורה הזאת שתהיה מורשה מדור לדור. אח״כ דברו חז״ל מתורה שבע״פ: ממאמר למאמר כו׳. כי תורה שבע״פ היא התמימה בלומדיה. כי משה מסרה ליהושע. וסמך ידו עליו. וממנו היא משתלשלת ממוסמך למוסמך. שיהיה נאמן. שלא יאמר רק דברים ששמע מפי רבו. וזהו ממאמר למאמר. כלומר ילמד לתלמידיו דבר שלמד ויאמר להם דברים אשר נאמרו אליו. כמו שתמצא בגמ׳ (ביצה כ״ז ח׳) א״ר שמעון בן פזי משום ריב״ל. וריב״ל כו׳ עד משום קהלא קדישא דירושלים. ואין לנו רשות לשמוע דברים מאת הבודה דברים מלבו. כ״א הגזירות והתקנות והגדרים אשר עשו החכמים לגדר וסייג להזק התורה. כי זה נכלל במאמר (דברים י״ז) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. וזהו ממאמר למאמר מפה לפה מצדיק לצדיק. כי לא לכל אחד נתנה רשות גם לגדרים וסייגים. כ״א לשרידים. מובחרים ומוסמכים. וכל זה כלול במאמר (שמות י״ט) וגם בך יאמינו לעולם. לא אמר גם לך. להורות כי גם בך המוסמך ממך ועל ידך יאמינו לעולם. כי האמונה תהיה משתלשלת מהסומך אל הנסמך. וא״כ גם על התורה הכתובה בזמנינו זה ראוי לומר (דברים ו׳) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום. גם מאמר וזאת התורה אשר שם משה. כי אין ביניהם כ״א הקלף והדיו ומעשה הכתיבה. אבל הם הם הדברים והאותיות באין הוספה וגרעון כל מאומה. זה הוא הוראת מאמר צור תעודה על תורה שבכתב. שתהיה התורה ודברי הנביאים צרורים וחתומים בלשון אחד ונוסח אחד ודרך אחד. כמו מי שיש לו מעות ומתירא שלא יגנבו ממנו. הוא קושר אותם בקשר ידוע וכל עוד אשר עיניו רואות הקשר קיים הוא יודע שהמעות קיימים לא נגע בהם אדם. והתורה שבע״פ שמירתה באופן אחר. היינו כי רשות נתנה ללמוד בכל לשון שירצה. רק לא מכל אדם. כ״א מאת המוסמך לנאמן. ממאמר מנאמן לנאמן. ומעתה הנה התורה שבכתב היא חתומה תוך כתבה ולשונה. והתורה שבע״פ היא בלומדיה. וזה שאמר על שניהם. צור תעודה. על תורה שבכתב היא צרורה באותיותיה. ועל שבע״פ אמר חתום תורה בלמודי:

פרק שמונה עשר

ונאמן. דע כי בזולת אמונה אין באפשר אל האדם להיות חי על פני האדמה. ולא יעבור עליו שעה או שתים שלא יחייבהו ההכרח להשתמש במדה זאת. כי אם לא יאמין רק במה אשר עיניו רואות ואשר כבר בחן את טובו ומהותו סגולתו ופעולתו. לא יאכל בלתי את אשר כבר אכל. ולא ישתה כ״א אחרי שתייתו. ולא ילך למקום בלתי אחר אשר הלך פעם שמה. ואיך ילך אל מקום אשר לא הלך שמה מעודו. כ״א מסבת אמונתו כי העיר הזאת שאומרים לו היא במקום פ׳ ויקח לפיו מאכלי׳ לסבת אמונתו שהמה ראויים לאכול. והאמונה קודמת לכל דבר. וכל הנהגות העולם להאמין בהראוי להאמין. ובלעדה לא יחיה האדם. ונבאר עתה התנאים אשר בדבר האמונה. א׳ שיהיה הדבר ראוי להאמין ואין לחקור בו דבר. ב׳ אם כשר להאמין מצד המשמיע. שאין לו בזה שום נגיעה לחשוד אותו כי לכבוד עצמו הוא אומר. ג׳ אם המשמיע הוא נבון דעת. שוקל כל דבר בפלס ומאזני משפט. ואל כל תכלית הוא חוקר. אמנם אם תהי׳ האמונה מסבת אשר הדבר בעצמו ראוי להאמין בו. אין להמאמין שום שכר על אמונתו. ואם תהיה אמונתו מסבת הבחנתו מעלת המשמיע. זה יעיד על טוהר לבבו ויושר צדקתו. וכאשר לא יאמין בו הוא זד יהיר לץ שמו. — עתה ראה גם ראה כי באמונת תורתנו הקדושה נקבצו באו יחדיו כל התנאים שזכרנו א׳ כי מי הוא אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בכל התורה הזאת. כלם אהובים ומתוקים מדבש ונופת צופים. והמשמיעים מוסמכים ממשה רבינו ע״ה עד רב אשי

כל

בסתר דברתי כו'. לאמר גם כי התורה ארוכה מארץ מדה. כוללת נגלה ונסתר. עכ"ז הקב"ה לא התחיל בנסתרות. כ"א בדברים נגלים לעין כל. כמאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. וכמאמר הנסתרות לד' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו כו' כי כן דרך בני אדם בבוא אליהם אורח ויאמר להם כי הוא גדול בתורה ויאבה להיות להם לרב ומורה. וילך לדרוש דברי קבלה ונסתר. הלא יבקשו ממנו שידרוש להם תחלה בנגלה. אז יוכלו להאמין לו על הנסתר. — שנית יורה מאמר וישר. לאמר גם כי רבו כמו רבו רבים חקרי לב בכל פנות העולם. זה בצפון וזה בדרום. ואין דעת ב"א שוה כמו שאין פרצופיהן שוה. עכ"ז עיניך הרואות. כי ישרים דרכי ד' בכל מקומות מושבותיהם. עם אחד. ותורה אחת. ולא תמצא שני ספרים או ב' חכמים שיהיו מחולקים בפלוגתא רחוקה. כאשר כתב הרמב"ם ז"ל לא תמצא מעולם שני דעות על פרי עץ הדר מה הוא. ואינם מחולקים כ"א בענפי הענפי'. אבל העקרים והשרשים כללותיהם ופרטיהם אהבתם ושנאתם אחת היא. מה שאהב זה בצפון אוהב זה בדרום. ואת אשר גינה זה גינה זה. כלל הדבר כלם שונאי רע ואוהבי טוב. — הג' גם כי תורתנו הקדושה חקיה ומשפטיה והלכותיה רבים ועצומים עד מאד. עכ"ז לא תמצא ב' הלכות סותרות זא"ז. הנה זה עד משחק נאמן כי מרועה אחד נתנו. אל אחד אמרם ולא שלטה מעולם יד זר בהתורה האלקית. גם כי כתר תורה מונחת. וכל הרוצה יבוא ויטול. אבל לא זכה יד זר להיות לו חלק ונחלה בה. כי אם למד לא זכה ללמד. ואם לימד לא קבלו ממנו. כי זאת היא מהנמנעות לומר כי מיום שנתנה התורה לא למדו הטפשים תורה. גם כי אסור ללמוד עם תלמיד שאינו הגון אבל שגיאות מי יבין אמנם זאת עלתה בידינו מה שאמרו ז"ל (חגיגה ט"ו ב') אם הרב דומה למלאך ד' צבאות כו'. וככה היה בדורות הראשונים שונאים גדולים אל התורה ומצותיה. ובקשו לקעקע ביצתי' ועשו מה שעשו ולא עלתה בידם. ודע כי לתקן אינו יכול רק חכם וצדיק גדול. אבל לבלע ולהשחית לא לבד זד יהיר ורשע גמור אבל הלא גם חסר לב יש בידו לבלבל בלא מתכוין אם הוא חכם בעיניו. אבל הקב"ה בעין השגחתו וחמלתו הוא מצילנו בעצתו הנדיבה ובדרכיו הנעימים שלא לקבל תורה כ"א מפי מוסמך. ושאין להוסיף כמו שאין לגרוע. ושאסור לומר דבר שלא שמע מפי רבו. ושחייב לומר בלשון רבו. אשר ע"כ כל דברי חכמינו ז"ל הנם כתובים ומסורים אלינו בקצור נמרץ. למען לא יגש אליהם איש בער וחסר לב כמו שכתב רבינו הרמב"ם ז"ל [בהקדמתו לס' זרעים ובמורה ע"א מראשון] ואין עניני התורה מתגלים כ"א אל הלומדים לשמה כמאמר (אבות ו') כל העוסק בתורה לשמה נעשה כמעין המתגבר כו' ומגלין לו רזי תורה. וכן אמרו ז"ל בדואג האדומי (סנהדרין ק"ו ב') שלשה מלאכי חבלה נזדמנו לדואג כו' ואחד שהשכיחו תורתו. כי זה היא תפארת התורה שתשאר רק ביד אוהביה בני בחוניה. נוצריה ושומריה. חכמיה טהוריה. — הוא שאמר החוזה בשם ד' (ישעיה ח') צור תעודה חתום תורה בלמודי. הורה בזה ע"ד שאמרו רבותינו ז"ל על אותיות

שיורי המדות

ולאמונה · רק לדעתנו ושכלנו אינו על מזגו הראשון · ומ"מ אין החסרון מצד מצות ה' כ"א כמאמר (ירמיה ה' כ"ה) עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם · ע"י השתנות הענין אשר נשחדנו בנו אשר החטא ממה שהיינו מקודם : לכן יש כמה מצות הרחוקים מדעתנו והשגתנו . ואולי זהו שרמזו ז"ל במדרש (ר' חקת) אמר הקב"ה חקה חקקתי גזירה גזרתי אין לך רשות להרהר אחריה . הוראת מאמר חקה חקקתי לומר זאת התורה והמצות הוא חק עולם לבל ישונה · ואמ"כ גזירה גזרתי היינו הגזירה המובבת את כל הארץ תבל ויושביה · עי"כ נעשו הקבועים רחוקים ומ"מ אין לך רשות להרהר אחריה · וזהו ג"כ מאמר המדרש (ב"ר א') לא נפלאת היא ממך · ואם נפלאת היא ממך היא : ר"ל אתה נפלאת ממנה · לא היא ממך · אבל לעתיד נאמר (ישעיה מ"ב) והולכתי עורים בדרך לא ידעו כו' [illegible] יסכנו ד' ויגלה עפר החולת מעל לבנו · ויאיר עינינו · ויתגלו לנו המצות בטעמיהם ותכליתיהם · ויהיו ערבים ומתוקים לנפשנו · וכלבוש שאלת תמונתנו וזיו הדרנו במשפט הראשון · אז יהיו המצות מכוונות למדתנו : וערבות לחכנו :

חקרו עליו. ואם אצל החכמים האלקיים הראשונים ז"ל היה הדבר מקובל ומוחזק. מה לך עתה א"כ להרהר ולהסתפק. ותערב לך האמונה הזאת מכל מה אשר תראה בעיניך. כי כבר ידעת ובחנת כי פעמים רבות עיניך יראו זרות. ענינים זיופים. אם באחיזת עינים. וכדומה מן הטעות שיזדמן. וכן בדברים אשר ידבר אליך איש כמוך כמה יש לחוש לשקרים וכזבים. וגם בהיות המדבר איש ראוי להאמין בדבריו. עוד יש להסתפק אולי אחר הפרדו מעמך נתחרט על הלומותיו ועל דבריו. ונתוודע אליו טעותו. וכאשר יזדמן לפניך איש יהי' אלף שנים פעמים וראה דבר אחד בנערותו ולא הסיח דעתו ממנו עד זקנתו ורואה אותו בתבונתו. אליו ראוי להאמין אמונת אומן. אבל לא תמצא זאת. וא"כ איפוא ראה עתה למי ראוי להאמין יותר מתורתנו הקדושה אשר זה כמה אלפים שנים חכמים ונבוני שער אינם מסיחים דעתם מזיו כבודה. יום ליום יביעו אומר יחוו דעת. וגם בהמצא בדבריהם ז"ל ענינים נראים כרחוקים הבלתי ראויים להאמין. יזכור נא וישים אל לב מי ומי הם מעמידי הדת. ומבטן מי יצאו הדברים. מפי אנשי הרוח. העומדים בסוד אלוק. אז ימצא את לבבו נאמן בבית אלקי' ויהיה ראוי לקבל שכר על אמונתו. כמו שתראה באברהם אבינו ע"ה אשר עיקר מעלתו היה אצלו ית' בעבור העשרה נסיונות. כי בעבור דברים פשוטים לא היה ראוי לקבלת השכר כ"א טרם היה דבר ד' אליו. וטרם נגלה אליו כבוד אלקים. אבל אחר אשר ד' ית' בעצמו דיבר עמו וכי לא היה לו להאמין. — וכן כי יפגשך ענין מצוה ועבודה המתנגדת אל מזג גופך אשר ע"פ חקי הרופאים היה ראוי להבדל מאלה ענינים. נאמנת התורה במאמריה הנעימים (משלי ד') כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ואומר (שם ג') רפאות תהי לשרך. כי היא אם כל ההשפעות וכל הטובות. ואולי זה הוא הוראת מאמרם ז"ל אני ד'. נאמן לשלם שכר. ר"ל אני אב אל כל סוגי ההשפעות וממני תוצאות חיים גם נגד הטבע. כי אם נשא עין ונשים לב על הימים הראשונים בצאת ישראל ממצרים ועברו את הים ביבשה. וראו את מצרים מת על שפת הים. וארץ מצרים נשאר לפניהם מלא כל טוב כגן ד' כו'. ואין עוד איש שורד בביתו. והיה בידם לשוב מצרימה לאכול פריה וטובה. ושמעו לקול משה והלכו אחריו למדבר נחש שרף ועקרב. ארץ לא עבר בה איש. לא מקום זרע וגפן כו'. והלכו כלם נערים וזקנים טף ונשים בלא מזון ומחיה. והמחיה חיים הספיק כל צרכנו במדבר ארבעים שנה כמאמר (ירמיה ב') הדור אתם ראו דבר ד' המדבר הייתי לישראל כו'. כי לא הרגישו אם הם במדבר. אחר כי לא חסרו דבר. וכן גם היום אנחנו ממש כדור המדבר. כי אין לנו עתה חלק ונחלה. כי גורשנו מאחוזת נחלתנו. וגואלנו חזק ד' שמו לא עזב חסדו עמנו. ומפרנס אותנו ברחמים גדולים ונפלאים כאשר הפליא לעשות עם אבותינו במדבר. ואין בינינו ובין דור המדבר כ"א במדבר היו הנסים נגלים לעין כל לעיני בשר. ועתה רק לעיני השכל. וכמה יורה ע"ז מאמר הנביא בשם ד' (הושע ב') ריבו באמכם ריבו כו' פן אפשיטנה ערומה כו' ושמתיה כמדבר כו' ונתתי לה את כרמיה משם כו' וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים. והדברים מבוארים כמו שאמרנו. ואם הדבר כן ראוי אל האדם לקיים מאמר חכמינו הקדושים בטל רצונך מפני רצונו. כי הלא לעינים הוא אשר כל מציאותו וקיומו מזונו ומחיתו הכל הוא דרך פלא. כן ידע ויאמין כי כל מצות התורה וכל דבריה המה חיי בשרים ולב מרפא. ואם כי נעלם מהשגתו. יתבונן נא על עצמו ועל מחיתו. אם הוא ע"ד טבע והשגת אנושי. כמאמר הנז' וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים. ואתה ד' הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים. אמן:

כל רואה דבריהם יכירום כי זרע ברוכי ד' המה. עד כי כמו אשר משפט בני אדם להשתומם על הנפלאות היוצאות מהיקש הטבעי. כן יש להשתומם על שלמותם ורוח מבינתם. צדקתם וקדושתם. ודבר אלקים היה בפיהם אמת. כי לא האמינו לשום אדם שאמר קבלו דעתי גם אם היה מהמוסמכים עד שיאמר שקבל מרבותיו. ") וכי תשאלך נפשך א"כ אין מהראוי להשכיר ולגמול את המאמין בדבר אשר כל רואיו יאמר עליו כי הוא זה. כי מי שלא יאמין בזה נוח לו שלא יאמין באביו ואמו כי הלא את אביו ואמו ג"כ לא ראה בעיניו בעת התחלת מציאותו. ומה אשר עיניו רואות באביו ואמו הלא כפל כפלים יראה בתורתנו הק' חכמות נפלאות חדשות ונצורות. אכן זה כל פרי המאמין לבלתי להרהר אחר הדברי' אשר בתורתנו שבכתב ושבע"פ אשר בהתורה תמצא המעשה כך ובאיזה ספר זכרונות דברי הימים תמצא המעשה בנוסח אחד. או הפכו. תאמין בתורתנו הקדושה. כי החכמים האמתיים ההם לא הניחו דבר מה שלא חקרו

שיורי המדות

") זה שאמר המשורר האלקי ע"ה (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד אל כו' לשמש שם אהל בהם כו'. הנה יסוד השיר הנאמר הזה מוסד על שבח שני המאורות. המאיר לגופות. הוא השמש. והמאיר הנפשות. הוא אור התורה. וביאר ההבדל אשר בין ב' המאורות האלה. ואמר. והוא (השמש) כחתן יוצא מחופתו ישיש כגבור כו'. אבל. ואין נסתר מחמתו. כמה בני אדם אשר יאבו לברוח מן השמש ולהסתתר ממנה כי קשה עליהם החום. אבל ואין נסתר מחמתו. אבל אור התורה הוא בהיפך. תורת ה' תמימה משיבת נפש. גם הנסתרים מפניה והרחוקים מזיו כבודה הלא באמריה הנעימים היא משיבת נפש. תשובב האובדות. תשובב הנשברת. בטוב לקחה תשיבהו. תפרוש כנפיה תקחהו (עי' למעלה פרק שני מזה השער) כמאמר רבותינו ז"ל (יבמות ק"ג) המאור שבה מחזיר למוטב. ואמרו עוד (ברכות ט"ז) נמשלו אהלים לנחלים לומר מה נחלים כו' כך אהלים מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות. וגם אם ישקול אדם את עצמו ויראה כי אזלת יד לעשות חיל לקיים והגית בו יומם ולילה. לא בעבור זה יתייאש. כ"א יעסוק וילמוד כפי כחו. ובתנאי שיהיה הלמוד לשמה. והמאור שבה מחזיר למוטב: וכמו שכתבנו בבאור מאמר עשה רצונו כרצונך כו' (עי' למעלה פ' ג' מזה השער) וזהו משיבת נפש. אח"כ אמר עדות ד' נאמנה מחכימת פתי. כי הנה השתלשלות התורה כהשתלשלות מציאות מין האדם. אשר מהלך הדורות משבת הנותן כח וחפץ באדם להעמיד תולדות. כאמרם ז"ל (שבת קנ"ב) כי הוא אמר ויהי זו אשה הוא צוה ויעמוד אלו הבנים. כן העריך ית' וסידר מעמד ומצב השתלשלות האמונה כי צוה את האב ולמדתם אותם את בניכם. וכמו אשר האב אינו כ"א מעמיד את בנו על ענס קיומו. ואח"כ אם לא יעשה ויאכל אין לו חיים. כן בלמוד התורה. האב מלמד את בנו ומגדלו עד שהוא מביא אותו אל חינוך הראוי: כמו בן י"ג שנה. ואשר שהגיע לכלל י"ג הוא מברך כו'. ואז אחרי נאתו מצות האב מוטב עליו לקיים מאמר עשה לך רב כו'. ובזמננו הוא לאומת חכמים וסופרים. ולבטל כל רצונו חפצו ותאותו ללכת בעקבות אבותינו הקדושים המוחזקים והנאמנים את אשר ישנו פה ואשר איננו פה. כי דבריהם חיים וקיימים כדרבונות וכמסמרות נטועים. ואם ישאלך לבך לאמר מי יודע אם חכמים היו. לזה אמר עדות ד' נאמנה. ובארו ז"ל (יומא ע"ב ב') נאמנת התורה להעיד על לומדיה. בארו זה ע"ד מאמר (הושע י"ד) זכרו כיין לבנון. והרצון בזה ע"ד שכתב ר"ת בס' הישר הפעולה תעיד על פועלה והמעשה על עושהו. היינו אם תראה איזה מלאכה חשובה ויקרה מאד תהיה לך לעד נאמן על חכמת הבעל מלאכה. כמ"כ התורה מעידה על לומדיה. כי כאשר נבחין בטוהר תורתם תראינה עינינו טוהר חכמתם ושכלם ועומק דעתם ותמימותם צדקתם וקדושתם. כי החכמה היא פרי החכם. ולזה המשיל הנביא ע"ה זכרו כיין לבנון. לאמר מה היין עד נאמן על גפנו וכרמו ועפר אדמתו שנתגדל שמה. כן התורה תעיד על המורה. כי אם תביט בנועם הדברים תבחון את נועם המדבר. חכמתו צדקתו ותמימותו. וזהו עדות ד' נאמנה. נאמנת התורה להעיד על לומדיה. וא"כ היא מחכימת פתי ללכת בדרכיהם ושלא להרהר אחריהם. כי כל חכמי התורה אשר נזכרו בתורה שבכתב ובע"פ. הנה הם כאלו עומדים לפנינו חיים וקיימים ומדברים באזנינו. ואינם חסרים כ"א שלבוש שהיו לובשים בחייהם:

אשר זאת היתה מחמלת בורא הכל ית' לתת הרגשה אל בעה"ח לפחוד פחד מפני המשחית חייתו. לתת שארית אל הנמצאים לפליטה גדולה להצילם מכל רע. וההרגשה הזאת מסבבת כמה ענינים מתחלפים. כמו פחד. חיל. מורא. רעדה. זועה. רגזה. בהלה. והם בחי' חלוקות כפי קרבת הרע אל המקבל. וכח זה נטוע בנפש כל בשר לצייר הרע כאשר ינקש לבוא מלבד הרגשת עצם הרע כאשר יגיענו בפועל. — אמנם מדת החכם להשוות את אשר ישנו פה ואשר איננו פה עמדו היום רק הוא מעותד לבוא אל אשר לא ידע להזהר. אם בזמן קרוב. או רחוק מכל רחוק. ישוה לו כאלו הדבר עומד לנגדו ומעיק אותו. אחר אשר לא ימלט ממנו. כמו שאמרו ז"ל (אבות) ואל תתייאש מן הפורעניות [ג] ואין בינו ובין הרע כ"א משך הזמן אשר ישקרו ויכזבו מימיו. ואין יכולת הזמן להציל בלתי בעודו. בעוד יתמשכו עתיו ורגעיו. משל לשר תקיף מאד עובר ממקום למקום. ומדי עברו בא אל עיר ומצא שמה איש רע זד

יהיר

שיורי המדות

השליט בעולמו הוא המשביר והמשפיע כל חיינו וצרכנו · הוא הנותן גשם יורה ומלקוש כו' · ב' בחיי גבוה מזו. היא יראת הרוממות בגין דהוא רב ושליט · והנה היראה הראויה אל הצדיקים היא יראת הרוממות. היא יראה ואהבה שאינה תלויה בדבר · וקטני ההשגה שאינם משיגים גדולתו ורוממותו ית' · אליהם ראוי עכ"פ ליראה מפניו ית' מחמת צרכם אליו · וכל האוהב העוה"ז יותר והוא צריך יותר. מוכן הוא יותר אל יראה זאת. ליראה את ד' מפני אשר לו הכח והממשלה · העושר והכבוד. ובידו להמית ולהחיות. אשר יראה כזאת יותר קרובה אל בעלי תאוה. זה שאמר לכן זונה שמעי דבר ד'. ר"ל אמר אשר אתם זונים ואתם בוחרים בתענוגי עוה"ז עכ"פ ראוי אליכם ליראה אשר כי רק בידו הוא לתת לכם משאלות לבבכם. והדמיון בזה לאורח נתאכסן בבית איש יקר מופלג בחכמה ומדות טובות · ובביתו היה כל מיני משקים. מיין ושכר כו' · ונזדמן לאורח זה שביזה את הבעה"ב עד מאד. למחר בא לפייס אותו. והתנצל לאמר אל יחרה אף אדוני עלי שהקלתי בכבודו. כי שיכור הייתי · והיה מושב בדעתו כי בזה יפייס את בעל האכסניא · ולא עלתה בידו · אבל עוד חרה אפו בו יותר ויותר. לאמר אתמול אמרתי אחריש אתאפק על דבריך המכוערים כי היין מבין עלי. ולא היית אדם לך להשכיל לדעת עם מי אתה דובר · ומן המעלות אשר בי לא שמעת · ואין אנכי ראוי בעיניך לכבדני · אבל עתה אמר כי תאהוב שכרות: אם אין בי מעלה אחרת רק מה אשר יש לי משקים טובים ויקרים די לך בהם לכבדני בעבורם. הנמשל כבר מובן. וזהו האותי לא תיראו כו' אשר שמתי חול גבול לים כו'. וגם אם אינכם מבינים זאת. עכ"פ היה לכם לומר נירא את ד' הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו כו'. — ודע כי משפט האיש אשר משען בשכלו יבזה · והולך הלוך ודל והכחות מתמסרים עד אשר הוא נופל על המטה. והוא שולח להביא אליו רופא. הנה באם יועילנו הרופא ויעמידנו על המדריגה שהיה בה טרם נפלו על משכב ערש. הלא הרבה גיל ועונג יביאנו. וישבע נחת · ואחר אשר יתרגל בזה אז יתעורר להשתוקק לבוא אל בריאות יותר. כאשר היו בימי' הראשונים · כן אנחנו ירדנו פלאים ממעלת היראה הטהורה הפנימית. עד אשר הקב"ה בקש מאתנו מדריגה התחתונה הנזכרת וגם זאת לא מצא. כמאמרו לכן זונה שמעי דבר ד' · והנביא מבשר אותנו כי אם נגיע עכ"פ למדריגת היראה ואהבה למען חיינו והספקת כל צרכנו. יגאלנו ית' גם בעבור זה. ואח"כ יושיענו כי נכסוף ונקוה לבוא אל מעלת היראה הגדולה והרוממה. וזהו ובלכן עתיד להחזירן. שנאמר לכן הנה אנכי מפתיה כו' ונתתי לה את כרמיה משם · ואת עמק עכור ר"ל מדריגות אהבת עוה"ז יהיה לפתח תקוה · כי אמר אשר יחזרו לאיתנם מעט. לבוא עכ"פ ליראה את ד' כי הוא הנותן גשם יורה כו'. אז יכספו ויתאוו ויקוו לבוא אל שלמות היראה כימי עולם· בהופיע סוד אלק עלי אהלם · —

[ג] ובנביא (ישעיה לט) ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר ד' אשר דברת ויאמר כי שלום ואמת יהיה בימי· ומה מאד ראוי לתת טעם למאמר זה כי חלילה לומר על חזקיהו המלך שלא היה חס על בניו ועל זרעו אחריו ורצה את נפשו טוב אם שלום ואמת יהיה בימיו. גם מאמר אשר דברת נראה אך למותר. אמנם דע כי מאמר ואל תתייאש מן הפורענות גם כי יש לפרשו כי בא ללמדנו שיהיה האדם מחכה ומצפה תמיד לתשועת ד'. גם בהיותו בנבכי מי הבכות. כמאמר (ישעיה כ"ו) נפשי אויתיך בלילה. וכמאמר חזקיה לישעיה (ברכות י"ד)

כך

שער היראה

אדוננו מרע"ה אמר (דברים י"ד) ועתה ישראל מה ד' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה כו'. ובנביאים כתוב לאמור (ירמיה ה') שמעו נא זאת עם סכל ואין לב עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו. האותי לא תיראו כו' אם מפני לא תחילו כו'. ונאמר (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ד'. (משלי א') יראת ד' ראשית דעת. ואמר עוד (קהלת י"ב) סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. ובגמרא (ברכות ל"ג ב') אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד. ואמרו עוד (יומא ע"ב ב') חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד. כן העוסק בתורה ואין בו יראת שמים. לכן עלינו לבאר מהותה ואיכותה ופעולתה מוצאיה ומובאיה לכל אופניה:

פרק ראשון

ענין היראה הוא מדת החכם אשר בה הוא נבדל מהכסיל. כמאמר (משלי י"ד) חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח. הורה בזה הבדל עצום בין ב' סוגי אנשים האלה. כי החכם עם היותו סר מרע עכ"ז הוא ירא ומפחד תמיד. והכסיל מתעבר ועכ"ז ובוטח (עי' בשע"ת לרבינו יונה ז"ל בט"ז לשער הא'). כי זה מדת הכסיל להיות כבהמה בבקעה תרד. לתוכחת החכמי' והמונם לא יחת. ומקולם לא יענה. ופחד אלקי' לנגד עיניו לא יהי' בלתי בבוא אליו צרה וצוקה. ועיניו תראינה כי שבט אלק עליו. ואזניו תקשבנה רעם גלגלי סבות המתהפכות. אשר זה הוא דבר טבעיי אצל כל בע"ח שיפחידנו דבר המעיק והמזיק אותו. כי גם הבהמה והחי' בבוא' אל המים היא מתפחדת ללכת בה. או הזולת מהדברי' המתרגשי' אשר

שיורי המדות

ומה נמלצו בזה דברי הכתוב (ירמיה ה') האותי לא תיראו נאם ד' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים כו'. גם מאמר (תהלים ב') עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה. מהם כאשר הרב בלכתו להכות תלמידו. והוא מניף עליו הרצועה והנער עומד מרעיד ונפשו ברעה תתמוגג. אמר לו הרב אם היה לך מתחלה מורא מפני. גם הצלת מן הפחד והרעד של עתה והיית מאזין ומקשיב לשמוע בלמודים הלא היה טוב לך. והוא ההבדל בין יראה ובין פחד ורעדה. כי מורא הוא ע"ד ספק. ופחד ורעדה הוא בהיות הדבר לנגד עיניו. וזהו הלא טוב לכם עבדו את ד' ביראה. בהיותכם בעוה"ז תדאגו פן יפגעכם בעונש. ואז וגילו ברעדה שיגיע להרשעים. וזהו שמתפלא ואומר האותי לא תיראו. איך יתכן זאת שלא תיראו מפני קודם בוא העונש. וכי אם מפני זעמי לא תחילו בצאת עיניכם יראוהו. והפליא ואמר אשר שמתי חול גבול לים כו' עד הנותן גשם ויורה ומלקוש בעתו כו'. כי רבותינו ז"ל אמרו פ' ויקהל בלבן הוכיחן. שנאמר (יחזקאל ט"ז) לכן זונה שמעי דבר ד'. ובלבן עתיד להחזירן. שנאמר (הושע ב') לכן הנה אנכי מפתיה כו'. והדברים סתומים וחתומים. אבל דע כי יש ב' דרכים לבוא בהם אל עבודה ויראת שמים. א' בתת האדם אל לבו כי הוא ית' הוא

הפליא

ליראיו ויש בידם כל חפץ לבבם עכ"ז יראת המעלה מרחפת על פניהם [ג] ועי"ד זה יבחרו החכמים האמתיים בתורה ובמצות. מפאת השגתם יקר התורה וסגולתה. יוקר המצות וסגולתם. כי הם אמרות ד' אמרות טהורות ומונעים את עצמם מן העבירות לא שהם בורחים מן העונש. רק החטא בפני עצמו הוא בעיניהם כתועבה כמאמר (תהלים כ"ז) אוהבי ד' שנאו רע. ומעתה הנה מה שאמרו חז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו. כוונתם ומחשבתם נכרת מתוך מלת חטאו. שהיא היראה הקטנה. אשר היא הפותחת שער אל האדם ובעבורה יפלס דרכו לתורה ולתעודה למצות ומע"ט. ועי' יראת חטאו הנ"ל יזכה ליכנס לפני ולפנים להשיג השגות נעימות בנועם זיו כבודו ית'. ע"ד שאמר החסיד הנבחר ע"ה (תהלים ע"ג) ואני קרבת אלקים לי טוב. ויבחר לנפשו להתדבק בתורת אלקיו ובמצותיו יחפוץ מאד. הנה על בחי' רמה זאת הבטיח החכם ע"ה ואמר בני אם תקח אמרי כו' להקשיב לחכמה אזנך כו' אז תבין יראת ד' ודעת אלקים תמצא כי אז יבקע כשחר אורו לדעת אלקותו ולהבין יראתו:

פרק שני

דע כי היראה מתחלקת לכמה חלקים. א' הראוי' לכל אדם בכל זמן. ב' יראה הראוי' גם כן לכל אדם אבל בהתחדשות הזמן. ג' יראה הראוי' לפרטי בני אדם כראוי להם בכל זמן. ד' הראוי' לפרטי בני אדם בפרטי הזמן. ונבארם ראשון ראשון בעזר העליון ב"ה אחרון וראשון.

היראה בראשיתה היא כוללת כל אדם בכל זמן אם אך נשאו לבו לקבל עליו עול מלכות שמים ולהודות על יכלתו אשר הוא כל יכול. וכאשר יהיה פיו ולבו שוים יקבל עליו תנועות ודרכים הראויי' אל עבד. ויסיר מעליו המלבושים הראויים אל אדוניו. אשר זה לא יכחיש גם בעל נפש גסה אחרי הרגשתו והבחנתו בעניני הרכבתו. כי הוא רק בבחי' עבד נעדר היכולת אין בידו כל מאומה. וא"כ ראוי' היא לחול על כל אדם על גופו ונפשו רוחו ונשמתו. כי אין אבר מאברי האדם אשר לא יהיה בו הבדל בתנועתו בהיותו בפני רבו מתנועותיו שהיה לו בהיותו עם אחוזת מרעיו. עבדים מעבדי אדוניו. וזה יכלול גם כחות הפנימיות כמו המחשבה והרעיון החשק והכעס והגאוה כש"כ אברים החיצוניים. כמו הדבור והשמע והראות והליכתו ועמידתו ישיבתו ותנועתו זריזותו ועצלותו. כמ"ש הרמ"א ז"ל [בש"ע או"ח רי' סי' א'] אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועותיו והוא לפני מלך. ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו כו'. כי תנועות העבד מובדלים מאד מתנועת האדון. כהבדל מים מאש. אשר בהשתתפם והתקרבותם אחד אל אחד. יסתלק האחד בהכרח כאלו איננו. כן האדנות והעבדות אם יתלבש העבד בתנועות האדון תבטל ממנו העבדות. ואתה בן אדם השא השאת את לבבך להרחיב את פיך לדבר כל העולה על רוחך. להכות בכפך לרקוע ברגליך

שיורי המדות

[ג] ובנביא (ישעי' נ"ד) אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בושת עלומיך תשכחי כו'. דע כי רז"ל אמרו (ברכות י"ב ב') העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו מיד הורו לנו ז"ל במאמרם הנכבד ומתבייש בה. למעט את העושה דבר עבירה ונתוודע לבני אדם. ויש לו בושה וקלון על פניו מה שבני אדם מבזין אותו. רק ומתבייש בה. כי לבו עליו דוי על עונש החטא. כענין שביארנו רחקי מעושק כי לא תיראי גם אם לא תירא ממי. כמאמר נשכבה בבשתנו כו'. ר"ל גם כי אין רואה ואין יודע מעשינו. לכן אמרו סימן טוב לאדם שהוא ביישן. וזהו ומתבייש בה. כי בהביטו על מעשיו יתמרמר. יבוש ויכלם. וא"כ המתבייש סימן טוב לו. ממש כאיש זקן מנסה את עצמו אם יוכל לקרות בפנקסו. וא"כ המביט בפנקס העבירות שבידו ואין לבו דוי עליהם הרבה יש לו לדאוג. כמאמר (ירמי' ו') גם בוש לא יבושו כו'. ומעתה הלא ישאלך לבבך על הבטחת מאמר (ישעי' ל"ה) ופדויי ד' ישובון ובאו ציון ברנה כו'. ואיה יהי' הבושת פנים הראוי והמחוייב אלינו על המעשים שעברנו. כמאמר וחטאתי נגדי תמיד. לזה אמר אל תיראי על אשר לא תבושי כי מן השמים רחמו עליך שתשכח בושת עלומיך. לא כן עתה סימן טוב לאדם שהוא ביישן.

יהיר מתעולל עלילות ברשע להרע לבני העיר. אבל הוא ירא מהם והמונם כי רבים וכבירי כח הם. והשר הזה נתן לו תוקף ועוז להצילו מיד הקמים עליו. כל ימי היותו בעיר. זאת והאיש הזה לא שם לבו לחשוב עם נפשו מה יהיה עמדו אחרי הפרד השר הזה מעמו ויסע לדרכו. והוא ישאר לבדו עמהם איך תנצל נפשו מזעם אפם עליו. כן הדבר בהזמן. כי כל עוד הייתי עובר וממשיך עתיו ורגעיו הוא מבדיל ומציל את האדם מיד הרעה המעותדת. אבל כאשר יעבור הזמן ישאר הוא לבדו פנים אל פנים עם הרע המעותד לו. לכן זה דרך ההכם שיהיה אצלו ספק כודאי. ראוי כמוחזק. וישמור עצמו מדבר אשר הרע כרוך בעקבו. גם אם לפעמים יחטא ולא תאונה אליו רעה. כמו מן הרע אשר עיניו רואות. ועוד גדולה מדת החכמים גם דבר שאין בטבעו להרע רק במקרה מוזהרים ממנו ומהדומה לו. כמו שיתבאר אי"ה בפרקים הבאים לפנינו. —

ודע כי גם אם יזכה נער את ארחו ויגיע עד שער היראה מסוג הזה שאמרנו עוד לא נגה עליו אור היראה האמתית אבל דרך השער ההוא קרוב לבוא אל היראה האמתית. והחכם מכל אדם ע"ה ביאר זאת במאמר שלם (משלי ב') בני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך כו' כי אם לבינה תקרא כו' אז תבין יראת ד' ודעת אלקים תמצא. והנה בדברי רבותינו ז"ל תמצא בהיפך כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו כו'. גם מ"ש ודעת אלקים תמצא. מי הוא זה היודע דעת עליון. אבל דע כי ב' סוגי יראה יש. א' הירא את דבר ד' מסבת ידיעתו כי הוא ית' רק לו לבד הכח והגבורה לגדל ולחזק. לעלה ולרומם ולהוריד ולהשפיל. ובידו נפש כל חי להמית ולהחיות. ובוחר ע"כ בתורה ובמצות. לקנות הטוב המסובב ממנה. ומונע א"ע מהעבירות לנוס ולהמלט מן העונשים. אמנם היראה הנבחרת היא כי מוראו ית' עליו יראת המעלה. לסבת השגתו ורוח מבינתו יענהו כי ד' אלקים הוא עליון נורא הוד. יתכם בצעיף הבושה לבוא בנקרת הצורים מפני הדר גאונו. כאשר אנחנו יראים מפני איש גדול בתורה ובחכמה הנודע לשם ולתהלה. יראים מפניו יחרדו מגשת אליו. והיא יראת המעלה. מפני מעלות יקרות אשר בו ותהלותיו העצומות. כמ"ש הרמב"ן ז"ל בבאור (שמות ט"ו) נורא תהלות. כלומר נורא הוא מסבת התהלות והמעלות אשר בו. וכמאמר (שם כ') ובעבור תהיה יראתו על פניכם ובגמ' (נדרים כ' א') זו הבושה. וז"ש לבלתי תחטאו. ר"ל גם אם לא תחטאו וגם אם תהיו בטוחים מן העונש עכ"ז ראוי אליכם שתהי' יראתו על פניכם. ובנביא (ישעי' נ"ד) בצדקה תכונני רחקי מעושק כי לא תיראי וממחתה כי לא תקרב אליך. ר"ל שתתרחק מעושק מפני שנאתך העושק. ולא שתתרחק מן העושק בעבור מוראך מן העונש והמחתה. וכמאמר (תהלים צ"ו) חילו מפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט. ר"ל ראוי אליכם להיות מוראו ית' על פניכם גם אם היה סדר העולם ומכונו שלא ימוט ושלא יפסד דבר. ויהי' הכל קיים בהוי' מתמדת עכ"ז היה ראוי להתיירא מפני כבודו ית' לבד. וזה שאמר עוד (שם ל"ד) יראו את ד' קדושיו כי אין מחסור ליראיו. ר"ל גם כאשר אין מחסור ליראיו

שיורי המדות

כך מקובלני אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. עכ"ז פשוטו של מאמר יורה אל מי אשר השעה משחקת לו יתן עינו ולבו לדאוג על הפורענות שיהיה נמשך לו אח"כ. כמאמר (קהלת ז') ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעומת זה עשה האלקים. כמ"ש יחזקיה ודורו שכבר היו יודעים והיו דואגים על חורבן בית המקדש. שהמה נביאים כבר התנבאו על חורבנו. ומעתה נקח דמיון לאחד שלח סחורתו עם שלוחו למרחוק ובא א' ואמר לו כי באו עושקים ושודדים ולקחו כל הסחורה מיד המשולח. ולא נשאר בידו רק מעט. הנה האיש הזה אמר לו בשורה רעה. אכן אם השואל הזה כבר שמע השמועה, מפי אחרי' כי הקיפו שודדי' ותפשו וגזלו סחורתו. ולא הגידו כמה. והי' חושב שלא נשאר מסחורתו כל מאומה. ובא זה ואמר לו תדע כי כך וכך מתי' נשאר. הנה השמיע אותו בשורה טובה על הסחורה שנשאר בידו. כי הרעה כבר שמע. כן הדבר ביחזקי'. כי ישעי' אמר לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך כו'. בבא להבהילו בדברי השמועה הזאת' אמר לו יחזקי' דע כי הדבר בהיפך. טוב דבר ד' אשר דברת. אתה דברת רק בשורה טובה כי שלום ואמת יהי' בימי. אבל הרעה כבר אני ידעתי.

לעצמו הנהגתו כהנהגתו במושב זקנים אנשי שם . כן יהיה הנהגתו וכן יכלכל מעשיו ומפתח שפתיו ותנועותיו . לא יגרע דבר גם בהיותו בחדרי חדרים . יזכור נא את אשר על דל שפתיו בכל יום מלא כל הארץ כבודו . וכי אין מקום להסתר שמה מפני אור אלקותו והשגחתו ית'. וירחיב פיו וימלאהו ויאמר אני מאמין כו'. ואיך פעולותיו מתנגדים אל דבריו . אחר אשר הוא רואה עצמו חפשי בהיותו נעדר מחברת בני אדם מתבודד בירכתי ביתו והיכלו . ימצא את לבבו לעשות כל העולה על רוחו . אשר ע"ז כבר נאמר (ישעיה כ"ט) הוי המעמיקים מד' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו . אבל אם תשמור את נפשך ותספור צעדיך וכל תנועותיך להשוותם בעת היותך נעדר עיני הרואים כאלו אתה עומד בתוך קהל ועדה . בהתאספות אנשים יקרים זאת תהיה לך למנחה מזכרת כי עיני ד' משוטטות על כל . ולפניו הנסתרות כנגלות . ואתה נברא . שמור ועומד לפני בוראך . וזרחה לך יראת ד' הזאת להאיר עיניך עד אשר תמצא את נפשך מעוטרת אימה ויראה ובושה כמשפט לקדושים אשר בארץ המה בתנאי אם תתמיד על הבחי' הזאת שאמרנו . כי אם תחזיק בה פעמים . ותרף ממנה פעמים . לא יהיה בידך מאומה . כענין המוליד והקובר . שהוא תמיד על מעמד אחד . לכן שיתי לבך למסלה העולה בית אל . וראה איך לעלות עליה לצבא נגד מעשיך המתנגדים מוצא שפתיך . והכון לקראת אלקיך אז תשכיל ותצליח דרכיך . והיראה הזאת אשר אמרנו כוללת כל האברים החיצוניים והפנימיים . כי הוא ית' חופש כל חדרי בטן . וכוללת ג"כ הבגדים והמלבושים . כמו שאמרו ז"ל (שבת י"ד א') רב הונא רמי פוזמקי ומצלי כמאמר (עמוס ד') הכון לקראת אלקיך ישראל . ונאמר (קהלת ד') שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלקים . והיראה הזאת לא נפלאת היא ממך . כי השג תשיג אחר ההתבוננות וההשגחה לעצור את תנועותיך . ולמועד שמור תמצא נפשך מלאה דעת ויראת ד' כמים לים מכסים עד כי תרננה שפתיך זה אלי ואנוהו . ובכל לב תדרשהו לחזות בנועמו וכל קדושיו עמו:

פרק רביעי

וכמו שאין לה גבול לכמותה . כן אין לה אבר מיוחד וזמן מיוחד . אבל תכלול כל האברים וכל הזמנים . אכן מקום יש אל היראה לייחד אותה בו יותר מבשאר מקומות . גם כי האדם צריך שתהיה יראת ד' עליו בתמידות . והוא מקום שמייחדים בו תורה ותפלה . בתי כנסיות ובתי מדרשות ומקומות אשר שרתה שכינה עליה בימים הראשונים . כמאמר (בראשית כ"ח) מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים . ע"כ אתה בן אדם אל תהיה כסוס כפרד אין הבין . אבל תכין לבך והתבונן במעלת המקום אשר אתה הולך כי שם ד' נקרא עליו . ויהיה בואך שמה בהכנעה בשפלות עינים . בכריעה על ברכי'. בנפילת אפים . לא כבואך אל ביתך והדר היכלך . ותצייר לעצמך ענין בואך לפני שרים וחורי הארץ איך יכנע לבבך . ואיך נרעדו נבהלו אבריך ותשקול בפלס ההבחנה היראה והרעדה אשר עליך במקום זה . ותשער במכש"כ היראה הראויה אל הבא אל בית מקדש מלך עולמים ית"ש . ואל הבלתי משים את לבו אל הדבר הזה כבר נאמר (ישעיה א') כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי ונאמר (ירמי' ז') המערת פריצים הי' הבית הזה אשר נקרא שמי עליו כו':

פרק חמישי

(א) **עוד** יש אל האדם יראה שיגיע אליה בהכרה אחר אשר יתן אל לבו כי צבא לאנוש עלי ארץ . וימיו קלו מני ארג . והוא סוף כל אדם . כמאמר (תהלים פ"ט) מי גבר יחיה ולא יראה מות כו'. נפש כל בשר עוד לא נמלט מזה . ואין עליו ספק ולא

הכחש'

שיורי המדות

[א] ובגמרא (ברכות ה'א) אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו יעסוק בתורה נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע . נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה . דע כי שלשת דרכים אל היצה"ר להדיח את האדם . א' כי הוא מראה לו פנים להיתר . והאומר מותר . ב' כי ימליך

עליו

ברגלך. כאיל יקפץ בהרי׳ כאיש שורד בביתו. ואין עליו שוטר ומושל. כי לא קבלה נפשך רק אשר ראו עיניך. עתה אתה ברוך ד׳ חמול על נפשך ועל חייך. העבר חרפתך אשר תרגלת מנעוריך ללכת שאנן ושליו כאיש אשר אין לו נושה וזכור את בוראך זכור כי עבד אתה לאדון העולם יוצרך מבטן לעבד לו. ותהיה יראת ד׳ על פניך. כי עיניו פקוחות על דרכי בני אדם. השגחתו תמידיית אמתיית. לא מקריית ונפסקיית. עצמיית ולא נפרדיית. וזרחה לך יראת אדונך שמש צדקה ומרפא להתרפא מכף רגלך עד קדקדך מהתנועות אשר הרגלת בהם. ותסירם מעליך ללבוש תחתם את הראוי אליך רוח נמוכה ונפש שפלה. כמשפט הראוי לעומד לפני שר ומושל. ותצייר עמידתך לפני שרים ושלטונים המורא הגדול אשר יהי׳ עליך. ההכנעה בלבבך נעימה בשפתיך. קולך כאוב מארץ. ושפתיך נעות בנחת. ומענה אין בפיך ידיך אסורות ורגליך לנחושתים הונשו. קומתך כפופה. והשגחתך עמוקה שלא תכשל בלשונך ולא בתנועת אבר מאבריך אשר לא כמשפט הראוי. ולא תפתח מוסרותיהם כ״א אחר דבר המפיק רצון אדוניך. אבל החפץ לא ימשול בך להניע האברים כפי חפץ לבבך. היא היראה הראוי׳ במכש״כ למלך עליון נורא הוד הבוחן כליות ולב. כאמור (דברים יו״ד) את ד׳ אלקיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע. הוא תהלתך והוא אלקיך. כלל בזה כל פרטי יראת עבד נאמן. אשר אינו חושב כ״א בעבודת רבו וכבודו. ואינו מתפאר כ״א במעלת רבו ותהלותיו. ואינו מדבק בלתי אל הדברים אשר רבו אוהב אותם ואינו מאמין כ״א בו. [א] ע״כ שנס את מתניך והתייעץ עם כליותך והכנע ערפך ותעמוד לפני אדונך בכובד ראש. ברוח נכאה. במורך לבב. ותהיה יראת ד׳ על פניך. לבלתי רום לבבך. כי עבד אתה מעבדי אדונך. הרואה כל מצפוניך ויספור את כל צעדיך:

פרק שלישי

המדה הזאת אין לה גבול וערך לאמר עד פה תבוא כ״א כל אחד לפי השגתו. בשומו זכרון אדוניו בלבו. אלקותו ורוממותו. אחרי התבוננותו בברואים אשר ברא בחכמתו. כמאמר (ישעיה מ׳) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה כו׳. אמנם גם שאין לה שיעור למעלה יש לה שיעור למטה. במאמר רבותינו ז״ל על ההולך בקומה זקופה כאלו דוחק רגלי השכינה. כי היראה הפחותה אשר לא יספיק בלעדה היא שיצייר לעצמו

שיורי המדות

[א] ובגמרא (ברכות כ״ח ב׳) אמר ר׳ יוחנן בן זכאי לתלמידיו יהי רצון שיהיה עליכם מורא שמים כמורא בשר ודם. אמרו לו רבינו עד כאן כו׳. אמר להם הלואי. תדעו כי כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. והדברים תמוהים. כי עכ״ז יקשה מי יהיה המונח בידו אם היה מבקש אותם כראוי. ומה ראיה במה שאומרים שלא יראני אדם וכי בעבור זה די יראת מהקב״ה כמורא בו״ד. גם מאמר שלא יראני אדם אינו מורה על מבוקשו ועל תכלית כוונתו. כי רנה להביא ראיה כי בני אדם יראים מבו״ד יותר ממה שהם יראים מהקב״ה. והעיקר חסר ורארי היה לפרש ומהקב״ה אינם יראים. והנראה בעיני כי הבנת הדבר הוא באופן אחר. לאמר כי באמת די לאדם יראת מהקב״ה כמוראו מבו״ד. אך נקח דמיון לאחד יושב בעיר קטנה ולו אלף אדומים. יהיה נחשב לעשיר עם. כי עם אלף אדומים יהיה אפשר בידו להתפרנס בריוח גדול. אמנם אם יעתיק אהלו לעיר גדולה. אשר בה ההוצאה גדולה ורבה. הנה עם אלף אדומים שבידו יהיה נחשב לבינוני. יען כי לא יספיקו לו על פרנסתו בריוח. ואין החסרון מחמת מיעוט הממון. כ״א מסבת גודל המקום. כי ישיבת כרכים קשה. כן הדבר בענין היראה. כי כלום קטנה ופחותה היראה שיראים מב״א. לא כן הדבר כי היראה מבני אדם גדולה עד מאד. רק המקום גורם שיראתו אינה פועלת שימנע א״ע מעשות מה שהזהיר אותו ממנו. וישמור א״ע רק שלא יראנו האדם. לא כן אם היתה היראה ההיא מהקב״ה שאין בזה לומר שלא יראני כי עיניו משוטטות בכל. א״כ היתה היראה פועלת הרבה מאד. וזה כוונת מאמרו הנכבד. תדעו שבשעה שאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. וזה אי אפשר אצל הקב״ה כמאמר (ירמיה כ״ג) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו כו׳. וא״כ היתה ברכתו אליהם ברכה שלמה. והבן. —

אשר טפחתי ורביתי כו'. אז ירף ידו ממנו וישנאהו. ויכבד עליו טרחו ועמלו גם המעט ממנו ירבה בעיניו. כראוי למתעסק בדבר שאינו שלו. וכל אשר אפשר לו לעמוד בלעדיו יבחר לנפשו המנוחה והבטלה. ולא ירים ידו לגשת אל השגתו: כש"כ שימנע א"ע משמוח בהשגתו אותו. כי מה בין שלילות האדם מן העולם. או שלילות העולם מן האדם. כמו אשר שלילות העוה"ז מבעליו ימנעהו מהרבות בו עמל ומלהשתעשע ולשמוח במלואו: כן שלילות האדם מן העוה"ז. — ובראותך אדם עוסק בכל לבו ונפשו יעמול בזעת אפו. ישמח בהשיגו דבר מעניני העולם ויתאבל ויתעצב על הפסדו ומתגאה בעשרו. תדע כי האיש הזה לא שת לבו להבין ענינו. לא שיערה נפשו פחיתות בנינו. ולבו בריא אולם לחשוב אותו מעון נצחי. אהל בל יצען. ולא תעזוב נפשו משאול ומלבקש ולחפש דברים נחמדים. להתהדר בהם. כאלו הוא מתערה. כאזרח רענן בארצות החיים [ג] וחלף רוח ויעבור והנה איננו. ולא תשמע לקול דברים היוצא מפיהם

שיורי המדות

בגזל ובחמס ראוי לו להשביע תאותו ממנו. כי של אחרים הוא. וזהו חומד ומתאוה את שאינו שלו. הלא גם זה שיש לו אינו שלו. עוד יתכן בזה עם מאמרם ז"ל [במדרש קהלת] אין אדם מת וחצי תאותו בידו יש לו מנה מבקש מאתים. אכן אותו אשר גם המנה אינו שלו. א"כ אין לו מאומה למה יבקש הוא מאתים. וזהו חומד ומתאוה כו' הלא זה שיש לו איננו שלו ואין לו להתאוות מאומה.

ומה נמלצו בזה דברי החכם ע"ה [משלי ה'] שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך כו' עד ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חיק נכריה. בחכמתו הטהורה הזהיר לבלתי לאסוף הון אחרים. ואמר על זה מוסר השכל. לאמר כי לא נעלם מן האדם כי לא לעולם חוסן. וכל יגיעתו ועבודתו המה מהבל יחד. כי יעזוב לאחרים חילו. ומהראוי אל האדם להשכיל ולשנוא את כל עמלו ויגיעו. אמנם מאת ד' היתה זאת. כי יש לאדם כח נטוע בנפש הממתיק בפיו כל עמל ותלאה. ולבבו נמשך אל כל חמדי עוה"ז. כמאמר [קהלת ג'] גם את העולם נתן בלבם ומה האדם שיבוא אחר המלך אשר כבר עשהו. אמנם איש החכם יפלס דרכו במאזני הבחירה מה לבחור וכמה לבחור. משל לעשיר גדול שהי' ע"ה. והי' לו בנות הרבה. קרא לשדכן ואמר לו כי רצונו לקחת חתן מופלג בחכמה ושכל טוב. והשדכן הכנים לו חתן ע"ה. כי העשיר אינו מבין ואין בידו לנסותו. ואחר ימים נתודע אליו כי נתאנה. וכי נתן בתו לע"ה. ובהגיעו לשדך בתו השני' קרא לשדכן אחר ונתאנה ג"כ עד כי היו כל חתניו עמי הארץ. ונשארה אצלו בת זקונים. נשבע שלא להשיאה כ"א לבן אחיו. בא אליו שדכן אחד לפתותו אל שדוך אחד ויהלל את הבחור עד מאד. אמר לו הלא אינו ממשפחתי ומבית אבי. וישאלהו לאמר ומה בכך. השיב ואמר לו דע כי כל ימי היתה תשוקתי להתחתן בבני תורה. לתת בנותי לת"ח. והשדכנים היו רעים ורמאים למלאות רצוני ואמרו לי על כל שדוך שהציעו לפני הנה הבחור מופלג ותקיף גדול. עתה רואה אנכי שלקחתי ערוך עם עמי הארץ סביב. וכל זאת מחמת שלא יכולתי בעצמי לנסות אותם. והיו מטעים אותי. לכן עתה גמרתי אומר לבלתי התחתן עוד עם איש אחר כ"א עם אשר מבני משפחתי. מוטב יטעה אותי בן משפחתי ולא אהי' מוטעה מאחרי'. ולא אתן לזרים חילי. והנמשל. הלא כבר ידוע כי הבלי וחמדי העולם יטעו את האדם יובילוהו בתוהו לא דרך. לזה אמר שהע"ה שתה מים מבורך כו' באהבתה תשגה תמיד. כלומר די לפניך אשר הונך ורכושך יטעה אותך. ולמה תשגה בני בזרה לאסוף הון אחרים. ולשמור אותם ולתת עליהם שבעה עינים ויהי' לך עמל ורעות רוח מלא חפני':

[ג] והמליץ ע"ה אמר [תהלים נ"ב] אהבת רע מטוב כו' גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה. הנה מאמר ושרשך גם כי שורש משמעו נטיעה. עכ"ז המבארי' ז"ל הפכו באורו על עקירה. וזה מוכרח ממאמר הסמוך לו מארץ כו'. שר"ל לעקור אותו מארץ חיים. עכ"ז ראוי לבאר איך יהי' במאמר ושרשך הוראה על עקירה. והנראה ע"פ משל לגנב. ראה נער אחד נושא שקים מלאים מעות מבית עשיר אל חנות סוחר ידוע. וראה אותו הולך ושב ונושא מעות כל היום. ויחשב הגנב מזימות ודעת איך לגנוב מידו השקי' עם המעות. וראה בתוך הרחוב [אשר הנער הזה הולך ושב שמה] חנות מוכרת בגדים יקרים. ויקם וילך אל החנות ויאמר אל הסוחר דע ידידי כי קצין אחד מעיר פ' שלח אותי אליך לקנות

בחנותך

הכחשה. אבל הדבר גלוי וידוע שהוא קץ כל בשר. והוא צומח מיום הלידה בנפש האדם. כי החיים והמות משורש אחד הם באים. ולמקום אחד נקראים. ובנפש האדם נטועים. החיים בימינו. והמות בשמאלו. חיים בתחלתו. ומות באחריתו. עולות בקנה אחד. כי הטבע הממציא והמצמיח ומגדל החיים בעת הויתם. הוא המביא והמוליד המות ואם מהות ההעדר והירידה אל קבר לא נודע אליך מעינם. אם מרים כלענה. או ערבים ונעימים כנשיקות אוהב. ואם יורידו אותך מטה מטה או יעלוך מעלה מעלה. אבל זאת ידעת כי המות הוא ענין העובר על פני כל חי. כי הוא ציר נאמן שלוח מאת החותך חיים לכל חי להפריד את הנפש מן העולם הזה. ולא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו. ואשר שת לבו לזאת. ואשר מלאו לבו להתבונן עד אשר ישתוה פיו ולבו אל אמתת הדבר. עיניו תראינה פרי ההתבוננות הזאת. כי לא יאהוב את העולם הזה כל מאומה. לא ישים לב אל מחמדיו ותענוגיו. לא יערב לו תיקונו וזיונו. יקרא ויאמר שקר חנו והבל יפיו. ולא יטריד את נפשו לקחת ממנו בלתי מה שיהיה בו מן ההכרח. ולא יספיק לו בלעדיו. ולא ירבה לו תקרובת. לא יעזקהו ולא יסקלהו יותר מההכרח. אחר אשר האדם כזר בארץ. וכאורח נטה ללון. ויבז בעיניו לשלוח יד בהבלי חמודות מדומות. כי לא בא עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה. לא יחמוד איש את ארצו אשר לא לנצח היא לו. כי לא ישאר בה. כאשר עינינו רואות ההבדל בין העשיר יושב בביתו ובין עשיר מתלונן בדרך במלון. כי בביתו יאבה להתכבד ולהתהדר בכלי בית חשובים. כלים מכלים שונים. אבל במלון אורחים לא יאבה ולא יבחור שמה רק הדברים שהוא צריך על רגעים אחדים שהוא מתלונן שם. וגם אם יזדמן אשר בעל הבית יקדם פניו ויכבדהו. ולמלון מפואר יבואהו. אשר שמה כמה דברים חשובים כמה כלים יקרים. עכ"ז לא יערבו לו ולא ישמח בהם. אבל ערבים הם ונחמדים בעיני הבעלים. והוא יאהוב אותם אהבה עצמית. כאהבת אדם את בניו ובני ביתו אשר יערב לנפשו להטיב עמהם ולהתעמל בגדולם אהבה עצמית. לא מקריית ונפרדיית. כי יש שיאהוב בניו יותר מאהבתו את עצמו. לא כן המגדל בנים אחרים. אשר נפשו יודעת מאד כי לא לו יהיה הזרע [ג] הלא כמה פעמים יתעצב יתנחם על עמלו לריק כי הטבע יקוץ מאד להתעמל בתועלת אחרים. והוא לא ישיג מזה כל מאומה. ואם יראה ענין אשר גם אליו יציץ ציץ ויגמול פרי תבואה ותבואהו טובה בעסק זה. אז יערב לנפשו עמלו ויגיעתו גם אם איש אחר ירשנה. ואם יתבונן האדם אשר העוה"ז אינו כ"א ענין זמני. אבל מדי עברו אל מקומו הראוי לו ישיתהו בתה. וקץ עליו העיט. ובהמות הארץ. ועזב לאחרים הילו. הם ירשוה וישכנו בה. וכל יגיעו ומחמדיו יהיו ע"ד הנאמר
אשר

שיורי המדות

אליו בעיניו לאמר מי ד' אשר תשמע לדבריו. ג' גם כי האדם יודע גדלות הבורא ית'. ושהוא מבין ומשכיל הנה יבוא היצר ויגביר עליו התאוה וממתיק הרע בעיניו. וזהו שאמרו כנגד הא' יעסוק בתורה. ויתברר לו שהוא אסור. וכנגד הב' אמר יקרא ק"ש. ויקבל עליו עול מלכות שמים ויאמין בו ובהשגחתו שהוא מבין ומשכיל. ישיב לאיש כצדקתו ולרשע כרשעתו. כמבואר כ"ז בפ' שמע ובפ' ציצית. וכנגד הג' בהגברת התאוה. יזכיר לו יום המיתה.

[ג] ומה יקרו בזה דבריהם ז"ל (במס' דרך ארץ זוטא פרק ב') את שלך אינו שלך שאינו שלך למה הוא לך. והיה שלך על דרך שהכתוב אומר (חבקוק ב') הוי המרבה לא לו ומכביד עליו עבטיט והוא ע"ד מאמר (מיכה ו) עוד האיש בית רשע. והקרי. האיש בית רשע. לאמר כי האדם חומד ומתאוה שאינו שלו. ומה שבידו דומה לו כאלו אינו. א"כ את אשר תמלא ידו בעושק ובגזל חביב לו כאלו עד עתה לא היה לו כל מאומה. ואין לו עוד. כלומר שיהיה נחשב לו לעוד. ודבר נוסף עודף על מה שיש לו עד עתה. וזהו עוד האיש בית רשע כלומר בבית רשע לא תראה מה שיתואר בתואר עוד. כי מה שבידו מאז הוא אצלו כאלו אינו. וזהו קבוץ מאמר מה מועילו חומד ומתאוה את שאינו שלו מה שיש לו אינו שלו. לאמר אם אמנם טבע האדם לחמוד ולכסוף את שאינו שלו. ולא ישיג עדנות ותענוג מאשר לו רק מים גנובים אשר ימתקו. אבל כל זה היה אם מה שבידו עד עתה הוא מעמל נפשו. והשיג מה שהשיג בצדק ובמשפט. ושלו הוא. לכן לא יתענג בו. אבל אחר אשר גם מה שבידו בא לו
בגזל

פרק ששי

הנה בפרק הקודם דיברנו מיראת מות ההכרחי לכל חי. עתה נדבר מענין חלק השני הוא יראת מות שאינו הכרחי כ"א אפשרי. הוא מיתת החיים פתאום בכל עת וזמן אשר המות ישרוק אליהם מבלי הקדמת ידיעה בדבר. כי אין זמן מזמני החיים בטוח ממנו. וכמו שאין זמן מן הזמנים מובטח ממנו. כן אין סבה מהסבות מובטח שלא יסבב את המות לאדם. אם מהדברים הממיתים ואם מהדברים הממשיכים החיים. כי גם אכילת המאכלים אשר טבעם בעצם וראשונה לסבב החיים והבריאות. אפשר להם לסבב ג"כ המות. ע"י השתנות איזה חק או מקרה הגוף ומקרה הזמן. ופרי הדעת הזאת א' להשתדל להיות בתמידות נכון ומזומן אל הנסיעה [א] להכין לעצמו צידה לדרך מה שראוי למקום ההוא. כמאמר (אבות ו') אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב כו' אלא תורה ומעשים טובים. ויהיה תמיד נכון וערוך כאיש מלחמה כגבור לרוץ אורח. כאמרם ז"ל (שבת קנ"ג א') ישוב היום שמא ימות למחר. וכי תאמר בלבבך הלא מקרה היא בלתי טהור. כי הוא ענין מתנגד אל הטבע. כי טבע האדם להיות בחיים זמן ומשך ימים ידועים הנה בכתובים בספר (תהלים צ"י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה כו'. אך חסר לב יאמר זה. כי הנסיון יכחישו. רבים הם אשר מתו בילדותם ובחרותם מאשר מתו בזקנתם. כי אם תחשוב כללי המתים בנערותם וילדותם נגד המתים בעתם ירבו כמה פעמים כפלים. לכן אל יבטיחך לבך לאמר מה לי לדאוג על מקרים הבלתי מצויים. לא כן הדבר. כי המה מצויים מאד. עד אשר לפי רוב מציאותם היה ראוי לאמור בבאור מאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה. שזה הוא שיעור למעלה. אבל אין זה שיעור למטה. היינו כי צבא לאנוש עלי ארץ אשר שנותיו לפי טבע אנושי' לא ירבו מזה השיעור. אבל למטה אין להם שיעור. אבל כל יום זמנו. והעד מציאות המות בילדים יותר. עד אשר יותר משתוממים על מיתת איש גדול מעל מיתת קטן. כי כמות ילד בילדותו לא ידברו בשער ממנו. גם אביו ואמו אינם מתאבלים כ"כ. וכל אשר יעלו חייו למעלה יעשה במיתתו רושם היותר נעלה. ויפלא בעיני המון יותר. כי כן דרך בני אדם להתפלא רק על דברים מעטי המציאות. וישתוממו עליהם יותר מעל דבר המצוי גם שיהיה מרעיש יותר. עכ"ז משפט הטבע כן הוא. שלא להשתומם על דברי' המורגלים וישתוממו רק על דברים המתחדשים ע"כ אל תבטח במשענת קנה רצוץ. הוא הזמן. אשר אם יסמך איש עליו יבא בכפו ונקבה. ולא יעלה בידך כ"א החרטה בלא עתה. ויהי' מעות לא יוכל לתקון. וזכור את בוראך בימי בחורותיך. ותהי' תמיד מוכן ליום הכסא. כי אם אתה בחיים חייתך. הלא תדע כי חייתך אפשרי. אבל מיתתך הכרחי. והמות מרחף על זקנים ונערים יחדיו. כי לא ידע אדם את עתו. ובכל ימי חייו יש לו ללחום מלחמת היצר

שיורי המדות

[א] ומה יפה מאמר החכם ע"ה [קהלת ט'] בכל עת יהיו בגדיך לבנים כו'. משל להנוסע לדרך אם הוא נוסע במרכבה וסוסי' אשר לו. אין לו לאחר א"ע רק בעת אשר ירצה לנסוע יצוה את משרתיו לאסור מרכבתו. לא כן מי שאין לו מרכבה וסוסי' רק עומד ומצפה על האכסניות. מוכרח לעמוד על פרשת דרכים ותמידי בידו נכון ומזומן. כי אולי תעבור עגלה. ומדי עברה יוכל לנסוע. כן האדם אין בידו לבחור לעצמו זמן על המיתה, רק בהכרח יעשה הנסיעה הזאת בבוא העגלה. וא"כ הוא מוכרח להיות תמיד נכון ומוכן לנסיעה. וזהו בכל עת יהיו בגדיך לבנים. וזהו ג"כ מ"ש [שם ז'] טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה כו' והחי יתן אל לבו דע כי אם אמנם יעקב אבינו ע"ה התפלל על חולאה, כדי שיהי' פנאי וזמן לעשות תשובה ולעשות חשבון עם נפשו. אמנם אלינו ראוי לעשות חשבון גם בהיות האדם בריא וחזק. משל לאורחים באו למלון. העשירים פנו אל אכילה ושתי'. הדל שבהם פנה לעשות לעצמו מקום מוכן לשכיבה. ושאלו לו מה ראית להקדי' עצמך לבקש לך מנוח טרם ישכבו האורחים כלם. השיב ואמר האורחים יש עמהם כרים וכסתות ומצעות. וכרגע יהיה הכל מוכן להם. לא כן אני הדל. וזהו והחי יתן אל לבו. גם בהיותו איש חי ובריא. וזהו ווי לן דמיתנן כו' הי' תורה והי' מנוח למגני עלן, ר"ל לכן יש לדאוג בכל עת:

מפיהם אשר כל מגמת לבבם להוריש לבניהם אחריהם . היאמנו דברים כאלה . היעזוב מצור שדי שלג לבנון הוא עולם כלו כליל תכלת עולם עומד לנצח . לא ינחלהו אדם בלתי הראוי לו איש איש כפי עבודתו היזדמן שיסכים אדם להשחית נפשו להרוג ולאבד בעבור אהבת בניו להוריש להם אשר גם מהם ומהמונם יקחהו אופל ישאהו עברה וזעם . ואם רצונך להשיב להם תוכחת מגולה להראות להם כי שקר ורמיה בפיהם ענה נגד פניהם לאמור הלא תראה בבוא עת פרידתך מן העוה״ז להנחיל כל הון ביתך אל בניך . הלא ימר לך מאד פרידתך ולא תרפא שבר רוחך ולא תנחם אותה כמה שתצליח את בניך בהעדרך אז יתברר לך כי כל שמחתך עם העוה״ז לא היה בעבור להנחיל הבנים . וכי בעבור הנחיל אותם הון עתק שם נפשו בכפו בהשתדלות השגתו : כי חפץ בטובת בניו יותר מחייו . הלא עיניך רואות כי הוא מתאבל על פרידתו . ולא יתנחם בנפשו בהצלחת בניו וחייתם כאלו הוא עצמו בחיים . עתה ראה והבם . אם אין הצלחת הבנים עולה לו לחיי העוה״ז . שיהי׳ נחשב בעיניו כאלו הוא בחיים . כש״כ שלא יעלו לו לערך עולם שכלו טוב ואמת . להאבידו ולהפסידו בעבור אהבת בנים . אין זה כי אם חסר לב . כי אינו מתבונן בענין מציאותו . ולבו שמח בעמלו בעוה״ז כאלו היה יודע שיתקיים אצלו לעולם . כאלו לא ראה מעולם דבר פרידת בני אדם מתבל רבת ההבל . וכבר ידענו אשר ההתבוננות מבדלת בין היודע להידוע . אשר הידיעה אצלו בכח לא בפועל . ומשפטו בדבר הזה כבהמה :

הנה

שיורי המדות

בהנותך בגדים בעבורו . ואמר לקנותם גם בדמים יקרים . ובתנאי שיהיו כנגדו . לא עודפי׳ ולא פחותי׳ מהראוי׳ לאיש כמוהו . אמר לו הסוחר ואיככה אדע מדתו אם הוא איננו פה אתנו . השיב לו כעמוד שנינו על מפתן הפתח . מקום מעבר הרבה בני אדם . אולי יזדמן וילך איש אשר הוא כמדתו . ויהי בעמדם והנער עובר ונשא המעות על כתפו . ויאמר אל הסוחר דע ידידי כי הנער הזה העובר לפנינו הוא ממש כאדוני . במדותיו וצלמו . ויקרא אותו הקנוני ויאמר אליו גשה נא אלי ופשוט בגדיך אשר עליך ולבוש המחלצות האלה על אשר אראה אם הם כמדתך ואני אתן את שכרך . וישמע אליו הנער ויפרוק משאו מעל שכמו ויפשוט בגדיו על כלה וילבוש המחלצות היקרות . ויפן כה וכה להראות יופי זהרם על גופו . והגנב השיג המעות ויברח ויתאמץ הנער לרדוף אחריו להשיגו . ויתפוש אותו הקנוני בבגדיו לאמר פשוט נא תחלה הבגדים ולך לדרכך . ובהרבה התעכב והתמהמה עד אשר פשט הבגדים האלה ולבש את שלו . ובין כך ובין כך הגיע הגנב למחתרתו ונתעלם מן העין . הנמשל האדם גופו מלמטה . ונשמתו אצולה מלמעלה . קשורה בגוף כשלהבת בנר . ועיניה כלות וצופות על כלות הגוף אז תברח אל מקומה . כמו השלהבת בכלות הנר . ובראות השטן נשמה מאיש רשע ורוצה להבדילה מהרשה במעשי׳ שמקים שלא תעלה למעלה לעולם מה הוא עושה . ילך וילביש אותה תאות וחמדות עוה״ז עד כי תתקשר בהם קשר אזק ואמיץ . שלא תמיש מהם לעולם . ובבוא עת פרידתה מן הגוף ותרצה לעלות למעלה . אז השרים הממונים על התאות מחזיקים בה לאמר פשוט הבגדים הצואים אשר לבשת ואח״כ תעלה משם . ואח״כ במה אשר הרשע נשרש למטה בזה הוא נעקר מלמעלה . וזהו אהבת רע מטוב . כלומר מחמת שחמדת טוב בעוה״ז השגת רע מסבתו . כי אתה בחרת שקר מדבר צדק סלה . והכל בעבור שיסובב לך ע״י איזה ריוח מהבלי העולם ומאוויו . ואמר ע״ז גם אל יתצך לנצח ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים . ויפה אמרו המדקדקים שהיא מלה מהפכת הפעולה . כי הוראת המלה בעצם ובאמונה נעשות שורש למטה . יפה הוראתה לעקור מן השורש . ולמה עשה הכתוב כן לכתוב מלה מהפכת פעולתה אין זה כי אם כי זאת די היא . כי הוא מפליא לעשות . להשריש את הרשע בעוה״ז למען לעקרו ע״כ מהעוה״ב . ומעתה תאמר ושרשך כפשוטו . שישרש אותך בעוה״ז . לעקור אותך מארץ חיים סלה . [ויתורגם על וועט דיך איין ווארצלען און חיים ווארצלען] והכונה ע״ה בסר לזה ומשל היותר קרוב באמרו [ישעי׳ ס״ד] כקדוח אש המסים מים תבעה אש כו׳ . כי הקדרה אשר אצל האש גם אם המים בה מעטי׳ . עכ״ז הקדרה תתמלא . כי האש מבעבע המים . וכאשר תשקע האש לא נשאר בקדרה כל מאומה . כן הקב״ה מבעבע הרשע ומגדיל אותו עד לשמים . ועכ״ז אח״כ לא ישאר ממנו מאומה . וזהו כקדוח אש כו׳ מים תבעה אש כו׳ :

וכך פרוטות רוחים. והשאר על הקרן. והעשיר לא האזין ולא הקשיב לדבריו. ושאלוהו על עילת הדבר אחרי היותו בטוח שישלם לו באופן זה וגם ריוח הרבה יהיה לו. השיב ואמר אתם חשבתם כי הוא יתן לי בעד חצי דינר דינר שלם. לא כן הדברים כי ככה הוא עושה לי. בעד מאה סלע יתן לי דינר אחד. ועילת הדבר. אחר אשר לא יסלק לי כ"א דינר דינר. הנה כל דינר אשר יתן לי יכלה טרם בוא השני. ולא אוכל לשאת ולתת בזה. א"כ כל סילוקו אינו נחשב בעיני כ"א לדינר אחד. כן הדבר בענין חיי האדם. כי אם היו ימי האדם מסולקים לו ע"פ ידיעה וידע האדם כמה יהיה. אז היו נחשבים למספר שלם. כמה שהם. כי האדם הי' נהנה מידיעתו בהיותו המעותד לו. אבל עתה אשר אין נותנים לאדם מחייו בלתי רגעים. רגע אחר רגע. הנה אין אל האדם רק הרגע אשר הוא בה עתה. כי העבר איננו. והעתיד פן לא יבואנו. וההווה אשר בין העבר והעתיד אינו רק רגע. אשר המשורר ע"ה אמר ע"ז (תהלים ל"ט) הנה טפחות נתת ימי וחלדי כאין נגדך. זה שביארו ז"ל במאמר ימינו כצל עובר. לא כצלו של כותל או כצילו של אילן. כי אותו צל עומד כמה שעות. רק כצלו של עוף בשעה שהוא עף. עושה בכל רגע צל חדש. וראשון ראשון נעקר ואיננו [וכבר כתבנו דברים כאלה בספר עין המים ע"ש בהמתקת דברי'] ומה נכבד בזה דברי המשורר ע"ה (תהלי' סט) הודיעני ד' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני. אשר המפרשים ז"ל לא ביארו עוד על נכון מאמר אדעה מה חדל אני. אמנם ענין שאלת דהע"ה הוה ע"ד משל לאיש תככים היה שותף במו"מ עם עשיר גדול מפני בקיאותו במסחרים יותר ממנו. וכסעתו צרתו היא אשתו העניה שיקנה לה תכשיטין כמשפט אשת העשיר לאמר הלא שותפו אתה. כי היא לא ידעה שאין לבעלה בחנות זה רק עשירית מן הריוח. והיא הקניטה אותו ותבך עליו לאמר הלא שותף אתה. ויש לך חנות מלאה סחורה. ראה נא אשת שותפך איך היא מקושטת בתכשיטים רבים. ואני עלובה ושפלה בעיניך. ויהי למחר בבואו אל החנות ויאמר אל חבירו העשיר בוא ונחלוק ונעשה חשבון בינינו. ויתפלא מאד עליו לאמר מה ראית היום הזה לעשות עמי חשבון. ויען העני ויאמר דע ידידי כי מה אשר אדרוש מעמך לעשות חשבון. לא למען דעת כמה יש לי. רק לידע ולהודיע כמה אין לי. תעמוד נא אשתי המרשעת על החשבון הזה ועיניה תראינה ואזניה תקשבנה כי סחורה זאת אינה שלי וזאת אינה שלי ולא תחשוב בנפשה שקר. הנמשל. כי האדם בראותו את עצמו בעוה"ז איש חי חיים הבלתי קצובים לו בזמן. והארץ לעולם עומדת. בא אליו היצה"ר ומסית אותו לחטאים ולעונות. לאמר עוד רבות בשנים אשר תחיה. ואז תקח מועד לפרוע הקפותיך. והוא מטעה אותו בשנים שלא יהיה לו חיים בימים ההם. לזה בקש ואמר הודיעני ד' קצי ומדת ימי מה היא. לא למען אדע כמה יש לי. רק למען אדע מה שאין לי. ולא יטה אותי יצרי במה שאינו שלי. וזהו אדעה מה חדל אני. הזמן הנמנע ממני:

פרק שביעי

עוד בחי' אחת ביראה הכוללת כל פרטי בני אדם. להיות ירא וחרד מפני חמת המציק אשר כונן להשחית. הוא היצר הטומן רשת לרגלי האדם. כאשר ספרו ז"ל על חכם אחד פגע באנשי הצבא בשובם מן המלחמה. הולכים בשמחה ובטוב לב כי כביר מצאה ידם מן השלל. אמר להם שבתם מן המלחמה הקטנה. הכינו עצמיכם אל המלחמה הגדולה. שאלו מאתו להגיד להם איזה מלחמה יש לפניהם. אמר להם מלחמת היצר. והרבה בתוכחה על אשר לא שמים לב לדאוג על זה. (א) ראה גם ראה אם היית

שיורי המדות

(א) ובגמרא ב"ב פ"ח ע"ב יאמרו המושלים ביצרם בואו ונחשוב חשבונו של עולם כו' משל לסוחר נסע ללייפציג. ובדרך בא אל בית אכסני' עם העגלות אשר לו בכבוד גדול, הסוסים מזויינים בזגים ופעמונים ומיני מתכות ונחושת קלל. והבעה"ב עשה לו כבוד. ויעש לפניו סעודה הגונה כמשפט. והשכים בבוקר ושאל מה שהוא' חייב. וישלם ויסע לדרכו. אח"כ בא ג"כ אחד עם עגלה יפיפיה ברעש ורעש מהזגים ומלובש בגדי כבוד כעשיר גדול

היצר. כי ענינו בעוה"ז כהעובר במים לקראת מריצת המים. אם ירגיע מעט מעבודתו לא זאת שלא יגיע הלאה לפניו אבל עוד בהיפך כי טבע מרוצת המים יהדפוהו אחור כן אם האדם לא יתן את לבו לעמוד נגד יצרי הלב ביד חזקה להפריע תאותו. יפול בעבטיט עד ישרוק לו המות. ואתה בעוה"ז רק כאורח נטה ללון. ועילת כל העילות לא הביא אותך בעולם זה להשתקע בו. כי אם לגור בארץ באת. לנסותך בנסיונות אשר אין מציאותם בלתי בעולם השפל הזה. ואל תחשבהו לנוה שאנן. כי השקט לא תוכל עד כלות המלאכה אשר עליך בימי חיי הבלך. כי אדם לעמל יולד. אז יאמרו לך דבה צבאיך וצא. ואיך תהי' הסר לב כ"כ להיות קובע דירה פה בארץ החיים להתמהמה ולהשתעשע בהמון הבלי'. כי ימי שני מגוריך מעט ורעים. אבל תהי' פוסע על שני הסעיפי' השמחה בפניך והאבל בלבבך. החיים על לשונך והמות ברעיונך. בחון נא ולך ותחפש בעולם זה דבר מתקיים נצחי אם תמצא. אף כי אתה נוצר מטפה סרוחה עצב נבזה חלוש מכל הדברים אשר עיניך רואות. והיה לזכרון בין עיניך מאמר חכמינו ז"ל במד' (כי' ויסי) ימינו כצל עובר. לא כצלו של כותל או צלו של אילן. אלא כצלו של עוף בשעה שהוא עף. באור דבריהם דע כי חיי האדם גם אם יאריך ימים ושנים אינם אצלו בלתי כצל עוף בשעה שהוא עף. משל אל עני בא אל עשיר שיתן לו הלואה מאה סלעים. והוא ישלם לו בכל שבוע דינר אחד. ובתוכם יעלה לו גם רוחים. כך וכך

שיורי המדות

[ג] וכבר אמרו חכמינו ז"ל [אבות ג'] הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה כו' וכל הרוצה ללות יבוא וילוה כלומר מי שיאמר בלבו אקח בהלואה. ואח"כ אשלם, אחזור בתשובה. דע כי שקר הוא. כי כל הרוצה ללות יבוא וילוה גם אח"כ. ילוה ויחזור וילוה. כמאמר אחטא ואשוב אין מספיקים בידו לעשות תשובה. וזהו מאמר [משלי ו'] בני אם ערבת לרעך ובמדרש [ש"ר כ"ז] זה הקב"ה כד"א רעך ורע אביך אל תעזוב. והכוונה בזה לאמר אם ערבת לרעך שהוא להקב"ה מתכונך. כמאמר אשר בידו נפש כל חי. תקעת לזר כפך. הוא היצה"ר אשר נתת לו יד ללכת בעצתו. ולא תחשוב על הקב"ה שהוא בעה"ח אשר לא יתן עיניו כ"כ על חובות קטנות. כאשר יזדמן בבני אדם לבלתי לעשות חשבון על דינר אחד. כן לא יעלה לחשבון עבירה קטנה. דע כי לא כן הדבר. כי נוקשת גם באמרי פיך: כמאמר רז"ל [יומא י"ט ב'] השח שיחת חולין עובר בעשה. ובזה נלכדת באמרי פיך כי הדבור הולך מאליו גם בלא דעת. לכן עשה זאת איפוא בני והנצל כו'. כלומר ראה להקדים עצמך לבכות ולהנצל מידו. כי אם תתאחר תהי' נלכד בכל פעם יותר ויותר. וזהו הכל נתון בערבון: ר"ל חטאי' קטנים וגדולי'. כי גם פרוטות מצטרפות לחשבון גדול. החנות פתוחה והחנוני מקיף וכל הרוצה ללות יבוא וילוה עוד גם אח"כ. וכנ"ל. וכי תאמר הלא יש לפני זמן ארוך ולעת קץ שבעים שנה אז אתחיל לפרוע הקפותי. לזה אמר והגבאין מחזירין תדיר בכל יום לזקנים גם לנערים. וגם כי בכל חובות אשר האדם חייב אם אין לו פטור מלשלם אבל בזה ונפרעין מן האדם. כלומר מעצמו ובשרו. מגופו ונפשו. וכי תחשוב כי את אשר לוה שוגג אינו צריך לשלם. אמר מדעתו ושלא מדעתו. וכי ישאלך לבבך מדוע יאריך הקב"ה כ"כ זמן הפרעון. הי' לו לשלם מיד והיי' זה סבת היראה. תשו"ב עתה. כמאמר [תהלים י"ד] על מה נאץ רשע אלקים אמר בלבו לא תדרוש. וכמאמר [קהלת ח'] אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה ע"כ מלא לב בני אדם לעשות רע. לזה אמר והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה. כי אם הי' השכר והעונש נגלה הי' הטבע מחייב לעבוד את ד'. ומדוע יהי' שכר העובד גדול כ"כ. הלא בני אדם עומדים כל הלילה על המשמר לשמור העיר בעת הקרח הנורא ובכלם לדבר מועט. והיושב בבהמ"ד ולומד תורה בנחת יזכה לרב טוב הצפון. לכן הוא ית' עלתו אמונה להעלים כל זה מבני אדם למען תשאר הבחירה בידם. והמה מתוקנים לסעודה. וזהו מאמר (אבות ב') והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. וכי תאמר ומה השמיענו זה. אם לבו"ד עושים כך מכש"כ אליו ית'. לזה אמר שאין אתה יודע ואין אתה משגים מתן שכרן של מצות. לכן דואג אני עליך בעבור היותו ענין נעלם. ואין העינים רואות לא גמול המצות ולא עונש העבירות ועלתי להועילך בזה הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. ושכר העבירה כו'. והבן.

אגור היא להט החרב נוקמת נקם בריות . ויש לאל ידו לעשות עמך רע . אבל אלקי אביך אמר אליך ראה נתתי לפניך את החיים כו' ובחרת בחיים כו' . ואמר (ישעיה ג') אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאוכלו כי פי ד' דבר . ואל תהיה ככסיל מתעבר ובוטח על חמלת הבורא כי הוא מרחם על הבריות . כי אם כה תעשה . לטהר רעיונך מרעיונות והאגות על קניני עוה"ז אשר אינם בידך . ותמלא לבבך יראה ואימה מפחד ד' והדר גאונו . ותפחוד תמיד מהאויב העומד לנגדך רק לשטן לך . ושפכי כמים לבך נוכח פני ד' להצילך מפח יקוש . מבור שחת . מטיט היון . ואת אשר בכחך לעשות עשה . (ג) והיראה הזאת נוהגת בכל אדם כי אין לך אדם שאין יצה"ר שולט בו . ואין לך שעה שאין היצר שולט בו . כי האדם גם כי יתגדל ויתחכם ויתעטר במעשים טובים ראוי אליו לפחוד מיצרו כאשר בתחלה . כי לא יעזבהו ולא ירף ממנו גם עד זקנה ושיבה . כמאמר אל תאמין בעצמך עד יום מותך . וכבר ידענו כי יוחנן כהן גדול שימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי . א"כ ראה ובחון מה מאד עמקו תחבולות היצר על האדם . כי הוא צופה ומביט מראשית האדם עד אחריתו להומו ולאבדו . ואת כל צעדיו יספור ועד יום מותו יחכה לו להפילו ברשתו . ללכוד אותו במצודתו . ולא תאמין במה אשר יבטיחך לבך לאמר שלום יהיה לי כמו שנאמר (משלי טז) ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו . הלא רבא הוא דאמר (ברכות ס"א ב') כגון אנא בינוני . והיראה הזאת ראויה אל כל כתות בני אדם הקטנים והגדולים וטובים חסידים ואנשי מעשה . אשר עליהם יארוב היצר בהשתדלות היותר גדולה . כמו שאמר אביי על מאמר כי הגדיל לעשות . ובת"ח יותר מכלם (סוכה נ"ב א') וכן אמרו (שם) כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו . לכן שיתי בליל צלך להצילך מכף האורב אשר יארוב לנפשך . וד' יהיה בכסלך .

פרק שמיני

רע כי כמו שאין איש מאישי בני אדם בטוח בעצמו מפגיעת היצר בו . ואין יום מימי חייו ולא רגע מרגעיו שלא יוכל ללכוד אותו ברשתו בהתעלם ממנו כי דוב אורב
לו

שיורי מדות

רובץ . הוא היצה"ר עומד ומשמר לך כי מיד כאשר תתעלם משמירתך ממנו . יקום אליך ויטעיאך כי אליך תשוקתו להרוס עמך ולהפילך . אבל אם תתעורר אתה עליו ותזדיין לנגדו בתמידות להרגיז היצ"ט עליו אז ואתה תמשול בו .

(ג) ומה יקרו לי בזה דברי פי החכם . מכל אדם ע"ה (משלי י"ד) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות . והדבר פלא . שלא ביאר איזהו הדרך הזה . אבל דע כי כבר נאמר (איוב ה') כי אדם לעמל יולד . וחז"ל אמרו (אבות) כל תורה שאין עמה מלאכה כו' הורו בזה כי האדם אשר יראת ד' נגד פניו הנה כל הימים אשר הוא חי הוא רק בעמל ויגיעה . כי יש הולך בספינה מלמעלה למטה . ויש הולך מלמטה למעלה . והחבדל כי ההולך מלמעלה למטה . אינו צריך לייגע א"ע להמשיך הספינה כי גם מעצמה תלך בכח מרוצת המים כי ילפתו ארחות דרכם . אמנם ההולך מלמטה למעלה . נגד מרוצת המים . הוא צריך ליגיעה גדולה כל רגע ורגע . כי אם ירף ידו מעט קט תלך הספינה לאחור . כן צריך האדם להתעמל בתמידות ולעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר . ולא יניח ידו גם רגע . וזהו כל תורה שאין עמה מלאכה כו' . כי בלא מלאכה ויגיעה לא זאת שלא יגיע אל מה שלפניו . אבל עוד ירד לאחור . זה שאמר יש דרך ישר לפני איש . ר"ל אמת כי יש דרך ישר לפני איש להלוך במשרים בלא יגיעה . אבל ואחריתה דרכי מות . לכן אשרי מי שיאחז בדרך השני להלוך נגד טבע יצרו . מלמטה למעלה הנה נגד ד' דרכו לאור באור החיים . וכבר כתבנו דברים האלה בספר שמן המור בבאור ונאמר (קהלת ט') כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה . כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה . ר"ל כי להסכלים זמן החיים ולמות לשחת . אין מהצורך אל האדם לעשות לזה דבר כי מבלעדי מעשהו יהיה הדבר באין ספק . בלי שום חכמה והשתדלות . כי יחיה חייהו בהכרח וימות ויהיה מוכרח . לכן כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך זאת עשה .

היית הולך בדרך בעגלות טעונות סחורה הרבה . ואין איש עמך רק אתה לבדך . ובאמצע הדרך תשמע אשר שמה נהרגו כמה אנשים סוחרים ונאבדו הם וכל אשר להם . ואתה ההכרח לך לנסוע הלאה על דרך מסוכן זה הלא באין ספק פלצות יאחזוך . חיל ורעדה יבהילוך . ואם על זה פקחת עיניך ותתבונן בנפשך הלא מה אשר בידך הבל וריק . וגם אם לא ירשך זה ותנצל מכף מעול וחומץ העומד על הפרק להכרית כל עובר אורח הלא עכ"ז לא תקח את הרכוש הזה עמך אל מקומך . כי אם אשר יצא ממעיך הוא ירשך . ואולי שונאיך המבקשים להדוף אותך ממצבך . המה ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך . ואם היית נלכד ביד הרוצח . הלא אלקים יבקש את נפשך להחיותה . ואולי הרוצח ירע לעצמו יותר מאשר יעשה עמך . ואולי עוד יסבב לך הצלחתך כמאמר אתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטובה. גם אולי לא יתאכזר עליך כי יהיה עליך חוט של חסד מאת האלקים ית' כמו שהיה בפגישת יעקב בעשו אחיו . ואם על הקקיון הזה חסת אשר בין לילה היה ובין לילה אבד . וחסת וחמלת ופחדת על אפשרית אבדתו ממך . ואיך לא שמת לבך לחוס על נפשך היקרה . מרגניתא טבא . חצובה ממקום גבוה . חלק אלק ממעל ואיך לא פחדת בראותך עצמך נמצא מאפשרי המציאות להשגת תכלית רחוק . כי רב ממך הדרך . כמליצתם ז"ל (כתובות ס"ז ב') אורחא רחיקא וזודא קלילא . ובידך הון עתק . אחר אשר מפתחות של כל העולמות בידך מסורים . לנתוש ולנתוץ לבנות ולנטוע . כמאמר (דברים ל"ל) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב כו' ומלאך אכזרי עומד לנגדך וחרבו שלופה בידו להטותך מן הדרך ואתה יחיד בודד וגלמוד . אין איש אתך ללחום מלחמתך כמאמר (אבות) אם אין אני לי מי לי . ואין לך כח לעמוד נגדו כי אם בצעקה ודאגה בתפלה ותחנונים עד אשר מעם ד' צבאות תפקד ברעם וסופה וסערה ולהב אש אוכלה להעמידך בקרן אור תורה כמאמר (קדושין ל"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום . ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו . ועתה נפשי המשכלת . מהאמת נעדרת . אשר כל דעות לא אנס לך . כי בהם תרגלת מנעוריך . כמאמר (תהלים נ"א) ובחטא יחמתני אמי . ונאמר (שם ס"ט) טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת שטפתני . לכן נפשי שפכי לבך כמים . האנח בשברון מתנים . כי לקית בכפלים . שברך גדול כים . ולבך בריא אולם . מאד מאד תזעק בהבליך על כי טחו מראות עיניך . ואזור כגבר חלציך ללחום מלחמתך נגד דוב אורב הנמזג ברוחך ומשותף בנפשך וימשול עליך ומחבל כרמך מדעתך ושלא מדעתך . (ג) צופה ומביט רק להדפך ממעמדך . להרום קיומך . להדיחך ממתנך . להשניאך בעיני אדוניך . הוא אביך קנך . המבקש את נפשך לעטרה ולהדרה ולהתפאר בה להאכילה מלחם אבירים . להדרה מזיו הדרו . להעלותה מעלה ממעל לכוכבי אל . לולי כעס אויב אגור

שיורי המדות

גדול ותרץ האשה ותמהר להכין כמה מאכלים . והניעה לו מטה בכרים וכסתות . ויהי בלילה קם האיש הזה ממשכבו וגנב והריק כל התיבות . ויעמוס על מרכבו ויברח . ויאמר הבעה"ב עתה למי אאמין . ואת מי אכבד . ויתייעצו ויעשו סימן ביניהם . כאשר יבוא אורח ויצוה להכין לו מאכלים ובתוך כך יריץ אל האכל להשגיח על העגלו וכן באמצע אכילתו יריץ בכל פעם ויגנם באמתחתו ובשמלותו . זה סוחר הוא . לא גנב . ואם לא יחוש על זה . גנב הוא אין באמתחתו מאומה . כן האדם בא אל עולם זה לקנות סחורה תורה ומצות . והוא גר . ואם לא יחשוב כל רגע לשמור א"ע מגניבת היצר הגונב דעתו להוליכו בתוהו לא דרך . ודאי כי אדם זה הוא עצמו גנב . וחוטא כל ימיו וגונב דעת הבריות . וזהו בואו ונחשב כו'.

(ג) וכבר כתב החסיד ז"ל בחו"ה (שער ה' פרק ה') בן אדם ראוי לך לדעת כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך כו' . ואתה מתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך כו' והוא מורה אותך בדברים הממיתים לגרשך מארץ חיים כו' ואם תהיה נזהר ממנו תנצל ותמלט . עכ"ל . אשר מטעם זה אמרו רז"ל (ברכות ה') לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר . ומאמר לעולם מורה כי אף אמנם כי נדמה בעיניו שהיצר אינו אויב לו ולא מבקש רעתו . ואינו מפתהו לשום חטא . ידע שזה שקר . כמאמר (בראשית ד') הלא אם תטיב שאת . פי' אין לך דרך ממוצע כלל . רק או אם תטיב תקבל שכר . או אם לא תטיב תדע בטח כי לפתח חטאת רובץ

בשכל והבנת העושה . כמו שנתנו החכמים ז"ל כלל על זה ואמרו (מכות יז א) לעולם יהא אדם ערום ביראה . כי פרטי חקי המצות המה ענינים עמוקים ונשגבים . עד כי חז"ל אמרו (הוריות י"ג) גדולה עבירה לשמה כו' . לכן אחי הזהר בעצמך להיות פקוח עינים בעשותך מצוה מהמצות ולא תאמר כי נכון לבך בטוח כי מגדול עון מעוזך ומשגבך . ויצרך הרע כבר השלכת אחרי גויך . וכבר עשית לך גדר מזה וגדר מזה . דע כי גם שם יש לאל ידו להפילך בהבלו . כי לא ירף ממך כל ימי היותך על האדמה . הוא שאמרו חז"ל (יומא ל"ט ב) הבא לטמא פותחין לו . ולא אמרו מניחים לו . כי מאמר פותחים יתכן בענין שהיה סגור ומסוגר . ובענין זה אין סוגר ואין פותח . ומדוע אמר פותחים לו . אבל הבנת הדבר כך הוא . כי בנין גדול הנעשה קטוניות קטוניות . והדריו חדר לפנים מן החדר . ומכל חדר בפ"ע יש פתח לצאת בו לחוץ . אז גם הנכנס בו חדר לפנים מן החדר אם יאבה לצאת מן החדר הפנימי לחוץ . פותחים לו גם שמה לצאת החוצה . כן הדברים אמורים בענינינו . כי גם האוחז בעסק מצוה אשר היא מעולם שכלו טהור ומבדלת אותו מן הטמאה . הנה פתח פתוח לפניו להוציא להניחו על אופן שיוכל להטוא ולבוא לידי טומאה . וזהו מאמר פותחים לו . כי פותחים לו אופן אשר בה יפעול פעולתו ע"י הע . והוא אך בהשתנות פרטי החקים אשר בחק המצוה . — ע"כ בן אדם האה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר חמד אלקים . תשגיח מן החלונות תציץ מחרכים בכל פרט ובכל חלק מחלקי המצוה אם הוא כפי החקים המקובלים אצלנו והיה ערום ביראה . הן זאת היתה תפלת דהע"ה (תהלים קיט) אל תשגני ממצותיך . ר"ל שלא יזדמן לו שגיאה ממעשה המצוה עצמה לעשותה בהעדר החק הראוי אליה . או ראוי באמת בעת לבטלה מפני מצוה אחרת אשר באה לידו דלקיים שניהם אי אפשר אם לפי הזמן או איכות גופו ומקומו . כלל הדבר בל צעדיך תספור . ומעגל רגליך תשקול בפלס ומאזני צדק ותשגיח בדבר אשר תבחור אתה אולי עצת היצר היא להחטיאך להטותך הדרך לא טוב . כי הוא משגה עור בדרך אשר הוא הולך . יפרוש מכמרתו עלי נתיב הישר לפני איש ללכוד אותו בחרמו . ויורהו ויאמר לו דברים כדברי היצר הטוב . ויתן שמחה בלבו לאמר האח הקימותי דבר ד' . מצוה גדולה עשיתי . ונפשו תגיל בד' בקדוש ישראל תתהלל . ולא יודע כי בעמקי שאול הוריד הייתו . אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי . בשלוח מראדך בלאדן ספרים ומנחה אל חזקיהו . ויבוא ישעיה ויאמר אליו מה ראו בביתך . ויאמר חזקיהו (ישעי' לט) את כל אשר בביתי ראו לא היה דבר אשר לא הראיתים באוצרותי . ועלינו להאמין בחזקיה שכל מעשיו היו לש"ש . כמה שידענו צדקתו ותמימותו . שאמר (שם לח) זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם כו' . גם ראה ראינו גודל שמחתו עד שאמר והרחיב הדבור לפני הנביא בדברים כפולים ומלות שונות . את כל אשר בביתי ראו . לא היה דבר אשר לא הראיתים באוצרותי . ואנחנו הלא עינינו רואות כי כל זה היתה עצת היצר והתחכמותו . עד שאמר לו הנביא שמע דבר ד' צבאות הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך כו' . ומבניך אשר יצאו

שיורי המדות

ויענישם ג"כ בעונשים מתחלפים כי כאשר הוא ית' רואה בבני אדם שאינם עושים כל מאומה מן הטוב . גם הקב"ה יעשה כן ויקפוץ ידו לבלתי לתת השפעתו כל מאומה . כמאמר ועצר את השמים ולא יהיה מטר . וכאשר יעשו המצות אבל ישנו החקים . גם הוא ית' יעשה כן . יתן מטר על הארץ אבל לא בעת הראוי ולא במקום הראוי . ויהי המטר עוד סבה להפסיד הצמחים . ולקלקל התבואות והפירות ולשנות את טעמם ויתקיים בהם מאמר (ויקרא כ"ו) וזרעתם לריק זרעכם כו' . הוא שאמר הנביא (ישעי' כ"ד) והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות חלפו חק הפרו ברית עולם . המליץ על הארץ מאמר חנפה . לאמר כי תעשה משפטה כמשפט החונף ; אשר לפי הנראה לעין היא ברכה . ובאמת היא קללה וחסר . והארץ חנפה תחת יושביה . יען כי עברו תורות . שלא למדו . ועי"כ חלפו חק . יעשו מצות אשר כפי הנראה היא מצוה ובאמת היא עבירה . ועי"כ הפרו ברית עולם . כי כולם ישנו את חקם . ואמר אם בחקותי תלכו . שתהיו עמלים בתורה . ועי"כ ואת מצותי תשמרו אז ונתתי גשמיכם בעתם . כלומר גם העולם בכללו לא ישנה את חקו .

לו בתמידות. כן אין דבר מהדברים מובטח מפגיעת היצר. ולא תחשוב כי אין היצר שליט באדם כ"א לתת לפניו מכשול עוני. להחטיא אדם בדברי עונות. לא כן הדברים. כי כמו אשר ביד היצר להשחית נפשך ע"י עבירה. כן יש בכחו להכשיל אותך עם דבר מצוה מן המצות. באור זה. כי עניני בני אדם מתחלקים לכמה סוגים. מהם דברים המיוחדים להחיות הגופות או להפסידם ולהמיתם. כמו עניני אכילה ושתיה. כאשר יאכל האדם את הראוי לו ימצא חיים. וכאשר יאכל מן הדברים המיוחדים להזיק או להמית. ישחית נפשו. ועל דרך הזה ג"כ יש בחיי הנפשות. מצות עשה ול"ת המקיימות הנפשות לחיי עולם. והעובר עליהן מאבד טובה הרבה ומפסיד הוויתן וקיומן הנצחי. אכן דע כי גם הדברים המשלימים הגופות להמשיך החיים והמציאות גם המה יפיקו תועלת האדם אך אם ישמור חק הראוי והשיעור הראוי אליהם אז רב תבואות בכח כל דבר בבחינתו וסגולתו המיוחדת לו. אבל אם האדם ישגה בהם ברוב אולתו. לבלתי עשות ככל חקות הדברים בשיעוריהם וזמניהם כמשפט הראוי אל איכותם וכמותם ועתותם. הלא יבגדו בו. ויפעלו פעולות הפכיות. כאשר עינינו רואות כי גם המאכלים הטובים ממיתים בני אדם אם היא אכילה שאינה ראויה לפי הזמן או המקום או האדם. ולהיפך יחיה בקחתו מן הסמים הממיתים ע"י עשותו אותם בתיקון הראוי כפי החקים הנודעים בחכמת הרפואה. כן וכן יזדמן אל האדם בענינים המשלימים הנפשות. והמפסידים והמשחיתים את זיו תפארתה. כי כל מצוה יש לה חק וזמן. מוגבלת בכמותה ואיכותה וכוונתה. ובאדם כאשר ישמור את חקו הראוי לענין מן הענינים. יפעול פעולתו. ותתעלה ותתקדש נפשו ונשמתו. אבל אם יבגוד ויתעלם משמור חק הראוי אל המצוה. הלא יהפך המצוה לעבירה. כמאמר (איוב ב') ויהי היום ויבואו בני האלקים להתיצב על ד' ויבוא גם השטן בתוכם. ר"ל בתוך עדת המזכירים זכות העושים מצות בא גם השטן בתוכם ואומר הלא לא מצוה היא רק עבירה גדולה. וכמאמר (קהלת ג) במקום הצדק שמה הרשע. ר"ל גם במעשי המצות משותף חלק הרשע. (א) והחקים ההם אשר אל מעשי המצות מהם מבוארים בתורה שבכתב. ומהם בתורה שבע"פ. ומהם התלויים

בשכל

שיורי המדות

(א) וכמה יוכח עי"ז מאמר (ויקרא כ"ו) אם בחקותי תלכו כו' ונתתי גשמיכם בעתם כו' באור זה כי כבר אמרנו לפניך כי גם בדברים המשלימים הגופות יש חקים ואופנים ותנאים ידועים איך וכמה ומתי. כי אם תאכל בשר בזמן הראוי ומקום הראוי ושיעור הראוי אז יערב לך ותהיה בריא אולם. דשן ושמן. ובשנותו תנאי אחד מן התנאי'. אם בכמות ואם באיכות יסבב לעצמו חולי או ימות. ולכן המו"מ אם יעסוק במו"מ כפי ערכו ואיכותו וכפי זמן הראוי לזה ירויח ויצליח. ואם ישנה חק אחד יפסיד מה שבידו. ומאלה תקח משל על כל עניני עוה"ז. ממה שאתה קם מזה עצמו אתה נופל. בהשתנות רק לדבר אחד מן התנאי' הראויי' כאמרם ז"ל (ב"ר ט') טוב זה מלאך החיים מאד זה מלאך המות. היינו כי כל הפעולות אל הממשיכים החיים והמסבבים המות יסבו ילכו על מאזני משפט ממערכת ההנהגה. וגם כי אנחנו לא נדע מה משיעור ההנהגה. עכ"ז בדרך כלל מסרה התורה הקדושה אלינו שיעור מוגבל לאמר כי ראוי לאדם להזהר בעצמו לבקש מה שיספיק לו בכל עניניו בשיעור טוב לבד. ולא לרדוף אחר טוב מאד. היינו לבקש מותרות. כי הוא דרך הרע והמות. כן ראוי אל האדם שלא לשקוד ושלא לבקש רק את הטוב לבד. זה שרמזו לנו ז"ל טוב זה מלאך החיים. מאד ר"ל כאשר יבקש מותרות ושיהי' לו טוב מאד זה שליח אל המות. וכמו אשר בעניני הגופות החיים והמות מוצאם ומובאם ממקום אחד. היינו בשנותו חק מן הדרכים המחוייבים להנהגתו כן בעניני המצות אשר הנפשות כלולים בהם בד' הקצוות הנ"ל. כי כל מצוה יש לה חקים ודינים באיכות עשייתה וזמן עשייתה והכוונה והמחשבה הראויה אליה כמו תפלין אם ישקוד בלימוד הלכותיה וכל פרטיה ודקדוקיה לכל חקותיה לדעת איכות עשייתם וזמן הנחתם. והמחשבה הראויה אליהם ימשוך לעצמו החיים ובשנותו חק מחקי המצות. אם במעשה ואם בכוונה שלא לשמה וכדומה מן השינויים. ישיג ממנה ההיפך. אמנם דע כי השוגים ותעים מדרך ד' יתחלקו לג' סוגים. או שיהי' מושך את ידיו לבלתי עשות שום מצוה מהמצות או שיעשה המצות אבל ישנה את חקם ומשפטם בשינויים וחלופים והקב"ה במעשה ידיהם יתן להם.

ויענישם

בדרך חפצו. כי אם יחפוץ האדם לחמוד הון ועושר (א) היצר מפתהו בזה החשק לגנוב ולגזול וללסטם את הבריות. ואם חפץ האדם בנשים מפתהו לעשות בהם שלא כדת. ואם חפץ האדם בכבוד יפתהו להתגאות ולהתפאר בקלון חבירו ולהשתרר על הצבור. ולשפוך דם אדם באדם בגאוה ובוז. ואם חפץ האדם בלמוד התורה ובעשיית המצות. אין אל היצר דרך בלתי באופן זה שאמרנו בפרק הקודם. כי אין יכולת ביד היצר להתנגד אל הטבע לעשות אל האדם טבע חדשה ורצון אחר שיחפוץ בדברים שהוא שאט בהם ושונא אותם. רק מניחו אל טבעו וחפצו. ובערמה יהדפנו אל אחת מן הפחתים עם מה שמתעהו ומטעהו ומסבב לו לעשות המצוה בפנים חדשות ואז תהיה המצוה מהודרת ומקושטת ביותר שאת ויתר עז. והאדם למראה עיניו ישפוט. ולמשמע אזניו (עצת היצר) יוכיח. כי יקנה עולמו בשעה אחת עם ענין זה. ובדבר הזה עצמו למשואות נצח יפול. והיה זה לו לפח ולמוקש. כי מה האדם שיבוא אחר המלך ית' ואחר

שיורי המדות

תחזיק את עצמך לקטן ואיש פחות לבלי לבקר ולהתחכם על מצות ד' אז כאחד מבני ישראל אתה.

(א) וכבר מצאנו על אמתת ענין זה מאמר שלם (ברכות י"ד) הנהו חמשה ברכי נפשי כו' עד מה הקב"ה מלא כל העולם אף הנשמה ממלאה את כל הגוף. הורו לנו ז"ל כי אין טוב התפלה והרגשה אל איזה תאוה מן התאות כ"א מהמחשבה כאמרם ז"ל עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה אינון. ואם האדם יעבור ממחשבתו שלא להעלות על לבו דבר מן התאות לא יהיה לו טוב תאוה. ולזה נאמר על האדם שהוא מתפתה מילדו כי לולא יטעה האדם בתאותו לחשוב הדבר להגון ולאוי. לא היה חוזר עליו לעשותו ולהקים מזימת לבו. ולכן אמר שהמע"ה (משלי ד') מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים (וכמ"ש בשיורי המדות בא' מלאמון) וזהו מה הקב"ה מלא כל העולם שאין מקום ריק ממנו ושפעתו. כי לולא שפעתו היכולת לעושי הרע היו כלים ואובדים וכרגע שאול יחתו. וכמאמר (תהלים י"ד) ראית כי אתה עמל וכעס תביט. וגם לתת בידך. ובמקום אחר התפלל על זה ואמר (שם ק"מ) אל תתן ד' מאויי רשע זממו אל תפק. אף הנשמה מלאה כל הגוף. ובלעדה לא יריס כל כלי מכלי התאוה. והעד הנאמן ע"ז. כי לעולם לא יזדמן באדם כ"א תאוה אחת. המשתתפת עם הרצון. וכל שארי התאות כלם שקטים ונוחים בעת אשר הרצון בוחר ומתדבק לאיזה תאוה או גברה עליו דאגה או פחד. לא ירגיש עוד שום דבר מן התאות. כי כלם ישנים ותרדמת ד' נפלה עליהם. וזה מופת נמרץ אשר מבלעדי המחשבה היא רצון הנשמה אין מקום אל שום תאוה להתקומם. ולכן כאשר הרצון מתייחד ומטריד עצמו בשלמות בענין אחד אין לו רעיון עוד לשאר ענינים. וכן אם ילמוד תורה בלב טהור ורוח נכון. בלב שלם ונפש חפצה אחרי הבחנתו וידיעתו באמונת אומן כי אין לאדם תכלית אחר טוב ממנו. כי רק בעבורו נברא וזה כל פרי מציאותו ומעמדו. אז יסורו ממנו כל הבלי תאות עוה"ז וכל מחמדיו. לא יטעו אצלו שום רושם כלל בעת עסקו בתורה ובמצות. לא כן אם כל עסקו בתורה או במעשי המצות מגדל תאותו וגאונו להתכבד בעיני אנשים. לקנות שם כבוד וגדולה הנה יהי' לו מופת על חנופתו ועל השקר אשר ביתינו המעשים ההם בעצמם. כי פעמים יעשה כך ופעמים יעשה בהיפך כי מגדל התאוה בשקר בהם. ומגדל התאוה יעזבם ויעשה בהיפך וזהו מכון במאמר (ירמי' ב') מה תטיבי דרכך לבקש אהבה. ר"ל גם כאשר תעשה הטוב הי' זה רק לבקש את שאהבה נפשך. לכן בעבור כוונה זאת עצמה גם את הרעות למדת את דרכיך. תעשה ג"כ ההיפך. וזהו ג"כ מאמר (תהלים נ') ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך. מן השפה ולחוץ. והעד. אם ראית גנב ותרץ עמו כו'. ומה יפה אמרו חז"ל (עירובין נ"ד) ערוכה בכל ושמורה. אם היא ערוכה ברמ"ח אברים. כלומר כי הרו אלפו ממנו הרגשות כל התאות הטמונים בכח הגוף והם ישנים. אין מעיר ואין מקיץ. זה לו לאות כי עסקו בלמוד התורה ברצון נבחר ומעולה. בלב שלם. ואז תהיה אצלו שמורה. כי זה משפט כל הדברים שיעשה האדם ברצון שלם. כפי גודל דבקות הדבר ברצון. כן יארך זכרונו. אשר ע"כ נאמר בשר המשקים ולא זכר שר המשקים את יוסף מיד וע"כ וישכחהו לאחר זמן. וזהו אם היא ערוכה ברמ"ח אברים אז היא שמורה. והבן.

יצאו ממך כי יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל . וגם זה לך עד נאמן על עשותו ענין זה בתום לבבו רק לש"ש . כי נעדרה בכתוב החרטה . כי כן מן הראוי להודיע החרטה אל מי שיודע מקרה המעשה . כמו שכתוב בדוד מלך ישראל ע"ה (שמואל ב' י"ב) ויאמר דוד אל נתן חטאתי לד' . כמאמר חז"ל על ענין זה (יומא פ"ו ב') כתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה . וכתיב מכסה פשעיו לא יצליח . כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם . וכן ענין שאול במלחמת עמלק שגגה יצאה מתחת ידו ולבו היה תמים לש"ש . וברוב תמימותו וענות צדקו לבלתי התגאות על ישראל שמע לקול העם אשר חמלו על מיטב הצאן והבקר למען זבוח לד' כו' (שמואל א' ט"ו) ויאמר שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה . (ג) ועוד הרבה אשר עם גודל חסידותם שגו ותעו מן הדרך והכל לש"ש . וקלקלו להם וקלקלו לאחרים . כי זה מערמת היצר לעשות ממצוה עבירה ומעבירה מצוה . והוא מתלבש בלבושי יצר הטוב . ומפתהו לעשות מצוה . בהתלהבות נפלא בלב ונפש . ובקרבו ישים ארבו . וקח לך משל לאב ובניו שברחו מבית האסורים שהיו אסורים שם . ויהי בדרך ברדתם מן העגלה ברחה העגלה מהם . והיו הולכים ובוכים במרת נפש מאד . ויאמר להם אביהם דעו בני כי לא טוב לנו ללכת כולנו יחד . הלא בל ישענו ומבטחנו רק אולי יזדמן ויפגענו מי ומי מהנוסעים לדרכם ויעשה עמנו חסד לקחת אותנו חנם על העגלה . וזה מן הנמנעות שיקח כולנו על העגלה . לכן זאת עצתי לחלק חברתנו על פרשת דרכים . וד' ימציא לכל א' בדרך אשר הוא הולך . וצוה ואמר להם כאשר תמצאו איש נוסע לא תשאלו אותו אל איזה מקום הוא נוסע . ואנה הוא הולך . כי מה לכם בדבר זה . רק זאת תשאלו אותו . אולי הוא נוסע אל המקום אשר אתם בורחים משם . ויהיה הוא עוד סבה להביאכם אל מה שאנחנו בורחים ממנו . הנמשל דהע"ה דימה אותנו לבורחים מן הסכנה . כמאמרו (תהלים כ"ה) אחישה מפלט לי מרוח סועה וסער . היינו כי אנחנו בורחים מן המות עם השקידה על המזונות להחיות הגוף . ומן העונשים שאחר המות בשקידות התורה מפי חכמיה ונבוניה . אכן את הדבר הזה מהצורך לחקור תחלה אולי אנחנו עוסקים בדבר זה עצמו אשר כל רצוננו לברוח ממנו . ועסק זה עצמו יביא אותנו ח"ו לחתקרב אליו . בקשת רמיה . כמאמר (איוב ג) כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגורתי יבוא לי . כי אם נתחבר ח"ו לאיש כוזב וחונף . תועה ומתעה . אשר עליו אמרו (יומא פ"ו ב') מצוה לפרסם את החנפים . הנה הוא יגש ויתקרב אל מה שברצונו לרחק ולעזוב . ומה טוב ומה נעים עצת חז"ל אם הרב דומה למלאך ד' צבאות יבקשו תורה מפיהו כו' (חגיגה ט"ו ב') ר"ל כי ענין המלאכים כן הוא שלא לשנות את תפקידם . כי המה עושים דברו לשמוע בקול דברו . ר"ל כל כוונתם בעשייתם לשמוע ולעשות את אשר אמר להם ית' . וא"כ איך יזדמן בהם השינוי בדבר מה . לא כן האדם מעורב טוב ברע . ומה נקל אצלו לעשות המצות בעבור השגות איזה תכלית . להתכבד בעיני אנשים לבוא ליקר וגדולה וכדומה . וא"כ מוכרח הוא לשנות . כי כל עוד שאין בני אדם רואים התחדשות והשתנות במעשיו ובמנהגיו . לא ישנו אותו לטוב בין אנשים . זה שאמרו אם הרב דומה למלאך ד' צבאות אשר עבודתו עבודה תמה ואמתית רק כאשר צוה ד' ית' . אז יבקשו תורה מפיהו .

פרק תשיעי

נעילת זה הוא כי כח היצר לבוא אל האדם ברצון וחפץ האדם . באור הדבר . אין היצר שליט לעשות חפץ לאדם על דבר אשר לא חפץ בו . כ"א להחזיקו

בדרך

שיורי המדות

(ג) ומלי דברי בזה זכור אזכור מה ששמעתי מפי אדמו"ר הגאון מו"ה אליעזר הרל"פ נ"ע כי זה כל חטא שאול מה שהתחכם נגד מלות הנביא . כי הנביא אמר לו והמתה מאיש עד אשה כו' משור עד שה כו' . והוא העלה על לבו כי הראוי להקריבו לקרבן ראוי יותר מהביאו בחיים . והנביא ע"ה אמר לו כי זה שגיאה גדולה . הנה שמוע מזבח טוב כו' . מה לך להתחכם ולחקור איזה יכשר לא יכשר לעולם מה שיעלה על רוחך . רק הדבר אשר צוה ד' אותו תעשה ותצליח זה הדבר אשר אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך . ר"ל אם

תחזיק

נבדל מרוחק ונעזב מכל סוגי תאוות העוה״ז ותענוגיו . והעיד על עצמו ואמר הלא כן בקודש חזיתיך . כלומר גם בהיותי בירושלים עיר לא תחסר כל בה חזיתיך ג״כ בדבקות נפלא זה — ועל הרוב תמצא זאת בנערי בני ישראל . כי הרך בשנים אינו מלומד בנסיונות הוא מתלהב לפעמים אל דבר וחושב שכבר הגיע אל מה שהגיע . והמלומד בנסיונות שוקל זאת בפלס ההכמה פן היא עצת היצר להרבות קנאה ושנאה ולסבב מחלוקת בישראל . או לעסוק בדברים שאין בהם רק בטול תורה . ולפעמים השחתת הגופות ובכללם גם השחתת הנפשות . ולבם לשמים . יעשו מעשיהם לש״ש . ושמחים כעל כל הון . ע״כ אחי ורעי חוסו נא חמולו על נפשכם האצולה מגבהי מרומים . כי בת מלך היא . ואנה תעזבו כבודכם . והיה לזכרון בין עיניכם מאמר המלך החסיד ע״ה הנ״ל מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי . וכמו שנתבאר כוונתו . ובבוקר בקום האדם ממשכבו יתן אל לבו כי הוא מסוכן בכל רגע ורגע מרעב השונא דוב האורב וצודה את נפשו לקחתה . ואתה בן אדם תאזור מתניך . וקמת והלכת ללחום מלחמתך . ולא תשים דמים בביתך . ובכל שעה משעותיך וכל עת מעתותיך חרבך על ירך תהיה חגורה . ערוכה בידך ושמורה . מפחד התמידי אשר על האדם מפגיעת היצר . כי ברע הוא . יורה זקים חצים ומות בסיר הבשר ודם . ומאלקים ית׳ תשאל עזרה ועוז להנצל מפח רשתו . ניאיר עיניך באור תורתו . לשבוע בהקיץ תמונתו .

פרק עשירי

עוד ראה והתבונן ובכל קניניך קנה יראה מאימת הדין והמשפט המוחלט על כלל בני אדם . כי האדם מוכרח להשיב גם על כל נעלם מטוב עד רע . כמאמר (קהלת י״א) שמח בחור בילדותך כו׳ ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט . ואמר עוד (סס י״ב) כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע . וכבר נתבאר מאמר על כל נעלם (בס׳ ידי משה להגאון מהר״ם אלמושנינו) כי המשפט יהיה לא לבד על הנגלה ממעשיו ממה שעשה בפועל ידיו . אבל גם על חלק הנעלם יבוא ג״כ במשפט . כי גם ההרהורים והרעיונות והכוונות אשר חשב במעשיו הכל ערוכים ושמורים לעת מועד והוא מוכרח להשיב עליהם . וזהו כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט על כל נעלם . על חלק הנעלם אשר בהמעשה אם טוב ואם רע . כי כן דרך העשיה אשר יש לו עסק במקום ידוע . ושולח לשם נאמן ונותן בידו סך עצום מה שיצטרך אל השלמת העסק . וכאשר שלמו ימי העסק אז הוא קורא אותו אל ביתו . ועושה עמו השבון על כל פרוטה אנה הוציא ובאיזה אופן . אם לתקנת רבו להשביח מקחו או לתאות נפשו . ואם יצדק בחשבונו יראהו אדוניו פנים שוחקות . ואם ימצא עול במשפט הנהגתו יגיעהו אופל וצלמות . יתכם בצעיף הבושה ויתעלף . וימר לו מאד מה שהרויח לעצמו כי עתה נתגלה נבלותו . כן הקב״ה בשלחו את האדם על אדמת החיים בעבוד העסק הנכבד לשמור את דרך התורה והמצוה . הלא צבא לאנוש עלי ארץ . והוא ית׳ נותן לו זמן על משך ירוע אל השלמת העסק כפי אשר שיערה חכמתו ית׳ וכאשר יתום הזמן אז הוא נקרא לתת חשבון על משך הזמן הזה במה הוציאו . ואם הוציאו על סחורת אדוניו . על התורה ועל העבודה . נאמר בו (ישעיה ג׳) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו . ואם הוציא הזמן על תאות לבו אמר עליו אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו . ומהשבים וסופרים ומונים כל הלקיעתיו ורגעיו אשר במשך הזמן . וכן כל מעשיו יבואו במשקל עם הכנת לבו ושכלו ויכלתו ורוח מבינתו . ואם נהג בהם והוציאם לעבודת יוצרו או לעבודת יצרו . וכבר יש לנו ערב נאמן אשר הבטיח אותנו על דבר זה שבאין ספק ינצל בצבי מיד היצר . והוא התנא האלקי עקביא בן מהללאל ע״ה שאמר (אבות ג׳) הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה כו׳ וא׳ מהם ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון כו׳ . אשר התבוננות זאת יועיל באין ספק יותר מכל צרי גלעד . לרפאות את שברו . להשמר מכל חטא ואשמת דבר . ולהזדרז אל העבודה

הנבחרת

ואחר משה עבדו וישראל עמו ונביאי האמת וחכמי כל דור השרידים להתחכם על דברי תורתנו . על הקבלה האמתית אשר בידינו לעשות שום שינוי בהם ובפרטי חקיהם ובשיעוריהם וזמניהם . כי כלם מרועה אחד נתנו . ואנחנו לא נדע בהם מאומה מפעולתם ואיכות סגולתם . הן זה משפט איש חולה . הוא במכאוב על משכבו . בבוא אליו רופא חכם מפורסם הנודע בשמו לרב פעלים ומסדר לו סמים ורפואות . שיקח אותם כאשר סדר אותם הרופא . ולא יתערב להרים ידו לסדר אותם בדרך אחר אם בהוספת איזה דבר . או יגרע מהם . כי לא דעת ולא תבונה בו לדעת מהות מחלהו . ולא טבע הסמי מהותם ופעולתם וסגולתם . ע"כ החכם עיניו בראשו יתבונן ויספור צעדיו ומחשב בדעתו אל כל אשר תשאנו רוחו ללכת אנה ילך . ואיך ילך . ומה המעשה אשר יעשה . הטובה היא אם רעה . ולא למראה עיניו ישפוט עליה . ולא כפי העולה על רוחו עליה יוכיח . רק יראה ויביט אם דרך התורה כך היא . אם זה הוא דרך הלכו בו אבותינו מעולם . והנסיון הנאמן הזה כבר בחר בו דהע"ה לבחון בו דרכיו ומעשיו . ואמר (תהלים קיט) מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי . היינו כאשר רציתי לבחון דרכי ומנהגי . אם אין אני שוגה ח"ו אני מביט ורואה בתהלוכות הזקנים אבות העולם ואם דרכי מכוון לדרכיהם ומנהגי למנהגיהם אתבונן ואוכל לדון על עצמי כי פקודיך נצרתי איש החכם יבין אמתת הדברים כי כנים הם . ויעזוב נער את דרכו ואיש בער מחשבותיו . מה לו להתחכם על משפטי ד' ותורותיו . פקודיו והקותיו . יהי לבו תמים לא לחקור חקירותיו . אחר ד' אלקינו נלך ונשמור מצותיו . — וכמה הורו חכמינו ז"ל על הענין הנכבד הזה במאמרם במדרש (כי' סס"ט) שחורה אני ונאוה . שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשי אבותי . ר"ל כאשר אבחר לי אני בעצמי לעשות מעשים כפי אומד דעתי . כפי השערתי . אז שחורה אני במעשי . ונאוה אני רק במעשה אבותי . כאשר אעשה כמו שעשו אבותי . כאשר אבחר בדרכיהם ואעשה כמעשיהם בלי השתנות כל מאומה . הוא הדרך הנאות והנבחר . אז חפץ ד' בידו יצליח . ויאירו לפניו נתיבות האמת . — ודע כי יזדמן לאדם לפעמים כי תתלהב נפשו ויקד יקוד כיקוד אש . כמו תנור בוערה מאופה . וכמה יש לו לפחוד ולדאוג מפני המת המציק . אולי ערום יערום . כי התלהבות אל מצוה ידענו כי רחוק מפנינים מציאותה . ולא תמצא בלתי בהצדיקים התמימים העומדים בסוד אלוק . והצדיקים הגמורים האלה רק יצר הטוב שופטן . אבל בינונים אשר זה וזה שופטן (וכבר אמר רבא כגון אנא בינוני ברכות ס"א ב') כמה יכבד עליו מעשה המצוה עצמה כש"כ שתתלהב נפשו כ"כ . מי יודע אם אינו אש זרה . ורצפה במלקחים לקח מיד נחש שרף והמתי בערה בו עד כי תראה לבת אש בתוך הסנה . והצדיקים האמתיים אשר הגיעו להתלהבות נפלא היה זה להם אחר אשר הפשיטו מעליהם מעיל החמריות . אחר התפשטות הגשמיות . והתגברות כח השכלי . עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה (כמ"ש רבינו הב"י וש"ע או"ח סי' נ"ח) א"כ באנשים כאלה תוכל להאמין אמונת אומן . כי אין בזה אש זרה . כי מה ישעו או מה חפצו בעולמו . כל מחמדי הגופות ותענוגות בני אדם בטלי' ומבוטלים אצלו . אין לו מהם ולא ישיג מהם דבר . והוא מרגיש בעצמו בטול מציאות מפחד ד' ומהדר גאונו . דוגמת יראת המלאכים זעים וחלים מאימת כבודו ית' הבלתי בע"ת . ועתים חשים ועתים ממללים . משתוקקים להתקרב ולהתדבק אל אור זיו העליון ב"ה . כמשפט וטבע החלק להשתוקק להתדבק אל הכל . וברגע יחרדו ירגזו ירעדו ויחילו בסוד והחיות רצוא ושוב . כן אורחות כל ישרי לב התמימים . כי העולה על סולם איך יעלה על המדריגה השני' והשלישית כל עוד אשר רגליו עומדות על מדריגה הראשונה . בלתי כאשר יעקור רגליו ממדריגה התחתונה אז יעלה לאט לאט ממדריגה למדריגה שעליה . כן כל עוד אשר האדם נקשר ועומד בין ההדסים אשר ביון מצולת התענוגים . ובהם יחסה ויתלונן לאהבה . איככה יוכל לעלות אל הר מרום הדבקות בנועם זיו העליון ית' . בלתי אותו שכבר עקר רגליו מלמטה . והוא מרגיש בטול מציאות בעצמו ובכל אשר תחזינה עיניו ותתלהב נפשו לשאת אבר כיונה לעוף ולחסות בסתר כנפיו ית' . היא היא מדריגת הצדיקים הקרובים למעלת הנבואה . בסוד מאמר (דברים כח) והיית רק למעלה [כתנאי] ולא תהיי למטה . ואם חכם לבך תבין מאמר החסיד ע"ה (תהלים ס"ג) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי . בארץ ציה ועיף בלי מים . וכבר הנני

נבדל

מן העמודי' אשר אצל החומות . הוא לא יצעק . כי למה יצעק ואל מי יצעק . רק ינהום נהי' ונהי' על מכאובו אשר עשה לו בעצמו . וזהו ונהמת באחריתך כו' . כי אז ידע את אשר עשה לו בעצמו . לא יתכן בו לומר וצעקת רק ונהמת באחריתך כו' . וזהו ואמרת איך שנאתי מוסר כו' כמעט הייתי בכל רע . אשרי אנוש יזכור זאת . ובן אדם יחשב דרכו . יהי ד' אתו ויכון את צעדו :

פרק האחד עשר

עתה נשאר עלינו לבאר יראה הכוללת כל אדם בזמנים פרטים . ונאמר כי יש ימים אחדים בשנה אשר בהם צריך האדם להגביר יראתו ביתר שאת ויתר עז מכל ימי השנה . והם ימי התשובה . כי בימים האלה נזכרים ונעשים משפטי ד' אמת . והדינים מתעוררים . וכותב וחותם וסופר ומונה ויפקוד נפש כל חי . והבריות בהם יפקדו להזכירם אל כל אשר יעבור עליהם בשנה החדשה . וכל מזונותיו של אדם קצובות לו מר"ה . וחכמינו ז"ל בעצתם הנדיבה הקדימו אותנו להקהל ולעמוד על נפשנו מר"ח אלול לפשפש במעשינו . ולמשמש במפעלינו בטרם יבוא יום ד' הנורא . כי קדוש היום לאדונינו ית' עוד מימי קדם . כי בר"ה נפקדה שרה רחל חנה . ועל ימי הדין אמר דהע"ה (תהלים מ"ט) למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני . ומרובים צרכי המוסר על הימים האלה . אבל אין מקומם פה . וחברתי חבור מיוחד מסודר על ע"ת . העליון ברחמיו יושיעני להוציאו במהרה לאור עולם . ולעניננו לא כתבתי כ"א לבאר כל סוגי היראה למחלקותיהם . ועילת דבר זה דע כי כמו אשר בהזדמן שריפה בעיר יש סכנה גם במקום שאין האש בוער שם . כן כי תצא אש המדה"ד וחמתו ית' תבער בעת מיוחדת לזה . לפעמים נוגעת ופוגעת גם באנשים אשר לא עליהם הי' הקצף . כמו שני באיוב שהי' ירא ד' מאד . ונזכר למעלה בעת הדין ששרה בעולם . ונכווה בגחלתו . וכן תמצא בדברי חז"ל (בזוהר פ' נח) כי רק אחר המבול אחר אשר חרבו פני האדמה נאמר ויזכור אלקים את נח . אבל מקודם לא נזכר למעלה . כי בעת הזעם אין טוב לאדם שיהי' נזכר למעלה וכאשר יבוא זכרונו למעלה נכווה חיו . ולכן לא נזכר נח כל מאומה בעת המבול . ויען וביען כי בימים האלה הנה הנם גם שניהם . כי סערת ד' חמה יצאה והיום בא בוער כתנור כי ד' למשפט שמתו לדון בו ולפקוד נפש כל חי . ונזכרים בו למעלה כל הבריות לנקוב להם מחייתם ופרנסתם . לכן הסכנה גדולה ועצומה עד מאד (א) לכן היתה עצת חז"ל להעיר אותנו
בקול

שיורי המדות

(א) ויש בכתבי האר"י ז"ל כי אותו שהקב"ה אוהב אותו לא ידיניהו ביום א' דר"ה שלא לדבר ממנו מאומה ביום הא' . כי הוא דינא קשיא . וביום ב' דר"ה דינא רפיא . ואמרו דהע"ה התחנן ואמר (תהלים נ"ז) אקרא לאלקי עליון לאל גומר עלי . ובמדרש (בראשית רבה נ"ח) . אקרא לאלקים עליון בר"ה , לאל גומר עלי ביום כפור . ישלח משמים ויושיעני כו' ישלח אלקים חסדו ואמתו . נפשי בתוך לבאים כו' . שהמבין בדבריו הנעימים . כי מלאך המליץ הוא להגיד לאדם ישרו . משל לאביון דר בכפר בין כפריים . והשר שלח לקרוא אותו לביתו ואמר מה זה לך לשבת אצלי ולא תשלם . והחוב הולך הלוך וגדל הלא ידעת כי נקה לא אנקך חובך מעליך אפשיט . והעני עומד ובוכה במרת נפש מאד . ויאמר אליו השר ראה כי עוד זה השטר אעשה עמך כי אמתין עוד ימים אחדים אשר בהם תוכל להשתדל אצל שכניך ויעזרוך שתוכל לשלם החוב . וזה בוכה ועונה אדוני יודע את כל שכני . הוי על כל שכני הרעים והחטאים . את מי מהם אבקש ואת מי מהם אדרוש . הנמשל כי בר"ה במלאותו ית' החוב הגדול שזה חייב בעד משך כל ימי השנה . והקב"ה מתחסד עמו להמתין עוד איזה ימים כמאמרם ז"ל (ר"ה י"ז) בינונים תלוים ועומדים עד יוה"כ . הוא בוכה ואמר אקרא לאלקים עליון בר"ה כו' ישלח משמים ויושיעני . כלומר הושיעני אתה מאולך הטוב מה יועילני זה מה שמתחסד עמי להרחיב לי זמן עוד איזה ימים עד יוה"כ . וכי אקוה למצוא עזרה ועוז מהזולת הלא נפשי בתוך לבאים כו' ובעוד היות השונה בין החוטאים אין באפשר שתהיה מסודרת . רק ישלח משמים ויושיעני כו' ישלח אלקים חסדו ואמתו חסדו הוא החסיד דהע"ה משיח ד' . ואמתו הוא אליהו הנביא זכור לטוב (עי' ילקוט תהלים מ"ג על מאמר שלח אורך ואמתך המה ינחוני כו') .

הנבחרת. ולהתאמץ בכל עוז לקדש א"ע ולהתקשט בקשוטי התורה והמצות דלא יעול בכסופא קמי מלכא. ואל היראה הזאת כלתה לב גדולים וטובים. דהע"ה אמר (תהלים מ"ט) למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני. התימני אמר (איוב ד') פחד קראני ורעדה כו' האנוש מאלק יצדק כו' הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה. אף שוכני בתי חומר כו' (א) והפליגו מאד ביראה זאת מדעתם גודל פחד הדין ועומק הדקדוק שמדקדקים למעלה בחשבון. כמאמר חז"ל (ב"ק ס"ג) כל האומר הקב"ה ותרן כו'. וכן מצאנו בר' יוחנן בן זכאי (ברכות כ"ח ב) שמצאוהו תלמידיו בוכה. ואמר אלו היו מוליכים אותי לפני מלך בו"ד אשר היום כאן ומחר בקבר וכעסו אין כעס עולם ואין איסורו איסור עולם. ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון הייתי ירא. עכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה אשר כעסו כעס עולם כו' ואיני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון על אחת כמה וכמה. וכן מצאנו בשמואל כאשר העלה אותו שאול בבעלת אוב נאמר (שמואל א' כ"ח) ותאמר האשה ראיתי אלקים עולים מן הארץ. ואמרו חז"ל כי שמואל לקח את מרע"ה עמו כי אמר דלמא לדינא מתבעינא (חגיגה ד' ב') ולקח עמו את משה שיעיד עליו כי קיים כל התורה. התבונן נא בדברים האלה ותיקר נפשך בעיניך. למהר ולבהל את תמרוקיה ואת מנותיה. ותמלא את לבבך יראה ורעד מיום הדין והחשבון. כי מי יכלכל את יום בואו. ומי הגבר יוכל לזכות במשפט. והיה בעת יחם לבבך לבלות עת מעתותיך או להשחית נפשך בדבר אשר התורה הזהירה אותך ממנו. אז תתחזק ותעמוד ללחום מלחמתך. ולא תשים דמים בביתך. ותאמר לנפשך מה לך לשמוע קול שריקות מסיתי' ומדיחים. רעיוני' זדוני'. מנאצים קדוש ישראל אדוני האדונים. הלא תענה נפשי עוד חזון למועד ותעמוד בשמי מרומים בסוד קדושים רבה. בין רבבות מלאכי' גבוהי' משרתי' את פני אלקי' צבאות. המזכירי' את ד' אחר כמה טבילות וטהרות גדולות. וחיל ורעדה יאחזון טרם יזכירו בשם הנכבד. ואתה תלך לבטח ותשען. תעשה הרעות ותוכל. לפשוע בעבודת המלך הכבוד ית'. ולחבל מעשי ידיך. כל שתה אחרי גויך. ולא זכרת כי עבד היית לאלקי' קדושי'. ופרקת עלו מעל צואריך. ואיך תשיב פני פחת אחד מעבדי אדוניך בקרוא לפניך זה העבד מרד באדוניו. הככה עושה איש אשר המלך חפץ ביקרו. ומגדלו ומרוממו ומתפאר בו. הלא תשכב בבשתך ותכסך כלימתך. על מעשיך ורוע מפעליך. כמאמר (משלי ה') ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך. ואמר ונהמת ולא אמר וצעקת באחריתך. כי ענין צעקה יתכן באותו אשר מוכה מיד אחר. הוא צועק בקול שיבואו אנשים להצילו מיד מכהו. אמנם ההולך בלילה ונכשל באבן ונפל לארץ או הטיח ראשו באיזה עמוד מן

שיורי המדות

(ב) ובגמרא (ב"ב בתרא פ"ח) על כן יאמרו המושלים בואו חשבון. על כן יאמרו המושלים ביצרם בואו ונחשוב חשבונו של עולם וכבר כתבנו דברים נפלאים (בפי' שביעי מזה השער) בבאור מאמר זה. ולפי הענין נאמר עתה משל לסוחר גדול היה עושה מו"מ על כמה אלפים ולא היה יכול לכתוב ולעשות חשבון לדעת כמה נתן וכמה לקח. לא ההוצאה גם לא ההכנסה. ולא היה בידו לדעת מעמדו איך הוא. והיה במתמהמה מעשיו. לימים שמע על אחד ממיודעיו שבלה מנכסיו והניח ביתו במשכון. כי היה חב לאחרים סובות רבות וכשמעו כל זה הטיח ראשו בכותל לאמר עתה אני רואה דלות מעמדי איך טבעתי ביוון מצולה ואיך אחריתי יותר מרה מפלוני כי אני חייב לאחרים הרבה יותר ממנו. הנמשל גם כי דבק כל איש יסב בעיניו ואין מי רואה חוב לעצמו. עכ"ז מי אשר ברצונו לעמוד על אמתת עניינו. יערוך א"ע נגד הקדושים אשר בארץ המה כמו דוד המלך ע"ה ואמרות מרעיו על שנאמר בו (תהלים פ"ו) שמרה נפשי כי חסיד אני. וכמה הפליגו חז"ל מגדולת ערכו על שנעשה משיח אלקי יעקב (שמואל ב' כ"ג) ואחר כל זוה מדריגתו השפלאה אם תעמוד על חשבונותיו איך העליך ע"ע לעני ואביון ואמר למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני. ואם את אחזה בלחים מהיעמו אחוזי קיל. אשר כל ימיהם הולכים בתוסף ככפל סמון, ואין חשבון ודעת. ומה נעשה ליום פקודה. וזהו בואו ונחשוב חשבונו של עולם. כלומר כאשר נתבונן מה עלה ואיך עלה חשבון של אחרים אז נשכל נעמוד על תכונת מעמדינו ושפל מלכנו.

אבל הצדיקים מדקדקים עמהם כחוט השערה. כי לפי גודל מעלתו וצדקתו גם בדבר קטן יש בו עון וחטא. כאמרם ז"ל (שבת קי"ד א') ת"ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה. וכן שגגתו עולה זדון. — ועילת דבר זה יתבאר לנו מג' פנים. מצד טובותיו. ומצד מעשיו. ומצד נפשו היקרה. הא' כי לאיש אשר אלה לו ועד כה ברכו ד'. ודאי ראוי הוא ומחוייב לעבודה יתירה. איש איש כפי ברכתו אשר ברכו ד'. כמאמר (ויקרא ד') נפש כי תחטא כו'. וביארו ז"ל בספר הזוהר [במקומו] כי הקב"ה יתפלא על הנפש יותר מעל הגוף. משל לקרתני ובן פלטין שסרחו דבר אחד אל המלך. וקצף המלך על בן פלטין יותר מאשר קצף על הקרתני. ושאלו אותו למה. השיב ואמר הלא הקרתני אינו יודע נימוסי. לא הגדלתיהו ולא אומנתיהו. אבל אתה הבן פלטין נפשך יודעת מאד נמוסי והודי כבודי וכל יקר ראתה עיניך. כי הכנסתיך לבית פלטין שלי. וכי ראוי לך לחטוא לפני. כן הוא ית' מתפלא ואומר נפש כי תחטא. ומזה הטעם עצמו ראוי להקדק עם הצדיקים יותר שהמה בני פלטין אצלו ית'. כמו שנאמר עליהם (תהלים נ') וסביביו כו'. — הב'. כי אנחנו רואים בבני אדם אברים חלוקים ומתחלפים. מהם אשר אם יעדרו לא יזיקו ולא יפסידו את הגוף כל כך. ומהם אשר המה מעמד ומצב כל הגוף. אשר בלעדם לא יכון. כמו העינים אם יגיע להם הפסד בהכרח יפסד כל הגוף. כן כלל אומתנו כאיש אחד מובדל באבריו. ויש בכלל הבנין הזה קצת בני אדם אשר המה רק כאברים החיצונים. המשרתים את פני הגוף. והם ההמון עם. אשר אם יחטא אחד לא יחלל את ד' כ"כ. ולא יפסיד את כלל הבנין אבל עיני העדה כאשר יאשמו הם הלא יתנו הפסד בכל הבנין. כי עיני כל העדה צופים ומביטים עליהם. ואם יחטאו הם מחללים השם הנכבד עד מאד. כי מהם יראו וכן יעשו. (א) וכבר אמרו ז"ל (יומא פ"ו א') ה"ד חלול השם אמר ר' יוחנן כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין. ורב אמר כגון אנא אי שקילנא בשרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר. הנה דברים באלה גם הם נקראים חלול השם. ובדבר חלול השם כבר אמרו (יומא שם) אין כח בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורים למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת כו'. וכל זה מפני גודל מעלת החוטא. כי רבים יראו יביטו בו. וגם בקוטן חטאתו תגדל אשמתו כמו שבא הבאור על מאמר שגגת תלמוד עולה זדון. כי משגגתו בא זדון ההמון. והרואה יעשה בזדון. הג' אשר מצד יקר נפשו ונשמתו כי כבר ידענו כי נפשות בני האדם המה בבחינות מתחלפות. יש אשר היא משורש גבוה מאד נעלה ויש משורש בלתי מעולה כל כך. ואינה זכה וברורה ומאירה כל כך. כמו שמבואר כל זה ליודעים ולכן חשגתה מעוטה ומבולבלה. וכמו אשר בגופות בני אדם מי שגופו יותר עכור וטבעו עב וגם לא יקבל הפסד מדבר קל. כ"א מדבר המזיק ומשחית מאד. אבל

שיורי המדות

(א) ומה נכבד בזה מאמר אליהוא (איוב ל"ד) כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו. כי יש הולך בדרך והוא תועה בשדה: עיקש א"ע וסר מדרך הישר. האיש הזה לא קלקל לאחרים כל מאומה כי אם לעצמו. מה שיצטרך להקיף ולסבב עד יגיע אל דרך הישר. אמנם בהזדמן ענין זה אל סוחר גדול. ההולך בעגלים עגלות טעונות משא לעיפה כאשר הוא יעקש דרכו ויתע ערך פרסה אחת. כבר פעל בזה אשר גם אחרים יתעו ג"כ. כי הלא ילכו דרך כבושה לפניהם. וזהו כי פועל אדם ישלם לו היינו מה שיעשה האדם ההמוני ישלם לו. באין עודף. וכאורח איש ימציאנו ר"ל אדם גדול בהזדמן אליו כי סר מני הדרך כבר עשה בזה דרך כבושה לרבים. כי שגגת תלמיד עולה זדון וכמו שנתבאר בקהל יעקב (ק"ח כ"ד א') מאמר אם הכהן המשיח יחטא זהו סבה לאשמת העם. וכן בהיפך אם עושה דרך כבושה אל הטוב וילכו רבים וילמדו ממנו. זכות הרבים תלוי בו. הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה י"ז ב') ר' אליעזר רמי כתיב ולך ד' חסד. וכתיב כי אתה תשלם לאיש כמעשהו אלא בתחלה כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולבסוף ולך ד' חסד והדברים סתומים והכתוב מהופך ולדבריו הכוונה נכונה מאד. מתחלה כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ותשלם לו השכר בעבור המצוה אשר עשה הוא. ולבסוף שאחרים למדים ממנו ולך ד' חסד. תתן לו שכר עוד הטעם ואינו רק חסד והטעם כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. כבר שלמת לו בעבור מעשהו.

בקול שופר להחרידנו . לנער כל אבק ועפר כל כתם ושמץ . בטרם נשא את פני הקודש כמאמר הנביא ע"ה (צפני' ב') התקוששו וקושו כו' בטרם לדת חק כו' . בטרם לא יבוא עליכם יום אף ד' . והקדימו אותנו עוד מר"ח אלול להקהל ולעמוד על נפשנו לחפש דרכנו ולחקור אם אין בידינו נשליכהו , אם עולה באהלנו נרחיקהו . ולהתקשט בתשובה ותפלה וצדקות ומע"ט הוא שאמר הכתוב (תהלים פ"א) תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב . משל לשר גדול שהי' לו כעס על אחד מעבדיו . וחמתו בערה בו . ובתוך כך בא העבד הזה לבקש פרס אשר נקב לו . ותבער כאש חמת אדוניו עד להשחית . ואם לא הי' בא לפניו בעת ההיא בעת הזעם אולי הי' שוכך חמתו . והי' ניצול . כן הדבר וכן הענין ביום הנורא הזה . יום תגבורת הדינים . ואם האדם לא הי' נזכר למעלה לא הי' הקצף גדול עליו כל כך , אבל אחר כי חק לישראל הוא . וכמאמר חז"ל (ביצה ט"ז) חק לשנא דמזוני . כמ"ש ואכלו את חקם . כי כל א' נזכר בהכרח לפני אדון כל להלק לו מחייתו . אשר באלו הימים נותנים קצבה לכל ברי' מנתו ומחייתו . והוא ג"כ משפט לאלקי יעקב . ובעת הדין והמשפט בא זה לבקש פרנסה . וכאשר הוא נזכר למעלה המדה"ד מקטרג עליו עוד יותר . לכן אלו השני' ביחד המה סכנה גדולה אל האדם . לכן תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו להחריד הלבבות לעוררם אל התשובה . וכמ"ש הרמב"ם ז"ל (הלכות תשובה פ' ג') אע"פ שתקיעת שופר בר"ה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם . ונרדמים הקיצו מתרדמתכם כו' . — והנביא ע"ה בתוכחתו הנעימה אמר (ישעיה נה) דרשו ד' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב כו' וישוב אל ד' וירחמהו כו' . ביאר לנו בזה איך יוכל להאדם להשיג ענין יקר ומעולה . בזה . לבוא אל אהבת ד' ית' ואל התשובה השלמה לשוב להתדבק בו ית' ולפי דעת האדם והשגתו הוא מן הנמנעות . אמנם הנביא ע"ה העיר אותנו על למוד נכבד . מתנוצץ ומאיר אל עבר פנינו מבין משכיות כסף נבחר לשון הכתוב שזכרנו . כי הנה הנשמה הטהורה מטבע עצמותה לאהוב את יוצרה ומהוללה ולדבקה בו . כמשפט וטבע כל חלק להמשך אל הכל בהשתוקקת נמרץ . רק כי הגוף וכחותיו ושרעפיו מבלבלים אותה . מחשיך ומאפיל קרן אורה ומשכחה . ולכן אם האדם ישליך מעליו משאות שוא האלה ותבילות מדותיו הרעים ירחיק ממנו . ונשאר נקי . הנה הנפש תשוב אל האלקים בטבעה ותתדבק בו ית' באהבה שלמה . והדמיון בזה לציד צד צפור ואוחז אותו בפח ואם יאבה להוציאו חוצה אינו צריך להוציאו ולהוליכו למקומו . רק גם במקום מצבו די לו אם רק יתיר הקשר שהוא אסור בו . והצפור יעשה את שלו בטבע . יעוף וידא על כנפי רוח . וזהו שאמר אין לכם לעשות רק יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו . כלומר השלך נא אתה המשא אשר עליך . וישוב אל ד' וירחמהו . בטבע עצמותו ישוב החלק להתדבק בכל ולאהבהו . ומאמר וירחמהו כמו (תהלים כ"ח) ארחמך ד' חזקי . וזהו וישוב אל ד' וירחמהו . ר"ל האדם את המקום :

פרק שנים עשר

עתה נבאר יראה המתויבת בכל עת לפרטי בני אדם . ויתחלקו לב' סוגים . הכת הא' הם אבירי לב הרחוקים מצדקה ונזונים בזרוע . הנזכרים בהבריהם ז"ל בגמרא (ברכות י"ז ב') המה אבירי הרועים הצדיקים ואנשי מעשה . יראתם וחיל רעדם ראוי להיות בהפלגה עצומה . כי כבר אמרו חז"ל עליהם צדיקים הקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה . ונאמר (איוב ד') הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה . ובנדב ואביהוא נאמר (ויקרא י"ג) הוא אשר דבר ד' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידום אהרן . כי אהרן הי' משתומם מאד על חריצת המשפט אשר בפתע פתאום נשרפו שניהם במקום הקודש . ומשה רבינו ע"ה גילה לו סוד זה אשר משפטי ד' בבני אדם הם כפי התחלפות מדרגתם ומעלתם . כי כל אדם חייב מנפשו לבורא כפי מצב בחינתו ומעלתו . הוא שאמר לו בקרובי אקדש . ר"ל הקרובים והנגשים אל מצב מעולה . אקדש הראוי אליהם לקדש שמי בעבודה תמה ומעולה כפי מעלת בחינתם . ועל פני כל העם אכבד . די במדריגת כבוד . רק להזהר בעצמם שלא לפגוע בכבודי . לכבד את השם הנכבד שלא להיות ח"ו למורת רוח נגדו . שלא למרות עיני כבודו במ"ע ובמצות ל"ת.

אבל

וקרא עליך אל ד' והיה בך חטא. מה שאין כן באותו שאין לו מעלה זאת וכבר אמרו ז"ל (שבת נ"ה א') אמר שמואל לרב יהודה רישך בקרירי ורישא דרישך בחמימי. ואמרו עוד (שם) וממקדשי תחלו. אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי. כי הם מוכנים לפורעניות להתפש בעון הדור. לכן הצדיקים הראשונים ע"ה לא היו שמחים בהתנשאות. ולא היו מצפים לעלות במעלות. כמו שנאמר בשאול (שמואל א' יו"ל) הנה הוא נחבא אל הכלים. כי הי' דואג על כבדות העול אשר יהיה עליו. כמאמר רבן גמליאל לר' אליעזר חסמא ור' יוחנן בן גודגדא (הוריות י"ד א') עבדות אני נותן לכם. ובאמת כן היה לו כי נלכד רק בעון שהוא בר עון. לא באיש אחר הדיוט. כי לא שמר את מצות הנביא לנקום נקמתו כראוי אל הממונה על הדבר. ושלמה המלך ע"ה אמר (משלי ל"ד) ראש ועושר אל תתן לי. ואב לכלם מרע"ה אדון הנביאים והצדיקים היה מסרב יותר מדאי להמנע מן השליחות ופחד ממעלה זאת אשר זכה שתהיה התורה נקראת על שמו (מלאכי ג') זכרו תורת משה עבדי כו'. כי היה דואג פן לא יצא ידי חובתו. ולכוונה זאת אמר החכם מכל אדם ע"ה (משלי כ"ד) ירא את ד' בני ומלך ועם שונים אל תתערב כי לא משפט אחד להם עמך. כי מלך אתה. גדול ועליון עליהם [וזהו ירא את ד' בני ומלך כלומר הלא אתה בני וגם מלך]:

פרק ארבעה עשר

עתה עלינו לבאר יראה מקריית לבני אדם הנמשכת ממקרי הזמן. ראשונה מה שאמרו רז"ל (ברכות ה' א') אם רואה אדם שיסורי' באים עליו יפשפש במעשיו. והוא המראה הגדולה אשר נתן לנו בוראנו ית' להיות האדם בוחן תמיד דרכיו עם אלקי'. אם הוא לרצון לפני ד' ע"י מה אשר יביט בהשפעה המושגת לו מאתו ית'. כמאמר (שיר ו') אני לדודי ודודי לי. ואם יגרע חקו. ויתחדש עליו ענין מקרה בגופו או בממונו או בבניו ובני ביתו הנועדים עליו. ולבו כואב עליו. ראוי אליו להתעורר ולהתבונן כי זעף ד' ישא. ושבט אלק עליו. והמדה"ד מתוחה עליו על דרכיו המקולקלים. וטוב לאדם שלא להיות חסר לב ולאמר אך זה חלי קטן ומעט ואשאנו. או לוותר ההפסד שהי' לו שלא להתפעל ממנו. כי אם לא יתבונן בינה לקחת מוסר מענין זה לעמוד ולבקש על נפשו ולתקן מעשיו ומנהגיו לשכך הזעם. מי יודע עד כמה תכבד העבודה. כי יד ד' החזקה לא תשוב ריקם מלפניך כי לא ירף ממך עד השיבך עד ד' אלקיך. או השמידך מעל פני האדמה. כמאמר (ישעיה נ"ה) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים

שיורי המדות

(א) ובמדרש (בראשית רבה ט') וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. טוב זה מלאך החיים. מאד זה מות. באור הדברים כי כבר נתבאר בחכמה כמו שהיא גנות לפועל אם הוא ממעט במלאכתו מכפי הצורך. כן יתגנה אם הוא מרבה בה מה שאינו צורך ומזה נדע כי בריאת האדם בעוה"ז לא היתה שיהיה לו טוב מאד בעוה"ז. רק שיהיה לו הטוב המשוער מה שהוא צריך להמשיך ימי החיים. כמו האוכל. להשביעו מרעבונו. השתיה מצמאונו. וכדומה מהדברים רק לפעמים יש בני אדם רשעים גדולים והוא ית' רואה שהם נכרתים מן העוה"ב מכל וכל. הקב"ה מרבה להם טובה בעוה"ז. כמאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. בכלל הדברים אין בעוה"ז טוב מאד. ואם בהזדמן תראה באדם שיש לו טוב יותר מן הראוי. תדע כי בע"כ חסרו לו ממקום אחר. משל לסוחר שלח משרתו לעיר אחת לקחת מיד הבעלי חובות הרבה שהיה לו שם את המגיע לו מכל א' וא'. והלך המשרת והביא לו מכל אחד צרור כספו מונח במקום מיוחד. ושל אחד הותר הקשר ומצא בו יותר מן הראוי. התחיל המשרת לשמוח. אמר לו הסוחר לשמחה מה זו עושה. ודאי מה שיתר כאן חסר במקום אחר ומעתה המאמר מובן על נכון. כי בכל פרטי הנבראים נאמר וירא אלקים כי טוב. וירא אלקים כי טוב. ולבסוף אומר והנה טוב מאד. לאמר אם תראה לפעמים אדם שהשיג הטוב יותר מן הראוי. תדע כי חסרו לו ממקום אחר. ועו"ז ביאר היכן מקום החסרון אשר בעבורו נתרבה פה. לזה אמר זה המות שמחסרים לו מן הטוב הראוי לו בעוה"ב ונותנים לו בעוה"ז.

אבל הרך והענוג הוא יקבל הפסד מכל מה שיזדמן לו נגד טבעו. מרוב דקות ענין מזגו. כמו כן בנפשות מי אשר נפשו אינה מעולה כל כך. אינה עלולה לקבל הפסד בלתי מדבר נם. כאשר יעבור על לא תעשה או יבטל מ"ע. אבל בעל נפש יקרה הוא יקבל הפסד גם מדברים שאדם דש בעקביו. כי נפשו אצולה ממקום גבוה. טהורה וברורה. כספיר מאירה ואם יעלה עליה אבק גם מדקדוקי מצוה וענין קל גם כחוט השערה. ישחית פני הודה זיוה ותפארתה. וכמאמר (קהלת א') כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. והחלוף הזה תמצא בכל הדברים. אם בבגדים אם בסחורות או מלאכות. כי כל מלאכה היותר דקה יותר קרובה ועלולה להפסד. וכן בתבואות ופירות כל שתהיה יותר שמנה הפסדה יותר מצוי. (ג) וכן הבגד כל שיהיה יותר לבן. יותר יתרשם בו הנקודות השחורות המזדמנות אשר על בגד אחר לא היה נראה כל מאומה. ע"כ אם כביר מצאה ידך לעלות על רום השלמות. וזכית לעמוד במקום גבוהים בין סנסני ההדסים באהלים אשר נטע ד'. יקר אתה מפנינים. אבל מה רב הפחד הראוי לך לפחוד לילה ויומם. ומורא על ראשך לא יחסר. משטן המשחית המקנא המוהה זיקים חצים ומות כקולע אל המטרה לפגוע ביותר בבעל נפש מעולה. כאמרם ז"ל (סוכה נ"ב א') כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו. ואמרו עוד (שם) ובת"ח יותר מכלם. לכן כפי מעלת ענינך כן תרבה וכן תוסיף בשמירתך. בדקדוק עצום עד מאד. פן תכשל ותאשם ויחרה אף אדונך עליך להורידך ממעלתך. ותהיה גרוע בערכך עוד יותר מאותו שהוא למטה ממך. ולא תשיג שום מדריגה. כמה שידענו אם יפול הנופל והוא בעל מעלה. אין ערוך לנפילתו. וכן היה אל אומתנו בכללה. אמת כי באו במדבר אל מעלה רמה ונשאה שלא היה להם תמונה דבר בהיותם במצרים ואחר אשר נפלו ויהיו פלאים. נאמר עליהם (ישעיה א') ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע כו'. הפליג ירידתם שהמה עוד פחותים גם ממדריגת השור והחמור. וכל עילת הפלגת נפילתם בעבור שהיו תחלה במעלה היותר רמה וכמה שאמרנו.

פרק שלשה עשר

הכת השני מסוג הזה מי שזכה לעושר וכבוד מאת הבורא ית'. מה שאין מזה אצל הזולת. הוא ראוי ומחויב בעבודה פרטיית יתירה ועודפת על העבודה שעבר תחלה. ויתנהג בעשרו לצאת ידי חובתו בעבודה הראויה לפי מעלתו כפי הברכה אשר ברכו ד'. ובפנים הראויי' לעבודת הצדקה. ואם זכה לכבוד התורה. לא יגיע לו מזה התפארות ח"ו. כמאמר (דברים י"ז) לבלתי רום לבבו מאחיו כו'. רק כל ההתנשאות יהיה לש"ש. לכבוד התורה ללמדה את בני ישראל שימה בפיהם. ולהורות אליהם דרכי העבודה ועניני הוראה אחרי אשר בידו למחות, כמאמרם ז"ל (שבת נ"ד ב') מי שיש בידו למחות באנשי עירו כו'. וכן העשיר אשר אינו מחזיק ביד עניים נאמר בו (דברים ט"ו) וקרא

שיורי המדות

(ג) ומה נעמו כי בזה לדבריהם ז"ל (חגיגה ט"ו) לא יערכנה זהב וזכוכית כו' אלו דברי תורה שקשים לקנותם כזהב. ונוח לאבדם כזכוכית. והוא מבואר מאד עם השכל הנזכר. כי החפץ היותר יקר יהיה קלקולו יותר מצוי. כמו שאנחנו רואים במדריגות הנמצאים דומם צומח חי מדבר. הדומם אינו צריך שום תיקון. ולא יזדמן אליו השחתה והפסד. כמאמר (קהלת א') והארץ לעולם עומדת. והצומח להיותו במדריגה מעולה הוא צריך תיקוני' להשקות הזרעים וכדומה מן התיקונים. ובהסיר ההשגחה מעליו ימולל ויבש והיה לבער. והחי שהמעולה ממנו הוא צריך לשמירה עודפת. להאכילו להשקותו להכניסו לדיר. ואם יכוהו ירגיש כאב ויצטער. והאדם המעולה מכלם שמירתו עודפת על כלם. הוא לא יאכל מה שהבהמה אוכלת. אבל מאכלו בריאה כל אלה דגן תירוש ויצהר. ומלבושו ודירתו וכל עניניו על כלם יתן שבעה עינים. ואם יתעלם מהם יפסד הכשרתו ותכונותו. ואע"כ התורה היותר יקרה מפז ומפנינים. אלוי ראוי השמירה היותר מעולה. כי לעולם יקרה התעיף עינך בה ואיננה. ולא תוכל להתעלם ממנה אף רגע. וזהו לא יערכנה זהב אלו דברי תורה שקשין לקנותן כזהב. ומשילא ונוח לאבדן כזכוכית ודעהו.

את הדם הזה כו׳. כי באין ספק מכוונת הבורא ית׳ אירע זאת דוקא במקום זה. כי הם היו בעוכריו והם גרמו לו מיתתו. ועכ״ז יאמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה. גם כי הם בחטאם סבבו זאת עכ״ז בפועל ידיהם לא שפכו דם זה. והוכה עליהם לבקש כפרה על חטאם כי ד׳ ענה בם במקרה זאת שנזדמנה קרוב להם. ראה מעתה עד כמה חובה על האדם להתעורר ולהתבונן בענינים המזדמנים ובסבותיהם. ובמקומותיהם ובזמניהם. כמאמר (קהלת ג׳) לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. וכלם תחת החפץ והצדק בכונה מכוונת מאת המנהיג עולמו בחסד ית׳. ולכן פקח עיניך וראה ופחדת לילה ויומם ואחוז במאזני צדק לשקול מעמד ענינך. אם בכל אשר תפנה תצליח תתן תודה לאלקים. ואם יפשע בך זמנך או מקומך וכדומה מן המקרי׳ דע כי יד ד׳ היתה בך להעירך ולהקיצך להדריכך בדרך תלך. ואם לא תשכיל ולא תבין להתעורר מזה הלא בע״כ יוסיף להכותך על אלה מכה רבה כי לא ירף ידו ממך. כמאמר (עמוס ד׳) הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ולא שבתם עדי כו׳ הפכתי בכם כמהפכת סדום ועמורה כו׳ ולא שבתם כו׳. לכן כה אעשה לך ישראל. עקב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלקיך ישראל. וכבר יש שביאר בזה כי ההבדל בין המכה את עבדו ומשרתו על כל דבר פשע ובין המכה את בנו כי המכה את הזולת לא יכהו רק עתה. ובשאט נפש יעזבהו ולא נתן לבו עוד עליו. לא כן המכה בנו. הנה ביום מחר יוסיף להכותו אם לא קבל מוסר כי אביו הוא ורוצה בתקנתו. זה שאמר הכתוב הכיתי אתכם בשדפון כו׳ שלחתי בכם
דבר

שיורי המדות

(ג) וכבר אמר הצדיק ע״ה (תהלים צ״ד) היוסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת הכפיל דבריו היוסר כו׳ הלא יוכיח כו׳. כי הבדל גדול יש בין מוסר ובין תוכחה. מוסר הוא בפועל המעשה. שבט מוסר. ותוכחה הוא ענין ויכוח. כמו לכו נא ונוכחה. והוכיח אברהם את אבימלך הוכח תוכיח את עמיתך. ומוסרים של הקב״ה אמנם הם רק בגדר תוכחה יען כי היסורים אינם מכוונים מאתו ית׳ ח״ו להעניש את בני אדם. כי כאשר ייסר איש בנו כן ייסר ית׳ אותנו רק לעורר את האדם אל הטוב. וזהו שאמר היוסר גוים. כלומר וכי הוא ית׳ הוא יוסר ומייסר הלא יוכיח. הלא אינו רק מוכיח. המלמד אדם דעת. ובמדרש (כי ראה) לא לרעתכם נתתי לכם ברכות וקללות רק להודיעכם הדרך הטובה שתקחו הכר. מנין ממה שקרינן בענין ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. והמאמר סתום וחתום איככה נשמע מפסוק זה שאין כוונת הקללות לרעה הוא רק לטובה. אמנם כמה גדולים דברי חכמינו ז״ל דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. כי במקום אחר מצאנו דבריהם ז״ל במדרש (פ׳ וארא) על מאמר פרעה ד׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים. שאמר זאת אחר מכת ברד. ולא אמר זאת תחלה כי במכת ברד בא אליו משה בשם ד׳ ואמר לו שיביא עליו ברד כבד מאד. אבל איעצך שלח העז את מקנך כו׳ פן ירד עליהם הברד ומתו. ופרעה בעת פניו לא שת לבו לדבר זה ונפל עליהם הברד נתן תודה ואמר ד׳ הצדיק. כי הלא שלח אלי להודיעני תחלה כדי שאשמור את עצמי. ואני ועמי הרשעים ועזי הנפש. הוא מ״ש הכתוב (איוב ל״ו) הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה שמורה דרך לעשות תשובה שלא כמדת בו״ד מדת הקב״ה. בו״ד כשהוא רוצה לעשות לחבירו רעה הוא מסתיר דבריו (כדי שלא יעשה סבות להשתמר מן הרעה ולהנצל ממנו) אבל מדת הקב״ה אינו כן. היינו כי זה באמת כל רצונו וחפצו ית׳ בתקנת האדם. כי לא יחפוץ במות רשע כ״א בשובו כו׳. וכמאמר (תהלים ע״ו) משמים השמעת דין. כלומר משמיע ומודיע תחלה. ועי״כ ארץ יראה מתחלה יראה ואח״כ שקטה. והנה בתורה ובמשנה התורה מצאנו ראינו כמה תוכחות וקללות ופן יתאמץ לב גבר להרהר ולומר כי משנאתו ית׳ אותנו והיותו חפץ להעניש ולדכא תחת רגליו כל היצור ע״כ נתן את הקללות. וזהו שאמר תאמרו לרעתכם נתתי לכם ברכות וקללות. ח״ו לא תאמרו כן. לא לרעתכם נתתי לכם רק לטובתכם להודיעכם הדרך הטובה. וביאורו ואמרו מנין אנו יודעים אמתת הדבר. ממה שקרינן בענין ראה אנכי נותן לפניכם ברכה וקללה. כלומר ראה נא והתבונן כי הלא גם הקללות גלויות וכתובות לפניך. ואם היה באמת רצוני להביאם עליך מדוע כתבתי זאת. עתה ראה להוכיח מזה שאין כוונת הקב״ה רק לטובת האדם להעירו ולזרזו להשמר בעצמו ואז גם ד׳ יתן הטוב והחיים. ויבנה ציון וירושלים אמן.

השמים כו' כי אם הרוה את הארץ כו'. כן יהי' דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי כו'. והשמר לך מלאמר מקרה היא. כי זה מאמר בלתי טהור. ועיניך רואות הסבה אשר ע"י נתחדש עליך מה שנתחדש. חלילה לך מלומר כדבר הזה אשר אין לו שחר. לצייר ח"ו שלילות הידיעה או היכולת מהבורא ית' על רגע. או שלילות הצדק על רגע. כי אם תאמר שהיא מקרה מסובבת ע"פ הטבע מתנגדת אל רצון הבורא. תאמר בהכרח או שלא ידע הבורא ית' כאשר ברא הסבה שיסובב לאיש הזה כן בעת ההיא. או ידע והי' מוכרח בדבר גם שהוא נגד רצונו או תאמר כי ידע וחפץ בה אבל אין אשם באיש ההוא. רק מפי עליון יצא הדבר לבלותו על רגעים אחדים. גם אם הענין מתנגד אל הראוי למען אשר הטבע תעשה את שלה. ושלשתן כפירה בהאמונה האמתית. כמו שאמרה חנה על פנינה (שמואל א' ב') כי אל דעות ד' ולו נתכנו עלילות. גם כי מקום לומר כי הי' יד הסבה עליהם ומתו בני של פנינה. עכ"ז לו ית' נתכנו עלילות שתהי' העלילה והסבה מכוונת אל רצון העליון כמאמרם ז"ל (שבת ל"ב א') כי יפול הנופל. הנופל ובא מששת ימי בראשית. וגם הסבה כהה לסבב רעה. כי הלא התורה מחייבת מי שלא עשה מעקה לגגו. והיא חכמה עמוקה נשגבה לכוון הסבה אל הרצון ואין לנו עסק בענין זה. אבל כבר ידענו מפי חז"ל (חולין ז' ב') אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ מכריזים עליו מלמעלה לכן אל תפל דבר מכל אשר יזדמן עליך מן הרעות שלא תתעלם מזה רק להתבונן ולהתעורר ע"י לאמר על מה עשה ד' ככה. ומה חרי האף הגדול הזה. באין ספק ראה און בידי עולה באהלי. גם ראוי אליו להתבונן במהות הרע וההיזק ובאיכות ההיזק וזמן ההיזק. כי באין ספק נגעה בו יד ד' מכוון בזמנו ומהותו ואיכותו. (א) כי בענין זה עצמו עשה החטא. ובא העונש להעיר אותו אל תקון המעשים. — והתבונן כי קדמונינו חכמינו ז"ל אשר עליהם הטבעו אדני התורה וההכמה היו גוזרין על כל דבר אשר יצאה ממנו סכנה. כאמרם ז"ל (חולין צ"ד א') אין האורחין רשאין ליתן ממה שלפניהם לבנו ולבתו של בעה"ב אא"כ נטלו רשות מבעה"ב ומעשה באחד שזימן ג' אורחים כו' בא בנו של בעה"ב. נטל אחד מהם חלקו ונתנו לו כו' בא אביו חבטו בקרקע ומת. ולא אמרו כי לא מחכמה עשו אביו ואמו ולא דברה תורה בשוטים. אבל השינו זאת בחכמתם ורוח מבינתם כי אחרי אשר זאת היתה סבה להמית כמה נפשות ודאי הוא ענין מגונה בעיני הבורא ית'. כי מגלגלין זכות ע"י טוב וזכאי וחוב ע"י חייב ומגונה. כמו שתראה כלי הבישול מיוחדים. ובלי גרף של רעי מיוחדים. כן העונש לא טוב הוא בעיני הבורא ית' כמאמר (משלי י"ז) גם ענוש לצדיק לא טוב. ולא יזדמן ע"י דבר שהוא לא טוב בעיני ד'. וכן אמרו (חולין ק"ה) מים אחרונים משום סכנה. או מה שאמרו (שבת קי"ד ב') אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל ב' סלעים מילת כו'. ובדומה הרבה גזירות מחכמינו ז"ל. וכן כי ימצא חלל באדמה כו' והי' העיר הקרובה אל החלל כו' ידינו לא שפכו את

שיורי המדות

(א) הוא שאמר איש האלקים אל עלי (שמואל א' ב') וזה לך האות אשר יבוא אל שני בניך אל חפני ופינחס ביום אחד ימותו שניהם. ולאוי להתבונן הלא זה היה העונש. ומה ענין האות. כי אות הוא דבר זולת העונש. אמנם דע כי עיקר הנבואה נאמרה אל עלי בעבור אשר ידע ולא כהה בם. ורז"ל אמרו (שבת נ"ה ב') שלא חטא אלא חפני. אבל פנחס מתוך שהיה לו למחות בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו חטא. ומעתה הנה מיתת חפני הינה ראוי' על עלי שיענש על שלא כהה. אבל מיתת פנחס הוא מופת גמור אל עלי. כי הוא גם הוא לא מיחה ולא כהה. כי חטא בפועל כבר בא בקבלה פנחס לא חטא. רק גם כי חז"ל הודיעו אותנו הקבלה אבל בימי עלי היה מהצורך לתת ראי' על מיתת פנחס שהיה מתוך שלא מיחה. כי זה כלל גדול לכל זמן ועת לכל חפץ כו'. ולהכתנו ראוי' כי שניהם מתו ביום אחד. ואם היה פנחס נגוע בעונו. איך אפשר שנתמלא שמתם ביום אחד מכוון. אם לא כי בעה"כ עון א' להם. חפני מת מפני מעשהו בפועל. ופנחס בעבור אשר ידע. ולכן עת ופגע אחת לשניהם. והיא גם היא אל עלי. כי גם הוא ידע. ומעתה עיקר המופת הוא מאמר ביום אחד.

לא הנה אדם. כי לא היה לו בכח להפיק זממו לעשות דבר מה שהוא צריך לקיום מציאותו. כן נטע ית' בנפש כלים ואמצעים פנימיים. מה שהמה מוכרחים אל הנפש אל השלמת ענין מציאותה. והמה המדות הנטועות בנפשות. המדות המה המלחים והחובלים מובילים ומנהיגים כל הנהגת האדם בעולמו. והם השמחה והאבל. האהבה והשנאה המורא והתקוה. המורך והגבורה. הבושת והעזות. הרצון והכעס. הרחמים ואכזריות הענוה והגאוה הנדיבות והכילות. העצלה והחריצות והן נמזגים בהרכבת האדם ומשתנים ע"י השתנות ההרכבה ואין כל בני אדם שוים בהן יש אשר גבר בו ענין הכעס. ויש הפכו. יש נדיב. ויש כילי. יש עניו. ויש גבה לב. וכן בכלם אבל יכולת ביד האדם לשנות איכותם.

לחזק

שיורי המדות

ומה שכתב משל העבד לאדוניו. הלא המשכרת בבית אדוניו הגביר. יתן לו מזונות. וישלם לו שכרו לבסוף ואינו ראוי אל אהבה. כי עבד אותו יום ולילה ביגיעה גדולה ומגיע לו ממנו השכר. מכש"כ האדם העובד את ד' ית' שבעים ושמונים שנה בתרי"ג מצות דאורייתא וכמה מצות דרבנן. הי"ל ראוי הוא אל השכר אלף עבודתו אשר עבד. אמנם הנה האדון אשר לו עבדים הרבה ורואה עני הולך ערום ויחף. רעב וצמא. ויקח אותו לו לעבד. הלא יתחייב האיש הלזה לאהוב את אדוניו אשר לקח אותו לו לעבד רק להטיב עמו מחמלתו עליו. ולא לעצמו. כי די לו במשרתיו הרבים הנכבדים ממנו. ולהם כמה מעלות עודפות על העני הזה. ויותר מזה בהזדמן עשיר רחם יתום באין מגדל ומחזיק בידו ויקחהו אצלו ויהי לו לאב. ויאמר אליו אם תהיה מושכר אצלי לעשות את אשר אצוה עליך אתן לך מזונות על שלחני. ומלבושי כבוד. ואתן לך עשרים אדומים לשנה. ועבודתך ופעולתך אצלי תהיה להיות שכר לבני המלמד אצל רבי פ'. אם הנער ההוא משכיל לדעת מה רב טוב התגלגל לידו. כמה מאהבה ראוי אליו לאהוב את בעליו. כי הוא מאכילו ומשקהו ונותן לו שכרו. וכל עבודתו ופעולתו לעצמו. וכל ההנאה שלו. לטוב לו כל הימים. זה שהביע הכתוב ואמר. לא תתפלא ותאמר איה איפוא תכלית האהבה מהעבד לאדוניו. ביאר ואמר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי. ותתבוננו היטב בכל הפרטים הנ"ל. אז אל מצותי. אשר אני אין לי צורך בהם כל מאומה. כמאמר (איוב כ"ב) החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך. וגם אם הוא צריך הלא אלף אלפים ישמשוני. ואני מצוה רק אתכם ילודי אשה. מלאים מסרוחות אשר כל דיירי ארעא כלא חשובים. היום. כי רק היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. תכלית ההצלחה וההשארה הנפשית. וההתבוננות הזה. כאשר תבחון היטב יהיה לך סבה חזקה לאהבה את ד' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. והוסיף להעיר את האדם כי כבר אוהב את ד' ועכ"ז לא יעבוד עבודתו בעצמו. ע"ד משל. אשר לו ב' אוהבים עני ועשיר. העשיר קונה אצלו בכל יום ויתן לו ריוח. והעני אין בידו להעניק את אוהבו. הולך בשוק ועושה סרסור ומביא אליו קונים שיקנו מסחורותיו. כן הגבור במלחמת היצר יראה בעצמו לקבל מצות ומע"ט. וכך הלבב עושה להחזיק ביד אחרים שיעשו הם עבודתו ית'. לכן אמר לאהבה כו'. וגם ולעבדו בכל לבבכם בפועל ובמעשה. אז ונתתי מטר ארצכם בעתו. ומה נפלא בזה דברי הנביא ע"ה (ישעיה ס"ג) חסדי ד' אזכיר תהלות ד' כעל כל אשר גמלנו ד'. ובדבר המלות כמו שהם סדורים בפסוק אין להם קשר כפי משפט ונחות הלשון. אמנם הנה הנביא ע"ה ביאר בזה הרעיון הנשגב אשר אמרנו. כי באמת אין להקב"ה צורך כלל במעשים טובים שיעשה האדם ובתורה ותפלה אשר ילמוד ויתפלל וישבח ויודה. כי יש לאלקים ית' משרתים רבים ונכבדים ממנו. מעריצים ומקדישים ומהללים. רק מחמלתו וחסדו ית' על ערמת עפר. על אדם נבזה ונקלה הולך והורס. גם הוא לעמוד ולשרת בשם ד'. ולהביע תהלתו. מה שאינו גם בערך טפה מן הים נגד השבחים והתהלות אשר העליונים מביעים. וכמ"ש דקול יעקב בצלות מאתר (תהלים ס"ג) כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך. ר"ל כי החסד הזה. אשר זכיתי כי שפתי ישבחוך ופי יגיד תהלתך בתמידות. מה שאין מלאכי מעלה זוכים לזה כ"א לעתים ידועים. הנה החסד הזה הוא יותר גדול ויותר יקר מכל חיי האדם הנשפע לו על פני האדמה. וזהו מאמר הנביא חסדי ד' אזכיר תהלות ד'. כלומר החסדים הגדולים אשר עשית עמדי להזכיר תהלות ד' המה יקרים אצלי כעל כל גמולות אשר גמלני ד' כו'. (ומצאתי בספר קדמוני בזה מספר׳ חסד):

דבר כו' הפכתי בכם כו' ולא שבתם עדי. ואם תחשובו אחר שלא פעלתי עד עתה אמשוך ידי מכם ולא אעשה עוד לכם דבר. לא כן; לכן כה אעשה לך ישראל, בעבור אשר עד הנה לא שבתם עדי כה אעשה ואעשה עוד. והטעם. עקב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלקיך ישראל, ר"ל הלא כל מה שאעשה לך הוא רק בכוונה שתכין עצמך לקראת אלקיך וא"כ איך תרף ידי ממך. וכבר אמר אליהוא בן ברכאל (איוב ל"ג) כי באחת ידבר אל יבשנו' כו'. בחלום חזיון לילה כו' אז יגלה אוזן אנשים כו' להסיר אדם מעשה. ואם לא יתעורר בזה מוכרח שיבואו עליו יסורים להעירו, והוכח במכאוב על משכבו כו'. ואמר (שם ל"ו) ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון. ויגל אזנם למוסר ר"ל יגלה אזנם לשמוע ולהבין על מה ולמה בא אליהם המוסר, וישמעו ממנו ויבינו בו כי הוא הערה אלקית שיאמר אליהם כי ישובון מאון. ואשרי אנוש יאחז בזה והחי יתן אל לבו כי אביו העליון המרחם המאיר אותו משנת אולתו. וקול דודו דופק פתחי לי כו' להשוך נפשו מני שחת. להביאו אל החיים והטוב ואל ההצלחה הנצחיית. ואתה אלקים הושע את עבדך וייחד לבבי ליראה את שמך לשבוע בהקיץ תמונתך. אמן:

שער אהבה

אחר אשר נתבארו כל אופני היראה מפני אלקים יתברך שהיא המדרגה המביאה את האדם לגשת אל הקודש פנימה היא מדרגת האהבה. כמ"ש החסיד ז"ל בחו"ה [בהקדמתו לשער אהבת ד'] א"א שיגיע האדם אליה אלא אחר שתקדם יראתו ופחדו מהאלקים ית'. ובהפלגת ענין חבוב המעולה הזה הובב עמים עם אלקי אברהם. כאמרו ית' (מלאכי א') אהבתי אתכם אמר ד'. ואמר עוד (ירמיה ל"א) ואהבת עולם אהבתיך. והחבוב המעולה הזה הוא ית' דורש מאתנו. וצוה אותנו פעמים רבות בתורת אלקים מפורש (דברים ו') ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך כו'. ונאמר (שם י"א) ואהבת את ד' אלקיך ושמרת משמרתו כו'. ואמר עוד (שם שם) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ד' אלקיכם כו'. (א) ועוד מאמרים רבים אשר ירבה זכרם. לכן ראיתי לבאר ענין האהבה לדעת מהותה ואיכותה. ערכה ופעולתה. ולבאר גם כן כל עניני האהבה למחלקותיהם. אשר ימצא האדם בנפשו כנטועים מגודלים בנעוריהם. ולהתבונן ולבחון בהם מה היא האהבה אשר העליון יתברך דורש מאתנו. וימינו תסעדני. וענותו תרבני.

פרק ראשון

דע כי עצם האדם ובנינו. פי שנים בענינו. מציאות חצוני. ומציאות פנימי. הגוף והנפש. וכמו אשר אל הגוף חלק ית' אברים ידועים המשרתים אותו אשר בלעדם

לא

שיורי המדות

ודע' כי במאמר זה עצמו העיר עיני בני אדם על דבר האהבה אשר הוא ית' דורש מאת עבדיו עושי מצותיו. לבלי יתחמץ לב אדם לחקור מה ענין האהבה המשובחת מאת האדם

ומה

ומר הוא אם בטעמו או בריחו או בפעולתו ירחקהו וישנאהו. ואלו השנים תכופים אחרי הדעת. והשנים הם שורש לכל הכחות אשר בנפשות כי הם רק כנערות הולכות על יד גבירתן וכתלמיד אחרי רבו לשרתו. כמו השמחה והאבל. השמחה בהשיגו אהבתו. האבל בהשיגו שנאתו. או בהעדר ממנו מה שהוא אוהב. הגאוה והענוה. הגאוה כאשר תתמלא תאותו ואהבתו. והשפלות בעת שיפסיד. המורא והתקוה. המורא מהשנוא לו. והתקוה אל הנאהב לו ויש אשר אינם מוכרחים אחר האהבה ואינם מיוחדים אליה. אבל הם מדות בפני עצמן בלתי האהבה והשנאה מעוררתן ביותר ומחזקתן. ותהיינה נעזרות מהם. כמו הנדיבות והכילות הכעס והרצון כי טבע השמחה לעורר רחמים באדם לא בהכרח. בלתי אם הוא רחמני בטבע יעורר רחמיו יותר בשמחתו באהבתו. והשנאה תחזיק האכזריות הנמצאת אצל האכזר בטבע. וכן הכעס והרצון (והם יותר קרובי' אל האהבה והשנאה) כי בהשיגו האהבה יתעורר בו רצון מסבת השמחה והפכו מעורר הכעס מצד האבל וזה דרך אחד עם הנדיבות והכילות אשר הנדיבות תזדמן ותתעורר יותר בהשיגו אהבתו. כנאמר בהאשורוש בהשיגו את אסתר המלכה והנחה למדינות עשה (אסתר ב') ועכ"ז אינו ענין הכרחי. וכן השמחה והאבל. גם הם אחר השתתפות השמחה אל האהבה. והפכו אחר השתתפותו אל השנאה. העצלות והחריצות הם עוד יותר דבוקים אל האהבה והשנאה. כמעט שיהיה בהכרח החריצות האדם אל הנאהב והעצלות אל השנוא לו. הבושת והעזות גם הם בדרך זה. בהשיגו האהבה מתעורר כח העזות. ובהפכו הבושה. כמאמר (איוב ו') בושו כי בטח. אבל זאת תדע. אשר האהבה לה שם בגבורים. יש אשר מיוחדים אליה בהכרח. ויש סרים למשמעתה מדרך בני אדם. והמה אפשריות. ועתה אתה תחזה כי בחר ד' ית' מדת האהבה וצוה אותנו לאהבה אותו. גם צוה ואמר ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) יען כי האהבה היא שורש פורה פרי כל המדות המשובחות. וכולן נגררות אחריה. ע"כ חובה על האדם להתבונן במהותה ותכונתה עד נטות האהבה אל הראוי לאהוב. ואז אחריה רעותיה ג"כ ימשכו. וגם אנחנו נייחד בזה השער עיקר מאמרנו מענין האהבה. ושאר המדות תהיינה נכללות בכללה. בלתי אם הפרטים האינם מוכרחים להתמשך מן האהבה אייחד להם מאמרים בפני עצמם בעזרת צורי וגואלי:

פרק שני

אחר אשר נתבאר כי האהבה הולכת אחר הדעת. וממעינותיה היא נובעת בהכרח. יתבאר עתה כי היא מתחלקת לג' דעות. דעת חכם. דעת כסיל. דעת צדיק. וכפי הדעת כן תהיה האהבה. ולכן יהיה ג' סוגי אהבה בבני אדם כפי דעתם. אהבת חכם

שיורי המדות

מספיקים בידו כו' והלומד ע"מ לעשות מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ר"ל גם כי מתחלה לא היה סיפוק בידו. הנה מן השמים יספיקו לו. וכמאמר דהע"ה (תהלים נ"ז) אקרא לאלקים עליון לאל גומר עלי. ר"ל גומר את גמירתי. והשלים את רצוני הטוב לעשות בפועל. ומעתה כוונת המאמר כך הוא. לאמר גם כי אתה רואה בתורה דבר אשר אתה לפי אומד דעתך רחוק הוא לעשות. אפשר כי אמת הדבר. אבל אתה אין לך לדאוג על זה. ולא עליך המלאכה לגמור. כי מן השמים יספיקו לך לגמור. כי זה משפט המעשה להיות נגמרת ע"י המחשבה הטהורה אז העליון גומר עליו אל המעשה. וזה נרמז במאמר סוף מעשה [תלוי] במחשבה תחלה. משל לנער רוצה לאכול והוא סמוך על שלחן אביו. ואינו אוכל. מסבת היות המאכל אשר הוא חפץ ומתאוה רחוק להשיגו. ואם אמנם אמת הי' הדבר. עכ"ז לא מן הנער היה ההרחקה. ולא עליו לדאוג על זה. כי אם על אביו מוטל הדבר לקרב אל בנו מאכלו כל אשר יבקש ויחפוץ. וגם אם יקשה הדבר על האב. אבל על הנער ודאי הוא קל. וזהו לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא. ממך ודאי איננה רחוקה גם אם היא רחוקה בעצמותה. וזהו לאמר מי יעלה כו' ר"ל לענין שתאמר ותדאוג מי יעלה לנו השמימה כו'. רק עליך ללמוד ולהגות בכוונה שתזכה לעשותו וזהו כי קרוב אליך הדבר מאד בתנאי שיהי' בפיך ובלבבך לעשותו. כמאמר הלומד על מנת לעשות. אז מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות.

לחזק הרפה. ולרפות החזק. את השפלה להרים והגבוה להשפיל: יש מהם אשר הרבוי בהם משובח ויש אשר המועט משובח. ויש אשר אם יעדר כלו משובח: ומשפט הנהגתם ככל הנבראים. כי בהתבונן בהנבראים תראה בהם בכל אחד שם כללי ושם פרטי. כמו גוף. ארץ. שמים. עם. והם מתחלקים לפרטים רבים גוף לאברים ועצמות וגידים. ארץ לארצות ומדינות ועיירות וכפרים שדות וכרמים הרים ובקעות אשר כל אחת נודעת בבחינתה וסגולתה וכחותיה המיוחדות אליה. שמים חוקרי׳ גם הם מתחלקים לחלקים. רקיע שחקים זבול מעון ערבות כו׳. עם מתחלק ג״כ לחלקי׳ שבטים ומשפחות בתי אבות ואשים פרטים. וכלל העמים הוא החי המדבר. והמדבר נחלק לשבעים עמים. כי כל עם הוא נתח פרטי מהכלל. והעם יש בו כמה נשיאים. וכל נשיא למשפחות. וכל משפחה לבתי אבות וכל בית אב לגברים. וכדומה גם בבע״ח האלמים. כי משפט אחד לכל הנבראים. גם כי בין הפרטים נמצא בחינות מתחלפות. אבל ע״ד כלל נתח אחד וענין אחד להם אשר הוא שורש וראשית לכלם כמו הגוף שורש חיותו הוא מן הלב. המדבר שורש חיותו עם הנבחר. שורש הארץ ארץ הקדושה. השמים שערי השמים המכוונים נגד בהמ״ק שלמטה. כן תדע אחי כי כן המשפט בכל הכחות הנטועות באדם ונקראים בשם מדות. הנה מנהלם בראשם כח האהבה והשנאה ורוח דעת מרחפת על גביהן. כי הדעת הוא אב לכלם. כי הנהגות המדות וכל האברים יתנהגו ילכו אחר הדעת ורצון האדם בהמנעם מן ההרגל אשר נתרגלו בו. כי זאת חכמים הגידו לא כחדו. כי ההרגל שליט ומושל באדם בכל האברים והכחות הנפשיות. אבל עליון עליו כח הדעת אשר על ידו יוכל אדם לשלוט על ההרגל ולשנות את טעמו. ולהחליף ענינו. וכפי אשר יגזור כח הדעת הנה אח״כ תכרענה ילדיהן תפלחנה ופרצים תצאינה האהבה או השנאה. האהבה אחר דעתו ואחר בחנו בטוב (ג) כי טוב וישר הוא יבחרהו ויאהבהו. והשנאה אחרי דעתו והבחנתו כי רע

ומר

שיורי המדות

(ג) הוא שאמר הכתוב (דברים לי״א) כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך כו׳ כי קרוב הדבר אליך מאד בפיך ובלבבך לעשותו אלא לעשותו אין לה קשר כ״כ לדברים הקודמים. ולאוי היה לכתוב כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך ובעשייתך. כי חלקי העבודה ג׳ הם בפה ובלב ובמעשה. גם מה שהוא הולך ואומר לא בשמים היא ממך ולא רחוקה היא. הוא אך למותר. כי אם הוא ענין קרוב באמת מי הוא זה ואיזה אשר לא ידע להבחין בין רחוק לקרוב. אמנם דע כי כבר נאמר (תהלים קמ״ה) פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. הורה בזה הדברים האלה שאמרנו. כי הכתוב תלה הכל ברצון. כי אשר המקיפה תראינה עיניך בהנהגת הנפש כי כל כחותיה ועניפיה משועבדים הולכים כעבדים אחר הרצון. משל אם ברצונו לעייף בדבר לעמוד על אמתתו ותכונתו יביא לו השיון כל הדברים הראויים להפקת רצונו ולהגיע אל השלמתו. ואם יעלם ברצונו הנאה על ענין ידוע ועל אדם ידוע. יובילו אליו הרעיונות המסבבות רבות עליו. ויביאו לפניו פתיות ומדות מגונות עד אלא השיג מהם תאלה דבר. עתה יתילבו כמו לבוש. ובהיפך באהבתו את איש. הנה קליפות ולבא עמו מעלות רבות טובות ונכונות אשר יביאו אליו ציורי הרעיון הנמשכים בהכרח אחר הרצון. וכדוגמה בהיות בו דרך עולב הי״ן. או בעת אשר יחשוב מחשבות אז יחד נגודים יבואו כל כחות הנפשיות הראויות לאותו דבר. ולא ידע האדם מקום ומשכן אלו הכחות ושמגליהן ובגלותיהן. אבל מעצמם באים אל האדם וישרתוהו אשר החפץ והרצון בדבר. וכרתו אותו מבלי דעתו אותם. ולא הם אותו. לא כן בעל מלאכה בדברים גשמיים. אם ירצה לעשות דבר. לא יתחיל לעשות מאומה עם רצונו זה אשר בלבבו. עד כי יקח תחלה כליו וכל האמצעיים אשר מוכרחים למלאכתו אשר הכרתו אותם מקדם. — אמנם הדברים האלה (אשר אמרנו הנה הם רק בכחות המחשבה והעיון. אבל בעניני מעשה אין מניעות אלא דברים. כאלה. לאמר אם רק ירצה האדם לאכול או ירצה לשתות או לעשות מסחר יגמר לו הדבר גם רצונו ותשוקתו לבד. ואולי לקוידע שבעה ולא ירוה נפשו על אשר יחזור אשר מאכלים ואשר שמורה אשר עסה יעשה בפועל כפיו. אז אם ירצה ישיג חפצו. אכן תורתנו שמודה הבטיחה אותנו. כי אחר הרצון והלמוד ימשך המעשה והשלמה. כמאמר חז״ל (אבות ד׳) הלומד על מנת ללמד

מספיקים

לרפאות מומי האולת הקשורה בלב האויל. ולהפר עצתו אשר בחר לו כי ראוי לאהוב העוה"ז. ראשונה יאמר נא גם אם כדבריו אשר העוה"ז הוא טוב העצם. אכן הלא לא לאדם דרכו. לא לאיש הולך לשאת חלקו. כי הלא לעינים הוא אשר האדם לא יתקיים בעוה"ז. והוא כאורחת נטה ללון. כי לא באנו עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה. כ"א ממנו נקח לעבוד את ד' והיותר נתרים. ונעזוב אחרינו. כי אין מלווין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד. ומה לנו לאהוב דבר אשר לא לנו היא כ"א לצרינו. כמאמר (משלי ה') פן ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי. אויביך יאכלו מטוב רב אשר הנחלת אותם בתים מלאים כל טוב. שונאיך ילבשו חמודות אשר הכינות לעצמך. אשר טפחת ורבית בזעת אפך הם יקחוהו לא בעמל ולא ביגיעה. הלזאת תשים נפשך בכפך לאהוב את אשר לא לנפשך כ"א לכלות עיניך ולנהום באחריתך כי יותר מאשר שמחת במציאותו תתאבל אח"כ בהעדרו. בהעדר ההון ממך. או אתה מן ההון. ומה לו לאדם לעשות מעשים אשר יבלוהו. יאריכו ימים אחר אשר יתום חייהו. הלא יותר נחוץ לך לייסד אבן פנה אשר צוית מעון. כי הוא חייך בשני העולמים. הטוב טוב אתה מאשר קדמו אותך ושמו פניהם לייסד העולם הזה והיו מאבדים ומפסידים כל חייהם כל מזימות לבביהם והיו שמחים ומתפארים בו וכועסים בעבורו. ועתה אתה תחזה כי אחרים מתענגים בו. ואלה [הבונים] איפוא הם. חלפו עם אניות אבה. חדל ממנו ועבוד את עולמך הקיים. אשר שמה מרכבות כבודך בית אדוניך. משם לא יורידוך. הוא יהיה לך לאור עולם. והתרנזך ושאננך אל העוה"ז שקר הוא. פרעהו אל תעבור בו. — שנית אם תתבונן בהווייתך בעוה"ז תראה שלא יגיע לך ממנו לעצמך אחד מאלף מיגיעתך. כ"א לעבדים ולשפחות ולזרים אתך ויותר כמה פעמים ממה שיעלה בידך. כמאמר (קהלת ה') ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה. כי גם העשיר אשר יש לו כמה רבוא לא ישיג לעצמו כ"א אשר יוכל שאת ממאכלו ומשתהו והלבשתו. והיותר מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל עבדים ושפחות ושוקד בטובתם. וחושב אותם לאוהבים נאמנים. ונראים כאוהבים רק בשעת הנאתם. לא יעמדו לו בשעת דחקו. לא יועילו אליו דבר. הן כבר אמר החכם הנבחר ע"ה (קהלת ב') כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. כי במנהג העולם אחד חורש וזורע קוצר ודש ומייגע א"ע עד שהוא מוציאו אל הפועל ומוכר אותם. וזה נותן לו מעות חלוף תבואותיו. זה אוכל התבואה. וזה נותן המעות באוצר. כי אינו צריך להם כי יש לו זהב ורב פנינים מכבר. א"כ זה עמל בדעת בכשרון חרש וזרע וקצר. ונתן לאשר לא עמל בו הקונה אותו. ואם היה לוקח מחירו סחורה שיוכל ליהנות ממנה היה עכ"פ בערך עבד ושכיר הבא בשכרו. אבל כאשר הקונה נותן לו מחירו מעות ונותן אותם באוצר. כי אינו צריך להם. וזה אוכל ושותה מטובו. הנה הוא עבד בחנם. או כאשר ימכור לו סחורה חפץ מחפצי העוה"ז וזה נותן מחירו כסף או זהב ואינו נהנה מהם אין לו מאומה כי אם ראות עיניו. וכן לא תמצא קצין עם יושב לבטח אין מחריד לו דבר. ויאכל פתו לבדו. לא כן הדבר כי אם הוא אוכל פעם אחד עבדיו יאכלו עשרה פעמים מול זה. וכבר יזדמן אשר מרוב טרדותו. ישכח שלא אכל לא ירגיש רעבון וצמאון בנפשו. ולא יחפוץ בתענוגים. ועבדיו לא יזדמן להם השכחה מלאכול ומלשתות ועוד הוא עצמו יזרזם יאכילם וילבישם. ויתפאר בזה כאלו ערבה אכילתם גם לו. ובגדיהם יחמו גם אותו. — כלל הדברים כאשר יבטח האדם מזבוב שלא יגנוב ממנו דבר. כן הבורא ית' מובטח מהאדם שלא יקח העולם לעצמו. כי איך יקחהו ואנה יניחהו. כי לא יכניס תוך מעיו רק את אשר יוכלו שאת. והיותר יהיה לבני אדם אחרים אם ע"ד מחיר. או לעבדים במשכורתם. אבל לעצמו לא ישאר כל מאומה (ג) ואין בין העבד לאדוניו

כ"א

שיורי המדות

(ג) ואלה הב' דברים אשר אמרנו רמוזים הכתוב במאמר שלם (ירמי' י"ט) הלוך וקנית בקבק יוצר חרש וכו' ושברת הבקבק לעיני האנשים ההולכים אותך ואמרת אליהם ככה אשבור את העם הזה וכו' דמיון הבקבק אשר אמר הכתוב כך הוא. כי הבקבק עצם שלו הוא הבל

ואין

חכם. אהבת כסיל. אהבת יושר. היא אהבת צדיק. ונבאר דבר דבר על אפניו. — דרך האויל מובדל מדרך החכם. אשר עליו אמרו ז"ל (תמיד ל"ב) איזהו חכם הרואה את הנולד (א) באור זה כי השגת האויל אינו רק מה אשר ישיג בטבע החמריי אשר בו. ואינו מתבונן בדבר לדעת ענינו וסגולתו ופעולתו אבל משפטו בענין ההוא כבהמה בבקעה תרד. ומוסרת נפשה בעד דבר מה. כי אם תקח מעט שעורים בידך תוליך הבהמה אחריך גם לשחיטה. כן הכסיל לא דעת ולא תבונה בו לאהוב כ"א את אשר הוא מרגיש טובו וערבותו. חושב אותו לטוב והצלחת נצח. ואוהב אותו וחומד אותו ומתפלל בעדו וישמח במציאותו ויתאבל בהעדרו. ויחשוב מסבבי מחמדי עוה"ז לאוהבים נאמנים. וזה מסבת עורון עיניו ואטימת אזניו. ורעיוניו מבוהלים ודחופים עד שאין לו פנאי להתבונן בעצמו לבחון בענין הראוי אל השארתו. כמאמר (ישעיה נ"ז) והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל כו'. ולא אתעצל מקחת בידי מעט צרי גלעד העלול מאד לרפאות

שיורי המדות

(א) ובמדרש (פי' אמור) אמור אל הכהנים ואמרת כו'. ובמלאכים נאמר בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין כו'. העליונים שאין בהם יצה"ר במאמר אחד יש די. אבל התחתונים שיצה"ר שולט בהם בשתי אמירות והלואי יעמוד. ומה מאד ראוי לתת לב על מאמר זה. אם מאמר אחד לא יועיל כאשר יהיו ב' מאמרים ודאי יועילו. לא רחוק פעם א' מב' פעמים. וכך הי' ראוי לומר התחתונים שיצה"ר שולט בהם בדבורים הרבה והלואי יעמוד. גם לא נמנה כתבה התורה פה מלת ואמרת שהוא עבר רק הוא"ו מהפכה על עתיד. והלא לא קצר לשון הקודש לכתוב דבר דבר על אפניו. עבר במקום עבר. עתיד במקום עתיד. אמנם המלך החכם ע"ה ביאר לנו ואמר (משלי כ"ה) תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אפניו. דבר היא המלה שהוראתה על הענין המדובר. והאופן הוא הדבור. וכמשפט האופן כן יהיה הדבור והלשון לבאר האופן כ"א האופן פשוט עבר אמתי או עתיד אמתי. יאמר הכתוב ג"כ דבור פשוט עתיד אמתי. אבל אם האופן מדברים המתהפכים מעבר לעתיד או להיפך. יאמר עליו ג"כ מלה המתהפכת. להורות על הענין המדובר. וזהו דבר דבר על אופניו. הוא מה שאמר הנביא ע"ה (ישעי' מ"ב) מי בכם יאזין זאת יקשיב וישמע לאחור. מי נתן למשיסה יעקב כו' הלא ד' זו חטאנו לו. כי אם יאמר רופא מומחה לאחד אל תאכל שומי' ובצלים וכדומה מדברים החריפים. שמהם תבוא למחלה פי'. אם יאמין לו וימנע עצמו מהדבר ולא יחלה הנה תהיה השמיעה לפניו כי היה נזהר מן המקרה טרם בואה. אבל אם לא ישמע לדברי הרופא ויאכל ויזיק לו. אם אמנם הרופא לא פעל מאומה באזהרתו. אחר אשר זה לא עשה כדברי עצתו ואכל וקלקל לעצמו. אמנם באמת פעל אל החולה ב' דברי'. א' האמונה בדברי הרופא. וידע מעתה מאין בא לו מחלה זאת. ב' אחרי הכשלו בעברו את דברי הרופא אם עוד הפעם יזהירו הרופא על דבר הלא מהיום יהיה פקוח אזנים. יקשיב ויאזין (עי' רש"י על מאמר אחרי מות שני בני אהרן כו'. על השני זרזו יותר מן הראשון) כמלא פעולתו לאחריו. להבין אחר עשותו ואחר הקימו מזימות לבו ויחלה ויפול למשכב. יחקור למפרע מאין בא לו מקרה זאת. וזהו מי בכם יאזין זאת יקשיב וישמע לאחור לאמר אחר אשר בא עליכם הצרה הזאת להבין עכ"פ למפרע מי נתן למשיסה יעקב כו' הלא ד' זו חטאנו לו. והם הם השתי אמירות שלמדו ז"ל. האמירה לראשונה להזהיר אותו תחלה שלא יעשה הרע. פן ירע לו באחריתו. ואם האמירה הזאת לא תספיק לו כי לא ישמע דבר האזהרה אז מהצורך להמתין. ואח"כ בעשותו הרע ויתחרט. אז בהכר לו תאמר לו הנית ולא יותר. ובהאמירה הב' אין מהצורך ג"כ להרבות אליו דברים רק להזכירהו לאמר וכי לא כך אמרתי לך. ומעתה הנה אופן הדבור הב' ענינו רק להפך הדבור מן העבר לעתיד. לאמר הלא אמרתי אליכם אל תחטאו כו'. וזה רמוז במלת ואמרת מלה מהופכת מעבר לעתיד. גם אתה תעשה מן העבר עתיד. ותזכיר אליו ענין העבר. ואולי זהו הרמז במאמרם ז"ל (מגילה י"ד) כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה. כל מקום שנאמר והי' לשון שמחה. כי הצרה למ"ל חפץ ורצון האדם לעשות את העתיד עבר. להיות פטור ממנה. לכן נאמר בה ויהי מאמר מהופך מעתיד לעבר ע"י וא"ו המהפכת ובהיפך השמחה חפץ האדם ורצונו שתהיה ושתהי' גם בעתיד לכן אמר בה והיה מלה מהופכת מעבר לעתיד ויבוא יפה דבר דבר על אופניו.

אל תוך ביתך יהיו בשלמות כאשר הכינות . ועכ"ז יהיו כנאבדים ממך . כי סוגי האבדה שנים . אם בעצם הדבר . או ע"י הסבות המתגלגלות ובאות . כמו תבואה פעם יקרה מעוט תבואה מפני עצירת גשמים . או סללים או רוחות רעות . ופעם יהיה על השדה תבואות הרבה . רק יקרה מקרה אל האנשים המאספים הביתה שלא יוכלו לקחת אותה מהשדה . ע"י מגור מסביב . וכדומה מן המקרים . או שהתבואה כבר מאוספת אל הבית ויזדמן לו מקרה ברחים ורכב ואי אפשר לטחון התבואה ולעשות לחם להשביע נפשו . או שתזדמן ח"ו מקרה בגופו שלא יערב לו אכילתו . או לא יוכל לאכלו וללועסו או לעכלו ולדחותו אחר אכילתו . וב' סוגי המקרים שוים הם כי מה לו אם האבדה בעצם הדבר . או שהיא ע"י סבות . כי אחר אשר הסבה מבדלת אותו מן הדברים הנה הנם כאבודים . ואם תמצא זאת בתבואות ופירות בשדות וכרמים במקנה הצאן והבקר אשר הם דברים עצמיים מועילים לאדם בעצמיות מציאותם כש"כ שיזדמנו מקרי' סבי' בהרחוקי' מן ההנאה אשר עצמותם הוא מן הדוממים . הבל ואין בם מועיל . רק הסכמת המדינה עליהם . כמו מטבעות אשר על ידיהם יוכל האדם לקחת מה שהוא מחזיק החיים . והדבריי ההם הם היותר חשובים בעולם . וכל המרבה בהם הר' זה משובח . אשר ע"כ בני אדם שמחים מאד בהשגתם רכוש . ומתאבלים באבדתם . חשוב נא כמה יגיעות וכמה מן העמל יהיה על האדם עד אשר יגיע יבוא ויעלה למעלת עשירים . וכ' אשר הגיע ובאשר אסף בחפניו הרכוש העצום . לא הגיע למאומה . כי אם יזכה לאכול ולשבוע מהונו אז יברך את ד' על מה שעבר . אבל על העתיד אין בידו לשמוח ולא יוכל לשמוח . כמו שכתבנו . וענין זה יכלול כל סוגי מחמדי האדם ותענוגיו בעוה"ז . כמו שמחת אשה ובנים . כי אם תזכה אשה לא תדע קרוא מקרא . אם מצא או מוצא . ואולי לא תוליד בנים . או תוליד ולא תזכה ח"ו לגדלם . או תגדלם ולא תראה בהם נחמה מפני דלותם ושפלותם או קוצר ימיהם . כמו שנזדמן לבני עלי הכהן . דע אשר רבותינו ז"ל אמרו (ברכות ח' ס') ליבעי איניש רחמי אפילו עד זיבולא בתריתא שלמא . משל לאחד דר בכפר בין היערים על הדרך במכסת נפשות לא כביר . ויהי בלילה בא אל ביתו גבור חיל איש עריץ . מסובב בכלי משחית . והכיר בו שהוא גזלן רוצח איש דמים . והוא שיכור . וחמתו בוערת בקרבו . ולא עשה לבני הבית דבר אבל קנה מאתם מאכל ומשקה בכסף מלא . הלא תתבונן ותאמר גם כי לא עשה עמהם רעה . ועוד הרויחו ממנו . עכ"ז אין נחת להם מזה . כי אינם בטוחים מפגיעתו עד שיראו פרידתו . עד אשר יראו אותו הולך לדרכו מתרחק מהם ולא ישוב עוד . וטרם יתברר להם זה גם כי ירויחו ממנו הון עתק לא ישמחו בו ולא יערב להם כי אולי בא אליהם במרמה . וסופו יוכיח על תחלתו . כן הדבר בהצלחת העוה"ז . כי המשכיל ידום ויחריש . לא ישמח מאומה במציאותו . כי אם עד שיראה שיעבור את גבולו . ממש עד זיבולא בתרייתא . אז ידע כי כל מה שאכל ושתה הראה את נפשו טוב בעמלו . וכל עוד שלא עבר הגבול . אינו

בטוח

שיורי המדות

(ז) ובגמרא (ברכות ס"א ב') אמר רבא לא איברא עלמא אלא לאחאב בן עמרי ולר' חנינא בן דוסא . לאחאב בן עמרי העוה"ז ולרחב"ד העוה"ב . השמיענו בזה דבר יקר , לאמר כי האיש הישראלי אם הוא רשע אינו רק סכל וכאמרו במקום אחר (יומא ע"ב ב') במתותא מנייכו לא תירתו תלתי גיהנים . כי זאת ידענו אשר התורה הקדושה גם כי בפרטיה ארוכה מארץ מדה כו' . אכן בכללה היא ועיקרה וענפיה וסעיפיה נטועים על אמיתת הנפש מן התאוות . כמה שידענו מאזהרת כמה מינים מבע"ח שלא נאכל מבשרם . ואחר החשבון האסורות המה הרבה יותר מן המותרות . והמותרות גם עליהם מעוטם כמה אזהרות למשל מכל שבהמה ומכל שחיה לא תאכל כ"א מיני אחדים המותרים לנו . וגם אלה רק ע"י שחיטה ובדיקה מי"ח טריפות . מלבד שארי טריפות המזדמנות ע"י מליקה ותערובות . בבישולם ובתיקונם סוף דבר אם תעלה החשבון את האסורות לנו איסור ודאי ואשר בו ספק איסור נגד המותר לנו בהם . תראה אשר האיש הישראלי נבדל ממלואות התאוה . מן הזולת כהבדל אשר בין אמיר בבור בין ההולך חפשי . והוא אינו בטוב ולא בשום תענוג לא בגופו ולא בממונו . וכל אלה היו בישראל גם בהיותנו על אדמתנו בזמן שבית המקדש היה קיים

והיינו

כ״א ההשתררות זה אל זה. אבל בדבר השמחה והאבל יהיה הענין בהיפך. כי האדון אבלו כפלים על אבל עבדו. כי אליו ראוי להתאבל יותר בהזדמן הפסד. ולהיפך השמחה כפולה בהכרח אצל העבד. וראויה ומיועדת אליו יותר מאל אדוניו. ועילת הדבר. זמן האבל אצל העבד כאשר יפסד הדבר מחפצי אדוניו והוא ירא אותו. יגיע לו מזה אבל אכן אדוניו הלא יתאבל יותר. ושמחת העבד לא תשתף רבו עמו. כי לא נאה אל האדון לשמוח בשמחת עבדו. ולהיפך אבל האדון אינה משתפת העבד עמו כי הוא לא יצטער אם יקרה לבעליו מקרה לא טובה. בדברים שאינם תחת ידו. ושמחת רבו מיועדת ומזומנת גם לו. וישמח ויטב לבו כמו רבו. וענין זה תראה בכל ברואי העולם כי כל בריי פעולתה אל חוץ לה כפלי כפלים הרבה מאד ממה שתגיע אל עצמה ולא האדם לבד השתרג בזה. רק גם בע״ח האלמים השור והחמור וכדומה כמוהם כמוך משפט אחד להם. לא ישיג השור אחד מאלף ממה שיהנה בעליו ממלאכתו ופעולתו. ומותר האדם מן הבהמה. כי הבהמה היא מוכרחת אל העבודה ע״י הזולת המכריחה ומחזיקה במתג ורסן. והאדם הוא מוכרח מעצמו (ג) כי דעתו ורוחו המבוהלה ודחופה מכרחת אותו ומנהגת אותו לתת כל יגיעתו לאחרים וישבעו זרים כחו. ואשרי משכיל ומצליח האוסף בחפציו חפצי שמים. יהיו לו לבדו ואין לזרים אתו. את זה תבקש. ואותו תאהוב. ובו תדבק. וטוב לך כל ימיך לעולם:

פרק שלישי

עוד תדע כי אין ראוי לאהוב את העוה״ז ולחמוד אותו מצד מהירת חליפתו. כי הוא רק כקיקיון הזה אשר בין לילה היה ובין לילה אבד. אין ביד האדם להבטיח עצמו לקיימו אצלו כפי הימים אשר יבחר. כי אין שמירתו מסור בידו. כי אם ד׳ לא ישמור עיר שוא שקד שומר. והרבה סבות אל אבדתו. כי אל המזיקים אין מספר. על כל דבר פרטי יש מזיקים ומפסידים הרבה מאד. גם אם תשמרהו ותתן עליו שבעה עינים. נכון הוא למועדי רגל ע״י כמה דברים אשר אינם מסורים בידך. בהתחדשות והתחלפות מקרי הזמן והאויר והגשם והטל או קור וחום וכדומה מן המקרים המזדמנים אשר מהם תצא אש ותאכל כל אשר אצרת ואשר אצרו אבותיך. ואפשר אשר הדברים שאספת
אל

שיורי המדות

ואין בו רק מה שהוא יכול לקבל אל תוכו מה שיתנו בו. אמנם אחרי כי נשבר: אינו ראוי למאומה. לא כן כלים אשר מכסף או זהב וזולת מדברים החשובים גם אחר שבירתם יש להם חשיבות כי ראויים לעשות מהם דברים ידועים. כן האדם אינו כבהמה אשר יש לה חשיבות גם אחר שבירתה הבשר לאכילה. העור ללבישה. העצמות והקרנים לכלים. לא כן האדם אשר אין בו כ״א חשיבות שלמותו וחיותו אבל אחר שבירתו אינו ראוי למאומה הרי כי דרך הבקבק לבשל את הנתון בתוכו. ואינו מקבל לעצמו ממנו כ״א כפי צרכיו. אבל עיקר התבשיל הוא לחוץ ממנו. כן האדם גם כי יש בדעתו כי העולם שלו. אבל אינו מקבל לעצמו כ״א שפת קנה חלק מכל עמלו אשר עמל תחת השמש. מה שהוא מכניס אל תוך פיו לבד ואם יבנה בתים גם אם ישב בהם שנות מספר. הנה אחרים ישבו בהם כמה פעמים כפלים ומה מותר לאדם מכל עמלו לריק.

(ג) הוא מה שאמר הלל (אבות א׳) אם אין אני לי מי לי. וכשאני לעצמי מה אני. משל לבן עשיר ומיוחס עזב דרכו הטוב והתחבר אל הללים. והלך לחברה עם פועלי און עם גנבים ושודדים ולזמן נתפש לבית האסורים. בכה ואמר אם אני לא הייתי לוקח לעצמי דרך הרע הזה מי היה עושה עמי רעה. הלא בהיפך הייתי משיג כבוד מכל רואי וזהו אם אין אני לי אם אין אני מזיק לעצמי מי הוא המזיק אותי ואחר אשר הדבר כן וכשאני מזיק לעצמי בבחירתי ודעתי השכלה מה אני הייתי אין פתי גדול ממני. וזהו מאמר החכם ע״ה (משלי ה׳) ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך. אמר ונהמת לא ונצעקת. כי ענין צעקה יתכן על הרעה שעושה לו איש אחר. אבל ההולך בלילה ומכה את ראשו בהעמוד אשר בין עמודי השוקות. הוא יכהום על מכאובו שעשה לו בעצמו. לא יצעק כי למה ועל מי יצעק וזהו ונהמת באחריתך כו׳.

אל שמים ידיו. להודות על העונג הנפלא הזה. אשר הביא אלק בידו. ולא חסר לו דבר כ"א את אשר כתוב בתורתנו הק'. לא טוב היות האדם לבדו. וכאשר ישיג למלאות החסרון הזה ויקח אשה אז אולי תאמר שכבר הגיע לשלמות הראוי. ראה תראה כמה חסרונות יקיפוהו יחד מעתה. כי מעתה תכבד עליו העבודה להשתכר בעבור פרנסת עצמו ופרנסת אשתו. לעשות בגדים לו ולעשות גם לאשתו עמו. והוא צריך לבית דירה. וכאשר יזכה לבנים. יצטרך עוד יותר. וכאשר יזכה לבנות לו בית. שיהיה לו דירה מיוחדת לו לבדו ולא לזרי' אתו. תראה כמה תכבד עליו העבודה. כמה אבנים ישא על כתיפו. כמה אבק ועפר יעלה עליו. כמה הוצאות יעשה על בנין הבית ועל הכלים המיוחדים ותפארת הבית וזיונו וחוקו ומשפטו. חדרים הראוים בעת החורף. והראויי' בעת הזמיר. ובכל שנה יעסוק בבדק הבית. ובעבור כל אלה יצטרך להרבות במו"מ לתת עליו היום ברכה. כי צרכיו מרובים. ואם יזכה עוד לעושר רב ונכסים. בהכרח ירבה לו עבדים ושפחות סוסים וחמורים בהמת בקר ובהמת צאן. אשר השתתפות כל אלה יספיק לו דאגה תמידיית. כי פעם יחלה הוא ופעם אשתו ובניו. פעם עבדו פעם שורו. פעם חמורו. פעם יאבד חפץ פעם ישבר כלי. וכמו כן מרבה עבדים מרבה גזל. זה חומס וזה רומס. וכל אשר ירבה עליך מציאות עוה"ז יכבד עליך עולו הכבד. העבודה תתרבה והמנוחה תתמעט. ישבע רוגז עצב ואנחה. ערב לשמחה ונחמה. כי אם יהיו עבדיו ובני ביתו רבים כחול. מוכרח לתת עליהם שבעה עינים. כי כל אחד אוהב את עצמו. ומתעצל במלאכת אדוניו. ולא מחשבותיו מחשבותיהם. ולא דרכיו דרכם. סוף דבר כל אשר תשיג מן העוה"ז יותר. אתה רחוק ממנוחה יותר ויותר. וכל אשר תבקש לך גדולות להשלים חפץ לבך. תהיה יותר חסר. ומה נעמה עתה מליצת המשורר החסיד ע"ה. גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל. והוא משל נמרץ על הדברים שאמרנו. כי אין אפשרות ביד האדם החפץ למלא בקשתו להשיג תאות לבו בעוה"ז בשלמות

שיורי המדות

(א) ומה יקרו בזה דברי המשורר ע"ה (תהלים ע"ח) ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם. הנה המאמר בא להורות אותנו הפסד ההולכים אחר התאות. מלבד הטעמים הכתובים אשר יש להשגיח יתי' עליהם הנה גם לפי ערך האדם במה שהוא אדם לא טוב לפניו למלאות שום תאוה כי משפט תאות האדם אם אמנם רבים הם לאין מספר. עכ"ז מהלכם בנפש האדם זה אחר זה. כי האדם בעת הוא רעב לא יעלה על לבו תאוה אחרת כ"א הוא תאב לאכול. ואם ימלא בטנו על שקוע עליו התאוה, ההיא. תתעורר בו תאות השתיה ואחר אשר ישתה לרוי'. יתעוררו עליו כמה תאות. וא"כ הכונה להנצל מהם ישאר בהתאוה הראשונה יעמוד ולא ימלא אותה. ובזה יסגל בעדו לבלי יבואו עליו תאות אחרות זה שנתן דהע"ה טעם על קצף הקב"ה עליהם שבקשו מילוא כרם. כמרז"ל לזה אמר כי הוא היודע ועד. אשר בכלות התאוה הזאת ובהתמלאותה יבואו להם תאות הרבה. זה שאמר ויאכלו וישבעו מאד אז ותאותם יבא להם.

(ב) ועילת הדבר. כי כל דבר הנמצא בעוה"ז חסרונו יותר משלמותו. באור זה. כי לא תמצא דבר בעולם אשר לא יצטרך אל דבר או דברים ויהי' שלמותו בעצמותו. לא כן כ"א כל דבר מחלקי המציאות צריך אל חוץ לו כמה וכמה ענינים היותר יקרים מאשר יפעל הוא במציאותו אל חוץ לו. כמו שתראה הצומח צריך לקיומו שמים וארץ גשמים ורוח וגשם ואח"כ הוא צריך אל קוצר ומעמר ומאסף לאספו הביתה. החי עם היותו משובח מן הצומח ויותר שלם ממנו. הוא חסר יותר ממנו. כי הוא צריך כל מה שיצטרך הצומח וגם את הצומח עצמו. ולשמרו בכל עת מן הפגעים. מזאבי ערב להכניסו לדיר. לבלי יכוהו הקור והחום. המדבר להיותו היותר שלם מכלם הוא יותר חסר מכלם כי הוא צריך כל מה שהם צריכים. וגם אותם בעצמם. למזונו ואכילתו ומלאכתו ועבודתו. את השור לעול החמור למשא. והוא צריך שמירה היותר עודפת. ובית דירה היותר הוגנת. כלל הדבר: כי כל ברי' בעולם בהיותו משלים דבר הוא חסר שני'. ולכן יפה אמרו ז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו. כי על כל הפעמים כאשר ישלים דבר א' יחסר לו ב'. ואם רצונך לנסות הדברים אם כנים הם הלא תראה כאשר יתנדב קצין העם להשלים די מחסור העני. יתן לו מאה

דינרים

בטוח מן העוה"ז ובטובתו כמאמר (קהלת ה') יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו. וירע לו בסופו עד אשר ימר לו על מציאותו. כי יותר טוב היה לו שלא לראות בטוב ולהתגדל בו לראות אח"כ רעהו ומרירותו. כמה שידענו מדברי האומלל שאמר (איוב ג') יאבד יום אולד בו והלילה אמר הורה גבר. ונאמר (ירמי' כ') ארור האיש אשר בשר את אבי לאמר ילד לך בן זכר שמח שמחהו. אחרי ראותו את כל התלאה אשר מצאה אותו. הי' בעיניו העדרו טוב ממציאותו. א"כ אם בעל נפש אתה מה תעלוזי ומה תשמחי בהשגתך העוה"ז אשר אין אתה בטוח בו אם פריו מתוק לחיכך אולי גם פריו שרף מעופף. וזאת לא תדע בלתי כאשר תעבור את גבולו. אחר תום חייתך בעוה"ז. כי בעודך פה אולי יתחדש ח"ו עליך סבה אשר מרירתו יבטל המתיקות שהי' לך עד הנה. ואם יתאספו ויבואו כל הטובות שהשגת יחד גדודים אין די בהם נגד הפלגת המרירות אשר יהיה אז. א"כ יפה אמרנו כל דבר אשר אין אתה בטוח בו מה הוא לך אין לך לשמוח בו. זה שאמרו ז"ל עד זיבולא בתרייתא שלמא. וא"כ איפוא אשר זמן שמחת החיים רק אחר המות. אחר אשר הוא רואה כל טוב העוה"ז בידו. מה אשר הביא ואשר העלה אל גנזי המלך ית'. אין שמחה בהשגת עוה"ז כל מאומה. כי הוא ע"ד אשר בני אדם אומרים על עצים לחים לשפוך עליהם מים מעט ואז ישלוט בהם האש. כן גבלו החכמים זמן אל שמחת החיים אחר המות. ונתבאר בזה יפה פחיתות אהבת הסכל אין לב. אוהב את אשר לא ידעו. חומד את אשר אינו מכיר. והוא כמי שנותנים לו לבחור חפץ מן החפצים. והוא בוחר ביד ואת עיניו הוא מעצים:

פרק רביעי

עוד סבה עצומה אשר בעבורה יחדל האדם מאהבת עוה"ז ושלא לחפש השגתו. מה שמצאנו בדברי חז"ל (במד' קהלת) אין אדם מת וחצי תאותו בידו. או מה שאמרו (אבות ב') מרבה נכסים מרבה דאגה. או מה שנאמר (תהלים ק"א) גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל. באור הדברים. דע כי העוה"ז בלתי אפשר להשיגו בשלמות בכדי שיעלה לך לריח נחוח ותתענג בו. כי זה משפט הצלחת עוה"ז כל אשר ירבה מעלתו והצלחתו. כן ירבה עצבונו ויגיעתו. עד ישחית נפשו וחייתו. וכל אשר ירבה שלמות ירבה חסרונותיו השוב נא מהתחלת ציץ האדם בעולם. נעדר מכל קניני העוה"ז. כי מבטן אמו ערום יצא. הוא דואג על מחסוריו. אבל דאגתו קטנה ומעוטה. כי די לו בלחם והמת מים להשביע העבון נפשו והוא יושב גלמוד בלא אשה ובנים. אין צורך לו לדאוג על בתים ושדות וכרמים ועבדים ושפחות. ואם יזדמן לו פעם בשר ויין ישא אל

שיורי המדות

והיינו שלוים ושקטים במקומנו בגדולתנו ועשרנו. והכלכלתנו כש"כ עתה כי ע"י התורה אנו עוזבים כמה דברים שהיו סבות להביא פרנסתנו. והתורה מונעת אותנו מהם (כי עיקר יסוד פרנסתנו עתה להתפרנס זה מזה. העני יהיה משרת בבית העשיר. כי בכלל הכסף והעושר ישתופפו ויתפרנסו עניים רבים כמאמר (קהלת ה') ברבות הטובה רבו אוכליה. ע"י אשר ישרתו אותו ובקבצנו כבר נמלץ עלינו (ברכות ג') אין הבור מתמלא מחולייתו. ואל הזולת א"א להתפרנס ולהתקרב. וכל זה אפס קצהו מן הגרם הנזכר. היינו מונע שהתורה גורמת מעוט פרנסה) ומצות הפרנסה אשר על פי התורה והעבודה. שנאמר עליה (דברי' כ"ח) יצו ד' אתך את הברכה באסמיך אינה אלא בעוה"ב. והמצות הטבעיות מה שאל יזדמן קנאה ושנאה גזילה ושבועת שוא הסגת גבול. ואין טוב לאיש הישראלי כ"א להיות איש תחת גפנו ותחת תאנו כאשר היה בימי שלמה ע"ה. ועל כל ההספקות האלה נאמר אני ד' נאמן לשלם שכר. היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. והבלתי נזהר בהספקות האלה כבר אמרו עליו יש אובד עולמו בשעה אחת והוא כאיש הולך ימים רבים על הים הגדול ברעב ובמוסר כל על בעהון להביא אל ביתו הון ועושר גדול. ותתענג בדשן נפשו ובבואו סמוך לביתו נשברה הספינה ונטבע הוא וכל אשר לו. והיכן טובתו של זה. זה שאמר רבא לא נברא העולם הזה אלא לאחאב בן עמרי. להלול ולומר כי זולתו מי אשר יסור מאחרי ד' אינו כ"א שמונע עצמו מן העוה"ז ג"כ. אבל מן העוה"ב ודאי הוא רחוק.

הנמצא תוך הפרי . גם כי הגרגיר קטן מאד נגד הפרי . עכ"ז הוא רב פעלים שלא תכלה הפרי . והוא עילה גדולה להחזיק הדבר בעולם להמציא עוד פרי . כן השיג שהע"ה והחליט ואמר (קהלת ח') על כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן אלקים לבני האדם לענות בו . כי עין בעין ראינו כי הרע מרובה על הטוב פעמים אין מספר . יבחן מזה אשר הרע עיקר המכוון . והטוב אינו כ"א לחזק את האדם להחיותו ולהחלימו לסבול הנסיונות . אשר מבלעדי מעט הטוב הזה היה נשבת מציאותו בסבל הראשון . והאכילה והשתיה והמנוחה הם כלם עד"ז . כי אין מן האכילה רק חזוק הגופות אל הסבל והרדיפה לרדוף אחריו . והמנוחה אינה רק להחזיר את האדם לכמות שהיה לשוב לעמול לרוח . לכן אתם הדבקים בעוה"ז הדלו לכם ממנו . אל תבהל ברוחך אחרי השגתו . לשמוח במנת כוסו . כי אל השמחה לא תגיע . ולבבך לא ירגיע . כאשר ביארנו במקום אחר כי פרי חפץ ההשגה . האבל בהעדרו ממנו . ולכן פרעהו אל תעבור בו . חשוב נא בן אדם כי אתה עוזב אוצר חיים . מלא ברכת ד' להשיבך אל אביך שבשמים . ותלך למשש באמתחות העוה"ז כאין עינים.(ז) מה מצאת בו . או מה תמצא בו . שטה מעליו והקל מעליך עולו הכבד שמח בחלקך אשר לך מאת אלקיך . והיותר תחרימו . ולא יעלה באשו על פניך . ולא יהרה אפך באבדך אותו . אבל אם תלך בדרכי לבך הלא תנהום באחריתך כאשר תראה עצמך נעדר כל טוב . וזמנך בהבל מכרת . ועול ברזל על צואריך . גם כי תזקין לא יסור ממך . כ"א יכבד עליך עד יסיר אותך מעולמך ויהדפך ממעמדך . עד אשר יראו אותך בחדר משכבך הוא קברך אשר כרית לך באפך ובחרונך . לכן נפשי מה לך לדרך משוכת חדק . דרך המלך ית' גלך אל נחלה בלי מצרים . כי אם שם אדיר ד' לנו מקום נהרי נחלי עדן נחלת שדי ממרומים . ואם יפתוך רעיונותיך למלאות מחסוריך בעוה"ז . תשיב להם הלא יותר ארויח כאשר לא אתחיל למלאות החסרון . כי כאשר אתחיל לדחות מעלי חסרון אחד פן ירבה ויפרוץ החסרון יותר ויותר . כמו שהיה בפרעה הרשע ברצותו לדחות מעליו הצפרדע הכו אותה . כאמרם ז"ל במדרש (שמות רבה יו"ד) תני ר' עקיבא צפרדע אחת היתה והיו המצריים מכים אותה והשריצה צפרדעים הרבה . כן אם תדחה מעליך חסרון אחד . יצאו למולו כמה חסרונות . ובנזכר . וכל הדברים האלה אשר אמרנו . לא אמרתי רק אל יונה פותה אין לב לו להעמיק בחכמה ולהבין ולחקור תכלית כל דבר . הוא בדברים שאמרנו יקח מעט צרי וימרח על מכתו . יפקח עיניו ויראה מקנה קנינו ומרכולתו . אשר הורישו יצרו הרע המבקש להמיתו . ישכיל מעתה לדעת אחר הנסיון בהם כי ציד בפיו . אמנם איש חחכם ומבין מדעתו . הנה רוח מבינתו יענהו אשר כל העוה"ז ותענוגיו והנאותיו וכבודיו המה מהבל יחד . אך שקר אך כזב מבית ומחוץ . אינם ראויים להתאמץ בהשגתם לרדוף אחריהם . גם לא לקחת אותם מן ההפקר (ס) :

פרק חמשי

ועל עולם הזה בכללו אשא משלי ואומר . כי היא נראה ומשובח רק מרחוק . לא מקרוב . כמו הטל אשר על פני השדה בעת הבוקר . כי מנגד תראהו על מלוא

רוחב

שיורי המדות

(ז) ויפה סדרו ז"ל סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו . כלומר זה כי אם ישאל אחד את רעהו מה תבחור לאכול אם בשר או דגים : הוא ספק השקול . כי שניהם טובים . אבל כשיזדמן שישאל א' את רעהו מה תבחור יותר אם בשר שמן מטוגן או לחם נקודים מגואל . והנה אם זה ישיב אמרים ויאמר לחם נקודים טוב יותר הלא לא בדעת ידבר כן הדבר בהערך יקר התורה וסגולת אוכל בית המדרש נגד עניני עוה"ז אין ערוך לה כל מאומה , כמאמר הכתוב מזהב כו' ומתוקים מדבש כו' וכה"כ האומר כי העוה"ז טוב יותר . הוא חסר לב ותועה מדרך השכל , וזהו סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים . ר"ל היינו ממירים מהם מעלת היתרון והטוב להשליט אליהם המעלה העודפת אין קץ על עניני העוה"ז . ועוד זאת ולא שוה לנו . גם בערך אחד ג"כ לא היו משוים אותם . וכלי בזיון .

(ס) ומה מאד נתבארו הדברים בכתוב הלז [במדבר י"א] ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה

בשלמות עד כי תכלה התאוה ולא יתאוה עוד. והטעם גבה עינים ורחב לבב. תיאר את רחב לבב גבה עינים. כי הנה המגביה עיניו ותופס בראייתו משך ארוך עד מקום אשר העין שולט. והוא הולך. התשפוט עליו בן אדם כי בבואו עתה אל המקום אשר עמדו עיניו וקמו מראות להלאה לא ילך עוד הלאה. כי לא יראה עוד. כי מה שהיה תחלה לפני עיניו הנה הוא עתה מאחריו. הלא הנסיון יכחיש זה כי אם לא יסתום עיניו וילך הלא יהיו עיניו רואות בכל פעם הלאה הלאה וכל עוד שיתקרב אל המקום אשר שם היה קץ שליטת העין. הלא יתרחק עתה גבול ראיותו בכל פסיעה ופסיעה וא״כ אם יאמר לך כי רצונו ללכת עד המקום אשר ראיית עינו שולטת מאז תדע ותבחון שלא יהיה קץ וסוף אל הליכתו. כן העני[ן] ברחב לבב. כל אשר יגיע אל מעלה יביט הלאה כי הוא גבה הקומה ועיניו צופות למרחוק. ובבואו אל המקום אשר תחלה גבלה גבול תאותו מאתים זוז. יבקש עתה ארבע מאות. ואח״כ אלפים ואח״כ רבבות. ויפה תיאר אותו גבה עינים. כי אם יסגיר תאותו וישקיענה כמו שהיא עתה. לא היה לו עוד תאוה לבקש גדולות. כמשפט ההולך הנזכר אם היה סוגר את עיניו הי' בא בכמעט קט אל המקום אשר הביט בתפיסת עיניו. משא״כ עתה כאשר לא הסגיר עיניו והוא גבה הקומה וזהו גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל. כי לבעל תאוה אשר כזה אין אופן למלאות תאותו. כי על כל פסיעה ופסיעה ועל כל מעלה אשר ישיג עיניו צופיות הלאה הלאה עד אין קץ (ג). ועילת כל זה כי כאשר תראה התבואה היוצא השדה שנה שנה פסולת התבואה מרובה על האוכל כן תאמין אשר ההעדר מרובה על היש. החסר על השלם. והרע על הטוב. האבל על השמחה. היגון על הנחמה היגיעה על המנוחה הרשעים על הצדיקים. הכסילים על החכמים. המחבלים על הנוטרי כרמים. המריעים על המטיבים. הטמאות על הטהורות. את כל זה תראה בעינים פקוחות. ואם רצונך להבין עילת הדבר. דע כי כבר כתבנו במקום אחר מחבורינו (בספר יעקב פ׳ ויחי) אשר הרע שורש הטוב. בעוה״ז. והאבל שורש השמחה. כי כאשר השורש יקדם אל הפרי והקרקע אל העץ. לכן הקרקע מרובה על האילן וגרוע מן האילן. והעץ הגרוע מן הפרי רב על הפרי. כן ההעדר והגרוע מרובה על המלוא. והמעמיק בו יבין מאליו אחר ההתבוננות בעניני עוה״ז והנהגתו והמכוון בו. כי לא באנו אליו כ״א לסבול עולו וצערו. ולקבל נסיונות מן הרע אשר בו. ומעט הטוב הנמצא בו. דע כי אינו כ״א כדמיון הגרגיר הנמצא.

שיורי המדות

דינרים. וכאשר תשאל אותו למה נתת אליו רק מאה ולך הוצאת האלפים והרבבות.. הלא נגד פניך יענה ויאמר כי אצל העני חשוב יותר המאה מהאלפים אשר הוצאתי בביתי ובשכונתי חשוב כל הוצאות ביתי והוצאות העני. א״כ בשלמותו ירבה חסרונו.

(ג) ויש להעתיק עוד מאמר הנז׳ גבה עינים ורחב לבב כו׳. ע״ד עני בא אל בית עשיר ונדיב. ויספר לו איך ירד מנכסיו ונכמרו רחמיו עליו ויאספהו אל ביתו. אחר ב׳ וג׳ ימים בא אליו עוד איש א׳ עני ואביון. ובכה לפניו איך נתפס בחובות. פסולות ונתרושש מאד ויאספהו גם אותו. אמר העני הראשון אל בעה״ב אגלה לך אדוני דבר אמת כי אנכי מכיר את האיש הזה. כי שקר דבריו לא היה סוחר מימיו רק גנב הוא. ולמה הוא לך בביתך. ויהי בלכת העני הראשון להתפלל. אמר בעה״ב אל משרתו קח נא את כל חפציו ותתן אותם לידו ואמור לו שלא יוסיף עוד לבוא על מפתן ביתי. ויאמר העני מה פשעי ומה חטאתי. ויאמר המשרת הנה מדבריך פחד לבו אולי גם אתה כמוהו. אולי גם אתה לא היית מוזג כמו שזה לא היה סוחר רק גנב אתה כמו זה. הנמשל רחב לבב הוא בעל תאוה. מבקש עושר וכבודו לרוב. ואם כי גנב הוא במעשיו ופשעיו. אומר התנצלות כמאמר גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך כו׳ שאור שבעיסה כו׳ והוא ית׳ מכסה עליו. כי עוזו די לכל. אבל גבה עינים. הוא אשר ברצונו להיות גדול ורם מכלם. ואם רואה חבירו עשיר אומר לאו עשרו של פלוני כעשרו של קרח האם יתן פרוטה לעני. האם הוא קובע עתים לתורה. ומקטרג על עשרו. מיד יטול ית׳ העושר גם ממנו. כי הוא עצמו מבטל הטענה והתנצלות השאור שבעיסה. וא״כ האיך בו כמו בחבירו וזהו גבה עינים ורחב לבב שיהיה לך הרבה מאד ולחבירך לא כלום. אותו לא אוכל. וזהו דבר שא״א.

אוכל מקדם בשפלותו. וכל סוגי אכילות. אם סעודות תמידיות או מקריות. היינו אם סעודתו בכל יום תמיד. או סעודות שבתות וי"ט או איזה שמחה שתזדמן יהיה הכל על משקל אחד העני עם העשיר. כי את אשר העשיר סועד לא יערב לו יותר מן העני. אחר שכבר הורגל בו. ושב אליו לענין הכרח. כמו הלחם אל העני. וכן הבגדים אשר מתחלה היה לובש אותם בשבת. ועתה הוא לובש אותם בחול אינם אצלו כ"א כראויים לבגדי חול אחר ההרגל. ולא יתחשבו בעיניו כ"א בטרם התרגלו בהם אבל אחר אשר יתרגל יהיו בגדי החמודות האלו כבגדים הדיוטים ופשוטים. וכן אם תחלה היה יושב בבית עצים. ואחר עלייתו יבנה לו בתים מאבני גזית. לא יהיו אצלו בהוד תפארתם. נחמדים לעין. כ"א עד שיורגל בהם. (א) כי אחרי ראותו אותם ישתעשע בהם כמה פעמים יהיה הבית הזה בעיניו כאלו היה בבית פחות ופשוט. וכל מיני הנאות אשר לאדם בעוה"ז גם כי רבים הם ומתחלקים לכמה מדריגות חלוקות. כמו בעניני אכילה תמצא לחם ומים ובשר ויין ומטעמים היותר ערבים והיותר חשובים וכמו כן בבגדים ובתים וחומות ומגדלים וגנות ופרדסים יש בהם כמה מדריגות מתחלפות זה למעלה מזה עד

אין

שיורי המדות

יגיד ולא יודיע יקר מעלת סחורתו. בלא זה אתה מוכרח לקנות מאתו. כי כל מום אין בה. כן הדבר וכן הענין גם פה. אם העוה"ז הי' טוב· והעוה"ב טוב יותר. הי' הקב"ה מראה אותנו טובת העוה"ב אשר בעבור הפלגת טובתה יפנו אל התורה ואל המצוה. לא כן אמר אשר העוה"ז נאמר עליו (קהלת א') מעות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות. והעוה"ב טובתו וערבותו לאין חקר. למה ומדוע יגלה הקב"ה ענין ערבות עוה"ב אחרי אשר מלבד הפלגת ערבותו ראוי לברוח אל התורה כדי להנצל ממתוקות תאות העוה"ז. כי כל הנאותיו הם שקר. וכמאמר (ירמי' ב') כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים. אכן מי שהדבר נודע לו מרירות העוה"ז אליו נאה להודיע אותו מתיקות עוה"ב וערבותו. ולא ישיג האדם ערבות העוה"ב רק אחרי מאסו בעוה"ז. והנה מרירות העוה"ז אי אפשר לעמוד עליו כ"א אחר אשר תשיגנו ותביע ותתבונן בו כי מי חכם כהמלך שלמה ע"ה והעיד על עצמו כי לא עמד על תכונת העוה"ז וענינו הכוזב בלתי אשר הנסיון. כמו שאמר (קהלת ז') כל זה נסיתי בחכמה. ואולי כי בעבור נסות אותנו. צוה הקב"ה להתענג בשבת ויו"ט. וממנו נוכל לעמוד על כזביו ודמיוניו שהם שקר והבל. ואפשר כי לזה כיונו ז"ל באמרם (סנהדרין צ"ט) במקום שבעלי תשובה עומדים כו'. וזהו ענין מזמור שיר ליום השבת. לומר אחר אשר התענג האדם וראה שאין בו ממש אז יכול להאמין על כל העוה"ז אף מה שלא השיג זה עתה. עכ"ז יאמין מעתה שכולו הבל. וזהו להגיד בבוקר חסדך על טובות העוה"ב. ואמונתך בלילות. על גנות העוה"ז. וזהו שאמרו ז"ל מי גרם להם לבוא לידי שמחה זו. אשר אמר ענין עוה"ב לצפון ונעלם מן האדם. רק האמונה שהאמינו בעוה"ז שכולו לילה (כי אין ביד האדם להשיג אהבת השם ותורתו אם לא כאשר ישליך תחלה מעליו עניני עוה"ז ויתאם אלילי תאותו וחמדתו. אבל מי יביאנו למדה זאת לבזות העוה"ז ולבו ריק מחכמה השלמה· בע"כ יעשה זאת בהאמין בתורתנו. שלמדו להועיל. שאמרו שכולו הבל. ואף כי לע"ע אינך משיג זאת. עכ"פ זה יביאך לעסוק בתורה ולמצות ביקר סגולתה ואוצר סגולתה כי השג תשיג. מלא הביטך נפלאות בעיונך והתבוננותך בה. וזהו מי גרם להם שמחה זו האמונה שהאמינו בעוה"ז שכולו לילה ומושך אף טרם יבינו הדבר בשכל) וזהו מאמר (תהלים י"ט) עדות ד' נאמנה מחכימת פתי. ר"ל מתחלה מוכרח אתה להאמין במה אשר התורה הקדושה מעיד כי העוה"ז הבל. ואח"כ תזכה להבין האמת. ואם לא תאמין בתחלתו לא תבוא לתכליתו:

(א) וכבר נתבאר אצלנו במקום אחר (באהל יעקב ריש פ' תצוה) כי כל החושים והכחות שבאדם המרגישים בהנאות. לפי רחוקתן מן הדבר כך הנאתן בהתמלא הדבר להם. כמו שתראה אשר העני להיותו ריק מכל ונפשו תאבה לכל. אחרי השיגו הדבר ימתק ויערב לו מאד. והעשיר הוא להיפך שמפני המלא לו כל דבר. ואינו חסר מכל. לכן באכלו ושתיתו והתלבשו לא ירגיש א' מני אלף מההנאה שמרגיש בהם העני. וזה דרך ישר לפני איש למנוע עצמו מהתמיד בתענוגי עוה"ז. שעי"כ יהי' עשיר בתענוגים בעת שהוא צריך להתענג בשבתות וי"ט. יהיה בידו להתענג בברכת ד' אשר אתו.

רוחב הארץ. כאלו הוא ממלא כל פני האדמה. וכאשר תתקרב לא תמצא כל מאומה. באור הדברים. כי איש דעת ונבון רוח יבינו את כל. המה יראו יביטו המה ישפטו. כי אין יתרון לאדם בעוה"ז מכל השגתו בהון ועושר. ואין בינו ובין הדל כל מאומה. כי זה אוכל ולובש וזה אוכל ולובש. וגם כי זה יאכל פת במלח. וזה יאכל למעדנים. הנה יערב אל העני סעודתו פת במלח כמו אל העשיר מה אשר הוא סועד. ויותר מזה תראה גם באדם אחד אשר היה עני ומאכל שלחנו כמנהג העניים. ואח"כ הצליח ובא אל הון עתק. ויאכל מאכלים העולים על שלחן עשירים. לא יערבו לו המאכלים האלה בהוספות תענוג בלתי בההתחלה. אז הרגיש טעם נפלא אשר החליף ואשר המיר. אמנם כאשר ירבו הימים ויהיה מורגל במאכלים חשובים ישכח עניו ומרודו. וסעודות גדולות באלה היום ישובו אליו דברים טבעיים. ולא יערבו לו כ"א כהמאכלים אשר היה

אוכל

שיורי המדות

התאוה כי שם קברו את העם המתאוים. דע כי האמנם אנחנו מוזהרים ועומדים מן התורה והנביאים והחכמים להתרחק מן התאות על קצה האחרון. על כי אמרו (אבות) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה כו'. עכ"ז הי' מקום לחשוב כי ע"ד בית הרכבים (ירמיה ל"ה) שהי' מוזהרים מיונדב בן רכב אביהם לא תשתו יין כו' ובית לא תבנו כו'. אבל היא ע"ד עצה לתת להם מנוחת לב מטרדות הזמן. על כי אין אדם מת וחצי תאותו בידו וא"כ כל זה ראוי להזהיר את היושב בארץ מיושבת. מלאה כל טוב העולם וכלולה בכל החמודות. ועניני עוה"ז מושגי' אל האדם בדרכים טבעיים ע"י עבודת עבודה. היא עצה נכונה להמעיט בתאות. ותתמעט עבודת עבודה על האדם ועבודת משא. אבל כאשר היו ישראל במדבר. אשר גם מים למאכלן לא הי' להם בדרך טבעי. רק בדרך נסיי. א"כ לא מגברא דלית לי' קא בעינא שיתן גם בשר בדרך נס. זה שהקדים הכתוב ואמר והאספסוף אשר בקרבו (אשר במדבר הנזכר תחלה כי ע"כ ידעת חנותנו במדבר) התאוו תאוה כו' מי יאכילנו בשר. לאמר אם היינו בארץ מיושבת הי' ראוי אלינו להתרחק מן התאות. למען המעיט מעלינו טרדות הזמן. אבל עתה הלא אנחנו במדבר והוא ית' זן ומפרנס אותנו ע"ד נס. יתן גם בשר וזהו וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר. לא הקב"ה. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם. כלומר לא הי' מהצורך להשתמש בקניית הדגים רק חנם השגנו בלא עסק וטרדה. וא"כ מדוע עתה במדבר נסבול ונשבוק הטוב מנפשותינו. אבל האמת נכונה וגמורה מיסוד חכמי התורה ומלכם בראשם שהע"ה שאמר (משלי ט') אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה כו' ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קרואיה. כי ההנאות המדומיות יתנו את הנפש בקרן חשכה אין נוגה לה. מקום רפאים. בעמקי שאול. ובהיפך פרישות מביאה לידי קדושה. א"כ יצדק כי התאוה הוא ענין ראוי לברוח ממנה מכל שיטות עצמיותה. גם אם לא היה בה טרדות הזמן. זה שאמר ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה. כי התאוה נקברה ונאבדה ונתבטלה מהם אז. כי שם קברו את העם המתאוים. כלומר גם שם שהשיגו הכל בדרך נס. ושם קברו את העם המתאוים. על היותם מתאוים. לא כאשר חשבו כמה שכל החסרון אשר בהתאוה הוא אך מפני הטרדה. — ובילקוט (תהלים צ"ב) טוב להודות לד' ולזמר לשמך עליון. להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות. מי גרם להם לבוא לידי שמחה זו האמונה שהאמינו בעוה"ז שכולו לילה. וראוי להבין מה ענין מזמור זה ליום השבת. ועם דרכנו תתבונן בינה בדבר חקרו בו גדולי חקרי לב ע"ס מן המחברים הראשונים מדוע העלים ית' ערבות עוה"ב וענין סגולתו על שאמרו חז"ל אבל עוה"ב עין לא ראתה. כי לא נתגלה מעלתו בעוה"ז לבר. ומה שנראה בעיני כך הוא. כי יש ב' בחינות בהפלגת דבר נגד דבר. אם שהאחד גרוע מחבירו. או שהאחד מעולה. היינו אם תבוא לחנות ושם סחורה אינה מופלגת במעלותיה וגם אין לה חסרון ואל השני יש לו סחורות מלאות חסרונות: ראוי לקנות אותה שאין בה חסרון. ולפעמים תמצא אצל א' סחורה בלא שום חסרון ואל השני סחורה מעולה מאד. אז ג"כ ראוי לקנותה מחמת יקר חשיבותה. ובע"כ מחוייב בעל הסחורה לשבח סחורתו בפני הקונה להודיעו הוד מעלתה למען יקנה אצלו. אמנם אם לאחד סחורה פשוטה מאד מלאה חסרונות. ולאחד סחורה משובחת עם כל המעלות. א"כ יזכה זה הסוחר מב' צדדים לקנות מסחורתו. ועכ"ז הוא אינו מוכרח לשבח סחורתו בבואך אצלו. כי גם אם לא

יגיד

כפלים פעמים אין מספר עכ"ז בבואו אל בית העשיר יעמוד כעבד בפני אדוניו. והוא ישמח ויתפאר מאד בהתמנותו יותר מאשר ישמח העשיר בעשרו. ולא תחשוב ותאמר כי זה להם מצד שהם ריקי הדעת דלי ההבנה. לא כן הדברים. כי העני גם בעיניו יפלא בראותו עשיר מתאבל על דבר קטן. כמו אם יקבל אגרת מאיש ידוע. ולא ימצא בו תהלתו ושבחו כראוי. ימלא פניו עברה וזעם. אבל ותוגה. או אם יורידוהו ממעלתו אשר היתה לו מקדם. ויפנעו ויגרעו מכבודו אפס קצהו מהראוי לו. הלא יתמרמר עד כי יקוץ בחייו. לא יאכל ולא ישתה ויתעצב אל לבו עד יפול למשכב מסבת זה ההבל ואז יפלא בעיני העני לאמר הלא אנכי אין עמדי דבר. לא הגיעני גם אחד מאלף מגדולתו ועשרו אשר נשאר אתו עוד ת"י. ואין אני עצב. ואם זכיתי למחציתו הייתי מגוין בעדי מכל עצב. ולא הייתי מתאבל גם על גדול מזה מרוב שמחתי בעשרי. אין זאת כי אם כאשר אמרנו. אשר זה כחו של מעוט המציאות להחשיב הגרוע להעלותו במעלה הגבעות. ולהיפך רבוי המציאות גדול כח ההרגל להפילו ממדריגת חשיבותו ולהורידו למדריגה פחותה מאד. הוא שאמר המלך החכם ע"ה (משלי כ"ה) הוקר רגלך מבית רעך פן ישבעך וישנאך. (ג). כי גם משפט האדם כן הוא. כי גם החשוב בעיני אוהבו אם יהיה מורגל אצלו. וימצא לפניו בתמידית ירד ממעלתו אצל אוהבו. וכן כל תהלוכות עניני עוה"ז. כי חשיבות העושר אינו כ"א בלב העני. בקנאו את קנאתו לאמר מי יתנני לעוף על מרומי שדה הצלחתו. כדברי המשל הנז'. כי העני רואה את פני העושר וההצלחה רק מרחוק. לא מקרוב. וא"כ הוא אצלו כטל הנראה בבוקר על פני השדה. ומנגד יראה כמו נד. ימלא כל פני האדמה. וכאשר יאבה להתקרב לא יראה כל מאומה. כן הצלחת העשיר לא תתראה כ"א אל העני העומד ברחוק. והעשיר הקרוב אליה שאל נא אותו מה הוא רואה. הלא יענה ויאמר נאד נפוח וצל קיקיון הוא רואה. כי העשיר המורגל בעשרו הוא בדעתו באותו שהוא למטה ממנו במדריגה. ולכן אמר שהע"ה אל העני מה יתרון לך בעמלך אשר עמלת להגיע אל מדריגת העשיר. כי העושר לא יערב לאדם בלתי כל עוד שלא השיגו. אבל בהגיעו אליו ויתרגל בו ישוב אליו כאין וכאפס. וזאת תדע על נכון כאשר תתבונן במי אשר בידו הון ועושר ובהנהגת עניניו. ועילת הדבר כבר אמרנו (בפ' שלישי מזה השער) כי העוה"ז אינו משכן אל הטוב ואין בו מקום הצלחת האדם. אבל יסוד הווייתו על מקרים מתחלפים. אין מספר לגדודיהם. ונפש האדם באה אל העוה"ז לשאת עול הסבל והנסיונות אשר אינם בעולם

שיורי המדות

(ג) ובגמרא (שבת קי"ג ב') אמר רב חסדא לבנתיה תהוי צניעותן באפי גברייכו כו' לא תיכלו ירקא בליליא כו' נקיט מרגניתא בחדא ידא וכורא בחדא ידי' מרגניתא אחוי להו וכורא לא אחוי להו עד דמצטערן והדר אחוי להו. והמאמר סתום וחתום. ושמעתי מפי הגאון מוהר"ר ז"ל מטיקטין כי רב חסדא בא לתת לבנותיו אות ומופת על ההרגל שממעט חשיבות האדם בעיני אוהבו. שעי"כ הזהיר אותם לבלתי התראות כ"כ לעיני בעליהן אבל להיות תמיד בדרך צניעות. כי זה כבודה של בת מלך פנימה. וכבר כתב הרמב"ם ז"ל בטעמי המצות על מאמר ולא יבוא בכל עת אל הקודש. שכל זה היה בעבור לא יהיה הדבר אצל האדם כדברי חולין ודברי הדיוטים שהוא מורגל בהם. וזה לשונו הטהור (במורה נבוכים ח"ג מ"ז) כל דבר נכבד כאשר יתמיד האדם לראותו יחסר מה שבנפש ממנו. וימעט מה שהיה מגיע בגללו מן ההתפעלות. עכ"ל. ולהראות לבנותיו סימן ואות על הדברים האלה כי כנים המה. נקט מרגניתא בחדא ידי'. ר"ל רב חסדא לקח בידו אחת מרגליות טובה. וכורא (עי' ערוך שפירש אבן שאין לו דמים. ולא נודע. ומפני שהסתירו מהן נתייקר בעיניהן. והפצירו בו להראותו להן. עכ"ל. עי' ערוך ערך בזר) בחדא ידי'. מרגניתא אחוי רב חסדא לבנתיו. וכורא לא אחוי להו. ובעבור כך חשבו בנותיו מי יודע מה אשר לאבינו בידו עד שאינו רוצה להראות גם לנו. ובקשו ממנו והפצירו בו עד דמצטערן. והדר אחוי להו. וראו שאינו רק אבן. א"כ מעתה ידעו ויאמינו שכל החשיבות לא יהיה בלתי ע"י הגעגועים אשר לאוהב אל אהובו. לא כן אם יתרגל בו אין לו חשיבות כל מאומה בעיני רואהו. והדברים כנים ואמיתיים. —

אין קץ וערך. עכ"ז דע אחי אשר חשיבות ועריבות הדברים אינם תלויים בעצם חשיבות הדבר. כהעולה על רוחך. לא כן הדברים. אבל חשיבות הדבר בעיני בעלוו לפי מעוט מציאותו. ולהיפך לפי רבוי מציאותו. יהיה מה שיהיה. גבול יש אל דבר המצוי בתמידות כמה יתחשב ויערב. ולמעלה ממנו אשר אינו מצוי כמו הראשון. והחשוב המעולה מן הכל הוא הבלתי נמצא כל מאומה כ"א אחד בעיר ב' במשפחה. זאת יתחשב עד מאד עד אשר לא ישאלו עוד על עצם ותכונתו ומהותו ועילת חשיבותו. כמו שתראה חשיבות המרגליות יתירה על חשיבות אלמוגים. וחשיבות אבנים טובות יתירה על המרגליות. וכי תאמר בלבבך כי חשיבות האלמוג לבד. וחשיבות המרגליות לבד. וחשיבות דבר מצד עצם הדבר עצמו. ולכן בשר חשוב יותר מלחם מפני חשיבותו העצמי. אשאלך והודיעני מה זאת אל הנמצא שישתנה ברוב הזמן להעריך אותו כפי מציאותו. וזה עינינו רואות אשר בדבר א' יזדמן בו כמה חלופים והשתנות כמה מדרגות בערכו וחשיבותו. כמו שתראה בהשיג אדם דבר נכבד. ביום ראשון להשגתו אותו יעהב לה הדבר עד אשר יעלה לו קשורה באפיו. דשן בעצמותיו. ישבע בלא אכילה ירוה בלא שתיה. ישמח בלא הון. ולא תראה בו כל דאגה וכל תוגה. וכאשר יעבור עליו עשרה ימים או עשרים יום. לא יערב לו כמקדם. אבל יזכור בו פעם אחר פעם. לא בתמידות. וכאשר ירבו הימים ישכח ויסיחהו מלבו ולא יהיה עוד חשיבות הדבר אצלו לסגולה להגין עליו לא מפני הרעבון. או הצמאון או כל דאגה שתזדמן. אבל חשיבות הדבר יהיה אצלו כדיני בשמים אשר הפיגו טעמן וריחן (ג) והאמת יורה דרכו כי יש כח ועוז לרבוי המציאות להשבית ולבטל מתיקות כמה ענינים ולהורידם מטה מטה. כי הרגיל בבשר ויין. הרגילות יבטל ממנו עונג הבשר עד יהיה בעיניו כלחם אשר יאכל העני. ולהיפך יש כח במעטי המציאות להנעים ולהחשיב עצמם בעיני הבעלים ליקר וחשוב. אשר אצל מי שהם רבים במציאות אינם בחשיבות כל מאומה. ואצל זה יהיו במעלה עליונה לפי מיעוט מציאותם אצלו. כמו אשר אנחנו רואים בהתחכר מעט המציאות אל הלחם או אל בגד. וזה הרעב ללחם כמה ימים היה לו דוחק וחרפת רעב. אז תראה כי בהשיגו פת חריבה בלא מלח. יערב לו כמו בשר ויין אל אשר נמצאים לו בתמידות. והעדים הנאמנים על זה השמחה והאבל. כי השמחה אפשרי לאשר אין לו כל מאומה. בהשיגו לחם רעבונו ישמח וירונן כמו העשיר בעשרו. וכן האבל מצוי אצל העשיר כמו אצל העני. והנסיון יבאר לך זאת. קח לך זמן ידוע מזמן החיים אשר בעולם הזה לא כלו כ"א נחת מנתחיו. חלק מחלקיו. כמו שבוע או חודש. והבט נא בהעני ביותר. ולמולו את העשיר ביותר. ושקול וספור ומנה שמחתם ואבלם. הלא תראה אשר ישמח העני כערך שמחות העשיר. וכמו אשר שמחת העני נפלאת בעיני העשיר. כי יתמה על החפץ ויאמר איזה דבר מצאה ידו המשמח לבבו כ"כ. הלא ביתי מלא כסף וזהב ולא תשמח עלי נפשי בלתי ע"י הזדמנות שמועה טובה מארץ מרחק. מעבר לים. כי הצליחו מעשי ידיו שמה. אשר העני במה יזכה את ארחו להשיג שמחות כאלה. ועכ"ז הוא שמח וטוב לב. וכן תראהו שש ומתפאר באיזה התנשאות אשר עלה בגורלו להיות גבאי ומשגיח. אשר עם כל ההתנשאות שהגיעו גם אם יהיה

כפלים

שיורי המדות

(ג) ומה נכבד בזה מאמר (דברים י"ב) כי ירחיב ה' אלקיך את גבולך כו' ואמרת אוכלה בשר כי תאוה נפשך לאכול בשר בכל אות נפשך תאכל בשר. לא שהכתוב בא כמייען להתיר לאדם לאכול בשר ככל תאותו. אבל הדבר בהיפך. כי הוראת הב' אינה כהוראת הכ"ף. אבל מאמר בכל אות נפשך בא להורות לנו ענין נכבד. כי המרגיל א"ע בתענוגים. הנה כל עוד ירבו עלי' הימים. תתמעט תאותו ותענוגו. כי ישתנו באיכותן מתענוגים לההרגליי. ומזון ההרגלי לא ישמח את אוכליו באיכותו. אבל יתאבלו בהעדרו. ובהיפך המעדנים בטרם יתרגלו הבעלים בהם. ועוד הם חדשים אצלו. אין אבל בהעדרם. ויש שמחה באיכותם. זה שהזהיר הכתוב שלא תתמיד באכילת הבשר הרבה על אשר תאבה תאותך ויהי' אצלך בגדר ענין ההרגלי רק בהיפך בכל אות נפשך תאכל בשר. כלומר כאשר תתאוה מאד אז תאכל בשר. וכאשר תראה התמעטות התאוה הרף ממנו. לבלי ישוב התענוגי להיות ההרגליי. —

למלא נפשו כי ירעב. כן הדברים האלה המה ג"כ מילוי הנפש. אשר עליהם יסוב מאמר להחיות בהם כו' כי ע"כ אנחנו מברכים על שתיהן . בורא נפשות רבות וחסרונן . על כל מה שברא להחיות בהן כו'. אמנם זה לבדו בעוה"ז אשר הוא עומד על מצב נאמן . והוא הריח הטוב . אשר האדם לא ישבע ממנו לעולם . אינו נכנס לגוף והגוף נהנה ממנו . וגם אינו בא על מחסור והעדר למלאות החסרון . לכן שיערו חכמינו ז"ל כי הוא א' מס' בעוה"ב והדבר ההוא מצוי בג"ע התחתון .

עתה

שיורי המדות

כתקונה. והשמה נשארה במעמדה. ואין יתרון אל השמה רק בערך הלבנה. זה שאמר שלמה ע"ה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה רק מן הסכלות. לא יתרון עצמיי. כיתרון. האור השמש שהוא רק מן החושך (הלבנה) כי השמה לא השיגה מעלה עצמיות . מטעם המבואר ברז"ל (חגיגה י"ב) ראה שאין העולם כדאי כו'. כן הדבר וכן הענין בעניני העוה"ז ומחמדיו. שהפליג עליהם הכתוב ואמר וחסרון. לא יוכל להמנות. היינו בחסרון גדול מאד בהעדרם. ועכ"ז אשר המציאות לא יוכל להמנות. כי אין מה למנות. כי מה יתן או מה יוסיף הבלי' הרבה על הבל א'. ולהעמיק עוד יותר בענין זה נזכיר מאמר החכם ע"ה (משלי י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר. והנה במאמר זה הבאורים רבו כמו רבו. ואין פותר אותו כפי עומק הכוונה הנאותה. אל חכם לב כשלמה. אשר כל דבריו מלא חכמת לב ותבונה זכה דקה מן הדקה. וכמאמר זה מה השמיע אותנו. במה הבדיל את הצדיק מן הרשע. אבל הסכת ושמע: רבותינו ז"ל אמרו (סוכה מ"ו) שלא כמדת בו"ד מדת הקב"ה. מדת בו"ד כלי ריקן מחזיק ומלא אינו מחזיק. מדת הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק. שנא' והיה אם שמוע תשמעו. אם שמעת תשמע ואם לאו לא תשמע. ובהשקפה ראשונה לא ידענו עומק כוונת דברי רבותינו ז"ל אשר באין ספק הדברים מכוונים לדבר גדול אשר יכלול כל הנהגות העוה"ז. וגם כי באור מאמר זה כבר בא בדפוס (בספר קול יעקב ע"ד ב' ובאהל יעקב חלק ב' ע' ב') עכ"ז אשיב אוסיף ידי עליו. דע כי כל מחמדי ותענוגי העוה"ז לא יערבו אל נפש האדם בלתי טרם השיגו הדבר שהוא נכסף אליו. אבל בהשיגו אותו ויהי' בידו זמן ידוע. יופג ממנו ערבותו ונעימתו. כי כמשפט התשוקה כי תתגבר באדם רק אחר ההעדר ואחר אשר ישביע עצמו ממנו יהיה לזרא באפו כמאמר (משלי כ"ז) נפש שבעה תבוס נופת. וזה יכלול כל מחמדי העוה"ז ותענוגיו. מאכלים ומשקים ותענוגות בני אדם. כולם לא יערבו כ"א אחר הצטרפות השכו לפניו. היינו ההעדר שהיה תחלה נעדר ממנו. כי האכילה לא יערב רק אחר ההעדר. היינו אחר הרעבון. כי אם לא ירעב לא יערב לו מה שיאכל. ועוד יקוץ בו. ועוד יותר שירעב עוד יותר יערב לו האכילה. והרעב רב כמו לשנות ולהחליף טעם המאכל. כי כבר אנחנו רואים ב' אנשים אוכלים מקערה אחת. זה טועם לפי רעבון שלו. וזה טועם לפי הרעבון שלו. וכן תמצא בפרטי מאכלים הבאים לאדם לתענוג. כל אשר נעדר ממנו המין ההוא ביותר יערב לו השגתו אותו יותר. וזה תראה גם במאכלים גם במשקים. כי המשקה אשר לא שתה זה כמה יערב לו מאד כאשר ישיגה. כמו מצה אחר הפסח. וכן הטיולים בגנות ופרדסים ובכללם לראות בריות טובות או אילנות משונות. ההנאה והתענוג בהם איננה כ"א בהשתתפות ההעדר. אכן עוד דבר אחד מהצורך אלינו לבאר למען לא יקרב איש לסתור דברינו כי הלא אנחנו רואים עשיר נהנה מהונו ורכושו ומכליו ותכשיטיו ומלבושיו בתמידות. לא יקוץ בהם גם אם יארכו לו הימים בעושר ושלוה. אמנם דע כי בההנאות יש ב' סוגים. ובכל דבר יש בו ב' עניינים אשר מהם תצמח ההנאה והתענוג אל הנהנה ממנו. א' ההנאה אשר בעצם הדבר עצמו. אם בעבור כח פנימי אשר בו. כמו מאכל וכל פרי אשר בו טעם ערב. או דבר נאה הנחמד למראה. אשר כשן הבורא ית' חן הדבר בעיני אנשים. כמו שחלקן הכתוב (בראשית ב') נחמד למראה וטוב למאכל. ב' ההנאה הבאה מן החוץ. הנאת ההתפארות נגד חבריו ולהתגאות בו. ושניהם אינם כ"א אחר ההעדר. כמו שבארנו במאכלים או משקים ובראיית חיות ובריות משונות שבכל חשיבותם בעבור שלא ראה אותם מימיו. וכן בראותו צורת חיה מצוייר על טבלא. יהיה אצלו בחשיבות הרבה יותר מלראות החיה עצמה. והכל מפאת השתתפות ההנאה עם ההעדר. אמנם ההנאה לסבת ההתפארות גם היא אחות כל ההנאות השמול. רק ישוב עליה האופן. מחמת העדר מציאות הדבר בחבירו. הוא שם ומתפאר ומתהדר. ולכן תראה מציאות ההנאה

ההיא

בעולם הבא. כי הוא עולם שכלו טוב באמת. אבל מציאות הטוב מתחדש אחרי סבל הרע ואחרי עברו בין בתרי הנסיונות אשר בעוה"ז. כמו שאמר רשב"י ע"ה (ברכות ה') שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלם לא נתנו אלא ע"י יסורין. תורה וא"י ועוה"ב. וזה כל פרי טוב העוה"ז. ויש בעוה"ז דברים אשר יראה הרואה אותם ויחשבם לטוב. כמו הדברים המענגים הנפש ערבים ונעימים בטעמם הבלתי באים לגרש הרעבון. אבל יש באדם כח טבעיי לחשוק ולהשתוקק אליהם. כמו הרעבים והצמאים אל הלחם ואל המים. כן ישמחו כאשר ישיגו תשוקות האלה. (ד) ולולא זה החשק לא הי' חשיבות בהם כל מאומה אצל המשיגם. ואחר החשק הנם אצלו כמשפט הלחם אשר הוא אוכל

למלא

שיורי המדות

(ד) הוא מה שאמר שהע"ה (קהלת א') מעוות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות. באור דבריו. כי העוה"ז מדתו כך הוא. כי בהעדרו יש חסרון. ובמציאותו אין מעלה. כי אשר חסר לנפשו עניני עוה"ז אצלו החסרון גדול מאד. ובהשתלמות החסרון אין ראוי למנותו ליש. כי אינו ניכר במציאותו. ואינו מורגש כ"א לחסרון באם איננו זה שאמר אותו אשר חסרון באם איננו לא יוכל להמנות אל המציאות. כי אחרי בואו אין בו דבר. וכמו שביאר אח"כ הוא עצמו (שם ב') תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי כו'. הגדלתי מעשי בניתי לי בתים כו' עשיתי לי גנות ופרדסים כו'. ואחר כל אלה אמר ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח. תחלה הי' סובר כי יש בכל אלה ערבות נפלא ע"כ הגדיל מעשיו בעמל ובגיעה עד אשר השיג כל חפץ לבבו. ואחר אשר השיג אותם והי' מורגל עמהם. ראה כי אין עוד החשק אשר הי' תחלה. וראה האמת כי הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש. ואני בעת כתבי הדברים האלה עלה על רעיוני דברי פי חכם הרב מו"ה אלקנה ז"ל גיסו של מו"ר המחבר זצ"ל. בבאור מאמר (קהלת ב') וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך. באור זה. דע כי כבר נתבאר אשר השמש היא עגול ספיריי ומאיר באורו על פני כל הארץ. והלבנה אין נוגה לה מעצמותה כי בעצמותה היא חשכה. והיא מקבלת אורה מן השמש. שע"כ נקראת לבנה. מלשון תיקון סופרים כמו שקוראים אל מי שחשכו עיניו סגי נהור. וכבר נתבאר במקומו בבית אבות על הגדת פסח כי הדברים אשר נחשוב את מציאותם מעלה הוא. מפני שגם בהעדרם אין חסרון. כי כל שבהעדרו אין חסרון יש במציאותו מעלה. ולהיפך כל שבהעדרו חסרון אין במציאותו מעלה כמו המנגן בכל מיני כלי שיר נחשיבהו לבעל מעלה. כי גם אותו שאינו יודע חכמה זאת איננו בעל מום וחסרון. כי לא כל אדם צריך להיות משורר ומנגן. אכן אל המדבר לא נחשיב מעלה מצד היותו חי ומדבר. שאין זה רק העדר חסרון. שאינו אלם. שאינו חרש. וכל שבהעדרו חסרון אין במציאותו מעלה. אמנם בהזדמן אל אב אחד שני בנים. מדבר ובלתי מדבר. הוא ישבח את הבן ההוא להיותו מדבר אבל איננה מעלה עצמיית. כאמור. וזהו ומותר האדם מן הבהמה אין. ר"ל אם האדם אינו בעל קניני' עם מעלות ושלמות עצמיות בצדקה ועוז לחכמה למוסר ולמשרי'. ולא תחשוב לו מעלה אחרת רק מה שאינו בהמה. איננו מבעה"ח השלמים רק הוא חי מדבר. זה לאין ולאפס כי הכל הבל. כמאמר הנה בדבר ד' מאסו וחכמת מה להם. ומעתה אין באפשר שיהי' לאדם היתרון מה שיש מותר לאדם מן הבהמה. אבל או כי יש לו יתרון עצמיי וקניני'. או דומה מגום לבהמה. וזהו מאמר המשורר ע"ה (תהלים מ"ט) ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. ר"ל אם אין לאדם מעלת היקר של הצדיק. גם שהוא מדבר ומשכיל. אין לו מאומה מן היתרון על הבהמה. אבל נמשל כבהמות ונדמו מהם. ומעתה נחקור על החכמה אם נוכל לחשבה מעלה. היינו כי אם נאמר על הסכלות שאינו חסרון רק העדר המעלה. אבל דופי אין בה. א"כ מי אשר בו חכמה הוא בעל מעלה. כמשפט כל שבהעדרו אין חסרון יש במציאותו מעלה. או אולי להיפך. כי הסכלות הוא חסרון גדול. והחכמה היא רק העדר החסרון וא"כ אין שבח ויתרון אל החכם שבח עצמיי. רק נגד הסכל. כמו למדבר נגד החרש. ובאמת כן היתה החכמת המלך החכם ע"ה. והמשל בזה. השמש והירח היו ב' מאורות הגדולים. אח"כ קטרגה הלבנה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד (חולין ס"ב) והנה עונש הלבנה הי' באפשר להיות כי היא תשאר על תכונתה בגדלותה רק החמה תתגדל ותוסיף אורה. ואז הי' אל החמה מעלה עצמיית. ולא כן היה רק הלבנה

נתקטנה

ממרומים. כמאמר (תהלים י"ט) גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. אך בזה ישמחו ויתהללו. ולא יתאבלו כ"א כאשר יפרוץ עלימו פרץ. היצר הרע הצודה את נפש האדם לקחת להדיחו ולהאבידו. מתבל להנידו. להכריתו מארץ החיים המאושרים. אבל העוה"ז וכל מחמדיו וכל כבודו תפארתו והודו לא יעלה על לבו ולא יוותר רגע מרגעיו לנגוע בקצה מטהו ביערת דבשו. להתענג מפרי הבליו אשר הם בסלי חורי מחמדיו. לא יאבה ולא יבחור בהם להאמץ לרדוף אחר השגתם. כי הם אצלו כקיקיון הזה אשר בין לילה היה ובין לילה אבד. וכאשר יאבד כל הון ביתו לא יתאבל עליו ולא יתעצב ויחשבהו לזונה אשר בהצלתו מידה ישמח ויודה לד' חסדו אשר הצילו מיד המשחית נפשו. וכל אבריו וכחותיו יתן קודש לד' אל למוד התורה וקיום המצות ומע"ט. יכבד אך המלמדו להועיל מדריכו בדרך ישרה. מרחיקו מדרך נפתל ונלוז. יאהוב אך המוכיחים המיסרים למשפט. כאשר אלקים יורם. ועכ"ז תדע כי בזה עוד לא הגעת למעלת הצדיקים השלמים. כי העובד על מנת לקבל פרס כבר קראוהו עובד את עצמו והעובד את ד' באמת דרך אחרת לו באהבתו ובעבודתו. זה אשר קראנו לה אהבת יושר [בפ' ב' מזה השער] היא אהבת הצדיקים והחסידים. והיא תתבאר בפרקים הבאים בישע אלקים ית':

פרק שביעי

אהבת הצדיקים ואנשי מעשה המתנהלים במדותיהם לרגל המלאכה אשר ראוי ומחוייבת אל נברא עם בוראו ומגדלו ומחזיקו וגומלו כל טוב ומשגיח עליו בהשגחה כללית ופרטיית וחפץ בטובתו תמיד. היא מבוארת לפנינו במאמר (דברים ט"ז) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך כו' לא תטה משפט ולא תכיר פנים. כלל בזה למוד נפלא אל האדם להיות פקוח עינים. להכיר מעלת מי שהוא עליון עליו. וגם מי בשחק יערוך לד'. כמאמר המשורר החסיד ע"ה (תהלים פ"ט) אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו. ד' אלקי צבאות מי כמוך חסין יה כו'. ועם כל גודל אלקותו והפלגת

שיורי המדות

אינה לבכוכי כי איתיתי' לשמעון בן שטח אותבי' בין ידיי' לדידה. אמר ליה חזית יקרא דעבדית לך. א"ל לאו את קא מוקרית לי. אורייתא היא דמוקרה לי דכתיב סלסלה ותרוממך ולשון רש"י ז"ל סיפי' דקרא תכבדך כי תחבקנה. ובהשקפה הראשונה אין כוונת רש"י ז"ל מבוארת. אמנם הנה לכאורה יקשה על ר' שמעון בן שטח שאמר לו לאו את קא מוקרית לי כו'. הלא די לו מה שהוא מקיים הבטחת הכתובה והנה הוא מכבד אותו. גם בלשון הכתוב עצמו יש להתבונן ג"כ. במאמר סלסלה ותרוממך. הזכיר תחלה הפועל ואח"כ השכר. ובמאמר תכבדך כי תחבקנה. הזכיר תחלה השכר. תכבדך. ואח"כ כי תחבקנה. וכפי הנראה זה היה כוונת רש"י ז"ל להורות לנו כוונה אחרת במאמר הכתוב. והסיפא מפרש לרישא. כי יש מכבד ת"ח ומכבדו להושיבו בראש. אבל בלבו יחשוב לו לצדקה שהוא מכבד את הת"ח. ועושה עמו יקר וגדולה. והדרך הזה אינו מאושר עוד לחשבהו לדרך הקודם האמיתי כי עכ"ז לבו גם בו עד כי הוא מחשב עצמו עליון על הת"ח רק על דרך ענוים יפה כי נתן הכבוד לת"ח להושיבו אצלו בראש הקרואים. ולא כך היא המדה. רק בהיפך מי שזוכה להשיג לביתו ת"ח והוא מושיבו בראש. יחשב לו לכבוד מה שזוכה לשבת אצל הת"ח. זה שאמר שלמה סלסלה ותרוממך. בתנאי. תכבדך כי תחבקנה. ר"ל כאשר תחליט בלבך כי התורה מכבדת אותך כאשר תזכה לחבק אותה. זה אשר השיב לו ר' שמעון בן שטח לאו את קא מוקרית לי אשר אשר תחשוב כי כבדת אותי במה שאני יושב אצלך. וזה שפירש רש"י ז"ל סיפי' דקרא מוכיח שאינו מוקיר אותו כראוי. כי נאמר אח"כ תכבדך כי תחבקנה. אליך ראוי לחשוב לכבוד ותפארת מה שזכית לשבת בסוד החכמים. במושב תופשי התורה. וכאשר תחבקנה תדע בלבבך כי התורה תכבד אותך במה שזכית לחבק אותה. ויפה הוכיח אותו רשב"ש לאו את קא מוקרית לי. אין זה כבוד התורה האמתי. כי אדרבא בהיפך אורייתא קא מוקרית לי. אני כאשר אזכה לשבת אצל התורה וחכמיה אחשוב זאת לי לכבוד. נחשב שזכיתי לכך לשבת באוהלן של ת"ח. והתורה תכבדני ועונתה תרבני.

פרק ששי

עתה נבאר אהבת החכם. כי בפרקים הקודמים היה דברינו מאהבת הכסילים הבלתי מתבוננים במה אשר נגד פניהם אבל החכם יבין לאשורו. ישכיל על דבר לאהוב ולקרב. ואשר לשנוא ולרחק. לא יאהוב כ״א דבר אשר בו תלוי השארתו הנצחיית. דבר הקיים לעד. כי כן משפט אהבת החכם לאהוב עם הסכמת החכמה והדעת. ולא ישמח כ״א בשומו על לבו גדולת הצדיקים והפלגת מעלתם חסנם ויקרם. אשר עליהם נאמר (תהלים ל״א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך כו׳. אור הגנוז והצפון לצדיקים לע״ל. שנאמר עליה (ישעיה ס״ד) עין לא ראתה כו׳. לא השיג אותה כל נביא וכל חוזה כל חכם ויודע בינה. המה ישמחו וישתעשעו בעולמם רק בעסק התורה והמצוה. כי על כל כבוד התורה (א) כי להנחיל לאוהביה יש אתה הון עתק וצדקה נחלת שדי ממרומים

שיורי המדות

בהיא רק כל עוד אשר דבר זה נעדר מאחרים. ואם ילבש בגד יקר ואין כמוהו בכל העיר. יהיה הבגד יקר וחשוב אצלו עד מאד. ואם ילבש עוד אחד בגד כזה ירד מהתפארותו מעט. ואם ילבשו כלם כמוהו. אז נאבדה ונתבטלה ההנאה מכל וכל. כי כל חשיבות עניני עוה״ז אינו כ״א ע״י ההתפארות לפניו או עמו ההעדר. וכל אשר יקרב אל ההעדר יערב. וכל אשר יתרחק מן ההעדר יאבד ממנו מתיקות ענינו. כמאמר נפש שבעה תבוס נופת ונפש רעבה כל מר מתוק. ומה נכבד בזה מאמר (משלי ט׳) אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה כו׳ מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. ירצה בזה כי ערבות כל התענוגים אינם כי אם בעת יכיר אותם ובעת יקרב אליהם להתרגל בהם. אבל אחר אשר יתרגל בהם ימאס בם ויקוץ אותם. וזהו אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה. כל זמן שלא תדע ולא תכיר בהם. אז מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. ואם כן גם העני גם העשיר אין להם מתיקות בעולם הזה. העני מפני שלא ישיגנו. והעשיר לא יטעימנו. מפני שכבר הוא מורגל בו. אמנם לא כשמולות העוה״ז חלק התורה החמודה. רק בהיפך. ערבות התורה לא תשתתף עם ההעדר רק עם המציאות. וכל מה שתתוסף במציאות כן תתוסף התשוקה אליה. וכל מה שירבה מציאותה יתרבה חשיבותה. כי דדיה ירוו נפש האדם בכל עת. וכבר המליץ הגאון מוהר״פ הורוויץ נ״ע במאמר כלם ישבעו ויתענגו מטובך. כי מדרך השובע לא יהיה ענוג בכל תענוגי העולם בלתי אחר ההעדר. לא אחר המציאות. כי כן המשפט נפש שבעה תבוס נופת. לא כן התורה כי גם אחר השביעה ימצא עונג רב. וזהו כלם ישבעו ועכ״ז ויתענגו מטובך. הוא מה שאמרו חכמינו ז״ל מדת בו״ד כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק לא כן מדת הקב״ה מלא מחזיק. התורה והחכמה הם בהיפך כל עוד יותר אשר ישביע האדם שיע ממנה עוד יותר ישתוקק לאסוף אל תוכו. וכמליצתם ז״ל (בראשית רבה צ״ז) וידגו לרוב כו׳ מה דגים הללו גדלין במים כיון שיורדת טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כך ישראל גדלין במים בתורה כיון שהם שומעים דבר חדש מן התורה הן מקבלין אותו בצמאון. וזה שאמר המשורר ע״ה (תהלים כ״ז) אחת שאלתי מאת ד׳ אותה אבקש. כי כאשר ישאל אחד מחבירו מאכל עוד וערב. הוא שואל קודם שיתן לו. אבל אחר אשר נתן לו והאכילו לשובע נפשו לא ישאל עוד. כמשפט מדת בו״ד כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק. אמנם התשוקה לתורה ומצות הנה אחר הלמוד תהיה התשוקה עוד עודפת על תשוקתו שהיה לו תחלה. וגם כי ילמוד כל היום לא ישבע ויבקש וישאל עוד יותר. וזהו אחת שאלתי מאת ד׳ אשר אותה אבקש עוד תמיד בלא שביעה. ומה היא שבתי בבית ד׳ כל ימי חיי כו׳. — זה אשר השמיע אותנו החכם הנזכר בחכמתו הטהורה. צדיק אוכל לשובע נפשו. הצדיק יזכור למזונו ויפקוד אשר דבר המענג אותו גם אחרי שבעו. ובטן רשעים תבקש לה עונג רק כאשר תחסר. כמשפט בו״ד אשר כלי ריקן מחזיק. מלא אינו מחזיק. ומלת אוכל עומדת במקום שנים. כמושך עצמו ואחר עמו. והמשך המאמר כך הוא. צדיק אוכל לשובע נפשו. ובטן רשעים תבקש אוכל רק כאשר תחסר. ריקן מחזיק. מלא אינו מחזיק. והוא בחור אמתי לנבון דעת. ועיין אהל יעקב שמות פי׳ א׳ בחור מאמר הנחמדים מזהב ומפז רב.

(א) ובגמרא (ברכות מ״ח א׳) ינאי מלכא ומלכתא כריכו ריפתא בהדי הדדי. לא הוה

אינש

עצמו לא יוכל לשפוט בעיני הבחנתו דבר. כמאמר חז"ל (שבת קי"ט) אין אדם רואה חובה לעצמו. אבל כל הבחנתו ודעתו והשגתו לבחון בחבירו העומד לנגדו. איך ואיפוא ראוי לו להתנהג עם עצמו. כש"כ איך שיתנהג עמך. כמאמר (איוב י"ח) ונרו עליו ידעך. ר"ל על עצמו החושך כסה עיניו ואינו רואה כל מאומה. וכן נאמר (מיכה ו') הגיד לך אדם מה טוב כו'. ר"ל ע"י אדם אחר מה נקל לך לדעת את הישר והעול. וכאשר תשקול בפלס המשפט על אחרים. כן תדין על נפשך. הוא מה שנא' (ויקרא י"ט) הוכח תוכיח את עמיתך. היא עצה נדיבה אם רצונך לשקול בדעתך את הראוי לנפשך אל תבט עליך. כי לא תוכל להבחין. כי אם להיות צופה ומביט על חבירך מה אשר ראוי לנפשו. אשר דרכו לא נסתרה ממך. וממנו תלמוד גם לנפשך. ולא תשא עליו חטא. ר"ל באשר תראה בו עול לא תתלה הסרחון רק בו. אבל תאמר לנפשך גם אני החלתי כמוהו אליו נמשלתי. כאשר חכמתו לא עמדה לו כי גם הוא חכם ורע בא לידו ואל תאמר כי אתה חכמת יותר ממנו. שקר אתה דובר. כי לך משפט ההבחנה והתבונה עליו. ובו תבונה עליך. כמליצתם ז"ל כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו. ואלולא דרך איש ישר בעיניו בחירה מנין (א) אבל ממנו והלאה תאיר לו חכמתו להכיר ולבחון הישר והצדק. ע"כ נפשי אל תשליכי אותך אחרי גוך ואחר הבחנתך. אבל התבונן נא על רעך תמיד היטב בעיניך אולת אדם הזולת. אז תדע לדון גם על נפשך. כמאמר (משלי ד') עיניך לנוכח יביטו. ממך והלאה להתבונן על אחרים אז ועפעפיך יישירו

נגדך

שיורי המדות

(א) ובגמרא את הכל עשה יפה. מלמד שייפה לכל אחד ואחד אומנותו (ברכות מ"ג ב') ולא אמרו לכל איש ואיש. להורות כי לא ייפה הדרך לפני איש כ"א בהיותו יחידי. אבל בהיותו יחד איש פני רעהו יהיה מבחין אחד את מעשיו ואת תהלוכותיו. כי על עצמו התאוה מטעת אותו עד כי אומר מותר. אבל על רעהו אין עמו התאוה בעת הבטתו בו. כי מעולם לא תשלוט התאוה באדם על זולתו כ"א על עצמו. ולכן יפה אמרו ז"ל שייפה לכל אחד ואחד. בהיותו יחידי. ומה נמלצו בזה דברי המלך החכם ע"ה (משלי כ"ז) אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו. ומה שהוסיף בהפלגתו זאת גם את הריפות לא ידענו מאומה מה מליצתו בזה. כי כפי הנראה אין הפלגת המשל רק על הכתישה שגם על ידה לא יתפעל להסיר קליפת אולתו. אבל מה לי אם עם הריפות או בלא הריפות אבל הקשב נא כי דברי פי חכם חן. עתיקים ועמוקים כי הנה כבר נזדמן חכם הוכיח לב' בני אדם על רוע מעשיהם. וכאשר הלכו מאת פניו התחיל אחד אומר לחבירו וכי המוכיח אומר שקר ח"ו וכי נכון לך לבשל בשבת. האם ראית כזאת בישראל. ויען זה ויאמר לו ואתה יש אצלך הבדל בין בשר ובין חלב ובין טריפות ונבלות. וישמע הדבר אל המוכיח והתחיל משחק ומתפלא לאמר עם כל אלה. יותר יקפוץ כל אחד לחפש בבית יד של חבירו. ובאמתחת שלו אינו רוצה לחפש. כי זה בודק מעשי חבירו. וחבירו בודק אותו. ומעתה יפה אמר שלמה ע"ה בחכמתו אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות. הוסיף בדברי המשל את הריפות לבאר לנו ענין נכבד. כי הנה התוכחה עם היותה מצוה גדולה הוכח תוכיח כו' עכ"ז יש בה תנאי ג"כ. כאמרם ז"ל (ערכין י"ז א') יכול אפי' פניו משתנים כו'. וא"כ זאת העצה מפי חכמים להגיד התוכחה אל הכלל. וזה ישמע ויבין כי אליו כוון המוכיח. ויגיע לו ענין התועלת בלא בזיון באין מכלים דבר. אמנם כל זה הוא באם ישכיל ויבין אשר כוונת כל המוסר הוא בעדו ואולי ישמע ויתן אל לבו אכן אם יעמוד בין עדת השומעים התוכחה ויאמר אל לבו מי יודע אל מי כיון המוכיח. אם על פלוני אלמוני או על פלוני. אז הוא דומה ממש כאלו תכתוש אותו בתוך הריפות. כי כאשר תכתוש אותו יחד עם הריפות יאמר אין כוונת הכותש עלי רק על הריפות. ובהכרח אין דרך בעדו כ"א לכתשו לבדו. אז ידע כי את מי כותשין אם לא אותו. וזהו אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות: בעלי לא תפעול מאומה ולא תסור מעליו אולתו. ועם דרכנו נעמיד על כוונת מאמרם ז"ל [פסחים קי"ג ב'] חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה ואהבו את הגזל ואהבו את הזימה כו' אשר לכאורה יפלא הלא כל מה אשר צוה כנען לא צוה רק מדות רעות ונשחתות. ואיך הכניס בתוכן מדה טובה אהבו זה את זה' ולדרכנו יתכן מאד כי הוא צוה להם אהבו את הגזל ואת הזימה כו'. הלא

ממשפט

והפלגת קדושתו לאין תכלית הנה ענותו תרבנו. ומשגיח בשפלים על קטני ארץ. אתה מושל בגאות הים כו'. אתה דכאת כחלל רהב כו'. יען כי לך שמים אף לך ארץ ואתה משגיח על כלם בשוה. כי גם תבל ומלואה אתה יסדתם. א"כ ראוי אליהם אשר בשמך יגילון כל היום כו'. כי אין דאגה ומגור בלב נער עת ראותו א"ע כי הוא בחיק אמו. כן השרידים בעם לבביהם שלם מפחד ומגור ודאגה מכל מחסור כי מוצאים את עצמם עומדים בין שתי זרועותיו של אבינו שבשמים. ומה נעמה מליצתו הנפלאה שאמר ע"ז אשרי העם יודעי תרועה. כי החיבה היתירה הזאת נודעת לנו. ויודעים אנחנו ההתחברות והרעות של הקב"ה אלינו. ומלת תרועה כמו (במדבר כ"ג) ותרועת מלך בו. ויודעים כי ד' באור פניך יהלכון כל היום תמיד. ויודעים כי מציאותם בעולם אך נדבה וחסד מאת הבורא ית'. כי לא קדמו את ד' במנחה ולא בבקשה קול תפלה וקול תחנה. ואין עילה למציאותם כ"א חסד חנם מרצון העליון ית' להטיב לראויים ושאינם ראויים. זאת יבין יציר אשר לא יאות לנברא לאהוב את עצמו ולהגדיל דעתו בעיניו. ואיך יעיז פניו לבחור לעצמו הנעימה ולחפוץ בהשגת הטוב. מבלי ידיעתו עילה לזה על מה ולמה. הזה פועל חכם ויודע ליישר מעגלו לשאת פנים לעצמו לאהוב א"ע כ"כ לבקש גדולות לא ישים לב כי גלוזים מעגלותיו ועלילותיו. כי גם מה אשר קדמו הבורא ית' אינו ראוי ואינו מחוייב לו. כש"כ לבקש לו גדולות אשר לא עלו בגורלו. התעשה זאת לאדוניך נברא ומחודש כמוך. אחר אשר גמל אתך החסדים טובים והם גם הם אפס מאשר חלק לו הבורא ית'. היעלה על רוחך לחמוד ולבקש ממנו המופלא ממך. ואם תעשה הדבר הזה ותבקש ממנו. הלא אז יחרה אפו עליך ויקצוף עד מאד עד כי יהדוף אותך ממצבך ויגרע ויחדל ממך גם מה שתחת ידך. ואתה לבדך האם לא תעשה זאת אל אשר למטה ממך המצפה לקבל פרס מידך. ואתה בטובך נתת לו עוד כפלים על אשר שאל. אם אח"כ יעיז פניו מבלי הבין גודל חסדך וירהיב בנפשו עוז להרחיב פיו נגדך שזהו הוראה עליו שאינו מכיר בטובה. היערב זאת לנפשך. וכבר כתבו החכמים הראשונים ז"ל שתבחור לנפשך נגד מי שהוא למעלה ממך את אשר תחפוץ ממי שהוא למטה ממך. בתת האדם כל זאת אל לבו ובאמת ובתמים יתבונן בינה. יאיר לפניו נתיב האמת כי ראוי לאדם שלא יעלה על רוחו שום חפץ להמשך אחר הנעימה. כי מי אשר גמל אותו מציאותו מבלי הפצרתו. הוא יבחור לו את הטוב לנפשו מבלעדי עצתו ובחירתו. אחר שיתברר אצלו כי הוא ית' אוהב ומשתוקק להטיב לברואיו יותר על תשוקת הברואים עצמם. ואינו צריך לך ליועץ ולא לעזר ולהועיל ולא למליץ וכאשר תתבונן בזה כראוי אז תדע ובחנת וחדלת מלחמוד ולחפוץ שום חפץ ממחמדי העוה"ז. אבל הגמולות אשר עברו עליך המה יהיו לזכרון בין עיניך. וראית אותם וזכרתם על רעיונותיך תמיד כי לא התחלת עוד לשלם בעד הגמולות האלה. כמאמר (מיכה ו') במה אקדם ד' אכף לאלקי מרום כו'. אז תהי' השגחת הבורא ית' עליך להטיב אחריתך כאשר ידענו אשר מחשבת מעלה עומדת מנגד מחשבות האדם. כאשר תראה מגאות ושפלות. כמאמר משפיל גאים ומגביה שפלים. כן אם האדם מבקש לגמולות לעתיד. הבורא ית' ידרוש ממנו בעד העבר. ובהיפך אם לב האדם דואג במה אכף לאלקי מרום על הגמולות בזמן העבר. הוא ית' ידרשנו לטובה על העתיד. ואז שניהם עשויים באמת וישר. וצדק לפניו יהלוך:

פרק שמיני

כלל זה נקוט בידך אם רצונך לדעת משפט הראוי לנפשך אל תבט אחריך כי אם על רעך כמוך. באור הדברים כמו אשר עיני האדם מביטים על רעהו העומד לנגדו יותר מהבטתו על עצמו. כי את רעהו רואה כל בנינו. אבל א"ע יש אברים אשר יוכל לראות אותם. כמו הידים והרגלים והאברים אשר מלפניו. ואף גם זאת לא יראה אותם בדרך ראיה ישרה אבל הוא צריך לעקם א"ע ולעקם את עיניו ולהפכם אחת הנה ואחת הנה. והאברים אשר מאחוריו לא יראה כל מאומה. כי אם מאחרים ישמע אשר יאמרו עליהם. כן הדברים נאמרים בראיה הפנימית הנפשיית. לראות ישר ועול. צדק ורשע. גם ראייה זאת עומדת באדם מנגד. צופיה אך ממנו והלאה. אבל על

עצמו

כי כבר נאמר (משלי כ"ז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. כי שנים אשר כל אחד אוהב את חבירו. הנה האהבה מחברת אותם והיו לאחדים. אבל אם כל אחד אוהב א"ע. האהבה הזאת מפרדת אותם. כי כל אחד מושך הנעימה לעצמו. והם כשני חמורים אסורים בעגלה זה לצפון וזה לדרום. כן הבני אדם האהבה באשר היא ע"ד עול מבדלת ומפרדת אותם זמ"ז:

פרק תשיעי

והנה מלבד שלשה סוגי אהבה אשר בארנו; יש באדם עוד אהבה אחת. והיא אהבה הטבעיית אשר היא עמו מלידה מבטן. כמו אהבת מולידיו. ואהבת יוצאי ירכו. ושאר בשרו ממשפחתו. ויש עוד אהבה טבעיית ע"ד אחר. שהוא משתוקק אל שורש ענין ידוע ונמשך אליו בלי דעת והתבוננות. כאשר תראה באדם אשר מילדותו הוא משתוקק אל איזה מלאכה מן המלאכות. או אל איזה מדה מן המדות. וזאת ראינו גם בגדולי הצדיקים אנשי השם הרשומים בתורתנו הקדושה. משה רבינו ע"ה הי' נמשך מתחלת ענינו אל הנקמה והגאולה ואל המלוכה. כמ"ש (שמות ב') וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו כו' ויך את המצרי וביום השני ראה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך. עד שאמר לו מי שמך לאיש שר ושופט כו'. וכן יוסף כל חפצו הי' להתנהג ברבנות. כמבואר מהחלומות. כאמרם ז"ל אין מראין לאדם אלא מהרהורי לבו. כמאמר (דניאל ב') רעיונך על משכבך סליקו. עד שחז"ל אמרו שע"כ מת יוסף קודם לאחיו. וכן דוד מנעוריו היתה תשוקתו לנצחון ונקמה מאויביו. כמה שידענו מענין התאזרו עוז ללכת לקראת גלית הפלשתי. אשר כמה גבורי חיל היו במערכות ישראל ולא התעוררו לצאת נגדו. עד כי ע"כ היתה עליו שאלת שאול ע"ה (שמואל א' י"ז) בן מי זה העלם. ובגמרא (יבמות ע"ו ב') אי מפרץ אתי אי מזרח אתי אי מפרץ אתי מלכא הוי. ראה כי לא הקר על צדקתו והסידותו וכן תמצא בישמעאל שהיתה תשוקתו אל מה שנאמר עליו (בראשית ט"ז) והוא יהי' פרא אדם ידו בכל ויד כל בו. וכן עשו לקח עצמו להיות איש שדה לצוד ציד ולשפוך דם. וכדומה הרבה. ועילת הדבר כבר בארו לנו חכמינו ז"ל כי כל מדות האדם הנה הנם ככל המון חלקי המציאות אשר כל חלק וכל נמצא יש עליו שר או מזל המשפיע בו כח מציאותו. כמאמרם ז"ל (חולין ס') אין לך עשב שאין לו מלאך ממונה עליו המכה אותו ואומר לו גדל. כן

שיורי המדות

איש אל לבי מלב איש אחר. אולי אני יותר חכם ממנו. ישמע הוא את עצתי. לא שאצטרך אני לשמוע דברי עצתו. והכתוב מכריע ואומר על כל הפנים שיזדמנו ומתק רעהו מעצת נפש. והשומע הזה לא יקבל הדברים ויאמין בהם. לכן חזו נפלאות מה אשר השיב החכם האלקי ע"ה למען יתאמתו דבריו אצל השומעים. והשכיל ואמר שמן וקטורת ישמח לב. כי הנה אתה בן אדם תאמר כי אינך צריך לשמוע עצת הזולת. ישמע הוא ממך לא אתה ממנו. כי חכם אתה יותר ממנו. וגם כי אני לא ידעתי זאת אולי הדבר בהיפך. אבל אנכי לא אדבר עמך ממה שלא ידעתי. יותר ישר לפני לדבר ממה אשר ידעתי ואשר ידעת גם אתה. כי הנה אתה תאמר ותודה בהכרח כי המדבר משובח יותר מן הצומח. כי המדבר יתר על הצומח ב' מעלות. הצומח אין בו כח חיים. והוא בע"ח. וגם מדבר ומשכיל בעל נפש משכלת. והנה אולי תאמר כאשר תשתה כוס משקה מיין ושכר כי אתה הוא אשר השתי' כמו קודם השתי' בלי השתנות כל מאומה. והנסיון יכחיש זה. כי ידענו חמרא וריחני פקחין (יומא ע"ו) ומעתה קח לך קו"ח ומה הצומח שהוא רחוק הרבה מאד מדריגת בעל נפש חי' ומשכלת. עכ"ז יוכל לפעול על הנפש. מכש"כ מי שהוא בעל נפש ודאי יוכל לפעול על הנפש וזהו שאמר ראה נא כי שמן וקטורת ג"כ ישמח לב. אם היותה רק ממין הצומח תוכל א"כ להאמין מעתה כי מתוקה עצת רעהו מעצת נפשו. והדבר אמתי בכוונת המאמר באין ספק.

ומעתה הנה במאמר טובים השנים מן האחד השמיע אותנו ענין היותר נפלא. ואמר כי גם אם יקרה ב' אנשים כאחד והנה הם משובשים בדעתם. נלוזים במעגלותם. עכ"ז יהיה באפשר להם כי ישובו יבואו אל דרך הישרה ונתיבה נכוחה. אחד לא יגיד לחבירו מאומה

נגדך. הוכל אח"כ לשפוט נגד עצמך. כי כמו אשר הוא רואה ואינו נראה לעצמו כן אתה כמוהו. ככה תתנהג לבחון היושר ולבחור בו ולבחון העול ולרחקו. אכן הדברים האלה אינם נאמרים כ"א על הבחנת ישר ועול. אבל הענינים האחרים אשר שם אחר עליהם. כמו אמת ושקר. נאה ומשובח מגונה ומתועב אפשר ובלתי אפשר מה שהם סוגי תפיסת הדעת. באלה אין הבדל בינו ובין הזולת. בלתי להבדיל בין הישר ובין העול תכין לך הדרך באופן שאמרנו. בתנאי שתעשנה כלה לא שתאחוז מקצתה ותרף מלגמרה. היינו תתן לבך להתבונן במומי בני אדם ולשנוא אותם. ואת עצמך תצדיק. חלילה לך מזה כי אז תהיה מאותם שנאמר עליהם (משלי ו') אדם בליעל איש און הולך עקשות פה. תהפוכות בלבו ר"ל נתהפכה השגתו והבחנתו. חורש רע בכל עת. ר"ל הוא עצמו יעשה כל רע וכל עול. ועם אחרים. מדנים ישלח. את עצמו מצדיק ואת חבירו ירשיע. וגם בענין אחד. — ודע כי הענין הזה בעצמו גם באהבת בני אדם זה לזה. אהבה ע"ד ישר. וע"ד עול. אם יאהוב את הראוי לאהוב. יאהוב את עצמו אבל יאהוב את חבירו בנפשו. כמאמר ואהבת לרעך כמוך. היא מדה טובה וישרה. אבל מדת העול לאהוב אך את עצמו. ולמשוך הנעימה רק אליו. נאמר בו (משלי ט"ז) איש תהפוכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף. מפריד ההתחברות בין איש לרעהו.

כי

שיורי המדות

ממשפט הגנב כשהוא רואה אדם זולתו שגונב [ועוד גם ממנו] ודאי ישנאהו. וכן כאשר יראה בחבירו דבר עולה יבזהו. כמו שכתבנו כי על זולתו הוא רואה ומביט ומרגיש היטיב פחיתות העול ורשע כסל. ואח"כ כבר אפשר שלא יקיימו השנים גוזלת שביהם. אסרו את הגזל כי יראה בחבירו ויתגאה עליו. ע"כ הוסיף ולוה ואסרו זה את זה. יעשה הוא ועשה גם אתה ולא תתפעל מזה דבר. אמר הכותב הנה בעמדי בענין נכבד זה נזכרתי מה שכתבתי כבר בחבורי הנקרא שמן המור (בארבעה עשר לשני) בביאור דברי המלך החכם ע"ה (קהלת ד') טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם כי אם יפולו האחד יקים את חבירו ואלו האחד שיפול ואין שני להקימו. גם אם ישכבו שנים וחם להם ולאחד איך יחם. אשר הדברים האלה מתוקים ומתומים הם. כי תחלת דבריו נראה, שהוא מדבר נכבדות בהנהגות הנפשיות. כמ"ש אשר יש להם שכר טוב בעמלם. והשלים דבריו בדברים זרים מאד. כי כאשר ישכבו שנים יחד יהיה חם להם. ולאחד לא יחם. מה לדברים כאלה בתוך כתבי קודש גם מה אשר השלים המאמר בדרך קושי' ופליאה ולאחד איך יחם. מה ענין הפליאה. כאלו הי' לומר ולאחד לא יחם. וכן כאשר ילכו שני אנשים ויפול אחד מהם יקימהו השני. משא"כ אחד שיפול ואין שני להקימו. כל אלה המה מן הזרות למלך חכם כמוהו מדבר ברוח הקודש וגם אם נבין המאמר על פשוטו שכאשר ילכו שנים ואחד מהם יפול יהיה השני בעזרתו ויקימהו. וזה ג"כ מין ממיני ההצלחה. יקשה א"כ מה שאמר כי אם יפולו (פי' כאשר יפלו שניהם) האחד יקים את חבירו. הלא כאשר שניהם יפלו ישכבו. ומי הוא המקים. והיה לו לומר אם יפול האחד יקימהו השני. ונזכיר לזה מאמרו ע"ה במקום אחר (משלי כ"א) נפש רשע אותה רע. לא יוחן בעיניו רעהו. והכוונה מבוארת מאד ע"ד שאמרנו לאמר גם כי באמת נפש רשע אותה רע ומתאוה אליה בכל חפץ לבבו. עכ"ז לא יוחן בעיניו רעהו כאשר יראה זאת ברעהו ירע בעיניו. וזהו ג"כ מאמרו ע"ה במקום אחר (קהלת יו"ד) וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא. לאמר גם כי על עצמו לבו חסר מהבחין כל מאומה. עכ"ז ואמר לכל סכל הוא. כלומר כאשר יראה מעשי' כאלה מאת אחרי' יענה ויאמר כי זה ענין סכלות והבל. ויוכיחם על פניהם. והחכם הנזכר הזה אמר עוד בחכמתו הטהורה (משלי כ"ז) שמן וקטורת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש. הפליא הדברים אשר זכרנו. כי מתוקה עצת רעהו חבירו מעצת נפשו. כמאמר הנזכר הגיד לך אדם מה טוב כו'. ר"ל יותר נכון לפניך כי יגיד לך אדם אחר מה טוב ומה ה' דורש ממך. כי עצת הזולת עליך אין להסתפק בה. אבל מה נעשה במליצתו הקודמת שמן וקטורת ישמח לב. איככה המשיך רעיון זה לחבר אותו עם רעיון הסמוך. ומתק רעהו מעצת נפש. התבונן נא והבט נא דבר אמת מה נהדרו פני מליצתו במשל הנכבד שאמר שמן וקטורת ישמח לב כו'. להעיר אותנו לבלי יתעקש השומע דבריו כי טוב לאדם לעזוב עצת נפשו ולקבל עצת חבירו. יענה ויאמר מה יתן או מה יוסיף

איש

אשר יפנה הוא כמשתגע. ומי יאמר לו מה תעשה. אחר אשר מתנגדו היא החכמה והדעת נעדרת ממנו, וכל אשר הטבע תמתיק בפיו יחשוב לנופת צופים. כמאמר (משלי ה׳) כי נופת תטופנה שפתי זרה והלק משמן חכה. ואחריתה אינו מורגש בטבע. אמנם הסבה השנית בזה דע כי רצון הבורא ית׳ להיות כל המדות משתמשות בהנער ללא צורך. אך למען ימצא להם מקום אל חנייתם. באור הדבר. כאשר תראה מנהג הסוחרים אשר סחורתם אבנים טובות ומרגליות מעטי הכמות ורבי האיכות. והסחורות האלו כאשר יקנו אותם במקומם מעבר לים למען הביא אותם לפה להתקשט בהם יקשה הדבר מאד להוליכם משם לפה. כי רב הדרך בין מקום מציאותם למקום שיקוו פעולתם והמה דברים דקים וקטנים אשר הקונה יוכל לאבדם על כל הדרך ולא ירגיש. הנה העצה היעוצה לזה כי הקונה כאשר יקנה אותם במקום מציאותם לא יקחם כך עמו. ויעשה מהם גם עתה ענין קישוטין. לא כמשפט הקישוטין אשר בדעתו לעשות בביתו אבל ימציא לעצמו ענין אחר היינו יקח האבנים טובות הדקים ההם ויקשט בהם עור או שק. או יתן אותם במשבצות של בדיל ועופרת והרואה אותם משובצים כן בעור או בשק יחשוב את הסוחר לאיש משוגע. ובאמת מחכמה גדולה עשה זאת. לא שכוונתו לקשט את השק, אבל כל מגמתו להמציא מקום אל חנייתם ושמירתם. למען יוכל להוליכם ולהביאם בטח לביתו. כי בהיותם מחוברים על נושא הגס יוכל לשמרו ולהוליכו אל המקום שהוא חפץ. ובהגיע לביתו אז יפרידם ויקחם מן השק ומן הבדיל וישבץ אותם בזהב ובכסף ויעשה מהם תכשיטין הראוייה להתקשט בהם לכבוד ולתפארת כן הדבר כי הבורא ית׳ ברא את האדם לתורה ולעבודה. והדברים היקרים האלה ההכרח להם אל מדות יקרות ומעולות לקשט בהם את העבודה. כי מבלעדי המדות לא יעשה דבר כ״א ע״פ הטבע, ויעסוק רק בשמירת הגוף וקיומו. אבל העבודה לא תשלם כ״א ע״י המדות. וזמן נטיעות הכחות והמדות האלה בנפשות בע״כ בעת הרכבתו ולידתו. וכאשר נולד הוא בא לעולם לא בדעת ולא בתבונה. כמשפט אפרוח. ומתי יעשה הקישוטין אשר הקב״ה דורש מאתו אשר למענם נטע בו הכחות והמדות האלה בנפשו. אך כאשר יגדל וכאשר יהיה לאיש ואחר אשר ישלים עצמו בחכמה ודעת ושכל טוב. אמנם רב ביניהם הדרך. כי כמה שנים וכמה ימים יעברו שאין בכחו להשתמש עם המדות האלה ויוכל לאבדם והיו לבער. מי כהחכם ית׳ אשר מצא מקום אל המדות האלה בנפש האדם באופן שלא יתבטלו ושלא יאבדו ממנו. היינו כי הוא ית׳ עשה אותם ויכונן למו לפי שעה משבצות של בדיל ושל עופרת. כלי עור או שק. כי גם התינוק כאשר אביו נעקם פניו עליו הוא מתיירא. ופועלת בו מדת היראה וכחה. ואח״כ כאשר יראה איזה הבל מן הכפתורים או חלקי נחל הוא מתאוה והומד שיתנו לו. משתמשת בו מדת התשוקה. וכאשר יוכל ללכת ברגליו יחמוד מקל לרכוב עליו. ודומה לו שהוא סוס. יאהבהו ויחמדהו ישמח במציאותו יתאבל על העדרו. יכעום על המשבר אותו ויבכה ולא יאכל בעבור הפסד הבל זה. ואת כל אלה ידו ית׳ עשתה למצוא מקום אל הכחות ואל המדות אשר בנפש שיהיה להם על מה לחול. וזה להם מקום תחנותם כל הדרך הארוך ההוא מלידה מבטן עד אשר יבוא לכלל שנים הראוייה לעבודה. ואז יסיר הפחות וישים סגנים תחתיהם. ר״ל ילקט ויקבץ המדות האלה ויפרידם ויפשיטם מכתנות עור או שק שהיו משובצים בהם. אבל יעשה להם מעתה משבצות זהב טהור קודש לד׳. לקחת כל מדה ולהשתמש בה את הראוי אליה בעצם וראשונה. היראה ליראה את ד׳ ית׳. אהבה לאהוב אותו. ולאהוב ולהשתוקק אל המצות ומעשים טובים (א) אבל אל יסמוך אדם על החכמה והדעת. כי בהם לבדם אין לאל ידם לעשות חיל לעקור המדות מן המקום אשר היו שם בראשונה. כי ההרגל שלטון באדם על

הכל

שיורי המדות

(א) הדברים האלה כבר כי הרב המחבר נ״ע במקום אחר (קול יעקב קכ״ו ב׳) על מאמר המלך החכם ע״ה (משלי א׳) חכמות בחוץ תרונה כו׳ עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם. אשר הוראת מאמר עד מתי כאלו עד הנה היה מן הראוי לאהוב את הפתיות רק שהתפלא לאמר עד מתי יהיה זה. הלא מהראוי היה שיאמר למה פתים תאהבו פתי. או

מדוע

כן כל מדה אשר האדם נמשך אחריה ביותר. היא ע״י כח עליון כח מזלו המשיכו לזה כאמרם ז״ל (שבת קנ״ו א׳) האי מאן דבצדק יהיה גבר צדק. האי מאן דבמאדים יהיה טבחא או אומנא כו׳. אבל אין לנו להרבות דברים בענין זה כי האהבות האלה נמשכות ובאות אל האדם בטבע בבלי דעת לא ישיגם ההעדר ולא שום השתנות. הנחתי ענינם אל אוהבי הפילוסופים. ואני אין לי עסק בחבור זה בלתי בעניני יראה ומוסר והיותר אחדול:

פרק עשירי

דע גם כי האהבה מתחלקת לכמה פנים אצל בני אדם עכ״ז יש על האדם עבודת עבודה ועבודת משא עד אשר יעמיד האהבה על תילה. יען כי לפתח חטאת רובץ. והנער נער ומתגדל באהבת ההבלים רבים. לכן המה תקועים בנפש האדם מסבת ההרגל. כי המה אצלו כנטועים מגודלים בנעוריהם עד בוא הדעת והיושר לנפשו. ולכן צריך האדם להתאמצות והשתדלות גדולה ויתירה עד אשר יכונן ועד ישים את האהבה לשם ולתהלה כפי אשר ידרוש אלק ממעל ית״ש. ומתחלה נבאר עילת אהבת ההבל איככה היא נמצאת גם בלב איש החכם. ונאמר כי היא נמצאת אצלו משתי סבות. האחת מסבת הטבע. וכמו שזכרנו. כי צדיק הראשון בריבו. והאדם נולד עיר פרא. נעדר חכמה ודעת. נמשך אחר טבעו ויצרו המנהלו ומדריכו כרצונו. ובכל
אשר

שיורי המדות

אמונים. לא ילמדהו למשפט לא יורנו למשרים. ועכ״ז ישועתם ותיקונם קרובה לבוא באם רק ישבו כאחות למבחן. והאחד יביע בפני רעהו דרכיו ומעלליו מעשיו ותנועותיו. אשר באין ספק גם בשניהם יקויים מאמר לא יוכן בעיניו רעהו. וכמו שכתבנו כי יותר ממה אשר ישפוט האדם על עצמו ישפוט על זולתו. וא״כ בהביטו על דרכיו ומעלליו בעת יעשה אותם חבירו. ועל חבירו ישיב לראות בעינים פקוחות. ויראה הגנות והפחיתות אשר בהם יחזור הדין על עצמו. וישפוט ויאמר עתה נתברר לי כי גם אנכי בעשותי מעשים כאלה הנני כהולך שובב וכמתעתע. רק על עצמי אין לי ההבחנה. וכאשר הם ביד חבירי הנני רואה גנותם. ועי״כ יוכל כל אדם לשפוט בצדק ולהפך הדין על עצמו. ויתפעלו שניהם זה מזה באין אומר ודברים. כענין מאמר (משלי כ״ז) ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו. וזהו מאמרו טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם. כלומר ירויחו הרבה ע״י הבחנת כל אחד ברעהו כל כך עד כי גם אם יפולו. כלומר אם גם שניהם כרעו נפלו מרום שלמותם. עכ״ז האחד יקים את חבירו. ואילו האחד שיפול ואין שני להקימו יוכל להשאר בטעותו עד לאין מרפא. ולהעתיק דבריו אל השומע שלא יאמר האומר הלא זה איננו בחק טבע המציאות. כי מעולם לא שמענו שיוכל אחד לתת אל השני מה אשר גם הוא עצמו אין לו נעדר ממנו הלא זה הוא מעוות ומוטעה בדרכו כמו זה. ואיככי יתן לו תיקונו. ע״ז בא להעיר במשל נמרץ לאמר כי באמת גם זה נמצא בטבע העולם. כי גם אם ישכבו שנים וחם להם. והלא. ולאחד איך יחם. כלומר ואיך אפשר לו לחמם עוד את חבירו אם לו לעצמו איך יחם לו. רק טבע המציאות. כבר הוא כי מבין שניהם יתפעלו ויולידו חם חדש א״כ תוכל להאמין גם את זאת כי ההתפעלות יצא מבין שניהם גם כי כל א׳ בפני עצמו נעדר ממנו. ודעהו:

והנה עד הנה ביאר הכתוב תועלת הדבר מה מהטוב יצמח לו על ידו גם שהוא כל במדריגתו. כמוהו כמוהו אחד. ומכש״כ כאשר יתחברו אנשים מעולים. כמו שזכרו ז״ל (מגילה ה׳ ב׳) אמר ר׳ אלעזר רבי נטע נטיעה בפורי׳ כו׳ עד אמר לפניו ר׳ אבא לא כך היה מעשה כו׳ קרי עלי׳ טובים השנים מן האחד. וזה כלו מדבר מהתועלת אשר יצמיח להם מבין שניהם לבלום מעצמם ההנהגה אשר ינהג בה האדם לעצמו. וא״כ ביאר עוד תועלת נמרץ ואמר ואם יתקפו האחד. כלומר גם אם הוא לעצמו איננו מעוות. רק יבוא עליו מן החוץ איזה מתפלסף מסית ומדיח. הנה השנים יעמדו נגדו ויוכלו להתגבר עליו לבטל טענותיו. דבריו וחלומותיו לא כך בבוא המסית. על איש אחד יש לחוש שלא יוכל לו. וכבר כתבתי קצת מזה באהל יעקב פ׳ בראשית בהג״ה יע״ש:

פרק אחד עשר

אהבת ד' היא ראש פנת עבודתנו ושלמותינו איך ערוך אליה. ואנחנו לא נדע אי זה הדרך ישכון אור בלבנו להכיר נועם זיו העליון עד ישקיף וירא אדם הרואה לעינים בעיני בשר מעלת וקדושת אלקים חיים נורא הוד ית'. וכן מצות הקדושה שנצטוו בה ישראל (ויקרא י"ט) דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כו'. גם הקדושה נפלאת היא בעינינו מציאותה ומהותה ודרכי השגתה. וכי תאמר שהם באמת ענינים כבדי המציאות. וודאי אדם כבדים מהשיג אותם. א"כ לא היה הקב"ה מצוה אותנו עליהם. כמאמר הנביא ע"ה בשם ד' (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי. אמנם רבותינו ז"ל כבר האירו עינינו ממדרש (ויקרא רבה כ"ד) ואמרו. מפני מה נסמכה פרשת עריות לפ' קדושים אלא ללמדך כל הגודר עצמו מן הערוה אתה מוצא

שיורי המדות

שזכני במתנה להגיעו לתורה. וא"כ מדוע יגדל כח החמדה אשר אל הענין מהעולם עצמו אלף פעמים ככה ומדוע אין אדם מת וחצי תאותו בידו. ולהבין דבר זה לא אחדול את מתקי מה שכתבתי כבר בפתיחה לספר שמן המור הנז'. בבאור מאמר רבותינו ז"ל (יומא ע"ד ב') טוב מראה עינים מהלך נפש טוב מראה עינים שהנאה יותר מגופה של מעשה. והמאמר הנפלא הזה אין מהראוי להכניסו כך כפי פשטו בהעתקה הראשונה. כי המוסב כן אינו שם על כבוד חכמינו ז"ל. הם כי לא להזכיר שיאמרו הם ח"ו דבר שלא יהיה בו לתורה ולעבודה וליראת שמים. אבל אתה קורא נעים לא תחשוב כי בעבור כן אעזוב את הפשט. גם זאת לא אעשה. כי המאמר יתבאר כמו שהוא עתה ועכ"ז יהיה בו למוד ומוסר נפלא עמוק מאד. ובעודי בזה אבאר עוד מאמר נפלא (ויקרא רבה כ"ב) אוהב כסף לא ישבע כסף אוהב תורה לא ישבע תורה. והפסוק מאד לחשוב על חז"ל שפירשו מלת כסף על התורה. ואיך אמרו כן אוהב כסף כו' אוהב תורה לא ישבע תורה. הלא הם ז"ל בעצמם אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו. אמנם דע כי כבר נתבאר (באהל יעקב ח"ב ל"א א' בהגה"ה) כי כל הכחות והמדות הנטועות בנפש האדם. החמדה והתשוקה השתדלות והריצות. כלם נולדו באדם בעולם ולראשונה רק בעבור ענין מיוחד בתכליתו. למעלה ראש. היינו לתורה ולתעודה. לעבדה ולשמרה. לאהוב התורה ולחמוד אותה. להשתוקק לדבקותו ית' ולמצותיו הישרים. ולהשתדל בהם בזריזות שונות. ולא היתה הכוונה בנטיעות הכחות היקרות האלה בעבור ירדוף האדם בהן אחר תאות העוה"ז ותענוגות הגוף. שאין מי מכחיש זה בכל המדברים. אבל הלא עכ"ז יתאמץ לבב אנוש לחשוב ולומר אם הדבר כן מדוע זה כל אדם יתאוו' לרדוף אחר תענוגי הגוף. ומעולם לא ישבע בהם. וכל היו' עשרו וסגולתו מוסיף יותר ויותר אם כן מקום לומר חלילה כי האדם מוטבע על זאת. היינו כי הכחות והמדות נוטעו בו לתכלית הזאת זה. לאהוב תענוגי הגוף ולרדוף אחריהם בחמדה גדולה כאשר עם נפשו. אמנם בהתבונן מעט נקנה דעת כי ע"י זה עצמו מה אשר האדם אוהב תענוגי העולם. מזה עצמו יתברר לו מופת נמרץ על אמתת אמונתנו וקבלתנו. שאין לאהוב את התענוגים מאומה. וכל הכחות והמדות לא נוטעו בנפש רק בעבור התורה והמצוה. כי הנה ידוע אשר התאוה והתשוקה מחולפת בין אנשים. זה ירדוף למלא גרונו בדברים ערבים ולהתענג בתענוגים. וזה אוהב כלים מכלים שונים. וזה ללבוש שני עם עדנים. זה רודף אחר כבוד וגדולה והזולות מהתאות המדומיות. מה שאין מקום כלל להסתפק ולומר כי כן היה כונת הבריאה שזה יחמוד סוג זה מן כדור ההבלים. וזה בהבל אחר. הן כבר העיד הכתוב ואמר (קהלת ז') אשר עשה האלקים את האדם ישר. רק והמה בקשו חשבונות רבים א"כ בע"כ נחליט ונאמין כי האלקי' ית' הטביע באדם כח תאוה המתנוססת בקרבו לחמוד ולשפוך לרדוף ולהשיג שלל חלקי האמצעי' המגיעי' את האדם אל האושר והשלמה. רק לסבת העדר ידיעתם והכרתם נבוכים הם באושר הטוב האמיתי. ויבחור כל אחד בדבר זולת דבר כי אם היה כל אחד קולע אל ענין המאושר באמתו היו משתוים כלם במדותיהם ותשוקותיהם. אבל הנה האמת אינו רק אחד. והשקרים וההבלים הם רבים. ולכן בהטותם את עינם מן האמת כבר מתחלקים הם במיני תשוקותיהם. זה להבל זה וזה להבל אחר:

הכל. והוא כמו ענין טבעיי. אשר יכבד מאד להסירהו [אבל אשכילך ואורך דרכי נועם ונתיבות שלום גם לענין זה אי"ה בפרקים הבאים] ע"כ אתה האיש הנלבב הנה הצעתי לפניך איכות האהבה וחלקיה. הנה כלם מסודרים לפניך ובחר לך את הטוב והנעים לנפשך. והוא לפי משפט דעת וחכמה ישרה לאהוב את הראוי לאהוב כפי עוצם מעלתו הנפלאה. כי לו ית' הממלכה בשמים ובארץ. כמאמר לך ד' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כו' ואתה מחיה את כלם. וצבא השמים גם הם לך משתחוים על שפעתם וחיותם. כי אם יצוייר העדר השגחתו ית' רגע על נמצאים היותר מעולים. כמו צבאות השמים והאופנים וחיות הקודש. היה מחויב שתעדר מציאותם. ומכש"כ בן האדם בריה קלה ושפלה. ויוצר עין הלא יביט משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים לשמור אותו מן המקרים המתחלפים. להשפיע לו די מחסורו אשר יחסר לו מלידה מבטן. אליו יאתה העבודה להטות לבבנו אליו לאהבה אותו בכל לב ובכל נפש. ולהתאמץ על עבודתו. וטוב לגבר כי ישים עליו עול זה בנעוריו. לעקור ולנכש מאתו את אשר נעשה מורגל בו בטרם בא הדעת לנפשו. וגם אם ימר לו בתחלה. הנה ראשיתו מצער אבל אחריתו ישגא מאד. ודעת לנפשך ינעם כאשר תבוא החכמה בלבך אז יאירו עיניך באור האמת והצדק. ותבחון מעתה כי לא טוב לאדם לאחוז את ההרגל. וללכת רק אחריו. כי משחית נפשו הוא יעשנה. אבל הבחירה כפי הדעת הישרה היא תנחהו ותנהלהו. וכפי אשר עיניו תראינה ואזניו תשמענה מזקני יושבי שער דרך זה הלכו בו אבותינו מעולם. ועלו לרצון לפני ד' ית'. בן האוי ונכון לעשות ולהתאזר כח ועוז גם כי ידמה בעיניו כי הוא יותר מיכלתו. מדוע לא ישים אל לב כי הלא על הבלי עוה"ז יגיעתו ועבודתו כפלי כפלים הרבה יותר מיכלתו. ובעניני העבודה הנבחרת אין בה מן הכבדות. כמאמר (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי. כי אך אם יקדים הרצון וההסכמה אל העבודה אז יקל בעיניו כל מה שיש עליו לעשות. ויערב לו מעשהו מנופת צוף וכל טעם. כמה יערב לאדם בעשותו דברים בעבור שר ונגיד גדול בתורה ובחכמה שהוא מתאכסן בביתו. כש"כ כאשר יחשוב עם נפשו כי המטעמים אשר יעשה הוא בפועל כפיו ובעמל ידיו ובארשת שפתיו הדלים הנה ידיו תביאינה המעשים האלה בהיכלי מלך עולמים ית' ושם יעלו לריח נחוח. הלא יחלץ חושים להתאמץ בכל מאמצי כח. גם אם בתחלה נראה לו כי הוא למעלה מיכלתו. ד' יהיה עזרו מקודש. אך שים פניך אל אשר אבאר ואסדר לפניך סדר נכון באיכות ההנהגה לבוא להשיג האהבה האמתית. ואיכות האהבה וכחה וסימניה אם כה תעשה כאשר צוך אלקים ויכלת עמוד:

אהבת

שיורי המדות

מדוע. אמנם אמר הכלל הנאמן הזה יפה אמר שלמה בחכמתו אמרי לאותו בני אדם באים בשנים יזקינו ויזקינו. וכשלג ילבינו. ועוד הם רוכבים על המקל. התפלא ואמר עד מתי פתים תאהבו פתי. לאמר אמת כי מתחלה היו הכחות מסודרות כך למען תת מקום אל הפנותם ואל מושבם שיהיה להם על מה לחול. אבל עתה הסתיו עבר כי' עת הזמיר הגיע: כבר עברו ימי היניקות והילדות והשחרות. וכבר הגיע העת הנכבד הראוי לעבודת שמים: וזהו עד מתי פתים תאהבו פתי. שובו לתוכחתי הנה אביעה לכם רוחי אודיע דברי אתכם: אני אודיע אתכם. בעבור מה נטע ית' הכחות והמדות היקרות האלה בנפש האדם: כי להם תכלית אחר. הנכבד והטוב בעיני אלקי' ית'. אמנם כי תאלך נפשך על המאחרים המדות במשכנות הראשונות. והולכי' ומשתמשי' בהם גם עתה לאהוב כסף ולאצור הון ועושר אשר עיניהם רואות כי מעולם לא ישבעו ולא יאמרו די. כאמרם ז"ל (במד' קהלת) אין אדם מת וחצי תאותו בידו. יש לו מנה מבקש מאתי'. יש לו מאתים מבקש ארבע מאות. הלא כבר המליץ דהע"ה ואמר לכל תכלה ראיתי קץ. היינו כי כל ענין מעניני עוה"ז יש לו גבול וסוף ותכלית. מוגבל תוך שלשה מרחקי'. וא"כ יתחייב מצד הטבע כמו שהענין הסופי יש לו גבול וסוף ותכלית כן היה מהראוי אשר החמדה והתשוקה אשר יהיה אל האדם אל ענין זה יהיה ג"כ גבוליי ותכליתיי כאמור החכם ע"ה (קהלת ז') גם את זה לעומת זה עשה האלקים. היינו כי המדות נמדדות כפי ערך הענינים לכל בהם חיי האדם. וכבר נתתי מופתיי על זה בספר שמן המור. העליון

יזכני

כאשר היתה באמנה אתו ית' בנעוריה בית אביה. ומה יפה כתב רש"י ז"ל קדושים תהיו פרושים תהיו. ירצה כי כאשר תהיו פרושים מן ההבלים אז תהיו נשארים עומדים על מדריגת הקדושה במקום אשר עמדתם תחלה. וא"כ מאמר קדושים תהיו אינו גזירה על האדם שישיג מה שאין בכחו להשיג. אבל המאמר הוא עצה נדיבה אל האדם. דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו. היו נשארי' עומדים על מדריגתכם ושמרו את משמרתכם. כי קדוש אני ד' אלקיכם. ואתם בנים לד' אלקיכם א"כ יש לכם כח זה מלידה מבטן כי בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך. וא"כ דברי רש"י ז"ל אינם לעקור פי' מלת קדושים לפרש אותה פרושים. רק לבאר ואיככה יהיו במדריגת הקדושה. רק פרושים תהיו. וכן מצות אהבת ד' ית' גם כי היא מרומים תשכון. ולא על נקלה יגיע האדם אליה. אמנם הנה היא גם היא דרכיה דרכי נועם ונתיבותיה שלום לבוא אל האדם בטח ע"י הענין ההוא שזכרנו. גם כי לאהבה אותו ית' מהצורך אל האדם תחלה לתת אל לבו לבהון טובותיו ונפלאותיו. הוד אלקותו ועזוז נוראותיו. ולחקור בזה בחכמה ודעת. אבל בטרם יגש להתקרב על דרך המעולה הזה יש דרך ישר לפני איש לבוא לבחיי נפלאה ורמה זאת עם מה אשר יפשיט תחלה מלבו אהבת זרים ותאות נכריות. היינו כל תאוות העוה"ז ומחמדיו ותענוגיו. כמאמר (ישעי' נ"ה) יעזוב רשע דרכו כו' וישוב אל ד' וירחמהו. כמשפט האוחז ציפור בפח. אם ירצה להוציאו חפשי. אין מהצורך אליו להוציאו לחוץ ולהוליכו למקומו להושיבו על קנו. רק להתירו ממאסרו. וזהו רק יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו ואז וישב אל ד' וירחמהו. ומאמר וירחמהו ע"ד (תהלים י"ח) ארחמך ד' חזקי. וזה שאמר כי אחר אשר הנשמה טבעה כן היא בעצם וראשונה לאהוב ולהתדבק באביה שבשמים. רק הגוף עם המון תאותיו והבליו מבלבל אותה ומחשיך ומאפיל דרכיה. ואחר אשר האדם ישליך מעשיו ומדותיו ותאותיו הרעים. הנה מטבעו עד שדי יגיע. וזהו יעזוב רשע דרכו כו' וישוב אל ד' וירחמהו. ר"ל האדם את המקום (א) וכבר כתבנו באור זה למעלה ביתר באור. ועתה נאמר כי כמו אשר ראשית דבר בהכנסת אורחים לכבד הבית מדברים הפחותים

שיורי המדות

כך הנפש אשר הבאת לה כמה מנות ומע"מ לא תמלא מהם לפי שהיא בת מלך ית'. ואין קץ לתשוקתה הנפלאה. והמדה הזאת היא גדולה ביד האדם מן הנפש. כי לנוכח הנפש נטע ית' כח זה בעבור התורה שהיא ג"כ עד אין קץ. לכן גם הנפש לא תמלא כמו הרעב ללחם ולאכל דברים שאינם משביעים. אשר כרסו מלא ונפשו רעבה. וזה שאמרו ז"ל אוהב כסף לא ישבע כסף. והסבה לזה. כי אוהב תורה לא ישבע תורה. והשכל הזה ישגה באולת ויקח הכח הנפלא הזה אשר קננו יוצרו ית' וישמש בו אל ענין הבל ואוהב כסף. הנה לא ישבע כסף. והענין אמת וישר ללב מבין בחכמה.

(א) ורבותינו ז"ל אמרו (בילקוט ואתחנן) ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך כו' ואי אתה יודע איך לאהוב כשהוא אומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך מתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ואתה יודע איך לאהוב. הנה אם הכם לבך תראה ותתבונן כי רבותינו ז"ל ביארו לנו הדברים האלה אשר אמרנו. כי אך בהעמיד אדם את עצמו רחוק מכל התאות. ע"ד והנהגתיה כיום הולדה. אז מהרה יוכל למלא לבו אהבה ויראה וכל המדות טובות. וכמ"ש בשר בקול יעקב משל לכפרי אחד בא לעיר על יום השוק. בעת השוק. ורואה בחנות בגדי משי. ויבוא אל הסוחר ויאמר לו אולי יש לך בגד שיכשר עלי שיהיו עשוי כמדתי והסוחר כבר היה מבין ומבחין על כל בגד שיעורו ומדתו אל הראוי לו ויאמר אל הכפרי הא לך בגד זה כי זה הוא לך ממש כמדתך. ויהי כאשר אמר לו שהוא כמדתו. רצה לנסותו וללובשו. ולא היי יכול להכניס ידו בו. כי הוא היה לבוש הרבה בגדים פחותים מלמטה ואדרת שער מלמעלה ויבוא על הסוחר לאמר מה ראית להתל בי. ויאמר אליו הסוחר חלילה לי להתל בך. והדבר כן הוא כאשר אמרתי כי בגד זה הוא ממש כמדתך אך מי הוא זה אשר ילבוש ויעלה בגד יקר כזה על בגד עור או שק. תחלה הפשט מעליך הבגדים אשר אתה לבוש בהם. ואח"כ תנסהו ללבוש אותו על גופך ותראה האמת שהבגד מכוון כמדתך. הוא הדבר במצות התורה הקדושה כי הקב"ה עמד ויעודד את האדם ויעש לו כתנות

מוצא בו קדושה. ובמקום אחר אמרו ז"ל במדרש (מובא בתוס' כתובות ק"ד א' ד"ה לא) אמר הקב"ה עד שאתם מתפללים שיכנסו דברי תורה בתוך מעיכם. בקשו שיצאו דברי הבלים מתוך מעיכם. הורו בזה כי האדם בחיר הנבראים כפי יציאתו אל המציאות הוא באופן שלם מוכלל ומעוטר בכל חלקי המדות והכחות והשלמות. ע"י נשמת חיים האצולה מגבהי מרומים. שנאמר עליה (דברים ל"ב) כי חלק ד' עמו יעקב חבל נחלתו וכה חקוקים כל המדות המשלימות עבודת יוצרנו. והוא סוד אמרם ז"ל (נדה ל' ע"ב) ומלמדים אותו כל התורה כולה. ושורש כלם השכל האלקי החכמה והיראה והאהבה ועוד שאר לה הסובבים את השושנה העליונה לחבר אשת נעורים עם דודה. והאדם שלחו האלקים הנה למען ענותו לנסותו אם לא יתגאל בפת בג העוה"ז והבליו. ועד שרז"ל אמרו (שבת קנ"ב) והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה. תן לו כמו שנתנה לך. כי אין חפץ לד' ית' מן האדם רק להשאיר נפשו ונשמתו בבחינתה ושלמותה וטהרתה כאשר

שיורי המדות

אמנם העדים הנאמנים על הכלל הזה. א' הוא מה שזכרנו כי החמדה היא תמיד יותר גדולה מן הענג המבוקש. כמו שתראה כי יתאוה אדם לבירה גדולה העולה לסך גדול. הנה הנאתו ושמחתו עדי רגע. והספיק לעצמו כמה פעמים עי"ז. הנה זה יהיה לך למופת נמרץ כי עיקר החמדה והתאוה והתשוקה היא בענג והאהבה רק בעבור ענג יקר ונכבד היא התורה שנאמר עליה יקרה היא מפנינים כו'. וא"כ בעבור ענג יקר ומעולה כזה היה מהצורך לבנות ולנטוע בנפש האדם כח התשוקה באופן נפלא גדול מאד כמדתו. למען יהיה משועבד כפי החמדה המסויימת למעלת התורה היקרה. ואת זה לעומת זה עשה האלקים. וכנ"ל. ולכן אם היה האדם הולך עם החמדה והתשוקה הגדולה הנפלאה הזאת אשר נטע בו ית' ילך עמה אל התורה היקרה מכל כלי חמדה. ודאי היה משתוה כח ומדת התשוקה לעומת הענג הנכבד. אבל להיותו כמתעתע כי בעל בחירה הוא. הולך ורודף ומעלה חוט בידו. וכה הטבע יעשה את שלו. כי המדות האלו פרצים תצאנה מכח אל הפועל בעסק החוש הזה. א"כ עי"ז יסובב שתהיה התשוקה יותר גדולה מן הענג המבוקש. ממש כנער קטן לובש לבוש אביו. יהיה סרח העודף פנים ואחור על נאמן שאין הלבוש שלו רק של אביו. כי מדוע הוא גדול ורחב כל כך. הנמשל בראותנו התשוקה שהיא יותר גדולה מן הענג המבוקש זו עדות נאמנה שאין התשוקה בענג והאהבה רק אל תורת אבינו שבשמים. והאדם בבחירתו ילבשנה על ענג פחות. א"כ תהיה התשוקה גדולה יותר מן המבוקש זה שכוונו רבותינו הקדושים ז"ל להעיר את האדם על רוב אולתו וסכלותו. שאינו עושה חשבון על מלותיו ועניניו אם המה מכוונים אם לא. לאמר הלא תתבונן כי כי טוב מראה עינים מהלך נפש טוב מראה עינים באשה יותר מגופה של מעשה. וגופה של מעשה אינו גדול כ"כ כמו התשוקה אשר העין רואה. וא"כ הלא התשוקה היא יותר גדולה מן הענג המבוקש וא"כ תוכל להאמין כי גם זה הבל. המופת השני הוא מה שהערנו עליו. מדוע לא תשבע נפשו גם אחר השיגו תאותו כי אחר שיהיה לו מאתים ירצה ארבע מאות. אבל הנה מזה יבחן אמתת הענין. כי עיקר כח התשוקה היא רק בעבור התורה. ולכן היה מהצורך אליו ית' לנטוע התשוקה באופן נפלא כל כך בלי גבול ובלי תכלית. למען תהיה מדת התשוקה כמדדת אל התורה. שנאמר עליה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. כי כן ראוי אל התורה שתתוסף התשוקה עם תוספת השגתו. כמו שזכרנו למעלה. כי לולא כן היה מקום אל האדם אשר אחר ילמוד פרק אחד או גם הלכה אחת לאמר כבר שבעה לה נפשי. לא אלמוד יותר כי כבר שבעתי. לכן היה ההכרח לנטוע כח התשוקה באופן שלא יוכל להשביע נפשו. למען ישתדל בשקידה אחר שקידה וכמאמר רחבה מצותך מאד. ולכן אם היה האדם הולך בכח התשוקה הזאת אל התורה. לא היה מולא בתורה שביעתו ואחר היותו סר ומשתולל בתענוגי הגוף יתקיים ג"כ מאמר אוהב כסף לא ישבע כסף. כי הכח הנטוע בנפש לא ישנה את טבע פקודתו אשר הפקד עליו. לבלי ימלא את שביעתו. בעבור התורה הארוכה והרחבה לאין תכלית. וזהו ג"כ מ"ש (קהלת ו') אם יוליד איש מאה כו'. וטובה לא ראה כו' וגם הנפש לא תמלא. הוא כמו ועוד ראיי כי גם הנפש לא תמלא כמאמר המדרש ע"פ זה משל לעירוני שנשא בת מלכי' אם יביא לה כל תענוגים שבעולם אינם חשובי' אצלה לכלום. למה לפי שהיא בת מלכים.

הוק מאהבת עוה"ז. ולא תמצא בעצמך שום חפץ ותשוקה אל כל דבר גדול וקטן. אז תתחזק ותתרפא להחזיק במעוז התורה והמצוה. וללכת אחר ד' ית' באהבה נפלאה כי אז תבין יראת ד' ודעת אלקים תמצא. ובכל אשר תפנה יסכימו כל הכחות והמחשבות כאשר נבאר אי"ה. חזק ואמץ מאד בדרך זו תלך. פן תאשם. פן תרף ממנו וירף הדעת ממך. אחר אשר לא ימצא מקום אל חניתו. — עתה נבאר דרך האהבה הראויה. ואיך להתנהג במדת האהבה. והוא בב' פנים במניעת האינו ראוי. ובבחירת דבר הראוי. וכמו שיתבאר אי"ה:

פרק שנים עשר

עתה נבאר הדרך היותר קרוב אל האדם לבוא לגשת את פני הקודש. ושיתעורר לעסוק ברפואת נפשו. בירוץ צדיק ונשגב. ראשונ' אם רצונך לבנות ולנטוע האהב' הנדרשת ממך ולעקור נטיעות האהבות זרות אשר הכו שורש בנפשך ע"י ההרגל בהם. ראה תראה ובטל רצונך כ"כ עד אשר יהי' אצלך כאין וכאפס. כגר בארץ לא לו. אשר אין שומע את דבריו בלתי אחר שיתברר יושר ענינו. וכי טוב סחרו ואתננו. כן תכוף עצמך שיהי' רצונך אצלך כאפס ותוהו. וזה יקל עליך אחר שתתבונן כי אין ראוי אל הרצון שיהי' מושל ושליט עליך. לגזור עליך מעשים כל אשר כח החפץ מבקש תסור למשמעתו. זכור נא מי הוא הרצון אשר תטה אזניך לשמוע אחריו וינעמו לנפשך. אחר אשר אינך מנהל את עצמך עם רצונך וחפצך. וקח לך משל אם הי' בא אליך איש אשר לא תדעהו. ולא קבלת מימיך מידו שום טובה. והי' גוזר עליך עשיית דבר ידוע. האם היית סר למשמעתו. הלא היית ממלא פיך שחוק ותענה ותאמר לו מה לי ולך כי באת אלי למשול בי. האם תתן לי לחמי ומימי כו'. א"כ חדל ממני ואל תדלק אחרי. כי אין לך דבר עמדי. וכמשפט הדברים אשר תשיב ותאמר אל הזולת אשר יאבה להיות נגיד ומצוה עליך לא באמת ולא בצדקה. כן תענה ותאמר נגד עצמך. כי אם היה מציאותך והווייתך וקיומך שפעתך וחייתך עד עתה מסודר ע"פ רצונך. כל אשר תחפוץ תשיגנו ראוי אל הרצון למשול עליך. אבל הלא ידעת כי יכולת הרצון נגד עצמך כאין וכאפס. מבלתי יכולת בו להפיק זממו גם על דבר קטן ומעט. כ"א את אשר יגזור עליך בוראך ויוצרך במציאותך והווייתך וחייתך ושפעתך כן יהי. ומי יאמר לו מה תפעל. א"כ איפוא מה שאין בכחו כל מאומה מן היכולת איך ישתרר עליך לסור אל משמעתו. ולגזור עליך דברים כפי חפצו. סור מאהלי מושלים כאלה והמלט אל נפשך להקשיב ולשמוע רצון בעל היכולת האמתי אשר ברצונו המציאך. וחפצו מקיים אותך. אותו עבוד ואת תורתו שמור. ואת התרגזך ושאננך אשר יעלה על רוחך למלאות רצונך וחפצך שקר אתה דובר. לא לו משפט המלוכה למשול עליך. הס והחרש שים ידך על פיך. ודע ערך הראוי אל נפשך לפי ערך יכלתך אשר בידך. ואל תרחיב רצונך וחפצך. כי אשר בחר במציאותך הוא בחר את הטוב לנפשך. ולא יפנה לבבך לבחור ולחשוק רק את אשר חשק ד' רשום בדת אמת מפי אבינו שבשמים. הכל בכתב מיד ד' עלינו השכיל. שמה מבואר חפץ הבורא ית' מן האדם. וכח רצונך וחפצך לא יהי' מופקר כ"א שמור מכח הדעת לבלתי הפיק אותו כ"א אל הראוי. לעבודת יוצרנו ית"ש. לעשות כרצונו ולאהבה אותו. אז תשא פניך ממום. ותשא חן וחסד מאת פני מלכנו בקודש. אם תשים מתג ורסן לבלום מחשבתך שלא להעלות על לב דבר שאינו כפי רצונו ית'. ואם אח"כ עוד יתגבר כח החפץ ויעלה באשו וצחנתו ויגזור עליך מה שיגזור. תלעג עליו ותכלימנו עד אשר ירף ממך. ואמשול לך משל אל שר ונגיד הי' לו עבד. והעבד ההוא הי' איש רש ונקלה. וחמל עליו אדוניו בלכתו מעמו ואמר לו אני הלא יש לי עבדים ושפחות כמה אלפים. אעשה עמך חסד ואתן לך במתנה עבד אחד מעבדי. ויהי בתקופות הימים כתב אליו העבד האומלל הזה לאמר בוא ונתראה פנים במלחמה מערכה לקראת מערכה. השיב לו אדוניו ואמר אתה העכור עצם נבזה נקלה ועבד לי. עם מי תערוך מלחמה ובמי תערוך מלחמה לנגדי. האם בעבדי אשר נתתי לך במתנה לעזר ולהועיל תעיז מצחך עתה להלחם עמי היום. חייך גם את העבד הזה אקח ממך ואז אראה במה כחך גדול ללחום מלחמתך. הנמשל כי האדם הוא קטן ודל היכולת גם על עצמו לקיומו והנהגתו להמשיך חיותו וחמל עליו אדוניו ית' ומסר

הפחותים ובזויי'. ולהוציא את הזבל ואשפתות. כן ראשית האהבה והדבקות בה' ית' להוציא מן הלב אהבות זרות התקועות והנטועות בו. ואחר אשר לבבך יהיה ריק מכל המוני האהבות ההבליות. ואחר אשר יהיה מלוטש כמראה מלוטשת. כאבן ספיר. אז במראה אליו יתודע נועם זיו העליון ובעטוף לבו יחבק שמים. יעוף וידא על כנפי הדבקות להתדבק במלך הכבוד ית'. ועקירת אהבות האלה היא עם ב' דברים ולהתמיד ולהתבונן בהם תמיד. האחת להתבונן בכל מחמדי עולם זה כי שקר נסכם. הבל המה מעשה תעתועים. ובדבר אשר זדו בעת פקודתם יאבדו. כי תחלתם אחר ההעדר. וסופם אל ההעדר. שנית עקידה בפועל. היינו להתאמץ להתנגד במעשים נגד האהבות התקועות בלב. כי לא ירף ממך ההרגל כ"א ע"י מעשים פעמים רבות נגד החפץ אשר בלב. אחרי כי תתבונן באחריתו ותכליתו. כי אינו ראוי לבחור בו אף כי לאהבה אותו. ותמשול ברוחך להכריח עצמך להסכים לעשות נגד רצונך. ואז ירף ממך. וקח לך סימן על דבר זה מה שאמרו חז"ל (סוכה י"ד א') כל הכלים יורדים לטומאה במחשבה ואין עולים מטומאתן אלא בשינוי מעשה. גם כי עיקר הדברים נאמרו על טומאות חמריות אבל באמת גם בטומאות הנפשות כן הוא. כמו שאמר הרמב"ם ז"ל (בשמונה פרקים) אשר גם בחכמת הרפואה כן הוא. לא יסירו את המחלה כי אם בתת אל החולה סמים הפועלים ההיפך מאשר בענין מחלהו אבל אם לא תעשה כן. גם כי תכיר ותדע מה הוא הדרך הישר. עכ"ז האולת הקשורה בך מנוער היא בכרה קלה משרכת דרכיה. אבל אם תעשה מעשים המתנגדים אל החפץ ותכפיל אותם פעם אחר פעם. זה יהיה לך כמו הרקות והקזות להסיר ממך כל חולי ההרגל אשר תרגלת בו. ויאיר לך אור הדעת. וימשוך אחריו גם החפץ כמשפט הזה תעשה עד אשר יהיה לבבך ריק

שיורי המדות

כתנות אור תורה להלבישו. כמ"ש ונאות עשה כל לנוי אבריו. שאם לא תעשה נגד שפ"ה גידיו. והאדם יקח לפעמים את הלבוש היקר הזה ואינו עולה עליו יפה. לכן באו רז"ל לאמר כתיב ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך כו'. ואי אתה יודע איך לאהוב. והדבר רחוק בעיניך מאד איך אפשר לאדם להגיע לבחינה הזאת. לכן הבט נא וראה מה שנא' אחריו. וזהו כשהוא אומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. שיושמו הדברי' על לבך בלא שום מסך מבדיל. וכל המעטפות אשר ראית מתעטף האדם בהבלי תאוות ותאוות זרות תרחיק מעליך. והדברים האלה יהיו על טהור לבבך. אז תכיר את מי שאמר והי' העולם. ואתה יודע איך לאהוב וזה. שאמרו ז"ל. אמר הקדוש ברוך הוא. עד שאתם מתפללים. שיכנסו דברי תורה בתוך מעיכם בקשו שיכנסו דברי תפלה. מתוך מעיכם וכן אמרו (ברכות כ"ה א') לא נפלאת היא ממך. ואם נפלאת היא ממך היא. נפלאת כו' כ"ל כי אך בהאדם עצמו תלוי הדבר להתקרב ולהדבק לד' ית'. וזה ענין מאמר (הושע י"א) בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה ואהי' להם כמרימי עול על לחיהם. דע כי מעשי כל הנבראים. אשר תחת השמים ועקריהם הם על ד' פנים. מהם בהמיות. ומהם הכרחיות. הבהמיות הם אשר בהם המותרים והכרחיות הם אשר בנפשות המכריחות את המותרים. כמו התאוות והכעסני' או הכרח ע"י מכריח חיצוני. כמו אדם מכריח בהמתו ונותן עול על צוארה ועובד בה את עבודתו. או איש את רעהו. או אדם את עצמו מכריח נגד רצונו ותאותו. וזה בחבלי אדם אמשכם. כי הבהמות ושלמטה מהם עושים רצון בוראם ית' בדרכי טבע מזגם הנטבע בהם. או שהאדם מכריחם. והאדם בחיר הנבראים הכין לו ית' גם שניהם אם יהיה טהור ידים נשאר בוגד על טהרתו וקדושת נפשו כמו שנתנה לו. מאליו יהי' דבוק בהקב"ה. באין שום מכריח הגופני יאהוב את ד' ויקיים מצותיו כמאמר (תהלים קי"ב) במצותיו חפץ מאד. ואם ירד ממעלת בחינתו זאת. אז יתקיים בו מאמר (יחזקאל כ') אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה כו'. וזהו בחבלי אדם אמשכם. כמו שמושך הקב"ה את האדם לעשות רצונו ע"י התאוה. כמ"ש הרמב"ם ז"ל (בהקדמה לפי' המשנה) לולא המתאוים הי' העולם חרב. כן לעתיד שיהיו עושים המצות בנטי' עצמיית שיהיו נוטים ופונים אליהם מעלת נפשם מדעתם. ולבבם יהי' רק לתורה. ולתעודה מאהבה. ועתה לא כן הדבר. כי אהי' להם כמרימי עול כו' הוא משל על כח המכריח. ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם :

אינם זוכים לזה . להורות על מדריגה גבוה בעבודת ד' אשר הבעל תשובה יכול להגיע אליה להתגבר בעבודתו כפלי כפלי' על עבודת הצדיק מעיקרו . כאשר אמר שהע"ה [קהלת ב'] וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך ר"ל כי אינו דומה החכם בתולדה לחכם שנתחכם אחרי סכלותו . כמאמר אין חכם כבעל הנסיון . כמו כן ענין הצדיק הבא אחר רשע כסל . כמשפט הקולע אל המטרה וסורה בחצים . כל יותר שימשוך תחלה החץ אל עצמו יותר ירה יירה הלאה . וכן המכה ביד כל יותר שיגביה ידו למעלה יותר יכביד מכתו בהורידו ידו מטה . כי כל ענין מתחזק מהפכו . כאשר מחזקים את הברזל במים . וזה מבואר לחכמי המחקר . אבל זה דרכינו לבאר ע"פ משל ומליצת חידות . אשר דרך הבעל תשובה ואם יהי' תמים במעשיו . ישיג ויעלה במעלות העבודה כפלי כפלי' יותר מאשר יגיע אליה הצדיק . אשר ע"כ העיד שהע"ה על עצמו כי גם לבו הלך אחר עניני עוה"ז זמן מה ואמר [שם שם] תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי כו' הגדלתי מעשי בניתי לי בתים כו' עשיתי לי גנות ופרדסים כו' . ועילת מה שהעיד על עצמו כי עשה זאת לא הי' חלילה לגנות א"ע על שגגתו אשר שגג תחלה . כי אין מקום לזה בזה הספר הנכבד אשר נתן לעדת ישורון לדעת חכמה ומוסר וכל רצונו שישמעו אליו ויקשיבו לקול תוכחתו . ואיככה יגנה בו את עצמו אבל כל כוונתו הי' להעיד עד שלמות חכמתו . כי באה לו אחרי הסכלות ואחרי הנסיון . ומעתה קח לך משל לעשיר הי' לו משרת איש נאמן רוח ועבד עבודתו באמונה כמשפט למשרת. ונזדמן בעיר אחד מן העשירי' והסוחרי' הגדולי' נתרושש מכל . אבד כל הונו ורכושו עד כי בקש לו מקום לעמוד לשרת . ויהי כאשר שמע העשיר הנ"ל את שמע האיש ההוא ויקראהו לביתו ויקחהו לשרת אותו . ונתן לו משנה כסף על מה שנתן להעבד הראשון . ושאלו אותו להגיד להם עילת הדבר . השיב להם ואמר אמנם ידעתי כי גם הראשון הוא משרת נאמן וכל חפצו לשרת אותו כאיש אמונים . אבל דעו כי יש הבדל גדול

שיורי המדות

מהצדיק מעיקרו . וכי כך הוא הפשטן . אבל נראה לזה עוד מאמר הנביא ע"ה (יחזקאל ט"ז) למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך כו' . גם מאמר (ישעי' מ') נחמו נחמו עמי כו' כי מלאה צבאה כי נרצה עונה . דע כי זה מוסכם מכל הנביאים שכל בטחוננו על העתיד תלוי בתשובה . ועיקר התשובה היא החרטה והבושה כי נבוש ונכלם על המעשים אשר עשינו . אשר ע"ז אמרו רבותינו ז"ל (ברכות י"ב ב') העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו שנאמר למען תזכרי ובושת כו' בכפרי לך לכל אשר עשית . וכן כתוב (יחזקאל ך') ונקוטותם בפניכם בכל רעותיכם אשר עשיתם . אבל עכ"ז ידוע לבבינו על צער הבושה מה אשר נהיי רק מבעלי התשובה לא מן הצדיקים אשר לא טעמו טעם חטא . יותר טוב היי לנו אם היי לנו לב לדעת מתחלה . והיינו צדיקי' לא להיות בעלי תשובה . לזאת בא הנביא ע"ה לפייס אותנו לאמר אל תיראו כי זה לכם הצלחה היותר גדולה מאשר הייתם צדיקים מתחלה . ומעתה נעתיק הענין במשל . לעשיר גדול שהתחתן עם בעה"ב אחד בעיר קטנה . כי היי לו בן משכיל ושלם . והעשיר התנה עמו לתת לבנו עכ"פ מלבושיי בדרך כבוד . כי איך יקחהו לביתו בין שרי ארץ ורוזניה . וזה השתדל בכל מאמצי כח ויעשה לו מלבושים כפי מה שהבטיח . ויהי כאשר בא אל עיר מושב הגביר על החתונה . ויסר אל בית אכסני' . והנה בלילה באו גנבים ושודדי לילה ויפרצו הדלת של בית האכסני' ויקחו כל המלבושי' של החתן וכל המפלים ויגנבו את הבית מכל אשר הכין לחתונת בנו . ויהי בבוקר נתאספו כל בית העשיר וכל בני משפחתו ואחוזת מרעיו האפרתים וילכו לקבל פני החתן כנהוג . ויהי בבואם שמה ראו כי המה יושבים ובוכים וצועקים על הגניבה ועל ההפסד שהיי להם בלילה . אמר העשיר אל מחותנו זה לא תבכה ולא תדאג כל מאומה רק כל מסמוכך עלי . אני אשלים את הכל . ומה לך עוד לבכות . וילך העשיר על מאלתיו וילכו אל החנויות זה הביא מלבושים של שבת וזה מלבושי יו"ט ושאר מפלים באין מחסור כל דבר ויעשו חופה . ולאחר החופה עשה הגביר משתה גדול ויהי במושבם על שלחם והמחותן העני יושב בראש שמעו ממנו איך הוא גונח מכאב לב ויושב בצער . וישאלו אותו לאמר מה זה הצער . הלא הכנסת בנך לחופה עם בת הגביר הנכבד הזה הלא יש לך לשמוח ולשוש . ויענה ויאמר האם לא ידעתם או לא שמעתם

ומסר בידו חפץ נבחר . הוא ענין הבחירה . כמאמר [דברים ל׳] ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב כו׳ . וכל זה הי׳ עצה נדיבה מבוראנו ית׳ למען פרי מעלליו יאכל . כמאמר [תהלים קכ״ח] יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך . ולא יאכל נהמא דכסופא . ואתה תצא ללחום בזה החפץ לבד למרוד באדונך . מדוע גורל האדם מגורל הנבראים יגרע . כי כל הנבראים אין להם רצון כל מאומה בלתי אם גזירת בוראם עליהם . מדוע לא תהי׳ כן גם אתה לבטל כל רצונך ולהשביתו ולהפריעו שיהי׳ כאין וכאפס נגד הדברי׳ אשר ציוה עליך בוראך ויוצרך . וכמאמר אליהו [איוב ל״ה] מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו. ולא יהי׳ בינך ובין הנבראים כלם בלתי אם ההכרח והבחירה . כי הם כל מעשיהם בטבע ובהכרח . והאדם מעשיו ע״פ בחירה . אבל בכל אשר אינך מצוה תהי׳ כאחד מהם . שלא להעלות על רוחך שום חפץ. ככה יהי׳ משפט רצונך בעניני עוה״ז. אבל בעניני עבודת ד׳ אשר צוך אלקים לאמר זאת עשה. אבאר לך משפט האהבה וסימניה למען לא יעלה על לבבך לאמר מרבה אתה להביא מדי העבודה הראוי׳ אל עובד ד׳. ואז תדע ובחנת משפט הנאהב אל האוהב ואיכות הנהגתו עמו .

פרק שלשה עשר

רבותינו ז״ל אמרו [אבות ב׳] עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו . באור הדברים . דע אם כבר אספת מלא הפנך ממה שכתבנו בפרקים הקודמים . ואם כבר כתבתם על לוח לבך . והריקות אחריהם חרבות צורים ללחום מלחמת ד׳ לגרש מלבך אהבות עוה״ז ומחמדיו לתת זמנך קודש לד׳ לתורה ולתעודה לחכמה ולמוסר . עכ״ז עוד מהצורך לך לזכור מעשי הימים הראשונים שלא לגרוע מאותו ההשתדלות והחריצות שהי׳ משתדל בימים הראשונים על צרור ההבלים . אשר בערכם ודמותם וצלמם יערוך ערך עבודתו עתה . כמאמר ר׳ יוחנן בן זכאי לתלמידיו [ברכות כ״ח] הלואי שיהי׳ עליכם מורא שמים כמורא בו״ד . כי לולא כן לא יצא האדם ידי חובתו׳ כי כבר ידענו משפט הזריזות אל הנאהב והעצלות על השנוא. כמו שתראה לפעמים מי שעושה מלאכת אחרים הפועל אצל הבעל מלאכה וכדומה מזה הסוג . תרדמה תפול עליו . וכל אבריו יהיו כבדים עליו. כמאמ׳ שהע״ה [משלי יו״ד] שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה. לכן אחי הסר כעס מלבך מה אשר תראה עצמך נלאה ומתעלף עיף ויגע רעב וחלוש. אבל שקול כל מעשיך על משקל המשתגעים שזכר הרמב״ם ז״ל העוסקים בהבלים ובחמודות העוה״ז אשר יצרם מנהלם גם לכמה סכנות . מדוע את יוצרך ית״ש לא תעביד כן. הוא מה שאמר הנביא ע״ה [ישעי׳ ל״א ו׳] שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל. ולא על הנם אמר לאשר העמיקו סרה ולא אמר לאשר חטאתם לו. וכן מה שאמר שובו לאשר כו׳. בהשקפה ראשונה נראה הוראת לשונו כאלו הוא מוכיח ומצוה חלילה שיחזרו לרשעם ולחטאתם . כי מהצורך אליו שיאמר שובו מאשר לא לאשר . אבל דע כי מדרך הבעל תשובה הממאס בעוה״ז ובוחר בטוב המתקיים לעד . אשר יחלש ויחלה . ואז יאמר הלא כבר תמו כחותיו . מה יעשה עוד . לכן אמר הלא אתם ידעתם משפט האהבה להעמיק בהשגחה ולהתמיד בה במועצות ודעת . כאשר יתבאר אי״ה משפט האהבה האמתית . לכן אמר שובו לאשר העמיקו סרה . להורות שתהי׳ התשובה לד׳ באותו העמקות אשר הי׳ מעמיק תחלה בחקרי השגת עניני עוה״ז וחמודיו . ובזה יתבאר אלינו מאמרם ז״ל [סנהדרין צ״ט] במקום שבעלי תשובה, עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. אשר הרמב״ם ז״ל [בשמונ׳ פרקיו] כתב כי החסיד המעולה גדול ונכבד מהכובש את יצרו רק אמר כיודע פשר דבר כי אותו אשר חטא במצות שכליות ושב . גדול ממנו הצדיק מעיקרו . ואותו אשר חטאיו היו במצות שמעיות ושב הבעל תשובה גדול מן הצדיק מעיקרו. כך הבין הרב מהרי״ע ז״ל מדבריו [שער מ״ה] ואנשי לב לא יבינו משפט זה כי חכמינו ז״ל לא חילקו בין חוטא לחוטא . אבל אמרו בדרך כלל במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד (א) ואמרו אינם יכולים לעמוד . ולא אמרו

(א) וחוץ לדרכנו כאן עוד בטעם מאמר נפלא זה מדוע יהי׳ גדול ויקר הבעל תשובה מהצדיק

על כל הצדדים והאופנים המועילים אם בדברו עם הסוחרים. אם בהיותו בודד במועדיו במושבו על הלחם. גם אז רעיונותיו מבוהלים ודחופים בדבר עסקיו. גם בלילה לא שכב לבו. יחקור במועצות ודעת אולי באופן זה ואולי באופן אחר. ככה יעמיק מועצותיו יפתח וישדד תחבולותיו׳ ועתה אם ירצה זה לעבוד אותי באמונה. לא יעבוד אותי עבוד׳ עבד. כ״א עבודת עובד את עצמו. אשר גבול העבודה שיעבוד אדם את עצמו אינה מורגשת ומוחשת אל מי שהוא עבד בתולדה. כי הוא אינו משיג כ״א חפץ העבד. אבל חפץ רבו לא טעם מעולם. הנמשל. העובד עבודת ד׳ כל ימיו. גם כי נפשו זכה וטהור׳ לפני ד׳ עכ״ז לא ישיג הצדיק לעבוד את ד׳ באותה עבודה אשר הבעל תאוה עובד את עצמו למלאות תאותו. כמאמר [ישעי׳ נ״ז] והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל. וכאשר יתהפך הרשע וירצה מעתה בכל לבו לעבוד את ד׳. יודע הוא כי לא יצא ידי חובתו עד אשר יעבוד כדרך העבודה אשר עבד תחלה. כי תחלה הי׳ סוחר עם תאות לבו. אדם העושה בשלו. עליו לא יכבד כ״כ כאשר נאמר לו ללמוד כל הלילה. כי יודע בעצמו כמה לילות עברו עליו שלא טעם טעם שינה. והי׳ יושב ושוחק בקארטין. גם לחם לא אכל. ועוד זאת לו כי הוא זוכר כל עניני תאותיו. כמה העמיק וחקר בחריצות והשתדלות על עניני׳ זרים ההם. כמה תחבולת עשה בערמה וצידד עליה׳ ועל השגתם. ולכן עתה בשובו אל אלקיו מאהבה. יעוררנו וידבנו לבו לעבדהו עם אותו ההשתדלות ועמקי החריצות והתחבולות אשר צידד אז בעבור יצרו עד כי לא נח ולא שקט עד כי קיים בעצמו מאמר [משלי ד׳] כי לא ישנו אם לא ירעו. ועתה בשובו יחשוב עם נפשו כל תשוקתו וזריזותו אשר העמיק הרחיב צדדי השגת תאותו. ויעבוד כמו כן עם הכחות האלו את בוראו ית׳. וזהו מאמר עשה רצונו כרצונך. ר״ל באותו ענין מהחריצות אשר היית עושה רצון עצמך. א״כ יפה ההליצו ז״ל במקום שבעלי תשובה עומדי׳ אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. ומאמר מקום יסוב על מדריגת העבודה. וכן מאמר אין יכולי׳ כי אינם יודעי׳ ענין התאמצות של העוסקים בחפץ לבם בהבלי עוה״ז. (ג) זה שאמר הכתוב שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל. וכוונתו

בזה

שיורי המדות

(ג) וכבר מלתי אמורה בספר שמן המור על מאמר (יומא פ״ו) אמר ר״ל גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כשגגות. ופריך והא אמר ר״ל גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות. לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה. והתעוררו במאמר נפלא זה איככה יסובב הענין שיתהפכו עוד הזדונות לזכיות. די לו שיהי׳ נעדר מן העבירות (עי׳ בס׳ העקרי׳ בכ״ה מרביעי) ועם דברי הרב המחבר כ״ע יתבארו הדברים יפה אף נעים כי השב מאהבה בא אל מדריגתו הנפלאה אך מסבת היותו תחלה בעל עבירה והיה סוחר עם תאות יצרו. ועתה בשובו את לבו להתקרב אל עבודת יוצרו הנה מעשיו הראשונים יסבבו לו דרך נפלא בדרכי העבודה. בכחות ורעיונות הזדונות והשגגות. וכל מה שיזכור חטא מחטאיו יתהפך עתה לשמש עם הכח ההוא אל עבודת הקודש. אבל השב מיראה הוא אינו מקבל עליו להשתדל בעבודה. כי כן אמרו ז״ל (מובא ברע״ב פ׳ א׳ דאבות משנה ג׳) מה בין עובד מאהבה לעובד מיראה שהעובד מאהבה מקיים מצות עשה. והעובד מיראה מקיים מצות ל״ת. כי הוא לא ישמור א״ע רק מן ההיזק. (אשר מטעם זה כתב הרמב״ן ז״ל אשר מ״ע דוחה ל״ת. ועל מ״ע לא מצאנו עונש מבואר. ועל מצות ל״ת יש מלקות ומיתות ב״ד. כי מצות עשה מורה אהבה ול״ת מורה רק יראה ולכן גדול כח המ״ע שדוחה ל״ת. ולהיפך יגדל העונש על ל״ת יותר על עונש של הגורע מ״ע. כי אין עלבון כ״כ בהעבד המושך את ידיו ומתעצל במלאכת אדוניו ואינו משתדל להכנים כאשר יגדל העלבון של העבד המזיק בידים ומאבד רכוש בעליו בכוונה. עיין דבריו על מאמר זכור את יום השבת לקדשו. והדברים ראוים למי שאמרם) והעובד מאהבה הוא משתדל תמיד לחפש ולבקר אחר דבר מן הדברים לעשות בו נ״ר לאוהבו. א״כ העובד מיראה מה בצע אליו במעשיו הראשונים די אליו החסד הנפלא. הזה שהקב״ה הבטיח על התשובה שתועיל גם אם תהיה מפני היראה. ויתהפכו הזדונות לשגגות. בעבור היותו מתחרט עליהן לאמר מה עשיתי כמשוגע ואשר לב הייתי. זה החסד שיעשה אליו האלקים שיחשוב לו המעשים ההם כמשפטו עליהם עתה. שהיתה לו כשגגה. והענין יקר:

גדול בין עבודת עבד לרבו גם אם יעבדנו בשלמות. מעבודת בעל הבית לעצמו: כי העבד לא יכריח את עצמו אל ענין יותר מהראוי. וגם רצונו וחפצו לא ישנו לזה: אחר אשר עבודתו תכבד עליו. והוא מוכרח אליה. לא כן העובד בביתו מלאכת עצמו הנה עבודתו ויגיעתו ערבה עליו. וחפצו מזרזו. ועבודתו ראש שמחתו: עד אשר לא ירגיש ברעב וצמאון וקור וחום. וא״כ אותו אשר מעולם מעשיהו ומלאכתו במלאכת אחרים גם אם יעבוד באמונה עכ״ז ירגיש ברעב ובצמא אשר ישיגנו. והוא בעבד ישאף צל. לא כן זה שהי׳ כל ימיו עוסק בשלו. ויודע איך מפליגי׳ במלאכת עצמו. ואם יהי׳ רצונו לעבוד בתמימות יעשה כמי שעושה בשלו. — ועוד שנית. כי המשרת מעצם תולדתו משפטו לעבוד ולמשא מבלי משים להתבונן ולחקור בצדדי השגת חפץ אדוניו. לא כן העוסק בשלו. אין ערוך אל רוב מועצותיו ועשתנותיו. כי יחפור בעמק הענין הדק היטב

על

שיורי המדות

שמעתם את אשר קרה בלילה הקודמת. כי גנב מאתי כל המלבושים וכל הספרים וכל אשר הכינותי בעבור שמחת בני היקר לא נשאר לי מכל אלה גם מחוט ועד שרוך נעל. וישאלו אותו ויאמרו אבל מה לך לדאוג עוד על אלה הספרים הלא המחותן כבר עשה אחרי התחיבה וכבר נתמלא כל המחסור על אחת שבע. ויאמר העני מה לי למתנות שלו שיאסף להתאבל עמי הלא אנכי הי׳ לי כל מה שהייתי צריך. ומה טוב הי׳ אם הי׳ שלי קיים. אז פערו עליו פיהם בשחוק ויאמרו לו איך לא תבין הכלמתך בזה. כי אתה חשבת כי הכינות את הכל כמשפט על המחותנים. זאת חשבת רק בעדם ראה המחותן ומדם ראתה אשתו ובניו ודודו ומשפחתו הי׳ נראה בעיניך כי יש לך מלבושים להלביש את החתן. הלא לאמונה אם הגנב לא הי׳ גונב אותם והמחותנים בואם כלם לביתך היו רואים את החתן לבוש בהם. הי׳ כל אחד אומר חסרון אחר. זה הי׳ מעקם את פניו על מלבוש זה וזה על מלבוש זה. סוף דבר כי לפי גבהות לבם ותפארת רוב עשרם והכלמתם כן היו מעיקים לבך בהחסרונות אשר היו מוצאים. משא״כ עתה אשר לא שלטה בהם עין רואי. וכלם יודעים שהי׳ לך אבל נגנבו. והגביר בטוב לבו עשה מלבושים להחתן. הלא הוא עשה כאשר יעשה הגביר לא כאשר יעשה העני. וא״כ ראה כמה גדולה הכלמתך שלא ראו המלבושים אשר הכינות ואין להם מה לגנות ועל מה לבקש חסרונות. ועתה יש לחתן מלבושים כבודים כמשפט הגבירים. והמשל. כי הצדיק מעיקרו מעלה מתחתו ספרים יקרים. תורה ומצות ומע״ט. בכל משך ימי חייו. ובתלאות ימיו ושנותיו הוא בא למעלה עם אמתחתו. ופותחי׳ אותו להביט מה שבתוכו. וכל אחד מצ״ד של מעלה אומר חסרון אחר. זה אומר זו תורה וזה אומר זו תפלה. כי דקדוקי המע״ט אין להם שיעור. כמאמר (קהלת ז׳) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. היינו שלא יהי׳ חסרון ודופי במעשיו הטובים. וכבר נאמר וסביביו נשערה מאד. לא כן הבעל תשובה הוא הולך ובוכה על הגניבה ועל האבידה איך עבר כל זמן חייתו והוויתו. ואיך כלה ימיו בהבל וריק והקב״ה מתגדל ועושה לו מלבושים. כמאמר (יומא פ״ו) גדולה תשובה שזדונות נעשה לו כזכיות. הלא המלבושים אשר הקב״ה ילבישהו ודאי יהי׳ עוז והדר לבושו. ולא עליהם יהי׳ פתחון פה לקטרג ולבקש חסרון כל מאומה. וא״כ יפה אמרו במקום שבעלי תשובה עומדי׳ אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. וזהו למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך. כלומר שלא יהי׳ עוד אל המקטריגים פתחון פה לקטרג עליך מפני כלימת מעשיך הראשונים. ולא יכלימו אותך עוד עליהם. וזהו ג״כ נחמו נחמו עמי כו׳ דברו אל לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה. ר״ל כי נתמלא כל ההיזק באופן היותר שלם. ובזאת אופן ההתמלאות ואמר כי נרצה עונה מהעונות נעשו זכיות וא״כ היא הנחמה גדולה שאין למעלה ממנה. וזהו מאמר החסיד ע״ה (תהלים קי״ט) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי. משל לאחד רוצה לתפוס את הלוה בעל חובו והוא אינו חייב לו כ״א רווחים. והקרן כבר החזיר לו. ועתה הוא מבקש מאת השופט ואומר הלא הקרן כבר שלם אותו בראשו למה יתפסהו כ״כ בעבור רווחים. זה שאמר החסיד ע״ה הלא עשיתי משפט וצדק. כי יש מי שלא קיים התור׳ כל מאומה עבר על עשה ועל ל״ת, הוא נמסר ביד המקטרג בעל הקרן. לא כן אני כי עשיתי משפט וצדק. רק הם מדקדקים עמי אם הי׳ הכל באהבה ובשמחה וכדומה מן הדקדוקי׳ שנאמ׳ עליהם וסביביו נשערה מאד. ואינם רק רווחי׳. וזהו בל תניחני לעושקי. ועל הסיפא נאמר (ישעיה ס״ד) ותמוגגנו ביד עונינו. כנתפס בעבור הקרן עצמו:

משלחנו או ממטתו נראה זריזותו לעין כצבי הניצל מיד. וכצפור מפח. ולא יתיר לנפשו כ"א מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב. ואם יתעכב הדבר מבוא אליו ירבה בתפלה יעתר אל אלקי'. ירבה רעים שיתאמצו הם בעבורו אולי יזכה להשיגו על ידם. ואם לא יעלה בידו פעם לא יתיאש בעבור זה מלהשתדל עוד לאמר אולי עתה עת דודים יעורר אל ואשיגהו'. כש"כ שישתדל בפנים אחרים ויתחזק יותר ויטה אזנו לשמוע מפי בקיאים אופני השגת הדבר ההוא. ולא יעכבהו מהקיר גם מאת שונאיו או שפלי ערך לא יבויש ולא יכלם בזה. גם לא יעכבהו אהבת בניו ובני ביתו או אהבת הזמן כמו להתרחק מביתו קרוב לימי החג או חודש ושבת. אשר בימים ההם יאבה כל אחד להיות יחד עם בני ביתו לשמוח עמהם. וגם אם יהי' הדרך רע דלף טורד או הקור מתגבר (ב) גם אם יפגע בדרך אנשים שמחים ושוחקים ומראים דברים נפלאים הוא לא יתפעל מאומה מאלה הדברים אבל יאחז דרכו ויוסף אומץ ללכת אל מחוז חפצו להשגת תכליתו אשר הוא מבקש. אלה הדברים הלא יעשה האדם בעבור השגת חפץ אשר הוא אוהב. — עתה נבאר משפט האוהב אל הנאהב נברא ומחודש כמוהו. אבל יש בידו להטיב לו:

דרך האדם כאשר ירגיש בזולתו שיוכל להטיב עמו באיזה ענין מן הטובות. כש"כ אם יראה באיש ההוא כי רצונו להטיב עמו. מיד יסכים בנפשו לסור אל משמעתו לכל אשר יצונו. יכניע עצמו ויעמוד לפניו בכובד ראש וישבחהו ויהללהו. וגם בעשותו דבר בעבורו יראה להדרו ולפארו שימצא חן בעיניו. ויזהר בכל יכלתו מן המעשים אשר יחשוב עליהם אולי יהי' סבה להמשיך עליו בוז וקלון עד אשר ישנאהו וירחקהו. וכן יראה להזמין עצמו לפניו בכל עת פן יצטרך אל דבר יעמוד על ימינו וישרתהו (ג) וישתדל בה בכל כחו ולנצח לא ישכחהו. בפיו ובשפתיו יזכרהו ועל לוח לבו יחוקהו:

דרך האדם בהשיגו חפצו אחר יגיעתו מה רבה שמחתו. יעלוז בו עד לא ימושו עיניו ממנו. ישיג ששון ושמחה. ונסו יגון ואנחה. נפשו תשבע ולחם לא אכל. ירוה ולא שתה. והעת הזאת יהיה עת רצון לפניו עד כי ישיג כל שואל את מבוקשו ממנו

שיורי המדות

(ב) ויקיים בעצמו מאמר (תהלים קי"ט) שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול. באור דבריו. ע"ד מאמר בנו החכם ע"ה (משלי ט"ו) דרך עצל כמשוכת חדק וארח ישרים סלולה. החליף המלות. בהעצל אמר דרך. ובישרים ארח. לבאר לנו כי העצל גם אם תשלחנו ללכת בדרך יחשב כמשפט דרך הרבים. הוא ילך בדרך זה כמו שאדם הולך בין גדרי קוצים. ובעת אשר ינתק מזה הוא נאחז ונסתבך בעבר מזה. על שישחית בגדיו גם גופו. כן העצל גם בלכתו בדרך רחב. כי הכל עליו למעמסה. ובהיפך הישר גם בארח הוא הולך בטח. כמו בדרך סלולה. וזהו שלום רב לאוהבי תורתך. אוהבי התורה באמת. אינם שומעים ואינם מרגישים כל פגעי העולם ומקריו. וזהו שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול. כי אין שום מכשול וסבה לפני האוהב אשר יטרידהו ויעצרהו וימנעהו מעבודתו:

(ג) וכבר נתבאר (בהסל' יעקב פ' בשלח) מאמר שהע"ה (משלי ח') אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום. כי הנה דרך המשרת אשר אדוניו לעמוד בחוץ על פתח הבית ואין לו רשות ללכת לנפשו רק להיות עומד מוכן אולי יצטרך לו אדוניו בעבור איזה דבר. הנה בקל יקראהו וימלאהו ויש שיבוא אל אחד איזה סוחר עם סחורה. וזה היה לו לדבר עם אנשים. ואמר אל השומר עמוד נא בשער הסימן וכאשר אצטרך לך אקראך אלי. והבדל בין ב' אלה כי המשרת מוכרח לעמוד שם פן יקרא אליו אדוניו. אבל הוא עצמו חפץ יותר שלא יקרא אותו ולא יתעמל בשימושו ובשרותו. לא כן השומר הזה כי כל ישעו וכל חפצו לשמוע דבר ממנו כי הוא קורא אותו להשתכר בשכרותו. וזהו הוראת מאמר אשרי אדם שומע לי לשקוד כו' ר"ל נוטה אוזן ומצפה לשמור אולי אני קורא אותו. והיא מליצה נפלאה על העובד מאהבה שהוא דורש ומבקש חפש מקומות לחייב נפשו בעבודה. וממלא עצמו בכל לבו ונפשו ועומד על המצפה מתי תבוא המצוה לידו ויקיימנה. מתי יגיע זמן המצוה לעשותה בשעתה. וזהו לשקוד על דלתותי. לשמור מזוזות פתחי:

בזה להעיר את לבבם אל התשובה מאהבה שתהי' תשובתם באותו אופן מן העומק וענין ההריצות אשר העמיקו בהשגת תאותם כן יתנו לבם עתה ג"כ להעמיק במועצות ודעת להתרצות בעיני ד'. כמאמר [יחזקאל יח] ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה. בהפלגתו לעבוד את ד' כמו שהי' תחלה עובד את עצמו. ואל ההיפך אמר ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ככל התועבות אשר עשה הרשע. מה נפלאו דבריו אלה כי הוא מתפלא על הצדיק אשר שב מצדקתו ועשה עול לא יהיו חטאיו כ"א בערך צדקותיו שהי' עוסק תחלה. אבל הוא לא כן עשה. כ"א ככל התועבות אשר עשה הרשע. ר"ל במעשי הרשע זולתו ובהיותו צדיק היתה עבודתו כעבודת משרת אצל אהובי'. ועתה עבודתו כעבודת אדם העושה בשלו. וזהו ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ככל התועבות אשר עשה הרשע. — כלל הדברים כי אם יעשה אדם דבר עוה"ז ישיג שיעור הראוי ע"י הכחות התאוני' ודומיהן הממוני' על זה. לא כן העובד את ד' גם אם מאהבה עכ"ז מאין ידע שיעור הראוי ויסתפק במעוטו. לכן הדברים האלה אל יליזו מעיניך ואל ימושו מרוחך תמיד ואתה תחזה ותביט הנהגת המשתגעים בעוה"ז ואת אשר המה עושים בקרב וכליות בשפתי' חולקות וכל האברים כחלוצי צבא שכלם מתאימות בעוז ותעצומות. ככה תעשה גם אתה בעבודת רבך אז תדע כי ראוי אתה להקרא בשם אוהב ד'. כי כל אשר תראה בהם משפט האהבה אתה רואה. וראה ועשה גם אתה בעבודת רבך ית'. עתה הט אזניך ושמע משפט האהבה וענפיה וסעיפיה ודליותיה. —

פרק ארבעה עשר

דרך האדם אם ידע וירגיש בדבר אשר יגיע לו ריוח ממנו יתלהב אחריו. לא ישקוט ולא ינוח מלהפליא עצה להגיע אל מבוקשו (א) ויתן כל מחשבתו ומזימת לבו רק לדבר ההוא. והיה עינו ולבו רק עליו כל הימים לחקור אחר דרך ואופן לבוא עדיו. לא יערב לו אכילתו ושתיתו. בשכבו לא תערב שנתו. ולא יעבור עליו רגע מרגעי הזמן אשר יסיח דעתו ממנו. וסופר צעדיו עתיו ורגעיו מתי יבוא לידו. ויעלהו בתמידות על דל שפתיו. והוא רגיל על לשונו. גם בעת הבלתי מוכשר להשיגו. למען אולי יזדמן לו שיהיה צריך לברכה או קללה או שבועה ישבע בכל לבו ויקלל או יברך א"ע בהשגת הדבר ההוא. לאמר כה אזכה להשיג חפץ פלוני. או להיפך בקללו את שונאו. ומרוב תשוקתו ישגה ויתאמץ להשיגו גם באופנים הבלתי נאותי' להשיגו בהם. עכ"ז הוא יזדרז לזה גם ע"ד ספק רחוק. גם אם רבים אומרים לנפשו מה לך להתעמל הנם. הוא כחרש לא ישמע. ועשה יעשה בזריזות והשתדלות גדולה עד אשר לא ינח מכל יכלתו מאומה אשר לא יתגבר בכח ההוא ולא יעצרהו לא גשם ולא שלג לא קור ולא חום לא ירעב במהרה ולא ירגיש צמאון לא תחטפנו שינה. ובעת אכלו ושתותו הוא עושה כמוכרח וחושב בדעתו אם לא היה צריך אל ההכבדה הזאת והיה יכול להתחזק בלא אכילה ושתיה הלא היה יותר טוב לו. אז מעתה ובקומו משלחנו.

שיורי המדות

(א) אשר אל הכוונה הזאת אמר המשורר ע"ה (תהלים קי"ט) חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך. ולמה הכפיל הענין (חשתי) עם השלילה (ולא התמהמהתי) אבל דע כי יש מהיר א"ע וממהר להכין כל צרכיו בטרם יצטרך. ובהזדמן לפניו נסיעה על יום ג' להיות על יום השוק אשר יהיה בעיר הסמוכה. יקדים א"ע לנסוע לשם ביום ב'. ויש שאינו ממהר א"ע להכין עניניו תחלה. ביום ב' לא נסע. גם אור ליום ג' ג"כ לא נסע. ובהגיע יום ג' נזכר קרוב לפני יום ה' הלא היום יום השוק בעיר פ'. הוא הולך וממהר א"ע איה סוס איה עגלה איה מנהיג עגלה. נמצא האסון הזה. ממהר א"ע קודם העת היה עושה עסקיו בנחת בישוב הדעת. וזה ממהר א"ע בשביל שנתעכב הוא ממהר א"ע כמבוהל וכמשוגע. כן יש ממהר א"ע לתפלה קודם עת התפלה. ויש רק בראותו כי כבר הגיעה שעה עשירית סוף זמן וחוטף את הטלית ותפילין במהירות בלא טעם וריח. וזהו חשתי ולא בעבור שהתמהמהתי כן היה חשקי לשמור מצותיך:

השלמה העיוני יבהלוני וסעיפי ישובוני בעבור חושי בי. אבל כבר אמרנו לפניך כי האהבה הנעימה הזאת לא תבוא לשכון כבוד בביתך כ"א אחר אשר פנית הבית וטהרת אותו מכל הבלי מחמדי עוה"ז אז יהיה נגלה אורה והדרה. וכבודה עליך יראה. ובעת יתגבר עליך אי זה כח מכחות התאוה ותגדלהו ובשמחה פניו תחדהו. הלא האהבה תהפוך אליך עורף. ותדד משמים ארץ. כי אתה בכחך תגביר עליך שונאך אשר ירדפך. וצריך אתה לעמוד על משמרתך יומם ולילה כהעומד על המצפה פן תחת מסבות מתהפכות יבוא אליך היצר בחלק שפתיו ויטמא את לשד שמן המאור המאיר בנפשך להחשיך מאורו:

והחכם הנבחר ע"ה הורה אותנו דרך ישרה איך להגיע אל אהבה אמתית ואמר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין כו' הורה בזה. כי כל יוקר המטבע ומה שהיא נחמדת בעיני כל רואיה כבר ידענו כי אין זה מפאת רגבי המטבעות עצמם. רק מפאת הסכמת הממשלה עליהם. כי מחיר המטבעות תוכל להשיג כל הטוב ובלעדם לא ישיג לחם להחיות נפשו. ואם תהיה הסכמת הממשלה על מטבע של עץ או של עור ושל נייר. בעבור זה לא יחסר חן המטבעות מהם. כי יהיו יקרים בעיני ב"א כמטבעות של כסף וזהב. אמנם התורה החמודה היא היא המטבע האמתית אשר רב תבואות בכחה. אין מהצורך לתת אותה אל הזולת במחיר. רק כי חיים היא למוצאיה בעצמיות זיו כבודה היא נושאת חן בעיני ד' וברכה ואושר ממנו ית' בעוה"ז ובעוה"ב. כמאמר (אבות ה') הפוך בה והפוך בה דכולא בה. כש"כ שראוי לאדם שלא לגרוע ממנו מציאות האהבה והחן והצלחה נצחית בעבור מטבע המוצלחת לו רק בעוה"ז. ובתנאי אם לא יהיה לו מניעה מסבה אחרת. ובאם ימצא מה שהוא צריך לקנות. ואם לא יוכל להשיג מהיר כספו את אשר הוא צריך להחיות נפשו מה בצע אליו במלוא ביתו כסף וזהב. כמו שהיה בעת חורבן ירושלים כמאמר (יחזקאל ז') כספם בחוצות ישליכו כו'. ואחר אשר יעשה האדם החשבון הזה ויחשוב בנפשו ההבדל העצום בין ב' סוגי מטבעות האלה. ויתברר לו כי טוב סחרה מסחר כסף. ואם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ד' ודעת אלקים תמצא לומר כי בדרך זה אם תלך תבוא בטח אל האהבה האמתית. גם כי לא ידענו מקומה איה. אבל מובטחים אנחנו ע"י עסק התורה ועשיית מצותיה המאור שבה יאיר לפנינו אור חדש לראות נפלאות בהאהבה הנעימה האמתית. וזהו אז תבין יראת ד' ודעת אלקים תמצא. ואז יטעום צוף דבש אמרות ד' הנאהבים והנעימים (ס) ואמר כי ד' יתן חכמה. לא אמר נתן חכמה אבל יתן

שיורי המדות:

כלם. כמו אם תאהוב דבר הנה אחר האהבה השלמה כמה ישמח בהשגתו אותו. וכמה יתפאר בו. ויתהדר ויתכבד עמו. ואם יחסרהו יתאבל. ובעבורו יכעום על המפקידו והלכון על הנותן זאת לידו. לכן לא ידבר שהע"ה כ"א על ב' אלה. כמאמר (משלי א') עד מתי פתאים תאהבו פתי כו' וכסילים ישנאו דעת. וב' אלה כמו הלב באמצע הגוף ומחיי את כל האברים. ובשלמותו הם שלמים. ובחסרונו הם חסרים. ובהעדרו הם נעדרים. כן האהבה בתוך המדות כי כלם נגררים אחריה. וכמו שכתבנו בזה בתחלת השער הנכבד הזה. הוא שנאמר (משלי ט"ז) לאדם מערכי לב כו'. לכן אמר מאמר ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך כו'. ואמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. כי אחר אהבה יהיה הדברים האלה על הלב באין ספק. ואין אתה צריך אל עסק אחר להשיגם כי יהיו נגררים כלם ונמשכים אחר האהבה הנעימה. ומש"כ בפ' והיה כי שם אמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם כו'. אח"כ אם תמוטו צריכים אתם שימה כנגד הלב ע"י עיונים טובים ויסורים בדרך חכמה ושכל טוב לכן אמר ושמתם. שימה בפועל:

(ס) ומה יקרו בזה דברי חכמינו ז"ל (אבות ו') כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה כו' ובתורה אתה עמל. אם אתה עושה כן אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב ובהשקפה ראשונה הדבר נראה כמו זר. איככה נאמר עליו אשריך בעוה"ז אחר שחיים חיי צער. אבל ראה מה עמקו דברי חז"ל. נכוחים למבין וישרים לאוזן שומעת ונבון דעת. ומשל לבני מלכים למדו יחד אצל רב אחד. ואח"כ נפרדו זמ"ז כי זה נשא אשה ממקום פלוני. וזה

מעיר

ממנו. לא יאבה להתאבל גם אם יאבד ויפסיד סך ידוע אשר ראוי היה לו להתמרמר עליו. שמחתו תעמוד לו. ועל כל המחסורים תכסה אהבת החפץ ההוא. יודה וישבח את מי שהגיעהו אל השגת הדבר. יאהוב את מי שהיה בעזרו. והורהו נתיב אל השגת הענין ההוא. אכן אם יאבד ממנו חפץ יקר זה אחר השגתו אותו. יתאבל ויתעצב אל לבו וירבה לחזר אחריו על אחת שבע על יגיעתו בתחלה. והשגתו הקדומה תהיה סבה חזקה אליו להזיל דמעותיו כנחל שוטף ולהרבות בבכי על אבדתו ויביט על כל עבר ועל כל פנה איה נאבד ואיככה נאבד עד כי ישמור עצמו מעתה מבוא אל המקום הזה או להשמר מן הסבה אשר סבבה עליו כן. ויזהיר את אוהביו ומיודעיו אשר גם תחת ידם יש חפץ כזה למען דעת איך ישמרו אותו. ולא תגע בו יד ההפסד. את כל אלה הפרטים תמצא בהמשתגעים אשר זכר הרמב"ם ז"ל אל השגת עניני עוה"ז. החושבים אותו למעון עולם. וחומדים אותו כמחמד דבר הקיים. וכפי התחקות האהבה בלב יהיו הסימנים נראים חוצה. כי בהתמעט האהבה הפנימית. תתמעט הזריזות וההתאמצות והתגברות הכחות. ובפרוץ האהבה בחוזק יד יתגדלו ויתחזקו כלם. את אלה ראה והתבונן ועשה גם אתה כן באהבתך אשר בחרת. כי חמדת האהבות אותה קראת. וכמאמר החכם מכל אדם ע"ה (משלי ב') אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ד' ודעת אלקים תמצא. כי ד' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה כו' כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם. דע כי התורה בכללה ופרטיה היא אצל האדם כאורח נטה ללון. כגר בארץ נכריה. שאין לו מכיר לא קרוב ולא גואל אשר יכניסהו לביתו. כן התורה ומצותיה אין להם בכחות הגוף וחושיו מי יכיר בהם ויבחר בהם לאהבה אותם ולקרבם אליו לעורר א"ע להסכים על עשייתם וקיומם. כמאמר (ישעיה ס"ד) ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך. כ"א מי אשר לבו לב טהור בדעת ובחכמה. ואף גם זאת רק ע"ד הכרח. לכוף את יצרי לבו להכריח עצמו על העבודה. להרגיז יצר הטוב על יצה"ר. כמשפט עבד העובד את רבו. שלא ימצא ערבות במלאכת בעליו. כדרך העושה בשל אחרים. עד כי יכנים בלבו מורא שמים כמורא בו"ד. ותהיה יראת ד' על פניו. ומן היראה יבוא אל אהבה קטנה ודלה. אבל לא יהיה עוד בזה רק כפורע חוב. וכאותו אשר נמלט ממשפט מות. אבל היראה והאהבה הזאת כחושה מאד. כמשפט אורח נטה ללון באכסני'. אשר דרכו להיות נדח ממקומו מכל צעיר וקטן אשר בבני בית. כן היראה האמתית לא תזריח אורה בנפשך. והאהבה המאושרת לא תפיץ קרני הודה ברוחך בלתי אם פנית הבית מכל נער מכל ילדות ושחרות. וישוכו המים הזדונים הנובעים מכחות הגוף וחושיו. אכן בעוד הם בבית. ותאמר להכנים האהבה הנעימה. הנה עוד מעט יתעוררו החושים וכל כחות הגוף כמו התאוה הגאוה השמחה הצער הכעס וכדומה וידעך נר יראתך ואהבתך ונדחה מן הנפש. אמנם כאשר תעסוק עם נפשך ותעמיק בהשכל ודעת להכנים אהבה שלמה בלבך עד שתהיה העבודה בכל חפץ הלב. כמאמר (תהלים קי"ב) במצותיו חפץ מאד. אז תהיה עבודת ד' שמורה בנפשך עד אשר תהיה גברת ממלכת לשלוט על כל החושים. ויהיו מעתה כל החושים משועבדים ונכנעים כעיני שפחה אל יד גברתה. ויהיו המה עוד מעוררים את נפשך ורעיוני לבבך. ולא יתנו שינה לעיניהם תנומה לעפעפיהם. כמאמר (משלי ו') מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב. ובא כמהלך ראשך כו'. וכמאמר (תהלים קכ"ב) שמחתי באומרים לי בית ד' נלך. ר"ל כי החושים מעוררים אותי לאמר בית ד' נלך. הוא מה שאמר במקום אחר (שם ע"ז). אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי. לאמר איך ירדנו פלאים עד אשר עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי לעורר את החושים ע"ד עונים ישרים (7) ואם אשקוט מחקור ומלעורר אותם לא יעירו ולא יעוררו אותי בלתי אחר האהבה השלמה

שיורי המדות

(7) התבונן נא כי פעם נאמר (דברים ו') והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. ופעם נאמר (שם י"א) ושמתם את דברי אלה על לבבכם. דע כי האמנם הכחות והחושים מתפעלים לכמה ענפים פרטיי'. עכ"ז מקורם אחד ימצאו. אם מהאהבה או מהשנאה, כי ב' כחות האלה המה ראשי הצבא מכל צבאות כחות האדם. והם המנהיגים ומעוררים את כלם

כללו רבותינו ז"ל ואמרו (בבא קמא מ"א ב') את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח. אתה אלקי הושע עבדך הבוטח אליך. תהדהו בשמחה את פניך להטות לבבי באמת לעבדך. אמן:

שיורי המדות

בבואו. זה שהפליג ואמר שמחים בצאתם וששים בבואם. גם בזריחתם גם בשקיעתם. יען כי עושים באימה רק רצון קונם. ואחר אשר רצון קונם כן הוא שיזריחו ביום ולעת ערב ישקע לכן ישמחו גם בשקיעתם:

ומעתה נמתיק גם דברי מאמר הסמוך (שם) על שבא ר' עקיבא ודרש את ד' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים. וראוי להתעורר מי דחק את ר' עקיבא לשתף מורא בו"ד אל מורא הקב"ה. יותר הי' נכון לגמר מורא הת"ח ממורא אביו ואמו. אבל יתכן ע"פ משל לסגי נהור שהיה צריך להיות נודד ללחם חוץ למדינה ולקח כתב תעודה על עצמו כמשפט הממשלה. וילך הוא עם משרתו שהי' מנהיגו. ויהי בהגיעם אל הגבול. שאלו אותם להראות את תעודתם. ויוציא הסגי נהור מחיקו את הכתב שהי' לו להראותו לעיניהם. ויהי כי קראו בו ויאמרו לו זה כתב תעודה שלך ואיה תעודתו של האיש השני. והשיב להם דעו כי אני קבלתי תעודה גם עלי גם על השני הזה. אבל קראו בו היטב ותראו כי כדברי כן הוא אבל קראו נא בקול למען אשמע גם אנכי. ויעשו לו כן. ויקראו לפניו הנה מעיד פלוני נוסע פלוני הסגי נהור כו'. ענה ואמר עתה ראו כי גם משרתי נכתב בכתב הזה כי אחר אשר נכתב פלוני הסגי נהור. ומ"כ ודאי לא יוכל ללכת לבדו. כי צריך הוא למנהיג להנהיגו ולהוליכו ולשמרו: כן הדבר אמת כי הקב"ה אמר את ד' אלקיך תירא. אבל איש ההמוני להיותו כעור הולך בדרך לא ידעו. איה איפוא ידע הוא ליראה מפניו ית'. א"כ בהכרח גם מורא הת"ח נכתב בזה לרבות גם אותו. כי הסגי נהור איך ילך לבדו. וצריך אל הת"ח להורות לפניו מורא שמים. ודרכי עבודתו. ויש אל הרב ז"ל עוד דברים בזה. אבל הנחתים עתה ויבואו אי"ה בספר אהל יעקב במקומו. אתה ד' היה עוזר לי:

שער עבודת האלהים

אחר אשר נתבאר בישע אלקים בשערים הקודמים דרכי קניית היראה והאהבה. וענין היראה להרחיקו מעניני ל"ת. וכח האהבה לקרבו אל מצות עשה. כי עוז אהבתנו תלהט בקרבו עד אשר לא תניחנו לשקוט ולנוח בשום פנים. כמאמר (תהלים ס"ג) אם זכרתיך על יצועי באשמורות אהגה בך. ואמר עוד (שם קי"ט) ואשתעשעה במצותיך אשר אהבתי. ובענין הנאמר (ירמיה ל"א) כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד. ע"כ ראוי עלינו עתה לבאר ענין העבודה הנבחרת ולבאר כל אופניה ודרכיה ואורחותיה ונתיבותיה. ומה היא העבודה האמתית הנכספת למעלה. אשר כפי הנודע והמפורסם היא העבודה שהיא בהסכמת הלב וחפץ הנפש. ולבאר מהות ההסכמה ופעולתה וצורך המעשים אל ההסכמה. ואיכות ההסכמה. והדרך והמבוא אשר אליה. וענין חשיבות העבודה הצומחת מהבחירה והסכמתו עליה. תועלת המעשה. ותועלת העושה. וזה החלי בע"ה:

פרק ראשון

דע כי כבר נתאמת אצל כל יודע דעת אשר הבורא ית' אין לו מן התועלת כל מאומה לא מכלל הבריאה. ולא מן האדם ומעבודתו את האלקים. כמאמר (איוב ל"ה) אם

צדקת

יתן ר"ל כפי גודל שקידתך כן יתן וכן יוסיף בכל פעם יותר. ואח"כ כי תבוא בלבך ודעת לנפשך ינעם. אז תהיה בך ההרגשה האמתית. ויהי נועם ד' אליך ועלינו. לטהר לבבנו ליראה את שמו ולאהבה אותו. ולאהוב חכמיה דורשיה. כי כבר

כללו

שיורי המדות

מצי"ל פ'. ועברו כמה שנים שלא נתראו פנים זה עם זה. פעם בא א' אל רעהו. ויהי כי ראה אותו שמח עמו מאד וישאל אותו על מעמדו ויספר לו כי יש לו פרנסה בריוח לאכול ולשתות כאות נפשו. ויש בידו לקחת מזון למחרים. כי יש לו מנוחת הנפש. ויאמר לו דע אחי כי אני הצלחתי גדולה כל כך עד אשר אין לי פנאי גם לטעום מאומה מכל האוכל המוכן לפני ומכל משקה. כי סוחרים שונים יקיפו עלי. ואני מוכרח לדבר עם כל אחד ואחד וכן טרדת האגרות אשר אני צריך לשלוח בכל יום למקומות רחוקות. ובתוך הטרדות הרבות האלה יבואו גם חלפנים להחליף מטבעות של כסף על של זהב או בהיפך. ומכל אלה יש לי ריוח עצום ולא יתכני זמני גם לאכול ולשתות. ויאמר לו חבירו אם כן מה בצע אליך ברוב עשרך אם לא תאכל ממנו. ענה ואמר לו שכל אתה לא הגעת לבחי' זאת לכן לבבך לא יבין העונג הנפלא אשר לי ממה שאין לי פנאי לאכול. העונג אשר לך אני מבין מאד. אבל העונג הנפלא אשר לי אין אתה מבין. וזהו פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה כו' ובתורה אתה עמל. אם אתה עושה כן. ר"ל כאשר תעשה ותתנהג כן אז תבחין הטעם ותאמר בעצמך אשריך בעוה"ז כו':

ומה נעמו בזה דבריהם ז"ל (בבא קמא מ"א ב') שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ד' אלקיך תירא פירש כו' אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך קבלתי שכר על הפרישה. והוא פלא. עמי קבל השכר על הדרישה. ומה גם על הפרישה אמנם דע כי כבר אמרו חז"ל שכר מצוה מצוה. ופירשו המפרשים ז"ל כי מלבד השכר אשר בעוה"ב יש לו שכר עצום בעולם המצוה עצמה. כי העוסק בתורה לשמה אין עונג יותר נפלא ואין נועם יותר נפלא ממנו. כמאמר (תהלים ס"ה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך. וכמאמר (אבות) יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב. וגם העוסק בה שלא לשמה יתענג ג"כ באין תכום. והבדל בין ב' סוגי הלומדים האלה אם אחד מחדש בה דבר. אשר דבר זה הוא חביב ויקר אצלו יותר על מאד. ות"ת כנגד כלם. ומה גם מי שזכה לחדש חידושי תורה. אמנם אם אח"כ נתוודע אליו ענין מתמכתי אמרת הסותר כל הבנין אשר בנה. הנה אם היה עסקו שלא לשמה ושכרו היה מה אשר חשב להעלות פלפולו על שלחן חכמי הזמן וישימוהו נזר. ובהתוודע אליו עתה כי מום בו. היה כל יגיעו לריק. ועבודתו לאין ואפס. ויצטער עד מאד. וזהו ששאלוהו כל אתין שדרשת מה תהא עליהם. כי עמלת בהם. והוא ע"ה העיר את אזנם על ענין ההבדל הזה אשר אמרנו. כי שאלתכם מה תהא עליהם לא תתכן רק על אותו שעוסק בתורה שלא לשמה. אבל אני הלא אני עוסק בתורה לשמה. והיה זה שכרי מה אשר אני עומד לשרת פני מלך המלכים ואדון האדונים ית"ש. כי הלא כמה מן העונג מושג גם להזוכים לשרת פני מלך ב"ו. וא"כ כאשר ראיתי נכון לדרוש דרשתי. וכאשר ראיתי אח"כ כי נכון לפרוש פירשתי א"ע. וגם מתחלה גם עתה לא אני עמל שלא בעבור כבוד עליון נורא הוד ובעבור תורתו הנעימה. וא"כ לא אבדתי שכרי מאומה. וכשם שקבלתי שכר על הדרישה כך קבלתי שכר על הפרישה. משל כעבד מלך אשר בבוקר ילביש את המלך בגדי הודו. ולערב הוא מפשיטם מעליו. ודאי יש לו עונג גם מפניהם. וזהו מאמר ששים בצאתם ושמחים בבואם עושים באימה רצון קונם. כי השמחות ב' זמנים חלוקים יש להם. לפעמים תהיה השמחה בהתחלת הענין לא בסופו. ולפעמים תהיה השמחה בסופו לא בתחלתו. כמו הנוסעי' אל חתונה עם גביר גדול. הנה ההתחלה בעת הנסיעה תהיה רב ועצום מאד בשמחה ובשירים. כי יודעים אשר ימים מספר יאכלו וישתו וישישו. לבם על אופן יותר גדול. אמנם אח"כ בנסעם מן החתונה ותביט בהם. זה דואג וזה צועק על כאב עינים על כאב רגלים. ופניהם שקערורות ירקרקות כי לא ראו שינה בעיניהם כמה ימים ופעמים יהי' בהיפך. סוף הענין יהיה בשמחה אבל לא בתחלתו. כמו הנוסע ובא אל השבעה עשר בתמוז. הנה ההתחלה יהיה עליו לענה וראש. כי נפשו יודעת כי יצטרך לענות א"ע יום ארוך כזה. אמנם בהגיע זמן מנחה יתנחם. ואח"כ בזמן מעריב יתנחם עוד יותר ולבו טוב עליו ישיש כגבור לרוץ לסעודתו. והנה האיש הזה ישמח בצאתו מן הענין לא

בבואו

בהעדר ידיעתו פעולת העבודה. כי אם ידע פעולתה אולי יגיע א"ע ויזדרז אליה. אך בעבור עצבות פעולתה. אבל אם הידיעה שלולה ממנו אז נדע כי עילת עשייתו בעבור כי ערבה עליו מצות אדוניו והוא חרד על דבריו. לכן נאמר על כלל התורה [ויקרא כ"ו] אם בחקותי תלכו כו'. לאמר כי אם יעשה העושה מסבת כי חק דבר המלך ית' עליו אז עבודתו מקובלת. וגם המצות אשר יחשוב השומע כי המה מכוונות לקיום ישובו של עולם. אי רחמים על בריותיו כבר הורו אותנו חכמינו ז"ל כי הדבר לא כן הוא כמאמר [ברכות ל"ג ב] האומר על קן צפור יגיעו רחמיך כו' משתקין אותו. עוד אמרו [ברכות ו'] וכי מאחר דאפילו ת"י תלתא מבעי'. מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא קמ"ל דדינא נמי היינו תורה. באור זה. כי המצות אשר בין אדם למקום נקל לו להבין כי גבה אלוה מאנוש. ומאד עמקו מחשבותיו ית' אין בכח אנושי להשיגם. אבל המצות אשר בין אדם לחבירו מה נקל לו להשוב אשר אזהרתו ית' על הגניבה ועל הגזילה ועל הסגת גבול וכדומה מהמשפטי' אשר בין איש לרעהו. שהי' הכל לתקנת העשק ושיהי' בזה תיקון העולם להציל עשוק מיד עושקו. והנביא ע"ה לא כן אמר כי הוא אמר בשם ד' [חבקוק ב'] הוי בוצע בצע רע לביתו. ר"ל את נפש עצמו הוא חובל. וא"כ עיקר תכלית המצות גם אותם אשר בין אדם לחבירו כלם מכוונים להפיק טובת עושיהם. כמאמר ז"ל [אבות ו'] גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה כו'. הוא שאמרו ז"ל במאמר הנזכר. מהו דתימא דינא שלמא בעלמא. ואין לדינים אשר בין אדם לחבירו פרי למעלה ככל מצות התורה קמ"ל דדינא נמי היינו תורה. ולא שתאמר כי שרשם רק למטה לעשות שלום בין הבריות. כי על כלל התורה נאמר [איוב כ"ח] אלקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. ועלינו לעשות בכל הטוב והישר בעיני אלקים ית' בלי שום השתנות. כי כמה יקצוף האדון על העבד בעשותו איזה שינוי בעבודתו אשר יוכל להיות כפי אשר שונה העבד העבודה יותר נהדרת ויותר משובחת. ועכ"ז אדוניו יתעבר עמו. כש"כ העבודה אשר לאלקינו ית' אשר אין אתנו יודע עד מה מפעולת העבודה וסגולת המצות. אם האדם יגוסף יהו עליה להחליף תנאי מתנאיה. ולשנות איזה פרט מפרטיה. יסובב לו בזיון וקצף. מה לך פחות ברי' שפלה להתחכם על בוראך. וגדולה מזאת אמרו רבותינו ז"ל [בראשית רבה ט'] וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. טוב מלאך החיים. מאד מלאך המות. באור זה. לבעל מלאכה יקרה. הלך לשוק והניח בביתו שלחנו וכלי מלאכתו היקרים בלתי סגורי'. ויבא בנו הקטן כי אין אביו בביתו וירץ אל השלחן ואל כל הכלים ויעש שם כאות נפשו. ויהי כי בא אביו ויתרגז עליו מאד. ויאמר הנער הלא עוד תיקנתי מלאכתך. ויאמר לו אביו שוטה הלא עודך נער ובער. חכמת המלאכה הזאת לא למדת ולא ידעת כל מאומה. וא"כ תדע ותבין כי שוטה כמוך כאשר ירום ידו לעשות דבר במלאכה יקרה זאת ודאי יקלקל. כי לתקן אין בידו. וא"כ ישחית ויפסיד. כן הקב"ה אמר

דברים

שיורי המדות

לו חכם אחר. הוי סכל. לא כן הדבר כאשר חשבת אתה. כי אתה תחשוב ענין ההתקשקשות לענין נכון וישר ע"פ שכל. כי לאוי היה אב הבן שיתן את בנו שיקר לבתך ואח"כ תתפלא היום הזה מדוע אינו דובר אליך. כי הלא מפותן הוא אליך. והדבר אליך וכמו אך בלא טעם והאמנת תלע כי הדבר בהיפך. מה שהוא מסתיר עצמו מלדבר עמך הוא ענין ישר ומובן בשכל כי מה להרע לדבר ולפתוח שפתיו עם נבל כמוך. בלתי מה שהתקשר עמך זהו בעיני הרואים אך כסגנו ופליאה עצומה. כן האדם יחשוב אחר אשר הקב"ה התקשר עמנו ונתן לנו תורתו ונכנס עמנו בברית. ראוי א"כ שיודיע אותנו כל מחשבותיו וטעמיו וידבר עמנו אודות כל השאלות אשר יפלא בעינינו חקיו וגזירותיו. ע"ז הודיע אותנו הכתוב כי לא כן הדבר. אבל זאת חקת התורה אשר צוה ד' לאמר. כלומר זה הוא החק ודבר פלא מה אשר צוה ית' את התורה לאמר אותה לבשר ודם. הוא ענין זר מאד. כי הנכון בעינינו להתחתן במלך עולמים ית"ש. אבל מה שהוא מעלי' ומסתיר מעמי התורה הוא נכון וישר גם ע"פ שכל. כי אין זה כבוד מלכים לגלות מסתורותיו וספוני טמוני עמקותיו. וכמאמר אליהוא בן ברכאל (איוב ל"ג) הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה אלוה מאנוש. מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה. וכמו שנבאר אי"ה בספר אהל יעקב פ' חקת:

צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח (א) וכמאמר אדון עולם אשר מלך גם בטרם כל יציר נברא. ומה בצע ויתרון אליו ית' במעשה אנוש. כי צורך העבודה אינו כ"א לנברא מחודש חלוש בעל חסרונות צריך אל עבודת עבד להשלים מחסוריו. אבל הבורא הכל ית"ש קדמון לכל דבר אשר נברא. כאשר היה שלם בשלמות בלתי תכלית טרם כל יציר נברא כן גם עתה ואין מהצורך אליו ית' אל שום דבר לשלמותו כי שלמותו בעצמותו. כש"כ שיצטרך ח"ו לעבודת נברא ממנו. אבל העבודה אינה רק נדבה וחסד מאת הבורא ית' על ברואיו. כמאמר רז"ל (ויקרא רבה י"ג) כל אמרת אלוה צרופה אמר רב מה איכפת להקב"ה אם אתה שוחט מן הצואר או אתה הורג מן העורף אלא לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות. ועל כן אנחנו מחוייבים שלא לעבדו כפועל הולך רוח ושקר כזב בלתי לעבדו בכל לב ונפש. ולהתאמץ על שמירתה לבלתי נתון כל מקרה וכל פגע לנגוע אליה להפסידה. ולהתאמץ על מציאותה וקיומה ועל הסבל כבדותה ועל השמחה בהשגתה ועל האבלות בהפסדה. ואין לנו רשות לפלס אותה ומעגליה נתיבותיה ואורחותיה. לשנות דבר ממנה. או להתחכם בה להרבות בדבר ולמעט בדבר. כי אם ללכת באורה ובאור חכמיה האמתיים שקבלו הקבלה הנאמנת מדור דור עד משה רבינו ע"ה. אשר כבר מוזהרים אנחנו ע"ז [דברים י"ז] על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך כו'. ומצוה עלינו ועל דורותינו להשיב אל כל שואל אשר ישאל אותנו על עילת העבודה על איזה ענין פרטי ועל איזה מצוה מן המצות. אשר עילתה רחוקה מלהתקבל על הלב. להשיב אמרים אליו חק הוא מאת אדונינו ית' כמאמר [במדבר י"ט] זאת חקת התורה אשר צוה ד' לאמר ובמדרש (במקומו) חקה חקקתי גזירה גזרתי אין לך רשות להרהר אחריה (ב) כי שלמות העבודה אצל העבד תהי' אך בהעדר

שיורי המדות

(א) ומה אשר הכפיל דבריו במלות שונות נראה שאין בזה כפל הדברים. אבל לנוני בזה היה להעיר אותנו על ענין יקר. כי יזדמנו ב' סבות לעקור שם מתנה מן החפץ הבא מיד הנותן ליד המקבל. א' מצד הנותן היינו כאשר יהיה הנותן חייב להמקבל טוב גדול ויתן לו חפץ במתנה. לא יתכן לקרוא אותו מתנה אחר שהוא חייב לו אלף פעמים ככה. ומה מתנה נתן לו. ב' מצד המקבל. היינו כאשר יהי' המקבל איש נגיד וקצין. הון ועושר בביתו ועבודה רבה. וזה בא ונתן לו איזה חפץ במתנה. מה היא חשובה בעיניו. לאפס ותוהו. וזהו החשבון בעצמו בענין עבודתנו לאלקים ית'. כי כבר אמרו ז"ל במדרש (קהלת א') מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. גם בעד אור השמש אשר השמש מאיר לו אין בידו לשלם. ומכש"כ בעד שארי טובות המתמידות על האדם. וזהו אם צדקת מה תתן לו. היא המניעה מצד הנותן. כי איך תוכל לקרוא לו מתנה הלא אתה חייב אל הבורא ית' אלף אלפי אלפים כהנה וכהנה. ואל המקבל עליך טוב גדול. ב' או מה מידך יקח. מצד המקבל כי אין לפניו ית' חשיבות במתן זה. ואין כדאי למלך גדול ונורא כמוהו לקבלהו ממך. וזהו לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך. ר"ל לאדם כמוך בו יתכן לומר או שעשית עמו רעה כאשר אתה עשקת ממנו דבר. או עשית לו צדקה וחסד כאשר נתת לו דבר. אבל כבוד אלקים ית' נעלה ונשא מכל ענינים האלה. ועיין בספר ברית אבות כי ביארתי שם המאמר בדרך אחר:

(ב) ובעיון מעט תוכל להבין ענין זה ע"ד דמיון לעשיר אחד הי' בעיר והי' בער ולא מבין שכל ולא דעת ולא תבונה בו כאיש כפרי' והיה לו בת. ויהי בעיר כאחד הכסילים. כי כל יקירי ערך התרחקו ממנו מלדבר עמו דבר כי אולת יהי' להם וכלימה לחלל כבודם. ומכש"כ הרב המורה אשר היה בעיר הזאת לא ישב בלבו מעולם. ויהי לימים נתגדל אצל הרב בחוב גמור. ויבקש העשיר להתחתן עם בן הרב. ושלח אליו שדכנים הרבה לאמר הרבה עלי מאד מוהר ומתן ומתנה בכל חפץ לבבכם. על כי הטה את לב הרב להתקשר עמו. ויהי אחר החתונה ויאמר העשיר בלבו הפעם ילוה המחותן אלי. ויעניק סוד עמי כמשפט מחותנים שמדברים זה עם זה כמעט פעמים בכל יום. אבל הרב הנ"ל התרחק ממנו כאשר בתחלה. ואין דובר אליו דבר. ויהי העשיר הולך וסוקר ומתפלא מה זה אשר עיני רואות. מחותן לא ידבר עם מחותנו. הלא כבר התקשר עמי בקשר אמיץ והוא רחוק ממני כאשר בתחלה. ויאמר לו

צורך לבאר זאת כי הגוף וכל חלקי הצטרכותיו הם נודעים לכלם. כן יש חקים פרטים לכל מצוה ומצוה בפני עצמה. בהנהגתה המיוחדת לה כפי בחינתה וסגולתה. ויש חק והנהגה ותנאי הכולל את כל העבודה אשר על האדם לאלקים ית׳ ולא יעדר דבר בכל חלקי העבודה מזה התנאי. וכעת לא נדבר מן הפרטים. כ״א מן התנאי הכולל. והוא ההסכמה על המעשה והזריזות אליה והרדיפה אל השגתה. ונאמר במהות ההסכמה עם מה שנתבאר [בשער הפלסון פ׳ א׳] אשר על המעשה יש שלשה שליטים. והם הדעת. הטבע. וההרגל. הטבע הוא כח הכולל מעשי הבהמה והחיה והעוף זוחל ורומש. וכל שאר הנבראים אשר הם למטה ממדרגת מדבר. והדעת הוא במעשים אשר יעשו אותם ביושר הלב בחכמה ושכל טוב ואחר החקירה אל ענינם. והסכימה דעתו ורוח מבינתו לעשות המעשים האלה ושוקד עליהם לעשותם כראוי ובעתם וזמנם הראוי. וההרגל הוא ענין ממוצע בין הדברי׳ הטבעיי׳ ובין הדברי׳ המוסכמים. כי המוסכמים המה חפשיי׳ ביד האדם כאשר יחפוץ יעשה. וכאשר לא יחפוץ ינח ידו מהם כי אין להם ממנו רק בחירתו והסכמתו עליהם. אמנם הדברי׳ הטבעיי׳ כבר ידענו אשר הטבע מכיחת כי רשות אחרים עליה. הוא הבורא את הכל אשר ברא והטביע כח טבעיי זה מה שאין להחליפו ולא להמירו. וההרגליי דומה מצד אל הטבעיי. כי אינו עוד חפשי. כי ההרגל מכריח אותו. ושניהם כלים רקים מלב וחפץ. כי גם הטבעיי גם ההרגליי יהיה נעשה בלא כוונת הלב ובחירת הנפש רק הטבע וההרגל יעשה את שלהם. אמנם לדמות ההרגליי אל הטבעיי מכל צד לא תוכל. כי עכ״ז לא ישתוה דבר הרגליי אל טבעיי. כי האדם חפשי לענות את נפשו לעקור ההרגל ולהשתמר מעתה לבלתי יעשה עוד הדבר הזה. רק בטרם יעקור ההרגל הוא חזק כדבר טבעיי. ואנחנו מוזהרים ועומדים לעבוד עבודתנו הנבחרת רק מהסכמת הלב וחפץ הנפש. לא לעבוד עבודת הקודש ע״ד ההרגל. כאשר צווח הנביא ע״ה בשם ד׳ (ישעיה כ״ט) ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. שהם מלומדים ומורגלים במעשים ההם. ואין עבודתם מוסכמת מן הדעת אחר ההתבוננות בענין הראוי להם. כ״א מעשי אבותיהם בידיהם. כענין שזכרו ז״ל בגמרא ירושלמית (הובא בתוס׳ ראש השנה פ״ז ד׳ ד״ה ועיון תפלה) מחזיק אנא טובי לדישא כי מטי למודים כרע מגרמי׳. ועוד רבים וכן שלמים מחסידים הראשונים אשר גינו למאד העבודה ע״פ ההרגל. ואנחנו נבאר אי״ה ע״פ התורה וע״ד השכל עילת גנות העבודה הזאת אשר בעינינו פשתה העבודה הזאת בעולם. וכבר מלאו המחברים ז״ל אמתחות ספריהם בתוכחות נמרצות על ענין זה:

פרק רביעי

ראשונה נראה ונתבונן אחרי אשר היא נקראת עבודה ולא מעשה יורה על כוונת העושה כי עושה זאת לעבודה. כי עצמית העשייה ושמה המורה עליה. הוא מעשה. אבל מעשי העבד אצל רבו נקראים עבודה. מפני כי יתנועע אל המעשים לעבוד את רבו. ואנחנו רואים בתורתנו הקדושה נאמר כמה פעמים (דברים י׳) ועתה ישראל כו׳ ולעבוד את ד׳ אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך (שם י״א) ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. ועוד הרבה פעמים. לא כן מעשה ההרגל אין שם זה ראוי לחול עליו. כי מאמר עבודה הוראתו על המכוון במעשיו לעבוד. וההרגל אין בו כוונת המכוון. רק במעשה ענין טבעיי (א):

ישנית

שיורי המדות

(א) הוא שאמר הכתוב (הושע ה׳) בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ד׳ ולא ימצאו חלץ מהם. הוא משל נמלץ על העושים המצות מצות אנשים מלומדה. בלא כוונת הלב לעבוד את ד׳ ב״ה. משל לרוכב בא לעיר אשר המשפט שיבואו כל בני העיר לקבל פניו. והיו אנשים אשר באו בעצמם. מלובשים ומקושטים בבגדים נאים ומשובחים כפי יכלתם. ויש בלו בבגדים פחותים ומזוהמים. וזה פחיתות כבוד אחד נגד שר גדול כמוהו. ויש שלא באו בעצמם רק שלחו את בהמתם לקבל פניו והוא ענין היותר פחות. רק עכ״ז כל אשר חלק לו כבוד זה ביותר שלח. וזה עוד יותר. אמנם מי אשר הבא חמורו ושלח לקבל פני השר. אשר לא זאת שלא

[לדברי למ"ד] ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. וכאשר יאמר האדם אתקן מעט באופן שיהי' הטוב טוב מאד ע"ז אמרו חז"ל טוב זה יצר טוב ומלאך החיים המעיר את האדם אל הטוב. מאד זה יצר הרע כאשר תאמר לתקן שיהי' טוב מאד באופן היותר מהודר כפי חפץ לבבך וכפי הבנתך דע כי זה יצהי"ר ומה"מ. ודע כי העבודה מוציאה העבודות מן הכח אל הפועל. כמשפט הגרגיר הטמון בארץ. הנה כח היבול אשר בגרגיר אינו ראוי למאומה כי אינו רק בכח. עד יציאתו אל הפועל. היא התבואה. כן העבודה היא תוציא את התאמצות העבד והכנעתו ושקידתו למלאות רצון אדוניו אל הפועל ואז היא נקראת עבודה. —

פרק שני

דע כי כמו אשר להגוף יש גבול והרכבה ויש מספר לאבריו וגידיו ונתחיו. ושם מיוחד לכל אחד כפי פעולתו המיוחדת, אלי' כן העבודה היא מורכבת ממעשי' פרטיי'. מספרם קצוב כמספר האברים והגידי'. רמ"ח מצות עשה נגד רמ"ח אברים שס"ה מצות ל"ת נגד שס"ה גידים. ושם כללי עליהם הוא עבודת האלקים. וכמו שיש להגוף מלבושים מגינים עליו מן המקרים ומהזיקים את קיומו ומציאותו. ובפעולתם מתדמים אל בנין הגוף אשר גם הוא רק לבוש להגן על הנפש. כמו העצמות והבשר והעור. והדם ושאר החלקים הכלולי' בהרכבתו. וכן יש אל הגוף משרתים פועלים המסעפים ממנו. כמו האברים המיוחדים לראות ואשר לשמוע. ואשר לעשות בהם מה שהוא צריך. כמו הידים והרגלים עיני' אזני' אשר לכל אחד פעולה מיוחדת. וכן יש לו שלוחים ועבדים עושי במלאכה. ומדבריו ומליציו וצופיו. אשר אין בינם ובין הגוף כ"א ההתחברות. כי האברי' הפועלי' והמשרתים מחוברים הם ומתגדלי' עם עצם הגוף. אבל הבגדי' והמשרתי' המובדלים הם גדלים במקום אחר ומובאים אל הגוף. אבל יותר אין ביניהם דבר. כמו אשר האברי' מכוונים מאת הבורא ית' לפעולתם ושימושם אל הגוף. ואם יעדרו ממנו יחלש או יעדר או תכבד עליו חיותו וקיומו וכל אחד לפי בחינתו כן הבגדים והעבדים. מהם אשר אם יעדרו ממנו ימות לשחת. כמו בגדים המגינים מן הקור. ויש אשר אם יעמדו ממנו יחלש ויחלה או יתבייש וכן במשרתיו ומגדליו כמו אם יעדרו ממנו אב ואם ומגדליו ואומניו משכיליו ומוכיחיו מדריכיו ומנהיגיו כאלו נעדר ממנו מוחו או לבו. כן הדברים בחלקי העבודה. מהם אשר הם עיקרי העבודה ונתחי'. נבראו ונאצלו מפי הבורא ית' לישראל כמו אצילות הנשמה מפיו ית' ע"י משה ואהרן. כאשר תבוא הנשמה מפיו ית' ע"י אמצעות אביו ואמו. שאין אל האב ואל אם שום חלק בעצם נכבד זה כ"א הכנתם את המשכן אשר תשכון בו הנשמה. הוא הגוף. כן חלק משה רבינו ע"ה בהדברים האמורים מפי ד' רק הכנתו את השומעי' מקבלי הדברים. לכן הדברות האלה נקראים שם מיוחד להם. יתר על כל שארי מצות התורה. כמו שנאמר [דברים ט'] נתן ד' אלי שני לוחות האבנים לוחות הברית. קרא את עשרה הדברים ברית לאשר הם אדני העבודה ויסודותיה. ושארי המצוי נאמרו ע"י משה ואהרן. יש מיוחדים למשה ויש מיוחדים לאהרן. כמו הגוף המורכב מעצם אב ואם. וצומח ובא ע"י הטפה הנתונה מהם. כן דבור המצוה בא אליהם ע"י משה ואהרן. ובכללם הם נקראים תרי"ג מצות. מתאחדות אחת אל אחת בקרסי החכמה ודעת קדושים. וחכמינו ז"ל כל אחד לפי דורו וראוי בשעתו לתקן תקנות תקנו סייגים וגדרים כמו מלבושים אל הגוף להגן עליו. והקב"ה כלל כל דברי חז"ל בלאו דלא תסור מן הדבר אשר יגידו לך כו':

פרק שלישי

ודע כי כמו אשר לכל חלק מחלקי הגוף יש שני כחות, חצוני' הוא עצם הגוף ובנינו, ופנימי. הוא רוח החיים והתנועה אשר בו. כן יש אל כל מצוה פרטית כח פנימי השורה על עצם המעשה החצוניי'. וכלם שרשם למעלה. אבל הנסתרות לד' אלקינו. ואנחנו במה אשר הורשנו נתבונן. וכמו אשר אל הגוף חקים פרטיי' מיוחדי' לכל אבר ואבר ואת הראוי לקיומו. כי כפי התחלפות שמותיהם כן תרבינה צרכיהם כל א' אל מה שראוי לו. ויש חק כללי המקיף את כל בנין הגוף וכל אבריו הפרטים. ואין

צורך

וכל זאת לא תמצא בלתי במעשה היוצאת מהבחירה. אבל מעשה היוצאת מההרגל אין בה חשיבות כל מאומה ממעלת העושה ובחירתו. והמעשה לבדה הנה היא ופעולתה אך אל העושה. ואם הפעולה אל העושה והבחירה איננה במה, יהיה ראוי להקרא עבד ד':

פרק חמשי

עתה נבאר חשיבות העבודה שהיא ע"פ בחירת האדם והסכמתו עלי' ויתבאר ג"כ תועלת המעשה ותועלת העושה. ראשונה תדע כי פרי חוזק ההסכמה התמדת העשי'. וכל יותר שתתחזק הסכמות בלב יותר יתמיד במעשהו ויותר יזדרו אליה. גם אם יקרה אותו ח"ו מקרה מתחדשת עכ"ז על משמרתו יעמוד. ולא יבטל אותה. כמאמר חכמינו ז"ל (שבת קל) כל מצוה שקבלו ישראל בשמחה עדיין היא מוחזקת בידם. עוד אמרו (שם שם) כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה עדיין היא מוחזקת בידם וכלל זה אחוז בידך ההסכמה אל העשי' כשורש לענף. וכקרקע לאילן השתול על פלגי מים גם רוחות הנושבות לא יזיזו אותו ממקומו. שנית תועלת אל העושה. כי כל מעשה מוסכמת מרצון הלב וחפץ הנפש תערב אל העושה כי באהבתו אותה יגיע לעשותה. ובהיפך דבר המתנגד אל הרצון ימר אל העושה כלענה וראש. כמו אשר עינינו רואות ברעב ללחם גם שעה ושתי' בעבור כי לא השיגה ידו לקנותו מרוב עניו ודלותו. ימר לו על אחת שבע מאם היה מתענה ביום זה תענית צבור. והנסיון יעיד ע"ז כי כל דבר ודבר לפי חוזק הסכמתו עליו. כן יקל משאו מעליו. ויש ענין אשר יערב אל עושהו ג"כ אם התשוקה משותפת גם כן עם ההסכמה. וכאשר יתבאר עוד אי"ה. אבל כל עבודה אשר היא מתנגדת אל הרצון ימר לו מאד. וכן אנחנו רואים בעבדים ומשרתים כי ילאו יגעו במלאכת אדוניהם. ובעה"ב יעשה כפלים ולא ילאה. כי אליו תערב המלאכה מרוב הסכמתו וחפצו. ולזה ימר כפלים מסבת התנגדות רצונו אל עשייתו (א) עוד תועלת העושה כי ע"י הסכמתו על העבודה והתמדתו בה יגיע לחריצות והתגדלות

שיורי המדות

נגילה ונשמחה בך. ויערבו לנו דברי תורתך בעבור יקר מעלת אלקותך אשר נועם ד' יהיה עלינו. ונשמור כל המצוה הזאת לפני ד' אלקינו רק בעבור כאשר צונו.

(א) ומה ישרו בזה דברי הנאמר (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי. והשקפה הראשונה אין כוונה במאמר ענה בי. כי מה הנ"מ בזה אם יענו להקב"ה על שאלה זאת. אמנם בהשקפה האחרונה גם מאמר הקב"ה יפלא עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך. וזה היפך מאמרינו כמאמר רבותינו ז"ל (ריש איכה) כולא יומא טרי ולא לעי עביד עובדיה ולא לעי ולא דלעי. ועינינו רואות כי עבודת ד' היא עבודה קשה על האדם יותר מכל עבודות. אבל לדברינו הענין מובן מאד כי כל כבדות העבודה על העובד היא רק בעבור העדר הסכמתו והערכתו עליה. כי לדעתו אין לו צורך במעשים כאלה. ואך למותר הם. כי כל הדברים הנעשים אשר דעת העושה והבנתו והסכמתו לעשותם. לא ימנע א"ע מהם בעבור כבדותם גם לשאת אבנים על שכמו. קורות על כתיפו. בעבור כי נפשו יודעת מאד כי נחוץ אליו הבנין אשר הוא בונה וכי יהיה לו לכבוד ולתפארת. או יתנועע ללכת לסחור גם בדרך רחוק' מאד וכן הלא ילך לאכול על הסעודה גם אם יהיה גשם ושלג בעבור חפצו להתענג. לא כן אם יעשה דבר נגד רצונו יכבד עליו עם קלותו וא"כ האיש אשר לבו זך וישר תמים עם אלקיו. ומשליך נפשו ויהבו עליו ית' מדעתו כי הכל שלו. ואנחנו עמו וצאן מרעיתו. ואי אפשר להשיג טובה וברכה מבלעדי רצון אלקינו ית'. אז יערבו לו כל התפלות והתחינות דברי הנחומות וזעקתם הרבה יותר מאשר ירגיש המבקש את פני בו"ד עשיר שיתן לו מתנה. וכן יערבו לו כל העבודות אחרי דעתו והשגתו כי ראוי הוא ית' לעבוד אותו עבודה היותר מופלגת עד בלתי תכלית. בחושבו עם נפשו כמה נפלאו חסדי ד' אם היותו מגביה לשבת הוא משפילי לראות בארץ השמים והארץ. ונותן לחם לכל בשר. ופותח קיים לכל חי וכל אשר תגדל יראתו ואהבתו. יקל עליו עבודתו. ועוד יערב לו מנופת צוף וכל טעם. לא כן אם הוא נבער מדעת ריק מהשכל. ותחשב לו עבודתו ותפלתו אך למותר.

ואי

שנית תדע כי אין בריה בעולם אשר אינו פועל פעולה אל חוץ ממנו. וידענו מכמה ברואים שהם פועלים בכחם וגבורתם מה שאין בכח האדם לעשותו כמו השור לעול החמור למשא מלבד כמה בראים אשר יש להם מלאכות ידועות. מהם חרשים ובוני' ואורגים כמו שתמצא כל זה בספורי' הטבעיים. ועכ"ז אין הקב"ה מתפאר בשום נברא בפעולתו כ"א עם המדבר לבד ואינו קורא עבד לו כ"א את המדבר העובד אותו מבחירתו בעבודה. אשר לא תמצא זאת בכל המוני הנבראים. כי כלם פועלים בטבע או בהכרח. או מלומדים מן האדם הרוכב עליהם ומרגילם אל מה שהוא חפץ. ומעתה איך יעלה על הדעת שיקבל ית' מן האדם עבודה גם בהעדר הבחינה ואיננה בחירי' רק טבעיית או הרגליית. הלא המה בבע"ח הרבה פעמים יותר:

שלישית אהרי אשר בארנו (בראשון ובזה השער) כי אליו ית' אין בצע ויתרון ממעשי העבודה. כי כל סגולת המצות ופעולתם רק אלינו. מה שהתחסד עמנו צורנו ע"ד הנדבה והחסד לתת לנו תורתו היקרה אשר באוצרה הטוב ואושר כל ההצלחות בשני העולמים. במאמר (דברים ו') ויצונו ד' לעשות את כל החקים האלה כו' לטוב לנו כל הימים כו'. וזה כל פרי עבודתנו את ד' ית' מה שאין אנחנו מכוונים בהמצות להפיק טובתנו והצלחתנו כהעובד ע"מ לקבל פרס. כ"א בעבור כי כן צוה עלינו אדוננו הקדוש ית'. וכמבואר במאמר הנזכר ויצונו ד' לעשות את כל החקים האלה רק לטוב לנו כו' בעבור להטיב אלינו ולהצליח אותנו. לא שהוא ית' צריך אל המצות ואל העבודה אשר נעבדהו אנחנו. כי הוא ית' אינו צריך לדבר ומה גם לעבודת נברא ממנו. וכי ישאלך לבבך א"כ איפוא במה יזכה האדם את ארחו ויהיה ראוי לשכר מאת הבורא ית' אם הוא ית' אין לו דבר מן העבודה אשר האדם יעבוד. והאדם יעשה באדם העושה בשלו. וא"כ אינו ראוי לגמול. ע"ז ביאר ואמר וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ד' אלקינו כאשר צונו. ר"ל כל שלמותנו בעבודת המצות מה אשר נקיימם ונשמור אותם רק למען למלאות רצון אדוננו ית' שצוה אותם (ג) ולא נעשה אותם ולא נעסוק בהם להפיק הצלחתנו. וכל

שיורי המדות

כיבדו. אבל עוד הרבה לו בזיון וקלון. כי הוא כמתלוצץ. כן אותו אשר כל עבודתו את ד' אינו כ"א מצד ההרגל. א"כ אינו מקבל את פני ד' כ"א בגופו ואמרו... וזהו בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ד'. בכרם מלאה מהלב צאנם ובקרם. ולא ימצאו. חלץ מהם. כי לא באלה הולכים לקדם את פני השם הנכבד והנורא:

(ג) הוא שאמר המשורר ע"ה (שיר א') לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך. ואשר אמר נראה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך כו'. דע כי הכלים החשובים הנעשים מכסף וזהב המתנהג כי הטבעיים והבוחר אשר יעשה אותם למכרם. שיעשו בהם ציורים נאים ומלאות משובות. והגם אשר מעלתם העצמיית האמתיית די למבין לאהוב אותם. הנה פעולת הציורים להעמיד את ההולך לדרכו שיתן עינו ולבו על החפץ היקר הזה. ולחקור על תכונתו ומהותו. כאומר שאו עיניכם ופנו נא ושימו לב לחקור עליו. כי לולא כן מי יביאנו או מי יגיע את לבבו לחקור על ענינו בטרם ידע ממנו. וזהו מאמר (משלי א') חכמות בחוץ תרונה כו'. כי התורה האמתית מלבד יקר ענינה בתכונת עצמותה אשר רק אלקים הבין דרכה. עכ"ז גם עיני בו"ד רואות בה הציורים הנאים והגונים הנהדרים. מה טובו עניניה גם ליסודו בל עולם. מה נעימים דבריה לקיום מין אנושי ומדרתה. לאהוב עליהם ולחקור בעומקם. אמנם דע כי כמו אשר מן השמורה והודה הבה להעמיד את העובר בשוק שיתיצב להתבונן בה כן אם העומד על השמורה הוא ברי' נפלאה בהודו והדרו עד אשר לא נראה ולא נשמע כמוהו. כל עובר עליו ויבט בו יעמוד ויתבונן ביפיו והדרו ואח"כ בעניני השמורה והיא שעמדה לאבותינו אשר טרם שמעם שאמרו ואמרו נעשה ונשמע. וכדאמר (שיר ב') בצלו חמדתי וישבתי ואח"כ ופריו מתוק לחכי. וזהו לריח שמניך טובים שמן תורק שמך היא הבקיי' הא' מצד מן השמורה המדבקת למראה עיני' על כן עלמות אהבוך. מי אשר עודו נער ורך הולך שאין בהשמורה תכלית היותר נכבד. רק את אשר עיניו רואות. והאמת פעולת היופי והציורים להמשכי עד אשר אמשיך נרוצה. אבל כאשר הביאני המלך חדריו אז נגילה

אשר יתפאר בה האלקים. כי אינה מטוב לב העושה כ"א כמי שכפאוהו עד שאמר רוצה אני. כמו שאמרו חז"ל (ברכות כ"ט ב') העושה תפלתו קבע כו' מאי קבע כו' שהוא עליו כמשא. ומה גם כי כבר נתבאר למעלה (בא' משער אהבה) שבל הכחות נמשכים אחר החפץ. ג' הסכמת הלב בעבור ערבות הדבר ונועמו. טוב למאכל ותאוה לעינים. ובוחר הטוב ההוא לנפשו למען ימתק לחכו מצוף דבשו. וחפצו חזק ואמיץ להשיגו גם כי אינו ענין הכרחי אליו. ויספיק אליו מבלעדו. כמו הטיול בגנות ופרדסים לאכול פרי הלולים. ישמח בהשגתו. ויתאבל באבדתו. באלה השלשה דרכים נקנית ההסכמה. א' הפיתוי וההסתה. ב' ההכרח מבלעדי החפץ. ג' החפץ מבלעדי ההכרח. היא המעולה אשר ביניהם ולה שם בשלשה. כי הסכמת הרצון וההפץ בלעדי ההכרח מה טובה היא ומה נעמה לעבודת אלקים חיים ית'. אכן דע כי יש פנים המבטלים גם אותה. והוא בהתעורר בו שוט ופגע רע ח"ו ויתעצב אל לבו. אז יהשבו ארובות החפץ. וגרו עליו ידעך. כמה שידענו אשר חפץ העונג לא יהי' באדם כ"א בעת היותו שלאנן ושליו. יושב בביתו בשמחת הלב. אז יהפוץ ויבחר גם מיני העונג. אבל בהזדמן לפניו דרך עוצב ודאגה ושבר רוח אז לא ירהיב משאלותיו. אבל מאכל שלהנו יהיה רק מאכלים הכרחיים להשביע רעבונו. אשר לא יספיק לו בלעדו. כמשפט נכאה לבב שאינו מבקש לנפשו גדולות להתענג בתענוגים. אבל יקטין שאלתו כי יערב לו גם הלחם אשר הוא אוכל. אמנם בהשתתף הסכמת ההכרח גם כן אל הסכמת החפץ. אז נאמר עליהם טובים השנים מן האחד. כי ע"י השתתפותם יחד. ההכרח והחפץ. היינו כי יראה אדם דבר אשר בלתי אפשר לו בלעדו. והוא מוכרח להשיגו ולקנותו (א) וגם זאת בסגולתו כי מתקו רגבי תכונתו ימתק לנפש עונג בל רוח. ההסכמה הזאת תכון לעד. וגם אם יבואו כל הרוחות שבעולם להזיזה ממקומה. על משמרתה תעמוד. ולכן גדר גדול גדרו חכמינו ז"ל בדבר עבודת האלקים ית' שתהיה מיראה ואהבה. החפץ מאהבה. וההכרח מיראה. אז שניהם כאחד טובים. וכמו שיתבאר אי"ה לפנינו:

תהלה

שיורי המדות

הניעה את לבבו ללכת לבקש ממנו מדעתו כי אין לו תרופה אחרת כ"א הבקשה. כן אם היה מוסרם תפלה בלב האדם שאין לו מקום להשיג ספק כי אם מאת ד' ויסכים בלבו לבקש ממנו ודאי לא יעלה לו שום מחשבה אחרת בלבו. וזהו מאמר (תלים כ"א) ד' בעוזך ישמח מלך כו' לכן תאות לבו נתת לו. כלומר נתת בלבו תאות הלב והסכמה לבקש מלפניך ואז ארשת שפתיו בל מנעת סלה. כלומר כי ארשת שפתיו היו' בכווני' טהורה ונקי'. וכן בלמוד התורה אמרו חז"ל (אבות א') והוי שותה בצמא את דבריהם. היינו אם תגמור בלבך כי עבודת ד' ית' היא כל חייך ואורך ימיך ותהי' רעב ללחמה לאמ אמיתיה לדעת את דרכיה ונתיבותיה. ויהי' עסקך בתורה כמחפש ממון באוצר הטמון. אז יערב לך הכל. כאשר מצאנו ברבותינו הקדושים חכמי המשנה והתלמוד כאשר נודע אליהם דבר בחידושי התורה אמרו אלמלא לא באתי אלא כו'. וכל זה נאמר במאמר הנז'. כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כו'. דימה ענין האהבה את ד' כאזור על מתני איש. אשר בלעדו יכבדו המלבושים עליו. כי יהיו תלויי' מבודלים זה בכה וזה בכה. והאזור מאגדן ומאחדם ומדביקם אליו ויחשו אותו. כן אם תאהוב את ד' יתאחדו כל מעשיך אליו ויהיו לאחדים בידיך לעשות רצון בוראך. ובלעדה יהי' כל התורה לזרא בעיניך. ויהיו כבדים עליך כמשא כבד. כמשפט משא התלוי' ברחוק. וכנ"ל:

(א) זה שאמר הכתוב בשבח ישראל. (במדבר כ"ג) הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף כו'. ר"ל להורות אשר כל עבודתם את ד' ית' היא בשמחת הלב וחפץ הנפש. והמופת ע"ז א' בקומו ממטתו כי מיד כאשר יקום ויעמוד ממטתו לא יעשה שום דבר אבל יקדים א"ע לקבלת עול מלכות שמים עליו. ב' כי לא יטרידהו כל עמל וכל יגיע' אשר יבוא מן השוק או מן מלאכתו אשר בשדה עיף ויגע עכ"ז לא ישכב על מטתו לנוח א"ע מיגיעתו עד אם ייחד שם שם ד' צבאות בכל לבבו ונפשו. והיא עדות נאמנה על גדולת האהבה לאדון הכל יתברך. על אשר העבודה היא בגדר הכרחיי. וזהו לא ישכב עד יאכל טרף:

והתגדלות להתגבר יותר ביראת רוממותו ית"ש. כי כבר נתבאר כח ההרגל שהוא מלמד את האבר המתלמד שיהרץ בעניינו מאד מאד. כמו שאמרו חז"ל במעשים הרעים (יומא פ"ז) עבר ושנה הותרה לו. נעשה לו כהיתר. והוא מחמת קנין הקלקול והמשחת שנעשה בנפשו עד שתאבה ותכסוף למדות רעות. כן העושה מעשים טובים וישרים כל מעשה תשאר ותתעצב בכח הנפש. כמאמר רז"ל (ב"ר מ"ד) לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות. וכן משפט הלב מן ההסכמה. כל אשר יוסיף הלב בהסכמה ובחירה לבחור בטוב יותר תתחזק יראתו ודבקותו באלקים ית'. אבל מעשה ההרגל אין אל הלב חלק בה. וזאת ידענו כי הצדיקים אנשי מעשה ות"ח כל זמן שמזקיני' דעתם נתוספת בהם (שבת קנ"ב) אבל זקני ע"ה כל זמן שמזקיני' דעתם מטורפת עליהם. ככלי שאין משתמשים בה מעלה חלודה ברוב הזמן :

פרק ששי

עתה נבאר איכות ההסכמה ומקורה אשר אם ממנו תצא והיתה כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. כי ההסכמה נקנית בשלשה דרכים. א' כי לבו נתפתה מהזולת העומד לנגדו ומפתהו ומדבר על לבו עד אשר יניעהו אל ענין לעשותו. אבל לבו לא נכון עמו כ"א מגודל הפצרת חבירו. ולא נרבה טלים מזה כי מה הוא. בין לילה היה ובין לילה אבד. אחר כי לא מלבו התנועע לזה. רק כח אחר מעורב בו. ב' הסכמה מצד ההכרח. כמו לשתות סמים המרים מיראתו אשר בלעדם יהיה כאבו נצח ומכתו אנושה. וההסכמה הזאת גם אם תהיה חזקה עכ"ז אינה אהובה בעיני בעלי'. אבל רעה היא בעיני אדוני'. ואת אשר הוא עושה הוא עושה בהכרח וכבד עליו הדבר מאד. וכאשר יתחיל לעשותו הוא צופה ומשתוקק להגיע כרגע לאחריתו. כש"כ כי אין שמחה ועונג במעשהו. ואם תהיה עבודת האלקים מוסכמת אצל האדם לסבת ההכרח. כי אין מנוס מפניו ית'. ואם יפנה עורף ועבודה לא יעבוד ופללו האלקים. לא זאת העבודה אשר

ודאי יכבד עליו הקל אשר בעניני העבודה. ומעתה שאלת מה הלאתיך היא כמו שאלת איכה באדה"ר שלא היתה השאלה רק לברר האמת המן העץ כו'. כן פה בשאלתו ית' ומה הלאתיך ענה בי רק לברר מאמרו אח"כ כי העליתיך מארץ מצרי' ומבית עבדים פדיתיך ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים כו'. וראוי אני לעבוד ולאהוב אותו בכל לב ונפש. ומאמר מה הלאתיך הוא רק הקדמה קודם לשאלת כי העליתך מארץ מצרים כו'. כי אם ישיבו על שאלת מה הלאתיך. כי ע"כ ילאו בעבור שהעבודה להם אך למותר. הוא מליץ ואומר הלא כמה טובות הפלאתי עמכם וראוי אליכם להתעורר ולהתעופף כנשרי שמים לעבדני באהבה ובשמחה ואשר שהעבודה כבדה עליכם בע"כ כי אתם רחוקים גם יראה גם אהבה :

ומה מתקו בזה דברי הכתוב (ירמי' י"ג) כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל כו'. וראוי להתבונן מדוע בחר במשל האזור ולא במלבוש אחר אבל דע כי עינינו יביטו בפלאות בני אדם. כי יש צדיקי' אוהבים התורה ומצותיה עד שאין להם חפץ אחר ידבקו אותו. כמו שאמר המשורר ע"ה (תהלים כ"ז) אחת שאלתי מאת ד' אותה אבקש שבתי בבית ד' כל ימי חיי כו'. ויש בני אדם אשר התורה אצליהם כמשא לעיפה. ולדרכנו הנה כל זה תלוי ברצון לבו והתקרבותו אליהם. כאשר תראה המשא אשר אדם נושא על גב שם על כתפו והמשא בקצהו מרחוק יכבד עליו מאד ואם ישים המשא קרוב אל כתיפו יקל עליו לשאת אותו. ואם עוד ישים המשא על כתיפו ממש יקל עליו עוד יותר. כמ"כ אם ילבישהו עליו כמעט לא ירגיש שום כבדות. כמו שידוע כל זאת גם בענין המשקלות. כן המצות כל יותר שיתקרבו אל האדם. כמאמר (איוב כ"ט) צדק לבשתי וילבשני יותר יקל עליו עניניהם. משל המתפלל בדרך חק יכבד עליו התעכבות הזמן והדבור כמ"כ המחשבה לייסד מחשבתו אל מוצא שפתיו יהיה עליו כמטיל ברזל. והלא תראה בעמדו לפני שר ונגיד לבקש דבר שהוא צריך הלא תקדם מחשבתו בשלמות טרם יבטא בשפתיו כל מלה ומלה. והוא סופר ומונה את דבריו בטרם ישמיעם אל אוזן השומע. והטעם. כי ההסכמה קדמה אותו והיא

שכמך לסבול ותהיה כשור לעול וכחמור למשא. ותשעבד עצמך וכל כחות נפשך לעבוד את בוראך. אשר כל טוב העולם בידו והיא נטוי' להטיב לבחיריו הנאמני' בבריתו:

פרק שמיני

שנית בראותך את עצמך נמצא בין נמצאים גדולים ממך גם קטנים ממך ולא תמצא ברי' יושב בטל. אבל עשה יעשה כל אחד כפלי כפלים על אכילתו. ואתה בן אדם נמצא כמוהם. צרכיך מרובים מכופלים הרבה פעמים על צרכי הנבראים כלם. ואיך תתיר לנפשך לקרוא לך דרור. מי אתה ומי ביתך אשר בעבורו יעבודך מלאכים ושרים וכל צבאות השמים. שא נא עיניך וראה השמים וכוכביהם המזלות ומשמשיהם כלם עובדים ומוציאים פעולתם אליך להחיותך להדריכך להחזיקך ולקיימך בגזירת הבורא עליהם. ואתה תעמוד ביניהם כמלך בגדוד. כמושל בין משרתיו ועבדיו. ואל תאמר לנפשך כי המה עובדים מהכרח מכריח עליהם ואותי שלח אדוני חפשי. כי הבחירה בידי לבחור לנפשי אם את הטוב או את הרע. והמה מוכרחים במעשיהם. כי לא נאמרה בחירה בלתי באדם לבדו. הסכת ושמע נא את אשר נאמר כי גם אתה אינך נפרד מהם ולא מופלא מהם כ"א צורת ההכרח אשר לך משונה משלהם. אבל משפט אחד לך ולהם כלם מוכרחים לא חפשים. וכאשר נבאר. הנה הכתוב אומר (דברים ל' י"ט) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע ובחרת בחיים כו'. הכפיל ואמר את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע. ואח"כ לא אמר רק ובחרת בחיים (א) אבל להכין זה אשא מְשלי ואומר לסוחר בא לעיר בעגלה טעינה סחורותיו

שיורי המדות

ית"ש. וזהו נושא ב' פעולות. א' לעצמו להיות לו לאות עולם שהוא משועבד לשאת בעול העבודה. ואינו בן חורין. ב' להודיע לאחרים שהוא עבד מלך מלכי המלכי' ית"ש. ואלו הב' בתי' רמוזים בב' תפילין. של יד ושל ראש. כי בשל יד אמרו (מנחות ל"ז ב') לך לאות ולא לאחרים לאות. ובשל ראש אמרו שהוא להודיע לבריות כמאמר (ברכות ו' א') וראו כל עמי כי שם ה' נקרא עליך אלו תפלין שבראש. ומן הראוי שיהיו ב' הבתי' תלויים זב"ז. היינו אם יהי' של יד אצלך לראות שלא תזוז יראתו מלבך אז יהי' השל ראש עושה בחינתו ואם תבטל את הא' יתבטל גם השני. והרמז ע"ז שאמרו כל זמן שבין עיניך יהיו שתים. כי פעולת ש"ר לא יהי' כ"א כאשר יפעול תחלה השל יד. ולכן נקרא טוטפות לשון לוי' כמו (מגילה י"ד) ועינוהי מטייפין. וזהו שאמר וקשרתם לאות על ידיך. ויסובב לך בשם כי יהי' לטוטפות בין עיניך. והבן:

(ב) והנה לדרכנו נראה עוד לבאר ע"ד מאמר (אבות ו') כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך ולאוי להתבונן במאמר תאכל ובמאמר תשתה מדוע לא אמר פת במלח אכול ומים במשורה שתה. אבל באור זה ע"ד בן כפר רחוק מן העיר כשה פרקמאות אמר לאחד לא אבוא אל העיר בלתי בהזדמן לי עגלה טובה ועם אנשים מהוגנים וגם שיהי' הזמן טוב לנסוע. מי יודע אם יבוא לעיר במשך כל השנה. כי אולי יחסר אחד מן התנאי'. אמנם כאשר יצטרך לנסוע על ימים נוראים. אם אמר יבוא. ודאי יבוא. לא יעכבהו הגשם והשלג. כי מוכרח הוא לנסוע רק בזמן זה. כמשל הקב"ה אינו רוצה את האדם להרחיקו ממאכלים ערבים רק אמר לו אם תאבה ותבחר רק במאכלים ערבים וכאשר תטיב לבך בתענוגים אז תלמוד ואז תעבוד עבודתך. א"כ יש לדאוג פן ימים יעברו וזמנים יחלופו ולא תשיג לאכול למעדנים ותורה מה תהא עלי'. לכן אמר פת במלח תאכל. כלומר אתה מהנוכך אליך להיות מוכן לאכול גם פת במלח. ומים במשורה תהי' מוכן לשתות. אז אשריך וטוב לך. כי לא תהי' נעתק ולא תהי' נבדל ומרוחק מן התורה משא"כ אם תמתין ואם תתעכב על הזדמנות טוב מי יודע אם לעת כזאת תשיגהו. לכן לא אמר פת במלח אכול ומים במשורה שתה שהי' מורה ענין גזירה. רק פת במלח. ולא תאכל אשר הטוב ממנו. ומעתה נבוא אל באור מאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב כו'. משל לתינוק מבקש מאביו שיקחהו עמו בנסעו לדרך. והפציר בו לאמור כי רצונו להתלמד בעניני מו"מ. והאב תבין האמת כי אינו רוצה ללכת אל חדר רבו. ופניו להתהולל. אבל מרוב שפצרתו

פרק שביעי

תחלה נבאר הפנים אשר ממנו יהיה החפץ ע"ד ההכרה. ונאמר כי זה נודע בעליל אשר כל עילת מציאות האדם והווייתו בעולם אינו שיהי' כמו חיתו יער. כי למה חלק לו הבורא ית' יתרון עצום מה שאין ממנו לשום נמצא מבעה"ח. כי הוא חי מדבר משכיל מושל על כל הנמצאים. אבל את האדם ברא האלקים בהכמה ותבונה למען אשר באלה הכחות ישכיל לדעת כי הוא נברא מאת בורא. נמצא מאת ממציא המהווה כל הוויות וכל הנמצאות ואותו בחיר הנבראים ברא בתבל ארצה להיות עמל ויגע בעבודת שמים. וחכמתו וכחו וגבורתו וימי חלדו שקולים בפלס ומאזני צדק כפי ערך העבודה אשר ידרוש אלקים ממנו. הראוי' לנפשו. הוא חלקו בעולמו. מנת כדו וגורלו. היום לעשותו ולמחר לקבל שכרו. והוא שלוח אל העוה"ז מאת אדוניו לעבוד עבודתו אשר צוה עליו. ותמצא כקן ידו עולם מלא כל טוב העוה"ז לאכול לשבעה ולמכסה עתיק. והוא עם עבודתו עבודת האלקים ית' ישלים כל הנבראים (א) ובשלמותו ישלים קיום והוויות כל העולם כמאמר (אבות ס') וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם כו'. כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא במרוץ הצבי ירצה. אבל רוצה ד' יראיו החרדים לדבריו. באמרם (ברכות ל"ג) אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד. ואתה בן אדם שא נא מרום עיניך ושור שחקים גבהו ממך. וראה שמים לרום וארץ לעומק ותכלית כל אלה להשלים אותך לעבודת בוראך. כי אתה בחיר הנמצאים כלם. סוף מעשה במחשבה תחלה. א"כ איפוא איך תתיר לנפשך לקרוא דרור לעצמך להפר כל עצתו ותקש"ח לבבך מיראתו ועברתו. ותשבית עבודתו. ותתרחק מדבקותו. ומה תעשה באחריתך לשואה ממרחק תבוא ומה תענה את בוראך אשר ידרוש השבון ממך וישאלך לאמר מה ראית כי מרדת בי. הלא כל טוב העולם בעבורך הכינותי. ולמה הרעות מעשיך. בעבודתי מאסת. מה עול מצאת. ולמה מעלי רחקת. ואם בי מרדת על מי בטחת. ומכל כלי ביתך ומחמדי לבך מה מצאת אשר עליהם עיניך פקחת. ובהם ימיך כלית. ובעבורם הטוב נטשת. ואחרי גוך אותי השלכת איה הכמתך אשר יוצרך ובוראך שכחת. אלקי ישעך וצור מעוזך לא זכרת. הוי ליום תראה חשבון מעשיך. ויציעו לפניך כל פרטי תעלומותיך שם תראה חבריך יושבים ועטרותיהם בראשיהם. שכרם אתם ופעולתם לפניהם. ומכון לשבתם מושבך שמת הם ישמחו מטוב לב. ואתה תצעק מכאב לב. המה ירונו יצהלו מגאונו. ואתה תכהל ותבער מחרונו. המה יאירו ופניהם יזהירו. וממכונם יצאו ובמפלתך ישתעשעו. כמאמר (ישעיה ס"ו) ויצאו וראו בפגרי האנשי' הפושעים כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר. בשומך כל זאת על לבך מורא יעלה על ראשך כי תאמר בלבבך מה אני ומה חיי כי אפרוק עול אדוני מעל צוארי. אוי לו לעבד המואס בעבודת רבו (ב) ותטה שכמך

שיורי המדות

(א) כמו שנתבאר בחבורנו אהל יעקב פ' בראשית בבאור מאמר (תהלים ק"ג) ברכו ד' מלאכיו כו' ברכו ד' כל צבאיו כו' ברכו ד' כל מעשיו כו' ברכי נפשי את ד': משל ע"ד שר גדול נוסע בדרך עם בני ביתו וכמה עבדיו ושפחות. ויהי בלילה נסע אל בית אכסניא ויכינו לפניו כמה חדרים לו לבדו ולהם לבדם. ומאכל שלחנם כל אחד את אשר חפץ נתן לו בעל האכסניא. ויהי בבוקר כאשר הכין א"ע לנסוע קרא אל בעל האכסניא עשה נא חשבון עם עבדי פ' כמה הוא חייב ועם זה כמה הוא חייב. ועם ב"ב כמה הם חייבים. ואח"כ הביא לפני כי אני אשלם בעבור כלם. וזהו שאמר ברכו ד' מלאכיו כו' ברכו ד' כל צבאיו כו' ברכו ד' כל מעשיו. רק לעשות חשבון כי אליו ית' יגיע עבודה מן כלם. אבל ברכי נפשי את ד' אני הגבר כנאמר מהם להשלימם:

(ב) הבט ימין וראה מאמר התורה (דברי' ו') וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך. הוראת מאמר והיו בענין הבטחה. כי ודאי יהיה כן. אבל באור ענין זה דע כי כבר ידענו אשר התפלין אצלנו אות קודש ע"ד כבלא לעבדא הנזכר בגמרא (שבת כ"ז ב') הייתה נושא אות על לבו שהוא עבד לאדון זה. כן התפלין הוא אות שאנחנו עבדים למלך עולמי' ית"ש

הענין במאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע. שיתף אל החיים את הטוב ואל המות הרע. שהם גמול הבוחר אם יבחור בחיים. ר"ל תורה ומצות מיועד לו הטוב. וכאשר יבחר הדרך הב' הוא המות מיועד ע"ז הרע. וא"כ ובחרת בחיים ואל התגא' בבחירתך ותתהלל לומר כי אתה מעולה מכל הנבראים כ"א במוך מהם אחה. רק המה מוכרחים בטבע. ואתה תכחיש את עצמך. הוא שאמר שלמה ע"ה (קהלת י"א) שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך כו' ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט. אמת כי בידך רשות לבחור הסחורה אשר טוב בעיניך. אבל לשלם אתה צריך כרשום בספר המשפט. א"כ איפוא שים שכמך לעבודי והעלה בדמיונך כי אתה מוכרח כמוהם. ולא תחמוד המנוחה והשלוה בהיותך בעולם המעשה אשר כל מה שאתה רואה בעיניך עושים מעשים עובדים עבודה בגזרת בוראם עליהם ואינם משנים את תפקידם. ששים ושמחים לעשות רצון קונם. כן גם אתה תשעבד כל אבריך וכחותיך לעבוד בהם עבודת אדוניך אשר בכתב מיד ד' עליך השכיל והחזק בעבודה אל ותרף ואל תקוץ בה. כי אחר ההתמדה וההרגל ישוב לך העמל בעבודה טבע. ויערב גם לגופך.

פרק תשיעי

עוד מהצורך לדעת. כי מלבד אשר בעולם הנפשות האדם מעותד לתת דין וחשבון ועל כל המעשים יביאהו האלקים במשפט. ואז יהמה מכאב לב ומשבר רוח כמאמר (משלי ה') ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך. אבל הלא לאמונה כי גם בעוה"ז לא ימצא מנוח בהחלט. כי מיום נכנסנו בברית וקבלנו עלינו עול תורה ומצות נאמה עלינו כל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול כו' עול ברזל על צואריו. יעבוד עבודתו נכריה עבודתו. בעסקי עולם הבלה והעובר. כמאמר (ברכות כ"ח ב') אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אני רץ והם רצים. אני רץ לחיי עוה"ב והם רצים כו'. ומשל לאחד היה לו בן יחיד חכם ונבון ועלה ברצונו ללמד את בנו אומנות נקי' וקלה. והאיש בעיר איש אחד מצליח במלאכה חשובה אשר בידו. ויתן את בנו אליו על משך ששה שנים למען ילמוד אצלו חכמת אומנות זאת בשלמות והנער היה מתרפה במלאכתו. ולא שעה אליה. וירא אדוניו כן והבין בו כי הוא לא יצליח במלאכתו זאת עם התעצלותו. מסר לו עבודה לעבוד את ביתו. לחטוב עצים לשאוב מים. בא הנער לפני אביו וצעק הוי כבדה עלי מלאכת אדוני למה נתת אותי בידי עבודות קשות ובבדות כאלה. ויאמר אביו הוי נבל אני נתתי אותך אל האיש היקר המעולה הזה למען תלמוד אצלו מלאכת אומנות נקי' וקלה. ואתה בזדון לבך פנית אליו עורף ותתעצל בה. מה תחשוב כי אדוניך יכלכל אותך די מחסורך ואתה תשב בטל. הנך בידו. ואם תעשה עמו במלאכתו הלא יערב לך. ואם לא העידותי בך היום כי יכביד עליך עבודה על אחת שבע. הנמשל הקב"ה רצה ללמד את האדם עבודת הקודש. ומסר הנשמה אל העוה"ז אל טבע עולם העשי'. על משך קצוב וידוע אצלו ית'. וכל משך זמן ההוא יהיה מסור ומשועבד תחת יד הטבע. וממנה יאכל ויתפרנס. ולכן אם הוא מקבל עליו עול מלכות שמים. אין לו לעבוד אל הטבע. כי הטבע הלא האדם המעולה הוא עליון עליה. יגזור שמש בגבעון דום (יהושע י"ל) יגזור חי ד' אשר עמדתי לפניו אם יהי' השני' האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מלכים א' י"ז) ואם הוא פורק מעל עצמו עול מלכות שמים יפול תחת טבע עוה"ז והעוה"ז יעבוד עמו עבודות קשות אשר מהם יאכל ויתפרנס. כי אינו ראוי שהעוה"ז ישרת אותו. והוא ישתרר. אבל מתנים עול העוה"ז גם עליו. וא"כ איפוא למה תעבוד בזרה אם מיום יצירתך נוצרת לעמל ועבודה כמאמר (איוב ה') כי אדם לעמל יולד. ואין לך בבחירתך כי אם לבחור אחת משניהם. במאמ' ז"ל (סנהדרין כ"ט ב') זכה לעמלה של תורה. לא זכה כו'. אבל את המנוחה לא תבחר. ואינה בידך לבחור בה. ואם יתאמת הדבר הזה בלבך שלא תמצא מנוחה בעוה"ז כל ימי היותך בו כי אם לא תסבול עול עבודתך הלא תסבול עבודתו. ואם תאמר שגם שניהם לא תסבול. תסבול צערו. ואבלו. כי יככה בדעבון ובצמאון ובחלאים רעים כמשפט נגע

צרעת

מסחורותיו למכור ופנקס היה בחיקו ושם היה רשום מקח מכל חתי' וחתי' לפי מעלתה. באו אנשים לקחת סחורה ורצו לחפש ולבדוק כל אחד מה שהוא חפץ אמר להם זאת לא אעשה לכם. אם רצונכם לקנות קנו כסדר מה שיעלה ביד. אם טובה ואם כו'. ואמר להם מקח של זאת כך הוא. ומקח של חתי' זאת כך הוא. ויקחו הסחורות כפי מה שעלתה בידם וישלמו לו בעד כל חתי' לפי מקחה וערכה וילכו להם. ויהי בלכתם פגע בהם עני אחד וישאל ויאמר איה קניתם הסחורות ויאמרו לו אצל סוחר העומד במקום פ'. אבל אינו נותן לבחור. רק מה שתעלה ביד הלוקח. ואמרו לו מקח הסחורות כל החתי' לפי ערכה. ויקח צרור כספו בידו וילך גם הוא אל הסוחר. ובקש מאת פניו שיתן לו רשות לבחור לו כפי חפצו את אשר יטב בעיניו. ונתן לו רשות לבדוק ולחפש עד כי בחר לו החתי' המעולה ויקרה אשר בין כל החתיכות: ויתן להסוחר מעות כפי המקח אשר שמע מהקונים. ויאמר הסוחר אל העני. אתה חשבת כי נתתי לך רשות לבחור וגם לקחת מהיר המעולה והמובחר אשר בחרת כמהיר סחורות הגרועות לא כן ידידי כי רק זה החסד עשיתי עמך שנתתי לך רשות לבחור את הטוב בעיניך. אבל לשלם מוכרח אתה לשלם כפי מקח סחורה יקרה כזאת. אשר מקחה כבר קצוב בפנקס אשר ת"י. וזה היתרון אשר לך עליהם. כי הם גם אם היו רוצים להעלותו בדמי' לא רציתי. אז אמר העני א"כ אין לי יתרון עליהם כל מאומה. כי אני אין בידי לשלם כ"א בעד הגרוע ומה לי אם אקח בעצמי או אתה תבחור לי כאשר עשית להם. כן

הענין

שיורי המדות

לקח אותו עמו. ויהי בדרך והנה לעת ערב נטה אל אכסני' והוא עסוק להאכיל לחמוריו וסוסיו ולהשקותם מים ואל הנער אמר שילך אל הבית ויאמר להם שיכינו מה לאכול. וילך הנער ונוה להכין כמה מיני מאכלים וישמעו אליו ויכינו. ויבא הוא אצל העגלה ואל הסוסים. ונתן להם תבן ומספוא. וכאשר בא אביו ורא' כל ההכנה הגדולה הזאת ויחר אפו. אבל ויהי כמחריש. ויאכלו וישתו. וישלם בהאכסני' כל המגיע להם. רק תיכף אחר אכילתו הלך לאסור את העגלה ויסע לדרכו אף בלילה. והי' הנער יושב ונוגה. אמר לו אביו מה זה. ויאמר הנער כי אחר האכילה אני צריך לישן. ואני תרדמה גדולה נפלת עלי ועל העגלה לא אוכל לישן ויש לי צער גדול. אמר לו אביו דע בני כי סבית הדבר' באם שאמרת להכין סעודה גדולה. מאכלים טובים ומתוקים המשביעים שינה; כי בדרך טוב לאכול רק מאכלים קלים ומה שיזדמן, לא לדרוש מטעמים המכבידים הגוף ואני צריך לנסוע למרחוק. ויהי בפעם כזמן כי באו למלון והם הי' בריא. אבל שכינו של בעה"ב ביום זה. והם היה מוכן סעודה גדולה וטובה. רק היה חסר ב' אנשים להשלים המנין. באו ויבקשו הסוחר ואת בנו הנער שילכו על הברית. וילכו ויאכלו וישתו ויטיבו לבם. אח"כ אמר הנער אל אביו הלא אתה אמרת לי כי אין נכון לאכול בדרך סעודות גדולות ומטעמים. ומדוע אכלת היום. ויענה ויאמר הכל הלא גם בלא זה הייתי צריך להתמהמה פה להיות בסברתם להיות כמנה עימהם. גם לנוח מעט כנהוג. ובתוך כך נזדמן גם סעודה טובה ומתוקה ג"כ מוכן לפני מה שאין אנו צריך להמתין עליה ולשלם מחירה. למה אניחנה ומשא"כ אתה. אם היה תעיה להכין, זה יגרום לי הפסד גדול. הנמשל מבואר במאמר הנ"ל. ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. כלומר היום הכינותי לפניך וערכתי נגד פניך החיים והטוב. ואתה קח לך מן הטוב הזה. אמנם אתה. ובחרת בחיים. ר"ל כאשר תבחור אתה לא תבחור ולא תאבה רק חיים. כי כאשר תבחור אתה בזה אשר יערב לך ואולי מפסיד לנפשך. לכן עזוב נא, בן אדם עזוב נא. הוא ית' יבחור הטוב לנפשך לא אתה, וכאשר הוא ית' יזמינך אל הטוב אז תטיב לבך. כי את הטוב לנפשך הוא לבדו יודע (ואולי זהו מאמר המדרש בקש יעקב לישב בשלוה. קפץ עליו רוגזו של יוסף. והלא כבר אמרו חז"ל מי קני להו לצדיקי דאכלי תרי עלמא. אולם זה הוא כאשר הקב"ה נותן להם: אבל כאשר בקש יעקב ותאוה לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף) ועוד לנו דברים רבים ויקרים בבאור מאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים כו'. אבל אניחם עתה. אוסיף ידי עליהם כאשר יזכני השם ית' חיים ברחמיו לגמור ספר אהל יעקב ולהשלימו על כל ספרי התורה. אכתוב לך עוד דברי תורתו של מו"ר נ"ע על מאמר זה.

עדיך מעליך . לבלתי עבוד את אדונך . אז יפגעו בך הרודפים המתקנאים ומצפים לבלעך חנם בשומך זאת על לבך תכריח ג"כ א"ע לעבוד את ד' לחסות בצלו . לשבת בסתר עליון . ויתקיים בך מאמר (משלי ט"ז) ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו . וכמאמר ר' חיננה בר פפא (ב"ר כ"ג) אם בא יצרך להשחיקך דחהו בדברי תורה . שנאמר יצר סמוך תצור שלום שלום כי בך בטוח . ר"ל אם יש ברצונך לשכון בטח באין מחריד דבר מכל סוגי פגעים המתרגשים גם הקרובים גם הרחוקים . איעצך יצר סמוך תצור . שמור את יצר עצמך הסמוך לך ובידך הוא להטותו לכל צד שתבחור אז שלום שלום מכל עבר ומכל פנה כי בך בטוח . ר"ל השמירה תלויה אך בך בשמירתך את עצמך . הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות וי"ו א') מרגלא בפומי' דר' מאיר גמור בכל לבבך כו' וקדש עצמך מכל אשמה ואני אהי' עמך בכל מקום ר"ל אני אשמור כל המקרים אשר בכל המקומות אין לך עוד לדאוג עליהם ולפחוד מהם . אם אך אתה תעשה את שלך . אבל הסכת ושמע נא את אשר הנביא אומר בשם ד' ית' (ירמיה ל"א) הציבי לך ציונים כו' שתי לבך למסילה דרך הלכת ולא כשהוא נכתב נקרא . כי הכתיב הוא הלכתי , והקרי הלכת . אבל ענינו יתבאר ע"פ משל . לאחד הלך לבקש אוצר תחת פלוני אילן אשר גנז אבי אביו הגביר בדרך פלוני וילך ויחפש ויחפור בעמק כל סביבות האילן ולא מצא עם כל היגיעות הגדולות . וילך וישאל את פי הזקנים אולי יגידו לו את החידה . ויאמרו לו סכל הלא אתה חפשת וחפרת תחת אילן הנטוע עתה מחדש על דרך זה אשר גם הדרך הוא דרך חדש זה ימים לא כבירים נעשה הדרך הזה כי בימיך ולעיניך נעשה . ואבי אביך אשר גנז האוצר הלא בימיו עוד היה הדרך הישן בצפונה של עיר ועתה נעשה בדרומה של עיר ושם גנז אבי אביך האוצר תחת רותם פלוני ועתה אם רצונך לבקש ולחפש צריך אתה לחפש תחלה את הדרך הראשון ואח"כ תלך לבקש על מקום האילן ושם תמצא את אשר תבקש . הנמשל הקב"ה גנז אוצר תחת אילן בימי אבינו אברהם ע"ה אשר נטע אשל ובגמרא חד אמר פונדק וחד אמר פרדס (סוטה י"ד) וזאת ידענו בטח אם נלך אנחנו ג"כ ונתנהג במנהגי אברהם אבינו ע"ה יתחייב אלינו למצוא האוצר והסגולה הנמשכת ממעשים טובים והמנהגים טובים אשר ישוו מדותנו למדותיו של אברהם אבינו ויזדמן גם בימינו אלה רחמנים וגומלי החסדים המפזרים הונם ורכושם ומתייגעים למצוא האוצר היינו הסגולה הנמשכת ממדה הזאת כמו שסיגל אבינו הזקן ע"ה . ואיננה. העיר הכתוב אותנו ואמר הציבי לך ציונים כו' שית לבך אל המסלה דרך הלכת . והכתיב הלכתי . לאמור התבונן נא תחלה בהדרך אשר בו תלך אתה אם הוא הוא הדרך אשר בו הלכתי אני . ואם תלך בדרכי אביך הזקן . הלא דרך הזקנים עזבת . ואת נתיבותיהם נטשת . ואם נטעת אשל ותחתיו תפרת . הלא הוא עומד במקום אחר ובשטח אחר . לכן אין אופן רק כמאמר שהע"ה (ש"ה א') אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן כו'. אז תלך לבטח דרכך ויאירו לך נתיבותיך :

פרק אחד עשר

עתה נבאר החפץ שיהיה מסבת האהבה. ויפרד לג' ראשים. א' לסבת אהבת עוה"ב. ב' אהבת עוה"ז. ג' אהבת החן. אהבת עוה"ב ערבותה אין לשער וקיומה אין להגביל לאמר עד פה תבוא. וגודל הפלגת ערבות עוה"ב מצאנו מבואר בדברי הנביאי' ובדברי

שיורי המדות

נתתי לכם את התורה . רק בעבור רוע מחלה אשר בכם . ואין זה רק לרפואת החולים כענין הסמים והרפואות . כמאמר בראתיו יצה"ר בראתי תורה תבלין. והקב"ה קרא אותו רע. ובכל תועלת מרורות פעל תמרוק ברע . א"כ אין התורה רק סם . אבל אין בערכה וסגולתה אל מי שאינו חולה . לזה הוכיח ואמר הלא מלאכי השרת נתאוו לה . שאין יצה"ר שולט בהם בע"כ יבחן כי היא סגולה יקרי' מצד עצמה . ויש ביקר עצמותי ענין נעלה ונשא גבוה מעל גבוה מלבד מה שהיא מרפאת החולים. זה שהכפיל הכתו' ואמר בשבח התורה הקדושה כי יש בה ב' סוגי מעלות . א' כי חיים הם למוצאיהם. ב' ולכל בשרו מרפא. גם לאיש חולה יש בה רפואה .

צרעת כי תהיה באדם. איש חכם יסבול כאבו וידום אבל אם יסירהו בהכרח מבלי רפואה. הלא אחר יום או יומים יכפול הצרעת ויתגדל יותר. כי הצרעת לא תלך בלא עתה. כן העוה"ז לא ישחרר את האדם קודם זמנו. בלתי אם יקבל עליו עול מלכות שמים. ואם יפרקנו מעל שכמו הוא יכבד עליו יותר. כי יכריחנו לסבול עול עוה"ז ועבודתו כמאמר חז"ל בספר הזוהר (ויחי רמ"ב ב') ויט שכמו לסבול מהו ויט חטא. כד"א ויטו אחרי הבצע. מאן דסטא ארחי' וגרמיה דלא למסבל עול דאורייתא מיד ויהי למס עובד כלל העולה כמו אשר הצרעת לא ישנה את תפקידו עד עת בא דברו אשר למענו שלוח לענות נפש. כן העוה"ז לא ישנה את תפקידו שהיא מעמד העוני והסבל והנסיון. וכן היה במגילה אשר שרף יהויקים (ירמי' ל"ו) לא זאת כי לא הועיל יהויקים במה אשר שרף. אבל היה עוד סבה כי עוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה. הדברים האלה אם יהיה לך לזכרון ותכתבם על לוח לבך. תאמר לנפשך אחזיק במה שבידי. אני אשא ואסבול עול תורה ומצוה אשר למענה נבראתי. ותאמר על כרחך טוב תתי אותה לד' מתתי אותה לאחר אז ירף ממך חשק המנוחה. ולא תקוץ בעמלך אחרי אשר העבודה והסבל הכרחי אל האדם.

פרק עשירי

ואף גם זאת תדע כי כבר אמרו רבותינו ז"ל (ברכות ו' א') אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל ברי' יכולה לעמוד מפני המזיקים ואמרו אינהו נפישו מינן וקיימו עלן כי כסלא לאוגי'. דע כי הנשמה בעוה"ז היא שנואה מאד כמשפט מאמר (משלי כ"ז) כמים הפנים לפנים. כי היא תביט על העוה"ז בפנים זועפות. כי הוא לשכים בעיניה ולצנינים בצדיה. ותזכור בימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היה לה בבית אביה בנעוריה. ותחת כן ישטמוה גם אותה והיא כשה בין זאבי ערב. ושנאתם אותה היא קנאתם אשר הם מתקנאים בה וצופים תמיד לדכא אותה תחת רגליהם. אבל הבורא ית' שם לאדם אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו. ודבר האות הוא כי שם ד' נקרא עליו שמכריזין עליו בעשותו מצוה מן המצות הזהרו בזה כי עבדי הוא כמאמר (דברים כ"ח) וראו כו' כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך(א) אבל אם תסיר האות הזה מעל פניך ותוריד עדיך

שיורי המדות

(א) זה שאמרו ז"ל (ברכות ד') כל העוסק בתורה יסורים בדלים ממנו. לומר כי היסורי' מוכנים ועומדים מעל לו. בלתי כי ע"י עסקו בתורה הבדל יבדילם מעליו וירחיקם ממנו. וכמאמר (משלי ד') כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. באור המאמר זה נראה נכון עם מה ששמעתי מפי ידידי הה"ג מו"ה יוסף נ"י רב דק"ק שאקאלקא בבאור מאמר חז"ל במדרש (דברים רבה ח') אם תאמרו שמא כרעתכם נתתי לכם את התורה. לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם שמלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהן כו'. ולכאורה מה זו תשובה וכי מי שנתאוה במקחו יהיה' התנצלות אל המוכר הלא היה לי קונה אחר אם הסחורי' יש בה חסרון הלא מקח טעות הוא. אמנם באור הדבר כך הוא כי גם במאמר שמא כרעתכם נתתי לכם את התורה יש כוונה אחרת. לא כפי ההשקפה הראשונה. כי מה היא הרעה הנמשכת ח"ו מן התורה ואיכה יאמרו כן. אמנם באור הדבר כך הוא. כי כבר מובא בספר החיים מאחיו של אדוננו מהר"ל מפראג ז"ל ואחריו הגאון יעבץ ז"ל בס' לחם שמים (אבות ד') באור מאמר חבורות פצע תמרוק ברע (משלי כ') ר"ל כל דבר רע כמו פצע וחבורה אין למרק אותו ולגרשו רק עם דבר רע. כי הסמים המרי' והממיתי' אשר בבית הרוכלי' הם תועלת גדול לרפואות. כשמשתמשים בהם במקום הראוי. כמאמר (שבת ע"ז) ברא הקב"ה זבוב לצרעה יתוש לנחש. וכן נודע בשחין רע שאין לו תקנה רק בכסף חי. והוא סם המות גדול ומזיק ולכוונה זאת כאשר נתרעמו על המן כתיב וישלח ד' בעם את הנחשים כי כל תרעומתם על המן הי' וכי יש ברי' שמכניס ואינה מוציא לזאת הביא עליהם הנחש ונשך אותם. ומי אשר נשכו הנחש נעשה נפוח והיו צועקים ואומרים איה יתוש. כי יתוש הוא רפואה לנחש. ואז הכירו כי הלא יש נברא בעולם שמכניס ואינו מוציא כי טבע היתוש כן הוא. כמבואר פ' הניזקין אבל יתוש בריי' קלה יש לו שמכניס ואינו מוציא וזהו שמא תאמרו כרעתכם נתתי

פרק שנים עשר

שנית אהבת עוה"ז דע אחי כי הוא כמו שאמרנו בענין ההכרח (נפי תפיעי מזה המאמר) גם פה הנה הנם הדברים האלה. כי כמו אשר עונג עוה"ב מוהלט לעובדי ד' וסובלי עול תורתו ויראתו. ונעדר מעוברי רצונו. כן העוה"ז וכבודו מושג יותר אל עבדיו יתי הנאמני השומרים משמרת התורה והתעודה. כמאמר (אבות ו') כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברי' הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו כו'. ראה גודל התנשאות עבד ד' הנאמן עד שכל העולם כולו כדאי לו וכאשר שמענו כן עוד נחזה הישיבות התלמידי חכמים וגדולי ישורון לא לבד בעיני יראי' ושלמים אבל גם בעיני ההמוניים אשר לא טעמו דבר מנועם לקחם וממגד חכמתם. עכ"ז יערב להם הכנעתם ושעבודם מה שיזדמן לפניהם להפיק טובתם ותועלתם. וכל מה שיעלה ביד נעדר עבודת שמים כבוד אז גדולה בעבור קנותו אותו בהונו. כן יגיע לבעל יראה ועבודה בעבור שלמותו וגאונו (א) כאשר תראה לעין בהזדמן במלון אחד עשיר וקצין. והשני חסיד גדול מפורסם. אז תראה אשר שניהם יאכלו

שיורי המדות

נפשותיהם בתורה ועבודה. והרשעים כמו כן בעוה"ז עובדים בכל יכלתם הכל בעבור תאות הגוף. והבדל כי אל הצדיק יאריכו ימים בעוה"ב מעבודותיהם ופעולותיהם. והרשע כאשר יתום חייתו יפסק פעולתו. והוא אשר רמזו במשל ככבד כישא כי כישא ואורכא וונלא. כי זה מלוית האריכות ימים בעולם שכלו ערוך וארוך:

(א) ומה נכבד בזה מאמר ר' מאיר ע"ה (אבות ו') כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה כו' ונהנין ממנו עצה כו'. ההוראה מזה אשר הרשעים אין נהני' מהם עצה גם אם אחד מתייעץ עמהם. וזה צריך טעם והענין יתבאר יפה ע"ד שכתבנו במקום אחר בבאור מאמר (תהלים נ') ולרשע אמר אלקי' מה לך לספר חקי כו'. כי הרשע כל הנהגותיו מבוהלות ודחופות כי נדחף אל הבליו ע"י התאוה המושלת עליו. והוא הולך ועושה ולא דעת ולא תבונה בו לבחון תחלה מה הוא עושה. כמאמר דרך רשעים באפלה כו'. אמנם הצדיק לא יעשה דבר עד יחקור תחלה לעמוד על ענינו. אם ראוי לבחור בו או להרחיקו. כמאמר (משלי ד') פלס מעגל רגלך כו'. ומעתה הנה אם הצדיק שואל וחוקר על ענין החקי'. על פרה אדומ' ועל בשר בחלב וכדומה. ורצונו להשכיל לדעת פעולתם וסגולתם. יש לדונו לזכות. כי זה דרכו לחקור על כל המעשי' אשר הוא עושה. והוא חוקר להבין ע"ד מאמר המשורר החסיד ע"ה (תהלים קי"ט) הביני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב. כי יותר יתעלה האדם לעשות מעשיו כאשר ידע ויבין מהותם ופעולתם. וזהו הביני כו' ואשמרנה בכל לב. לא כן הרשע אשר כל מעשיו ומעלליו בלא טעם וריח. כאיש הולך רוח ורודף קדים. ובהגיעו אל מצות פרה אדומה יעמוד לחקור. וזהו ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי. אם כל המעשי' אשר אתה עושה תעשה הכל כמו חק. באין ריח וטעם. וזהו ואתה שנאת מוסר כו' אם ראית גנב ותירץ עמו כו'. משל לאחד תבע את חבירו להחזיר לו מותר הקרן עם הרווחים ובא זה וטען לפני הב"ד לא הרווחתי. ופטרוהו הב"ד מן הרווחים ובהכרח נתרצה לקחת ממנו רק הקרן. ויאמר אליו למה תעמוד תן לי הקרן ואלך לי. כשבע לו שאין לו כל מאומה אז קצף עליו השופט בקול מה לך הלאות אנשים. למה בלא תחלה בטענת לא הרווחתי. כן הרשע בבואו אל החשבון הוא אומר כי על החקים יש לו התנצלות מה שלא קיים אותם. כי הם רק חק בלא טעם. אבל כל שארי המצות היא שומר ומקיים וזהו מה לך לספר חקי כלא אתה שנאת מוסר כו' אם ראית גנב ותירץ עמו כו' ואין אתה מקיים גם מצות השכליות. המורם מזה כי הצדיק הוא כמו סוחר קונה תמיד סחורותיו במזומן. ובוחר ובוקר הסחורה כאות נפשו כי איש מבין הוא לבחור בטוב ולעזוב הפחות. ולכן מי שאינו מבין ורוצה לקנות סחורה. ראוי ונכון אליו לבקש את פני הסוחר הזה איזה סחורה טובה. לא כן הרשע שעושה הכל כמתעתע ואינו מבחין לבחור לעצמו את הטוב לו. א"כ איך יבואו עוד האחרי' להתייעץ עמו שיאמר להם מה ואיזהו הטוב הראוי לבחור. ובזה יתבארו דברי רז"ל בגמרא (שבת קנ"ב א') זקני ת"ח כ"ז שמזקינים חכמה נתוספת בהם. זקני ע"ה כל זמן שמזקינים טפשות נתוספת בהם. שנאמר מסיר שפה לנאמנים כו'. באור זה. דע כי מעשי ועניני העולם הזה יש לך אל

ובדברי רבותינו ז"ל. כמאמר (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך כו'. ואמרו ז"ל (ברכות ל"ד ב') כל הנביאים כולם לא התנבאו אלא למשיא בתו לת"ח אבל ת"ח עצמן עין לא ראתה כו'. וכן אמרו (אבות ד') יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז. התבונן נא בדברים האלה כי יפה שעה אחת בעוה"ב מכל חיי העוה"ז גם אם הי' חיים נעימי' בתענוגות גדולות וטובות על צד היותר נפלא. מכש"כ מי שהוא בעוה"ז נעדר מכל טוב ומשולל מכל תענוג. והוא עיף ויגע על מחסוריו עד אשר בזעת אפו יביא להם רעבונו. וא"כ איך לא ישים האדם אל לבו לאמר הלא מפתח של אוצר זה בידי הוא. ובבחירתי לבד יש לאל ידי לקחת לעצמי למלאות אמתחותי ולשאת על שכמי. כי כל טוב אדוני בידי הוא לאסוף ממנו כל אשר אוכל שאת ויכולת האדם לצבור לנפשו מן הטוב הצפון הזה עד אין שיעור וערך. ואם טוב הכלה החולף והנאבד מהרה ירהף על לבבך לעורר אהבתך אליו ואתה תמסור את נפשך לשום חייך בכפך על ספק לבד אולי תשיגנו. כי ודאי בעוה"ז איננו. לא לבד הספק על השגתו טרם תשיגו. אבל גם אחר אשר תאספו אל תוך ביתך אינך בטוח עליו. גם על רגע העתידה לבוא אם יתקיים בידך. ואם ייטיב לך ויערב לחכך. או בהיפך כמאמר (קהלת ה') יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו. ועפ"ז תתאוה ותשאוף כל היום תמיד לבקש השגתו ומציאותו. כש"כ בהתאמת בלבבך עריבות נצחי ונועם מתמיד הצלחה קיימת לא נפסדת. איך לא תחריד בעפורה את כל החרדה הזאת. כי השג תשיג ותאציל לך ברכה באין ספק. ואל תתן לבך אל דברי המתנצלים הנותנים טעם להבלי הבליהם כי ע"כ לא יערב להם לעמול על השגת עוה"ב כי השגתו לימים רבים ולעתים רחוקות. ודבר אשר רחוק זמן מציאותו והשגתו לא יפול לב אדם עליו להשתוקק היום על מה שאי אפשר להשיג היום. אבל עניני וחפצי עוה"ז קרובה מציאותם והשגתם סמוך לתשוקתו אליהם. ותענוג עוה"ב הוא רק ראוי לבוא. לא בעוה"ז כי פה הוא עולם המעשה. לעבוד עבודה. ומציאות הנועם הזה רק בעולם הבא אשר לא נודע זמנו. ראה כי שקר בפיהם. כי עינינו רואות בטבעי בני אדם אשר יש מתאמץ ועובד עבודות מתחלפות ויעמול אחר השגת חפצו הראוי לבוא אחר זמן רב כמו אחר המוחזק. כי אדם מוכר לחבירו חפץ אשר התעמל בו הרבה טרם השיגו. וזה יתן לו מחירו מעות. אשר לא ישיג תועלת ממעות זה כ"א אולי אחר כמה שמיטות ויובלות. כי אינו צריך עתה אל המעות אשר זה נותן לו. כ"א בעבור שיהיה ראוי לו לימים רבים ולעתים רחוקות. ואין הבדל בין אם המוכר הוא עני אשר ישיג תועלת המעות תיכף. ובין היותו עשיר אשר לו הון עצום ורב. יקר וחשוב המעות אצלו כמו הסחורה אשר יהנה הלוקח ממנה מיד. ע"כ אל תאמין לדברי האומר כי ירף ידו מלעמול על דבר אשר זמן תועלתו רחוקה. גם תראה כי רבו העבדים המשתעשים בעבודתם את רבם. בחשבם עם נפשם כי ע"י יגיעו לעת אשר יעלו במעלות ההתנשאות. שהוא רק אחר סבל העבודה וההכנעה. כי לולא כן לא הי' נמצא שחוק בפי ברי'. כי רובם כבולם ענינם בדרך זה. אשר ראשיתם מצער. ואחריתם ישגה. ובעבורו יערב להם הסבל והעני בעבודתם בשומם על לבם אחריתם כי טוב הוא. לכן אם תתבונן בהצלחת עוה"ב ותאמת בלבבך ענינו שאין לך בעוה"ז דבר לערוך אותו אליו. עד כי יפה שעה אחת בעוה"ב מכל חיי העוה"ז. הלא יערב לך כבדות העבודה ואורך הסבל. בשומך אל לבך מה רב טוב הצפון לפניך על עולם שכלו טוב וארוך ואם לא ערבה לך הבטחת עוה"ב דע לך כי זה מהעדר אמונתך בו. קרוב הוא בפיך ורחוק מכליותיך:

שיורי המדות

ובמה רמזו חז"ל בדבריהם הנעימים על הענין שאמרו (שבת קנ"ג ב') אמר ר"א האי בר בי רב דזבין יקרא ליזבן ארוכא. כיסא כי כיסא ואורכא ממלא. והאי ר"א בר בי רב דזבין קני כו' ואורכא ממלא. רמזו בזה ע"ד שאמרו ז"ל (ברכות י"ז א') מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה אני ברי' וחברי ברי' אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה כו'. באור זה. כי האדם צריך לעמל לעמול באבריו החיצוניים ובכחותיו הפנימיים. הצדיקים מייגעים גופם וכחות נפשותיהם

וראיתם מזה שאמרו רבותינו ז"ל (נזיר כ"ג ב') לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה. אשר ההוראה מזה כי עכ"פ היא חשובה עבודה. אבל הדבר לא כן הוא כי כן אמרו שמתוך שלא לשמה בא לשמה. והדמיון בזה לגנב בא במחתרת בלילה וגנב וישא את אמתחתו כפי אשר יוכל שאת. ויברח אל נפשו. ויהי כאשר החזיק בדרך פגע בו גזלן א' שהיה עומד על יד דרך לגזול את כל עובר ושב. והתחיל הגזלן הזה להתאבק עם הגנב. ויהי בהאבקם זה עם זה בתוך כך באו הרודפים אחר הגנב. וימצאו אותו מתאבק עם הגזלן. כי בקש לגזול ממנו הגניבה. והגנב אינו נותן. עד כי באו הבעלים ולקחו את שלהם. והנה גם כי ע"י הגזלן נמשך טובה גדולה אל בעל הגניבה כי על ידו נתעכב הגנב עד בוא הרודף. אבל הלבעבור זה יחזיק לו טובה. הלא כל מגמתו היתה לגזול ולחמוס. כן הדבר גם כי מתוך שלא לשמה בא לשמה. אבל לתת לו גמול על שלא לשמה לא יתכן. כי הוא בא לגנוב. ולמד ולקח עטרה לעצמו. או עשה מצוה בעבור יהיה מכובד בין אנשים וכדומה מן הכוונות אשר לטובת עצמו. ואצל העובד לשמה הדבר בהיפך. כי לא זאת לבד אשר בעבודתו את אלקיו אם בלמוד התורה ואם בעשיית מצותיו יעשה הדברים לשם פעלם. רק כעבד העוסק בעבודת רבו להשלים רצון רבו. אבל גם בעת עשותו צרכי עצמו ובני ביתו גם אז לא ינתק הבל הכסף ממנו. כמאמר (בראשית י"ח) ואברהם עודנו עומד לפני ד'. וכמאמר (משלי ג') בכל דרכיך דעהו כו'. ואברהם עם כל טרדותיו שהיה לו עם האורחים לא נעתק מכל דבקותו. אבל עודנו עומד לפני ד'. ודוד המלך ע"ה אמר (תהלים ט"ז) שויתי ד' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט. מאמר ימין יסוב על התכלית. ושמאל יסוב על ענין מקרה אשר אינו רק עוזר מה אל התכלית. כמו יד השמאלית שלא תצלח למלאכה היא לבדה. כ"א לתמוך ולעזור אל הימין. וכמאמר (משלי ג') אורך ימים בימינה. עצם תכליתה כן הוא. בשמאלה עושר וכבוד. כדרך מקרה תשפיע ג"כ עושר וכבוד. והעובד השלם האמתי הנה כל מלאכתו בימין. כאמרם ז"ל (ברכות כ"ד) בשני יצריך. גם בעת אשר יאכל וישתה יאכל רק להחזיק את גופו לתורה ולתעודה ולעבודת הצדקה הוא שאמר שויתי ד' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט (א) היא העבודה הנבחרת מקורה ברוך. היא אהבת החן אשר זכרנו (בפי אחד עשר מזה השער) כי ינעם לו להיות נקלה ועבד לו ית' מצד הכרתו אלקותו ורוממותו יכלתו והשגחתו. לא יעמוד כי אם על משמרת עבודתו לא ישכב כי אם על יצוע אהבתו. לא יהגה כ"א בתורתו. לא יחשוב כי אם תהלתו. לא ישמח כ"א בעוזו ובכבודו. ולא ישיש כי אם בהדר הודו. עד לא ירים יד ורגל ולא יניע עפעף בלתי אל דבר המפיק רצון העליון ית' כמאמר (דברי' י"ח) תמים תהיה עם ד' אלקיך:

פרק ארבעה עשר

עתה נבאר בקצרה מה שתשיג ידינו מעבודה לשמה ושלא לשמה. דע כי העבודות בבני אדם מתחלקת לג' פנים. א' עבד מביש. אינו משים לבו כ"א להרוית לעצמו

שיורי המדות

(א) ומה נעמו לי בזה דברי החכם ע"ה (משלי י"א) תאות צדיקים אך טוב תקות רשעים עברה. ומה ראה להחליף מלות. ואצל הצדיקים אמר תאות צדיקים. ואצל הרשעים אמר תקוה. אבל ראה מה עמקו דבריו. כי הנה זה הוא ההבדל בין הצדיק והרשע. כי היצר טוב אומר לו קוה אל ד' חזק כו' וקוה אל ד'. כי היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. והיצה"ר יבוא אל האדם עם התאוה. ויאמר לו מה לך להיו' מחכה ומקוה. אני אתן לך במזומן אשר יערב לך גם היום וא"כ עסק הצדיק עם התקוה ועסק הרשע הוא התאוה. ע"ז בא החכם הנזכר ע"ה ואמ' אם בהזדמן תראה לפעמים הדברים האלה בהיפך. ותראה את הצדיק עושה מעשה כבעל תאוה. אוכל ושותה לרוי'. תדע באמת כי תאות צדיקים ג"כ אך טוב. כי הוא לא יסור מאומר בכל דרכיך דעהו. וא"כ גם תאותו ואכילתו ושתייתו ג"כ אך טוב. ובהיפך אם תראה התקוה אצל הרשע. תדע באמת כי תקות רשעים גם היא עברה. כי מה תקות חנף הוא מקוה לאכול עניים מארץ כי יתמהמה וכי יבלע. והבן.

ובילקוט (ר"י פ' שמיני) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ד' תעשו. אמר להם משה

יאכלו וישתו בשוה. זה בעבור עשרו והונו. וזה בעבור הדר גאונו. אשר נתן ד' ית' חן עבדיו בלב רואיהם. סוף דבר כאשר תתן לבך לדעת את הנאהב והנחמד בעוה"ז תראה לעין אשר אין נאהב אמתי למטה כי אם האהוב למעלה. אותו יכבדו. מפניו יעמודו. מאימתו יחרדו. להודו ישתעבדו. עבודתו יעבודו. ויעשו כל מה שתמצא ידם למצוא חן בעיניו. עד כי בו יתברכו ובו יתהללו. כמאמר (פ' לך) ונברכו בך כו':

פרק שלשה עשר

אבל גם כי אמרנו לפניך מעלת העובד השלם גם בעוה"ז. כי הוא ישאב מים בששון ממקור הברכה. וכל העולם כלו כדאי הוא לו. תדע כי כל זה אינו לשכר בעד עבודתו. רק נמשך לו מאליו. אבל עיקר השכר הוא בעוה"ב. כמאמר היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. וכל טוב העוה"ז יבוא אליו ע"ד פירות. כמאמר (ישעיה ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. וכמו אשר למעלה אין חושבים את העוה"ז למאומה עד אשר אין במלואו וטובו להשכיר את האדם גמול מעשיו הטובים. כן אין ראוי ואין העוה"ז כדאי להעלות על דעת העובד לשים אותו עילה לבחירתו ורבותינו ז"ל הפליגו מאד בעון זה. עד כי אמרו (ברכות י"ז א') כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא בא לעולם. וכן אמרו (יומא ע"ב ב') למיימינים בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא. ויש אשר חושבים כי גם העבודה שלא לשמה חשובה עבודה. וראייתם

שיורי המדות

אך האדם שני מנהיגים המניעים אותו לעסוק בהם. א' התאוה כי היא תמתיק בפיו רעה עד שיהי' כל אולת אצלו לנופת צופים. המנהיג הב' השכלות. כמ"ש הרמב"ם ז"ל (בהקדמתו לפי' זרעים) לולא המשתגעים הי' העולם חרב. אמנם האדם בעוד שהוא אדם אין מהלוך אליו שגעון גדול כי בשגעון מעט ג"כ יעשה מה שיעשה המשתגע. כי יש לו עוד אחד העומד לימינו לעזר לו להוליך את האדם בתיבו לא דרך והוא התאוה. ויהי' התאוה מצד א' והשכלות מעט מצדו הב'. והאדם יהי' נמשך אחריהם. אכן לעת זקנתו אשר אז תחלש התאוה ולא תוכל עוד להנהיג אותו להכריחו לעסוק בעניני עוה"ז. בע"כ יגדל עליו השכלות והשגעון להשלים מה שחסר לו מהתאוה. וזהו כל זמן שמזקינים טפשות נתוספת בהם. שנאמר מסיר שפה לנאמנים. ר"ל כי שפתותיהם של זקנים מתרפטות כאמרם ז"ל שם. וכח התאוה כבר נחלש. לכן וטעם זקנים יקח שלא יהי' להם חכמה ושכל כל מאומה. למען אשר ישלים עם השכלות מה שחסר לו מהתאוה. משל לאחד הי' לו בנות מגונות מאד. והיה מבקש את השדכני' לבקש לו חתנים שיהי' להם מעלות ושלא יהיו חכמים. כי אם יהיו חכמים ימאסו בבנותיו וישנאו אותם כי יבחינו גנותם. לימים נשארה לו בת זקונים והיתה מנוולת יתר מאד מכל אחותיה. אמר אל השדכן בעבור בתי זאת תתן עיניך להשיג שוטה גדול עד מאד. כי כמוק הדבר למצוא מי שיאבה לסבול נבלותה. הנמשל. כי הרשע לעת זקנתו כאשר שפתותיו מתרפטות. וכח התאוה נחלש. אז בקל יפקח עיניו ויראה נבלת עונו' מה עושה היצה"ר הוא עושה אותו משוגע. למען בשכלותו ישלים מה שחסרה התאוה. ויהי' כסיל שונה באולתו:

הבט ימין וראה מאמרם ז"ל (דברים רבה ו') כי לוית חן הם לראשך. לראשיתך כילד אדם בן תורה בשעה שהוא מזקין הכל באים ומסבבים אותו ושואלי' אותו דברי תורה כו'. באור זה דע כי העוסק בהשגת תאות עוה"ז אפשר כי יפעול טוב לכל אבריו. שיהיו דשנים ורעננים מלובשי' בגד יפיים. רק לראשו הייני משכן החכמה והמדע ישיג נגע וקלון. שיהי' ראשו ריק מלהשכיל. אמנם העוסק כל ימיו בתורה וחכמה אפשר אשר כל האברים לא ישיגו כל מאומה מן הטוב ע"י עסקו זה. ויהיו דלים ועגומים כל ימיהם. אבל לראשו ימלא חכמה ותבונה ויהי' מלא ברכת ד' תורה וחכמה ודעת קדושי'. והבדל כאשר יגיעו ימי הרעה הם ימי הזקני' אז יחלשו כל האברי' מסבת הזקנה. אבל לראשו ושכלו ימלא תפארת. חן וכבוד ועוז בחכמה ותבונה ודעת. ואז יכלכלו כל האברי' מן החכמה אשר בראשו. ומעתה הנה רבותינו לא הוציאו המקרא מפשוטו כי לוית חן הם לראשך, לראש האדם וזה יתבדר לך לראשיתך לעת זקנתך אשר אז כל האברים יהיו רשים ודלי' ולראשך יתגדל בעשרו מחכמתו ותבונתו שנתמלא מנעוריו:

אביו. ולא יערב לו כ״א טובת רבו. ולא יתעצב כ״א בהיות לרבו דרך עוצב. אז יחם לבבו יתמרמר ויתאבל עד אשר הפקיר א״ע לבלתי חשוב מאומה בעניניו כ״א בעניני אדוניו. וגם אם ימצא דרך אשר עם עבודתו את אדוניו יוכל למלא את ידו לשתף

בה

שיורי המדות

דברו לשמוע בקול דברו. אשר רבותינו ז״ל פירשו שנאמר על ישראל לא על המלאכים. וז״ל (ויקרא רבה א׳) במה הכתוב מדבר אם בעליונים הכתוב מדבר והלא כבר נאמר ברכו ד׳ כל צבאיו. הא אינו מדבר אלא בתחתונים. והבאור בזה כי מאמר גבורי כח כו׳, מורה על גבורת העובדים. גם כי המה עצומים בדעת ויודעים ומשיגים פעולת כל מצוה וסגולתה, כי יכול להשלמתם ולכל חייתם. יגבירו בכח ועושים דברו רק לשמוע בקול דברו. היינו רק בעבור שהקב״ה אמר כן. וקח לך דמיון מה שאמרו חכמינו ז״ל (פרה פרק ב׳) עשה לה סנדל בשביל שלא תחלוק. פרס טליתו עליה מפני הזבובים כשרה זה הכלל כל שהיא לצרכה אינה עבודה. כן גם בעבודת האלקים ית׳. כל אשר תעבוד ותעשה לצרכי עצמך אינה עבודה, וזהו עושי דברו רק בעבור לשמוע בקול דברו. וגם כי הקב״ה יש לו כוונה בעבודה זאת שהיא לטובת העובד. אבל אתה מה לך אל החקירה אתה עשה מה שאמר לך ית׳. וזהו מאמר מרע״ה אותו ילה״ר העבירו מלבבכם. ותהיו כלכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום כשם שהוא יחידי בעולמו כך תהיה עבודתכם מיוחדת לפניו. היינו שלא תהיה רק עבודת עבד לא לשתף בזה תועלת עצמך ועבודתך. ואם תעשו כך ויראה אליכם כבוד ד׳. כמאמר הכזי סוף הכבוד לבוא. ובגמרא (גיטין ז׳ א׳) מ״ד כה אמר ד׳ אלקים הסיר המצנפת והרים העטרה זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפיל (יחזקאל כ״א) אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה זאת להם לישראל שהקדימו לפניך נעשה לנשמע אמר להם הקב״ה וכי זאת להם לישראל שהשפילו הגבוה והגבוה השפילו. וראוי להתבונן בשאלת המלאכים מה היתה פליאתם ובמה נתיישבו להם שאלתם. עוד נשים לב אל מאמרם ז״ל במקום אחר (נדרים פ״א א׳) מי האיש החכם ויבין את זאת ואשר דבר פי ד׳ אליו ויגידה על מה אבדה הארץ כו׳ (ירמיה ט׳) דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו עד שפירשו הקב״ה בעצמו דכתיב ויאמר ד׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי כו׳ והמאמר פלאי. איך יתכן אשר חכמים גם נביאים לא היה בפיהם מענה. הלא נאמר גם על אומות העולם (איכה א׳) חטא חטאה ירושלים על כן לנדה היתה כל מכבדיה הזילוה כו׳ והנביאים לא ידעו להשיב עד שהוצרך הקב״ה בעצמו להשיב, גם מאמר על עזבם את תורתי ולא אמר עברו על תורתי. כמאמר (ישעיה כ״ד) והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות כו׳ ונזכיר עוד מאמר רבותינו ז״ל בילקוט (רי׳ עקב) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. זה שאמר הכתוב יד ליד לא ינקה רע. אמר הקב״ה לישראל לא תעשו המצות על מנת לקבל שכרם מיד. וכל מי שעושה כן נקרא רע. שנאמר יד ליד לא ינקה רע כו׳. אבל כותי העושה מצוה מיד אני משלם לו שכרו. שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. בעוה״ז משלם לו ואין בידו לעוה״ב. לא יאחר אינו משלם לשונאו ממה שאחריו אלא ממה שלפניו כו׳. וראוי להעתיק הענין אשר בהשקפה הראשונה יהיה מקום אל המהרהר לומר כי ח״ו יש ספק בדינו ית׳. למנוע מהרשע זכות מעשיו הטובים אשר יש לו ומקדים לו שכרו בעוה״ז. והלא כבר נאמ׳ (איוב ל״ד) חלילה לאל מרשע כו׳ גם על העונש המגיע להם ע״פ הדין. חלילה לו ית׳ מזה. כ״א כי פועל אדם ישלם לו כו׳ ר״ל העבירה בעצמה היא מעיק והיא מענים את העובר. כש״כ שלא יתכן לומר עליו ית׳ כי עושה עלילות למנוע מהרשע הטוב המגיע לו בדין. אבל הסכת ושמע את אשר לבי אומר לי בענין עמוק זה. ע״ד מאמר (ירמי׳ ז׳ כ״ד) וילכו במועצות בשרירות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים. דע הברואים יש בסוגיהם ג׳ פנים: השמים ותולדותיהם. הארץ ותולדותיה. והאדם ממוצע ביניהם. ומשפט המלאכים להיות פניהם למעלה. ומהלכם לפניהם. גם המזלות אשר ילכו אחורנית כמה שידענו מהגלגלים שתחת גלגל היומי תנועתם המיוחדת להם היא ממערב למזרח. וגלגל היומי הוא מניעם תנועה הכרחיית ממזרח למערב, עכ״ז פניהם תמיד למעלה וכלם עולים ולא יורדים. כמבואר כל זאת אל היודעים דעת חכמה. וכמאמר (יחזקאל א׳) והאופנים ינשאו לעומתם. ואין לנו עסק במופלא ממנו ונחזור אל שלמטה ממנו. והם הארץ ותולדותיה. כל מהלכם לאחוריהם. וכמו כי התחלתם היה מאין ואפס כן כל ימיהם הם חוזרין לאפיסתם. והם הולכים הלוך וחסור בתמידות. כן משפט כל הנבראים תחת כל השמים גם אם יהיו בריאים וחזקים כבירי

כח

לעצמו. ואינו חושב בטובת רבו. ואם ימצא דרך לסבב טובה לעצמו גם אם לרבו יסובב היזק כהנה וכהנה. הלא ימהר ויחיש מעשהו. כי כל כוונתו אינו רק להשיג את הטוב לעצמו. ב' עבד משכיל. נאמן רוח. עובד את אדוניו באהבה כבן העובד את אביו

שיורי המדות

לישראל אותו יצה"ר העבירו מלבבכם · ותהיו כלכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום וכשם שהוא יחיד בעולמו כך תהי' עבודתכ' מיוחדת לפניו . אם עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה' . ובאין ספק הי' למשה רבינו ע"ה במאמרו זה לישראל דבר נכבד ותנאי גדול בעבודת האלקי' . על שהי' מהצורך אליו להעיר את לבם עליו ולדעתנו יתבאר ע"ד מאמרם ז"ל (שיר א') משכני אחריך נרוצה . ובמדרש (במקומו) ר' יוחנן אמר ממה שהכנסת אותנו לארץ טובה ורחבה אחריך נרוצה . באור זה . הנה כוונת ר' יוחנן ליישב מאמר משכני . הלא אותו אשר רץ ורודף אחר דבר אין צורך למשכו . אבל לפעמים יזדמן שיהי' מהצורך למשוך את הרץ והרודף . כמו תינוק אשר יש לפניו בית הספר ובית המשתה . והניחם בדרך אחד . התינוק רץ שיגיע אל כוונתו . כי כוונת התינוק ללכת אל בית המשתה . ואביו מושכו להביאו אל בית הספר . וזהו מה שביאר ר' יוחנן משכני אחריך נרוצה . ומה שהצורך למשוך את הרצים לזה אמר ממה שהכנסת אותנו לארץ טובה ורחבה אחריך נרוצה . ר"ל כי היינו רצים בעבור להגיע אל בית המשתה . ואנחנו מבקשים מאתו ית' משכני . היינו ליישר לבבנו אחריו באמונה ובתמים. לעשרנו ולהמשיכנו לדבקותו ית'. וזהו כאשר הביאני המלך חדריו נגילה ונשמח' בך . ולא ביופי וליופי הארמון . כי הכהן גדול בבואו אל הקודש פנימה אם הי' נותן לבבו בעת ההיא להשתומם על המראה' אשר ראו עיניו הבית ביפיו הי' מועל בהקדש. אבל על כל יופי והון הבהמ"ק וכלי שרת תכסה אהבה. וזהו נגילה ונשמחה רק בך. כתינוק אשר לא ראה את אביו זה כמה . ולימים זכה לראות את אביו. והוא יושב בבית אשר אין כמוהו ביפיו והדרו ולזוריו הנפלאים . והתינוק בבואו שמה וראה את אביו לא פנה אל כל יופי הבית ולא הרגיש בכל הודו והדרו. וזהו מ"ש ר' אבין (במדרש שם) זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו . אין אנו יודעים במה לשמוח אם ביום ואם בהקב"ה . בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך בהקב"ה וכו' . ר"ל כי בכל מקום אשר יש שם אהבת ה' אין אהבה אחרת מורגשת ומוחשת . אם אהבת מקום ידוע . ואם אהבת הזמן . כלם תחת כנף העלם ימשו ישקופו . עם אניות אבה יחלופו ובזה יתבארו ג"כ דברי הכתוב (דברי הימים א' כ"ט) וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה . הורה בזה כי שמחתם לא היתה על שנתמלא הפלס . כי בקרוב יבנו הבית . אבל שמחתם היתה מה אשר זכו לעשות מצוה גדולה להתנדב לה' . וע"כ בשמחתם היו משמחים גם את לב דוד מלכם . לא כן אם היה כל שמחתם בעבור היות בנין הבית קרוב ונכון בידיהם איככה היו עושים שמחה כזאת לעיני דוד . אשר כבר ידעו כי הוא לא יבנה הבית . רק שלמה בנו . ואיך תצא כזאת מתחת ידם להקל בכבודו ולהראות לפניו שמחה בענין אשר קללה תחשב לו . כמאמרם ז"ל כל מי שהיה רוצה לקלל את דוד היה אומר אימתי יבנה הבית . אימתי בית ה' נלך (עי' ירושלמי שקלים פרק ב') לכן דייק הכתוב ואמר וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וכל שמחתם היתה על כי זכו למצוה גדולה כזו לעשות אותה בלב שלם . לזאת . וגם המלך דוד שמח שמחה גדולה . ומעתה יתבארו דברי הילקוט הנ"ל . כי בא מרע"ה להורות לעם ישורון יסוד ושורש העבודה . שלא יתערב בה שום מחשבה אחרת . רק שאומר ונעשה לשונו . לא תקות פעולה אחרת , לא זאת לבד להיות זריז ממחשבת הכבוד להתפאר ולהתהדר בה . אבל גם כוונה שהיא אמתית למעלה להטיב אל העובד אם בעוה"ז ואם בעוה"ב . כמאמ' (דברים ו') ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה כו' לטוב לנו כל הימים כו' . אבל אצל העובד הוא פחיתות גדול . תהיה המחשבה מה שתהיה היא מוציאה את העובד מגדר עובד את ה' . ונעשה עובד את עצמו. כי העבד הנאמן המשרת את רבו לא יתכן שיכוון בעבודתו אל ענין רק לעשות רצון אדוניו . כאשר אמר . ובזה נקרא תמים במעשיו כמו שהורו חז"ל במתק שפתם (נדרים ס"ב א') עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם . וסוף הכבוד לבוא . היינו מה אשר הקב"ה רוצה יבוא ממילא רק אתה קום ועשה . ואין לך רשות לכוון עבודתך בעבור ענין אשר יערב אל לבך .] וזהו מאמר (תהלים ק"ג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי

יעקב אבינו ע״ה כי שם לעצמו עדרים לבדו ויתן ביד בניו (בראשית ל״ד) ולא שתם על צאן לבן. והוא שם עינו ולבו רק על צאן לבן. הג׳ העבד אשר חושש בטובת רבו ומשתדל על עבודתו ומתאמץ בה. אבל אם ימצא אופן לעבוד גם את עצמו בשותפות עם עבודת רבו שלא יגיע לרבו נזק מזה. הוא משתדל ועושה גם בעבורו. אמנם בעבודת האלקים ית׳ לא תמצא כי אם השנים. עובד ד׳ באמת ובתמים ואינו מעלה על רוחו לחשוב בעניני עצמותו. כי בהגותו בכבוד עליון נורא הוד ית״ש יש לו ביטול מציאות ולא חסר לו א״כ דבר מה אשר יניעהו לחשוב ולדאוג עליו. ומה לו לשתף גם א״ע בהעבודה אשר יעבוד לאלקים קדושים הוא העבד המשכיל. ב׳ עבד מביש. כל ישעו וכל חפצו למלאות מחסורי עצמו. ולא שעה אל עבודת אלקים רק לטובתו ולתועלתו. על מנת לקבל פרס בעוה״ז או בעוה״ב. הנה אלה הם ב׳ סוגי העבודה לשמה ושלא לשמה אבל השלישי לא תוכל למצוא. כי אם הוא עובד עבודת ד׳ ומשתף בה גם את עצמו גם את אחרים. כי ע״י בני אדם יכבדוהו. אוהביו ישבחוהו.

ובשם

שיורי המדות

כי אם בשרירות לבם הרע. לאלא עסק תאותם. כמו שהוכיחו את איוב ואמרו לו (איוב ד׳) הלא יראתך כסלתך כו׳. לכן ויהיו לאחור ולא לפנים. המשיל את הטבע לאיש כמי שהולך לאחור. אשר קיפו לבא אל מקום שילא משם. לא יגיע אל מחוז חפצו כמי שהולך לפניו. ומה יפה המליץ בזה ידידי הרב מו״ה חיים ז״ל נ״י ע״ד אחד רצה לנסוע אל עיר פלוני. ולא ידע באיזה דרך. וישאל את אחד להגיד לו. ויאמר אליו דע ידידי כי בדרך שואל מן העיר קדמה מזרחה הנה בדרך זה תהיה כל נסיעתך ואם לא תפנה ממנו ימין ושמאל רק תלך ישר הלאה הלאה תבוא בשם אל עיר פ׳ כי דרך המלך הוא סלולה וישר. ויסע בדרך ההוא. ויהי בלילה בא לץ אחד ויהפוך את העגלה ויסב את פני העגלה לאחור. וזה לא ידע מאומה. ויהי בבוקר ויאסור את רכבו והוא נוסע על הדרך הישר הזה עד בי בא ורואה כי הוא בא אל המקום שילא ממנו. ואל מחוז חפצו לא בא. ויתפלא מאד אמרו לו השכל למה לא שמעת לבך כי העגלה נתהפכה. הפנים לאחור. ע״כ נסעת לאחור. וזהו וילכו במועצות. אבל היה בשרירות לבם הרע. וגם כי הם על דרך סלולה ויהיו לאחור ולא לפנים כי הם נוסעים לאחריהם לא לפניהם. סוף דבר הרשע גם כי עושה לפעמים איזה ענין בתפלתו. הנה אח״כ הוא מתמעט והולך עד שלבסוף אין בידו מאומה. וזה המשל אשר הקב״ה עושה אל הרשע כי הוא משלם לו שכרו מיד בהתגלותו. כי להמתין הלא אח״כ לא יהי׳ בידו מאומה. ולא יהי׳ ראוי לגמול מה. וזהו לא יאחר לשונאו. אין הקב״ה פורע לרשע ממה שאחריו וזהו ולעולם הבא אין בידו בעד מה לקבל שכר. משל לעשיר שהיה לו שכני מיוחד שהיה לוקח אצלו סחורה בהקפה. לימים רצה העשיר לקחת סחורה על מלבוש והשכני הי׳ יודע כי הסחורה ההיא תבלה במהרה. לא רצה לתת לו הסחורה בהקפה. כי אמר בלבו טרם יגיע הזמן שיוכל להבוע דמיו יהיה המלבוש כבר בלה. ואיך יפרע בעד דבר שאינו שוה מאומה. המשכל כבר מובן ומעתה דע כי יש ב׳ מיני עונשים א׳ מה שנאמר (דברים י״א) ועצר את השמים ולא יהיה מטר. והיא קללה הגלוי׳ לעיני כלם. ב׳ מה שנאמר (דברים כ״ח) זרע רב תוציא השדה כו׳ כרמים תטע כו׳ זיתים יהיו לך כו׳ והם קללות נסתרות. כי בתחלה נראית ברכה ולבסוף נתהפכה לקללה. והעונש הוא תמם כמו שעושים החנף. שנאמר קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם היינו כי עושין שלא לשמה. לכן העונש כי גם הארץ חנפה תחת יושביה. (ישעי׳ כ״ד) ובאור מלת חנף כמו ענין תחת ענין ר״ל הארץ חנפה תחת אשר יושביה חנפו. וזה ענין מאמר מי האיש החכם ויבין את זאת כו׳ כי העונש בא בעבור שעסקם בתורה היה שלא לשמה. כמאמר הנזכר וילכו במועצות בשרירות לבם הרע. לכן אמר על עוזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם. כי הוא ית׳ מקפיד מאד על כוונה בעשיה והלמוד. כמאמר (דברים ו׳) ואהבת את ד׳ אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך כו׳. והטעם עם מה שידענו מאמרם ז״ל (בראשית רבה מ״ד) וכי מה איכפת להקב״ה אם אתה שוחט מן הצואר או אתה שוחט מן העורף אלא לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות. ויקשה א״כ מה איכפת להקב״ה אם האדם יעסוק בתורה ובמצות לעבודתו ית׳ או יעסוק בתורה ומצות ויכוון בהם להנאתו ולהספקת רצונו. אבל האמת יורה דרכו. כי כל הנבראים אשר

נתחדשו

בה גם עבודתו . ינח ידו מזה . כי לא יעלה על לבו כל מאומה לקחת את עצמו על זכרונו . כי כל רעיוני לבבו כל היום יהגו רק להתאמץ בטובת דבו ובעבודתו . כמעשה

יעקב

שיורי המדות

גם האילן והצמח כלם משפט אחד להם אחר שיעברו עליהם ימי הצמיחה ועמדו על מלואתם להיות על מדריגה אשר קיצבה החכמה האלקית בעת הבריאה ישבו פניהם לימי הירידה . לכן בדרך כלל ראוים כל הברואים להיות נקראים הולכים לאחריהם . ע"ש סופם כמאמר (קהלת ג') הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר . לא כן המלאכים נקראים עומדים וקיימים לא ישבו בלכתם . אינם חוזרים לאחוריהם . סוף דבר כל עסקי העוה"ז גדולים וטובים בהתחלתם וכל אשר יתרחקו מן ההתחלה מתמעטים והולכים ודלים עד שיעדרו מכל והיו כלא היו כמשפטם הראשון שההעדר קדם להוייתם . כן תראה כי הברואים וכל הכלים אשר יעשה האדם מתמעטים והולכים בכל יום . והאדם המעולה ביניהם . יש בידו לבחור אחד מב' אלה אם יבחור לתת זמנו קודם לכ"א לעסוק בעסקי המלאכים בתורה ומצות וקדושה ויראה טהורה עומדת לעד . ויעבוד ד' בכל לבו ונפשו רק לעשות רצון בוראו . הנה משפטו ככל מעשי ד' העליונים . להתגדל בתורה וביראה ומעשיו יתגדלו בכל יום . כמאמר זקני ת"ח כל זמן שמזקינים דעתם מתוספת עליהם (שבת קנ"ב) וכמאמר (חולין ז') גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם . וא"כ האדם אשר בחר לו בבחירתו הטובה להתאמץ לעוף על גפי מרום השלמות ללמוד וללמד לשמור ולעשות למען צדקתו . אז מהלכו לפניו . כי בכל יום הוא מוסיף נעימות עוז ותענוגות ללכת מחיל אל חיל לא כן מעשי חנף ומרע . מקשיב על דבר שקר . הוא יושב בבהמ"ד ולומד ע"מ שיקראוהו רבי ויחלקו לו כבוד או כוונתו אל הזולת מהתאוות משבעו ככל מעשי ועניני עוה"ז . אשר מתחלה יתלהב מאד ללמוד או לעשות ובהאריך הזמן תתמעט תורתו ויתמעטו מעשיו וילכו הלוך וחסר עד אשר ברוב הימים יעזוב הכל ויתהפך לאין *) וזהו וילכו במועצות . ר"ל בדרך שהצדיקים ילכו . אבל לא בכוונתם

כי

הערה

*) עפ"ד שאמר דהע"ה [תהלים א'] אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים כו' כי אם בתורת ד' חפצו כו' והי' כעץ שתול כו' לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח . ומה מאד ראוי להתבונן בדבר ההבדל הזה . כי ראוי הוא אך בהיות הדברים שוים בלד מה יבוא אי ויאמר הלא ההבדל רב ביניהם . כמו שיאמרו לאנשים על אבן הרחים ההולכת ע"י מים ואי ההולכת ע"י רוח . גם כי כזה כן זה . שניהם טוחנות . עכ"ז זה הולכת ע"י מים וזו רק ע"י רוח . אבל בין תכשיט של זהב וכסף ובין רחים של רוח לא יזדמן לעשות הבדל . וא"כ מה ראה דהע"ה אחר אשר סיפר בשבח הצדיק אשר בתורת ד' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה יאמר אח"כ לא כן הרשעים כו' מה לו להעריכו אל הצדיק ולבאר כי יש הבדל ביניהם . אמנם הכונה כי יסוד המאמר על שנים העוסקים בענין אחד . למשל בתחלת השנה אשר דרך בני אדם להיות הכל מתלהבין אחר שמחת תורה ויבאו ללמוד ויעשו להם קביעות על כמה שיעורים . יש אשר יתמיד בלמוד כל השנה ויום יום יוסיף אומץ בשקידה היותר נפלאה . ויש אשר אחר ימים אחדים יאבד כל חשק לבבו והתלהבותו . ויקים שערה לדוגמה . והעילה בזה . כי מנהיגי האדם הם שנים . הא' השכל והבחירה הישרה ההוא שוקל בפלס ומאזני שכלו את אשר ראוי לו לעשות . ואחר העיון האמתי יצדיק צדיק לאמר זה הדרך הישרה אל האדם ללמוד וללמד עד בא קצו . ואז צדק לפניו יהלך וצדקתו עומדת לעד . והמנהיג השני הוא התאוה . והוא מחבב להרע . והוא אחד מהקרואי' כמאמר עליהם [משלי ט'] בעמקי שאול קרואיה . וכמו אשר אין קבע אל ביאתן כן אין קבע אל חליפתן . וכל המעשים הבאים על ידיהם האדם ממהר לאבדם ולהחליפם . כי מיום אל יום יתחדשו תאוותיו זה נאמר עליהם לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח . וגם כי יעשו מה שהצדיק עושה ויעסוק בתורה הוא אך מחמת שרירות לבו הרע . והוא רק כמוץ אשר תדפנו רוח . כולל ב' הזמנים זמן ביאתם והתחלתם וזמן עזיבתם וחליפתם רוח התאוות סבבה אליהם להתחיל וסבבה עליהם לעזוב . ומזה משפט הרשעים שלומדים הרבה ואפילו מעט אינם עושים . כי רוח עברה ואין כל מאומה . וזה שאמרו ז"ל [בראשית רבה פ"ד] וישב יעקב כו' כתיב בזעקך יצילוך קבוציך זה יעקב . ואת כולם ישא רוח יקח הבל . זה עשו ואלופיו . ולהמתיק הענין נקח דמיון ומשל שעושה סעודה . שולח לקרוא את הקרואים כמה פעמים ע"י משרתים שונים עד שיבואו אל המשתה . ולאחר הסעודה הוא מצוה אל המשרתים שיוליכו אותם לביתם בשלום . לא כן המעלולים והרקים הנמלאים שמה כמו שלא שלח להביא אותם כן אינו משלח אותם . מי שהביאם פה הוא יחזירם משם . זה נאמר על יעקב ובניו . כי בואם ואסיפתם לפה היי בטוב עונג ודעה ישרה אל הטוב בעיני ד' ית' . מי שהביאם הוא יקיימם . וזהו בזעקך יצילוך קבוציך [עיי' אהל יעקב כי' וישב] ואת כלם ישא רוח זה עשו ואלופיו . הרוח נשאם והביאם לקראת יעקב והרוח יקחם בחזרה . וזהו את כלם ישא רוח יקח הבל .

פגם בכבוד העליון. וזהו שאנו מברכים על מלכים (ברכות נ"ח א') ברוך שחלק מכבודו לבו"ד. אף אשר מלת חלק היא מלה זרה מאד בזה המאמר. כמ"ש החו"ה (שער היחוד פי' ה') לא יתכן להיות חלק למה שאין לו תכלית כו' ולא יתכן להפריש ממה שאין לו תכלית חלק כו'. אבל אחר אשר שלמותו ית' הוא שלילות הכבוד מאחרים. ועתה מציאות הכבוד אצל חוץ ממנו כאלו נאצל מכבודו חלק מה. אחר אשר המציא את הכבוד אצל בלעדיו. מה שיש בו תקנה לבריותיו. שאלמלא מוראה איש את רעהו כו'. לכן עובד עבודת האלקים לא יתואר עבד נאמן כ"א בהיותו תמים עם ד'. שלא לכוון עבודתו רק אליו ית'. כי אפס בלעדו. ואם תמצא בעבודה מחשבת שיתוף. העובד הזה כבר נקרא שמו בפי החסיד ז"ל בהו"ה (שער יחוד המעשה פ' ד') חנף ויהיר ומפתה.

והוא

שיורי המדות

לישראל שהקדימו נעשה לנשמע כו'. אשר באמת מה היא פליאת המלאכים וכי בעבור שהקדימו נעשה לנשמע עוד אין ראוי לענוש אותם על מצות גדולות אשר עשו. הלא כבר ידענו כי אין מצוה מכבה עבירה, כמאמר' ז"ל ולא יקח שוחד שוחד של מצות. אבל לדעתי שאלת המלאכים היתה על דרך אחר. כי הנה כבר נאמר (תהלים קכ"ה) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם. באור זה דע כי כמו אשר האש והמים לא יתקרבו אחד אל אחד כ"א ע"י ממוצע. שיהיה הוא משותף משניהם. היינו הקדרה שעומדת על האש ומלאה מים. כן משפט כל ב' ההפכיות לא יתקרבו זה אל זה אם לא ע"י ממוצע. היינו דבר המשותף משניהם. וא"כ אם תראה צדיק גמור ולבסוף נעשה רשע. ויקשה איך שלטה שבט הרשע על גורל הצדיק. ובע"כ שהיה ממוצע ביניהם. שהי' עושה מעשה הצדקה מצד שרירות לבו הרע. והיה משתף את הטוב ואת הרע ביחד. וא"כ מתחלה נעתק מעבודת לשמה אל שלא לשמה. ולאח"כ הוא נעתק מן הרע המשותף עם הטוב. אל רק רע. וזה שאמרו מלאכי השרת וכי זאת להם לישראל שהקדימו נעשה לנשמע כשואל ומתפלא איככה נתחבר הרע אל אותן אשר היו כלם קדושים והקדימו נעשה לנשמע. השיב הקב"ה אין זה פלא. כי היה ממוצע ביניהם. עבודת שלא לשמה. ולכן אמר על אותן שהיה עבודתם שלא לשמה אשר המנאפת והרה העבירה כי, זאת לא זאת. כלומר העבודה אינה עבודה באמת. והמצוה אינה מצוה וזהו שם התואר אל העובד החונף. כי היא עבודה ואינ' עבודה. וזהו זאת לא זאת. וזהו מאמר (ישעיה א') איכה היתה לזונה קריה נאמנה כו'. ומתפלא איככה נעתק הדבר מהיפך אל היפך. ע"ז השיב ואמר כספך היה לסיגים סבאך מהול במים. היא מליצה על עבודת שלא לשמה היפך ממה שהמליץ על הצדיק (משלי יו"ד) כסף נבחר לשון צדיק. אמר בו שהיפך כספך היה לסיגים סבאך מהול במים על יינה של תורה וכן נעתקו מהמצוה הגדולה ומהצלחה נפלאה אל ירידה נפלאה כמאמר ותרד פלאים. ג"כ ע"י ממוצע. כי גם בעודם יושבים במקומם היו כבר נכנעי' תחת ממשלת מלך בבל וזהו שאלת מאמר (איכה א') איכה ישבה בדד העיר. השיב ואמר הן גם בעודה רבתי עם היתה כאלמנה. ונבאר ואומ' הלא רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס והיו נכנעי' גם טרם גלו ממנה. והיו למס עובד. וזה אשר שאלו את ברוך לאמר (ירמי' ל"ו) הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו כו'. כי בקשו לדעת את הדברים האלה נאמרו בשפתיו. או שנתנה לו כך מן השמים כי אם נתנה כך מן השמים הנה היא כמו כל דברי הנביאים המתנבאים מפי ד' ית' שאין הבדל בדברים בין עבר לעתיד. לא כן אם אמר בפיו. ואין ביכלתו לומר איכה ישבה בדד אם לא בראותו שכבר נגמר הדבר. וא"כ גם כי אצלנו היתה התחלה מעט שנחרבה אבל אצל הקב"ה היתה התחלה מעת אשר ראה עוסקים בתורה שלא לשמה. וכבר נעתקו מהעבודה לשמה כבר היתה חרבה. ע"ד שאמר (דברים ב') ראה החלותי תת לפניך כו' החל רש כו'. ובארו ז"ל (דברים רבה א') כי ראה השרים כפותים. כן היה בעת החורבן זה שאמרו חז"ל בפתיחתא דאיכה רבתי בד"ה משא גי חזיון) ויקרא ד' אלקים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד כו' (ישעי' כ"ב) זה שאמר הכתוב (תהלים מ"ב) אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כו' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה שמחה עלי נפשי כשאני עוברת על ביתך כו'. ור"ל כי כוונת מאמר ויקרא ד' אלקים צבאות ביום ההוא רומז על זמן הקודש וזהו אלה אזכרה

ואשפכה

ובשם רב יקראוהו. כסא כבוד ינחילוהו. הנה העובד הזה דל מאד. ועבודתו אש היא עד אבדון תאכל. והוא עובד את בני אדם לא את הבורא ית'. והחונף הזה הוא יותר גרוע ויותר פחות מן העובד גלולים. כמ"ש החסיד ז"ל בחוה"ה (פ' ד' משער יחוד המעשה) ואף אמנם כי הוא מכוון גם לעבוד את ד' אבל אחר שהוא משתף גם העבודה לב"א להתפאר ולהתכבד בעיניהם הנה הוא כמשתף שם שמים ודבר אחר. ועילת זה כי כבוד ד' אין לו ערך וגבול לאמר עד פה תבוא וכבר סיימתי' לכולא שבחא דמרא כראוי לכבוד אלקותו. זה אי אפשר. כי הגאוה והגדולה לחי העולמים. ואין עוד מלבדו. ומציאות הכבוד אצל חוץ ממנו הוא פחיתות כביכול והוצץ בכבוד העליון. כי שלמות כבודו להמליכו לבדו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. כי מלכותו בכל משלה. ואם ממשלתו מלוא רוחב כל הארץ. ראוי שיהיה מלוא כל הארץ כבודו. כי הוא אחד ואין שני להמשיל לו. והממשיל לו הוא כופר באחדותו ית'. כי מציאות הכח והממשלה אינו כ"א בו ית'. ולכן מציאות הכבוד אינו ראוי כ"א לו לבדו. ואצל חוץ ממנו הוא
פגם

שיורי המדות

נתחדשו בעולם ונמצאו מאין ליש אין מציאותם על דרך מציאות מעשה בשר ודם כי בו"ד בעשותו כל מלאכה וכל כלי. הנה אחר אשר השלים מלאכתו בה. הכלי היא ביד בעליה, ויוצאת מתחת יד הבע"מ אשר עשה אותה. כי הבונה כאשר יבנה בית. הוא ילך לו אל אשר תשאנו רוחו ללכת והבית הוא בית נכון לשבת בו או כל הכלי' וכל החפצים אחר גמר המלאכה יצאו מתחת יד בעל מלאכה, והכלי הוא בשלמות ביד הקונה אותה אבל מעשי ידיו של הקב"ה אינם כן כי גם אחר הבריאה ואחר שכבר התהוו ונמצאו עכ"ז אין דבר בעולם ואין בריאה בעולם אשר יספיק לו מציאותו אל חיותו וקיומו אבל כל חיותם וכל קיומם של העליוני' ושל התחתונים. כלם תלוי' בידה הממציאים כאשר הי' בשעה ראשונה בעת נתחדשה מציאותם כמאמ' (נחמי' ט') ואתה מחיה את כולם וכמו שביארו ז"ל בבי' הזוהר (בראשי' ד"ה ב') מאמר (ישעי' מ"ב) כה אמר ד' בורא שמים ונוטיהם רוקע הארץ וצאצאיה. נותן נשמה לעם עליה הזכיר בכלם לשון בינוני. בורא. רוקע. נותן. לומר כי בתמידות הוא ית' ממשיך אליהם החיות והקיו' רגע אחר רגע. (עי' מורה נבוכים בס"ט מראשון) לכן כל הנבראים כל חיותם וקיומם בהיותם מחוברים בשרשם. כי התורה הקדושה היא כנה ושורש אל כל חלקי המציאות, כי לא נברא העולם אלא בשביל התורה שנקראת ראשית ובשביל כו'. ובהיות מחוברים בתורה אז הם מחוברים אל המשפיע העליון ב"ה ע"י השתלשלות התורה. וכאשר הם נעתקים מן התורה ונפרדים מן התורה שהיא המחברת הראשונה אל העליון ב"ה. פרידתן היא מיתתן, כי התורה הקדושה כאשר בני אדם מקיימין אותה בכוונה על שאמר ונעשה רצונו, הנה תוקף התורה והמצוה אצלנו מכח המצוה העליון ב"ה. א"כ המצוה מחוברת אל המצוה אותה, והלומד ומקיים מחובר אל המצוה ע"י עשותו אותה ואל הקב"ה ע"י כוונתו. היינו כי כל עיקר עשותו המצוה רק בעבור כי הוא ית' צוה עליה ומאהבתו את בוראו יתעורר לעשות' רצונו. ובזה אנחנו מחוברים ודבוקים בהקב"ה ע"י המצוה, והיא התורה והעבודה. היינו המצוה והמצוה והמצוה ובזה נשלם הקשר האלקי והחבור המעולה אשר לישראל אל אביהם שבשמים. וכל זה אם לב הלומד והעושה מצוה לבו תמים בלתי לד' לבדו. אבל אם כוונתו להשיג ע"י התורה שרירות לבו. הנה הוא ממש כשני סומין הולכין ופקח מנהיגם. אחד תאחז ידו בפקח. ואחריו ילך הב' וידו אוחזת בשמלת ההולך לפניו הנה גם הוא נחובר אל הפקח, ויוכלו גם שניהם ללכת לבטח דרכם. אבל אם יתר ילון יעזוב את מי שלפניו הנה הוא נעתק מן הפקח ונפרד ונעזב ממנו. והוא עלול אל כל התלאות, זה שאמר ית' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם, אשר זהו עיקר התורה ושמירתה לעשות אותה בעבור אשר אני נתתי אותה לפניהם, ושיהיו דבוקים בי ובאלקותי, והם עזבו הסגולה הזאת, והם עושים אותה מצד שרירות לבם לבד, אשר ע"ז אמר הכתוב במקום אחר (הושע ח') זנח ישראל טוב, ונעתק הקשר. לכן. אויב ירדפו. וזהו מאמר (ישעי' א') עזבו את ד' נאצו את קדוש ישראל נזורו אחור. סיפר הכתוב כל סדר קלקולם, כי תחלה עזבו את ד' למדו את התורה אבל לא לשם ד' ואח"כ נאצו את קדוש ישראל. עשו ג"כ ההיפך מן התורה ונזורו אחור ממנה מכל וכל, ומעתה נשוב אל מאמר וכי זאת לשם
לישראל

שער הבטחון

אחר שנתבאר ענין עבודת האלקים. ראיתי כי טוב וישר להסמיך אליו שער הבטחון. כי אך עם התנאי הזה יהיה בידו להשלים חובתו בדבר העבודה. כי אם יחסר לו הבטחון באלקים ית' וישים הנברא מעוזו. ויבטח בנדיבים בבני אדם. אז איך יעבוד את ד' ית' עבודה תמה ושלמה אחר אשר לא מסר את עצמו בגופו ונפשו ומאודו אל הבורא ית'. אבל הוא נמסר ביד מי שהוא בוטח עליו. ויהיה כאותם שנאמר בהם (תהלים ק"ו) וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. וכבר נאמר (תהלים ל"ב) והבוטח בד' חסד יסובבנו. הוא לא יקוה לאיש ולא ייחל לבן אדם. כמאמר (שם מ') אשרי הגבר אשר שם ד' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב. ונאמר (שם קל"א) אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי. ונאמר (ירמיה י"ז) ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו כו'. ברוך הגבר אשר יבטח בד' והיה ד' מבטחו. וכמה נשתבחו אבותינו בזה. כמאמר (ירמיה ב') זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר כו'. ע"כ ראוי לבאר בענין הבטחון מהותו וענינו. ומה הם המפסידים הבטחון. ולכמה חלקים הם מתחלקים:

פרק ראשון

דע כי כמו כל נברא ראשית מציאותו היה מאין ליש. כן גם עתה קיומו ומשך זמן הוויתו נמשך אליו מאת המהווה ההוויות ב"ה. כמאמר (נחמיה ט') ואתה מחיה את כלם. ואם המהווה ית' יעצור ידו לבלתי תת שפעתו הנדיבה רגע. יהיו הכל כאין. כמ"ש הרב המורה ז"ל (בס"ע מכאסון) כי הוא הבורא והפועל והמקיים והממשיך המציאות

שיורי המדות

הוא שאמר המשורר ע"ה (תהלים ט"ז) מכתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בך. דע כי כמו שנתבאר בעניני הגוף שיש לו מלבושים ותכשיטים. המלבושים המה מוכרחים אשר בלא יספיק לו בלעדם להגן עליו מן הקור והחום ולכסות בשר ערוה. והתכשיטין הם אשר אפשר בלעדם. אבל הם תפארת ללובשיהם. כמאמר (משלי ל"א) עוז והדר לבושה. כן גם אל הנפש יש לה מלבושים. כמאמר (איוב כ"ט) צדק לבשתי וילבשני. והם מצות עשה ול"ת אשר א"א לחיות בלעדם. ויש אשר חז"ל קראו אותם מדת חסידות. אשר בלעדם לא נקראהו רשע. אבל הנזהר בהם יתואר מתחסד עם קונו. כמאמר המדרש (ויקרא רבה כ"ז) מי הקדימני ואשלם כתיב, לך בית עשית בו מזוזה אלא זה כוון הדר במדינה ואין לו בנים ונותן שכר למוד בעלי אמנים. כן הדבר במדת הבטחון. אם איש דל ואלום שם בטחונו בהקב"ה. הנה הוא ענין מסויים אצלו כי אין לו דרך אחר. כמאמר (הושע י"ד) אשר בך ירוחם יתום. לא כן אם איש גבור חיל תקיף ואמיץ כח לא יבטח בגבורתו. אבל ישים כל מבטחו בו ית'. הנה תכשיט הוא לו. כמאמר (ברכות ט"ז ב') רבי בתר צלותי הוה אמר יהי רצון שתצילני מעזי פנים כו' ואע"ג דקיימו קטורי עליו' דרבי. כמ"ש דוד המלך אשר לו הממשלה בכל אשר תאוה נפשו. כמאמר (תהלים י"ח) בכי ככר יכתשו לי. ולא בטח בגבורתו כ"א בבוראו ית' יפה אמר מכתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בך. והבן:

והוא הגדול אשר במדוי העולם . כי הוא עובד את אחרים ובפיו יהלל כמתפלל . הוא חונף א"ע ואת אחרים ומחסר כבוד שמים. ולכן הפליגו חכמינו ז"ל ואמרו על העובד שלא לשמה נוח לו שלא בא לעולם (ברכות י"ז א') והעובדים השלמים השמחים בעבודתם וששים במשמרתם . עושים באימה רצון קוניהם . וכל מגמת פניהם אל מה שמפיק רצון אדוניהם . ועבודתם ערבה להם עד כי תמתיק בפיהם יותר מנופת צוף וכל שעם הם לא יעלו על רוחם לעבוד ע"מ לקבל פרס לא ע"מ לקבל בעוה"ז ולא ע"מ לקבל בעוה"ב . רק כמו שהורו לנו חז"ל (נדרים ס"ב) עשה דברים לשם פעלם וסוף הכבוד לבוא . והאלקים ברחמיו ישימנו מן העובדים. השלמים לטהר לבנו לעבדו באמת ובתמים ועינינו תחזינה ארמון על משפטו בנוי כמו רמים . אמן:

שיורי המדות

והשפכה עלי נפשי . ולכן שאלו לחכמים ולנביאים ולא מלאו מענה להשיב על מה אבדה הארץ כי הם דנו לומר אשר מעט עבדו ע"ג נהייתה זאת . והקב"ה אמר על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם . כלומר כי התחילו לעביד עבודתם שלא לשמה . וכמו שנתבאר . וזאת לא נגלה כ"א לפניו ית' הצופה נסתרות ויודע תעלומות . והדמיון בזה לרופא מומחה רואה את אחד אשר בעיני הבריות היה נראה בריא וחזק . אבל הוא בחכמתו ובשגתו ראה כי מיתתו קרובה לימים מת פתאום . והיו הבריות מתפלאי' מאד. שחק עליהם הרופא ואמר הלא זה כמה אמרתי עליו שסוף מת. כהמשל החכמים והנביאים היו מתפלאי' מאין השיגה שבט הרשע שלטת לגלות בישראל. כענין שהתפלאו איכה היתה לזונה קרי' נאמנה. והמלאכים התפלאו זאת להם לישראל שהקדימו נעשה לנשמע . והקב"ה השיב כי כבר היו מרבים ומומאים מטעם שהיה ענין עבודתם ע"ד השיתוף . וזהו ויקרא ד' לצבאות ביום ההוא כו' :

ובגמרא (ע"ז ה' א') ולא נתן ד' לכם לב לדעת ועינים לראות . בשעה שאמר הקב"ה לישראל מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כו' היה להם לומר אתה תן . ובהשקפה ראשונה הדבר כמו זר . כי כבר נודע הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים . אמנם כבר נתבאר בשה"י ס"א מאמר (תהלים קי"ט) חלקי ד' אמרתי לשמור דבריך . חליתי פניך כו' . כי דוד הע"ה היה כל תפלותיו על יראת ד' ושמירת התורה והמצות יען כי הבקשה בלב קודמת אל התפלה . כי בטוב לבו בחר להתפלל ולבקש על המצות . ואז גם כי ד' יעזור אל הבא לטהר עכ"ז טהרתו נקראת על שמו . כי הוא המבקש והמחפש . והשי"ת המבוקש . וזהו חלקי ד' רק מה כאשר אמרתי לשמור דבריך . שאמרתי ובקשתי וחליתי פניך ועשה יפה הוכיחם משה ע"ה היה לכם לומר אתה תן . משל לאחד בא אל בית חותנו הגדיל לזון על שלחנו . והיה מאכיל אותו מאכלים טובים כמשפט אסטב חדשה . אמר החתן מי יתן והיה שיתן לי חותני פתה מזונות על כל ימי המשך שהבטיח כי כעת הוא אוהב אותי בשלמות . וכאשר יארכו הימים אולי תגעל נפשו בי . ויבקש את פני חותנו שישלם לו עתה בעד מזונות בעד כל ימי משך ההתחייבות . כהמשל . המתפלל בלב שלם על התורה ועל העבודה והקב"ה עוזר לו להשלים עבודתו . הנה בתפלתו הטובה אשר בשעה ראשונה עמדה לו שתהי' עבודתו בכל משך ימי חייו נחשב על שמו מטעם דומה אל המשל כי שילם לעצמו בזו השעה בתפילתו על כל הימים . וזהו מאמרו ית' מי יתן והיה לבבם זה להם להספיק ולהשלים להם יראה על כל הימים . כי עתה אני חביב בעיניהם ואהוב מאד . והלואי שישלמו עתה עבודתם אשר עליהם בכל משך ימי חייהם כי כאשר יארכו הימים תקל העבודה בעיניהם . והם לא הבינו את זאת ולא ידעו איכות התפילות שיוכל אדם לשלם בשעה אחת את העבודה אשר עליו בכל משך ימי חייו . ושעה אחת תספיק להם לעולם . לזה אמר היה לכם לומר אתה תן . ותהיה עבודתכם מסורה ביד ד' לעבדה ולשמרה . ועל שמכם היתה נקראת. עתה אתה ד' היי' עוזר לנו וטהר לבנו לעבדך באמת לשביע נעימות את פניך . לשמוח בשמחת גויך . להתהלל עם נחלתך . אמן :

להתראות לפני בוראו במעשים טובים ונכוחים. אשר יעלו לרצון לפני ד' וישפיע לו שפע הברכה וחיים וכל טוב לא יחסר לו. אבל אם ימרוד בד' ויקניטנו במעשיו הרעים והחטאים אז יחרה אף ד' וקנאתו באיש ההוא וימנע ממנו הברכה והטוב. כמאמר (דברים י"א) ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעו כו' והקללה אם לא תשמעו כו'(ג). ולכן ראוי אל האדם להתאמץ בכל עוז לעבודת האלקים למצוא חן בעיניו ית'. ושיהיו עינינו תלויות ומיחלות אל ד' כעיני עבדים אל יד אדוניהם בעיני

שיורי המדות

שלה ולא תאמרו כל מאומה. אכן אם יקטן בעיניכם בד' עד אשר תשאלו ותאמרו מה נאכל אז לא תזכו אל הברכה היקרה הזאת. אבל וצויתי את ברכתי לכם בשלה. ועשת את התבואה כו' להשביע עיניכם. ותתרבה עבודתכם ויגיעכם:

(ג) ודע כי רבותינו ז"ל חייבו אותנו ואמרו חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה. א"ר אחא מאי קרא (ברכות ס' ב') חסד ומשפט אשירה אם חסד אתה עושה עמי אשירה בין כך ובין כך לך ד' אזמרה (כן הגי' במדרש ויקרא רבה כ"ד) ר' שמואל בר נחמני אמר מהכא בד' אהלל דבר באלקים אהלל דבר. ר' תנחום אמר מהכא כוס ישועות אשא ובשם ד' אקרא. צרה ויגון אמצא ובשם ד' אקרא. ורבנן אמרי מהכא ד' נתן וד' לקח. וראוי להתעורר בכוונת כל אחד בחלופי המאמרים אשר הביאו. והקרוב לומר כי כל אחד הגליא טעם אשר על חיוב קבלת היסורין באהבה. ונבאר דבר דבר על אופניו. הנה ר' אחא הביא מאמר חסד ומשפט אשירה כו'. בסוד זה דע כי כבר אמור עם הספר קול יעקב באור מאמר (שיר ז') מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. לאמר כי מדות הקב"ה אינם כמדות בו"ד. כי מדת בו"ד אם אחד אוהב את רעהו. הנאהב אינו משתעשע באהבת אוהבו כ"א בפעולות הנמשכות והתולדות היוצאות מן האהבה. שישיג ממנו טובות ומתנות. לא כן אם הנאהב יודע שלא ישיגו מאת האוהב שום טובה לא גדולה ולא קטנה אז לא ישים באהבתו אותו כל מאומה. וכן אם יראה האדון בעבדו שהוא אוהב אותו לא כעבד רק כבן האוהב את אביו. אבל לא יעשה מלאכתו. לא ישגיחו האדון על אהבתו. כי מה הפלו באהבתו אם אין לה תולדות. ולא יצא לו שום פעולה טובה מאהבתו. אבל האוהב את הבורא ית' הקב"ה ישמחה לטוב. והיא לבד מנוה מן המצות היקרות. כמאמר (דברי' ו') ואהבת את ד' אלקיך כו'. וכן אהבת הקב"ה אותנו מתוקה וערבה עלינו מבלעדי שום תולדה יצאה מזה. כמאמר (שיר א') כי טובים דודיך מיין. וזה מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגי' האהבה בעצמה היא נותנת עונג נפלא. ומעתה התבונן כי אם הקב"ה משפיע טובה לאיש בער. לא ישתעשע כ"א בהטובה המושגת אליו. אבל החכם האמתי הוא יפליג בשמחה וגיל וישתעשע עם האהבה אשר הטובה נמשכת מסבתה יותר ממה שישתעשע עם הטובה. כמו שרמזו בע"ה מקובלינו במאמר (ירמי' ט') אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ד' עושה חסד כו'. ר"ל כי יש הבדל בין המוצא מציאה ומגביה חפץ מן האדמה ובין המשיג חפץ במתנה מאדם גדול. כי המגביה החפץ מן האדמה הוא לא ישמח רק עם החפץ. כפי שויו. אם שתי כסף או עשרים כסף ויותר. אכן אותו שהחפץ בא לו במתנה מאת אדם גדול הוא לא ישמח עם החפץ. אבל ישמח עם הנותן. אשר עם גודל השגו הוא חפץ ביקרו. זה שוה אצלו עד אין ערך ועד אין תכלית. זה שהעיר אותנו המאמר אל יתהלל חכם בחכמתו כו' עשיר בעשרו. לשמוח רק עם החפץ. כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ד' עושה חסד כו'. ר"ל להשכיל לדעת אותי ואת גודל אלקותי ואני הוא העושה עמך חסד. זה צריך להיות שהוך ושמחך. והנ"מ בזה אם לפעמים יעשה הקב"ה כפי מדה"ד ומייסר את הצדיק. אשר כל זה הוא מסבת אהבתו את הצדיק. כמאמר (משלי ג') כי את אשר יאהב ד' יוכיח. אין מקום אל המקבל היסורין שישתנו פניו ושלא יקבלם בשמחה. אשר אשר מקור השמחה לא נשתנה. והיא האהבה מאת ד' אליו. וזהו חסד ומשפט אשירה. ר"ל אם יעשה הקב"ה משפט מצד החסד שלו עליו. אשירה. ומ"ם חסד ומשפט הוא"ו הוא וא"ו הנוספת. ויש בזה רבים במקרא ולכן לא אמרו במדרש אם משפט אתה עושה כמו שאמרו תחלה אם חסד אתה עושה עמי. להורות שאינו מדבר מענינים נפרדים זה מזה. כי אם החסד

המציאות כו'. ואם יצוייר שלא ימלא מחסורם רגע. יהיו כעלה נדף. כגנה אשר מים אין לה. כמו שהבורא ית' שלם בתכלית השלמות אינו צריך אל דבר אשר ישלימהו. כן הנבראים מידו הנדיבה חסרים בתכלית החסרון עד אשר אין רגע שיוכלו להתקיים מבלעדי עזר ושפע מאת המקיים אותם. והשפע הזאת יש בענינה כמה סוגים. יש אשר בלעדה אין מציאות אל שום נברא גם רגע. והיא חיי הנפש. כמ"ש בספר הזוהר (בראשית כ"ט ב') על מאמר (ישעיה מ"ב) נותן נשמה לעם עליה כו'. לא אמר נתן רק נותן בהווה. ויש מה שהוא להחזיק החיים. המאכלים והמשקים. אשר בלעדם יוכל הנברא להתקיים עתים ידועים ואולי גם ימים ירועים. אבל אח"כ יכוף עליו טבע הרכבתו לאכול לשבעה להשלים מה שניתך ממנו. ויש אשר בלעדם יחיה אבל לא בריוח. כמו הבגדים המגינים מן הקור והחום. ומהם לחיות חיי התענוג. והם לבושי שני ועדנים ותכשיטין וכדומה מתענוגות בני אדם. וכל הדברים נמצאים הם בכלל העולם. כמו התבואה והזולת מההשפעות אל כלל העולם היא באה. אבל יש פרטי בני אדם שיחסר להם ההשפעה זאת. לא כהשפעת החיים אשר כלם ישתוו בה. והוא כפי אשר גזר עליהם הבורא ית'. ומי אשר ברא הנבראים הוא עצמו משגיח עליהם השגחה פרטיית על כל ברי' מדעתו ושלא מדעתו הוא זן ומפרנס ומכלכל מן הראם הנורא עד דמש הדק. ומזמין לכל חי חלקו הראוי לו לפי העת והזמן בכל חקותיו וכמשפטו יעשה לו:

פרק שני

הנברא והמחודש כאשר יתבונן על עצם מציאותו שלא מדעתו ובקשתו. כ"א מחסד הבורא המחדש בטובו וממציא מציאות הנבראים והווייתם וקיומם. למען יכירו גדולתו וחסדי ד' כי לא תמנו. ראוי אליו לבטוח בד' ולהתייאש מהעלות על לב דאגת קיומו. כמו שלא ידע טרם היה שיהיה במציאות. ושיהיה מאין יש. כן גם עתה חדול יחדול ולא יעלה ולא יבוא על רעיוניו לדאוג על הדברים הממשיכים קיומו. כי באין ספק הממציאו יקיימו (א) אבל אחר אשר נעטר האדם מכל צבאות הבריאה שיהי' בעל בחירה אשר בבחירתו הטובה יטה אליו חן וחסד הבורא ית'. מהצורך אליו להתראות

שיורי המדות

(א) ומה יקר בזה מ"ש בספר אהל יעקב על סדר ויקרא בבאור מאמר (ויקרא כ"ה) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית כו'. וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית כו'. אשר בהשקפה הראשונה לא ידענו מדוע כתבה התורה וכי תאמרו מה נאכל. הלא אם לא יכתוב רק מאמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית שוב לא יהי' להם דאגה ולא יאמרו עוד מה נאכל. אבל דע כי הברכות מאת ד' ית' יזדמנו על כמה פנים. או שהקב"ה שולח ברכה על פני השדה. כי תוליד והצמיחה עשר ידות על הראוי להצמיח. או שהקב"ה שולח ברכה בגורן. או במאכלות ובתבול. או ברכה במעיו. והיותר משובחת היא הברכה במעיו. כי כל הברכות כמו שיש רבוי בתבואות כן יהיה רבוי בהעבודה. כמו לקצור הרבה ולאסוף הרבה ולדוש ולטחון הרבה. אבל הברכה במעיו עלי' נאמר (משלי יו"ד) ברכת ד' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. שלא יהיה שום יגיעה עם הברכה. כי המלאכה תהיה מועטה ובמעי' נתברך שאכל קמעה כו'. והתחלפות סוגי הברכות האלה כפי התחלפות מדריגות הבטחון ואמונת האדם כי כפי בטחונו של אדם כך תהיה תשועתו. על שעי"ז אמרו (ברכות ל"ה ב') הרבה עשו כר' שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם. עוד אמרו (שם ל"ב ב') ארבעה צריכים חיזוק. ואחד מהם בטחון. כמאמר (תהלים כ"ז) קוה אל ד' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ד'. ומעתה אם הי' בטחונם חזק, על שלא יעלה על לבם לשאול מה נאכל בשנה השביעית הי' הקב"ה נותן המעולה שבברכות. אבל הבלתי מאמין אבל ישמח רק כאשר עיניו תראינה ברכת ד' אשר אתו. ומתעצב אם אינו רואה. אם ימתין ד' על שיתברך במעיו הלא בתוך כך ירבה דאגתו. כי לא אמון בו. לזאת יתן לו הקב"ה ברכה בשדה אשר עיניו תראינה ותחזינה. וזהו המשך המאמר ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו כו' וישבתם על הארץ לבטח. ולא יקשה בעיניכם מה תאכלו כו' כי תשיגו המעולה שבברכות. ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע. כל זה אם יהיה לבבכם שלם

שיעלה על לבנו. הלא מציאותם אינו מיכולתם. כ״א מיכולת הממציא הרחום העושה חסד וחותך חיים לכל חי. לכן אין לבטוח בנברא שהוא נברא ומחודש כמוהו. כ״א לשום בטחונו בהממציאו בטובו וחסדו. ולהתאמץ בעבודתו. למען ימצא חן בעיניו להטות אליו חסד. כמאמר (תהלים ל״ז) בטח בד׳ ועשה טוב. אבל גם כי הדברים פשוטים ועל נקלה יתעורר האדם עליהם מעצמו כי ביד האדם הוא להמשיך על עצמו חוט של חסד. למצוא חן בעיני ד׳. כמאמר (דניאל ה׳) ולאלהא די נשמתך בידיה וכל ארחתך

שיורי המדות

תפלה. לכן גם בבוא עליהם יסורים המועילים להדריכם בארחות יושר ישמחו גם בהם כמו בהטובות. וכשם שיברכו על הטובה כך יברכו על הרעה. כי כמו אשר הטובה מוצלחת להשלים הנפש כן היסורים מוצלחים יותר ויותר. (תהלים קי״ט) ממשפטיך לא סרתי. ר״ל מסבת משפטיך התחזקתי לבלתי סור מן המצוה. וזהו כי אתה הורתני. עם המשפטים האלה אתה מורה חטאים בדרך. וזהו טוב. לשמוע. אשים רק בד׳. לא שאני משמח עם הטובה רק עם כבודו ית׳ זה הוא על ראש שמחתי כמאמר (תהלים ע״ג) ואני קרבת אלקים לי טוב. ולכן תגל נפשי גם באלקי. כאמרו חסד ומשפט אשירה בזה. כי גם בטובה רק לך ד׳ אזמרה. לא בעבור ערבות הטובה. ר׳ תנחום אמר מהכא כוס ישועות אשא ובשם ד׳ אקרא. צרה ויגון אמצא ובשם ד׳ אקרא. הוא ע״ה ביאר לנו טעם אחר על חיוב הברכה על הרעה כמו על הטובה והוא ע״ד מאמר (דברים ל״ל) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב כו׳ ובחרת בחיים. ולמה לא אמר ובחרת בחיים ובטוב כמו שהתחיל המאמ׳ אבל יורה בזה דעת את האדם לאמר גם כי הטוב ראוי לאדם לחפוץ בו. כמאמר (תהלים ל״ד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. עכ״ז יש הבדל גדול בין חיים לטוב. כי החיים ראוי לאדם לפרוט לפני ד׳ ולבקש ולומר תן לי חיים. אבל הטוב גם כי ע״ד כלל ראוי לבקש עליו מאת הטוב. והמטיב ית׳. לאמר רבון העולמים זכרני לטובה. אבל לא שיפרוט לפני ד׳ ית׳ לבקש טובה מיוחדת. לאמר תן לי עושר או דבר מיוחד מקניני העוה״ז. יען כי אין האדם יודע במהות הטובה אם תהיה לטובתו. כמו שתראה הבדל עצום בתפלת שהע״ה בין העם הנבחר ובין עמי הארצות כי על העם הנבחר אמר (מלכים א׳ ח׳) כל תפלה כל תחנה כו׳ לכל עמך ישראל כו׳ ופרש כפיו אל הבית הזה. ואתה תשמע השמים מכון שבתך כו׳ ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם. וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא כו׳ ובא והתפלל אל הבית הזה אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. ההבדל בדבר השתנות לשון התפלה בב׳ סוגי הקוראי׳. כי שהע״ה בקש מאת ד׳ כי בבוא איש ישראל אל הבית הזה להתפלל על צרכיו. לא יענהו הקב״ה על תפלתו כמו שהוא קורא ומתפלל. כי אולי הוא שואל דבר שיזיק לו. לכן בקש ואמר כל תפלה וכל תחנה כו׳ אתה תשמע השמים ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו. לאמר לא שתענהו כמו שהוא אומר בפיו ובשפתיו. רק אתה תבחון את לבו כי אתה לבדך ידעת את לבב כל בני האדם. וכפי הבחנתך כן תתן לו. וכמו שאמרו ברז״ל (שמות רבה ל״א) על מאמר זה. אם יבוא אדם ויתפלל לפניך שתתן לו ממון ואתה יודע שהממון רע לו אל תתן לו. ואם ראית אדם נאה במעשיו תן לו. שנאמר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו. משא״כ באותו שיש עליו לחוש שלא יהרהר. דייק ואמר בו ושמעת ועשית ככל אשר יקרא עליך. ממש כמו שהוא קורא וכמו שהוא מתפלל. למען ידע כי שמך נקרא על הבית הזה. ואם תתן לו באופן אחר מי יגיד לו כי מידך היתה זאת לו. ויהיה מהרהר ומסתפק. כלל הדברים כי אין האדם יודע מה טוב לו כי הטובה אפשר לה להשתנות אם לפי הזמן ואם לפי המקום ישתנו הדברים מטוב לרע ומרע לטוב וזה דרכם של הצדיקים אשר בהגיע אליהם טובה ידאגו אולי הוא לרעתם. שיקבלו גמולם בעוה״ז או הזולת מהדרגות. כאמרם ז״ל (במס׳ דרך ארץ זוטא פ׳ ב׳) ואם הטיבו עמך אל תאמר בשביל מעשי ההגונים הטיבו לי. אלא בשביל מעשי שאינם הגונים הטיבו לי שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ולכן אמר ובחרת בחיים ולא אמר ובחרת בחיים ובטוב. כי הוא ית׳ יבחור לך הטוב לא אתה. וזהו שהביא כוס ישועות אשא ובשם ד׳ אקרא. ר״ל על הטובה צריך אני להתפלל מסבת העדר ידיעתי אם היא לטובתי. וכמו כן להיפך כאשר צרה ויגון אמצא ובשם

בעיני שפחה אל יד גבירתה. ותהיה יראתו על פנינו לבלתי נחטא ונגרע מהדברים המציאים והממשיכים קיומנו בעולם זה. ונהדף ממצבנו ח"ו. ושיהיה מוסכם בלבבנו שלא יבוא עזרתנו מבלעדי ד'. כי מי הוא בעל יכולת לקיומנו להמשיך מציאותנו. כי הוא אחד ואין שני. כי כמו אשר אנחנו נבראים מאין ועומדים וחיים וקיימים מגזירתו וחפצו ית' והשגחתו הנפלאה. ומבלעדי השגחתו אין מציאות אל כל נמצא. כן כל מי
שיעלה

שיורי המדות

החסד והמשפט שניהם ענין אחד. ואצל הקב"ה הוא חסד ואצל המקבל הוא דין ומשפט. לכן יתחייב לקבלו בשמחה. כי שמואל בר נחמני הוסיף ענין אחר אשר בעבורו ראוי לברך על הרעה ולקבלה בשמחה כמו הטובה. והביא מאמר בה' אהלל דבר באלקים אהלל דבר. משל אחד בא לבית אכסני' ושלש שמה בעד מאכל בשר שישלחו לו משם אל מקום פ'. ואח"כ שלחו לו ירק ולא בשר. הנה לא נעשה רצון הקונה הזה כל מאומה כי רצונו היה לאכול בשר. והם בשגותם את דבריו לא נעשתה כוונתו. אמנם אם אחד בא אל חנות גדולה ואמר אל הסוחר שיכין בעבורו בכל יום מין סחורה יקרה של משי. והוא יסבב בעיר למכור לאחדים להרויח פרנסתו. פעם בא אליו ונתן לו סחורה של צמר גפן והלך ומכר את זאת והרויח בזה כרצונו וחפצו. הנה גם כי הסוחר שינה בו עכ"ז אליו אין שום כ"ש בזה. אחר כי נתמלא כוונתו והרויח בזה כמו בזה. הנמשל החפץ בטוב העוה"ז למען יתעדן בעוה"ז. א"כ אם הקב"ה משפיע לו יסורין הנה הגיע לו נגע תחת עונג. ועצב תחת ריוח אשר רצה. לא כן הצדיקים כאשר יבקשו הם טובה אין כוונתם רק למען יגיעו על ידה לשלמות עבודתם לאור באור פני מלך חיים. א"כ גם אם הקב"ה ישלח עליהם יסורין והם עומדים בנסיון יגיעו ג"כ עי"ז לרב טוב הצפון ובין כך ובין כך נתמלא שאת מבוקשם. וזהו בה' אהלל דבר. על דבר הפעולה הנמשכת מהטובה. ובאלקים ג"כ אהלל דבר. על הפעולה הנמשכת מהדין. ופעולות שניהם הלא אחת היא ע"כ אהלתי בין כך ובין כך אהלל דבר. על הטובה שיגיעני מזה. הוא שאמר הנביא ע"ה (ישעי' ס"א) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלקי. גם מאמר המדרש (שמות רבה ג') והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו (מלכים א' כ') מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה זו התורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז רב ומאמר חמדה מתוך חמדה אין לו באור (עי' אהל יעקב פ' שמות) והנראה כי שהע"ה אמר כל ההבלים אשר חשב השלים ואמר (קהלת י"ב) סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. הנראה מדבריו כי בא להתנצל על מה שאמר הכל הבל היפך ממה שנאמר (בראשית א') וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. ובמדרש דורשן משבחן מי מגנן. לזה אמר כי כל חפצי העולם הם ככלי אומנות ביד האומן כי בהיותו בטל ממלאכתו כל כליו לריק. אבל אם יעסוק במלאכתו באמונה, כל הכלים נצרכים מאד וראויי' להמצא אצלו בכל עת. כן כל חפצי העוה"ז ראויי' לאהוב בעבור כי בהם נעבוד את ד' ית'. ואין לך דבר שלא יחבב לאדם כח ועוז לעבודת שמים. אשר ע"כ הצדיקים ממונם חביב עליהם מגופם. לא ח"ו מצד תאות הגוף למלאות תאותו. אוהבים את חפצי העוה"ז. כ"א בעבור כי עמהם ישלימו עבודת מלכם בקודש. ועל ידיהם יעשו נ"ר ליוצרם. לכן יפה המליצו ז"ל על התורה שהיא חמדה מתוך חמדה. היינו מה שהצדיקים חומדים חפצי העוה"ז אין עצמיות החמדה אל חפצי העוה"ז בעבור עצמותם. רק התורה היקרה היא החמדה האמיתית אצליהם. והיא תסבב אליהם לאהוב את העוה"ז. אבל לא יחמדו אותם בעבור עצמותם. כי המה הבל יחד. רק בעבור היותם עילות וסבות להשיג החמדה האמתית. וזהו חמדה מתוך (כל קוגי') חמדה. וזהו שהוכיחו ז"ל שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב. ר"ל מה שיבחרו בזהב ופז רב אין הזהב ופז רב הנחמדים. ואין חשיבותם בעבור יקר עצמותם. רק התורה והמצות המה הנחמדים מן שקידתם בהשגת הזהב ופז רב. ואולי זהו הרצון במאמר (דברים ו') ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך. כמו (משלי ג') בכל דרכיך דעהו. ר"ל בתוך חפצי לבבך ובתוך אהבתך אותם יהיה המרכז האמתי אהבת ד' ית' ובזולת זה לא יצלח שום עסק. והמופת ע"ז הוא מה שאמרנו. כי האוהב את העוה"ז בעבור ערבותו בעצמותו. אז אם יבואו עליו יסורין ימאס בו. כי הוא היפך רצונו. אבל הצדיקים עילת אהבתם את העוה"ז בעבור היותו סבה להצליחם דרך ישרה להגיע למחוז
חפצם

נסתרנו . ואבדה תורה מכהן ועצה מחכם . כי כלם סחרו אל ארץ לא ידעו . לבקש טרף לנפשם . ולא ידעו הבין כי אך טוב לבנים להשען על אביהם . וטוב לעבדים לחסות בצל אדוניהם . כמאמר (תהלים קכ"ג) כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ד' אלקינו עד שיחננו (ג) ונבאר עתה מה הם הסבות המפסידות הבטחון :

פרק שלשי

העילות המפסידות הבטחון א' כי זאת גזרה חכמתו ית' להיות הרקת שפעתו וברכתו ע"י ממוצעי. ע"י עולם המלאכי ומהם לעולם הגלגלים . כי מעצמם הם נעדרי היכולת רק הם מקבלים השפע מאת המשפיע העליון ב"ה ומריקים אותה אל עוה"ז ג"כ ע"י ממוצעים

שיורי המדות

מצטער מאד . אמר לו אביו בני מפני מה בהיותך אצל אמך כאשר היתה מסלקת הקערה מעל השלחן לא ראיתי אותך מצטער בשום פעם . השיב לו הלא אין זה בביתי . כי בביתי אמי היתה מביאה המאכל ואמי היתה מסלקת המאכל . והאמנתי אם היא מסלקת המאכל עתה הלא לפעם קלה תשיב ותתכנהו לפני אחר אשר תתקנהו מעט . לא כן כעת אנחנו בדרך בבית אחרים . היום אנחנו אצל זה ולמחר במקום אחר . ואם כעת יסלק המסלק את הקערה מלפני הלא הסילוק הוא עד עולם . הנמשל הצדיקים הקב"ה הנותן להם כחפצו . והקב"ה המסלק מהם . ובטוחים הצדיקים כי הקב"ה סילק מהם בעוה"ז כדי לתקנו לעוה"ב . לא כן הרשעים כי מהם אם לוקח הטוב . לא הקב"ה הוא הלוקח מהם . כי אם נותן רשות למשחית לקחת הטוב מהם . כמאמר וחטאתיכם מנעו הטוב מכם . ולכן סילוק טובתם הוא לעולם . לא כן אם ד' נתן . גם ודי בעצמו לקח . ודאי יחזור ויתן ביתר שאת ויתר עז . והדברים יקרים ונעימים :

(ג) ומה יקרו בזה דבריהם ז"ל (סוטה ה' א') אשכון את דכא רב הונא ורב חסדא חד אמר אני את דכא וחד אמר אתי דכא . גם שניהם כוונתם לתת טעם על אהבתו ית' את איש דכא . א' כי כן מדת העושה חסד לתת לעני יותר מאל עשיר . כאמרם ז"ל אין הצדקה משתלמת אלא לפי החסד שבה . וכמאמר (פסחים קי"ח) אע"פ שאני דלה מן המצות לי נאה להושיע . שנאמר דלותי ולי יהושיע . ב' בעבור כי דכאי רוח צמודים ודבוקים תמיד בו ית' . ואין להם בטחון אשר כ"א אליו ית' . ואין שום עסק מבדיל אותם מן הקב"ה . וזהו חד אמר אני את דכא . הוא הטעם הראשון . לאמר כי ראוי אלי לחונן עניי עמי וחד אמר אתי דכא . כלומר בעבור כי הוא דבק בי . ואינו נעתק מדבקותי . ומה מאד ימתק לנו בזה מאמר המשורר ע"ה (תהלים קמ"ח) הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו . וראוי לבאר ההבדל בין מאמר זה ובין מאמר (דברים ד') כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו . אשר רבותינו ז"ל המליצו ע"ז (דברים רבה ב') בו"ד אם יש לו קרוב עני הוא עושה עצמו עיקר ואותו טפל . מה הוא אומר פלוני נתקרב לי אבל הקב"ה עושה ישראל עיקר אשר לו גוי קרוב אין כתיב כאן אלא אשר לו אלקים קרובים אליו . וראוי א"כ להבין התחלפות הלשונות מתי אנחנו נקראים בני ישראל עם קרובו . ומתי נאמר עלינו אלקים קרובים אליו . והנראה כי רבותינו ז"ל אמרו (שמות רבה ל"ג) אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה . משל למלך שהיתה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה . ביקש לילך לו לארצו וליטול את אשתו . אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא לפרוש ממנה איני יכול . לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך . אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי . שאדור אצלכם . שאיני יכול להניח את בתי . כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול . לומר לכם אל תטלוה איני יכול . אלא בכל מקום . שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו . הה"ד ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם . והפליאה נשגבה א"כ מתחלה למה ,נתן אותה ליד אחר א"כ כי אינו יכול לפרוש ממנה . אבל דע כי האדם מתחלת בריאתו היה קרוב אל ד' . וכאשר חטא גרשו מגן עדן ורחקו . כי נתמלא זוהמת הנחש . ועליו נאמר (איוב מ"א) אחד באחד יגשו ובתנאי ורוח לא יבוא ביניהם . אכן האדם אשר חטא שכבר היה רוח אחרת עמו . רוח

זוהמת

ארחתך לי' לא הדרת. עכ"ז עצת היצר גברה על האדם להחשיך אור תבונתו להאטים את לבו ע"י כמה סבות כוזביות אשר הם כנטועים מגודלים מנעורינו. טרם נפקח עינינו להביט על מעשי ד' הנוראים והגדולים. לשום כל בטחוננו על סבות. לבטוח על שקר. להצוב בארות נשברות אשר לא יכילו המים. היא המטרדת את נשמתנו מזכור את בוראנו. והיא המפרעת אותנו מעבוד את אלקים קדושים. ומביאה אותנו לכמה רעות עברה וזעם וצרה. לעבור על רצון בוראנו יוצרנו. ושמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו

שיורי המדות

ובהם ד' אקרא גם בהגיע לי צרה אתפלל שיהי' לי לטובה. ואע"כ אין הבדל ביניהם. כי אם אני לא אדע נפשי איזה יכשר או זה כו'. הוא שאמרו רז"ל (במדרש איכה ג') קרוב ד' לכל קוראיו יכול לכל. ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת. דע כי כמו אשר הגדול נבדל מן הקטן בב' דברים. והם הכעסני והתאוני. כי משפט התינוק לכעוס על דבר הבל. ועל קש ותבן מה שאינו ראוי להעלותו על הלב. וכן תשמחהו בדבר הבל לא כן הגדול לא יתענג כי אם על הראוי. וכן לא ישמח כ"א במה שראוי לשמוח בו. וכל אשר יגדל האדם בחכמתו ודעתו ואמתתו יתמעטו חפצי לבבו בעוה"ז. עד כי להע"ה לרוב דבקותו בד' ומגודל עיונו ודעתו ביטל כל החפצים והסירם מלבו. כאמרו (תהלים כ"ז) ד' אורי וישעי ממי אירא ד' מעוז חיי ממי אפחד. ולא נשאר לפי חכמתו כ"א דבר אחד אשר אותו ראוי לחפוץ ולהשתוקק אליו. ובו ראוי לשמוח אחרי השגתו אותו. והוא מ"ש אחת שאלתי מאת ד' אותה אבקש שבתי בבית ד' כל ימי חיי כו' ראה כי לא נשאר לו מכל חפצי העוה"ז מאומה רק זאת לבד. החפץ והתשוקה לתורה ועבודה. ובלעדי החפץ המעולה הזה הכל הבל. וזה שאמרו קרוב ד' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת. ר"ל אם יבקש דבר שבאמת ראוי לבקש אותו ולחפוץ בו. לא כן כל חפצי העוה"ז האדם חושק אליהם מסבת סכלותו. ולכן אם יבקש עליהם מאת ד' לא יענהו אחד מאלף וזהו מאמר (תהלים ק"ו) הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו. ועם דרכנו נוכל לתת טעם הגון על מה שתקנו הברכות לברך ע"ד כלל. ולא לייחד הטובה אל המברך. כמו המוציא לחם מן הארץ. בורא פרי העץ. הלא יותר ראוי היה לברך שנתת לי לחם להשביע נפשי. ונתת לי מלבושים לכסות את בשרי. כי ברכה מבוררת הטובה יותר מברכה כלליית כנודע מרז"ל. אבל דע כי טעם מה שתקנו התפלה בצבור דוקא. אשר בהשקפה ראשונה יראה יותר נכון להתבודד בתפלתו. כמאמרם ז"ל על מאמר (מלכים ב' כ') ויסב חזקי' פניו אל הקיר. ובגמרא (ברכות י"ד) מאי קיר מקירות לבו לא שחז"ל הוציאו הכתוב מפשוטו. אבל שאלו ואמרו מאי קיר. כלומר מה ענין מסיבות בקיר אשר הסיב חזקיה את פניו אלי'. ע"ז אמרו כדי שתהי' דעתו מכוונת להתפלל מקירות לבו וזאת יקל על האדם בהיותו מתבודד בתפלתו. וזאת שאל הכוזרי מאת החבר (בי"ח משלשי) והשיב לו כי הקב"ה נדיבות יעץ שלא להעלות לפניו קל מהרה תפלת יחיד. כי הטובות והברכות אם אמנם הם מועילים הרבה לכלל העולם. אולם הלא לפעמים יזדמנו כמה יחידים שלא יאות להם הטוב הזה והברכה להם לקללה. כמו עוברי דרך מואסי בירידת גשמים. מוכרי תבואה לא ישמחו בברכה וזול. הרופא מצפה להיות לו חולים הרבה. ואם יפנה המקום, להתפלת היחיד אולי יתקלקל הכלל מברכתו. לכן בחר המקום יותר בתפלת רבים. רבים ישאלו על טובת הכלל. משא"כ הטובות אשר היחיד מבקש בעד עצמו כבר אמרנו כי אין המבקש בטוח על עצמו. אינו יודע מה טוב לו ומה רע לו וכל הדברים יוכלו להתהפך מטעם לטעם. ויש עושר שמור לבעליו לרעתו. ועכ"כ יפה אמרו ז"ל הפסד שעושים עם המתים הוא הפסד של אמת. כי ההפסד הזה לא יתהפך עוד. אבל ההפסד אשר אצל החיים איך יברך אדם על סעודתו שנתת לי לחם לאכול ובגד ללבוש אולי יקלה ע"י אכילתו זאת, או פן יתקנאו בו ע"י המלבוש ויהרגוהו. כמאמר המדרש (ב"ר יו"ד) זכה נבא לו לא זכה נבא עליו. לכן יפה תקנו לברך ע"ד כלל המוציא לחם. בורא פרי העץ מלביש ערומים. כי אצל הכלל ודאי היא טובה גדולה וברכה כלליית. וזהו הודו לד' כי טוב כי לעולם (ר"ל אל כלל העולם ודאי הוא טוב בלא מיחוש רע. וזהו כי לעולם) חסדו. ורבנן אמרי מהכא ד' נתן וד' לקח. משל לאב ובנו נסעו בדרך. ויהי כאשר ישבו לאכול אצל בעה"ב אחד היה הנער עלז ושמח מאד כאשר ראה מביאים הקערה על השלחן עם מטעמים. וכשהיו מסלקים הקערה מן השלחן היה מצטער

עד אשר השכו עינינו ושכחנו שם אלקינו רוענו זוננו. המסבב הסבות. כי הוא עילת כל העילות וסבת כל הסבות וכל מבטנו אל מה אשר לנגד עינינו. ומתגלגל בין ידינו. ועוסקים בו בתמידות. יחשוב האדם כי העסק הזה הוא אשר העלה ואשר הביא הברכה לרגליו. ובראותו כי יעשיר איש כי ירבה כבוד ביתו. תהיה תשוקתו חזקה לבחור ג״כ בסבה זאת אשר ממנה נתעשר. ולא יביט אל צור ישעו. אל המנהיג עולמו בחסדו כמשפט

שיורי המדות

כו׳ לאהבה את ד׳ אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך. כי אז תבין כי אך זה הוא מקור החיים. מקור הטוב וסבת ההצלחה. [ועי׳ קול יעקב רי״ מגילת שיר השירים שם נתבאר באופן מספיק מאמר הסמוך ואתה תשוב ושמעת בקול ד׳ כו׳ להבינינו כי א״כ אחרי הגיענו למדריגה כזאת להשיג סוד כל מצוה ופעולתה וסגולתה שעיקרה היא לטובתנו ולקיותנו. א״כ במה נעבוד את ד׳ יתי׳. הלא האדם ירוץ אל המצוה כמרוצת אדם אל בית המשתה. ובמה יזכה עבד אל אדוניו. ע״ז סיים הכתוב ואמר ואתה תשוב ושמעת בקול ד׳ כו׳. כלומר גם אחר אשר תבוא אל ההשגה הגדולה הזאת לא תהי׳ השתדלותך בתורה ובמצות למען הפקת טובתך בלתי לשמוע בקול ד׳. והיא מדריגה נפלאה מאד נעלה]— ודע כי לעת כזאת גם כי אנחנו בקטנה מתהלכי׳. עכ״פ אם נשים לבבנו כי המצוה העליון יתי׳ אשר ציוה אותנו לשמור מצותיו הוא המשפיע אלינו החיים והברכה השלום וההצלחה בכל משלח ידינו. ודאי היינו מחייבים עצמנו לירוא מפניו ולשמור משמרתו למען לא יחרה אפו בנו וימנע מאתנו גשם יורה ומלקוש. ואז גם כי היינו עוסקים בהשגת הטרף. הלא העסק הי׳ מביא אותנו אל היראה מכבוד גאונו. שלא ישלח מארה במעשה ידינו. ולאהוב אותו ולדבקו כאשר ירבה אלינו שפעתו והצלחתו. לא כן הבוטחים בהסבות עצמם. מבלעדי מסבב. יהי׳ העסק עילה גדולה להקשיח לבבם מזכור את בוראם. והדמיון בזה לאחד שנשא אשה והי׳ לו בן מאשתו הראשונה. ולה הי׳ בת מאישה הראשון. והי׳ ביניהם תמיד מחלוקת. כי היו חשודים זה אצל זה אתה תגנוב בעבור בנך או בעבור בתך. אמנם אם התקשרו בין עצמם ובנו נשא את בת אשתו. הנה מאז הם לבשר אחד ואין שטן ואין פגע לקלקל אהבתם. ועוד בהיפך כזכור ביניהם תתחזק האהבה ביניהם. כן בדבר הזה. אם הי׳ אמונתנו אמונת אומן להאמין בו יתי׳ אמונה שלמה כי הוא המנהיג עולמו בחסדו. היה כל עסק מעסקינו בעוה״ז ובתענוגיו ודרכיו מחזיקים היראה והאהבה בינינו לבין אבינו שבשמים. כמו שהעיר אותנו ע״ז המקיף ע״ה בחכמתו העמוקה ואמר (תהלים ל״ז) גול על ד׳ דרכך ובטח עליו והוא יעשה והוציא כאור צדקך כו׳. כלומר בטח בד׳ והזהר מלהיות עיני כבודו שלא יסגיר דלתי שפעתך והצלחתך. ונשוב לדרכינו לבאר התחלפות האנשים לג׳ פנים. יש העוסק בסבת הטרף בכל כחו. ובטחונו בה חזק על מאד. ומן ד׳ יסור לבו. כי הבוטח בלי׳ באמת ומאמין אמונה שלמה אשר הוא לבדו המחיה חיים בטובו וזן אותם בחסדו. על כי זר בעיניו לעסוק בשום סבה. כמאמר רשב״י (ברכות ל״ה ב׳) אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה כו׳. השלישי הוא הממוצע בין שניהם. כדעת ר׳ ישמעאל שאמר ואספת דגנך הנהג בהם מנהג דרך ארץ. והבאור בזה כי ראוי לאדם לעסוק בסבה. אבל לבו יהיה שלם עם ד׳ להאמין כי הוא סבת כל הסבות וממנו תבוא תשועתו. לא חלילה שיהיה בטחונו בהסבה ולאמר כחי ועוצם ידי כו׳. כ״א שזה הוא ענין ממוצע לגלגל ע״י המשכת שפעתו. ויהיה טעמו במה שהוא עוסק בסבה בכל החקים והגזירות אשר חקק הבורא יתי׳. כן גזר גם זאת שיעסוק אדם בסבה. וזהו הנהג בהם מנהג דרך ארץ. ותהיה ממתק חק זה לכל שארי החקים. הוא הדרך הישר שנאמר עליו (הושע י״ד) צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כי גם שניהם עוסקים בסבה. הטובים לבם לשמים. והרעים לבם אל הסבה. ואם תאמר מי רואני ומי יודעני מה כוונתי. כי הוא דבר המסור אל הלב. דע כי גם האדם הרואה לעיניי יש לפניו דרך ונתיב להכיר האמת מן השקר. למשל שני אנשים עומדו בשוק שמחים וטובי לב ויהי כעמדם בא המבשר אליהם לאמר כי עלה בגורלם יסד כך וכך אלפים דינרי זהב. אם תראה את אחד שהוא השיג שמחה גדולה. ובפני השני לא תראה שום השתנות כבר יעלה בידך מופת נאמן על בחי׳ כל אחד ודעתו ואמונתו. כי הב׳ הוא מאמין בד׳ ושמח בהשגחתו כמאמר ישמח ישראל בעושיו. ע״כ גם כי אמרו לו כי נפל בגורלו כך וכך אלפים לא עשו אצלו רושם. כי הקב״ה אין מעצור לו לתת שפעתו והייתו ברב או במעט. משא״כ הא׳ כל שמחתו

ממוצעים.והם אמצעים נשמיים. כמו השור לעול והחמור למשא או ע"י ב"א מה שמקבל האחד מחברו. אם דרך מו"מ ואם דרך מתנה וגמ"ח. ואין לנו עסק בנסתרות לדעת מה זה ועל מה זה. רק אלקים הבין דרכ'. וזאת היא עילה גחולה להדאיב את נפשנו ולכלות עינינו לשום כל בטחוננו על הסבות. אחר אשר הכתוב התיר זאת במאמר מלא ואספת דגנך ובגמרא (ברכות ל"ה ב') הנהג בהם מנהג דרך ארץ. ויש לאדם לחזור אחר סבה אשר תהיה ממוצעת להביא אלינו הברכה והטוב מאת המשפיע העליון ב"ה (א) ואנחנו עוסקים בסבה מנעורינו עד כי גם שיבה זרקה בנו לא תרף ידינו מאחוז בסבבי הסבות עד

שיורי המדות

וזהמת הנחש. אז נאמר עליו (משלי ט"ז) ונרגן מפריד אלוף. והפירוד הזה היה עד מעמד הר סיני אשר אז אמרו חכמינו ז"ל ישראל שעמדו על סיני פסקה זוהמתן. והיו במעלתם ובדביקתם קרובים אל ד' עד כי המובחר אשר בהם עלה השמים ועל מדריגה נפלאה זאת נתנה התורה לישראל שהיו ראוים וקרובים אל ד'. כמאמר (תהלים פ"ב) אני אמרתי אלקים אתם ובני עליון כלכם. אמנם אחר אשר חטאו בעגל נתרחקו וחזרו לזוהמתן, ועל זאת אמרו חז"ל המשל הנז' לפרוש ממנה אינו יכול. ולומר לכם אל תשובו ג"כ אינו יכול. לכן הפליג הקב"ה חסדו להתקרב אלינו ע"י המשכן: ועל זה נאמר כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו. אבל אנחנו רחוקים מאד מלעלות אליו ית'. והאף אמנם כי היא תפארת ישראל וגאונם כמאמר כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו. ע"ז יותר היה נאה ויותר ערב לנו אם זכינו להיות קרובים אליו. כמאמר (תהלים ס"ה) אשרי תבחר ותקרב כו'. משל לאחד שהיה גדול בשער המלך. לימים נחלה ונפל למשכב. והיה המלך הולך לבקרו. אמר לו אחד מן הפרתמים אשריך שזכית לכך. שהמלך ילך לביתך. אמר לו שוטה שבעולם אלו זכיתי היה יותר טוב לי אם הייתי בריא והלכתי ברגלי אל המלך מאשר שאני מוטל על ערש דוי והמלך מבקר אותי. וזהו הודו על ארץ ושמים. בכל המקומו'. אבל וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו. שיושיענו להגיע למדריגה שנתקרב אליו ית'. כמו שהיה קודם החטא:

(א) ומה נכבד בזה מאמר (איוב ל"א) אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי. גם מאמר (ישעיה ל"א) הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד כו', דע כי בני אדם מתחלקים לג' סוגים. יש בטוח על הונו ורוב עשרו או בוטח בנדיבים ושם בשר זרועו. ויש וישען רק על הסבה. ומן ד' יסיר לבו ולא זאת לבד לו שאינו מאמין בעילת כל העילות כמו אשר אמרו אבותינו בשבט זה מאז היתה לגוי. (כמאמר ירמי' ב') זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר כו' אבל אף גם זאת אשר הטעה בטחונו הוא מסך מבדיל בינו ובין קונו ומפסיקו עבודתו ויראתו. וכמו שיתבאר. הנה רבותינו ז"ל אמרו (דברי רבה ג') למלך שנשא מטרונה והכניסה לו שני אריסין. אף המלך זקף לה כנגדה ג"כ שני אריסין איבדה המטרונה את שלה. אף המלך נטל את שלו. אחר ימים מצאה את שלה אף המלך הביא את שלו אמר המלך אלו ואלו יעשו עטרה ויתנו בראשה של מטרונה. כך אברהם נתן לבניו שני אריסין. שנאמר למען אשר יצוה את בניו כו' לעשות צדקה ומשפט, אף הקב"ה זקף להם כנגדם שני אריסין חסד ורחמים כו'. לעתיד אומ' הקב"ה אלו ואלו יעשו עטרה ויתנו בראשה של ישראל שנ' וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפ' בחסד וברחמי' כו' באור זה ימה אשר אנחנו עברנו בדברי לקיי' התורה בכללה. ע"ז יסוד מאמ' צדק ומשפט. והמשפט ע"ד כלל נקר' חסד ורחמי' ובימים האלה מקוצר השגתנו נדמה לנו אשר החסד והרחמי' אינם תלויי' בצדק ומשפט. ולכן אלות רוחב לבבנו רק החסד אל החסד ולצדקה ולאהב את הרחמים להשיג הטוב המושג בעוה"ז. ועל אלה חשכו עינינו מלצדקה ומלמשפט אשר הצדק והמשפט. ולעתיד אז תפקחנה עיני עורים ויבינו לראות באור האמת אשר הצדק והמשפט הוא מקור ומעיין החסד והרחמים. כמו החכמים והזכירה והקבלה מודבקות אחת אל אחת ולא יבדל זה ולא זה. כן הצדק והמשפט פריו חסד ורחמים. ואז האדם יאהב את הבורא בשביל מידותיו. כמו בבעל תאוה אשר בשביל התאוה יאהב את כל מביאיה ושבותיה הקרובים והרחוקים. וזהו וארשתיך לי לעולם בעבור כי וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. כי אשכילך ואורך כי הם אחד. ואז תחקור ותחפש ותבחור בצדק ובמשפט כמו לחסד ולרחמים. וכמאמר [דברים ל"ד] ומל ד' אלקיך את לבבך

וכי

האדם וחוקים ממנו. כמו השמים הנותנים משם יורה ומלקוש והארץ תתן שמנה, הבקר חורשות וכדומה מהדברים המוכרחים אל שפעת החיים. ע"כ עיקר ושלמות העבודה היא מן האדם. כי מבלעדי מלאכתו ועבודתו הארץ תשאה שממה. אם החורש לא יחרוש לא יפתח ולא ישדד אדמתו. אדמתו תשם. ועץ השדה לא יתן פריו. כמאמר (בראשית ב') וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ כו' כי לא המטיר כו' ואדם אין לעבוד את האדמה. ואם היה הבטחון נטוע בנפש בטבע. היה האדם קץ בעבודתו את

העולם

שיורי המדות

כגון אנא שלמדתי כל התורה מהו ללמוד כו'. ת"ל כתיב והגית בו יומם ולילה ילמדנו בשעה שאינו לא יום ולא לילה. אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי אם קרא אדם ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש כו'. ודבר זה אסור לאמרו בפני ע"ה [וזהו טעם אמרם ז"ל (סוטה כ"ב א') איזהו ע"ה זה שביטל ק"ש של שחרית ושל ערבית. כי אינו יודע ממו"מ זה שיוכל להנצל בנקל מאד] ומעתה לר' שמעון בן יוחאי אם ת"ח פורש מן התורה הוא מעות יוכל לתקון. בקריאת שמע. ע"כ אמר זה שביטל ק"ש של שחרית ושל ערבית זהו מעות לא יוכל לתקון. וכן אם ביטל תפלה של שחרית ושל ערבית. כי תפלות נגד תמידים תקנו. וחייבים להקריב קרבן די במועדו. והשני סובר כר' ישמעאל שצריכים ללמוד יום ולילה. ואינו יוצא בק"ש. ע"כ אמר זה ת"ח הפורש מן התורה. ואין די לו בתיקון ק"ש. אמנם אחר כל הדברים הלא ר' ישמעאל ורשב"י שהרו עלינו עד מאד. כי במאמר הנז' תמצא בהיפך וז"ל הגמרא (ברכות ל"ה ב') לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן תלמוד לומר ואספת דגנך הנהג בהם מנהג דרך ארץ. דברי ר' ישמעאל. ורשב"י פליג שלא יעסוק כלל בדרך ארץ אפשר אדם חורש בשעת חרישה כו' תורתו מתי נעשית. והנה על כרחי' דרשב"י צריך לומר דבמנחות אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק. דר' יוחנן הי' רגיל לומר הלכה גם משמו. כמאמר (יומא פרק ב') אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק אין מעמידים פרנס על הצבור אא"כ כו'. אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כו' (בבא מציעא כ"ב ב') א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק מנין לאבידה ששטפה נהר כו'. ובמדרש (ב"ר כ"ח) אר"י משום ר' שמעון בן יהוצדק אף לוז של שדרה כו'. וכדומה הרבה. ואם שנדפס בגמרא ר' שמעון בן יוחאי. קרוב לומר כי הוא טעות המדפיס. שהי' כתוב ר"ש סתם רשב"י והי' לו טעות שזה ר' שמעון בן יוחאי. אבל ר' ישמעאל אר' ישמעאל קשיא. וקרוב לומר כי ר' ישמעאל פירש לא ימוש ספר התורה היינו לעסוק גם בדרך ארץ אבל בעת העסק יהי' כוונתו למען יוכל ללמוד אח"כ. כי אם אין דרך ארץ אין תורה. ובזה נחשב כאלו עסק בתורה יומם ולילה. משל אחד בא מן הדרך ואמר עשרה ימים הלכתי הדרך הזה. אין כוונתו אשר כל העשרה ימים הלך. כי ודאי שכב ג"כ. ואכל ושתה ג"כ כל יום. אבל כוונתו כי עשרה ימים עסק רק בעסקי הדרך. כי גם אכילתו ושנתו ומנוחתו לסוסיו ולרכבו הכל הי' למען יוכל אח"כ לנסוע. וזהו הנהג בהם מנהג דרך ארץ. מלת בהם נראה מיותר. אבל הרצון לומר כי גם בעת עסקו בד"א יעסוק בהם בד"ת. ובזה יתבאר מאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. וכי תאמר איך אפשר בלי הפסק אכילה ושתי' ומו"מ. ע"כ אמר והגית בו. ר"ל אבל כל רעיוני לבבך יהיו רק בו יומם ולילה וכל עסקיך יהיו רק בעבור התורה. אבל בן דמא רצה ללמוד חכמת כו' לא להכרת ד"א כי הי' עשיר גדול כידוע. רק להיות בקי גם בזה. ע"כ אסר עליו ר' ישמעאל (וראיתי להגאון בעל מעון הברכות ז"ל שכתב הנהג בהם מנהג דרך ארץ היינו שיתעוקק לד"ת כמו לדרך ארץ על אשר בעת שיפנה א"ע לדרך ארץ יהי' רק מצד ההכרח. וא"ש מאד לפי זה שלא יהי' כסותר א"ע) והבן:

אמר הכותב עוד מדבר בזה הענין אמרתי לא אחדול את מתקי אשר מצאתי בכתבי קודש של רבינו הגאון החסיד מוה' אליהו מווילנא זי"ע. ונעתיק תחלה לשון הגמרא. וז"ל רשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה כו' זורע בשעת הרוח תורה מה תהא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים. שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן. שנאמר ואספת דגנך. ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן. שנא' ועבדת את אויבך. עי' תוספת

בד"ה

במשפט חלושי הראות שלא לראות רק את הסמוך וקרוב לעיניו. הנה הסבות עם היותם שלוחי ההשגחה הם כמחיצה של ברזל ומסך מבדיל בין עינינו אל ד' אלקינו:

פרק רביעי

הסבה השנית להעדר הבטחון. יען כי אין הבטחון טבעיי במטעי הנפש. אבל האדם בבחירתו הטובה יוכל לנטוע אותו על תלמי לבבו. והיה כן מחכמתו ית' להמציא אדם בעולם ושלא יהיה מוטבע על הבטחון. כי חפצו ית' היה על גמר השפע לגמור אותה ולהשלימה ע"י בני אדם העושים בפועל ידיהם. כי הוא סוף מעשה השפע. גם אשר כלי המעשה והאמצעי' אל השפע מרובים ועודפים הרבה על מעשה האדם

שיורי המדות

רק עם הונו והצלחתו. ועי"כ בהכרח כל שתתוסף הצלחתו, תתוסף שמחתו. זה שהעיד איוב על עצמו ואמר אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי, והמופת. אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי ר"ל כאשר לפעמים נתרבה חילי ועשרי האם לאו די שאשמח על הצלחה הזאת. וא"כ זה הוא עד נאמן כי מעולם לא היה בטחוני על הכסף וההון. זה אשר הוכיחם הנביא ע"ה הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו. כלומר שמה שאו בטחונם רק בהסבות. ואמר. ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד. וכל יותר שיתרבו הסבות יגדל בטחונם יותר. א"כ מזה יבחן שכל בטחונם רק בהסבות. וזהו מאמר (משלי כ"ח) איש אמונות רב ברכות ואץ להעשיר לא ינקה. כי אשר שהוא אץ להעשיר להרבות הסבות ולהגדילם בע"כ שכל בטחונו רק עליהם. ואמונתו רק בהם. הוא שאמרו חז"ל (שבת ל"א א') שואלין לאדם נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה. אשר מהראוי היה להקדים שאלה זאת אם קבעת עתים לתורה עי' תוס' (סנהדרין ז' א') על מאמר אין תחלת דינו של אדם רק על דברי תורה. הקשו והא דאמרינן שואלין לו תחלה נשאת ונתת באמונה ואח"כ קבעת עתים לתורה. אבל לדרכנו יתכן מאד. כי מתחלה אם ישאלוהו על עסק התורה ישיב אמרים שלא נשאר לו שעה קלה מעסק מו"מ, אם שהיה מוכרח לעסוק בסבה להביא פרנסתו. ועל הסבה אין להאשימו כי כן גזרה חכמתו ית' שיעסוק האדם בשבי' הטרף, לכן מקדימי' ושואלי' אותו נשאת ונתת באמונה. אם היית מאמין בעילת כל העילו' וסבת כל הסבו'. כי הוא יצוה עליך את הברכ' ואז שואלי' אותו קבעת עתים לתור' כי אם היה משאו ומתנו באמונה בכל האמין כי אין מעצור לד' להושיע ברב או במעט. והיה לו זמן לעסוק בתורה. כמאמר אבות הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. א"כ יפה אמרו אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה. ולא אמרו תחלת דינו של אדם על ד"ת. כי לא כן הוא. כי תחלה שואלים אותו נשאת ונתת באמונה. לכן אמרו ע"ד דיוק אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה. כי מה ששואלים אותו תחלה ענין אחר עכ"ז הכוונה היא על שאלת עסק התורה. ומעתה אין המאמרים סותרים זא"ז. וסרה תמיהת התוס':

עתה נעתיק מאמר הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם. דע כי שלמות הצדיק במעשה ובמחשבה והדעה הטהורה אשר בנפש. ואם לעיני בשר נראית המעשה ביותר. אבל ד' רואה ללבב רואה הדעה הטהורה ביותר. כמו אחד נותן צדקה גדולה אל עני. הנה לעינינו מופלגת המעשה. אבל אצל הקב"ה מופלגת ונראית הרחמנות והנדיבות. ומעתה הנה המעשה הנעשית ע"י העושה הראשון היא עד נאמן על שלמות נפשו כפרי הגולים המעידים על השורש. כי מעשהו פרי זכות נפשו. אבל השני העושה כמעשה הראשון בראותו שהצליח במעשיו הוא מתקנא בו ומכריח את נפשו לעשות ג"כ כמו שעשה הראשון. הנה הוא בעינינו כאחד רואה את חבירו מתפאר בשלחן וכסא של עץ יקר הבלתי מצוי במדינות האלה אשר מענם תולדתו הוא נאה מאד. הלך הוא ולקח מן הצבעים הדומים למראה השלחן הנכבד הזה וצבע את שלחנו וכל כליו על שהיו כמראה השלחנות אשר ראה אצל חבירו. אבל כל רואיהם הכירום כי אין זה בתולדה וכל רואיו ילעיגו עליו. הנמשל. רשב"י הי' עושה זאת מענם תולדות אמונתו ודבקותו בו ית' ויהי' לשם ולתפארת. לא כן העושה ע"ד דמיון כרשב"י להתדמות אליו. לכן לא עלתה בידם. עודי מדבר בענין זה נזכרתי מדברי פי חכם וצדיק הרב מוה' אלקנה נ"ע ככר מו"ר המחבר זצוק"ל בבאור מאמר (ברכות כ"ו א') מעות לא יוכל לתקון זה שביטל ק"ש של שחרית כי הו תפלה של שחרית ושל ערבית. וקל אמר זה ת"ח הפורש מן התורה. הקרוב לומר בטעם פלוגתתם כי פליגי בפלוגתת הנהו תנאי (מנחות נ"ט ב') שאל בן דמא את ר' ישמעאל

כגון

מציאות הדבר והשגתו עוד יותר יגדל חנו בעיני האדם. אבל עכ"ז השאיר ית' אותו בבחירתו. יבחור לו לעצמו במה יעמול תחת השמש. כמאמר רבותינו ז"ל זכה לעמלה של תורה כו'. וגם כי לולא המשתגעים היה העולם חרב. אבל למה תהיה אתה האיש המשוגע. יש ויש לפניך תורה ארוכה מארץ מדה היקרה מפנינים. לא תסולה בכתם אופיר. באהבתה תשתעשע בהעולם ונושע:

פרק חמשי

עתה נבאר ציורי העדר הבטחון ואיכותם ולכמה חלקים הם מתחלקים. ונסמוך ג"כ אל כל חלוקה ההפסדים הנמשכים ממנה. הא' הוא גרוע ושפל מאד. הוא סוג אנשים חלושי הראות. האינם מביטים כי אם הסמוך לעינים. היינו הסבה העומדת נגד פניהם. אלי' ישאו את נפשם. אלי' ישגיחו אליה יתבוננו ויחרדו לשקוד אחר הסבה המביאה רעבון ביתם. ולא שעו אל קדוש ישראל הגבוה מעל גבוה ממעל לכל הסבות והוא המניע והמסבב המנהיג ומטריף לכל חי לחם חקו. לכל בריה ובריה די מחסורה. והם לא שמו לבם לזה. כי יחשבו להם את הסבה למנהיג. אשר עליהם נאמר (ישעי' א') ישראל לא ידע עמי לא התבונן. ורעתם רבה וחטאתם כבדה מאד עד כי כמעט רוב התוכחות נאמר עליהם. וההפסדים הנמשכים מהחלוקה הזאת הם שלשה. א' כי אם הי' בטחונם ואמונתם בד' ית' המסבב הסבות. לא היו נעדרי' מאהבת השם. והיו משתדלים בעבודתו. גם כי היתה עבודה ע"מ לקבל פרס. אבל עכ"פ את ד' היו יראים ואת עבודתו היו עובדים. כי האהבה אשר יטו עתה אל הסבה. היו מעלים בקודש לאהוב את הסבה הראשונה. המסבב הכללי והפרטי ית'. ולא הי' בין המעולים והפחותים כ"א אהבת ד' ועבודתו שלא ע"מ לקבל פרס. כי גם הפחות הי' עובד עבודת ד' באהבה טבעית למען חיות נפשו הנאהבת לו. כי מבלעדי ד' ית' לא ימצא עזר ותרופה משום דבר. אבל בשום האדם פניו אל הסבה. ועוזב את המסבב. הוא ממשיך אהבתו הראוי' אל הבורא ית'. הוא מורידה לארץ. השח השפיל עד עפר. אוהב את הסבה ומשתעשע בה. ישמח במציאותה. יתאבל בהעדרה. ורודף אחריה בכל עוז. וכל עבודתו וכל יגיעו רק אל הסבה להמציאה לחזקה לשמרה לגדור בעדה שלא תלך ממנו לאחרים. ואם היה לבבו שלם לבטוח על המסבב הסבות היה לבבו מלא יראה וידיו תביאינה מע"ט והיה עובד ד' בהשתדלות לכל הפחות ע"מ לקבל פרס. — ב' כי זה מביא אותו ג"כ לכמה עבירות גדולות. לגנוב ולגזול. להיות בכיסו אבן ואבן ומאזני מרמה. גם יהי' בעוכריו להטריד אותו כל ימיו בהבל. מדאגתו ואהבתו את הסבה יטה שכמו כשור לעול כחמור למשא. ואינו מוצא עת לנפשו לעשות חשבון הנפש מה יתרון לו בכל עמלו שיעמול לרוח. ג' כי הבלתי בוטח בד' כ"א בסבה או באדם. גם הקב"ה מסיר השגחתו מעליו. והוא נמסר אל הסבות ומקריהם. וכבר ספרו ז"ל (ברכות ס') יהודא בר נתן הוה שקיל ואזיל בתרי' דרב המנונא חזיי' דקא מיתנח. א"ל יסורים קא בעי האי גברא לאתויי אנפשי' דכתיב (ירמיה מ') אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם. ובכל מקום שנאמר אל תירא ואל תחת הוא לעילת זה. כי המאמין בסבה מה שתהיה ומתיירא ממנה גם אם הוא מתיירא ממלחמה. הפחד ההוא הוא סבה חזקה להביא לו את אשר הוא ירא ממנו כמו שנאמר (איוב ג') כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגורתי יבוא לי. אשר ע"כ אמרו רבותינו ז"ל (ברכות ל"ג ב') ארבעה צריכים חיזוק ואחד מהם בטחון. שנאמר קוה אל ד' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ד'. ונאמר (ישעי' ל"ו) בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם. כי הפחד הוא הסבה אל הנפילה והשבר. ומבוא הישועה הוא הבטחון. לכן צוה ית' להכריז (דברים כ') מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו. ומה תפסידם המורא אחר כי תשועתם היתה לא בחיל ולא בכח. כי אם ד' ילחם להם מכל אויביהם. אבל הוא הדבר שאמרנו כי שורש ומבוא הישועה הוא הבטחון השלם. ושורש הנפילה והתחלתה הוא הפחד. ומעולם לא תבוא ישועה על לב מפחד. ולא מפלה על לב שליו. הוא שאמר ית' לגדעון בן יואש (שופטים ז') קום רד במחנה כי ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך. וזה טעם האורב אשר שמו ישראל בשובם להלחם על עי. ולא רדפו אחריהם עד אשר ראו עשן עולה מן העיר (יהושע ח') וגם

בגבע

העולם. ולא היה מייגע א"ע יגיעה כבדה אחרי דעתו כי הסבות חלושות מלהביא לו טרפו מבלעדי הסכמת החונן העליון ית'. ובהסכמתו הנדיבה ישלח לו באיזה סבה שיהי' גם עם הקלה שבקלות. כי אין אל הסבה חלק ונחלה עם השפע. אבל היא באה מאת המשפיע ברוב רחמיו וחסדיו. ואם כן יאמר מה לי לדרך מצרים מה לי לעבוד עבודות לעבור מדינות רחוקות. לרדת באניה לעבור ארחות ימים להכניס עצמי בסכנות גדולות. אם הקב"ה צוה עלי את הברכה יטריפני לחם חקי בביתי ובחומותי. האלוק מרחוק הוא ולא אלוק מקרוב. ובין כך ובין כך היה מתקיים מאמר הרמב"ם ז"ל (בהקדמתו לס' זרעים) לולא המשתגעים היה העולם חרב. ועינינו רואות כי קיום כמה דברים רק ע"י נעדרי הבטחון. המכניסים עצמם בסכנה להביא ולמצוא אבנים טובות לסחור בהם או שארי דברים אשר לא יבוא מציאותם בלתי אחרי יגיעות רבות. לכן ראה אלקים ויוכח להניח הבטחון אל בחירת האדם. אם יתעורר מעצמו לזורר מכת תולדתו הפראי. ולנטוע בנפשו האמונה בהאלקים. אז יראו עיניו ותעלוזנה כליותיו במנוחת נפשו. כמה שידענו מכמה צדיקים אנשי השם אשר פתח ד' את עיניהם ואור האמת הופיע זהרו על פניהם. הערו את רוחם לפרוש עצמם מסבות כבדות. מרוב בטחונם בד' ית' כי אך הוא הזן ומפרנס בטובו וחסדו. אין סבה ואמצעי עמדו. — ולעילה זאת נתן הבורא ית' את העולם בלב האדם גם הדברים אשר יספיק לו בלעדם נתן ית' את חן הדברים ההם בעיניו להעירו שישים נפשו בכפו לשקוד על השגתם ולעמוד על משמרת קיומם. כי לולא כן לא הי' האדם מייגע א"ע בלתי על הלחם בלבד. אשר בו יחי'. ולא יספיק לו בלעדיו. אבל הדברי' הבלתי מוכרחים אליו להמשיך החיים כמו מרגליות ואבני חפץ ואלמוגים אשר אין חפץ בם כ"א להשתעשע בהם. הי' מסיר מלבו. וכבר ידענו כי הקב"ה לא ברא דבר אחד לבטלה. ורוצה בקיום כל חלקי המציאות בעבור סגולתם המיוחדת לכל נמצא בפ"ע גם כי נעלמו מאתנו. לכן נתן האלקים ית' את חן הדבר ההוא בעיני האדם והוא המניעו להשתדל עליו מרוב אהבתו אותו. ולכן כל דבר אשר השגתו ושמירתו יותר כבדה. יותר יגדל חנו בעיני האדם על הדברים המצויים. ולכן אין האהבה בכלם על מדריגה אחת. וכן תראה באהבת האבות לבנים. כי אין אהבה לבנים גדולים כהאהבה אל הקטנים ויונקי שדים. כי הילד הרך חנו עצום מאד בעיני אביו ואמו. וכאשר יגדל ויהיה לאיש איה עוד חנו אשר היה לו בימים הראשונים. אשר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה הנפלאה. אבל בגדלותו אהבתו משוערת. ולפעמים תשלוט גם השנאה ביניהם כמו בין שארי בני אדם. ולא תמצא עילה לזה כ"א כאשר אמרנו כי כל דבר חנו משוער בעיני האדם כפי צורך היגיעה שיצטרך הדבר להמשכת קיומו. לכן הילד בעבור כי הוא צריך ליגיעה גדולה להשתדל עליו לגדלו ולשאת אותו להאכילו להשקותו. להלבישו לשמרו. נתן הבורא ית' אליו חן עצום אשר בעבור הנו יעשו יולדיו גם יותר מאשר בכחם לעשות. כן המרגליות ואבני חפץ כל יותר אשר יכבד

מציאות

שיורי המדות

בד"ה כאן בזמן שעושין רצונו של מקום כו' הקשו ואי"ת הלא מאמר ואספת דגנך מדבר בעושין רצונו של מקום. כי כן הוא התחלת הפרשה והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי כו'. ויש להתעורר עוד במאמר ולא עוד אלא שמלאכת אחרים כו'. זה מיותר בדברי התרצן. כי כבר עשה פשר בין הכתובים. כי מאמר ועמדו זרים כו' מדבר מעושין רצ"מ. ומאמר ואספת דגנך מדבר מאין עושין רצ"מ. אבל לכן מסיים במאמר ולא עוד למען לא יקשה קושיית התוס'. דע כי ב' מיני עבודות הן. א' שעובד בלבבו ונפשו. וא' שעובד גם במאודו. לכן פי' שמע שמדבר ליחיד הזהירו שיעבוד בשלשתם. אבל בוהי' אם שמוע שמדבר לרבים. וברבים לא שכיחא הא. כמ"ש הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם. לכן לא אמר רק בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא אמר מאד. לכך הוא מדה כנגד מדה שהם בעצמם צריכים לעבוד עבודתם. שאם היו עובדים גם במאודם. היי' מלאכתן נעשית ע"י אחרים. וא"כ קשה מאי שכר טוב הוא על מאמר והיי' אם שמוע תשמעו. ע"ז אמר ולא עוד כו' פי' כי הלא יש עוד גרוע מזה. שמלאכת אחרים נעשה על ידן. והאיש הזה הלא עכ"פ נאמר לו ואספת דגנך. שיאסוף דגנו של עצמו ולא של אחרים. והדברים מאירים ומשמחים:

פרק ששי

הכת השנית. אנשים יראים את ד' ועוסקים בעבודתו ית'. אבל יראים גם מן הסבות. ומסבבים אחריהם בכל עוז וכל מאמצי כח. זהירים בשמירתם. ומתמידים בעבודת' שמחים במציאות הסבה ומתאבלים על אבדתה. לא שהם כופרים ח"ו באמונתו ית' ויכלתו והשגחתו. אבל נותנים טעם לדבריהם כי כבר אמרו בגמרא (ברכות ל"ה ב') ואספת דגנך הנהג בהם מנהג דרך ארץ. ואומרים לנפשם גם כי הבורא ית' כל יכול אמנם רצונו וחפצו להנהיג את העולם ע"פ ד"א. ונתן כח בסבות להנהיג את העולם על ידיהן. ומעולם לא נתן הבורא ית' לאדם בעוה"ז פרנסתו כ"א ע"י סבה. וכבר הזהירו אותנו חז"ל (שבת ל"ב) לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה על סמך שעושים לו נס. שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו. וכן אמרו ורפא ירפא מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות וע"כ יאמרו כי לא יברא ד' התנגדות הטבע. כמו שלא יתן כח באדם לחיות בלא אכילה ושתי'. כן לא יברא פרנסה בלא סבה להשגתה. עד כי לבעבור כן התירו לעצמם כל מה שאמרנו בנעדרי הבטחון. באמרם היעשה ד' ארובות בשמים. הלא יפרנס ויזון רק באמצעות הסבה. וגם כי באו בטענה שאין להכחישה. וכדבריהם כן הוא אבל טעותם גדול מאד. ונבאר הענין העמוק הזה כיד ד' הטובה עלי. ומתחלה נבאר ההפסדים המגיעים לנפש מהטענה הזאת א' הנה אנשים כאלה גם כי יראת ד' על פניהם לבלתי יחטאו לגזול ולעשוק לרמות כמעשה חנף ומרע. והם ירחיקו עצמם מזה כאשר מרחיקים מן הנחש. והגזל בעיניהם כאכילת בשר חזיר שהוא ערב לחיך ומרחיקים ממנו מאשר באה עליו האזהרה מאתו ית' להתרחק מאכילתו. כן לדעתם רבוי ההון בדרכים נלוזים יפה יערב לחיכם אחרי כי הגזל והעושק הוא סבה עצומה להעשיר הגזלן ועכ"ז הם מרחיקים א"ע בעבור כי התורה אמרה לא תעשוק את רעך ולא תגזול או מטעם שלא להפסיד את הנגזל או מסבת טעם אחר הבלתי נודע אלינו. אבל כמה יכבד עליהם ענין ההרחקה מאופני האסור. וכמה צריכים להתגבר על יצרם למשול בו ולגדור דרכם שלא לחטוא בהנה. וכן מצות הצדקה יהיו זהירים בה כמו בתענית בימי הצום. גם שהוא מענה הנפש ומרעיבו. והצדקה ממעטת הסך אשר ביד הנותן. אבל מקיימין אותם כי באה אזהרתו ית' עליהם. אם בעבור להשביע נפש רעבת לרוות נפש המקבל. או בעבור טעם אשר לא נודע. אבל בלבם יש שהצדקה ממעטת ההון. ומושלים ביצרם לשלוט ברוחם לעשות כתודה וכמצוה. א"כ איפוא איש כזה הוא מבלה ימיו באבל. נושא עול עבודת ד' כאשר ישא איש משא על שכמו ולא תמצא בו שמחה ולא אהבה. ואם צהלתו בפניו אבלו בלבו. כי אין יכולת האדם להתנגד נגד לבו כי אם יערב לנפשו העושק ויכבד עליו פזר לאביונים. צדקתו אינה עומדת לעד. וכמ"ש הרמב"ם ז"ל (בספי

מסי

שיורי המדות

דבר התלוי בשאלה ובקשה וכאשר יבקש ישיג מבוקשו. אז המבקש ימסור נפשו בהפלגת הבקשה יעתר ויחנן ויפלל ויתפלל. לא כן אם הוא דבר שבכל יצא מדעת המבקש ורחוק אצלו שתהי' תפלתו נשמעת. אז יתפלל תפלה רזה ותשושה מאד. משל לתינוק רואה אמו מבקשת לצאת לשוק. והוא אינו רוצה לעזוב אותה. צועק ובוכה מאד. כי בדעתו הוא חושב שזעקתו והפצרתו תעשה פירות. לפעול בלב אמו שתשב אצלו ולא תלך ממנו. לא כן אם היא כבר בשוק והתינוק מכיר בעצמו כי אין באפשר עוד שתשמע אמו קול בכייתו. ע"ז יבכה אבל לא בקול. לא בחיל ולא בכח. כי יודע ומבין כי אמו לא תשמע ובכייתו לריק. ומעתה הנה הבא אל הבית ורואה תינוק בוכה בעבור געגועיו אל אמו שהלכה ממנו. יש ביד האיש הזה לשער ע"י קול התינוק ובכתיתות צעקתו אם כבר הלכה אמו או לא. הנמשל אם הי' עולה בדעת המתפלל אולי יהי' נשמע תפלתו. והי' סמוך לבו בטוח כי יש מקום להשיג בקשתו. ודאי הי' מתגבר ומתאמץ להרבות בתפלה. אבל בעוה"ר עלינו נאמר (תהלים ס"ט) יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל לאלקי. וגם עת יעלה בלבבנו להתפלל. לולא שהתפלה היא חובה על האדם לא היינו מתפללים. וזהו רחוק מישועתי דברי שאגתי. ר"ל מדברי שאגתי מובן כי הישועה רחוקה ממני ורחוקה משאגתי.

בגבע בנימין בפעם השלישי עשו כן (שופטים כ') והטעם כי האויבים גברה ידם תחלה היה לבם שליו. לכן עשו מארב להכניס פחד בלבם (א) כלל העולה פרי הבטחון ההשגחה וכל יותר שיחזק בטחונו יוסיף עליו ההשגחה ושפע האלקות. וכל אשר ירפה בטחונו. יסיר הקב"ה ההשגחה מעליו ואז מקרי הסבות פוגעים בו:

הכת

שיורי המדות

(א) ובזה אני מביא מאמרם ז"ל בגמרא (ברכות ס' א') משמועה רעה לא יירא כו' אמר רבא האי קרא מרישא לסיפא מידרש משמועה רעה לא יירא. מה טעם נכון לבו בטוח בד'. ומסיפא לרישא מדרש נכון לבו בטוח בד' משמועה רעה לא יירא. ובהשקפה הראשונה נראה ב' הדרשות כענין א' לבד. אבל דע כי כבר מבואר במדרש (איכה ג') קרוב ד' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת. והנה איך הקב"ה מסלק את הרשעים. אם יקראוהו בע"כ יענם. ולא יעשה תורתו פלסתר. אכן דע כי באמת אם יקראוהו יענם. רק הקב"ה מסלק מהם הבטחון שלא יקראוהו. ולא יבטחו בו וזהו אמר (תהלים י"ד) תאות ענוים שמעת ד' תכין לבם ואח"כ תקשיב אזנך. והמתייאש מן הישועה רחוק הוא מהתשועה. כמו שאמרה רחב אל המרגלים (יהושע ב') ידעתי כי נתן ד' לכם את הארץ. כבר היא שלכם וזה מוכרח כי הלא ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם. וזה שאמרו רז"ל (בילקוט תהלים מ') קוה קויתי ד' ויט אלי כו'. אמר דוד מתוך הקווי ויט אלי וישמע שועתי בשביל זה. כי כמו שאמר רחב"ד אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהיא מקובל כן הבטחון סימן לאדם. כי אם סמוך לבו בטוח בד' ודאי יהיה נושע. כי מי שהקב"ה רוצה להסיר השגחתו ושפעת ישועתו ממנו מטמטם לבו שלא יבטח בו ולא יהיה בכלל (תהלים ל"ב) והבוטח בד' חסד יסובבנו. לכן אמר דוד נגד האומרים לו שהקב"ה הסיר ממנו השגחתו. אמר (שם י"א) בד' חסיתי. וא"כ איך תאמרו לנפשי נודי כו'. ותאמרו אין ישועתה לו באלקים סלה. הלא לבי נכון בטוח בד'. וזה לי אות אמת כי רוצה ד' להושיעני ולפניו יקימני ואחי'. וזהו מאמר הילקוט אמר דוד מתוך הקווי ויט אלי כו'. והילקוט מבאר כפל לשון הכתוב קוה קויתי לומר מתוך הקווי קויתי כי ישמע שועתי. וזה ענין הב' דרשות. כי תחלה אמר מרישא לסיפא מידרש משמועה רעה לא יירא מה טעם נכון לבו בטוח בד'. כי ראוי אל הבוטח שלא לדאוג ושלא לפחוד משמועה רעה. ומסיפא לרישא מידרש אם נכון לבו בטוח בד' בידוע שיעזרהו ד' באין ספק'. ובכן משמועה רעה לא יירא. ולכך מביא המעשה בהלל הזקן שאמר מובטחני שאין זה בביתי. לאמר כי מבטחונו הוכיח כי אין זה בביתו. ומה נאמר בזה לדברי המדרש (במדבר רבה ט"ז) שלח לך אנשים. אמר לו הקב"ה אני יודע מה הם אלא אם בקשת שלח לך לעצמך. ואין זה דרך המשיב תשובה אל השואל. לאמר אני איני מצוה אותך אתה אם רצונך כך עשה כרצונך. הלא אם הי' בלבו לעשות כרצונו לא הי' שואל מאתו. אבל לדברינו הענין מובן מאד. כי הלא ידענו יהושע שלח שני מרגלים חרש כו'. ולא הי' להם לבטח שלא האמינו בלא שליחות מרגלים. וכן בגדעון בן יואש (שופטים ז') כיון אותו הקב"ה קום רד במחנה כו' ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך. ההוראה מזה כי אין לו לאדם לנסות למלחמה אם אין לבו שלם שאנן והשקט. ואז מהצורך אליו לעשות פעולות אשר מהם יחזק לבו. ולגדעון לא יחשוב ד' לו עון על שלא היה אמיץ לבו בגבורים. יען כי אינו דומה שמיעה לראי'. וכן הדור של יהושע לא ראו בעיניהם המופת הגדולות והנוראות אשר עשה ד' במצרים. רק שמעו מפי אבותיהם. ואין טבע השומע לחזק את לבבו כמו הרואה בעיניו. לא כן יוצאי מצרים אשר עיניהם ראו כל הגדולות והנפלאות אמר עליהם (במדבר י"ד) כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי אשר עשיתי במצרים. אליהם מחוייב הבטחון בלא מרגלים. אבל עכ"פ אם אינם מאמינים ויש פחד בלבם. הלא מוכרחים הם לשלוח מרגלים. לחזק את לבבם. כמו בגדעון בן יואש. וזהו מאמר אני איני מצוה לך. כי כבר ראוי לדור הזה לבטוח ולהאמין. אבל אם אינכם מאמינים ורצונכם במרגלים מוכרחים אתם לשלוח. להשלים הבטחון ולחזקו. הן אמת כי דהע"ה התפלל בעד שארית הנאנחים ואמר (תהלים כ"ב) אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי. ורצונו במאמר למה עזבתני לאמר כי נסת בלבי לדון הדבר כאלו עד עולם עזבתני. וביאר ואמר רחוק מישועתי דברי שאגתי. והרצון בזה כי יסוד הצעקה והבקשה הוא מוסף על בטחון הלב. היינו אם הוא

דבר

ההיא תסבב לו ההפסד אם שהיא טובה בענינה . ובהיפך כאשר הסבה כפי התגלגלות
הדרכים הטבעיים יש בענינה לסבב רעה . ורצון העליון טוב עליו . הוא ית' יעשה
בחכמתו הנפלאה אשר מסבה זאת עצמה יסובב לו טובה גדולה . ולא שישתנה
כח הטבע התמידי אשר בהסבה להשתוות אל הרצון העליון ב"ה כ"א עצם הטבע יהיה
כאשר היה . ועל כל זה הוא ית' יעשה כרצונו הטהור . ואתה הט אזנך ושמע
פשר הדברים :

פרק שמיני

הנביא אומר (ישעיה ל"א) הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על
רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד כו' וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו
לא הסיר . התבונן נא במאמר וגם הוא חכם על הבורא ית'. וביאר מה היא החכמה
ויבא רע ואת דבריו לא הסיר מה ענין חכמה לעסק זה . יותר מהצודק הי' שיאמר וגם
הוא תקיף ויבא רע . אבל אחר ההתבוננות תראה כי הכתוב מבאר לנו הענין העמוק
אשר אמרנו . מי כהחכם ית' ומי יודע פשר דברים איך ישתוה החפץ אל הטבע
המכרחת . אשר כבר ידענו כי הבורא ית' נתן כח בחיל ורכב להתעצם במלחמה להשכיל
ולהצליח . ואיך ישתוה רצון הבורא אשר חפץ להומם ולאבדם במלחמה ועכ"ז ישתוה
אל הטבע . לזה אמר מה זה תתפלא על חכם לבב ואמיץ כח . וגם הוא חכם ויבא רע
ואת דבריו לא הסיר . באור זה . דע כי המסבבים והמנהיגים הטבע מתחלקים לג' סוגים
לענינינו . סבות המנהלים והממשיכים החיים והמות . בריאות וחולי . ב' סבות המובילים
הפרנסה להרויח וגם להפסד . ג' סבות חיי הנפש המסבבים לה ההשארה הנצחיית
והסבות להומה ולאבדה להורידה ולהפסידה . וכולן נקבו בשמותיהן סבות החיים
והמות הם מיני המאכלים . הטובים והערבים כמו לחם בשר דגים יין ושארי מטעמים
הם משיכים החיים . ולעומת זה המאכלים הרעים והמרים הארסיים יעירו ויעוררו
חליים רעים ויסבבו גם המות . סבות הפרנסה הם גשמים בעתם וטללים ושלג
וקור וחום וקיץ וחורף ומו"מ הון ועושר הם סבות להמשיך הפרנסה ולקיימה ולהרבותה
בכל פעם יותר . ומול זה ההפסד וההיזק הגניבה והגזילה ושארי סבות הידועות אשר הם
נושאים ומביאים אל האדם הדלות והשפלות . סבות הנפש היא הנשמה הטהורה המביאים
הצלחתה והשארתה הם התורה והמצות בכללן . ומול זה להפסידה ולאבדה ח"ו הם
עבירות אשר בין אדם למקום ואשר בין אדם לחבירו . ועתה ראה בהמסבבים ההם
והתבונן בכל אחד משפטו וחקתו . הנה המאכלים הנאותים הממשיכים החיים . אינם
מוחלטים שיהיו פועלים פעולתם בהכרח . בלתי אם ישתמר אליהם חקות ידועות ותנאים
ידועים באיכות בישולם ואופני תיקונם והכשרם . ואם יבצר אחד מהם יתהפך בפעולתו
להחלותו וגם להשחיתו ולהמיתו . כמו לחם ויין בשר ודגים . אם יאפה הבצק ויבשל
המאכל השיעור הראוי ויאכלם בזמן הראוי והשיעור הראוי . ערך הראוי לגופו . יסבבו
לו הבריאות ימשיכו לו החיים ויחזקוהו . אמנם בשנותו משפטם וחוק הכשרם ותיקונם .
אז לא יהי' נאפה ומבושל כראוי או שארי השינויים אשר יעשה בהם הבלתי נאותים
לגופו . הלא הבשר והיין יהיו סבת הפסדו ומיתתו . כאשר יעיד עליו המופת והנסיון .
יען כי טבע המאכלים מסורים ונתונים אל החכמה . כי החכם בחכמתו יוכל לשנות טבע
המאכלים להחיות אנשים בסמים הממיתים . כמה שידענו ממעשי חכמי הרופאים . אשר
רוב הסמים אשר נותנים אל החולה להחזיקו ולהחיותו המה עושים אותם מן סמי' הממיתים
בטבעם . עם אשר יצטרפו בהרכבתם ובתיקונם כפי חקי הרפואה . וכמו אשר כל נושא
טבע המאכלים הוא החכמה . אשר עמה יוכל להחליף ולהמיר טבע המאכל ופעולתו .
וישנה צורתו . תכונתו וסגולתו . עד אשר הדברים הממשיכים החיים יסבבו ההיפך . או
הסם הממית יהי' סבת החיי . כן הענין במצות ועברו'. גם אשר טבע המצוה וסגולתה להמשיך
החיי' והטוב אל הנפש . והעבירה להשחיתה ולהפסידה . עכ"ז הם נתונים נתונים תחת ממשלת
החכמה להתבונן בתנאיהם ופרטיהם וחקיהם כוונת עשייתם וזמן עשייתם ובפנים הראויי'
להם . ואם ע"פ הוראת החכמה ישנה חוקה הראוי לה או תנאי מתנאיה . ישתנה טבעה
לפעול ההיפך כמאמר רבותינו ז"ל על העובד שלא לשמה נוח לו שלא בא לעולם

(עי' פלקיו) וז"ל . ואע"פ שאינו עושה אותו . מפני שתשוקתו לרע היא תכונה רעה בנפש . וכבר אמר שהע"ה (משלי כ"א) נפש רשע אותה רע . הנה קרא למי שמתאוה המעשים הרעים רשע אע"פ שלא עשאם . מדקאמר אותה ולא אמר עושה . עכ"ל . וכן אמר דהע"ה (תהלים י"א) ואוהב חמס שנאה נפשו . כלומר גם כי אינו עושה בפועל כי אינו בטוח מיצרו פן יקום עליו ויתגבר בו ע"י איזה מקרה כמאמר (דברים ט"ו) פן יהיה דבר עם לבבך בליעל כו' . והמשל בזה כאדם בא על חבירו בחזקה לקחת ממנו כל הונו ורכושו אשר נמצא אתו היאומן כי יתיאש זה מן הרכוש . הלא ידבר על לבו כל היום תמיד ·אולי יקרני מקרה טובה כי יתאמץ חילי ויתוסף כחי או הגזלן יחלש אז אשוב אקח מידו את אשר לי . והשג אשיג והצל אציל . כן האיש אשר מעשיו סבלי הסכמה אמתית ממעמקי הלב . הנה אם יקרה איזה תוספת מקרה על לבו יניא אותו ויפיר וישבית את מעשיו ועניניו לעשות הכל בהיפך . גם זה יביאנו להרבות בהון ולאבד זמנו עליו ולהשבית גם תורתו ותפלתו ועבודתו . ולפעמים ישעה במשפט מרוב אהבתו את הסבה . כי אין אדם רואה חוב במה אשר חביב עליו . כאמרם ז"ל (סוכה מ"ד ב') איזהו שונא מתנות יחיה זה הרואה טרפה לעצמו . הוא אשר אינו מאמין בסבה כל מאומה . ואנחנו נבאר טעות האנשים מאמיני הסבות והמחזיקים בהם בכל עוז ואתה הסכת ושמע .

פרק שביעי

דע כי העולה על דעתם כן עולה על רוחם דבר אשר אין לו שחר . כי איך יתכן לירא מפני הסבה לאמר אולי תהיה מתנגדת לרצון הבורא ולא יועיל מה שהבורא יתי' ירצה בעבודתו אותו עכ"ז לא ישיג הטוב בעבור כי הסבה מתנגדת להביא רע ונזק ע"פ טבע אשר הטביע ד' ית' בדברים ולכן הוא ירא ודואג איך יעשה רצון הבורא בדבר זה . אם הוא מתנגד אל הטבע . חלילה מלחשוב כן . כי לפניו ית' גלוי וידוע סוף דבר מראשיתו . ורצונו מושלה לו בכל המעשים בתמידות כיום אשר ברא אותם בששת ימי בראשית . גם כי עיני בשר רואות כי הטבע חפשיית נגד רצון הבורא . כי אם יהלך איש על גחלים הלא רגליו תכוינה . ואם בבחירתו ישתה סם המות הלא ימות כי כן טבע האש לשרוף . והסם להמית או להזיק . בא וראה דמיון נפלא לזה הבחירה אשר לאדם לטוב ולרע ג"כ היא חפשיית כאמרם ז"ל (נדה ט"ז ב') ואלו צדיק ורשע לא קאמר . וכאמרם עוד (ברכות ל"ג ב') הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים . אשר מסוג הזה לא גזר עליו ית' כל מאומה . והיה מהראוי שאם יבחור האדם להרוג את חבירו יהיה מסור בידו . גם אשר ברצון הבורא להשאירו בחיים אבל הבעל בחירה בבחירתו הרעה הוא בוחר ורוצה להשחית חייתו וכבר עשה הבורא ית' את האדם חפשי בבחירתו לעשות כל אשר יבחר ולא ימחה בידו . הנה מן הקבלה ידענו כי אין הדבר כן . כי חכמינו ז"ל כבר העירו אותנו כי מעולם לא התנגדה הבחירה אל רצון העליון שיתעמד אחד לחבירו . אבל שניהם מתקיימים ונערכים במשפט החכמה העליונה אשר לא לאדם דרכה רק אלקים ית' לבדו ידע את מקומה . כמאמר (דברים כ"ב) כי יפול הנופל הנופל ובא מששת ימי בראשית (שבת ל"ב א') כי בחטאו מת . ועכ"ז המסבב מיתתו לא ינקה . כי לא ידע מזה . וא"כ אצלו הוא דם נקי וכבר כתב מרן הכסף משנה ז"ל בטעם מאמרם הרגו אין נהרגין (עי' רמב"ם פ' עשרים מהלכות עדות הלכה ב') כי אלקים נצב בעדת אל . וא"כ כאשר הוא ית' נתן מקום אל הב"ד שיצא כזאת מתחת ידם שיומת איש על פיהם וע"פ הוראתם . ודאי היה חייב מיתה . וגם כי אחר כך נתגלה כי שקר ענו בו . ודאי היה לו ענין אחר מה שהוא אמת . ואנחנו אין לנו רשות לעיין במופלא מאתנו כי עמוק הוא מי ימצא לבאר משפט ההכרח והצדק . ואנחנו רק את תורת חכמינו ז"ל אשר מעולם נשמור . כי זה הוא מגודל חכמת הבורא ית' הצופה ומביט ומתקן עלילותיו שישתוה הרצון אל ההכרח . כמשפט הזה תדע כי הקב"ה נתן כח בהסבה להנהיג את הבני אדם במהלך הטבעי אבל הוא נורא עלילה כי סבותיו ועלילותיו בהכרח ישתוו עם רצון העליון הראוי לפי שעה . ושניהם יהאמתו . כי הסבה הטובה המסבבת טוב לבעליה . כאשר חפץ העליון יהי' להפסידו הנה הסבה ההיא

הוא . אשר בחכמתו הנפלאה יסבב סבה שלא תשנה את הרצון ולא הרצון את הסבה כמו המצריים התחכמו להטביע מושיען של ישראל במים . והקב"ה לא שינה מאומה את הסבה אשר בידם . אבל תקנה בענין אחר . כי נתן בדעת בת פרעה שתלך לרחוץ על היאור . ותחמול עליו ושלחה לקרוא לה מינקת ויהי לה לבן . וזאת היתה סבה נפלאה לגדלו ולחנכו שיהי' ראוי להנהיג מלוכה על ישראל אחר שנתגדל בבית המלכות וכן ענין רדיפתם אחר ישראל היא היתה הסבה שתהיה אחריתם להכרית להטביעם בים . וכן ביוסף כל מה אשר התחכמו אחיו להדפו ולאבדו הנה ע"י אלה הסבות עצמם עלה למלוכה . כמה שידענו כי אחר בואו למצרים ע"י אחיו נתגלגל עליו לבוא לבית הסוהר ומשם עלה להצלחה גדולה והחלומות נתקיימו ע"י אחיו בעצמם . וכן ראינו במפלת המן כי העץ אשר הכין למרדכי היא עצמה היתה סבה להשיב גמולו בראשו . כי לולא שעשה העץ בגמר מלאכתה לכל מעשיה לא היה משכים א"ע בבוקר כ"כ ולא היה בא אל

שיורי המדות

יתי' מלכותו בכל משלה . ולא לפניו חנף יבוא . ומאין מלא לב בני אדם לעשות רע . אבל גם זאת ביאר דהע"ה (תהלים ל"ו) נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלקים לנגד עיניו . ר"ל כי הפחד אינו קרוב לו . כי היצר בא אליו בערמה לאמר ימים רבים ולעתים רחוקות יהיה מה שיהי' ואל תדאג דאגת מחר שהוא לאחר זמן . והוא מאמין לדברי היצר בעבור כי לע"ע הוא מוצא את עצמו בריא וחזק , ורואה א"ע נער ורך . עצמותיו מלאו עלומיו כמאמר (איוב כ"א) עטיניו מלאו חלב ומוח עצמותיו ישוקה . ומצורף לזה מה שידענו בדרך כלל כי אין הקב"ה חפץ בשינוי הטבע . וכפי הטבע הוא רואה א"ע בריא וחזק בגופו וממונו . כי הון עשיר הוא קרית עוזו . ואומר בלבו בל אמוט כו' (תהלים י"ד) אבל כבר אמר הנביא ע"ה וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר . וכמו שביארנו כי הוא ית' הוא נורא עלילה ולו נאוו עלילותיו כי יבא רע על אדם ולא ישנה בזה חק הטבע כל מאומה , כאשר עשה בימי מרדכי ואסתר שלא נשתנה שום דבר שיצא מהטבע רק הנהיג בחכמתו הנפלאה והפליא לעשות בסדר השתלשלות הפרטי דברים עד שנעשתה תשועה לישראל . ולדיק מצרה נחלץ ויבוא רשע תחתיו . והנה הבטחון הזה שאין הקב"ה חפץ בשינוי הטבע הי' למואב ביתר שאת ויתר עז . כי שמעו כי באה אזהרה מאתו ית' (דברים ב') אל תצר את מואב כו' . ואין עוד בטחון יותר חזק מזה . כי הקב"ה חלילה לו מעשות כדבר הזה מה שהוא נגד התורה הלא מה שהוא נגד הטבע ג"כ אין חפצו לעשות . ומכש"כ שאמר בעצמו אל תצר את מואב כו' . והיתה סבה כי בא סיחון מלך אמורי ולכדם את ארץ מואב . כמאמר רב פפא (חולין ס') עמון ומואב טהרו בסיחון . ועתה ענין זה ילין רב לו לבהל ולהפחיד לב אנשים לבל יבטחו על עצמם כל מאומה כי אין עוד בטחון יותר חזק מבטחון שהי' למואב . אבל הוא ית' הוא נורא עלילה . כי גלגוליו וסבותיו לא ידע אנוש . וזהו מאמר ע"כ יאמרו המושלים בואו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון . בעבור שעתה נקראת על שם סיחון יכולין ישראל לקחת אותה . ע"כ קחו מוסר ויאמרו המושלים ביצרם בואו ונחשוב חשבונו של עולם . כי אין אדם בטוח בעצמו כל מאומה . והבן .

ואולי זהו מליצת מאמר (ירמי' י"ד) המאום מאסת את יהודה כו' מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא כו' . אשר בהשקפה הראשונה הדבר כמו זר . מאין המליצו לאמר שאין רפואה למכתם . ואם בעיניהם לא ראו אור בהיר ברפואתם עכ"ז אין מעצור לה' . כמאמר (ישעי' ס"ד) עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו . והנראה כי סמכו בזה על מה שאמרו חז"ל (מגילה י"ג) במדת הקב"ה שהוא בורא הרפואה קודם למכה . וא"כ יפה התפללו ואמרו מדוע הכיתנו ועוד לא נראה לעיני הנביאים הרפואה . הלא הרפואה צריכה להיות קודם למכה . אמנם לדברינו הקב"ה השיבו ע"ז (ירמי' ל"ד) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך . וכדברי המדרש שזכרנו (ויקרא רבה י"ח) בו"ד מכה באיזמל ומרפא ברטי' אבל הקב"ה במה שהוא מכה בו הוא מרפא . ומעתה אין להתפלאות מפני מה הרפואה לא נראית והמכה היא לעינינו . הלא הקב"ה רוצה לרפאות מן המכה עצמה . והמכה היא היא גם סבת הרפואה . וא"כ אין פה קדימה ואיחור . כי לע"ע הוא מכה . וכאשר יגיע עת דודים יעשה ממנה הרפואה . וזהו מאמר כי אעלה ארוכה לך . ואם תאמר מפני מה לא קדמה הרפואה טרם בוא המכה . לזה אמר וממכותיך ארפאך :

(ברכות י"ז א') וכן אמרו (יומא ע"ב ב') למיימינים בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא. וגדולה מזו אמרו ז"ל (נזיר כ"ג ב') גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה. ומהשנים תדע השלישית. והיא סבות המנהיגים העושר והדלות גם הם מסורים תחת יד וממשלת החכמה. כי בהתנהג באופני הפרנסה בפנים הראויי' יפעלו פעולתם. ואם ישנה יהיו מסבבים ההיפך. אמנם החכם בחכמתו יעורר מקרה על הסבה אשר פעולתה כך היא והוא יסבב עמה ההיפך. כי החכמה יש לאל ידה להפוך ולשנות המסובבים מן הסבות ע"י התחדשות איזה מקרה בהסבות. ולא שתגזור החכמה על הטבע שתתהפך. זה שאמר הכתוב הוי היורדים מצרים לעזרה כו' וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר. ר"ל לא שיסיר את כח הטבע לשנותו ולהפכו. כ"א את דבריו לא הסיר. ועכ"ז תסבב הסבה את ההיפך. אחר כי יחדש בחכמתו מקרה מה אשר ע"ם המקרה ההיא תהי' הסבה סבת הפכה. וכן היה כי לא גזר על פרעה ועל מצרים שיחלשו ועל הסוסים ועל הרכב שיתמעטו. כ"א הראה להם בים נודות נפוחים ונזכרו על המצריים שנטבעו בים ואמרו אין ראוי לעזור את שונאינו ואויבי נפשנו (עיין ילקוט ישעיה ל' על מאמר עולים תהליהם עיניהם כי' צלפיתיכו לפיכו אל גוי לא יושיע) זאת יתבונן האדם. אשר מבלי שישנה ית' טבע הסבה יש לאל ידו לשנות הסבה שתפעול הפכה. או עכ"פ שלא תפעול ענינה. כן משפט כל הסבות כלם עומדים תחת ממשלת רצון הבורא ית' אל כל אשר יחפוץ יטה אותם. מבלי ישנה טבע הסבה שהיא ענין הכרחי להשאירו בהווייתו וקיומו מה שיש בו צורך אל העולם בכללו. אבל יחדש עלי' מקרה אשר ע"י ז ישתנה ענין המסובב מאת הסבה. וזאת ראינו פעמים רבות כי הרבה מתעשרין ע"י סבות המסבבים דלות בעולם כמו יוקר או רעב רח"ל. ומוכרי תבואה יבואו להון ועושר ע"י ז. וכבר זכרו רבותינו ז"ל (ברכות כ"ד א') טובה מעין רעה או רעה מעין טובה. וכן אמרו (שמות רבה כ"ו) ממכה עצמה מתקן רטי' (א) לא אמרו מחדש רטי'. או בורא רטי'. כי מאמר מתקן היא הוראה על תקון הסבה המסבבת המכה והמכאוב שתסבב הרפואה (ב) וכאשר נשא עין לראות משפט ההנהגה בכמה ענינים אשר היו בימים הראשונים. תראה כי כדברינו כן הוא

שיורי המדות

(א) ובמדרש (ויקרא רבה י"ח) בו"ד מכה אדם ע"י עדים. והקב"ה מכה אותו ע"י עצמו. מחצתי ואני ארפא. בו"ד מכה באיזמל ומרפא ברטיי' אבל הקב"ה במה שהוא מכה בו הוא מרפא. שנאמר כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך. בחור המאמר שמעתי מפי ידידי הרב מו' יצחק יהודא הכהן נ"י ע"ד מ"ש בספר אהל יעקב (פ' בראשית) כמה חלוקים אשר בין אזהרות הגוזל לאזהרת היועץ ע"ש ויונעם לך. ואפשר למצוא עוד הבדל א' בין אזהרת הגוזל לאזהרת היועץ או הרופא המרפא את החולה ומזהירו על מה שצריך לרפואתו והצלתו. הנה העובר על אזהרת הגוזל והוא חייב עונש. הלא המשפט כי יעשו שאלה גביית עדות. יעמדו השנים ויעידו כי עשה מעשהו זר מעשהו. אז ישפטו עליו את הדין. לא כן הרופא כאשר ישפט באבר שאחזתו אש רעה באבר מאבריו. אשר רפואתו והצלתו תלויי באם יחתכו ממנו האבר הנשחת הזה. הנה הרופא לא יחקור אחר עדים. אבל יעשה הכל ע"פ עצמו והבנתו והשערת חכמתו. כן הוא ית'. אם הי' ענין אזהרותיו כאזהרות הגוזל. בהכרח הי' צריך לעדים. אבל אחר כי הוא ית' רק יועץ ורופא נאמן מה לו לעדים. וזהו המשך המאמר בו"ד מכה אדם ע"י עדים והקב"ה מכה אותו ע"י עצמו. ומבאר הטעם ע"ז ואומר בו"ד מכה באיזמל כו' והקב"ה במה שהוא מכה בו הוא מרפא. כי אין המכה מכה אבל המכה היא רפואה. שנא' וממכותיך ארפאך. אשר המכה בעצמה היא היא הרפואה. כאשר יעשה הרופא השכם בחתיכת אבר מאברי האדם להצילו ולהשאירו בחיים. והכל רק ע"פ עצמו. ואינו מצוה להביא לו עדים:

(ב) ומה נעמו לי בזה דברי חכמים וחידותם אשר רבותינו ז"ל אמרו (ב"ב ע"ח) על כן יאמרו המושלים בואו חשבון על כן יאמרו המושלים ביצרם בואו ונחשב חשבונו של עולם כו'. וכבר נודע קושי' איך יתכן לפרש פירוש כפשוטו בזה. ואתה בטובך הסכת ושמע אמרים כי נעמו מנופת צוף וכל טעם. כי זה כלל גדול וידוע לבני אדם כלם מאמר דהע"ה לשלמה בנו (דברי הימים א' כ"ח) כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין. ויודעים ג"כ כי הוא ית'

ע״ה אל אליעזר עבדו (ב״ר נ״ט) אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מתדבק בברוך. וכמאמר (משלי א׳) והם לדמם יארובו יצפנו לנפשותם כו׳, וכמאמר (חבקוק ב׳) הוי בוצע בצע רע לביתו. וכמאמר (ירמיה י״ז) קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו

שיורי המדות

טרף מן העדרים והגדול בולע הקטן, וכל מה שירבו לאכול בהכרח ירבו להמית, וברכתם קללה בעולם. ע״כ הם משונים ג״כ בזמן פרנסתם. כמאמר (תהלים ק״ד) תשת חושך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער, כן הבחירה לבני אדם להתפרנס באחד משני דרכים. אם לאהוב המלאכה ואז תהיה פרנסתו בהטיב ד׳ לאנשים וירחיב להם ויכלתם ללבוש שני ועדנים ולהתפאר בכלים חשובים, תרב מלאכתם של העושים במלאכה ויתברכו גם המה כמאמר (קהלת ה׳) ברבות הטובה רבו אוכליה זאת היא פרנסה מבחי׳ הברכה. ויש הקובע פרנסתו לגנוב ולעשוק ולחמוס לשקר ולכזב, אשר כמו שיצמיח לעצמו ברכה יצמיח ג״כ לחבירו קללה. וכמאמר (דברים ט״ו) אפס כי לא יהי׳ בך אביון כי ברך יברכך ד׳ כו׳ ר״ל רק השומר לך שלא יגיע מברכתך דלות לאחרים, על שיהי׳ אחיך אביון, כ״א בחר לך דרך אשר תהי׳ מברכת ד׳ אשר ברך יברך ומאוצרו הטוב. וזהו שאמר יען אשר לא זכר עשות חסד וירדוף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת להתפרנס ע״י מארת הזולת. וזהו ויאהב קללה להתפרנס ממנה, ותבואהו. ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו. כי אינו ראוי להתברך אחרי אשר שאט בה. והוא מה שאמר שהע״ה (משלי ג׳) אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו. מארת ד׳ בבית רשע ונוה צדיקים יברך. כי ההבדל בין הצדיק והרשע כי הצדיק מפרנס אחרים משלו. מביתו ממה אשר חננו ד׳. אשר בדרך כלל יתואר ע״ש בית כמאמר (מלכים ב׳ ד׳) מה יש לך בבית. ובלשון חכמים ברכת הבית. לא כן הרשעים כי עוזבים מקור מים חיים את ד׳ יתב׳. וממשיכים פרנסתם ממה אשר חנן ד׳ לאחרים. לעשוק ולגזול. א״כ שלהם נעזב. כי באין ספק כל איש רוצה וסבת פרנסתו עימו. וזה עוזב קנהו. אין לו משלו בביתו מאומה. כמאמר (מיכה ו׳) עוד האש בית רשע כו׳. וכל סבת פרנסתו גם שהוא חוטף משל אחרים, א״כ יסבב לעצמו להיות נעזב מהשפעת ד׳. וזהו מאמר (אבות ד׳) איזהו עשיר השמח בחלקו, ר״ל ממה אשר חנן ד׳ אותו. לא במה שהוא משיג מאחרים. והמשל בזה לשנים יורשים בית ואחוזת נחלה מאביהם. אחד עושה לו מחיי בביתו. וזורע חלק שדהו עודר את כרמו. ואחד עוזב את הכל. ומשים פעמיו לנסוע למרחקי׳ לסחורה וממרחק יביא לחמו. וכל זמן שהוא מצליח במסחרו הוא מתפרנס בריוח. אבל אם עבר עליו איזה ענין וסבה אשר ע״י לא עסק בסחורה. וחוזר לביתו ושדהו ואז יקויים בו מאמר (משלי כ״ד) על שדה איש עצל עברתי כו׳ והנה עלה כלו קמשונים כו׳. ואז הוא קרח מכאן כו׳. והנמשל כבר מובן והוא מבואר מאד בנאמר בלפנינו. אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו. כי תועבת ד׳ נלוז. פי׳ מתעקם מתחיל בברכה ומסיים בקללה כי מארת ד׳ בבית רשע. וא״כ איך מקללה יסובב ברכה. ולכן אין לך לקנא באיש חמס ולבחור בדרכיו לעשות לך סבה לפרנסתך מה שתחמוס מיד אחרים. כי עכ״ז ביתך ושפעתך הראוי לך מאת הבורא ית׳ יהיה נעזב וריק מכל. ומה שיש לו אינו שלו. ושלו נעזב ואינו חוזר עוד אליו. וזהו מארת ד׳ בבית רשע. היינו הרשע מתפרנס מהקללה אשר הזולת מתקלל ומתחסר. משא״כ הצדיקים. ונוה צדיקים יברך. כי הם מתפרנסים ממה שהקב״ה יברך אותם לא ממה שהוא מקלל לאחרים וכמאמר (תהלים קי״ב) הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד. ובדבר הזה תמצא בדבריהם ז״ל (בראשית רבה ל״ג) בחודש השני בכ״ז לחודש יבשה הארץ ונעשית כגריד, זרעו אותה ולא צמחה למה שהי׳ סימן קללה ואין כי׳ קללה הוי לברכה. ראה כי אמרו בטעם הדבר שלא השאיר הקב״ה ממי המבול לחלוחית אל האדמה שתוציא לצמח. אבל נעשית כגריד. וזרעו אותה ולא צמחה. והסיבו ע״ז כי בעבור שהיה לקללה בארץ א״א שתבוא ע״י ברכה. וזהו שאמרו (בראשית רבה ל״א) יקבים דרכו ויצמאו. למה יקבים דרכו ויצמאו לפי שהיתה המארה בעולם ולפי שהיו שטופים בגזל נתקללו ונמחו מן העולם. ובע״כ המארה הוא ענין אחר מבלעדי הקללה אשר קללם ד׳. ועל מה היא מורה, אם לא על הענין שאמרנו. כי בעסק הגזל הגזלן מתברך והנגזל מתקלל. וזהו המארה שהיתה במעשה ידיהם. לכן נתקללו כי מן הקללה לא תצמח ברכה. ומזה תבין מאמר שהע״ה (משלי י״א) רשע עושה פעולת שקר וזורע צדקה שכר

אמת

אל חצר המלך באותה שעה כמאמר והמן בא לחצר בית המלך לאמר למלך לתלות את מרדכי, והמלך שאל אותו מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו, וכן התחכמות המן להגביל יום לבצע מעשהו ולהקים מזמת לבו ביום שמת בו משה רבינו ע"ה, ואמרו רבותינו ז"ל (מגילה י"ג ב') ולא ידע כי בו ביום נולד משה, והי' סבה להטיב להם. וכמוהם הרבה אשר כל מי שהתחכם עם סבתו להקים מזמתו היא היתה סבה להפר עצתו וא"כ איפוא אתה בן אדם למה תביט אל הסבה ולמה לך להשען על משענת קנה רצוץ אין עליך כ"א לעשות רצון אדונך והוא הטוב בעיניו יעשה. וכן הסבה אשר רעה היא בעיניך אם רצון הבורא יהיה להטיב עמך עוד פתח פתוח לפניו לעשות כרצונו הטוב ע"י הסבה הזאת עצמה. ואף אם לפניך דרכי ישועתך והצלתך אינם גלויים. לפניו ית' גלויים וידועים. משל לאחד שהיה ברצונו להוציא את אויבו מביתו לתתו בבית הסוהר. ובבואו אל בית האיש אמרו לו יועציו מה לך להוציאו מזה ולהסגירו בבית אחר. סגור אותו בביתו. ושמע אליהם והסגיר אותו בביתו שלא יוכל לצאת ולבוא. והוא פנה לעסקיו כי היה בטוח כי הסגרו מוסגר מוחלט. שיהיה כבוש תחת ידו. אבל המוסגר הזה היה לו פתח אחד אשר לא ידע איש מיום אשר בנה הבית הזה. וחתר חתירה זאת ויצא וילך לנפשו. לזמן בא המסגירו ולא מצא אותו. התפלא מאד איזה דרך מצא להמלט על נפשו. אמרו לו סכל התחשוב בלבבך כי תכבוש את בעל הבית בתוך ביתו. היפלא ממנו דבר. אחר כי הוא בעצמו בנה את ביתו הוא יודע דרך עמדו. מה שאין אחר יודע. כן הענין באדם המשים בטחונו בסבה אשר בטבעה להטיב והוא הושב לכבוש רצון הבורא שברצונו לעשות עמו רעה כראוי לו לפי מעשיו. ואומר כי הסבה תכבוש את הרצון. שלא יצא מן הכח אל הפועל. אבל הוא שוכח כי איך אפשר להכריח ולכבוש את רצון העליון ב"ה. במה שהוא עצמו בנה ונטע את הסבות ודאי השאיר לו פתח ואופן אשר ממנו יוכל להפיק רצונו אל הפועל מכל הסבות לסוגיהם והתחלפותיהם ולא יתנגד אל הטבע. כי לא יפלא ממנו דבר ולו נתכנו עלילות:

פרק תש"י

ודע כי הדברים האלה שאמרנו הם רק לשאר סבות אשר טבע עצמותם להטיב או להרע. אבל הגניבה והגזילה והאונאה. ולהיפך הצדקות וגמ"ח ותרנות נדיבות גם כי לעיני בשר נראה לפעמים כי העושק והרמי' סבת העושר והתצלחה. אבל לב נבון יודע כי הדבר בהיפך. כי בעצם טבעם הם סבת הדלות והשפלות. כמאמר (משלי א') כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח. קח לך משל מדרך התגרים הפורקים סחורה ומניחי' אותה אצל אחד מהאנשים אשר אמון בם. עד יגיע זמן לנסוע למקום ידוע למכור אותה. ודרך הסוחרים להנהות גם את הנפקד לתת לו דבר מה מהסחורות ההם שהיו תחת ידו ימים כבירים. כי אין מן הראוי אשר כלם ישבעו מהם והוא לא ישיג מאומה. וראוי לתת גם לו הלק מה. כאמרם ז"ל (מגילה כ"ו) אורח ארעא למשבק איניש גולפא ומשכי באושפיזא. כן גלה לנו שהע"ה על מי שהוא שודד ועושק מוריד אנשים מנכסיהם והוא שבט אפו של השוט שוטף אף ד'. אשר על ידיו נעשתה עבו"ה וזע"ה וצ"ה לאנשים גם כי עליהם היתה הגזירה כך. אבל על ידו יצא הדבר מכח אל הפועל. ויחלק חבלים באפו ובחמתו ובגהירתו. בהכרה יטעום אח"כ מסחורתו. כמאמר (ישעיה ל"ג) כהתימך שודד תושד כנלותך לבגוד יבגדו בך. וכן אמר דוד הע"ה (תהלים ק"ט) ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה. ותרחק ממנו (א) ורבותינו ז"ל כבר אמרו גמירי בישא לא הוי טבא. אם לאחרים פרנסתו קללה איככה יקבל הוא ממנה ברכה. כאשר אמר אברהם אבינו ע"ה

שיורי המדות

(א) ובהשקפה הראשונה הדבר כמו זר כי לא נמצא איש כזה אשר יאהב את הקללה ולא יחפוץ בברכה, אבל באור המאמר כך הוא, כי נמצאו בעולם ב' מיני נבראים, בהמות שדה, וחית היער, והם נבדלים הרבה בבחינת פרנסתם, וזמן פרנסתם, כי הבהמות מתפרנסים מן הברכה אשר ברך ד' אל בעל השדה, זרע ומצא בו תבואות, יאכל הוא וב"ב ומהם יתן גם תבן ומספוא לבהמתו, לא כן חיות היער הם מתפרנסים מן הקללה, לטרוף

טרף

לשחישה אז יקחם ויוציאם מן הכלוב. כן העושר וההצלחה אינו מוחלט אל הרשע כ״א להכשירו למפלה עצומה כמאמר (דברים ו׳) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. סוף דבר. הדבר אשר תצא טובה לעולם ממנו הוא טוב גם לבעלי׳. אבל הדבר אשר יסבב רעה בעולם תדע ובחנת כי משורש נחש יצא צפע. וזה המגדל רע בתוך פרנסתו גם אליו יגיע מרירותו. וכמו כן נדיבות צדקות וגמילות חסדים אשר לעיני בשר נראה כי זה מרבה אל המקבל ומחסר את הנותן. ובאמת לא כן סגולת המעשים טובים. כמו שהם טובים אל המקבל טובים ג״כ אל הנותן. כמאמר חז״ל (תענית ט׳) עשר בשביל שתתעשר וכמאמר (מלאכי ג׳) ובחנוני נא בזאת כו׳ אם לא אפתח לכם את ארובות השמים כו׳

פרק עשירי

יען ראיתי רבים מן המחברים בקשה נפשם למצוא טעם על ענין התעלמות שכר עוה״ב בתורה האלקית. ואין אתנו יודע עד מה מענין עונג הנפש והצלחתה והשארתה. ולא ביארה התורה רק מענין הצלחות עוה״ז. כמ״ש (ויקרא כ״ו) אם בחקותי תלכו כו׳ ונתתי גשמיכם בעתם כו׳ (דברים י״א) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי כו׳ ונתתי מטר ארצכם בעתו כו׳. ורבותינו ז״ל אמרו (סנהדרין צ״ט א׳) כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל עוה״ב עין לא ראתה. ומה שנראה בעיני כך הוא. כי אין להתפלא מאומה עליו ית׳ על שלא כתב בתורה הגמול הגדול וההצלחה האמתית כי אין מהצורך למלך גדול וקדוש כמוהו ית׳ לדבר על לב בו״ד נברא ומהודש מרצונו הטוב. לאמר אם תשמע לדברי ותקבל עצתי ארבה לך מאד מוהר ומתן. כמו עשיר גדול היה לו כמה עיירות ביבשה כמה ספינות בים והיה לו בת יחידה והלך לבקש לו חתן את אשר יבחר. אשר ישב בעיניו וירא אצל עני אחד נער משכיל. רעב וערום. בחסר ובכפן. וישב בעיניו למאד לקחת אותו לתת לו את בתו היחידה. הכי מהצורך אליו להרבות דברים עמו לדבר על לבו אם תשמעני ותקח את בתי לך לאשה אתן לך כך וכך כסף וכך וכך תכשיטי׳ וכך וכך מלבושים וכך וכך מזונות. כי כל אלה שפת יתר הם. כי אחר אשר אמר לו אתן לך בתי היחידה לאשה. כבר פרט לו כל סוגי ההצלחה. כי כלום חסר בבית כו׳. כן אנחנו היינו גולים במצרים. נתונים נתוגים לעבודות קשות. והקב״ה ברוב חסדיו הוציאנו מבית האסורים והתחתן עצמו עמנו. כאמרם ז״ל במדרש (ריש תלומה) תורה צוה לנו משה מורשה אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה. וישא אותנו על כנפי נשרים והביא אותנו אליו. הכי מהצורך לו לדבר על לב האסיר אל בור אם תאבה להתחתן עמי אתן לך כזאת וכזאת. ולספר לו כל אשר יש לו באוצרו הטוב. זה לא יאות למלך אדיר וקדוש כמוהו ית׳. ומה גם כי אין דרך לכתוב בכתב כל חלקי התחייבות רק במקום שהוא מוכרח. והבורא ית׳ אינו מוכרח ח״ו מצד התהייבות. כי אם צדקת מה תתן לו. ואם אין בזה מקום חיוב כל מאומה למה יכתוב אותו. ואם תאמר הלא עכ״ז הקב״ה יתן לנו עונג עוה״ב גם אם אינו מחויב רק ע״ד נדבה וחסד. כמו שהי׳ כל מציאות העולם בנדבה וחסד כמאמר כי אמרתי עולם חסד יבנה (תהלים פ״ט) היה לו לכתוב אותו ג״כ. הלא כבר אמרנו כי היה נראה לעינים כי הוא מדבר על לב השומע. מה שלא יאות לכבודו הנשגב לאין תכלית. רק על זאת יתהמץ לבבנו על ענין שכר עוה״ז שכתבה התורה שעי״ז יש פתחון פה לרשעים לאמר כי גמול האלקים הוא ברכת עוה״ז הכלה והנפסד ולא ימצא האדם אחריו מאומה. לכן שמע את אשר אומר לך בזה כי אם הי׳ דרך ואופן ישר אצלו ית׳ לכתוב שכר עוה״ז הי׳ כותב שכר עוה״ב. כי הוא הגמול והעונג האמתי. אבל אחר אשר אמרנו כי לא יאות לכבוד העליון ית׳ לדבר עם השומע מענין שכר. כי אם יש לו לב יבין מעצמו עם מי הוא נכנס בברית. לא כתב ית׳ בתורתו הקדושה כל מאומה מסוג השכר לא שכר עוה״ב ולא שכר עוה״ז. ואשר עיניך

ולגדור אחר הכבוד. כי אגב הטבע יחפי הכבוד נעתק ממנו. כי אינו בעליו. וזהו כמו קורא הוא דגר ומופלא בעבור כי לא ילד והמפרסמים דבים אצלו. ע״כ מהצורך אליו לגדור. כן עושה עושר ולא במשפט כי בחצי ימיו יעזבנו.

ימיו יעזבנו (ג) ומה נאוו דברי המליצה שהמליץ הכתוב עליהם (שם ה') ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה. המשיל אותם לכלוב אשר העופות אינם מוחלטים אל הכלוב להשאר שמה. בלתי הם סגורים בו רק עד עת בא זמן הראוי והם מוכשרים לשחיטה

שיורי המדות

אמת. כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו. אשר אמר כן בכתוב זה אין לו מקום כל מאומ' אשר באור כל המבארי' ולדברינו אלא כן היא כמשמעה בכל המקרא. לאמר כמו אשר הרשע עושה פעולות שקר ולא יקרוך כלום בידו. ולהיפך המפזר יש מפזר ונוסף עוד. כן כל ההלוכות עניניו וסבותיו של כל אחד. הצדקה תהיה לחיים ומרדף רעה היא סבה למותו (ועוד יש לי דברים בזה אבל הנחתים עתה ויבואו אי"ה בס' אהל יעקב על סדר (דברים) ומה יפה יתבאר בזה מאמרם ז"ל (במדבר רבה כ"ב) זה שאמר הכתוב (תהלים ע"ה) כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב נעשה עשיר כו'. מהו ולא ממדבר הרים. אמר ר' אבא כל הרים שבמקרא הרים הם. חוץ מזה שהוא רוממות. שאין אדם מתרומם מן הדברים האלה. מה הקב"ה עושה נוטל נכסים מזה ונותן לזה. שנאמר כי אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים כו' באף שהוא משפיל את זה מרומם את זה. ע"כ. והנה בזה כי בהזדמן שיבוא עושק על איש ידוע ויגזול שלל ויבוז בו אין כוונתו ית' בטובת העושק כל מאומה. כי אם היה כל עיקר הכוונה להטיב עם העושק אין מעצור לד' להשפיע עליו טובה מאוצרו הטוב לא שתהיה טובתו ע"י דלותו של זה הנעשק על ידו. כמאמר (משלי י"ד) ברכת ד' היא תעשיר. ר"ל הברכה שהיא מאתו ית' אין בפעולתה רק להעשיר ולברך. ולא יוסיף עצב עמה לאחרים. ואח"כ בהזדמן גזילה אל יד הגזלן אין הכוונה העליונה להטיב אל הגזלן רק עיקר המכוון ממנו ית' לענוש את העשוק. וזהו כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. כי העושר הבא בכוונה מאת ד' ית' בכוונה להטיב עמו. ע"פ רוב יבוא ע"י יגיעה בדרכים ונסיעות רחוקות. כמ"ש הגאון מוהר"ם יפה ז"ל בבאור מאמר (תהלים ל"ז) מד' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ. ירצה גם כי מאתו ית' פרנסת האדם. והכל בידי שמים. עכ"ז ודרכו יחפץ ר"ל הקב"ה יחפוץ מן האדם שיכין הוא את דרכו. כמאמר יכול יושב ובטל כו'. ומשא"כ הצלחת הגזלן שלוקח מיד הנגזל ביד רמה. וזהו כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. כלומר לא יעשה סחורה למרחקים כל מאומה רק כי אלקים שופט. ועיקר הכוונה להשפיל את זה הנעשק. וזהו באף שהוא משפיל את זה מרומם את זה (ועי' אה"י ח"א פ"ג ב') לכן הוא מקדים תחלה מאמר את זה ישפיל. שזהו עיקר כוונת המשפט. ועי"כ יסובב וזה ירים:

(ג) ומה מאד ראוי להתבונן בענין המשל הזה מה שבחר להמשיל את העושה עושר לא במשפט אל קורא דגר. ולמה לא דימה אותו לנפל. כי גם הוא נתהוה לא כמשפטו הטבעי. שלא כלו לו חדשיו ע"כ אינו בן קיימא. ויש ויש הרבה דברים שלא נעשו כמשפטם ומקצרים קיומם בעולם. ועוד כי מכל מעשי המגדל אפרוחים שהוא עושה עמהם דברים הרבה שהוא מכלכלם ושומרם ומחמם אותם ומגדלם וכדומה דברים ממנהגיו. והדגירה א' מהם. ולא זכר דבר מהם רק הדגירה. קורא דגר כו'. גם ראוי היה שיאמר קורא לא ילד ודגר. אבל הנראה כי יש בזה כוונה שלמה. והיא מבוארת במדרש בכמה מקומות. כי כל המקרים הפוגעים את האדם בממונו. לא ישיגוהו בלתי אם ממונו אינו נקי משל אחרים. לא במשפט אבל ממון הנאסף בצדק ובמשפט לא יזדמנו להם עושק וגזל. כמליצתם ז"ל אם לא תיטב מבר אינש כלום לית את יהיב כלום. והוא נרמז במאמר (רות ב') אל תלכי ללקוט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה. משל לחיה ועוף שנתגדל בבית בעה"ב. לעולם לא תברח ממנו לא כן אם תקנה בהמה מבית אחרים. אתה צריך לשמור אותה שלא תברח. לכן יפה המשיל אותו לקורא. כי העוף המגדל אפרוחים שלו. אין מהצורך אליו לדגירה ולנפנף ולשרוק אל אפרוחיו כי מבלעדי הדגירה ג"כ יהיו האפרוחים תמיד בצלו. כי הוא מכלכלם ומחמם אותם אמנם עוף זה קורא. אשר יאסוף לגדל אפרוחים שאינם שלו. הוא יצטרך לנפנף ולשרוק הרבה ולדגור אליהם. יען כי המה זרים אצלו. כן המעות אשר הם אצל הבעלים ביושר ושלו הם. אין מהצורך אליו לנפנף ולדגור אחר המעות שיהיו מוחזקים אצלו כי מעצמו כן יהיה בטבע. שיתקיים דבר אצל בעליו. אכן העושה עושר לא במשפט. הוא צריך לנפנף ולשרוק

ולדגור

כמאמר שהעידה (משלי כ"ג) תנה בני לבך לי . שיהיה לי מקום מיוחד לעסקי עבודתי . והאדם דואג ושואג הלא אני צריך לדאוג בלבי ג"כ דאגת פרנסתי ופרנסת בני ביתי כי איך אשא חרפת רעב וחוסר כל . והקב"ה אומר אם תעמוס דאגות פחותות כאלה בלבך הלא תשחית כל מיטב סחורותי . כי ליוקר זהרם וטהרם המה צריכים ללב טהור שלא יעלה על הלב עסק אחר . ואם תאמר כי אתה צריך לדאוג בלבבך עליהם למען

חייך

שיורי המדות

ומגילותה . בקיום השכליי הנבדלים . אבל עונשה הוא מה שנגזר עליה מקדם . ע"י עשותה מהדברים אשר לא תעשינה ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה . זה שהעירו אותנו חז"ל בילקוט הנ"ל . מקרב עמה ועמה שלום . ע"ד כאשר יאמר האב לאחד מילדיו על שהכעיס אותו . יען אשר עשית את הדבר הזה תדע כי לא אקחך עמי לבית המשתה . הנה מזה כבר הבינו הבנים האחרים שהם יבואו עמו אל המשתה . כי אם גם הם לא יבואו א"כ במה הענים אותו ובמה הבדילו מכל בניו . כן אחר שאמר הכתוב ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה . כבר הורה כי לכל העם שלום קיימי' בקיום מתמיד . והנה החכם מהר"י אלבו ז"ל [במאמר הרביעי] הביא דעת הרמב"ן וכתב עליו שזהו דבר קלוש . כי גם אם נניח שההשארה לנפש היא טבעי . עכ"ז יקשה למה לא תודיענו התורה . אחר שאין ההשארה דבר מפורסם ונודע . כמו שהודיעה התורה הבחירה לאדם . ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב כו' וכן הודיעה התורה חדוש עולם . וכיוצ' מן הדעות והאמונות שבאו בתורה . — ולדעתי נראה כי דברי הרמב"ן חזקים כראי מוצקים . ושאלת העיקרים אין לה עיקר . אבל אבאר לך תחלה מאמר אחד מדברי המלך החכם ע"ה [משלי י"א י"ח] רשע עושה פעולת שקר וזורע צדקה שכר אמת . כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו . המפרשים אחזו לבאר מלת כן [שהיא זרה מאד במאמר זה] מענין בסים . כמו וכנו נחושת . והוא דבר זר . ולדעתי הנה החכם הנזכר הזה יגיד לנו את דרכנו וחקירתנו אשר נשאל מפי גדולי עולם . ולא פירשוהו . ושלמה המלך ע"ה פירש אותו בדרך נח מאד והוא מבאר את הספק הגדול הזה רק בדברים אחדים שאמר . רשע עושה פעולת שקר כו' . כן צדק' לחיים כו' . והוא . כי הנה השכל יגזור כאשר תרצה לחקור על פעולת המצות ותכלית' וסגולתי' לאיזה מהחלקים אשר באדם הם פועלים . אם אל החלקים החמריים הגופניים ואם אל החלקים הנפשיי' . באין ספק יאמר השכל לתת משפטו ויאמר כי יותר נקל להאמין שהמצות יעשו פעולתן על הנפשות מעל הגופות . כי מעניני הגופות ודאי סגולתן רחוקה וזרה . כי מה יתפעל הגוף ממה שים תפלין בראשו וזרועו . או בציצית שבבגדו . ובנטילת הלולב בידו . וכמ"ש מהר"י אלבו ז"ל [במ"א ברביעי] התורה אמרה כי כל אוכל חמץ ונכרתה כו' . כל אוכל חלב כו' ונכרתה . והוא דבר ידוע שאין אכילת חמץ בפסח והחלב בכל זמן הם ממיני המות שיכרת האוכל בימי עלומיו . כאוכל דבר המזיק בטבע . אבל השם נפשינו בחיים יודע נפש יליכתו כי כל אלה המצות המה חיי הנפש והצלחתה וקיומה . רק המתפלסף הוא יאמר מי יוכיח או מי יתן מופת שהמצות פועלות עכ"פ בחיי הנפשות . מעניני החמרי' אין ספק כלל כי ודאי רחוקים המה מתעשי המצות וסגולתן . ועל עניני הנפשות יותר נקל להאמין . אך לא יש מוכיח ישית מופת על זה בא שהע"ה להוכיח זאת מאת ענין הנראה והנגלה . כי יש בדבר המצות סגולה מוחשת הנראית בפעולתה גם לנראה עיני בשר . היינו מה אשר הצדקה פועלת בעניני הגופות . ובדבריי החמריי' . אשר השכל שפט עליהם שסגולות המצות רחוקה מהם באין ספק . ואם בעניני' חמריי' מיוחסיים תראה פעולת המצות וסגולתן . כבר יש בידך להוכיח פעולתם על הנפשות מכח קל וחומר . אשר באין ספק המצות בכללם מתייחסי' יותר אל הנפש ויקר ורוחני מהייחסם אשר להם אל קניני גשמיים . והנה בקניני חמריים אנו רואים רשע עושה פעולת שקר . ההבדל בין פעולה ובין זורע . מאמר פעולה יתכן בדבר הנראה לעין מלאכתו ופעולתו ותועלתו . לא כן הזורע . שאין ענינו עתה רק כמקלקל וזורה לרוח ומאביד הזרעים . וזהו רשע עושה פעולת שקר . פעולתו ועמלו אשר עינינו רואות והופעות לעסק הצלחה . נעשה שקר . כמאמרו [שם י"ב] לא יחרוך רמיי' צידו . עם היותו כבר בידו ולהיפך וזורע צדקה . מה שנראה כמאביד ומאבד . שכר אמת . ויסובב לו השתכרות וריוח . כן תוכל להאמין כי הצדקה היא סגולת החיים . ומרדף רעה הוא סבה למותו . כי כבר ראינו התחלפות הסגולות אשר בצדק ורשע וכבר עמדנו על נסיונן בקניני חמריי' . ותהי' א"כ האמונ' על הנפשות מכח קל וחומר . ומעתה

אין

עיניך רואות כי שכר עוה"ז כתוב בתורה אין הדבר כן כמו שנראה בהשקפה הראשונה אבל הענין בזה הוא ע"ד עשיר נסע בדרך עם עגלה טעונה מסחורותיו היקרות ויהי בדרך נשברה העגלה. וילך לבקש לו עגלה אחרת. ויסר אל בית כפרי א' וישכר אצלו עגלה שיסע עמו עד ביתו. ויוציא העגלה מחצרו. ויעמוס הסחורה עליה. אח"כ ראה הסוחר איך הכפרי מטמין בעגלה סיר הבשר וגבינות. ואשתו עומדת ובידה סירות חלב וחמאה והוא רוצה לתת אותם בעגלה להיות לו ללפת בו את הפת בדרך הזה. והסוחר שואג בקול נבל הלא ישחית בזה סחורותי היקרות ותעשה לי היזק גדול. והבע"ג אומר וכי בעבור שאתה עשיר ויש לאל ידך לאכול ולפזר בהאכסניות לכן גם אני לא אקח לי צידה לדרך. הלא עני אני. הוצאות גדולות אין בכחי לעשות. ויאמר אליו הסוחר הנה שכור שכרתי אצלך העגלה השלך כל אלה הסירות ארצה. ומה אשר אתה דואג על צידה לדרך דע כי כל מחסורך עלי. ואני אספיק לך כל מה שתצטרך בדרך. ואני אשלם את הכל. רק אל העגלה הזאת לא תעשה דבר. כי סחורותי דקים ויקרים מאד. ובדבר מה תוכל להפסידם. וא"כ אני צריך שהעגלה תהיה נקיה וטהורה מכל לכלוך (א) הנמשל הקב"ה שכר כביכול אצל האדם את לבו להעמיס בו תורה קדושה יראה וכדומה

כמאמר

שיורי המדות

(א) אמר הכותב גם אני כבר כתבתי ע"ז טעם יקר ונפלא בפי' שוחר טוב (בהשמטי' לראשון) אבל שמע את אשר כאמר עתה. הנה הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה (ריש פ' חלק) כתב יען כי התורה נתונה לעם רב והמון גדול הבלתי מציירי' מהות הענייני' הנסתרי'. העלימה התורה האלקות הענייני' הנסתרים בעניני' הנגלים באופן יוכלו לצייר ולקבל. כי לא יחשבו בעבודות השכל ובהשגתו והצלחתו. לכן העלימה התורה מהם וגילה להם מה שישתוקקו אליו מאלה הקניני' המדומיים (עי' עקרי' בכ"ה משלשי) וכבר התפלאו על דבריו כי אינם מספיקי'. כי איך יתכן לייעד את האדם בדברים המביאים אותו אל התכלית והתכלית עצמו להעלים. יותר הי' ראוי להודיענו מן התכלית. והיינו כבר בטוחים על הדרכים המביאי' אותנו אל התכלית ובהכרח הגומל ית' יודע כי הדברים ההם שובע דרכה שלום. מובילים אותנו אל התכלית. וכבר ידענו כי מן המסובב יש להשכיל קדימות הסבה. משא"כ מן הסבה אין עוד להשכיל המסובב. כי יזדמן עוסק בסבה ואל המסובב לא בא. ומה יועילנו א"כ מה שיודיענו הכתוב הסבות המביאים אל התכלית. דעת הרמב"ן ז"ל (פ' וארא) וזה לשונו הנעים. לא תבוא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס. ואם יונח אדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה ועונשה בעוה"ז הכל נסים והם נסתרים יחשבו לעיני הרואים שהם מנהגו של עולם. והם באדם עונש ושכר באמת. ומפני זה האריכה התורה ביעודים בעולם הזה ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות כי אלה (היינו יעודי עוה"ז) המה מופתיים. אמנם קיום הנפש ודבקותה באלקים דבר ראוי הוא בתולדה שהיא תשוב אל אלקים אשר נתנה. עכ"ל. וכתב עוד (פ' אחרי. והובאו לדבריו בהגהות מיימונית הלכות תשובה פ' ח') וז"ל כי באומרו ית' ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה. ונכרתה הנפש ההיא מעמיה. יורה כי נפש החוטאת היא נכרתת בעונה. ושאר הנפשות אשר לא חטאו תהיינה קיימות. בזיו העליון. ולכך הוא דייק הנפש ההיא עונה בה. והענין אשר בה הוא יכריתנה. וטעם זה הענין כי נשמת אדם נר ד' אשר נפח באפיו מפי עליון ונשמת שדי כמאמר ויפח באפיו נשמת חיים. הנה היא בעניניה לא תמות. ואיננה מורכבת שתפרד הרכבתה ותהי' לה קצת הוי' והפסד כמורכבים. אבל קיומה ראוי. והיא עומדת לעד בקיום השכליים הנבדלי' ולכך לא יצטרך לומר כי בזכות המצות יהיה קיומה. אבל יאמר כי בעונש העבירות תתגאל ותטמא ותכרת מן הקיום הראוי. והוא שאמרו רז"ל (בילקוט במקומו) ונכרתה ההיא הנפש ההיא מעמיה. ועמה שלום. (והוא נעלם בהבנתי) אבל הלשון להם ז"ל כי הכרת של נפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות אשר לא חטאו. והן עמה. שהן בשלום. וכבר פירשתי שכל היעודים שבתורה בהבטחות או בהתראות כלם מן הנסים הנסתרים. והמשפט להתירות בדבר מופתים לא להבטיח בקיום שהוא ראוי. עכ"ל הזהב. הורה לדעת. כי מאמר שכבר בא מאמר מבואר בסיפורי מע"ב ויפח באפיו נשמת חיים. ובזוהר מאן דנפח מרוחא דילי' הוא נפח. א"כ בהכרח היא נצחיות קיימת בקיום מתמיד. וקיומה ראוי מצד טבע ומהותה

ומציאותה

בה לסבת איזה ענין אשר יעוררהו. אבל יתר עליהם הגאוה. כי המדה הרעה הזאת פעולתה מתמדת. ואין לצייר בה מאמר כח ולא בפועל. אחרי אשר פעולתה הגבהת הנפש בעיני עצמה. וכי הוא מיוחד ורשום במעלתו ותהלתו. גם כי הגאוה יש לה יד ושם בכל המדות רעות הנמצאות בנפש וכחותיה. הלא תראה כי המתגאה כעסו חזק ועברתו שמורה. וקנאתו מרובה. שמחתו עצומה. ואבלו כפולה. סוף דבר הגאוה תמשול בנפש בכל כחותיה הפרטיות. ובכל אברי הגופית. עד כי לא תמצא אבר או כח אשר נרדה לא יתן ריחו בו. כמאמר (משלי כ"א) רום עינים ורחב לב ניר רשעים חטאת. כאשר ידענו מענין בעל הגאוה כי הוא מבקש לעצמו דרכים להיות רשום בין אנשים בכל מעשיו ובכל תנועותיו. לא ילך רק בנחת. יתנהג בכבדות. כאלו גופו עופרת לא ידבר בלתי עם נכבדי העם (עי' בדברי רמ"ח לוצאטו ז"ל פי' י"ג):

פרק שני

והעילה אשר על ידה יבוא האדם אל ענין הגאוה. לגדל נפשו בעיני עצמו. הנה היא גם היא הברכה אשר ברכו ד' ברוב רחמיו וחסדיו. וחנן אותו במה שנעדר ביד זולתו מבני מינו. ויתגאה בעבור רום שלמותו. החכם בחכמתו. הגבור בגבורתו

שיורי המדות

לקלון, אמנם כאשר אדם בינוני ילבוש בגד גדול. יהי' נראה כקטן מחמת גודל בגדו. ומזה יתבאר מאמר חנה (שמואל א' ב') ד' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם. וראוי להתבונן מה ענין השתנות במאמר זה. ממאמרים הקודמי' ד' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל ד' מוריש ומעשיר בכלם לא אמר אף. ובמאמר זה אמר אף. משפיל אף מרומם. אבל באור הדברים דע כי מדת הקב"ה שאוהב את השפלים ומגביה' ושונא הגבוהי' ומשפילם. וא"כ כבר אפשר אל האדם כי בכל ימי חייו יתהפך כדלת תסוב על צירה. מגדולה להשפל' ומהשפלות לגדולה. למשל מי שהוא עני הוא שפל בדעתו והכנעה בלבו וא"כ הקב"ה יגביהו ומאשפות ירים אביון ויתנהו למעלה ויעשר ויקום עליו. ויהי' גם רום וגבה לב. כמאמר (דברים ח') פן תאכל ושבעת כו' ורם. לבבך ושכחת כו'. וא"כ הקב"ה ישפלהו וישפילהו. ויהי' תמיד מתהפך במדריגות מתחלפות. אבל איש החכם ונבון לדעת הוא יאחוז בשני הקצוות. כי בהיותו עני ושפל בדעתו לא יעזוב שפלותו ממנו לעולם גם כי יעלים את דרכו ויהי' בדרהון ועושר. עכ"ז בדעתו יהי' שפל ונכה רוח ויראה לעצמו כי הוא עני כמה שידענו מהחסיד דהע"ה כי קרא את עצמו כמה פעמים עני. כמאמר (תהלי' פ"ו) כי עני ואביון אני (שם כ"ה) כי יחיד ועני אני. גם כי כביר מצא ידו לשלוט בכל אשר תאוה נפשו. ובזאת יהי' יחד עשיר ואביון עשיר בנכסים. ועני בדעתו ובלבו. ואז יעמוד על מעמדו. זה שאמרה חנה ד' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם. ר"ל שיתן התרוממות על השפל בתנאי שיהי' נשאר בשפלותו גם אם יהי' בהתרוממות והצלחת העושר כלל הדברים כי הענוה והשפלות הרום היא מדה שאין להפרד ממנה לעולם. ואז יוכל להיות שפל ורם. שפל בדעתו ורם במעמדו ואז ישכיל ויצליח. לא כן אם יעזוב שפלותו מלבו. יהי' כעזוב מאתו ית'. וכל תכלית היסורים אשר הקב"ה מייסר את האדם בעוה"ז הוא ללמד לאדם דרך ענוים ושיהי' לב נשבר ונדכה. כמאמר (ויקרא כ"ו) או אז יכנע לבבם הערל. וכי ישאלך לבבך למה השפלה מחוייבת אל האדם כל כך. כאשר יורו מאמרי הנביאים ע"ה אשר מבלעדי הענוה והשפלות לא יוכל להתקיים בעולמו. אמנם דע כי כן הוא. כי כמו אשר האדם לא יתקיים גם רגע בלא רחמי שמים עליו כי מצד עצמו הוא חלום המלאים בלתי הרחמי' והחמלה עליו מלמעלה להשפיע עליו החיים והמזון וכל מחסוריו כן לא יתקיים בלתי עם ההכנעה והלב נשבר. כי ההכנעה היא סולם הרחמנות. כמו שעינינו רואות בבוא עני בלב נשבר יתעוררו עליו בלב רחמים. וכל יותר ירגישו שפלות דעתו ושבר רוחו יותר יתמלאו עליו רחמים. לא כן אם יבוא לפניך בגאוה ובגודל לבב. לא תתעורר לרחמהו ולחמול עליו. כש"כ נגד מלך העולם יוצר כל היצורים יתברך אם יבוא אדם לפניו ברום לבבו. איככה ימשיך עליו רחמי שמים. הלא מיד יסגור אלקי' בעדו מלחמול ולחוס עליו. אז גם עשרו לא יועילנו. ורוב כופר לא יצילנו. וא"כ גם העשיר בעשירים אין קץ אל הרחמים והחסדים אשר הוא צריך בכל רגע להמשיך עליו מלמעלה. וא"כ כמו שהאדם צריך אל הקב"ה בתמידות. כן מחוייב להיו' בהכנעה

חייך. דע כי כל מחייתך ופרנסתך אני מקבל עלי. ואין לך מעתה לדאוג עליהם כל מאומה. כי אני אתן מטר ארצכם בעתו ואספת דגנך ונתתי עשב בשדך לבהמתך. ואע"כ יפה אמרנו כי בתורה הקדושה לא נכתב שכר על מצות כל מאומה לא שכר עוה"ב ולא שכר עוה"ז. וכמו שאמרנו (ועי' רמב"ם פ"ט מהל' תשובה כתב דברים קרובים לדברים האלה) והאלקים יעזרני וישימני מן הבוטחים השלמים הנאמר בהם בטח בד' ועשה טוב כו'. אמן סלה:

שער הגאוה

הגאוה רעה בעיני ד' ית' עד מאד. אשר ע"כ הזהירו אותנו חכמינו ז"ל בכפל הדברים (אבות ד') מאד מאד הוי שפל רוח. ושמה מורה על רוע ענינה. כי הכתוב קורא אותה תועבה. כמאמר (משלי ט"ז) תועבת ד' כל גבה לב. מאמר תועבה מורה על מאוס עצם הדבר מעצמו (א) לא לבד מצד רוע מפעלה. והוא ההבדל בין שנאה לתועבה. כי השנאה תוכל להיות על דבר אשר בעצמותו הוא נאהב. והוא שנוא מפעולתו. או מסבת הזמן הבלתי מוכשר עתה לאהבה אותו. משא"כ מאמר תועבה. ושם זה לא תמצא כ"א בדברים פרטיים המבוארים בס' קדושים להזהירנו שלא להתגאל ושלא לטמא נפשותינו בדברים ההם. כי קודש ישראל לד'. לכן ראוי לבאר את אשר נשיג מרוע ענינה ומההפסדים הרבים הנמשכים ממנה. —

פרק ראשון

מהות הגאוה הוא הערכת הנפש את עצמה בכף רמיה ובמאזני שקר להגדיל עצמו ולהתנשא על שאר בני מינו. והמדה הזאת דבוקה בנפש בעל הגאוה בתמידות לא כן שארי מדות רעות הם בנפש בכח לא בפועל כ"א בהגיע תור מדה ומדה לשמש בה

שיורי המדות

אין עוד מקום לשאלת הרב מהרי"י אלבו ז"ל. כי אחר שהתורה הודיעה אותנו פעולתם וסגולתי בדברים שחוץ לנפש. ק"ו הדברים שפועלת בנפש עצמה. שוב תמהתי ראיתי להגאון המקובל בעל עבודת הקודש זללה"ה בפי' י"ז מעבודה[ורבינו השל"ה ז"ל העתיק לדבריו אלה דף י"ג] כתב ג"כ כדברים האלה וז"ל אמר כי הטובות הגשמיות נמשכות אחר מצות התורה והתחייבות בהם כמ"כ שיועילו להשאיר הנפש בנועם מתמיד כו' וקל וחומר הוא. ואם הי' בעל הגמול ית' כותב הגמול הרוחני בפירוש הי' כפל ומותר גמור. אחר שהלין אותו בקץ מהיעוד הגשמי. ומעתה אין להשיב על הרמב"ן ז"ל שהבקיר' כי זכרונה הי' ענין הכרחי. כי מאה כדון אותי. אבל הגמול הרוחני כדון אותו מהגשמי. והדברים יקרים למבין בחכמה.

(א) ואולי הוא הכוון במאמר שהע"ה (משלי ג') כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון. למשל יש א' שהוא מלומד והולך בדרך הישר (גם אם לא בהפלגה עצומה) הנה הוא חשוב בעיני הבריות. ובפיהם יהי' נזכר לטוב כל הימים. אמנם אם אח"כ הוא נתמנה ועלה לגדולה שהיא יתירה על ערכו. כי נתמנה לרב ונשיא בקהלה גדולה. יקטן ערכו בעיני הבריות. ויהי' לשחוק בפיהם. יען כי לנגד גדולתו יתראה חסרון במעלתו. כמאמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית ל"ב) קטונתי מכל החסדים ומכל האמת כו' כי הי' מעריך א"ע קטן מאד נגד גדולתו אשר ברכו ד'. וזהו כבוד חכמים ינחלו. וכסילים מרים קלון ההרמה וההתנשאות היא להם לקלון

היום תמיד לאמר מתי אזכה להשלים העבודה הראוי אל מקבל טוב מאת החונן חסד חנם. וימסור את נפשו לתת אותה תחת עול עבודתו ית' באהבה ברוח נדיבה. אבל איש בער לא ידע ולא יבין. וכאשר הוא מוצא א"ע מלא כל טוב הוא מתנדב לנפשו מה שראוי ממנו לבוראו. וגומל לנפשו מה שראוי לעילת כל העילות. ואם בעל נפש אתה הלא תכסף בושה ממלך הכבוד סלה המושל בכל. אשר בידו נפש כל חי ולו יאתה הגדולה והתפארת. כי העושר והכבוד אך מלפניו יבוא. כמו שהקדים יוסף בעמדו לפני פרעה ואמר (בראשית מ"א) בלעדי אלקים יענה את שלום פרעה וכן אמר (שם מ') הלא לאלקים פתרונים. והשני לו במדה פחותה זאת כי יהיה גבה עינים ובידו אין מאומה מן המעלות והשלמות החמודות. ותיקר נפשו בעיניו ורואה א"ע ראוי לכל הטוב. וחושב כאלו הם שלולים ממנו על כרחו ובעבור זה מתיר לנפשו לחמוד אותם ולהתאמץ בשקידתו עליהם להשיגם. ועינו ולבו עליהם כל היום תמיד. ומתאבל על היותם נעדרים ממנו. וב' אלה מסתעפים משורש אחד הפורה ראש ולענה. ומתאחדים בפעולתם. במחשבתם ודעתם. ואין הבדל ביניהם רק מה אשר בעל המעלות מחייב לנפשו. נעדר המעלות מבקש לנפשו. אבל שניהם לדבר אחד מתכוונים. להתגאות ולהשתרר על אנשים. להתגולל עליהם. שיהיו נכנעים אליהם לעבוד ולמשא כבוד יכבדום וירוממום. ובמושב זקנים יהללום. וחושבים את עצמם כאלו הם מחוייבי המציאות. וכן מחוייב אליהם כל יקר וגדולה והכבוד והתפארת. וכאשר נעדרים ואינם יש לחזור אחריהם כאחר הגניבה והאבידה. כי למי כל חמודות ופאר ההתנשאות אם לא אליהם. והשלישי במדה הזאת ממוצע בין ב' הקצוות. הוא נעדר כל המעלות. ומחוסר כל השלמות. והוא רואה ומחייב לנפשו את אשר ראוי לבעל המעלות: לרוב סכלותו בדלות אינותו. בחשבו את אשר הוא מוצא בנפשו מהמדות. כי הם מעלות יקרות וחמודות ושלמות גמורות. ומחייב לנפשו כל הכבוד כמשפט לאיש אשר אלה לו:

פרק שלשי

עתה נבאר ההבדל אשר בין המחייב לעצמו ובין המבקש לנפשו. הע כי המחייב לעצמו ההתנשאות לעולם הוא רע לשמים ולבריות. אחר אשר כל ישעו וכל חפצו להיות רק עליון על העיר ולהתגאות ולהשתרר עליהם וזה יביאו לעשות עמהם רעה כאשר יעפילו לעלות אליו לדבר עמו. יבהלם ברוח שפתיו. ויהומם בקולו קול עוז. אבל המבקש לנפשו הוא סוג השני הנ'. אשר גאותו היא להתאמץ ולהשתדל אחר כל המעלות מאשר תמצא ירו להתעטר בהם. על הרוב הוא עוד לטובה לבני אדם כי זה מביאו להתדמות אל דכאי רוח ואנשי מעשה. ומכריח את נפשו לעבור על מדותיו ולשמוע חרפתו יסבול עלבונות. יתרחק מן הרבנות. ויהיה מן המפזרים לעניים ואביונים. יהי' אורח לחברה עם בעלי צדקה וגומלי חסדים. הוא מה שנאמר (תהלים י') בגאות רשע ידלק עני. אשר מכללו נוכיח כי יש גאות צדק. והוא מבואר כמו שאמרנו כי הבוחר להתגאות ולהתעטר במעשי הצדיקים עכ"פ הוא טוב לבריות. אבל הבוחר בגאוה ובוז ללכת בדרך הרשעים. בגאותו יעשה גם זאת וידלק עני. וכמו שביאר הטעם כי הלל רשע על תאות נפשו. אמנם דע כי גם המתגאה אשר ברצונו להיות נרשם במעלותיו ותהלותיו סופו על ראשו יוכיח. כי האדם במה שהוא אדם. אין מעצור לריחו ויזדמן לו. כי מבלי ידיעתו יתגלה קלונו וערותו. כי תבער כאש חמתו. כלהבה היוצאת פתאום מבין סבכי היער. ויתפאר אשר באפו יהרוג איש וברצונו יעקור שור. כאשר התגאה לבן ואמר אל יעקב (בראשית ל"א) יש לאל ידי לעשות עמכם רע. והרב רמ"ח לוצאטו ז"ל (פי' י"א) הביא ע"ז משל לבית מלא תבן והי' בבית חורים. והיה התבן נכנס בהם. לאחר ימים התחיל אותו התבן שהיה בתוך אותם החורים יוצא. ידעו הכל כי היה אותו הבית של תבן. כן הצבוע הזה מהשבתו הרעה בהכרח תהיה נכרת מתוך מעשיו שיצאו להוץ. אך דרכיהם ומעלליהם בענוה פסולה ושפלות מרומה:

פרק רביעי

אבל הענפים המסתעפים מהגאוה רבים ועצומים מאד. ונזכיר קצתם. א' מה שכתבה התורה

בגבורתו . העשיר בעשרו . או במעלות אחרות ובמלאכות חשובות . או להיותו יפה עינים וטוב תואר . והאדם בשומו זאת על לבו מעריך את עצמו כי אליו יאתה הגדולה והתפארת . וממלא את נפשו להתפאר ולהתגאות נגד נעדרי הדברים האלה . ואוהב את נפשו לכבדה ולגדלה להללה ולהוממה ולשום כסאו ממעל לכוכבי אל . ואולת היא לו וכלימה . כי הוא חושב אשר הוא עשה לו את החיל הזה בכחו ועוצם ידו . ומחזיק טובה לנפשו על השתדלותה וזריזותה . וברוב אולתו ישגה וישכח כי גבוה מעל גבוה שומר . הוא המנהג עולמו בחסדו וברצונו הטוב . והנפש רק כלי מוכן לקבל הטוב הנשפע ממעלה . ואין אל האדם חלק ונחלה בו מעמל נפשו . מהשתדלותו והריצותו . לא בכח ידו ובבחירתו . ותחת אשר נפיש כסילות נעדר הדעת מתנדב לנפשו כבוד וגדולה . בעל נפש זכה מתנדב מנפשו לבוראו השבח והודאה . ולבו יהגה אימה ויראה והכנעה (א) כראוי לעבד איכל משלחן רבו . ומקבל טובתו . וכל ישעו וכל חפצו כל היום ❀

שיורי המדות

בהכנעה תמידיית . ומה יפה אף נעים המליץ ע"ז הנביא ע"ה (ישעי' ס"א) שוש אשיש בה' כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני . משל לקבצן הולך מעיר לעיר לקבץ נדבות . ומלאכת ידו והשיג כמה זהו' . ועלה בלבו לעשות לו מלבושים נאי' כמשפט כל בעלי מלאכה אשר כפי הברכה אשר ישיגו ממלאכתם . כן יפארו על מלבושים למען יהיו לכבוד בין אנשים . ויאמר אליו חבירו הכל אל תדמה בנפשך לאלו בעלי מלאכות . כי הם גם אם ילבשו בגדי עשיר לא יזיק להם מאומה למלאכתם כי בידם לעשות מלאכתם כבראשונה . לא כן אתה אשר כל הצלחתך בעבור כי אתה נראה בפני אנשים עירום וחסר . כל ירחמו עליך לא כן אם תעשה לך מלבושי כבוד ובגדי חמודות . אזי אפוא יהי' עוד מי שיתעורר לחמלה עליך . ולא יתנו לך כל מאומה . זה שאמר שוש אשיש בה' תגל נפשי באלקי . ביאר בזה הדברים שאמרנו כי אחז בב' הקצוות . כי שמח על מדת הרחמים והטוב ותגל נפשי באלקי . לא העלים אמנם גם מדת הדין . ונתן טעם לדבריו ואמר כי אני צריך לזה עד מאד . כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני . היא מליצה על ההכנעה ושפלות הרוח שהם האמצעי' העלולים להמשיך על ידם הרחמי' והחמלה מלמעל' . ממש כמו הבגדים הקרועים אצל העני . והבן . וזהו מאמר ריב"ז (ברכות ל"ד) בשאלה בנו כו' על הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך . והדברים כמו זר . כי לא מצאנו במקום אשר ענין עבד ושר למעלה . ולדברינו הנה הדבר תלוי באיכות הענוה . שהכיר הי' שפל בעיני עצמו כעבד . וריב"ז מרוב גדולתו ומהבנתו את מין ערכו . לא היה יכול להשיג ענוה כ"כ . ועל זה הורה במלת דומה כו' . כי די הי' לו לומר הוא כעבד כו' ואני כשר כו' . אמנם על עצמו הי' קובל ואומר כי הוא דומה בעיני עצמו כעבד לפני המלך . ואני עדיין בעיני עצמי כשר לפני המלך וכבר ידענו כי עיקר התפלה תלוי בתנאי זה כמאמר (תהלים נ"א) לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה . וכן אמרו (ר"ה י"ז) לשארית נחלתו למי שמשי' עצמו כשיריים .

(א) ראה מה שאמרו רבותינו ז"ל (שבת קנ"א ב') כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים . ומדוע לא אמרו ירחמו עליו . כמ"ש (שמואל א' ב') כי מכבדי אכבד . ונאמר (תהלי' ל"ז) כי מבורכיו ירשו ארץ . הבטחה על העתיד . כן הי' ראוי להם לומר ירחמו עליו מן השמים . אמנם לדעתי בא רז"ל להעיר את לב האדם לבלי יבוא לגאות הרוח ע"י הונו ורכושו . כי כבר אמר החכם ע"ה (קהלת ה') יש רעה חולה ראיתי כו' עושר שמור לבעליו לרעתו . אמנם איככה נדע לאיזה מהפנים נתן לו הי"ת את העושר והרכוש . כי כבר ידענו כי העושר הוא פנים לב' הקצוות או שהקב"ה אוהב אותו נותן לו הון ועושר להספיק בידו לעשות מע"ט צדקות וגמ"ח . ואל הרשע יתן הי"ת עושר לקיים בו מאמר (דברים ז') ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו . היינו כי ע"י העושר יהי' סיפק בידו לעשות מעשים רעים אמנם המבחן בזה כך הוא כי כאשר אנחנו רואי' בו שהוא מתמהמה בעשרו רק למלאות תאותו . ודאי הוא מסוג עושר שמור לבעליו לרעתו . והעושר הוא לו לנקמה גדולה . וכאשר יעשה עם עשרו צדקות ומע"ט ונרחם עצמו על הבריות זה לו אות לטובה כי מאהבת הקב"ה אותו ומחמלתו עליו נתן בידו העושר . זה שאמרו כל המרחם על הבריות בעשרו . זה לו לסימן כי מרחמין עליו מן השמים . ומסבת הרחמנות מן השמים נתעשר . והשלמת הדברים עי' בקול יעקב קהלת על מאמר הנ"ל .

בשוק על כל פינה יארבו לבקש כבוד וגדולה. וחלקם בפיהם ישאלו. וכאשר תדבר עמהם תשמע רק גאונם וגדולתם. ואם תדבר עם אחרים מהם תשמע פחיתותם ואולתם (א) כי הגדל דעה לעולם אינו רואה בנחמה. כי כפי אשר יחייב לעצמו לגודל חין ערכו מנוחות שאננות. כן יראו עיניו רק אנחות ויגונות. כי משאלותיו רבו כמו ארבה. אין קץ אל אשר יבקש בנפשו. כי כל אשר הוא רואה ישפוט כי הוא ראוי ומחוייב אך אליו. ונפשו הומי' ושואפת למתי ואולי. וכבר אמר המלך החכם ע״ה (משלי י״ג) תוחלת ממושכה מחלה לב. וכל אשר הוא רואה מצטער עליו כאלו נשלל ממנו ומתאבל על העדרו. ולא תשגב לחשוב עליו ולדמהו לחומד ומתאוה לסבת חן הדבר ההוא. כי אפשר אל החומד להשיג מחמד לבו בהתגלגלות הימים וימלא חפץ נפשו. אמנם זה המתגאה ומבקש כבוד ויקר. הוא לא ישיג משאלותיו גם עד זקנה ושיבה. כי הוא הקשה לשאול. העמיק שאלה דבר מה שהוא נגד הטבע. כי דעתו ורצונו מבן אדם שישנא את עצמו. ויאהוב אך אותו. ואין עוד אשר יקשה מציאותו בשאלתו ובקשתו. הן כבר היה בעולם חסידים ואנשי מעשה אשר משלו ברוחם לשנוא את עצמם. אבל לא בעבור האויל אשר בפיו חוטר גאוה:

פרק ששי

ועתה נפשי אמשול לך משל לאחד שהיה מגדל בתוך ביתו איש און ומרמה והיה גוגב בבית אחרים ומכר לו. לסוף נתגלה הדבר כי גם אליו עשה כן. ועוד כפלי כפלים גנב אצלו ומכר לאחרים. ויספר הדבר אל שכניו אל גואליו וקרוביו. ויאמרו אליו הוי סכל איה חכמתך הכי תעלה על דעתך להרויח ולהצליח על יד מי שדרכו להפסיד ולהאביד להשחית ולחבל. כמעשהו לאחרים כך עשה גם לך. כי כמוך כמוהם משפט אחד לו לגנוב את אשר תמצא ידו. וביותר אצלך אשר הוא

עד

שיורי המדות

(א) ובמה יורה ע״ז מאמר (משלי ג׳) כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון. ואמ׳ נחלה יבוא על השגת דבר בלי יגיעה. כ״א בירושה. לא כן מאמר לקיחה אינו נופל כ״א על דבר הניקח בממון (עי׳ רי׳ פ״ק דקדושין) וזהו כבוד חכמים ינחלו. כי הכבוד אצל החכמים אין מציאותו והשגתו כהשגת שאר הקניינים שיבואו ליד הבעלים ע״י השתדלות והרדיפה איך להשיגם. לא כן הדבר כי השתדלות להשיג כבוד הוא סבה לאפסותו ולהרחיקו. כמאמר (עירובין י״ג) הרודף אחר גדולה כו׳. ולא ישיגנו כ״א הבורח ממנו ומסיח דעתו הכבוד רודף אחריו. וזה שאמר כבוד חכמים ינחלו. ע״ד נחלה בא הכבוד אליהם. בעבור כי לא ישתדלו בהשגתו והכסילים אשר בכל כחם משתדלים להשיג אותו באותו ההשתדלות אשר לכל קניינם ורכושם. לא זאת לבד שלא ישיגוהו בפנים הנה. אבל עוד הם מרימים להם קלון:

ומה יקרו בזה דברי רבותינו ז״ל. (בילקוט איוב י״ג) זכרוניכם משלי אפר מה אתם סבורים. שאתם דומים לאברהם שאמר ואנכי עפר ואפר. לגבי חומר גביכם כאותם שכתוב בהם והחמר הי׳ להם לחומר. והדברים סתומים אחד. אמנם הענין יתבאר על נכון בהקדים מאמר המשורר ע״ה (תהלים ל״ט) אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי. נאלמתי דומי׳ כו׳ חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני ובמקום אחר אומר (שם ל״ח) ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו. ואהי׳ כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות. הנה רבותינו ז״ל אמרו (חולין פ״ט א׳) תולה ארץ על בלימה על העולם פיו בשעת מריבה. והענין זה יתקיים בבני אדם על א׳ משני פנים. יש דעתו גסה עליו. רק יעבור את רוחו ויבחור לבלום פיו מסבת ידיעתו ביקר המדה הזאת. והאחר ישמע בזיונו מבן אדם הוא מאמץ כחו להיות כאלם ולא יענה אותו דבר. למען הרבות בשכרו וזהו אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני. ר״ל כל כחו וגבורתו יהי׳ מה שאינו מניח את לשונו לענות. והוא כאותו שיכול לדבר ובוחר הדומיה. וזהו נאלמתי דומי׳ החשיתי מטוב. אות מ״ם הוא מ״ם הסבה כמו (תהלים י״ב) משוד עניים מאנקת אביונים. והכוונה בחרתי הדומיה מסבת טוב מדתה ובעבור השכר הטוב הנמשך על ידה. אבל וכאבי נעכר. כי כבר יזדמן אשר

בסרון

התורה הקדושה (דברים ח׳) ורם לבבך ושכחת את ד׳ אלקיך ועילת זה כי מודעת זאת לטהורי הלב אשר ראשית העבדות הוא ההכנעה כמו שביארו הראשונים ז״ל. היא המזכרת יראת אדוניו וגדולתו בלב העבד. אשר בהצטיירו בנפשו גדולת אדוניו פחדו ומוראו תפארתו ותהלתו ימס כהונג מפני אש. ויצמצם נפשו בהכנעה וענוה ושפלת הרוח לעבוד עבודת אדוניו ית׳. כי יכיר ערכו ויבחין מהותו ופחיתותו נגד גדולת אדוניו לאין תכלית. אכן הגאוה טבעה לשכח ולהסיר מן הלב מעלת אדוניו ותהלתו. כי המתגאה יאמר לנפשו אני ואפסי עוד. וכדי בזיון וקצף. הזה משפט נברא כי ישכח את בוראו. ב׳ כי הגאוה היא מחיצה גדולה וסבה חזקה להבדיל בינו ובין אהבת אדוניו. ומונעת אותו מלמצוא חן בעיניו. אחר שכבר קרא אותה תועבה. כמאמר (משלי ט״ז) תועבת ד׳ כל גבה לב. אשר מאמר תועבה יסוב על הפלגת המאוס. ג׳ כי היא סבה עצומה להרחיקו מעבודת ד׳ לשמה שיהי׳ נקרא עבד ד׳. כי איך הוא עובד עבודת ד׳ אם כל עבודתו להתפאר בין אנשים. להיות נרשם ביניהם לבעל מעלות ושלמות. אשר ע״ז כבר אמרו חז״ל (אבות פ״)׳ ודאשתמש בתגא חלף. וכבר יזדמן גבה רוח אשר בגאותו וגאונו יבחר להיות רשום גם במעלת ענוה. להוסיף תהלה על תהלותיו. ילך שחוח. בלא כח. ידבר עם קטנים ממנו ועמהם יתרועע. כמו עם אוהב ורע. ואש היא עד אבדון תאכל. אם לא בהתגברות בלבו יראת העונש נגד תאותו וגובה לבו. אבל רפואתו רחוקה. ובכלל זה כי הגאוה תביאהו למעט במעשים. כי העבודה והעמל תהיה בבני אדם כפי ערך האיש המתעמל כי אצל העני ונכה רוח יחשב עמל אם הוא חורש בשדה ומכה אבנים ויבוא ביער להטוב עצים. ואיש הענוג ורך מאד הוא יחשוב לו עמל את אשר ישב ב׳ שעות וכתב אגרות. וכדומה מהדברים הקלים. כן וכן ענין הגבה לב. כי מאשר יקרה נפשו בעיניו. גם המעט אשר יעשה יחשוב לגדולים וטובים. ומיעוטו יחזיק המרובה. אחר אשר הוא ביקר ערכו פעל ועשה. ד׳ כי התאוה תביאהו להתכבד בקלון חבירו. אשר היא סבה להכריתו מארץ החיים בשני העולמים. ולהבדילו מהיות לו חלק ונחלה בתוך עם בני ישראל. או להעביר נחלתו לאחרים. כאמרם ז״ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג״ע כו׳. ולבאר פרטי הדברים אשר מסתעפים ממנה א״א. אבל ע״ד כלל תדע כי היא מדה המחזקת את כל המדות רעות אשר בהאדם. כי אותו אשר רוח הגאוה נשבה בו ערפו קשה. מצחו נחושה. כעסו להבה. עברתו שמורה. סכלותו חזקה. תשוקתו מרובה. לכן אמור לגאוה אם כל מדות רעות. ושורש פורה כל סוגי פחיתות:

פרק חמשי

אחר שנתבאר מן הגאוה מה שתפסיד אל האדם בחלקי נפשו. נבאר עתה מה שתפסידהו גם בעניני הגופות פה בעוה״ז. א׳ כי היא סבה להמשיך עליו שנאה מאת כל רואיו׳ כי זה משפט המתגאה ומתפאר ורודף אחר הכבוד אשר גם בני ביתו אוכלי לחמו ישנאו אותו. כאמרם ז״ל (סוטה ה׳) כל המתיהר אפילו על אנשי ביתו לא מתקבל. ועילת זה. יען כי הגאוה היא דבר שקר. כקשת רמיה. ותחת מסבות מכוונות בלב בעליה. היא מתהפכת בפעולותיה. כי המתגאה יוצא חלוץ הגאיה וההתפארות למען יתפאר בעיני חבריו ויכבדוהו עם עז. ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש. כי ע״ז יבוא עוד לקלון וחרפה. וישבע קלון מכבוד. כי גלה ערותו. לידע ולהודיע רוב אולתו ורשעתו. שהוא שוטה רשע וגס רוח. והיא גלתה את מקור רוע לבבו ומצפוני מחשבתו. ב׳ הגאוה היא סבה לסבב עליו שנאה ע״י אשר יקל בכבוד אחרים. כי אהבת אדם את עצמו ואשר ישנא את חבריו וימאס בהם ויקל בכבודם. שורש אחד להם. כי משורש נחש הגאוה יצא צפע. וזה כל פרי גודל לבב. כי כאשר יקרה נפשו בעיניו. כן תקטן נפש אחרים בעיניו. כי ענין הגאוה הוא לשפוט על עצמו כי כלם כאין נגדו. אפס ותוהו נחשבו. ונפש האדם תגעל בזאת. כי שאול ישאל מה לו לזה כי לא יחשוב מציאות רק מציאותו. ואין כבוד ופאר רק פארו ותפארתו. לכן בשאט נפש יביטו אנשים על המתגאה עליהם. אחר אשר פריו מר להם כראש ולענה. ואם רצונך לעמוד על אמתת דבר זה. תבקש ותמצא בעלי גאוה הסובבים

וחסדו. ואם תתעלם מזה ולא פקחת עיניך. אתה הגרוע והפחות גם מרמש הארץ וזוחל עפר. משל לאחד היה לו חתנים לוקחי בנותיו מהם היו רועי צאן ומהם רועי בקר. ומהם עובדי אדמה. ומהם סוחרים. ואחד מהם היה אשר בחרו חותנו בחפוש אחר חפוש ממשפחת חורי הארץ מבית ת״ח ומיוחס. למען פרי ישוה לו. להתדמות במעשיו אל מעשי הוריו המיוחסים. וזה יהיה חלקו מכל עמלו שיהיה לו עכ״פ התן אחד אשר יתן זמנו קודש לד׳ לתורה ולתעודה. אבל הנער ההוא התנכר במעלליו. עזב דרכי אבותיו. לא הלך בדרכיהם. לא עשה כמעשיהם. אבל טבעו הי׳ רך וענוג מאד ללבוש לבנים לאכול מעדנים כמשפט בני הרוזנים. ולא היה בו כח לעשות כמעשה אלו החורשים וזורעים קוצרים וטוחנים. והיה מתגאה עליהם ומתפאר ביקר ערכו וגודל יחוסו. אמרו לו סכל הלא אתה פחות וגרוע הרבה מאד גם מן הפחות אשר בערכנו. אחר כי נטשת עזבת מעשי אבותיך. נאצת הללת פארך והדרך. ומה נשאר לך מכל יחוסך כ״א חלישותך ורפיונך שאתה רך וענוג. וצרכיך מרובים בעולם. הוצאות ביתך גדולים מאד. ודאגתך כפולה. ופרנסך כבדה. וסבות הפרנסה נעדרות ממך. לא כן אנחנו אשר כל אחד מאתנו מוצלח למלאכה. לעבוד ולמשא. ולכל עבודה בשדה. מתפרנסים בכבוד ממעשה ידינו. וא״כ אתה נגוע ומוכה הרפיון והולשת המזג מה לך ולמשפחה אחר אשר אתה בעצמך הבל ופעלך מאין. כן אתה הלא כל הנבראים אשר למטה ממך גבורי חיל ברואי מזג. עובדים ועושים בכל מלאכה בכחם הרב. ואתה החלש ביניהם. רק יחוסך גדול מאד. לכן אם תשמור את ערך יחוסך. ותתייחס במעשיך והנהגותיך אל מנהגי אבותיך הקדושים. ותכיר מעלתך ותבחון יקר נפשך האצולה מגבהי מרומים. להתנהג עמה בתהלוכות אלקים מלכה בקודש. אז מה מאד גדלת ביחוסך. אבל אם תרף ידך מהדברים הנעלים ותתעצל במשמרת יקר בית אדונך. אשר כל טוב אדוניך בידך הוא ואתה תתעלם תשכב ותרדם. אין קץ לגריעותך ופחיתותך. כי הרכבתך חלושה דלה ורזה מכל החי אשר על פני האדמה. גם אבן מקיר תזעק נגדך לאמר התפאר עלי מי המתקיים בעולם יותר ומי בטוח יותר בהווייתו. וכפים מעץ יענך לאמר הלא פעולתי בעולם עודפת על פעולתך. ולא חסרתי ולא הפסדתי דבר. ואם תשא מרום עיניך ותראה שחקים גבהו ממך. הלא תסובבך בושה ותכסך כלימה. כי שמה מחנה אלקים רבותי׳ משרתי קודש שכליים נבדלים עובדים את ממציאם ביראה ופחד בחיל ורעדה. ברתת וזיעה. ואתה הוא המתנשא לכל לראש. ותיקר נפשך בעיניך ללבוש עטרת גאות. להתהדר ולהתפאר. חשוב נא בן אדם אם ראית שרים גדולים הולכים סביבות מלך אדיר. ופגע בהם אדם אחד איש פחות ונבזה. וירץ אל תוך המחנה. ואתה תפגע בו ותשאלנו על ענין מרוצתו. ויענה ויאמר לך לקחת הכתר ולעטר את ראשי. הלא תשפוט עליו ותאמר כי הוא איש משוגע. לא דעת ולא תבונה בו. אהה הלא אתה בלבשך עטרת גאות אתה משוגע יותר ממנו. כי מלך מלכי המלכים יושב ושרים רבים עומדים ממעל לו. אין מספר לגדודיו. ואתה באולתך תרוץ להרים העטרה הגאוה והגדולה אשר לחי עולמים ית׳. הוי נפשי עד מתי תשתכרין הסירי יינך מעליך. וראה חלישות ערכך. כ״א משושת כלי ביתך. ותבחון הרכבתך אז תגל ערותך ותראה חרפתך. עפר אתה ואל עפר תשוב. רמה ותולעה בחייך ובמותך. ומלאכי עליון משרתי קודש זוחלים ורועדים מאימת כבוד אדוננו בוראנו ית׳. הבט ימין וראה מה שכתוב באבותינו הקדושים. ואנכי עפר ואפר ונחנו מה. ואנכי תולעת ולא איש כו׳. וזה היה בפיהם ע״י הבחנתם והשגתם פחיתות ערך האדם נגד גדולת אדון העולמים הרגישו בעצמם בטול מציאות בכל רגע מרגעי חייהם. ועבודתם הנפלאה הייתה כאין בעיניהם. כאמרם ז״ל (חולין פ״ט א׳) לא מרובכם מכל העמים חשק ד׳ בכם כי אתם המעט כו׳. אמר הקב״ה חושקני בכם שאפילו כשאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם. נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר. נתתי גדולה למשה ואהרן אמרו ונחנו מה. נתתי גדולה לדוד אמר ואנכי תולעת ולא איש. וכמה מן גדולי הצדיקים שגו בזה והחזיקו טובה לעצמם ונענשו. חזקיהו מלך יהודה אמר (ישעיה ל״ח) הנה לשלום מר לי מר כו׳. כי הקב״ה אמר לבשרו (שם ל״ז) וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. וכאמרם ז״ל (ברכות י׳) כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות

עד עתה נאמן ביתך . כן הדבר בהמתגאה כי בלבו יחשוב לגנוב לב אחרים . ונמצא גונב מעצמו כפלים . כי הגאוה הטתו ברוב לקחה ובחלק שפתיה תדיחנו לאמר צא נא לקראת אחרים . ספר נא שבחיך ויאהבוך וירוממוך . ולא ידע כי כמו שער בנפשו כן היא . כי היא תגנוב את לבו . ותסבב עליו קלון וחרפה . כי עין רואה תבזהו אמר בלבו כבד יכבדוהו אבל מנעו ד' מכבוד . אבל נפשי בראותי עצמך מתנהגת בהכנעה ושפלות וטמאתך בשולי'. כי תחשוב כי בסבת ההכנעה והענוה יהי' הכבוד רודף אחריך . אז יכפול יגונך . כי אז לך משפט הרודף אחר הכבוד . גם כי לפנים נראה כי אתה בורח ממנו . ומתרחק מצלו . אכן לא משנאתך אותו . רק בהיפך מאהבתך ומתשוקתך להשיגו . הלא לאמונה כי זאת תהיה סבה שיהיה הכבוד בורח ממך . ואז יקויים בך מליצת הכתוב (ויקרא כ"ו) ונסתם ואין רודף אתכם . כי תהיה נראה כבורח וגם מן הכבוד . והכבוד לא ירדוף אחריך . ועתה נפשי מה אדמה לך הבת השובבה בראותי אותך נברא ומחודש . אפשרי המציאות . ומוצאך ומובאך אל גדר אנושי רק בחפץ ונדבת הבורא ית'. הרחום המטיב ית"ש . ולך אין לך השתררות על מציאותך לצוות עליה להמשיך הוויתה . ואתה מתגאה ותבקש לך גדולות . שא נא עיניך מנגד תראה נמצאים הסובבים אותך . יש מהם חזקים . מהם גבורים מהם גדולים וגבוהים . ומהם מסוגלים . ומהם כספיר מאירים . כזוהר הרקיע מזהירים . וכל אחד פועל פעולתו . שומר משמרת פקודתו . ואינם מתגאים במפעליהם הנוראים . ולא יחמדו ולא יבקשו יקר וגדולה כ"א כל אחד עומד על משמרתו ועבודתו אשר נתיחדה אליו מאת אדון העולם ית'. ואתה עומד ביניהם כחגב היית בעיניהם . נברא חלוש מכלם . קטן ובזוי מאד מלידה מבטן מרחם . ואין בידך מאומה מפעולות הנוראות אשר בהברואים ההם . כי אין אתה ראוי לשום דבר מצד פחיתות חמרך . ועבי גבי הרכבתך . ואין בבחך רק לפקוח עינים לראות ולהתבונן יקר וגדולת אדונך יוצרך מבטן לעבד לו . להללו ולשבחו על טובו וחסדו

שיורי המדות

בפרוץ המריבה יפרוץ את מעשיו ומדותיו . ולא יהי' שליט ברוחו . כי בבוא דברים אשר יפליגו לחרפו יתגבר כעסו ויענה . וזהו אם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש אז דברתי בלשוני . שאין בכחו לעצור את עצמו עוד מלדבר לענות אל מחרפו . אבל הדרך האמתי בזאת המדה . שילבוש האדם עם כחותיו הנפשיות בעת בוא המחרף לנגדו . ויבחור לעצמו להתבונן בשפלות האדם לסבול רוגזו בקרבו . כמאמר רז"ל (במדרש קהלת י"ב) וזכור את בוראך דרש עקבי' בורך בארך בוראך . על שיהי' בעיניו שפל מאד . כמאמר (אבות ד') והוי שפל רוח בפני כל אדם . ואז גם כי יפגע אחד בכבודו ויבזהו יהי' כמקרים . ותקטן עוד זאת בעיניו . כי בערכו הוא שפל הרבה יותר מאשר השמיעהו אזניו . מפי מחרפו . ולא יהי' בלבו שום רצון לענות אותו ויהי' כאלם בתולדה שאינו מצטער בשתיקתו . וזהו ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו . לא כדומם אשר היכולת לדבר . כ"א כאלם שאין ביכלתו לדבר . והי' כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות . ועילת זה כי לך ד' הוחלתי אתה תענה ד' אלקי . והבדל בין ב' הסוגים האלה . כי האי' מתייקר בעיני עצמו ע"י שתיקתו . ברצותו הי' מתגבר על יצרו . יאמר אך חכמתי עמדה לי לסבול כל זאת . וכל יותר אשר המחרף יבזהו יותר יתייקר בעיני עצמו לא כן השני אשר רוחו נשברה ע"י היותו מכיר שפלותו . ואין בפיו מענה לענות אל המחרף כי בעיני עצמו הוא פחות עוד הרבה מהבזיון שהוא שומע מפי זה . וכל מה שקבלנו מחרפו הוא לו למזכיר עון . ויאמר הלא האמת אתו . וזהו מאמר (תהלים ט"ו) נבזה בעיניו נמאס כ"ל כאשר הוא נבזה מאחרים . הנה בעיני עצמו הוא נמאס . יותר ויותר ממה שהוא מבוזה אצל מחרפו . ואלו הב' בחי' המשילו חכמינו ז"ל במשל נעים . ואזכים גלו לנו סוד מכוון במאמ' איוב זכרוניכם משלי אפר . אתם סבורים שאתם דומין לאברהם שאמר ואנכי עפר ואפר . ושקר בימינכם . כי אברהם הנה שפלותו היה מספיק אותו תמיד יותר ויותר . ובעיני עצמו לא הי' נחשב לעניו ולצדיק מחמת כן . כ"א שפלותו הי' באמת . והי' בעיניו כעפר . שהכל דשין אותו ואין העפר מתעלה ומתייקר עי"ז . לא כן אתם בהכנעתכם הנכם דומים לחומר . שכל מה שדשין אותו הוא מתייקר ויותר נאות למלאכתו לכלי יוצר כך אתם מתכבדים ומתייקרים בעיניכם ע"י הענוה ותחשבו שכבר הגעתם למדריגת הצדיקים והענוים . והעניין נכבד :

במדות ומעלות היותר גבוהות ורמות. כן את הזולת תשליך ותורידהו. כאין תחשבהו. גם את נפש יקרה ספירים מעולפת. תאמר עליה עוות או שבור או גרב וילפת. ואחר אשר תראה איך היא מסמא ומחרשת ומטפשת הכל בגאוה ובגודל לבב. תאמר לנפשך חדל מדרך זה. פרעהו אל תעבור בו. גם את זאת תראה ותתבונן בכל המתגאים במה שאינו ראוי להם. מה פעלו בגאותם. האם גאונם וגאותם עמדו להם להרבות בכבודם גם מעט מזער. הלא בהיפך ע״י גאותם עוד יתגלה קלונם וערותם. ויהיו לבוז ולקלון בעיני הרואים. ונזכר למעלה (פ׳ קמ״ט מזה השער):

פרק שמיני

שנית הלא תראה בפתחך ספרים אשר שם נאמרים נימוסי העבודה את ד׳. ואיך עבדו הצדיקים הראשוני׳ אנשי השם אשר מעולם הנהגתם ועבודתם ויראתם וקדושתם אז ירך ממך היצר ולא יוכל עוד לצייר הגאוה על לוח לבבך. כי אז יכנע לבבך. והקטן נפשך בעיניך. כי אז תבחון פחיתותך אשר אינך ראוי להיות גם הדום לרגליהם. כש״כ שתיקר נפשך בעיניך. ואמשול לך משל לשר גדול היה לו בן שוטה והדש וסומא. לא היה דבר מן החסרונות אשר יחסר לו. ואביו בראותו אשר בנו לא יצליח למאומה ייחד לו קריה קטנה להיות משכנו בתוכה. וצוה על הדלים מעבדיו אל הפחותי ערך. הבלתי ראויים לעבודות חשובות שיהיו עובדים את בנו בעירו שהוא בה ויסירו למשמעתו לכל אשר יצוה עליהם. אחר ימים באו הסגנים והפרתמים להתייצב לפניו. ראו את האב יושב על כסא מלכותו. ובנו הדל בימינו. והוא לומד עמו משפט המלך מאת העם. וקורא לפניו כל סדר התכתרות ביום אשר ינתן כתר מלכות בראשו. ואיך להתנהג עם בני המדינה. ולמד עמו כל משפט מלך גבור וזריז ומהיר וכל סדרי המלחמות. ויתמהו איש אל רעהו לאמר היעלה בדעת המלך האדיר הזה להמליך בנו תחתיו. ללחום מלחמותיו. להתחכם במשפטיו ונימוסיו. להתפאר במעלותיו. הנעלם ממנו כי הנא גבה רגלים. ובאין עינים. וחסר לב. ואיכבה ימסור מלכותו לבנו זה. וישאלו אותו. ויאמר להם כי כל עילת הלמוד הזה להקטין נפשו בעיניו. היינו. כי אחר אשר נתייחדה לו קריה. ואינו יוצא ממנה. ואין איש מן החכמים או מן הגבורים והחשובים שיבוא לפניו. ואין עיניו רואות כ״א העומדים לפניו לשרתו במצות המלך עליהם. והם דלי הנפש ופחותי מאד. מחוסרי שלמות הרבה ויתר ממנו. ואינם ראויים כי אם לשרתו. ומוראו עליהם. וסרים למשמעתו. ובעבור זה יקרה נפשו בעיניו. כי אמר בלבו אין בעולם יותר מהאנשים אשר תחת ממשלתו. ואם לפעמים מצייר לנפשו ומחשבתו מציאות אנשים באיזה מקום נעלם. ישפוט עליהם כי גרועים הם מבחי׳ אנושותו. דומי׳ אך לעבדיו העומדים לפניו. ע״כ אמרתי להעלות תעלה למחץ מכתו. ללמוד עמו משפט הגבורים אשר מעולם אנשי השם. ונימוסי המלכים וכבודם ויקרם הסגנם וגדולתם. ובשומו זאת אל לבו כי אין בו דבר מן הדברים. והוא נעדר מכל המעלות ותחסר כל השלמות. אז לבבו יבין כי אין לו במה להתגאות כל מאומה. הנמשל נשמת האדם בעצמותה הלא אצולה מנשמת שדי. בת מלך היא. בלתי ע״י התחברותה עם הגוף בגופות הבעיה רק בתמונה אחרת היא מתנכרה. המלך ית׳ דיבר אליה הדה. והיא במעמד שפל ומורד. תבואה בעבי גבי הרכבה המריות. לכן ייחד לה המלך ית׳ קריה קטנה. הוא עולם הזה. ומסר אליו עבדים ושפחות גרועים ופחותים הרבה מערך האדם. הם כל החיה וכל הבהמה צפור שמים ודגי הים בידיו נתנו. והם סרים למשמעתו. בגזירת הבורא ית׳ עליהם. גם הדומם גם הצומח גם החי. ובעבור אשר עיני האדם לא תראינה בלתי העומדים לפניו. ההולכים נכחו. לכן תמצא הגאוה קן לה בלבו להתגאות במעלותיו ושלמות מדותיו וכל עניניו. ותיקר נפשו בעיניו. אבל כקרוא איש יהודי דרכי העבודה ונימוסי מלכותו ית׳ אשר בשמים ממעל בין אראלי קודש. בסוד קדושים רבה. והעבודה אשר היתה בהנביאים ושארי הצדיקים והחסידים התמימים אשר מסרו נפשם ומאודם בעבודתם. וקדושתם וטהרתם ופרישתם הנפלאה חכמתם ודעתם והשגתם עד שהיה יכולת בידם לשער כמה טיפות יש בים. ומתהומות הארץ עלו שמים לרום לעוף ולידא על כנפי המציאות אשר מעל לרקיע. להבין תהלוכות הגלגלים הרמים

להשכיל

אחרים (א). וכן אמרו על נחמיה בן חכליה ע"ה (סנהדרין צ"ג) מפני מה לא נקרא ספרו על שמו מפני שהחזיק טובה לעצמו. ואם הצדיקים האלה נענשו על הטובה אשר היתה בידיהם בעבור שהחזיקו הטובה לנפשם. כש"כ איך יתגאה ואיך יתנשא האדם בדברים פחותים ובזוים שהמה מהבל יחד. ע"כ שים פניך ויהיו עיניך ולבך אל דברים מסוגלים לרפאות מחוץ מכתך להפשיט מעליך מעיל הגאות וההתפארות ושמע את אשר נאמר בפרקים הבאים אי"ה:

פרק שביעי

ראשונה שים פניך וראה והתבונן מקומה איה. ולשכנה תדרוש וגאת שמה. ותראה אם במשפט היא באשר היא ואם במרד ובמעל. ראה נא והביטה על פחותי ערך מדריגה אחר מדריגה עד הפחות אשר בפחותים. ותתבונן באחד מהם אם פחיתותו עמדה לו לרפאותו מגאון לבו. הלא הדבר לא כן הוא. כי אם יזדמן שיאמר אדם לאחד מהם כי הוא שפל ופחות. אז תראה גאותו. גאונו ועברתו. ואם פקח הוא יהי כמחריש ויקטין עצמו בפני מחרפו. למען יהי' חשוב בעיני ב"א ויחזיקוהו לאיש שלם גם במעלת הענוה והכניעה. אז תראה גנות הגאוה. כי היא מכה המהלכת מבלי משפט. ומאזני רמיה בידה לשקול כל סוגי מדריגות אשר באנשים מתחלפים כלם יהיו שקולים על משקל אחד. כקטן כגדול. את אשר ישנו בו ואת אשר איננו בו. נער וזקן חכם וכסיל. אם רק ילבוש מעיל הגאות אז יתמלאו אמתחותיו בר השלמות ולהם העושר ומזון האושר. באין מחסיר כל דבר. וכבר יזדמן ברי' קלה. שפלה ואפלה. אדם עור וקטע על ירכו צולע. חרש ושוטה. רירו על זקנו. ותמצא בו מן הגאוה לפעמים הרבה יותר מאשר תמצא בהמתגאה בראוי ובמוחזק בידו. ואז בראותך זאת על נקלה תבחון השקר אשר במדה הרעה הזאת. כי איך יתכן לבע"מ העושה מלבושי' לכמה אנשים מתחלפי' לעשות כל המלבושים על מדה אחת. הלא את אשר יכשר על הגדול לא יכשר לקטן ובהכרח יצטרך לעשות לכל אחד כמדו וכמדתו. והגאוה היא בעשותה לבוש הגאות והעזות. אז כלם שוים במדה. והי' העקב למישור כו'. תשכיל תצליח. ששונם תצמיח תהכים אנשים. תעשיר הרשים. וכמו אשר את לובשיה תלביש עוז ותעצומות במדות

שיורי המדות

(א) אמנם באמת יתאמץ לבב איש וכי גאוה היא ח"ו בחזקי' על שאמר הנה לשלום מר לי מר כו' במה שנתבשר שנתקבלה תפלתו רק בזכות אבותיו ולא בזכותו. וכי יתכן להתמרמר ע"ז. אם לא כי הי' לו בזה ענין גדול ראוי להתמרמר עליו. ולדעתנו הכתוב בעצמו ביאר לנו כל כוונת חזקי' הנה לשלום מר לי מר ואתה חשקת נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גיוך כל חטאי. והמשל סתום וחתום. אבל יתבאר יפה אף נעים ע"ד משל לאחד נתארח בבית עשיר אחד שהי' מעונג מאד. וראה כי האורח כל מלבושיו קרועים ומטולאי'. שקערורות יקרקרות ולא הי' יכול לסבול להביט בו. ומה עשה העשיר הפשיט מעליו המלבושים ההם והלבישו מחלצות. למען יהי' לכבוד ושיהי' נאה להסתכל בו לימי' נקרעו גם המלבושי' ההם ונתארח ג"כ אצל עשיר. והעשיר הזה הי' איש מעונג כמו הראשון ועכ"ז לא הי' האורח מבוזה בעיניו ע"י הטלאות יען כי הי' מכיר את אביו ואת אבי אביו וכל משפחתו כלם אנשים יקרי' גדולי' וטובים לא מאס בו מאומה. גודל אהבתו את משפחתו. ועי"כ לא הוצרך להחליף שמלותיו. א"כ הסבת אהבת משפחתו סבבה לו הפסד גדול. כי הניחו כמו שהי' הולך בבגדי' קרועי' כי לא מאס בו. הנמשל. לולא גברה זכות אבות על חזקי' לא היתה מדה"ד נותנת להטיב לו לקרוע גזר דינו בלתי אם בהפשיט מעליו המלבושי' הראשוני' להלבישו המדות תחתיהם כאמרם ז"ל (נדרי' מ"א) אין אדם עומד מחליו אלא א"כ מוחלין לו כל עונותיו שנאמר הסולח לעוניכי הרופא לכל תחלואיכי. לא כן אתה כי תלוי לו בזכות אחרים. בעבור יקר משפחתו ולא בעבור שהשליך הקב"ה אחרי גיו כל חטאיו חשק נפשו להצילה משחת א"כ יפה אמר בקובל וכמתמרמר הנה לשלום מר לי מר וביאר ואמר כי הפלגת החסד והטובה הוא אליו לרעה שלא הי' ההכרח למחול לו עונותיו מכל וכל. וזהו ואתה חשקת נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גיוך כל חטאי. ר"ל הצלת נפשי מרדת שחת בלא השלכת ומחילת העונות.

וצהגתם . היו כקש לפני אש . לכן אל תאמין לדברי יצרך אשר יבטיחך להגביה כנשר קנך . ותשכיל ותצליח במעשיך . כ"א תדאוג פן עוד מעט והורד שאול גאונך והמיית נבליך . תן תודה לאלקים והכנע ערפך . אז תהי' מכובד ומוצא חן בעיני אלקים ואדם כל זאת עצתני לרפות מדוי נפשך כל עוד היותך נעדר הדעת . ועודך אחוז בחבלי האולת סבכי תאות העוה"ז ומחמדיו , אבל ביום חבוש ד' את שבר רוחך השוגגת . ומחץ מכתה ירפא . ויגל את מסך האולת מעל פניך ותראה ענין הווייתך ומציאותך . אז לא תצטרך לכל הדברים האלה . כי אם יראת ד' הטהורה תעמוד ותאיר לך בכל אשר תפנה . כי בראותך את עצמך נמצא לא מיכלתך כ"א חסד אלקים עליון גבר עליך להמציאך . ובראותך קיומך ומצב הרכבתך דלה וחלושה עד מאד. והמונים המוני' ממונים על קיומך להחזיקך בגזירת הבורא עליהם לכלכל מחסוריך . וגם כי הם נאמנים בשליחותי ובמשמרתם . אבל אתה אין אתה בטוח גם על רגע מרגעי חייך . כי קבלת האדם את קיומו ומשך זמן הווייתו היא קבלה אחר קבלה רגע אחר רגע כמאמר (איוב ז') ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו . וזה אחר אשר יבקש יעתר אל אלק וירצהו . והרגע אשר עוד לא קבלת חייתה ולא אספת אותה אל תוך הווייתך היא רגע העתידה לבוא אליך . יש לה שני פיות אל כל סוגי המקרים ההוים החיים והמות בריאות וחלישות עושר ודלות . התנשאות ושפלות . נחמה והרוחה או יגון ואנחה. תענוג ויסורים. תפארת וקלון וכל טוב ורע אשר יעלה על לבך אפשריים הם לבא עליך . ואולי יתחדש עליך זמן" העתיד מה שלא היה גם על רוחך . ובשומך כל זאת אל לבך תקטן נפשך בעיניך כנפש הגר או כנפשות האסורים בבור . ולא יעלה על לבבך כ"א מה שיעלה על לב מר נפש אשר אמריו אמרי נואש כי חייו תלואי' לו מנגד . אינו יודע מה יסובב עליו עוד מהתהפכות גלגלי המקרים . ככה דרך האדם היודע שהוא רק אדם לא יבקש לו גדולות . אחרי היותו עומד במצולות הספקות על כל עתיו ורגעיו . כי לא ידע אדם את עתו . וא"כ למה יפליג בקשתו גם אם יש דרך להשיגו. כמו שמצאנו על משיח בן דוד שיתגלה לנו במהרה בימינו (סוכה נ"ב א') אמר לו הקב"ה שאל מה אתן לך וכיון שראה משיח בן יוסף שנהרג אמר לו רבש"ע איני מבקש ממך אלא חיים שנאי' חיים שאל ממך כו' . ראה צדקת צדיק כמה תיישר דרכו להשפי' ולהמעיט עצמו והפיץ נפשו . ולהיות בספק על חייו . וגם כי היה לאל ידו להרחיב משאלותיו כי הקב"ה אמר לו שאל ממני כו' לא חמד ולא דרש דבר רק חיים הכרחיי' מה שלא יספיק לו בלעדם . מכש"כ אנשים כערכנו . אין לנו רק למלא פינו תודה ותחינה הודאה על העבר . ותחנה ובקשה על העתיד . ואין ריוח ביניהם דבר . כי ההוה אשר בין העבר והעתיד מה הוא :

פרק עשירי

בתת האדם אל לבו עילת מציאותו והווייתו פה בעוה"ז . כי נברא להשגת תכלית רחוק מאד . ולא ישיגנו בלתי אם יבקשנו ויחפשנו ויעמול בכל חפץ לבבו ונפשו . ואתה אחי לא כן עשית . כ"א התרפית במלאכתך . ונטשת את כחותיך ועתות חייך נטוש ואבד . ופרקת עול העבודה מעל צואריך . ותשומם נפשך עם רוע מפעליך ותשכח אל מחולליך יוצרך מבטן לעבד לו . וחיים והחסד עשה עמך . וצוה עליך לנטור כרמו בקרן בן שמן . ואתה ממחבלי כרמים השחית הפסדת קלקלת והרסת רבבות פעמים יותר מערך הווייתך . עם היותך קטן בכמות . וזעיר במציאות . אחר אשר מפתח כל העולמות בידך הוא . וכל טוב ורע יתגלגל כהתגלגלות המעשים אשר ביד האדם . והאדם בזכרו זאת יבז בעיניו כל עמלו אשר עמל בעוה"ז בהשגת מאוויי נפשו המתגוללת בעפר התאוות , והתענוגים . ויזכור את ימי הרעה יום יראו עיניו כידו . יחזה יבחון ההפסד העצום אשר עשה . אז תיבז נפשו בעיניו . ויהיה נמאס אצל עצמו . וכאשר ישמע חרפתו מאחר איך הוא מבזהו . יאמר ללבבו הלא אני יודע בעצמי עוד יותר ויותר . כמאמר (תהלים ט"ו) נבזה בעיניו נמאס . ר"ל בעת אשר הוא נבזה מאחרים . בעיני עצמו הוא נמאס עוד יותר ויערב לו הבזיון הזה מחבירו כמים קרים על נפש עיפה . וכל הנאצות והכלימות אשר הוא שומע יהיה בעיניו כטפה מן הים נגד מה אשר

להשכיל קביעת המזלות. תנועות הכוכבים. ולשער מדתם וקומתם. משטרם ופעולתם ומשם יעלו בסלם החכמה לדרוש ולחקור בגבהי מרומים עד כנפי הכרובים כאמרם ז"ל (מגילה כ"ד ב') הרבה צפו לדרוש במרכבה ולא ראו אותה מימיהם ואחר כל השלמות והמעלות ומדות טובות שהיה בהם ראה הכנעתם ושפלותם בעיני עצמם. והשלמות הנפלאה אשר היתה בהם היא עצמה סבבה להם הכנעה רבה ויתירה. בהחשבם עם נפשם גדולת אדוניהם הקדוש והנורא לאין תכלית וראו פחיתות האדם מצד שהוא אדם בו"ד ילוד אשה. כש"כ אנשים כערכנו אשר כחגבים היינו נגד דורות הראשונים כנמלים דקים איך חלף רוח הגאוה על פניך עבר בין בתרי לבבך לא ידעתי. ע"כ עצתי שמור. את דברי נצור. אשר יהיו לך למזור ותרופה להסיר מחלת נפשך מקרבך. והאלקים יענה את שלומך. ומרשת היצר והטעות יצילך. וזכור ימות עולם צדיקי דור ודור. הנודעים ומקובלים בתורתם וצדקתם אשר מפיהם אנו חיים. והבט בדלות ערכך ושפלות מצבך. אז לא יעלה על רוחך רוח רמי' לרמאות אותך לחשוב לך שום צד מעל' ראה מה שאמר הנביא ע"ה (ישעי' ו') ואומר אוי לי כי נדמתי כי איש טמא שפתי' אנכי ובתוך עם טמא שפתי' אנכי יושב כי את המלך ד' צבאות ראו עיני. וגם כי למבין יספיק דברי המשל הנז' עכ"ז נוסיף בזה משל אחר להמתיק מאמ' זה משל למוזג יושב בכפר והיו הכפריי' שואלים אותו על זמן ראשי חדשיהם. ובאיזה יום יהיה להם חג פ'. ובאיזה יום חג פ'. והוא היה יושב ומביט תוך לוח השנה והיה מגיד להם. והמה באים אליו יום יום חליפות וצבא רב לשאול על זמן הירידים ועל החגים ועל קור וחום וכדומה והוא השיב אל כל שואל ויאמר אל אשתו שמעי נא את אשר אספר אליך חדשות. ותאמר טוב אנכי שומע. ויאמר אלי' הלא תדעי כי אני למדן גדול. ואנכי לא ידעתי עד עתה. ותשאלהו לאמר ואיככה נתודע אליך הדבר היקר הזה ויאמר אליה לא פעם ולא שתים הקשבתי ואשמע מפי כל תושבי כפר זה כאשר הי' ספק בידם זה אומר בכה כו' שפטו ואמרו אנחנו נשאל את פי המוזג ועל פיו נדע האמת. ותשמח מאד לקול דברי השמועה החדשה. כי בעלה הוא מלומד גדול. ויהי כי הקיפו הימים ונסע אל עיר גדולה על ימים הנוראים. וראה בבתי כנסיות אנשים גדולים למודי ד' יראים ושלמים מחדדים זה את זה בהלכה והוא עומד עליהם ואינו שומע גם את לשונם. אז בא ואמר לאשתו כי הייתי כמתעתע דמיתי והשבתי מה שחשבתי יען היותי יושב בכפר בין כפריים שהמה אך כבהמות שדי וכנגדם הייתי בעיני איש מעולה ומלומד אבל אחרי בואי העירה וראיתי אור פני חכמים המלומדים באמת ואבינה בהם ואבחון יקר הדרם ופאר מעלתם לא אעלה עוד על דל שפתי לייחס לי שמץ דבר מן המעלות. ואני יודע מהיום שפל ערכי ופחיתות נפשי. הנמשל כי ישעי' ע"ה בראותו א"ע דשום בדורו בחכמה בגבורה ועושר וכדומ' מן המעלות היה יקר בעיניו מציאותו אמנם אחד כי נפקחו עיניו במראות הנבואה וראה את כבוד אלקי ישראל על כסא רם ונשא. ושרפים עומדים ממעל לו. ואמות הסיפי' ינועו מקול הקורא. בקול נורא. אז אמר אוי לי כי נדמתי כהודה ואומר היה נדמה בעיני כי אני יקר המציאות. והטעות הזה הי' לי בעבור כי אני רק בו"ד איש טמא שפתים. ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב וסוג מעולה מזה לא ידעתי ולא ראיתי והטעות הזה נתברר לי רק עתה כי את המלך ד' צבאות ראו עיני (לכל זה שמעתי בשם אדמו"ר המקובל כ"ע ובין מכתביו לא מצאתיו) כי זה משפט הענוה האמתית לבוא רק אחר השגה גדולה באלקות. אז הוא מבחין פחיתות האדם. ומשה רבינו ע"ה שהיתה השגתו עודפת על כל האדם הי' לעומת זה עניו מכל האדם כו':

פרק תשיעי

עוד מזור ותרופה למחלה הגאוה. להתבונן לתת לב תמיד על אלו שירדו מגדולת' ותפארת רום עוזם. כמאמר (משלי כ"ז) כי לא לעולם חוסן ואם נזר לדור ודור. אז תראה חולשת האדם ורפיון איכותו. כי הוא רק כמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה. והידיעה הזאת לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא. כי קרוב הדבר אליך. אל כל אשר תראינה עיניך. כי ההתנשאות היא מקריית. והשפלות תמדיית וטבעיית. הז כבר היה בעולם עזי נפש אשר גאותם גדולם ורוחם גבהה ודעתם רחבה ופתאום לפתע עלה באשם וצחנתם

כו׳. ומציאותה בעצם וראשונה בין חיות היער כי בטבעם ובמזגם נטעה השנאה לשנוא זה את זה לטרוף טרף לבלע ולהשחית. וכש״כ ששונאים את האדם. ואצליהם היא הכרחיית. ואצל בני אדם היא אפשריית. אבל משורש אחד הם באים כמו שנתבאר בחבורנו אהל יעקב (פי׳ ברלאשית) אשר כחות האדם הם רק התקבצות ואסיפות כחות כל הבע״ח למקום א׳. עד שלבעבור זה קראוהו עולם קטן. ואנחנו מבושרי׳ ועומדים מפי הנביא ע״ה (ישעי׳ י״א) וגר זאב עם כבש כו׳ ושעשע יונק על חור פתן כו׳ לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כו׳. ואז נהיה בטוחים מן הרע. אחר אשר מדת השנאה לא תמצא עוד בארץ החיים אבל כל עוד אשר שנאה בעולם חורבה בעולם. כמאמר (הושע יו״ד) חלק לבם עתה יאשמו. ורבותינו ז״ל במליצתם הזכה אמרו (סנה׳ ס״ג א׳) המגדל כלב רע בתוך ביתו כו׳. רמז על המרגיל עצמו לשנוא את הבריות ככלב הרע הקופץ מול פני כל הפוגע בו. והוא נענש מדה כנגד מדה שמונע חסד מתוך ביתו. כי אם היה רחום על הבריות היו מרחמים עליו מן השמים. (שבת קל״א ב׳) ואמרו עוד. כי אף פורק ממנו יראת שמי׳. כי רעיוניו ומחשבותיו מלאים זעם ועברה חורשים רע על הבריות. ואין לפבו פנוי להכנים בו יראת שמים. והוא מאותם שנאמר בהם (משלי ב׳) העוזבים ארחות יושר ללכת בדרכי חושך.

פרק שני

וסבות השנאי׳ אשר על ידיהם יבוא לשנוא את חבירו שתי׳ הם. האחת הקנא׳. הב׳ ראותו בחבירו דבר שהוא נבזה בעיניו. והקנאה גם היא מתחלקת לשתים: אחת ע״י היות עינו רעה במי שגדול ממנו בחכמה או בעושר. והטעות הזה מטעה את נפש נעדרי הטוב להצטער ולקנא את אשר יש לו הטוב ההוא. ושגגה היא מאת המקנא להעריך את ערכו בערך אחר מן הראוי לו. ושופט על עצמו כי הוא ראוי לגדולה שבטובות ואינו משים אל לבו כי גם עצם מציאותו אינה מחוייבת לו, בלתי כי נדבת אלקים וחסדו היתה עליו להמציאו ולזכותו במה שחייבה חכמתו ית׳ לחון אותו במה שחננו. ואיך יעיז פניו לבקש עוד גדולות. וישא מרום עיניו לחמוד ולבקש את אשר חנן הבורא ית׳ את חבירו. ואתה אחי חדל מזה. ושמח במה שנתן לך העליון ב״ה ואל תתן עינך ולבך אל אשר לא חלק לך. פן תורש אתה וכל אשר לך. כי יגרע עינו מעליך אחר אשר אתה אינך מכיר טובתו. כי אתה אם היית גומל חסד לנברא כמוך והיית רואה בו שהוא מלא עברה וזעם על שלא נתת לו כפלים. ודאי תנחם ותתעצב על אשר נתת לו (א) עוד זאת מהצורך לדעת והיא לך מזור ותרופה להסיר ממך כל חולי הקנאה והמסתעפי ממנה. כי יש בעולם יום ולילה ולכל אחד חלק הבורא ית׳ כחותיו הראויות לתת לו. אל היום נתן כח האור. וכח החושך אל הלילה. והאור כבר נאמר בו וירא אלקים את האור כי טוב. והחושך הוא זמן לכל פועלי רע. כמאמר (תהלים ק״ד) בו תרמוש כל חיתו יער. ובו מצליחים כל המזיקים. אם הרוחות ואם החיות רעות. ואם מבני אדם כמו הגנבים והגזלנים. כמאמר (איוב כ״ד) ובלילה יהי כגנב כו׳ חתר בחושך בתים כו׳. ואין שניהם מתקנאים זה בזה. אבל כל אחד יתן שיר ושבח להבורא ית׳ על מה שהאציל לו כי כמו אשר האור רצוי לבחי׳ יום. כן החושך רצוי לבחי׳ לילה. ועילת הדבר כי כמו שהיום לא יפעול בחינתו הראוי לו כ״א בהשתתפות האור אליו ובהבדלו מן החושך. כי אם יתעורר חושך ביום לא יעבוד עבודתו הראוי לו כפי בחינתו כן גם הלילה לא ישרת את הבורא ולא יפעול בחינתו כי אם בהשתתפות החושך אליו. וכמו אשר כח האור יפה לבחינת יום לעבודתו כן הלילה יפה לו החושך לעבודתו אשר נברא בכוונה מכוונת אצל הבורא ית׳. וגם עינינו רואות פעולות

(א) כמאמר (שמות א׳) וייטב אלקים למילדות וירב העם ויעצמו מאד. דע כי זה משפט המטיב לאחרים שיש לו כ״כ בראותו את המקבל טובתו שש ומתפאר בטובתו אז יתענג המטיב. וזהו וייטב אלקים למילדות וירב העם ר״ל כי המילדות הי׳ נחשב להם לטובה ולברכה מה שנתברך מעשה ידיהם ונתגדלו הילדים ונתברכו. זה הי׳ להם אות לטובה כי הי׳ משתוקקים להטיב עם בית ישראל:

אשר נפשו וודעת מהבזיון העצום הראוי לו . ומאהבתך את ממציאך אשר גמלך כל טוב כראוי לך לאהוב אותו בכל . לבבך . תמשוך אהבתך אותו לאהוב גם הנאהבים והנעימים אשר לו . השרידים בעם תופשי התורה . שומרים משמרת הקודש . וכל בית ישראל בכלל . כי על כלם חוט של חן וחסד משוך עליהם באהבתו ובחמלתו . ויקרי׳ הם אצלו כאישון עינו . אשר בהם בחר אל להיות לו לעם סגולה ובהם יתפאר . וכל נפש מישראל נאהב לו מאד עד אין חקר בפלי׳ מאהבת אדם את בנו . כי גם זה חסד אל כל היום אשר נטע אהבת הבן בלב מגדלו . וזה רק מאהבת הבורא ית׳ את האדם שלא יתמוגג ברעה בהעדר רחמי׳ אחרי׳ עליו לגדלו ובכלל הזה לאהוב גם הפחותים בעיני השערתו . והמה אצלו כנעדרי החן והחשיבו׳ . אבל מציאותם הכרחי׳ לקיום הנאהב אליו ית׳ . א״כ ראוי לאהוב גם אותם . ותתן כבוד והדר לכל איש ישראל . כאשר צוך אלקים ית׳ (ויקרא י״ט) ואהבת לרעך כמוך . וכבר ידענו מאמרו ית׳ (מלאכי א׳) אהבתי אתכם אמר ד׳ . הנה מאמר ד׳ ית׳ הוא מאמר כולל לכל זרע בית ישראל . את כלם יאהוב על משקל אחד וא״כ איך יעיז אדם ויאמר את זה אאהוב ואת זה אשנא . או אהבתי את עצמי ואתכבד בקלון חברי . וזכור הדברים וחזור עליהם והיו חיים לנפשך :

שער השנאה

את זה לעומת זה עשה האלקים ית׳ . כמו אשר במצות התורה חקק אלינו מצות עשה ומצות לא תעשה . וצוה על העובד לקום ולהזהר אל מעשה מ״ע . ולהשמר מעבור על מצות ל״ת . (א) כן נטע הבורא ית׳ כחות בנפש מהם מדות טובות אשר בהם ישלים עבודתו ויפאר משמרתו אשר עליו . ולעומת כל מדה יש הפכה מדה רעה כי הבורא ית׳ נטע באדם כחות הפוכי כחות . ונתן הבחירה חפשית ביד האדם אשר בבחירתו יהיה זריז בעצמו להתרחק מקצה הרע אל קצה הטוב . וסדר המדות רעות כסדר המדות טובות . והרך אחד להם . כמו אשר במדות טובות מנהלם בראשם האהבה . כן המדות רעות נמשכות מן השנאה . וכמו שיתבאר אי״ה :

פרק ראשון

השנאה היא מדה רעה עד מאד . נרגן מפריד אלוף . מעוררת מדנים בין אחים . כי אם תשנא את אדם ירע בעיניך כל מעשיו . וכל זמן אשר תמצא שנאה בעולם לא תמצא מנוחה בעולם . כאמרם ז״ל [סוף עוקצין] לא מצא הקב״ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא שלום . ועי״ז התפלל הנביא ע״ה (ישעי׳ כ״ו) ד׳ תשפות שלום לנו כי

שיורי המדות

(א) אמר הכותב מדי דברי בזה זכור אזכור מהם ששמעתי מפי הרב הגדול ר׳ שאול לאווינעס ככל רבינו בעל פני יהושע ז״ל שזהו באור מאמר הספר שטן מלפניו ומאחריו . כי כאשר האדם מגיע למצות עשה לקום ולעשות ללכת לבית המדרש וכדומה יבוא השטן ויעמוד נגד פניו ולא יתן אותו להלוך . וכשיותו במצות לא תעשה . אז בא השטן לו מאחוריו . ודוחף אותו ללכת . ואיכו מניחו לעמוד וזהו והסר שטן מלפנינו . שלא יעכבנו ממ״ע ומאחרנו . שלא ידחוף אותנו להעבירנו על מצות ל״ת ודפח״ח :

תלונתך כ"א עליך. כי הבחירה בידך היא [הקנאה הזאת מרחפת על הרוב בין מחוסרי כל לקנאות בהמלאים כל טוב ויש עוד קנאה השולטת ביותר בין גדולי החכמים והעשירים ומתקנאים בהמתדמים להם באלו המעלות ועל המדה הזאת אמר שהע"ה (קהלת ד') יש אחד ואין שני. היא בחי' המקנא בדומה לו. כי חפצו ורצונו להיות אחד ולא שני לו. ועל המדה הרעה הזאת אמר גם בן ואח אין לו. כי לעולם לא יסובב ממנו פעולה טובה כי מה יתרון לחכם בהיותו מתקנא בחכם כמוהו. וכי בעבור זה ישתדל להוסיף חכמה וטוב להתדמות לחבירו. אבל כל קנאתו ותקותו איככה ירד חבירו ממעלתו. וכל רצונו להעבירו מגדולתו. אמנם המקנא קנאת העושר והחכמה ואינו מקנא בהעשיר או את החכם. בלתי על ידי ראותו בחבירו מן המעלות והשלמות מה שאין בידו. יתקנא וישתוקק אל המעלות ההם. יסובב לו מזה שישקוד בבתי החכמה וילמוד למלא נפשו מהם (ג) כי הקנאה הזאת אינה להשפיל את חבירו בלתי הוא חומד ומתאוה אל המעלות והשלמות אשר לחבירו ומתקנא במדותיו וחפץ בהן. אבל המקנא בהאדם על מציאות המדות בו. ואת עצמו הוא רואה שאין לו מאלה דבר. והושק שיהיה חבירו ג"כ ריק מהם כמוהו. הוא הנקרא רע עין. ובעת אשר יפגיעך יצרך הרע ויאמר לך כי לולא זה האיש הפורש כנפי שלמותו למעלה ראש. הלא אתה היית יחיד ורשום בתוך קהל ועדה לתהלה ולשם ולתפארת. עתה אזור כגבר חלציך וקנא קנאתך אף אתה הקהה את שניו ואמור לו מי אנכי הדל כי תביאני עד הלום. להלבישני אדרת למען כחש ולמעול מעל באדוני אשר בחסדו המציאני מאין ליש. מרחם הוציאני ונדלני ורוממני ועד כה ברכני. חלק לי מחכמתו מקדושת תורתו. ואיך נפשי תשכחי כל גמוליו ותשא מרום עיניך לאמר אני אתנשא אני אתהדר. אני ולא אחר. הלא ידעת כי אביך העליון ב"ה אב הרחמים הוא. גם רעך לו לבן. וגם הוא יגדל. הטוב תתו אותה לך מתתו לזולתך. אחר אשר ידעת כי עילת כל הנמצאים רק רצון הממציא להמציא המעלות והשלמות והשם. טוב ואינם נעולים ולא סגורים ועצורים משום אדם כי כתר תורה מונח בקרן זוית כל הרוצה לטול יבוא ויטול. וא"כ למה תרע עינך באחיך. אם מעט לך חלקך בקש מאת אדוניך ויוסיף לך חכמה ודעת וכשרון השלמות. לא שתרע עיניך באחיך הטוב ממך להוריד עדיו מעליו ותשיתהו עליך. חלילה לך נפשי מעשות זאת. כי מרה תהיה באחרונה כי אדוניך ישנא ויתעב כל רע עין. עוד מעט יגרע עינו מעליך נגע וקלון תמצא. כמאמר (משלי ו') כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם (ד):

שיורי המדות

(ג) ומה שאמר בזה דברי בן זומא [אבות ד'] איזהו חכם הלומד מכל אדם. איזהו עשיר השמח בחלקו. דע כי האדם יש בו כחות והפוכי כחות. כמו שזכרנו למעלה. ואף שהכחות והפוכיהן נבראות מאת אל האדם. כמו שהרחמנים והחמלה היא מדה טובה לרחם על היתמי'. כן האכזריות היא מדה טובה אל המשתמש בה במקומה. להתאכזר על רשע ובוגד. כמאמר [דברי' י"ג] ולא תחמול ולא תכסה עליו כי הרוג תהרגנו כו'. וכן הקנאה והסתפקות, הקנאה היא מדה טובה להתקנא בבעלי חכמה למען ישתדל ג"כ להגיע אל השלמות אשר הגיעו הם כמאמר רז"ל (בבא בתרא כ"א א') קנאת סופרים תרבה חכמה. וברעיא מהימנא (תצוה קפ"ד ב') מאן דידע מלה דאורייתא אצטריך למרדף אבתריה ולאולפא ההוא מלה מיניה. לקיימא מה דכתיב מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. עכ"ל. וזה שאמר רבינו הגאון החסיד מו"ה אליהו מווילנא נ"ע במאמר (משלי י"ב) יתר מרעהו צדיק. שהוא מלשון ויתורו את ארץ כנען. ולא תתורו אחרי לבבכם. לומר כי הצדיק זה דרכו להיות מרגל ומחפש מעלות ושלמות באחריו ושוקד עליהם להשיגם כמו כן. כמאמר (קהלת ד') וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו. כי על הכוונה הזאת נמזג באדם מדת הקנאה. ובעניני עוה"ז מהצורך אל האדם לשמש במדת הסתפקות. שלא להביט על מה שיש אצל חבירו מן הקניינים שהוא נעדר מהם. וזהו איזהו חכם הלומד מכל אדם. גם שכבר הוא חכם יראה וישתדל להוסיף עוד ולקבל חכמה ושלמות מכלם. ובהיפך איזהו עשיר השמח בחלקו. במדת הסתפקות ישמש אך בעניני עוה"ז:

(ד) והחכם מכל אדם ע"ה אמר (משלי י"ד) ורקב עצמות קנאה. ובגמרא (שבת קנ"א

פעולות היום בעולם הזה העבודה והיגיעה וכל משא ומתן ושארי עסקים איש את רעהו ואיש עם אחיו. ובחי' לילה ופעולתה בעוה"ז המנוחה והשינה ומציאות הטרף לחיות היער והתבודדות האדם מחבריו בדברי' אשר לא יגמור כ"א בהסתר וביחידות. כמו ההתבוננות ביראתו וההתעצמות בדבקותו או שארי ענינים טובים אשר האדם לא ישלים אותם בלתי כאשר ינזר מחברת אנשים. וכן כל מלאכי מעלה נבדלים זה מזה. כל אחד עומד על משמרת אחרת. ולא שנים בהם עומדים על משמרת אחת. ויש בהם מדריגות אחר מדריגות לאין תכלית ואין אחד מתקנא בחבירו. ואין אחד מצטער על מעלת חבירו עליו. כ"א ישמח בחלקו אשר חלק לו בורא הכל ית'. שהוא חלקו הראוי לו כפי ענין מציאותו ואין בחי' חבירו ראוי לו למאומה. כן וכן הדברים בבני אדם. כי כחות הנפש אינן שוות בכל ב"א. כי יש שהוא בטבע רגזן. ויש רחום בטבע. יש כילי ויש פזר ונדיב. כל אחד לפי משקל ההרכבה אשר נתמזג בקרבו. כמו האדם אשר יסוד האש מרובה בו הוא בעל חמה וכעס. ואם יסוד המים גברה בו יהיה בהיפך. אבל יש בו עוד יסודות והחלק אשר יגבור יהיה האדם נטוי בטבעו אליו. וכן הנפשות יש בהם בחינות רבות חלוקות ונפרדות זמ"ז. ומי כהחכם ית' יודע פשר דבר לתת כל נפש אל חומר הראוי לה. ואין זה רק ביד הבורא ית' לשקול ולפלס תכונת החומר והרכבתו ולפיהו יתן בו נפשו ונשמתו הראוי לו כפי הרכבתו. וכן יתן בידו ויחלק לו חבלים כפי בחי' מדותיו הקבועות בנפשו. אשר בדרך זה יטיב לנפשו יש אשר העושר יפה לו כי העושר יגיעהו לשלמותו. יען כי כח החסד והנדיבות גבר בנפשו. גם הוא כביר כח לקבל הון ועושר ולא ישתנה עי"ב. לא כן חבירו כפי בחי' נפשו יאתה אליו הדלות והעוני. כי אז יבחר לשבת באהלים באהלי תורה. ואז יכנע לבבו ולא יצא לריב מהר ולא יכנוס בדרכים רחוקים הבלתי ראוים לנפשו כפי בחינתו. וכמו אשר העושר יפה לעשיר כפי בחינתו. כן הדלות יפה לדל ויאה לפי בחינתו והעושר רע לו. כמו שהאור אינו יפה לבחי' לילה. ועי"ד זה חלק הבורא ית' והגביל לכל אחד גבול ידוע ומצב ידוע. ואין הבדל בין העליונים וכין בני אדם רק כי המלאכים יודעים כל אחד בחי' עצמו ובחי' חבירו. ויודע כי רק חלקו ראוי לו והחלק אשר לחבירו ראוי רק לחבירו ואנחנו בני אדם אין ביד בן אדם לדעת נפש עצמו ובחינתו. ומה גם נפש חבירו ובחינתו. לכן עינו צרה על מעלת חבירו וטובתו. ולא ידע כי הצלחת חבירו אם עדיו תגיע היתה מסבבת עליו ההפסד וכל רע (ג). זאת ישים האיש הנלבב אל לבו להאמין בהבורא ית' אשר המציאו בדרך זה ובמעלות האלו ודאי טובים ונאים לך כמו העושר לעשיר כי מי שברא אותך הוא יודע את הטוב לך יותר ממך. ובאין ספק חלק לך כראוי לנפשך אחר אשר חמלתו גדלה עליך כמו עליו כי כמו שאין לך השתתפות והתקרבות עם הבורא ית' אשר תאמר שבעבורו המציאך. כן גם השני אינו קרוב ומודע אליו ית' כמוך. אבל עילה אחת למציאות שניכם. חסד הבורא ית' גבר עליכם להמציאכ' מאהבתו אתכם. וא"כ איפוא איככה תהיה כמהרהר לאמר כי חלק לחבירך יותר מאשר חלק לך. אחר אשר לא מצאת עילה לדבריך לאמר אשר בעבורה אוהב אותו יותר. אם לא שתאמר כי הבורא ית' חפץ במעשיו יותר ממעשיך. א"כ לא על ד' ועל חבירך תלונתך

שיורי המדות

(ג) הוא מאמר עה' שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו באור הדברים כי למעלה עשה ית' שלם. שנתן לכל אחד חכמה לראות הראוי לו ומה שאינו ראוי לו. כן יעשה עלינו שלום שידע כל אחד בחינתו ולא ירע עינו באחיו. וזהו מאמר [ירמי' ל"ג] כה אמר ד' אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה ולבלתי היות יומם ולילה בעתם. גם בריתי תופר את דוד עבדי כו' ואת הלוי' הכהנים משרתי. אמר זאת להסיר הקנאה מלבות בני אדם לבלתי יהרהר ויאמרו הלא בני איש אחד כלנו. ואב אחד לכלנו. מפני מה נתייחדה המלכות רק לבית דוד והכהונה רק לבית לוי. ראוי הי' לתת פעם לזה ופעם לזה. לא לייחד הגדולה רק לאחד בהחלט. כמו שהעושר והדלות אינם בהחלט. רק מתגלגלי' בעולם. לזה אמר כמו שאי אפשר ליום ולילה להחליף עתם. והלילה ישמש בהכחות אשר אל היום. והיום ישמש בכחות אשר אל הלילה. כן גלוי וידוע אליו ית' שאין הכהונה והמלכות טוב וראוי כ"א לזרע דוד ולזרע אהרן כפי בחי' נפשותם:

פרק רביעי

ואתה עתה ברוך ד׳ השמר לך מהיות מורת רוח לאדוניך לשנוא את מי שהוא אוהב. כי כל איש מאישי בני ישראל אהוב וחביב אצלו יתברך עד לאין תכלית. התעשה כזאת לאחיך בבית אביך ואמך. ודאי היית מורת רוח להם במה שתהיה מתנגד להוריך ואומניך. כש״כ נגד ד׳ אשר אין ערך אהבת האב לבנו גם כטפה מן הים נגד אהבת הבור׳ ית׳ את האדם. כש״כ לחרף את חבירך ולהרים קול עליו. ודע גם כי בכל המעשים אשר יעשה האדם שלא כדת הדין מקטרג. ומדה״ר מתנגד ומציל. אמנם בדבר הזה גם המדה״ד בעבור התגברות הרחמים על חבירך יתהגז עליך להדוף אותך ממצבך. כמאמרם (שמות כ״ב) והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. ואז גם מדה״ר יתהפך עליך לדין. ועל מי בטחת כי מרדת. ע״כ מלא רצון

שיורי המדות

ע״י מונה אסף אסף. הוא נראה בפני עצמו כמו אבר פרטי. והוא מסוכן ברגע זאת. והיתה עלתו ית׳ ע״ד שמפרידים לפעמים אבר מאברי האדם מה שצריכים לעשות לו לסדר לרפואתו והצלתו. והמשפט אצל הרופאים כי אותו כתם הנפרד לשעה מכלל בנין הגוף. נותנין אותו אל תוך סם ידוע לקיים את חייתו עד שיעמידוהו על מקומו כבראשונה. וכן בעת המספר. כל יחיד אשר נעבירהו על יד מונה. ונפרידהו מהכלל אל מספר פרטי היה מההכרח להקדים לו סם חיים. צדקה הוא כופר נפשו. ורואה כמה הפליגו רבותינו ז״ל בגודל המדה רעה זאת עד שאמרו (יומא ט׳) גדולה שנאת חנם שהחריבה בית שני שלא היה בו לא ע״ג ולא ג״ע ולא ש״ד. ולא חרבה כ״א בעבור שנאת חנם. עוד אמרו במקום אחר (שבת קי״ט ב׳) אמר רב יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה ת״ח. שנאמר ויהיו מלעיבי׳ במלאכי אלקים ובוזים דבריו. ומעם הענין ע״ד עשיר גדול שהתחתן עם בחור דל ואביון. מצד ראותו בו השכלה טובה וחכה. לזמן נתקיים בו ורם לבבך ושכחת. והעיז נגד חותנו. ופנה אליו עורף. ויבקש להוציאו מביתו. אבל נשא פנים אל קרובו העשיר ות״ח מכובד. פעם הוכיחו גם קרובו. והעיז גם נגדו. ויחר לו מאד על הנער ההוא. וכשמוע חותנו הדבר הזה. אמר עתה הגיע השעה לעשות בו מה שלבי חפץ. ויקחהו החדרה ויכהו מכה רבה מאד וישאלהו הנער. ויאמר הלא כמה פעמים הכעסתיך והיית כמחריש. והיום הכיתני על דבר קטן. על שהכעסתי את דודי מה לך ולו. ויענהו ויאמר הבל למה לא תבין כי המכות האלה המה רק על העבר. מה שלא היה בידי להפיק זממי אל הפועל כי נשאתי פני דודך. גואלך וקרובך לא כן עתה כי הוא גם הוא שנא בך. הנמשל כל עוד שהיה הצדיק והת״ח חביב בעיני ההמון אז היה הקב״ה מאריך אפו וכובש כעסו. כאמרם ז״ל בספר הזוהר (קרח קע״ז א׳) אמת מלך מלאכי אמת ואיש חכם יכפרנה. משל למלך בשעה שהוא כועס מכניסי׳ בנו הקטן לפניו ומחמת אהבתו נשתכך כעסו. ולכן גם כי היו בהם חטאים גדולים. עכ״ז לא חרבה ירושלי׳ ולא גלו בעבור הת״ח והזקנים. כי רק את פניהם נשא ית׳. אבל כאשר ביזו הת״ח. ומרדו בזקנים. אז היה הטוב הראשון מוזר וניער. והוא שאמרו ז״ל (חגיגה י״ד) י״ח קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והדבר כמו זר. וכי כך הי׳ שונא את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן. ולמה בזאת נתקררה דעתו יותר מכל הי״ח קללות. אבל כל הקללות האלה קלל אותם על פי ד׳ ית׳ בנבואה. ונצטער אותו צדיק מאד. על כי חרה אף ד׳ בם כ״כ. והאמנם שלא נעלם ממנו כי חטאו חטאה גדולה עכ״ז וכי אין בהם זקנים שיגינו עליהם. אבל בראותו כי ירהבו הנער בזקן ויבזו הת״ח. נתקררה דעתו. שע״כ הדין דין אמת ואין הזקנים מגינים עליהם. עוד יתכן ע״ד עשיר הלביש את בנו בגדים יקרים מחוטי משי ורקמה פעם ראהו קרובו איך הוא הולך בבגד פחות מאד. נקוד וטלוא. וישאל את אביו לאמר מה זאת עשית. ויאמר אליו בוא נא ידידי החדרה וראה איך הפך הוא בגדיו למשחית. וישימם בטיט חוצות. ואם אין הבגדים אצלו בחשיבות למה ילבש אותם. ולמה יתעטף בהם. הנמשל כל הי״ח קללות הם שיסיר מהם הצדיקים הגבור ואיש מלחמה. שופט ונביא כמו שבא בדבריהם ז״ל (חגיגה שם) ונצטער ישעי׳ למה תסירם מהם. נתקררה דעתו אחר ששמע ירהבו הנער בזקן שאינם חשובים אצלם. ואם כן למה להם אלה:

פרק שלישי

הסבה השנית אל השנאה היא ראותו בחבירו דבר מאוס ונבזה בעיניו או שעשה לו דבר מה שלא היה לו לעשות. ועל דברים כאלה רחש לבו דברי שנאה עד שהוא מתעב את חבירו. כאלו הוא שקץ ותועבה. וזה יביאהו לקום ולטור ולצפות לעתותי' הצלחה יצליח בהן להפיל חבירו עד לא יוסיף לקום. והיתה נפשו רעבה וצמאה לראות ברעתו ובאשר יראה כי כרע נפל. ישמח ויאמר האח האח. ויערב לו כאלו מצא שלל רב. אשר היא סבה עצומה לעורר רחמי ד' על חבירו. להשיב מעליו אף ד'. ויניחהו על ראש האיש הזה השמח בפיד חבירו. כמאמ' (משלי כ"ד) בנפול אויבך אל תשמח כו' פן יראה ד' ורע בעיניו. והשיב מעליו אפו. ואנחנו ב"י מוזהרים ועומדים לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא י"ט) לא תקום ולא תטור כו'. ולאהוב על חבירו את אשר יאהב לנפשו למען יחי' האדם חיי אדם לא חיי בהמה וחיות היער. כי הם יבקשו רק את אשר יערב אליהם. גם לטרוף טרף. גם לדרוס ולרמוס והגדול בולע הקטן הגבור את החלוש. (א) אבל אתה לא כן נתן לך ד' אלקיך. כי כמו אשר גוף האדם מורכב מאברים וחלקים. וכל אחד מקבל שפעו כמשפט הראוי לו. כמו הידים למשש. הרגלים להלוך בהם החיך לטעום. העינים לראות האזנים לשמוע. וכמו שהפעולות מתחלפות בהאברים. כן שמותיהם ותואריהם שונים זמ"ז. וקיום הגוף אינו בלתי אם בהשתתפות כלם אחד אל אחד. אז שם כללי מקיף אותם. ונקרא גוף. אבל בהתפרד האברים איש מעל אחיהו אז נהרס בנין הגוף משלמותו. יש אשר בהעדרו יכבד עליו קיומו ויש אשר בהפרדו יפסד חיותו. כן בית ישראל הם כאיש אחד המתחלק לאברים ובאשר מתאחדי' זה עם זה באהבה אז יש דבקות והתחברות לאברים. והבנין הוא בשלמותו. אבל בהפרד הלבבות איש מעל אחיהו. המה כמו גוף המתפרד לאברים. ואז גם שלא נחסר אבר מהם. והנה הנם לפנינו בשלמות. רק שכל אחד נבדל מחבירו. והם מונחים אבר אבר לבד. המה רק עצמות יבשות. כן עם ב"י אשר משורש אחד הם ונפש אחת. מתאחדים למעלה אל מחצבת צור נאצלו ממנו. כל נפש לבית יעקב. אבל אם המה נפרדים זמ"ז. הנה הם חסרים הסגולה הנפלאה הנמשכ' לאברים מחוברים. וזאת החריבה את בתינו ועל ידה נסתלקה שכינה מישראל. כהסתלקות החיים מאברים נפרדים (ב).

ואתה

שיורי המדות

קנ"ב ב') כל מי שיש בו קנאה עצמותיו מרקיבים, ורצוי להבין ענין הטעם איככה הוא דומה אל הטעם. אבל אחר ההתבוננות יאות מאד על המדה הזאת רקבון העצמות. דע כי יש ב' סוגי השתתפות דבר עם דבר. יש אשר בהשתתפות דבר אל דבר ישתבחו שניהם. כמו מיני מרקחת ובשמים שמשתבחין בתערובתן. ויש אשר בהשתתפות יתקלקלו שתיהם. או אחד מהם. כמו חומץ על נתר. או עפר על איזה דבר כי בטבעו הוא מרקיב את המשתתף עמו. כן יש בבני אדם ב' סוגים. גומלי חסדים ומקנאים. גומלי חסדים טובים השנים מן האחד כמאמר (קהלת ד') כי אם יפולו האחד יקים את חבירו. אבל בהשתתפות שנים מתקנאי' איש על רעהו אם יקום האחד יתאמץ השני להפילו. ולכן הבורא ית' משלם לכל אחד כפעלו מי שהיה מקנא. וקלקל את המתחבר אליו והמשתתף עמו. גם העפר מרקיב עצמותיו אחר השכבו אל העפר. אבל מי שלא היה בו קנאה ולא היה עינו רעה בחברי' המשתתפים אצלו גם העפר אינו שולט בו לכלות עצמותיו.

(א) וכמה הוכיח הנביא ע"ה על המדה הרעה הזאת באמרו (עמוס ד') שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון העושקות דלים הרוצצות אביונים. משל לילדים קמו לשחק ולהשתולל והיו מכים ודוחפים אחד את רעהו. ואחד היה ביניהם שלא בחר במעשיהם ובהבליהם. פעם זרק אחד מהם אבן לרעהו אשר התאבק עמו ונפל האבן על הנער הזה. ועשה לו חבורה גדולה. וילך ויאמר לו הלא אמנם כי כל מעשיך רעים וחטאים. עכ"ז כאשר תעשה מעשיך לחבירך אפשר הוא דומה לך אפשר הוא גם הוא עשה לך כך. או יעשה לך כך. אבל אני מה לי ולך. ההסכן הסכנתי לעשות לך כה. וזהו שמעו כו' העושקות דלים כו':

(ב) וזה ענין כופר נפש אשר נתנו ישראל בעת נצטרכו להמנות. כי בעת אשר יעברו

ע"י

יענה את חבירך הראוי לו' מטף.* כמאמר (שמואל ב' י"ד) ולא ישא אלקים נפש. ראה והביטה משפט עזי נפש הראשונים. פרעה ונבוכדנצר ודומיהם אשר עינו את נפשותנו גם כי הכל הי' בהשגחת העליון ב"ה. והיינו ראויים לקבל מהם אשר עשו עמנו רעה. עכ"ז חרה אף ד' בם על רוע מחשבתם כי הזידו עלינו בזדון לבם ועריצות נפשם וישמחו כי ישתוקקו לראות לחץ נפשנו ומכאובנו. לכן שמור את נפשך מלענוש את חבירך או לשנוא אותו. גם אם יסיתך יצרך ויאמר לך כי ראוי ומצוה לשנאתו. מגודל רשעתו גם אם האמת כן הוא. אבל אתה חשוב נא תחלה עם נפשך אולי תשמח במפלתו. ואז לא יאבה ד' שנאתך וקנאתך בעבור שמחתך. אבל אם בעל נפש אתה תאבל על זה ותתפלל עליו ותשתדל בתיקונו אם אפשר בתנאים המבוארים. ואם אי אפשר חדל ממנו ובטח בד' כי הוא יעשה הטוב בעיניו. ויחמול עליו. ויתקנהו להטיב אחריתו כמאמר (שם שם) וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. ולכן תראה לאהוב אותו ע"ש סופו. כי כן מדתו ית' לחשוב אל האדם זכות במה שעתיד לעשות מן הטוב. כאשר רמזו חכמינו ז"ל במאמר (איוב מ"א) מי הקדימני ואשלם. ואין השנאה ראויה כ"א אל

שיורי המדות

לא יחליפנו ולא ימירנו רע בטוב או טוב ברע. והאמת מבוארת במאמר (ירמי' ב') מה תיטבי דרכך לבקש אהבה. ר"ל כי אתה מטיב דרכך לא בעבור בחירתך בטוב. כ"א לבקש הריוח. וא"כ כאשר יזדמן בידך ריוח מן ההיפך הלא תעשהו ג"כ. וזהו לכן גם את הרעות למדת את דרכיך. ומעתה אם תראה מריע בעבור למצוא טוב לעצמו. באין ספק יזדמן שיעשה גם בהיפך. לא כן אם תראה אותו בתמידות על דרך אחד. אז תדע כי מדתו הפנימיית כן היא לא יחליפנו ולא ימירנו. והתועלת השני. כי המטיב או מריע ע"מ לקבל פרס ולהרויח לעצמו יהיו עיניו ולבו לעשות עסקיו עם עשירים. כי מהם יותר קרוב להשיג את אשר הוא מבקש מהיותו מטיב או מריע לעני ודל. אבל אותו אשר כל מעשיו בעבור מדתו הטבעית. הוא ישתדל ביותר לרדוף אחר העניים. להטיב ירצה לעסוק בטובת העני. אשר בטובתו יקים את נפשו. ויגדל חסדו וטובו שיעשה עם העני יותר ממה שיעשה עם העשיר שאינו צריך כ"כ לטובתו. גם המריע אם הוא בעצמו אינו רע רק כוונתו למצוא אל עצמו טובה ירצה לעשות עסקיו רק עם עשירים. אם מפני אשר מהם ישיג טובה גדולה. אם יעשוק את העשיר יהיה הרבה יותר מעושק דל להרבות לו כי מה ירבה לעצמו מיד העני אם יקח ממנו גם כל כבוד ביתו. ב' אם יעשוק את העשיר לא יעשה עם העשיר רעה גדולה כ"כ כמו שיעשה בעושק העני. ו כי דל הוא ,, שעליו נאמר (משלי כ"ב) וקבע את קובעיהם נפש. *אבל המטיב או מריע כמדתו העצמיית. יותר יעסוק עם העני ממה שיעסוק עם העשיר. כי ברצותו להטיב. הנה בהטיבו עם העשיר לא יגדל חסדו וטובו כ"כ כמו עם העני. ולהיפך המריע אם באמת יאהב ויבחור ברע במה שהוא רע. יעשוק יותר עם העני. למען יכעיס רעתו. ויתלה פעלו להריע תנועה גדולה. ואלו הב' מופתים אמר דוד ע"ה והקדים להביא ראיה כי מדתם היא רק להרע לבלי להסתפק אם ימצא מזה טובה לעצמם. ר"ל יען אשר לא זכר עשות חסד. ר"ל בהיפך. בתמידות יהיו כל עסקיו ומעשיו רק להרע ודאי מדתו הטבעית כן היא. ב' וירדוף איש עני ואביון. בהיותו רודף רק אחר עני ונכאה לבב למותת. בע"כ יבחן כי מאהבתו את הקללה הוא עושה זאת. וזהו ויאהב קללה ולא חפץ בברכה המושגת לו יען הקללה. וע"כ ותרחק ממנו וילבש קללה כמדו. היינו כמדתו הטבעית*. וזהו מאמר ירמי' אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו. ר"ל אם כל כוונתך להטיב לעצמך הלא אביך אכל ושתה ועשה משפט וצדקה והטיב לעצמו מבלי שיגע לאחרים. גם אתה תוכל להשיג טוב מבלי להריע אל הזולת. וא"כ בע"כ הוא מוכרח כי אין עיניך ולבך כ"א על בצעך ועל דם הנקי. ולך ראוי להקרא רע באמת. וזהו כל אלמנה ויתום לא תענון. כי זהו אות אמת על המענה שאין כוונתו כ"כ להרויח לעצמו רק למען ענותו את הזולת (עי' בפירושינו חסד לאברהם על מאמר למען ענותו בסבלותם ויתבשמו הדברי') והעד כי הוא בוחר כל אלמנה ויתום לענות. ומה ירויח מהם לעצמו. וזהו אם ענה תענה אותו. כי המענה את העשיר אינו מענה אותו רק את רכושו. לא כן המענה את הדל אותו בעצמו הוא מענה. וזהו משכיל. אם ענה הלא תענה אותו. וכן אם צעוק. הלא יצעק רק אלי.

רצון אדוניך לאהוב נפש חבירך כנפשך. ותהי' אהוב למעלה ונחמד למטה. כי האוהב את הבריות גם הוא מכובד בעיני הבריות. וראה לשקול אהבתך את חבירך כאהבתך את בני ביתך אשר אהבתם חקוקה על לוח לבך. ותזהר בכבודם ורצונם במה שיש בידך ועשה רצונם כרצונך. ואם עבר על חבירך מקרה לא טהורה. אל תשנאהו בעבור זה כי הוא הוראה על העדר אהבתך אותו מתחלה. כ"א מאהבתך אותו תצטער ותתעצב. אם תשמע דבר מגונה עליו. כמשפט הצער שהיה מגיעך אם היו מספרים לפניך דבר בזה על בנך או על אחיך. ותוכיחהו בדברים נעימים בינו ובינך באהבה נעימה כראוי לנאהב לך היושב סתר לבך. ותשאלהו מה ראית על ככה. וכדומה מן הדברים כמאמר (ויקרא י"ט) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך כו'. ר"ל תתווכח עמו בדברים פנים אל פנים. ואם רחוק בינו ובינך עכ"פ לא תשא עליו חטא. רק בצדק תשפוט עמיתך. ואל תדינהו לחוב עד שתגיע למקומו. ואולי אם הגעת אתה למקומו ויזדמן לך מה שנזדמן לו היית עושה שבעתיי על מה שעשה חבירך. ומכש"כ שלא לשנוא אותו. רק להצטער ולהתאבל על הפגע אשר קרהו מרוב אהבתך וחמלתך עליו. ואם ידעת בעצמך שאין לבך שלם עמו ואתה שנאת אותו. עצום עיניך מראות ברעתו. פן תשמח בו. ואם תוכיחהו תכלימהו. וכאמרם ז"ל (ערכין ט"ז) יכול אפילו פניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא. כי זה משפט השונא רק להעיק לב חבירו ולשמוח על המכשול שהגיעו. (א) ולא יביט אם יגבור בזה ריוח וזכות לעצמו או ישחית נפשו וחייתו הנה זה כל ישעו וכל חפצו לשמוח בכשלון הזולת. לכן בלום פיך פן תאשם בתוכחתך. ותשחית את נפשך טרם תתקן את נפש חבירך. והאלקים יענה

שיורי המדות

(א) ועמה הוכיח הכתוב על ענין זה באמרו (שמות כ"ב) כל אלמנה ויתום לא תענון ולא אמר אלמני' ויתו' לא תענון אבל הורה בזה מוסר הכמה ע"ד מאמר המשורר ע"ה (תהלי' ק"ט) יען אשר לא זכר עשות חסד כו' וראוי להתבונן איך הסמיך למאמ' לא זכר עשות חסד מאמר וירדוף איש עני ואביון הסוף מן הקצה אל הקצה גם מאמר (ירמי' כ"ב) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו. דן דין עני ואביון אז טוב כו'. דראוי ג"כ להבין התחלת דבריו אכל ושתה. אמנם דע כי כמו אשר מי שיש בו לב טוב ונפש נדיבה נמשך בטבעו להטיב ולעשות חסד עם הבריות כן בהיפך מי אשר לו לב רע. עלתו להרע לבריות ולשמוח ברעה המגיע לחבירו ומגמו כמו שהמטיב ישמח בהטיבו לחבירו. כי כל פועל ישמח כאשר יפיק זממו ויעשה פעולתו. וכמו אשר המטיבים לאחרי' יחלקו על ב' פני'. אחד מטיב בעבור כי מדתו להטיב. ואחד מטיב כדי לקבל עי"ז לעצמו טובה יותר גדולה. וזה ההבדל אצלנו בין הספק במלותיו ובין הספק בשכר מנותיו. כן המריעי' גם הם יחלקו על ב' פנים. אחד מריע לבריות בעבור לבו הרע. אוהב להעיק את אחרים. ואחד מריע להגיע עי"ז טובה לעצמו. וכמו אשר המטיב על מנת לקבל פרס אינו ראוי להקרא בעל טובה. כי לא מאהבתו להטיב הוא מטיב. כ"א בעבור הילוים טובה לעצמו כן המריע אם כוונתו להרויח טובה לעצמו. אינו ראוי להקרא רע בעצם. אבל המריע שלא ישיגהו שום טובה. הוא ראוי להקרא רע בעצם. והרב מהרי"א ז"ל כתב כדברים האלה בבאור מאמר (יחזקאל י"ו) לכל זונות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך כו' ויהי בך הפך מן הנשים כו' לכן זונה שמעי דבר ד'. באור זה כי המנאפת בעבור האתנן שנותנים לה. בעצם תעסוק בענין מסחר לפרנס עצמה. והזנות אצלה אך במקרה. לא כן המנאפת המשכרת את המנאף היא זונה בעצם. זה שאמר הכתוב לכל זונות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך כו' ויהי בך הפך מן הנשים כו'. לכן זונה שמעי דבר ד'. כי ע"כ ראוי' להקרא זונה בעצם. והנה אם רצונך לעמוד על כוונת העושה לחבירו טובה או רעה אם פעולתו באתה בעבור אהבתו ודבקותו במדה זאת. או הוא עושה אותה נגד טבעו והפך מדתו. בעבור הריוח שהוא מקוה לעצמו בפעולתו זאת. יש לפניך ב' מופתים. א' כי העושה דבר בעבור השגת הריוח ע"מ לקבל פרס. לפעמים יעשה גם ההיפך ממעשהו עתה. כמעשה הבושם יעסוק לפעמים גם במעשה בורסקי כאשר נפשו יודעת היום שיגיענו מזה. כן גם הוא בהלותו כי ההפכי יסבב לו הצלחתו להשיג חפצו ושאלתו. לא כן המטיב ומריע בעבור כי נפשו אותה המדה הזאת בטבע עצמותה. הוא לא ישנה את דרכו לעולם.

פרק רביעי

ואתה עתה ברוך ד' השמר לך מהיות מורת רוח לאדוניך לשנוא את מי שהוא אוהב. כי כל איש מאישי בני ישראל אהוב וחביב אצלו יתברך עד לאין תכלית. התעשה כזאת לאחיך בבית אביך ואמך. ודאי היית מורת רוח להם במה שתהיה מתנגד להוריך ואומניך. כש"כ נגד ד' אשר אין ערך אהבת האב לבנו גם כטפה מן הים נגד אהבת הבורא' ית' את האדם. כש"כ לחרף את חבירך ולהרים קול עליו. ודע גם כי בכל המעשים אשר יעשה האדם שלא כדת הדין מקטרג ומדה"ר מתנגד ומציל. אמנם בדבר הזה גם המדה"ר בעבור התגברות הרחמים על חבירך יתרגז עליך להדוף אותך ממצבך. כמאמרם (שמות כ"ב) והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. ואז גם מדה"ר יתהפך עליך לדין. ועל מי בטחת כי מרדת. ע"כ מלא רצון

שיורי המדות

ע"י מונה אחד אחד. הוא נראה בפני עצמו כמו אבר פרטי. והוא מסוכן ברגע זאת. והזהיר עליו ית' ע"י שמפרידים לפעמים אבר מאברי האדם מה שצריכים לעשות לו לבד לרפואתו והצלתו. והמשפט אצל הרופאי' כי אותו נתח הנפרד לשעה מכלל בנין הגוף. נותנין אותו אל תוך סם ידוע לקיים את חייתו עד שיעמידוהו על מקומו כבראשונה. וכן בעת המספר. כל יחיד אשר נעבירהו על יד מונה. ונפרידהו מהכלל אל מספר פרטי היה נצרך להקדים לו סם חיים. צדקה הוא כופר נפשו. ולזה כמה הפליגו רבותינו ז"ל בגודל המדה רעה זאת על שאמרו (יומא ט') גדולה שנאת חנם שהחריבה בית שני שלא היה בו לא ע"ג ולא ג"ע ולא ש"ד. ולא חרבה כ"א בעבור שנאת חנם. עוד אמרו במקום אחר (שבת קי"ט ב') אמר רב יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה ת"ח. שנאמר ויהיו מלעיבי' במלאכי אלקים ובוזים דבריו ומעשה הענין ע"ד עשיר גדול שהתחתן עם בחור דל ואביון. מגדל כאותו בן משפחה טובה וזכה. לזמן נתקיים בו ורם לבבך ושכחת. והעיז נגד חותנו. והנה אליו עורף. ויבקש להוציאו מביתו. אבל נשא פנים אל קרובו העשיר ות"ח מכובד. פעם הוכיחו גם קרובו. והעיז גם נגדו. ויחר לו מאד על הנער ההוא. וכשמוע חותנו הדבר הזה. אמר עתה הגיע השעה לעשות בו מה שלבי חפץ. ויקחהו החדרה ויכהו מכה רבה מאד וישאלהו הנער. ויאמר הלא כמה פעמים הכעסתיך והיית כמחריש. וכהיום הכיתני על דבר קטן. על שהכעסתי את דודי מה לך ולו. ויענהו ויאמר הבל למה לא תבין כי המכות האלה המה רק על העבר. מה שלא היה בידי להפיק זממי אל הפועל כי נשאתי פני דודך. גואלך וקרובך לא כן עתה כי הוא גם הוא שנא בך. הנמשל כל עוד שהיה הצדיק והת"ח חביב בעיני ההמון אז היה הקב"ה מאריך אפו וכובש כעסו. כאמרם ז"ל בספר הזוהר (קרח קע"ז א') חמת מלך מלאכי' מות ואיש חכם יכפרנה. משל למלך בשעה שהוא כועס מכניסי' בנו הקטן לפניו ומחמת אהבתו נשתכך כעסו. ולכן גם כי היו בהם חטאים גדולים. עכ"ז לא חרבה ירושלי' ולא גלו בעבור הת"ח והזקנים. כי רק את פניהם נשא ית'. אבל כאשר ביזו הת"ח. ומרדו בהזקנים. אז היה החוב הראשון חוזר וניעור. והוא שאמרו ז"ל (חגיגה י"ד) י"ח קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והדבר כמו זר. וכי כך היי' שונא את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן. ולמה בזאת נתקררה דעתו יותר מכל הי"ח קללות. אבל כל הקללות האלה קלל אותם על פי ד' ית' בנבואה. ונצטער אותו צדיק מאד. על כי חרה אף ד' בהם כ"כ. והאמנם שלא נעלם ממנו כי שנאו חטאה גדולה עכ"ז וכי אין בהם זקנים שיגינו עליהם. אבל כראותו כי ירהבו הנער בזקן ויבזו הת"ח. נתקררה דעתו. שעי"כ הדין דין אמת ואין הזקנים מגינים עליהם. עוד יתכן ע"ד עשיר הלביש את בנו בגדים יקרים ממיני משי ורקמה פעם ראהו קרובו איך הוא הולך בבגד שמות מאד. נקוד וטלוא. וישאל את אביו לאמר מה זאת עשית. ויאמר אליו בוא נא ידידי החדרה וראה איך הפך הוד בגדיו למשחית. וישימם בטיט חוצות. ואם אין הבגדים אצלו בחשיבות למה ילבש אותם. ולמה יתעטף בהם. הנמשל כל הי"ח קללות הם שיציל מהם הצדיקים הגבור ואיש מלחמה. שופט ונביא כמו שבא בדבריהם ז"ל (חגיגה שם) ונצטער ישעי' למה מצילם מהם. נתקררה דעתו אשר שמע ירהבו הנער בזקן שאינם חשובים אצלם. ואם כן למה להם אלה:

פרק שלישי

הסבה השנית אל השנאה היא ראותו בחבירו דבר מאום ונבזה בעיניו או שעשה לו דבר מה שלא היה לו לעשות. ועל דברים כאלה רחש לבו דברי שנאה עד שהוא מתעב את חבירו כאלו הוא שקץ ותועבה. וזה יביאהו לקום ולטור ולצפות לעתותי הצלחה יצליח בהן להפיל חבירו עד לא יוסיף לקום. והיתה נפשו רעבה וצמאה לראות ברעתו וכאשר יראה כי כרע נפל. ישמח ויאמר האח האח, ויערב לו כאלו מצא שלל רב. אשר היא סבה עצומה לעורר רחמי ד' על חבירו. להשיב מעליו אף ד'. ויניחהו על ראש האיש הזה השמח בפיד חבירו. כמאמ' (משלי כ"ד) בנפול אויבך אל תשמח כו' פן יראה ד' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו. ואנחנו ב"י מוזהרים ועומדים לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא י"ט) לא תקום ולא תטור כו'. ולאהוב על חבירו את אשר יאהב לנפשו למען יחי' האדם חיי אדם לא חיי בהמה וחיות היער. כי הם יבקשו רק את אשר יערב אליהם. גם לטרוף טרף. גם לדרוס ולרמוס והגדול בולע הקטן הגבור את החלוש. (א) אבל אתה לא כן נתן לך ד' אלקיך. כי כמו אשר גוף האדם מורכב מאברים וחלקים. וכל אחד מקבל שפעו כמשפט הראוי לו. כמו הידים למשש. הרגלים להלוך בהם החיך לטעום. העינים לראות האזנים לשמוע. וכמו שהפעולות מתחלפות בהאברים. כן שמותיהם ותואריהם שונים זמ"ז. וקיום הגוף אינו בלתי אם בהשתתפות כלם אחד אל אחד. אז שם כללי מקיף אותם. ונקרא גוף. אבל בהתפרד האברים איש מעל אחיהו אז נהרס בנין הגוף משלמותו. יש אשר בהעדרו יכבד עליו קיומו ויש אשר בהפרדו יפסד חיותו. כן בית ישראל הם כאיש אחד המתחלק לאברים וכאשר מתאחדי' זה עם זה באהבה אז יש דבקות והתחברות לאברים. והבנין הוא בשלמותו. אבל בהפרד הלבבות איש מעל אחיהו. המה כמו גוף המתפרד לאברים. ואז גם שלא נחסר אבר מהם. והנה הגם לפנינו בשלמות. רק שכל אחד נבדל מחבירו. והם מונחים אבר אבר לבד. המה רק עצמות יבשות. כן עם ב"י אשר משורש אחד הם ונפש אחת. מתאחדים למעלה אל מחצבת צור נאצלו ממנו. כל נפש לבית יעקב. אבל אם המה נפרדים זמ"ז. הנה הם חסרים הסגולה הנפלאה הנמשכ' לאברים מחוברים. וזאת החריבה את בתינו ועל ידה נסתלקה שכינה מישראל. כהסתלקות החיים מאברים נפרדים (ב).

ואתה

שיורי המדות

קנ"ב ב') כל מי שיש בו קנאה עצמותיו מרקיבים. ורצוי להבין ענין הטעם איככה הוא דומה אל הטבע. אבל אחר ההתבוננות יאות מאד על המדה הזאת רקבון העצמות. דע כי יש ב' סוגי השתתפות דבר עם דבר. יש אשר בהשתתפות דבר אל דבר ישתבחו שניהם. כמו מיני מרקחת ובשמים שמשתבחין בתערובתן. ויש אשר בהשתתפות יתקלקלו שניהם. או אחד מהם. כמו חומץ על נתר. או עפר על איזה דבר כי בטבעו הוא מרקיב את המשתתף עמו. כן יש בבני אדם ב' סוגים. גומלי חסדים ומקנאים. גומלי חסדים טובים השנים מן האחד כמאמר (קהלת ד') כי אם יפולו האחד יקים את חבירו. אבל בהשתתפות שנים מתקנאי' איש על רעהו אם יקום האחד יתאמץ השני להפילו. ולכן הבורא ית' משלם לכל אחד כמפעלו מי שהיה מקנא. וקלקל את המתחבר אליו והמשתתף עמו. גם העפר מרקיב עצמותיו אשר השתברו אל העפר. אבל מי שלא היה בו קנאה ולא היה עינו רעה באחרי' המשתתפים אצלו גם העפר אינו שולט בו לכלות עצמותיו.

(א) וכמה הוכיח הנביא ע"ה על המדה הרעה הזאת באמרו (עמוס ד') שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון העושקות דלים הרוצצות אביונים. משל לילדים קמו לשחק ולהשתולל והיו מכים ומוכים אחד את רעהו. ואחד היה ביניהם שלא בחר במעשיה' ובהבליהם. פעם זרק אחד מהם אבן לרעהו אשר השתחק עמו ונפל האבן על הנער הזה. ועשה לו חבורה גדולה. ויבך ויאמר לו האב אמנם כי כל מעשיך רעים ומקולקלים. עכ"ז כאשר מעשה מעשיך לחבירך הדומה לך אפשר הוא גם הוא עשה לך כך. או יעשה לך כך. אבל אני מה לי ולך. ההסכן הסכנתי לעשות לך כה. וזהו שמעו כו' העושקות דלים כו':

(ב) וזה ענין כופר נפש אשר נתנו ישראל בעת נצרכו להמנות. כי בעת אשר יעברו

ע"י

יענה את חבירך הראוי לו' מטך.* כמאמר (שמואל ב' י"ד) ולא ישא אלקים נפש. ראה והביטה משפט עזי נפש הראשונים. פרעה ונבוכדנצר ודומיהם אשר עינו את נפשותנו גם כי הכל הי' בהשגחת העליון ב"ה. והיינו ראויים לקבל מהם אשר עשו עמנו רעה. עכ"ז חרה אף ד' בם על רוע מחשבתם כי הזידו עלינו בזדון לבם ועריצות נפשם וישמחו כי ישתוקקו לראות לחץ נפשנו ומכאובנו. לכן שמור את נפשך מלענוש את חבירך או לשנוא אותו. גם אם יסיתך יצרך ויאמר לך כי ראוי ומצוה לשנאתו. מגודל רשעתו גם אם האמת כן הוא. אבל אתה חשוב נא תחלה עם נפשך אולי תשמח במפלתו. ואז לא יאבה ד' שנאתך וקנאתך בעבור שמחתך. אבל אם בעל נפש אתה תאבל על זה ותתפלל עליו ותשתדל בתיקונו אם אפשר בתנאים המבוארים. ואם אי אפשר חדל ממנו ובטח בד' כי הוא יעשה הטוב בעיניו. ויחמול עליו. ויתקנהו להטיב אחריתו כמאמר (שם שם) וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. ולכן תראה לאהוב אותו ע"ש סופו. כי כן מדתו ית' לחשוב אל האדם זכות במה שעתיד לעשות מן הטוב. כאשר רמזו חכמינו ז"ל במאמר (איוב מ"א) מי הקדימני ואשלם. ואין השנאה ראויה כ"א

אל

שיורי המדות

לא ימליצנה ולא ימירנה רע בטוב או טוב ברע. והאמת מבוארת במאמר (ירמיה ב') מה תטיבי דרכך לבקש אהבה. ר"ל כי אתה מטיב דרכך לא בעבור בחירתך בטוב. כ"א לבקש הריוח. ואח"כ כאשר יזדמן בידך ריוח מן ההיפך הלא תעשהו ג"כ. וזהו לכן גם את הרעות למדת את דרכיך. ומעתה אם תראה מריע בעבור לסבב טוב לעצמו. באין ספק יזדמן שיעשה גם בהיפך. לא כן אם תראה אותו בתמידות על דרך אחד. אז תדע כי מדתו הפנימיית כן היא לא ימליצנה ולא ימירנה. והמופת השני. כי המטיב או מריע ע"מ לקבל פרס ולהרויח לעצמו יהיו עיניו ולבו לעשות עסקיו עם עשירים. כי מהם יותר קרוב להשיג את אשר הוא מבקש מהיותו מטיב או מריע לעני ודל. אבל אותו אשר כל מעשיו בעבור מדתו הטבעית. הוא ישתדל ביותר לרדוף אחר העניים. להטיב ירצה לעסוק בטובת העני. אשר בטובתו יחיה את נפשו. ויגדל חסדו וטובו שיעשה עם העני יותר ממה שיעשה עם העשיר שאינו צריך כ"כ לטובתו. גם המריע אם הוא בעצמו אינו רע רק כוונתו לסבב אל עצמו טובה ירצה לעשות עסקיו רק עם עשירים. אם מפני אשר מהם ישיג טובה גדולה. אם יעשוק את עשיר ירויח הרבה יותר מעושק דל להרבות לו כי מה ירבה לעצמו מיד העני אם יקח ממנו גם כל כבוד ביתו. ב' אם יעשוק את העשיר לא יעשה עם העשיר רעה גדולה כ"כ כמו שיעשה בעושק העני. ז כי דל הוא שעליו נאמר (משלי כ"ב) וקבע את קובעיהם נפש. אבל המטיב או מריע כמדתו הפנימיית. יותר יעסוק עם העני ממה שיעסוק עם העשיר. כי ברצותו להטיב. הנה בהטיבו עם העשיר לא יגדל חסדו וטובו כ"כ כמו עם העני. ולהיפך המריע אם באמת יחפה ויבחור ברע במה שהוא רע. יעסוק יותר עם העני. למען יכפיל רעתו. וימלא חפצו להריע תנועה גדולה. ואלו הב' מופתים אמר דוד ע"ה והקדים להביא פא"ט כי מדתם היא רק להרע לבלי להסתפק אם ימצא מזה טובה לעצמם. הא' יען אשר לא זכר עשות חסד. כ"א בהיפך. בתמידות יהיו כל עסקיו ומעשיו רק להרע ואין מדתו הטבעית כן היא. ב' וירדוף איש עני ואביון. בהיותו רודף רק אחר עני ונכאה לבב למותת. בע"כ יבחן כי מאהבתו את הקללה הוא עושה זאת. וזהו ויאהב קללה ולא שהוא חפץ בברכה המושגת לו מן הקללה. ועי"כ ותרחק ממנו וילבש קללה כמדו. היינו כמדתו הטבעיית. וזהו מאמר ירמי' אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו. ר"ל אם כל כוונתך להטיב לעצמך הלא אביך אכל ושתה ועשה משפט וצדקה והטיב לעצמו מבלי שירע לאחרים. גם אתה תוכל להשיג טוב מבלי להריע אל הזולת. ואח"כ בע"כ הוא מוכרח כי אין עיניך ולבך כ"א על בצעך ועל דם הנקי. ולך ראוי להקרא רע באמת. וזהו כל אלמנה ויתום לא תענון. כי זהו אות אמת על המענה שאין כוונתו כ"כ להרויח לעצמו רק למען ענותו את הזולת (עי' בבאורינו חסד לאברהם על מאמר למען ענותו בסבלותם ויתבארו הדברים) והטעם כי הוא בוחר כל אלמנה ויתום לענות. ומה ירויח מהם לעצמו. וזהו אם ענה תענה אותו. כי המענה את העשיר אינו מענה אותו רק את רכושו. לא כן המענה את הדל אותו בעצמו הוא מענה. וזהו שהכפיל. אם ענה הלא תענה אותו. וכן אם צעוק. הלא יצעק רק אלי.

רצון אדוניך לאהוב נפש חבירך כנפשך . ותהי' אהוב למעלה ונחמד למטה . כי האוהב את הבריות גם הוא מכובד בעיני הבריות . וראה לשקול אהבתך את חבירך כאהבתך את בני ביתך אשר אהבתם חקוקה על לוח לבך . ותזהר בכבודם ורצונם במה שיש בידך ועשה רצונם כרצונך . ואם עבר על חבירך מקרה לא טהורה . אל תשנאהו בעבור זה כי הוא הוראה על העדר אהבתך אותו מתחלה . כ״א מאהבתך אותו תצטער ותתעצב . אם תשמע דבר מגונה עליו . כמשפט הצער שהיה מגיעך אם היו מספרים לפניך הדבר כזה על בנך או על אחיך . ותוכיחהו בדברים נעימים בינו ובינך באהבה נעימה כראוי לנאהב לך היושב סתר לבך . ותשאלהו מה ראית על ככה . וכדומה מן הדברים . כמאמר (ויקרא י״ט) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך כו' . ז״ל תתווכח עמו בדברים פנים אל פנים . ואם רחוק בינו ובינך עכ״פ לא תשא עליו חטא . רק בצדק תשפוט עמיתך . ואל תדינהו לחוב עד שתגיע למקומו . ואולי אם הגעת אתה למקומו ויזדמן לך מה שנזדמן לו היית עושה שבעתי' על מה שעשה חבירך . ומכש״כ שלא לשנוא אותו . רק להצטער ולהתאבל על הפגע אשר קרהו מרוב אהבתך וחמלתך עליו . ואם ידעת בעצמך שאין לבך שלם עמו ואתה שנאת אותו . עצום עיניך מראות ברעתו . פן תשמח בו . ואם תוכיחהו תכלימהו . וכאמרם ז״ל (ערכין ט״ז) יכול אפילו פניו משתנים ת״ל ולא תשא עליו חטא . כי זה משפט השונא רק להעיק לב חבירו ולשמוח על המכשול שהגיעו . (א) ולא יביט אם יגרום בזה ריוח וזכות לעצמו או ישחית נפשו וחייתו הנה זה כל ישעו וכל חפצו לשמוח בכשלון הזולת . לכן בלום פיך פן תאשם בתוכחתך . ותשחית את נפשך טרם תתקן את נפש חבירך . והאלקים

יענה

שיורי המדות

(א) ועתה הורה הכתוב על ענין זה באמרו (שמות כ״ב) כל אלמנה ויתום לא תענון ולא אמר אלמני' ויתו' לא תענון אבל הורה בזה מוסר השכל ע״ד מאמר המשורר ע״ה (תהלי' ק״ט) יען אשר לא זכר עשות חסד כו' וראוי להתבונן איך הסמיך למאמ' לא זכר עשות חסד מאמר וירדוף איש עני ואביון השוא מן הקנה אל הקנה גם מאמר (ירמי' כ״ב) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו . דן דין עני ואביון אז טוב כו' . ראוי ג״כ להבין התחלת דבריו אכל ושתה . אמנם דע כי כמו אשר מי שיש לו לב טוב ונפש נדיבה נמשך בטבעו להטיב ולעשות חסד עם הבריו' כן בהיפך מי אשר לו לב רע . עלתו להרע לבריות ולשמוח בהרע המגיע לחבירו ממנו . כמו שהמטיב ישמח בהטיבו לחבירו . כי כל פועל ישמח כאשר יפיק זממו ויעשה פעולתו . וכמו אשר המטיבים לאחרי' יחלקו על ב' פני' . אחד מטיב בעבור כי מדתו להטיב . ואחד מטיב כדי לסבב עי״ז לעצמו טובה יותר גדולה . וזה ההבדל אצלנו בין החפץ במצותיו ובין החפץ בשכר מצותיו . כן המריעי' גם הם יחלקו על ב' פנים . אחד מריע לבריות בעבור לבו הרע . אוהב להעיק את אחרים . ואחד מריע להגיע עי״ז טובה לעצמו . וכמו אשר המטיב על מנת לקבל פרס אינו ראוי להקרא בעל טובה . כי לא מאהבתו להטיב הוא מטיב . כ״א בעבור שיבוא טובה לעצמו כן המריע אם כוונתו להרויח טובה לעצמו . אינו ראוי להקרא רע בעצם . אבל המריע שלא ישיגהו שום טובה . הוא ראוי להקרא רע בעצם . והרב מהרי״ע ז״ל כתב כדברים האלה בפסוק מאמר (יחזקאל י״ו) לכל זונות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך כו' ויהי בך הפך מן הנשים כו' לכן זונה שמעי דבר ד' . בפסוק זה כי המנאפת בעבור האתנן שנותנים לה . בעצם תעסוק בענין מסחר לפרנס עצמה . והזונות אלה אך במקרה . לא כן המנאפת השוכרת את המנאף היא זונה בעצם . זה שאמר הכתוב לכל זונות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך כו' ויהי בך הפך מן הנשים כו' . לכן זונה שמעי דבר ד' . כי ע״כ ראוי' להקרא זונה בעצם . והנה אם רצונך לעמוד על כוונת העושה לחבירו טובה או רעה אם פעולתו באמת בעבור אהבתו ודבקותו במדה זאת . או הוא עושה אתה נגד טבעו והפך מדתו . בעבור הריוח שהוא מקוה לעצמו בפעולתו זאת . יש לפניך ב' מופתים . א' כי העושה דבר בעבור השגת הריוח ע״מ לקבל פרס . לפעמים יעשה גם ההיפך ממעשהו עתה . כמעשה הבוסם יעסוק לפעמים גם במעשה בורסקי כאשר נפשו יודעת הריוח שיגיענו מזה . כן גם הוא בראותו כי ההפכי יסבב לו הצלחתו להשיג חפצו ושאלתו . לא כן המטיב ומריע בעבור כי נפשו אותה המדה הזאת בטבע עצמותה . הוא לא ישנה את דרכו לעולם .

לא

מדרך כף רגלו. ויכעוס על כל דבר. אם רק השנאה קדמה בלבו למצוא קן לה. לשנוא את רעהו. אז על נקלה יכעוס על כל הדברים אשר יראה ממנו. ואל כל מעשה אשר יעשה לנגדו. להימין או להשמאיל. כמו שנאמר (משלי כ״ה) שר בשירים על לב רע. ולכן אמרו חז״ל (אבות ד׳) אל תרצה את חבירך בשעת כעסו. כי הכועס הוא אש. והעומד לנגדו לנצוץ ובערו שניהם יחדיו ואין מכבה. ואהה אשר מציאות הכעס אפשרי לבוא על כל דבר אבד מנוס. מפניו כי אין מעצור לרוחו. גם אתה שטה מעליו ועבור או חבי במעט רגע עד יעבור זעם. ואז כאשר תתראה עמו אח״כ פנים אל פנים יאמר לך ברוך אתה וברוך טעמך אשר מנעת אותי אתמול מבוא בדמים. ולא יבטיחך לבך לעמוד בנסיון ותאמר אשמרה הכי מחטוא בלשוני. אשמרה לפי מחסום בעוד הכועס לנגדי. לבלי להשיב אל החורף דבר. כי האיש אין מעצור לרוחו. כי אם לא תענהו בניב שפתים תהי׳ קורץ בעינים או מולל ברגלים. וכבר נאמר (משלי י״ז) פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש:

פרק ששי

אבל גם כי משפט הכח ההוא לעורר ריב ומדנים נגד מחרפו. ולהשיבו על הנאצות והגדופים אשר ישמע מפי הכועס. יש כמה סבות חזקות לבלום פי השומע במתג ורסן עד יהיה כאלם לא יפתח פיו לדבר דבר. הראשונה הגאוה. השניה החכמה. השלישית האהבה. הרביעית היראה. החמשית הענוה. הששית האמונה. השביעית גרות הנפש. ונבאר דבר דבר על אפניו. — הראשונה סבת הגאוה. כי זה פרי גודל הלבב לאמר איך אנבל שפתי להשיב אל נבל אשר נבלה ידבר. ומה לי להאזין קולו להקשיב ולשמוע דברי הפחות הזה. האם הוא מאנשים כערכי. ואם אשיבו דברים לענות כסיל כאולתו. פן יתפאר עלי מחר לאמר כי דיבר משפטים אתי ורב ריבו עמי. ויתחשב בזה אצל אנשים ידועים. הלא יותר טוב לפני לחתום פי. לבלי להתעשק עם בזוי נפש כמוהו. אמנם ידענו כי הבולם פיו בעבור זאת הסבה. גם כי ישתוק אבל לבו מלא זעם. ושפתיו מלאים דם. ורוחו בקרבו תסיתהו לפעור פיו לבלוע אותו וכל אשר לו. רק הגאוה היא תסגור בעדו. והיא תעצור אותו שיהי׳ מחריש ומתאפק. גם כי לבבו ינוע כנוע עצי יער מפני הרוח. והאיש הזה נאמר עליו כי בידו אינה מדה ומדה (וכאשר יתבאר אי״ה):

פרק שביעי

הסבה השנית החכמה. כי החכם בשמעו תלונות מחרפו כי רבו. ותסיתהו רוחו להשיבו. יאמר לנפשו הלא פרי תשובתי יהי׳ להקניט את חבירי ולבזותו. כי להצדיק את נפשי ולהרים קרני נגד זקני עמי. א״כ איפוא מה לי להטיף ניב שפתי להשיבו. הלא כל אשר אני צריך לפעול בדברי פי. אפעול בשתיקתי באין מחסור כל דבר. אם להקניט את מחרפי. אין ענוי למחרף כשתיקות השומע. כי השומע ושותק יכאיב ויעיק נפש המחרף יתר מאד. כי זה יורה על שאין המדבר נחשב בעיניו למאומה עד שיתעורר להשיב לו על תלומותיו ועל דבריו. כי פי המדבר הוא בזוי בעיניו מאד ואינו ראוי להשיב לו דברים. ב׳ להצדיק נפשו נגד השומעים. הלא יצדיקו אותו השומעים ויהללוהו עתה על אחת שבע. כי יחשבוהו לכובש את יצרו ומושל ברוחו. ואך חכמתו עמדה לו. ואם להשיב אליו למען ענותו בגדופים ולבזותו בעיני העם לגלות קלונו. יחשוב ויאמר הלא כבר קדמני כעסו ונבלת דבריו. כבר גלה את ערותו והודיע קלונו וחרפתו. כי כן דרך הנדופים באים מפי המגדף ללמד על השני. ונמצא למד על עצמו כפלים. כי החרופים לא יערבו כ״א אל הכועס בעת כעסו. אבל לא אל השומעים דבריו. כי בוז יבוזו לו האנשים אשר לבבם לא יבער באש הכעס. כמו השכרות אשר מעשיו

לותכו חז״ל. כי תפעולתו לדע כחו וגבורתו. כמשפט אשר שורש כחם יצא לפעל. אים כדון ישכיל זאת. כי הכעס אצל החכמה כמו מים על אש.

אל אותו שאין עוד תקוה שיהי' לו תקומה בזמן מן הזמנים. לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. כמו שאמר דהע"ה (תהלים קל"ט) הלא משנאיך ד' אשנא ובתקוממיך אתקוטט. והמאמר מוסב על המורדים ופושעים העושים להכעים אשר עליהם אמרו ז"ל (ר"ה י"ז) גיהנים כלה והם אינם כלים. ולא יטעך מאמר (משלי ג') אל תריב עם אדם חנם אם לא גמלך רעה. אשר ההוראה מדבריו שאם גמלך רעה תריב עמו. דע כי באור דברי המאמר כך הוא. כי אין מהראוי להתעבר עם אדם אם לא שכוונתו היתה רעה וגם בפועל עשה עמך רעה. אבל אם ברעיון לבו הי' לעשות לך רעה ואלקים חשבה לטובה באיזה אופן שיהי' אז לא גמלך רע. כי מאמר גמל מורה על אותו שעשה את אשר זמם לעשות. ואי"כ מה לך להביט ולנקום ולנטור בני עמך על הרעיון ועל החפץ לבד. אם ד' לא אנה לידו. ומלת גמול כמו ויגמול שקדים. היינו יציאת הדבר מן הכח אל הפועל. ואי"כ לא השאיר מקום לריב ולהתעבר עם שום אדם ולשנוא אותו. אחר אשר תקדם האמונה בלב כי אך מאת ד' יצא הדבר. כמאמר משיח ד' (שמואל ב' י"ז) ד' אמר לו קלל. סוף דבר השנאה אין לה מקום היתר. כי לא הותרה מכללה הנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך. ואותם אשר מצוה לשנוא אותם מהסוג שזכרנו. הוא רחוק במציאות. ותשתדל בכל עוז להרחיק מלבך השנאה ולנטוע אהבה בנפשך כמאמר (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך. ואין הבדל בין מ"ע זאת ובין מצות תפלין וציצית. רק ההרגל אשר תרגלת מנעוריך להניח תפלין וללבוש ציצית. ולהבדל ממאכלות אסורות. ולאהוב רעך כמוך ולהשמר משנוא אותו שלט עליך ההרגל בהיפך. כמשפט בימי הילדות והשחרות לריב עם ילדים הנלווים עמך ולהתעבר עמהם. ואח"כ עם גדולים מהם. עד כי גבר כח ההרגל בשנאת אחים. והדבר קל בעיניך מאד ע"י ההרגל. אבל למה תשכח כי כל מצות תורתנו הקדושה אדון אחד צוה עליהם. ואין בידינו לפלס ולהלק ביניהם. כמאמר (משלי ה') אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע. מאד מאד הזהר במה אשר פרצת והרסת עד הנה. ובעוה"ר הדבר הרע הזה מצוי מאד בין ההמון. כי לא ידעו דרך ד' מרוב טרדתם בעסק פרנסתם הבאה לאדם רק אחר היגיעה בזעת אפו ובכבדות ובדאגות אוכלים לחם העצבים. נתקיים בהם מאמר (ישעיה כ"ט) שכורות ולא מיין. אבל אשרי מי שיפקח עיניו וישים לבו להתאזר כגבור לצאת לקראת נשק. להלחם נוכח ההרגל. והתקן עצמך אל הטוב לך בשני עולמים. מלא את לבבך אהבה וידידות לאהוב רעך כמוך. ורצה בטובתו. וחמול עליו ביום אידו. ולא תראה נפילתו לשמוח בה. רק תתעצב אל לבך על מקרה רעה אשר נהייתה אל רעך אשר כנפשך. ותשתדל עליו לראות בתקנתו לשמוח בנחמתו להתהלל בחברתו סלה:

פרק חמשי

הכעס מדה רעה עד מאד. ועצם משכנה בין חיות היער הטמאות והעופות הטמאות המשחיתים ודורסים וטורפים הפוגעים בהם ופרי' שרץ מעופף. נקימה נטירה להלבין פני חבירו גם ברבים. וכדומה כמה רעות רבות נמשכות מן הכעס. וחז"ל אמרו בהפלגת רוע המדה (נדרי' כ"ב) כל הכועס כאלו עובד ע"ז. ומי לנו גדול ממשה רבינו ע"ה ואמרו עליו (ויקרא רבה י"ג) כיון שבא לכלל כעס בא לכלל טעות (א) והכועס פרנסתו מצויה מאד כמו אל הנחש בכל מקום שהוא לחמו תחתיו. בן הכעס יתעורר אצל הכועס בכל

מדרך

(א) ודע כי חז"ל באמרם זאת על משה איש אלקים לא אמרו זאת רק לגנות את מרע"ה. רבן של כל הנביאים שעליו נאמר (דברים ל"ד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ד' פנים אל פנים. וחלילה לייחס אליו חטא על שנאמר שע"י חטא זה נענש וכו'. חלילה מלומר כדברים האלה על מרע"ה. כבר שקלו חז"ל על דהע"ה ואמרו (שבת נ"ו) אפשר שכינה עמו וחטא בא לידו. אם לא שנאמר שהשעה היתה צריכה לכך. ועבודת ד' היתה בו. כמו הרגישה אצל הסנהדרין לנפש הראוי לה. ולא השמיענו אותנו חז"ל כי אם גנות מדת הכעס. וכמה כחה רע. אשר מטבע הכעס להביא השכחה אל הנפש. והכעס מטעה ומתעה את האדם מחכמתו שהיתה בו. גם אם הכעס בעצם הוא ענין ראוי לשעתו. זה אשר הורו

אותנו

ותנועותיו ומפתח שפתיו כאלו הוא עומד לפני המלך. כמאמר (תהלים ט"ז) שויתי ד' לנגדי תמיד. וא"כ יאמר בנפשו איך אשיב אל המחרף אם הייתי עומד לפני מלך בשר ודם. ואחד היה מחרף אותי ההייתי מעיז פנים להשיבו. הלא אז המלך בעצמו יעשה משפטו ודינו. כמאמר (שמואל א' כ"ה) אשר כלתני מבוא בדמים והושע ידי לי. כי אלקים יריב ריבו. כש"כ העומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. איככה יוכל לפתוח פיו גם בראוי לו. ראה כי החסיד ע"ה התחנן ע"ז ואמר (תהלים נ"א) ד' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך. כי לא הרהיב בנפשו עוז לפתוח פיו ולדבר דבר בהיותו עומד נגד פני עליון נורא הוד. מפני הפחד והרעד עד כי נסגרו דלתי שפתיו. והיה מבקש ע"ז ד' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך. כש"כ לדבר ולהשיב אל מחרפו לתבוע עלבונו ולחוס על כבודו. והנה האיש הזה השותק מסבת היראה גם כי לבבו נע ומצטער מאד על המחרפו ואומר בלבו מי יתן ואראה נקמתי ממנו. ע"ד הנאמר (ירמיה ט"ו) אל לארך אפך תקחני. אבל מורא שמים עליו ואינו משיב ומתאפק על צערו. וגם זאת היא מדה ואינה מדה שלמה אחר אשר בדעתו הוא שוקל כי ראוי לתבוע עלבונו. רק הוא ירא על נפשו. והפסד אלו השנים יתבאר אי"ה לפנינו:

פרק עשירי

הסבה החמשית אל השתיקה. ענוה. הוא דלות הנפש בעיני עצמו וקטנות ערכו בעיניו. והוא חושב כי כל מה אשר חבירו מחרפו אין בו עול. כי הוא נבזה בעיניו נמאס. והמחרפו חשוב בעיניו יותר ממנו. ותקטן נפשו בעיניו עד אשר הדברים שהוא שומע מפי מחרפו עוד מעט הם לרוב דלות נפשו. הששית. האמונה. הוא שומע חרפתו ואינו משיב כי מאמין במה שאמרו חז"ל (חולין ז' ב') אין אדם נוקף אצבעו למטה אא"כ מכריזין עליו למעלה. ובאין ספק לא יזדמן בעולם דבר קטן או גדול בלתי אם קדמה עליו גזירת הבורא ית'. כמאמר משיח ד' ע"ה (שמואל ב' ט"ז) כי ד' אמר לו קלל. ולא יעלה על לבו נטירה ואיבה על מחרפו. ואינו מאשים אותו. כי חושב בנפשו שאין להמחרף הלק בהחרופים האלה רק רוע מזלו גרם זאת שיהיה הוא השליח. וא"כ עם מי יריב ריבו וכי עם המנהג עולמו בהשגחתו אשר אמר ויהי. וראוי לו א"כ לקבל את הכל בשמחה ואהבה והדברים יערבו לנפשו. גם כי המחרף הזה חשבה לרעה. אלקים חשבה לטובה להזכירני על ידו מה שיש עלי לתקן (א) ואני צריך אל הדברים אשר שמעתי כמו אל הלחם ואל המזון. שביעית. גרות הנפש היא נתינת האדם אל לבו מהירת הליפתו אל עולם הנפשות. ויודע כי לא ירד אל העולם הזה להשתקע רק לגור בארץ בא. כאשר ימצא מקום למלון. ובעודו פה הוא רק כעוסק במו"מ והולך למרחקים לסחור ואם מדי עברו פגע בו אדם אחד והכעיסו בדברים רעים. אם חכם הוא האם הוא משים לבו אל הדברים. וזה מב' סבות. א' כי אין העת מספיק לו לעמוד להתעשק עם זה ולהתקנא על כבודו. ב' כי אין בזיונו נחשב לו לבזיון. כי אינו במקומו. ונגד מי יתבייש ועד מתי יתבייש מיושבי העוה"ז. הלא עוד מעט יתפרדו איש מעל אחיהו. וישתכחו בעיר כל ענינים שהיו. ויהי כחלום מהקיץ. ובהזדמן לידו דבר אשר בעבורו יתבייש בעוה"ב. ע"ז ידוה לבו ויתמרמר עד מאד. ויכעוס ויתקצף על מי שהי' בעוכריו לסבב לידו כן. אבל עניני עוה"ז לא יעשו אצלו רושם כל מאומה להתקצף בעבורם. כי המה מהבל יחד:

עתה

שיורי המדות

(א) ובבר דבר הכבוד ע"ה על הענין הזה (הושע ד') אך איש אל ירב ואל יוכח איש בהוכו לדעתי כי הוא קובל על הערב שתוכחה ביניהם, גם כי ירבהו אחד את רעהו עושה מאוות גדולות לא ידבר לו כל מאומה. ומתי יזדמן שידבר לו ויזכיר לו הפסולים בלתי כאשר יריב עמו, אז בעת המחלוקת כאשר יתעבר ויתרגז עליו אז יהיה פורע לו כל מעשיו אבל אם אך איש אל ירב, אם רק יהיה נזהר ממחלוקת עם מי אז ואל יוכח איש. אין מכלים דבר:

מעשיו ותנועותיו נאים רק בעיני השיכור עצמו אבל לא בעיני אחרים. איב מה לו להשיבו. כבר יגיד עליו פיהו. והוא כמו הלוקח אבן מלובן מאד מן האש ואומר לזרוק אותו על חבירו. אז היסורים קודמים אותו מלחבירו. וכמו שאמר שהע״ה (משלי י״א) בז לרעהו חסר לב ואיש תבונות יחריש. אמר כי המבזה את חבירו בחרופים וגדופים היא לו אולת גדולה. אחר כי הפעולה הצומחת מעלבון זה שיתבזה הוא עצמו בעיני השומעים. ואיש תבונות יחריש. כי מה לו לדבר עוד. ותשובתו אך למחסור כי גם מבלעדי תשובתו יתכבד בעיני השומעים עם שתיקותו. והוא עם דבריו גלה את ערותו. והעד ע״ז שמעי אשר קלל את דהע״ה (שמואל ב׳ י״ו) ראה כמה מעלות רמות נתוספו לדוד על שלא השיב לו דבר. וכמה נקל היה שמעי בעיני העם ע״י אשר פער פיו נגד משיח ד׳. וגם היא אינה מדה ומדה כמו הראשונה. כי שניהם אין כוונתם כ״א להקניט את חבירו. לא להיות שומעים חרפתם ואינם משיבים. אבל שתיקותם היא תשובתם. ומהראוי לדון אותם כמשיב. אבל גם כי אינה מדה. כי כוונתו בלתי רצוי בעיני ד׳. אבל עכ״ז יותר טוב הוא מהמשיב בפועל. והדמיון בזה. ב׳ אנשים יצאו לסחור למרחקים ועמהם עגלות טעונות הרבה סחורות. ובנסעם עם הסחורות אך הנתקו מן העיר באו על גשר אחד. ונפלה עגלה של אחד מהם אל המים עם כל סחורתו. וחזר ריקם לביתו. והשני הלך לדרכו בשלום ובא לביתו והביא סחורה הרבה כפולה ומכופלת כי הצליח בדרך והרויח הרבה. ונתן כל הסחורות בהקפה. ולא שלם לו כל מאומה. ויצא נקי מנכסיו כמו הראשון. ובחון הדבר כי הראשון נוח לו יותר מזה. כי הראשון נאבדה סחורתו במים. לא נאבד ממנו יותר ממה שהיה לו. אבל השני הלא עוד הרויח הרבה ע״י יגיעתו בדרכים רחוקים. ולסוף אבד גם הקרן גם הפירות. הנה אבלו ויגונו כפולה ומכופלת. על הקרן גם על הריוח. כן הדבר בענין זה. כי שני סוגי משיבים יש. אחד משיב על חרפתו בפועל. ואחד אשר בארנו ענינו. כי השתיקה היא היא התשובה. אמנם השותק הזה גם כי אין לו החשיבות של הנעלבים ואינם עולבים. עכ״ז בשתיקתו הוא מרויח ריוח הדבור שהי׳ מחרפו מדבר עוד אחרי תשובתו. כי באין ספק אם זה משיב דבר על דבריו היה המחרף מוסיף עוד קול דברים והיה זה סבה להגדיל המריבה עוד יותר. אבל בשתיקתו השתיק המריבה. והנה הוא משיב על העבר ומשתיק על העתיד. ולכן אמרנו אינה מדה. כי הלא שתיקתו היא תשובתו. ומדה. כי עכ״ז ירויח ההפלגה שהיה המחרף מפליג במריבה אם היה משיב דבר. כמו הסוחר הראשון הנ״ל שנאבדה סחורתו במים. וזהו לו ריוח גדול שלא הרויח ולא נתייגע לריק כמו הסוחר השני:

פרק שמיני

שלישית השותק מאהבה הוא אהבת הגמול הטוב כי אין קץ למתן שכרו. עד שכל העולם כלו כדאי לו כאמרם ז״ל (חולין פ״ט) תולה ארץ על בלימה על מי שבולם פיו בשעת מריבה. עוד אמרו (שבת פ״ח ב׳) הנעלבים ואינם עולבים. שומעים חרפתם ואינם משיבים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ואחר אשר פרי השתיקה מתוק להכו. יתאזר כגבור למשול ברוחו ולעצור כעסו. ואצלו צער השתיקה כמצטער בנסיעה בדרכים רחוקים ובלב ימים לעשות מו״מ שירויח בו הרבה. או כמו המצטער בעבודת ד׳ למען קנות עוה״ב כי אחרי דעתו כמה גדולה השתיקה בעיני ד׳ אבל הנה הוא גם הוא לבו מלא זעם ומצטער בשתיקתו וחושב בכל רגע כי ראוי להשיבו כן וכן על חלומותיו ועל דבריו. רק יבחור לנפשו השתיקה. ושכרו מרובה מאד. ולו שם בגבורים כמאמר חז״ל (אבות ד׳) איזהו גבור הכובש את יצרו. שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר. מן השנים הכי נכבד. ועד השלשה לא בא. אלו שלשה אשר יתבאר אי״ה לפנינו. והם שתיקה מסבת ענוה ואמונה. גרות הנפש:

פרק תשעי

רביעית היראה. השותק מיראתו הטהורה הוא אדם שהוא ירא שמים וכל מעשיו ותנועותיו

צריך בזה להתגבר על יצרו. ועתה נפשי שתי לבך למסלות העולים בית אל. ואם לא תוכלי לעוף על גפי מרום המדריגה המעולה. עלה על התיכונות ותשימם סלם לעלות מהם הלאה הלאה אל המדריגות הראויים כחפץ הבורא ית'. ובלום פיך ואל תצא לריב מהר (ג) וכש"כ שלא להקניט כל ברי' פן תכעיסנו. ותהיה ממחטיאי אדם. אשר המחטיא אדם קשה מן ההורגו. ובחר לך לדבר עם חבירך בנחת ובשפה רפה כאלו מעפר תשח אמרתך. ובהכלים אותך אחיך ותבוא לכלל כעס. עכ"ז הזהר עכ"פ להשיב אליו אמרים בנחת ובנעימה. כמאמר (משלי ט"ו) מענה רך ישיב חמה. אז תהיה נח למקום ונח לבריות. כי לא תמצא דברים ערבים אל אזני השומע כדברים הנאמרים בשפה רפה ובנחת ואז בך יברך ישראל. ותתנהג ככה עד אשר יעזרך הבורא ית' ותגיע אל הענוה האמתית. שנתבאר ענינה למעלה אז מה רב טובך אשר צפנת לנפשך שכרך הרבה מאד:

פרק שנים עשר

הכילות והקמצנות גם היא מדה רעה בעולם. והיא ממוצעת בין מע"ט ובין מעשים רעים. ויתבאר אי"ה לפנינו כל דרכיה ואופניה. ותהלה נבאר ענינה הרע. כי מציאותו בעולם יותר. כאשר התבן מרובה על הקמח. יש כילי אשר כליו רעים והוא מקמץ על עצמו גם מאכל שלהנו. ואינו מתיר לנפשו כ"א מה שאין עוד באפשרות לעמוד בלעדו. וזאת עינינו רואות גם באנשים אשר הגיעו להון עתק. גם בן ואח אין להם. ואוספים וקובצים יד על יד הון ועושר ולא יגיע להם ממנו דבר. הם הנקראים בפי חז"ל (ברכות ס"א) ממונם חביב עליהם מגופם. כי אהבת הכילי את ההון אינה בעבור היותו סבה לפרנסת ביתו. כי אם אוהב את הונו אהבת החן היא אהבה שאינה תלויה בדבר. ע"ד הנאמר (ישעיה נ"ה) למה תשקלו כסף בלא לחם. ואתה אם תשאלהו על ענין מרוצתו אחר הכסף ישיב ויאמר כי הוא מבקש אהבת פרנסתו. ושקר בפיו. ואף אתה אמור לו משל אל איש צ"ד רץ אחר חיה. ולהפלגת מריצתו במהירות עבר את החיה עד היה כבר לפני' כמה פסיעות רחוקות. ושאלו אותו על מרוצתו השיב ואמר להשיג את החיה. ויאמרו לו סכל ראה מעשיך סותרים את דבריך. הלא כבר השלכת אותה אחרי גיוך. ולך עתה משפט בורח ממנה לא רודף אחריה. כן איך תקרא את עצמך רודף אחרי העולם אחר כי השלכת את כל מנעמי תבל וחמודות בני אדם אחרי גיוך. מרוב מריצותך. ואינך מתיר לנפשך לא אבילה משובחת. ולא הזולת מהתענוגים

שיורי המדות

(ג) ומה יפה בזה דברי החכם ע"ה (משלי י"ז) גם אויל מחריש חכם יחשב אוטם שפתיו נבון. המאמר נראה כפול. ובדרך כלל נתעורר על מאמר זה אשר הורגלה ממנו. כי גם האויל יחשב פעם לחכם בהיותו מחריש וכש"כ חכם מחריש. וחז"ל אמרו בהיפך (פסחים צ"ט א') יפה שתיקה לחכמים ק"ו לטפשים. ואולי יתכן כי פעם יזדמן אויל ואשר לב ישפוך בוז על חכם ידוע, יתקוטט עמו ויבייש אותו וירבה עליו דברים קשים. וזה יהיה כאלם לא יפתח פיו. ואז יתגלגלו דברים בפי ההמון ראו נא כי הוא חכם לב איך השכיל פיהו והעמיס עליו דברים. וזה לא היה בכחו להשיבו. ולא מצא מענה בפיו נגדו לזאת הטיל אותנו שהע"ה כי סכל הוא. כי מה אשר שתק פלוני לא כי אכף עליו פיהו של המחרף הזה עד שהלעיטו לבלי מצוא מענה נגדו. אבל זאת היתה לו מסבת תבונתו והשכלתו המעולה. כי יעבור במליץ לקיים מאמר (שם כ"ו) אל תען כסיל כאולתו. וזה שאמר הגם אשר בהזדמן איש אויל מחריש ונדמים את שכנגדו חכם יחשב בעיני ההמון. אבל סכל הוא. כי הוא אינו מחריש אותו. אבל הנעלב מגדל תבונת לבו עוצם בעצמו את שפתיו. וזהו אוטם שפתיו נבון. ונמשך לזה יפה מה שאמר תחלה חושך אמריו יודע דעת כו'. להורות כי אותו שהוא שותק ומונע אמריו הוא הוא המשובח. יקר רוח איש תבונה. לא המחרפים והמדנים. כי הוא מקיים בו אל תען כסיל כו' ואולי הכוונה במאמר יפה שתיקה לחכמים. ולא אמר יפה שתיקה בחכמים להורות כי אם יפה כח השתיקה נגד החכמים המוכיחים לשתוק ולשמוע ק"ו לטפשים. אם טפשים מחרפים אותו לקיים אל תען כסיל כאולתו. וזהו יפה שתיקה לחכמים ק"ו לטפשים:

פרק אחד עשר

עתה דע ההבדל בין ב׳ הסוגים. בין השותק מסבת יראה ואהבה ובין השותק מסבת ענוה ושפלות הרוח וגרות נפשו בעוה״ז. כי השותק מסבת יראה ואהבה כבר נתבאר למעלה כי אך פיהם ודבר שפתותיהם ישימו לדממה. אבל חמת למו כדמות חמת נחש. וחפץ לבבו ותשוקתו להשיב אל מחרפו שבעתים אל חיקו. אבל צועה ברב כחו לעצור את רוחו מיראתו את אדוניו. או למצוא חן בעיניו אבל השותק מסבת ענוה ושפלות פיו ולבו שוים. כי אינו משים הדברים אל לבו. וא״כ השותק מסבת התגברו על יצרו אינו בטוח בעצמו כי אולי כאשר יתרגז מאד לא יוכל לעצור עוד את רוחו. כמו היין בהעצים כחו גם איבות הדשים יבקע. אולם זה השותק מסבת ענוה ושפלות אינו משים אל לבו בדברים היוצאים מפי המחרף. ואין בלבבו כעס וחמה עליו. הוא יודע בטח שלא יענה אל מחרפו דבר (א) אחר כי אין השתיקה כבדה עליו. ואינו

צריך

שיורי המדות

(א) וכבר בארנו (בשיורי המדות פ׳ שני משער הגאוה) למעלה מאמר המשורר ע״ה (תהלים ל״ט) אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני. ר״ל ישמור את לשונו שלא ידבר מאומה נגד מחרפיו אבל לבו הי׳ כואב עליו והיה מצטער על שלא השיב. ומה היה סופו. הלא כאשר חם לבי בקרבי ובהגיגי תבער אש ונתגבר בי הכעס יותר ויותר לא היה בי עוד כח להיות שליט ברוחי. ודברתי בלשוני כל מה שהיה בסגור לבי. אבל במקו׳ אחר אמר (שם ל״ח) ואני כחרש לא אשמע. שאינו מניח הדברי׳ לכנוס אל הלב ואינו מתפעל מהם כל מאומה. כמאמר (משלי ד׳) מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים. כי על כל הדברים ועל כל המעשים לא הזהיר רק על הלב. ואהבת את ד׳ אלקיך בכל לבבך. לא תשנא את אחיך בלבבך. אל יקנא לבך. תועבת ד׳ כל גבה לב. ועי״ד כלל אמרו חכמינו ז״ל צדיקים לבם ברשותם. וזה יכלול כל הכחות אשר באדם מן הקצה אל הקצה. כמאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים כו׳ ואת המות כו׳. ואלו הקצוות הם ביד האדם ועי״ד כלל תלויים רק בלבו. וטעם הדבר. כי כבר נתבאר (בפ׳ רביעי משער הדעת) מאמר יצר טוב ומאמר יצר הרע. שהם מחשבים הולכי׳ על המדות טובות ורעות. כאמרם ז״ל (ב״ר ט׳) וכל יצר מחשבות מבין. טרם עד שלא נוצרה המחשבה בלבו של אדם היא גלוי׳ לפני הקב״ה. הנה באלו מלת יצר כמו נוצר ובכח הראשון הזה המצייר המדה בנפש אם לטוב נתארהו יצר טוב. ובהיפך בהיפך. ואמר יצרי הלב מחשבים עצמן המחשבות ולכן התפלל דהע״ה ואמר (ד״ה א׳ כ״ט) שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך. לא על המחשבות. רק על שורש המחשבות. כי יותר קל אל האדם לתפוש בכף את השורש מלתפוש בענפי׳. כי כל עוד אשר שורש המחשבה קיימת ר״ל התאוה הראשונה אז המחשבה משתוקקת למצוא העלות איך להשיגה ואז יצטרך אל התגברות יתירה להשקיטה ממנו. משל אם ילך אדם בלילה וישמע קול פעמי רגלי אדם. יעלה בלבו כי גזלן הוא העולה על הרוח לראשון. זה מתואר יצר. כי ממנו נמשך ונוצר המחשבה לעיין ולחקור מה יהיה עמו. ואם יאמר להתגבר על מחשבתו שלא לחשוב ברע. יצטרך אל תגבורת עצומה. ואם יתגבר על מחשבתו בבחירתו עכ״ז יצר לו כי הוא כמו המתגבר על התאוה ומתאוה. הנה יכאב לבו ואח״כ כאשר יתקרב אליו יעמוד ויכיר מראהו שהוא קרובו וגואלו. או אז יתפרדו ויפלו כל הרעיונות והמחשבות. אמנם איש החכם אינו מצייר זאת בלבו. ואם אין יצר אין מחשבה. לכן יפה הזהיר החכם ע״ה מכל משמר נצור לבך עוד אמר (משלי כ״ג) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה. ר״ל אז עיניך תצורנה דרכי על נכונה, אחר אשר תתן לבך לי. וזהו באור נאמר (ראש השנה י״ז) מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה. כי ראשית החטאת בא מן הלב. בהתעורר בו יצר לציורי התאוה. ונמשכה נמשכים התולדות. כמו חמדת ממון תביאו לגנוב ולגזול ולהשבע על שקר. והאמנם אשמים אנחנו על רוע יצרנו. כי בידנו להחליפו בטוב. עכ״ז כבר מובטחים אנחנו (ברכות ל״ב) אלמלא ג׳ מקראות כו׳ ואשר הרעותי. וזהו החסד מעביר ראשון ראשון של כל חבילה עבירות. מלהאשים אותנו על רוע המדה ויצרי הלב. ובזה יקל הדין על התולדות והענפים. היינו יקל הדין על העברות הנמשכות מרוע המדות. שכך היא המדה. והבן:

ושמח בו. אבל עינו רעה על אחרים. לא יתן מלחמו לדל. ויהיה מקמץ מאד. וגם כי בהזדמן לפניו שיתן לפעמים לא יתן בלתי את אשר הותיר משבעו. אשר נמלט מבין שניו. אחר אשר מלא כרסו. וכבר נאמר ע״ז וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ובגמרא (שבת קנ״א ב׳) אלו בני אדם שעושין כל ימיהם כחגים. וקופצים את ידם מן העניים. ונאמר (דברים ט״ו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון כו׳ וקרא עליך אל ד׳ והיה בך חטא. וטעותו בג׳ דברים. הראשון בממונו אשר תחת ידו. חושב עליו כי הוא שלו. חלקו ומנת מדתו וגורלו חלף מעשיו הטובים בעיני ד׳. והכתוב לא כן אומר. כי הזהיר ואמר ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ד׳. משל לאחד שמכר חצרו לחבירו. ובחצר זה היה כמה בתים ובניינים לרוב. ומהם היו בנינים רעועים שהיו צריכים תקון. אבל כבר היו מוכנים גם העצים לתיקוני החדרים ההם. והעצים האלה היו ג״כ מונחים תוך החצר מוכנים לבנין לערך הבנינים הצריכים תקון. והקונה את החצר זה לא ראה את הבניינים הרעועים. ובראותו באמצע החצר מונח הרבה עצים שלא היו בחשבון קנייתו. וחשב הקונה כי זה הוא וותרנות מאת המוכר. וישמח מאד על מקחו זה. לזמן ראה אותו המוכר וישאלהו אם ערבה עליו הקניה, אשר קנה. השיב לו הקונה ואמר לו בפנים שוחקות · כי זה רק ימים אחדים אשר הלך לתור את כל חדרי החצר. וראה כמה מהם רעועים ונוטים ליפול. רק חסרונם משוער בערך העצים המונחים. וזה מתעצב מאד על העצים. לאמר כי היו בעיניו כשלולים ממנו. אחר אשר היה משתעשע עמהן בתחלה. ויאמר אליו המוכר אבל עכ״פ לא ידעתי למה חרה לך ולמה נפלו פניך. מאין היתה זאת לך לחשוב עלי ענין וותרנות על הנם. כי באמת אני לא וויתרתי לך מאומה. כי שיערתי להכין עצים חזקים כפי הצורך לבנינים הרעועים. ואתה אם לא היית משתעשע מתחלה בהעצים האלו. לא היית מתעצב עליהם עתה. כן הבורא ית׳ ברא בעולם הזה אנשים דלים ואביונים בנינים רעועים עד מאד. ומול זה הכין עשירים גדולים אשר יתרם תאכל דלת העם. והעשיר בראותו עשרו והצלחתו הונו ורכושו. מתענג ומשתעשע בו מאד. כי חושב אותו כי שלו הוא ומנת גורלו. וחושב זאת לוותרנות מאת ד׳ אליו. ואחר אשר עיניו תראינה כי סביב עניים ילכו. והוא מוכרח להאציל להם ברכה להחיותם ברעב. הוא נאנח ומצטער. לזה בא הכתוב ואמר שלא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ד׳ · ר״ל אין לך לחשוב זאת לוותרנות ממני לך. כי לא כן הדבר רק אני הזמנתי זאת לתקון דלות העניים כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. ומה שחסר בהעני תוסיף בהעשיר. ואין בעוה״ז וותרנות כל מאומה. ואם כן לא ירע לבבך בתתך לו. כי שלו הוא לא שלך. ומתחלה בא לידך העושר הזה רק על דעת כך שתהיה אתה הממוצע. הטעות השני אצל האוהב את ממונו ויחשבהו לקיום גמור. כבר כתובים ומסורים הדברים בשער אהבה. — הטעות השלישי בדבר נתינת הצדקה. כי יחשוב את אשר יתן לחבירו הוא מחסר לנפשו. וכאשר ירבה הצדקה תתמעט פרנסתו. והדבר בהיפך. כי היא סבה להביא הברכה. כמאמר (מלאכי ג׳) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר כו׳ ובחנוני נא בזאת כו׳ אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די. כמו הגרגיר אשר בארץ גם כי לעינים נראה כי הוא נפסד ונרקב. ובאמת הוא שורש כל הצמיחה. כן הצדקה שורש כל השפע. והיא סבה להריק ברכה אליך. וכמו שתשמח במעשה הזריעה כי ע״כ תהיה בטוח שתבוא אחריה הצמיחה. כן תשמח במתן הצדקה מבטחונך שתסבב לך ההצלחה. כמו שנזדמן לידו מו״מ טוב:

פרק חמשה עשר

אחר אשר נתבאר פחיתות המדות הרעות וכמה על האדם להזדרז ולהמלט על נפשו להתרחק ממדות כאלה אשר פעולתם רע לשמים ולבריות. נבאר עתה עילת מציאותם באדם ומהות פעולתם בעוה״ז. ונאמר כי באמת יש צורך גדול אל מציאות המדות רעות כמו אל מדות טובות. כי האדם נברא וממוזג מכחות חלוקות. ממדות שונות. אהבה ואיבה. רצון וכעס. רחמים ואכזריות. הנדיבות והכילות. הבושת

והעזות

מהתענגים. ואתה מבזה את כבודך ואת יקר הודך על דרכים אשר יש לחשוב אולי תרויח ע"י דבר. אבל עם הסוג הזה אין מהצורך לדבר בהוצעות דברים. ולבאר לו משפטו הראוי לו. אחר כי הוא מענה את נפשו בעצמו. והוא בעוה"ז כעני ואביון. אחר אשר כל העושר אינו כ"א את אשר ישמח בו בעודו בחייו ויתענג ויתעדן כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממנו. וזה שאינו מותר לנפשו שום תענוג ואם לא יהנה בחייו. מתי עוד יקוה ליהנות מעשרו וסגולתו. ומשפטו רק כחמור נושא משא כסף וזהב והון עתק. הנכון שיהיה הון זה נקרא ע"ש החמור הנושא אותו. וגם כי על שכמו הוא. עכ"ז אין לו ממנו רק סבל המשא עד אשר יפרקו מעליו. ועליו נאמר (משלי י"א) וחושך מיושר אך למחסור. אשר לדעתו הוא כמאסף ומרבה. ובאמת הוא מחסר נפשו גם מהראוי לו:

פרק שלשה עשר

הסוג השני אדם מקמץ על נפשו על דרך הסוג הא'. אבל עילתו לא מאהבת ההון וחן הרכוש בעיניו. כ"א מסבי פחדו ומוראו פן תתמעט פרנסתו מכפי הצורך" ולכן הוא מקמץ וממעיט גם מהראוי לנפשו. וזה לו מסבת העדר האמונה והבטחון בהמשפיע העליון ב"ה. כי המאמין בהשגחתו הנפלאה נפשו יודעת מאד כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו. אם יפזר ויתן לאביונים ויתרחם עליהם כבר אמרו חז"ל עליו (סבת קנ"א ב') כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים. ואם הוא מקמץ. מקמצין לו מלמעלה. והכמת הסגולה הזאת נודעת ליודעי חן. ומן הקבלה ידענו כל מזונותיו של אדם קצובות לו מראש השנה (ביצה ט"ז) כי שוקלין די מחסורו וכותבים בספר שיתנו לו בשנה זאת כך וכך. ואין נותנים למעלה משנה להברתה. כי לעולם אין דנין שנה שלא באה בראש השנה הזה. וא"כ מה לך לקמץ ולהותיר על השנה שתבוא הלא יותר מכדי מחסורך לא יתנו לך לעולם. והנותר משנה הזאת הלא יעלו לך לחשבון על השנה הבאה אחר אשר ישנו תחת ידך. אבל הסכת ושמע את אשר יגזור השכל על הכילי. כי המקמץ ומחסר לנפשו למען הרבות הונו. מחסרים לו מלמעלה את הקצוב למאכל שלהנו. משל לשר גדול שלח את בנו למרחקים ללמוד. והיה שולח לבנו ע"י עבדיו עגלות טעונות כל טוב מאכלים ומשקים ומיני מגדים. פעם שמע השר על בנו כי הוא מקמץ במאכל שלהנו. וכל מה שהוא משיג מבית אביו הוא עושה אוצר ומכניסו לקיום. ובאשר נתוודע הדבר לאביו לא שלח לו עוד כזאת. חדל להיות עומס עגלות טעונות אוכל למכביר. ולא ישלח לו מעתה כ"א די מחסורו כפי הנהגתו עתה (בדוחק) וכתב הנער אגרת לאביו והתפלא מאד על שנותו את טעמו עמו. השיב אליו אמרים הלא ידעת בני כי רב הדרך בינינו. ואם אני שולח לך עגלה טעונה לא יעלה בידך אחד ממאה" כי האנשים המוליכים יאכלו דיים כי רב מהם הדרך. וההוצאה גדולה מן הריוח. רק עכ"ז הייתי שולח. כי המעט אשר יגיעך ויבוא אל חיכך. יקר בעיני מכל ההוצאה הגדולה. וכל זה אם היית מתענג בטובתי אשר אני שולח לך. ותאכל ותשבע ותתעדן. אבל אחר ידעתי כי אתה מאסף אותם הביתה להתקיים אמרתי יתקיימו בביתי. וארויח ההוצאות. הנמשל הבורא ית' שולח לבחיריו עם סגולתו מחייתם ושפעתם כיד ה' הטובה עליהם. והוא ית' שולח אותה ע"י אמצעים. ע"י עבדים עובדי אדמה וע"י הבהמות אשר הם אוכלים הרבה יותר מאשר יגיע לבנים" כי מרובים הם כמה פעמים יותר על בחיר הנבראים. והם אינם רק להוציא השפע מן הכח אל הפועל. ואבינו שבשמים יעשה זאת כי יקר בעיני ה' המעט המגיע לבחירו מכל גודל ההוצאה. אבל אם לא יאכל רק יכניסו לקיום. למה ישלח הבורא ית' אליו. אם לעשות קיום. יתקיים למעלה. ולא יעשה הוצאות ע"ז. אחר אשר אתה אינך מתיר לנפשך ליהנות. ולא תאמר ללבבך כי משל זה הוא אך דרך הלצה. כי האמת כן הוא שכל שהאדם מקמץ מקמצין לו מן השמים ג"כ

פרק ארבעה עשר

הסוג השלשי אדם שהוא אוהב את נפשו יותר מממונו. והראה את נפשו טוב בעמלו. ושמח

(משלי כ') אל תאמר אשלמה רע קוה לד' ויושע לך. וכן ההנאה והצער. ההנאה שיהי' אדם שמח וטוב לב במה אשר הקב"ה מודד לו. והשפיע לו ברצונו הטוב. ויהי' שמח בחלקו. כמ"ש הרמב"ם ז"ל (בפו"כ בי"ב משלשי) כי הק ההכרחי ודאי לא יחסר. אבל העצב המגיע את האדם הוא רק מסבת היותו מבקש מותרות (ג) והאלקים עשה את האדם שיהיה ממוזג בבחות הפכיות. למען ישמש בכל אחת במקום הראוי אליה. במדת ההסתפקות והנאה לשמוח בחלקו במה שיש לו מקניני עוה"ז. והקנאה והצער למען אשר על ידה ישתוקק ויעמול להגיע אל מדריגה אשר עיניו תראינה בגדולי החכמים והצדיקים השלמים. כמאמר חז"ל (בבא בתרא כ"א א') קנאת סופרים תרבה חכמה. ההנאה והסבל להנות עצמו ולראות טוב במה שחננו ד' ית'. ולסבול המדה הנמדדת לו מאת יוצר הנפשות (ד). והצער והיגון להצטער בצרת ישראל אחיו להתאבל ולהתמרמר

שיורי המדות.

(שבת פ"ז א') אשר שברת יישר כחך ששברת. הרשב"א ז"ל נדחק והרי כמה כתובים בתורה לשון אשר. ושינה יישר כח. ועי' בדברי הרב מהר"י עד"ל ז"ל כי נדחק ג"כ מאד. אבל דע כי משפט וחק האהבה הנעימה לשכוח ולהעביר מן הלב וכש"כ שלא ישמע על פיו דבר שעשה לו רעהו מן הרע. כמאמר (ישעי' מ"ג) אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור כלומר לא כאותו שמוחל ועכ"ז יזדמן לו שיזכיר הדבר בפניו. אבל אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך וגם וחטאתיך לא אזכור עוד ולא ישמע עוד על פי. לבלי יגיע לך מזה הכלמה ושפלות ושבר רוח. כי כן טבע בני אדם שלא יערב להם לשמוע את השגגה אשר יצאה מתחת ידם. וא"כ מה זה שהזכיר הוא ית' בימי הרצון פסל לך כו' את הדברי' אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת (אם משה לא יפה עשה במה ששיבר הלוחות) אם לא שבאמת בשבירת הלוחות הפיק רצונו ית' ומגיע לו בעבור זה יישר כח. על עשותו הנכון והישר לכן יפה הוכיחו מזה שהזכיר בפניו מאמר אשר שברת. משמע יישר כח ששברת. והבן:

(ג) וכבר רמזו רבותינו ז"ל במליצתם היקרה על ענין נכבד זה (ראש השנה כ"ט ב') לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ד' יהבך. יומא חד כו' שקול יהבך ושדי אגמלאי. הנה רבינו הקדוש הגאון מווילנא זי"ע ביאר בו כי הספק היה על ענין שאמרו חז"ל (בספרי) יכול יושב ובטל תלמוד לומר בכל אשר תעשה. וא"כ יש עוד ספק אם די לאדם במה שיש לפניו סחורה בחנותו. או מלאכה בביתו. או כי הוא צריך לעמוד בחוץ לפני הדלת והמזוזה. וכל אשר ילך ויעבור לפני החנות ישאל אותו אולי הוא צריך לקנות דבר. וזהו לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ד' יהבך יומא חד כו' ואמר האי טייעי אליו שקול יהבך ושדי אגמלאי. והוא לא שאל מאת האי טייעא. רק היה עומד עם גמלתו מוכן. צופה ומביט אולי יזדמן לו מי שישא משאו. א"כ יש להוכיח כי די לאדם מה שסחורתו מונחת בחנותו. ואין מהצורך לו לחזור אחר קונה. כי הקב"ה יסבב להשלים ענינו. שיבוא הקונה אליו. גם כי הוא לא קרא אותו. כמו שנזדמן אל האיש הזה. כי הוא רק ההכנה לבד עשה. כי עמד על הדרך עם גמלתו. ונזדמן כי עבר האי טייעא ובעצמו נתעורר ואמר לו שקול יהבך ושדי אגמלאי. והדברים נאים למי שאמרם. אבל הנראה עוד בזה כי הנה חיי האדם יהיה על א' מב' פנים. אם רק בדברים הכרחיי' להחיות נפשו. או חיי המותרות. כי ירבה בהוצאות ביותר הרבה יותר על ההכרח. וזה הוא אשר חז"ל נסתפקו במאמר השלך על ד' יהבך. אם רק על יהב הדברים ההכרחיים. או גם על יהב המותרות. ועודם מתהלכים בחקר ענין זה ראו את האיש הזה עובר ונושא משא על כתיפו. ועבר ישמעאל ואמר לו שקול יהבך ושדי אגמלאי. היינו רק גמלתו ומשאו הרשה לו לעמוס על חמורו. ולא אותו בעצמו. הבינו הענין אשר על המותרו' לא נאמר שישליך גם אותם על ד'. שבדבר היה זה מן המותרות להרכיב גם אותו על החמור מאח"כ משא בעליו היתה עליו למשא כבד. והענין יקר:

(ד) וכבר מלתי אמורה בספר שמן המור (בשלשי לשני) בבאור מאמר החכם מכל אדם (קהלת ז' ד') לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה. אשר ההוראה הפשוטה מדבריו כי החכמים יבחרו לשבת בבית אבל. והוא דבר מתנגד לאמתות החכמה. כי החכם האמתי אינו צריך לענין כזה. כי גם בסתר אהלו. ובמשכנות מבטחו השכינה תנחהו ותנהלהו וכבר כתב מו"ר ז"ל (בקול יעקב קל"ו ב') בבאור מאמר (משלי ט"ו) אזן שומעת תוכחת חיים בקרב

והעזות. החריצות והעצלות. הגבורה והמורך. אשר ההולך בדרך התורה ישמש בכל המדות. כי הוא ית' נטע באדם כחות והפוכי כחות ושניהם לארחות התורה והמצות. הרחמים מדה יקרה מאד בכחות הנפש לרחם על קשה יום. על עניים אומללים. אכן פעם יזדמן שיצטרך לשמש בהיפך ממדה זאת. כנאמר (דברים י"ג) ולא תחמול ולא תכסה עליו. ונאמר עוד (שם כ"ה י"ב) וקצותה את כפה ולא תחוס עיניך (א) וכן הזכרון והשכחה הזכרון הוא ענין יקר מאד. לזכור בתמידות כבוד בוראנו ית' ומצותיו והנסים הגדולים הנוראים. וכן לזכור את הטוב שעשה לו רעהו. כמאמר דוד המלך ע"ה לשלמה בנו (מלכים א' ב') ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד כו' כי כן קרבו אלי כו'. והשכחה גם היא מדה יקרה לשכוח מה שעשה לו רעהו רעה ולהסירה מלבו (ב) כמאמר
משלי

שיורי המדות

(א) אשר ע"כ אמר שהע"ה (משלי י"ב) ורחמי רשעים אכזרי. ואמר עוד (קהלת ז') טוב כעס משחוק. והשלים ואמר כי ברוע פנים ייטב לב. ירצה בזה להורות תנאי במדת הכעס. גם כי היא מדה הכרחיית ורבת התועלת. וכמאמר זרוק מרה בתלמידים. וכמ"ש החסיד ז"ל בחו"ה (שער ג') עכ"ז אין לכעוס עם פנימיות הלב. רק יהיה נראה בפניהם כבועס. וזהו הן אמת כי לפעמים טוב כעס משחוק. אבל עכ"ז יש תנאי בדבר כי ברוע פנים ייטב לב. שיהיה הלב. נוח וטוב. ובזה זכינו להבין מאמר נפלא בגמרא (סוטה י"ג ב') אמר ר' לוי ברב בישר. ברב בשרוהו. ברב בישר רב לכם בני לוי. ברב בשרוהו רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. וכבר התעוררו רבים במאמר נפלא זה כי הוא מרעיש ארץ מרגיז לב לאשי התעודה. כי חלילה לבדוק חטאים קדשים על משה איש האלקים. ע"כ הלכו בדרך למרחוק מה שאין המאמר סובלו ואין הדעת סובלת. כי האמת בזאת כי משה חטא נגד קרח. הלא מרע"ה נשאר משה רבינו. וקרח מה עלתה בידו. ומרע"ה כבר נתבאר כי לא עבר את הירדן ע"י מי מריבה. ואם קרח ועדתו צדיקים היו בריבם עם משה ומרע"ה חטא כנגדם. מדוע פתחה הארץ את פיה ותבלעם בשאול חיים. אמנם מה שנראה לדעתי בבאור דברי חכמינו ז"ל אלו בשום לב על מה שאמרו ברב בישר. ברב בשרוהו. כי מאמר בשורה יתייחס על דבר טוב ובשורה טובה. לא על ההיפך. כאמרם ז"ל על בשורות טובות הוא אומר כו' על שמועות רעות כו'. כי אם על ענין רע לא יתכן מאמר בשורה. וא"כ מה זה שאמרו ברב בשר ברב בשרוהו. אבל הדבר ימין ונראה כי האלקי הזה ר' לוי ע"ה בא להעיר אותנו על ענין חדש. ותשואות חן חן לו במליצתו הזכה והנכבדות מדובר בה. להבינינו כמה נאמנים פצעי אוהב נאמן כמוהו. וכמה נעימים דברי תוכחתו על אוזן שומעה אמריו. שהם קרח ועדתו. גם כי המרו את רוחו בהלונתם על ד'. עכ"ז שפתי צדיק ידעון רצון ולעומת מדתו הטובה והנעימה נמדד לו בתפארה בתוכחתו ית' אליו. והוא. כי לפי משפט הראוי אל המוכיח לאחד שחטא חטאה גדולה. ומה גם חטא גדול כקרח ועדתו בהלונתם על ד'. לבוא עליו בחרופים וגדופים גדולים לאמר הוי חוטא פושע ומורד. וכדומה מן החרופים הנאמרים. אבל זה משה רבינו ע"ה רועה הנאמן באהבתו ובחמלתו לא כהה בם כ"כ. אבל הגדיל דברי תוכחותיו בהיפך. בפאר וכבוד וכל יקר. לאמר זכרו נא מעלתכם וכבוד משפחתכם. הלא תזכרו מי אתם. כלם אנשים. ראשים אפרתים מיוחסים. ע"ד מאמר (משלי כ"ד) ירא את ד' בני. ומלך. כלומר הלא אתה בני. וגם מלך. וזהו מאמרו רב לכם בני לוי. כאומר חושו נא על מעלת תפארתכם ויקר הוריכם. הלא תדעו ושימו לב מי אתם ומי אביכם. ורב לכם בני לוי. בני ציון היקרים איככה יקללו כזר תאמרתם להקהל בעדרת בוגדים. לשלוח מדנים בין אחים. ולעומת מדה יקרה זאת שהיתה בו גם אלקים ית' חשבו לטוב בעת אשר הוא גם הוא הרהיב בנפשו עוז ומלא את לבבו אשר נשבע ד' ית' ואמר לכן לא תביאו את הקהל הזה כו'. הנה הרבה והפליג בתפלה כמכין ומתחנן. דוקא דוקא. ואעפ"כ הקב"ה לא שמע בו ח"ו. אבל ענה אותו בדברי חן ותפארת רב לך כו' כאומר אל. איש רב המעלה כמוך לא יאות להרבות בדברים כ"כ. וגם בתוכחתו הנעלה הראה לו אהבה מסותרת ועוז ידידות. להניע לפניו מזכרת מעלתו וקין ערכו. מה הלא יאות אל מעלתו כי רבה היא להוסיף עוד דבר בדבר הזה. זה שכוונו ז"ל במאמרם ברב בישר ברב בשרוהו. והענין יקר לנבון לב:

(ב) ומה נעמו לי בזה דברי מורי הרב הגאון מוהר"מ מאכים נ"ע בבאור מאמר הגמ'
שבת

הרשעים כי יבקרו בכל הלקי זמניהם לעשות בכחותיהם ההיפך מן המדה הנאותה. כי האדם יש בידו לבחור איך לשמש עם כחותיו. כמאמר (דברים ל"ד) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע. ואחר אשר הבחירה חפשית בידו ראוי הוא לשכר ועונש. ומציאות המדות טובות לגמול טוב להולכים בדרך טובה כמו הרחמים והחמלה לרחם על הטוב לפני האלקים. הענוה להשפיל עצמו לפניהם. ולנהוג בהם כבוד כמשפט לצדיקים מאת העם. ומול זה מציאות מדות רעות מיוחדות להרע לב"א. כמו האכזריות הקנאה השנאה והכעס לנקום במרגיזי השם כמאמר (תהלים קל"ט) הלא משנאיך ד' אשנא ובתקוממיך אתקוטט כו'. וכמו אשר קיום העולם בטוב צדיקי' ובשלותם. כן קיום העולם באבוד רשעים כמאמר (דברים כ"א) ובערת הרע מקרבך. וכמו שאין מציאות למעשים טובים כ"א ע"י מדות טובות. כי האכזר לא ירחם לעולם. כן אין מציאות הרע בלתי ע"י מציאות מדות רעות. כי לולא המדות לא תמצא בעולם הריגת נפש למי שנתחייב לדונו במיתה או לענות נפש כראוי לו ע"פ המשפטים הצודקים. אם לא בהתעורר לנגדו כח האכזריי. וכאשר ישמש עם הכח הזה במקומו כפי הראוי. אז אין רע במדה זאת. אבל יושר גמור. וכן צורך הגאוה והעזות ושארי מדות רעות. כי יש צורך לקיום העולם וישוב בני אדם להשתמש בכל המדות בהן וחלופיהן ושינוייהן. אך בפנים הראוי להם:

פרק ששה עשר

אמנם גם כי כדברינו כן הוא. אשר אל קיום העולם בכללו יש הכרח אל מציאות מדות רעות כמו אל מציאות מדות טובות. אבל כל אדם פרטי ראוי לו להיות שליט ברוחו להרחיק עצמו מהם עד קצה האחרון. כי מי גבר כדוד המלך ע"ה אשר ברב תבונתו היה שוקל בפלס ומאזני צדק כל מדה ומדה שיעורה וזמנה ומקומה. כמאמר (שמואל א' י"ח) ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. אבל איש כערכנו כבר הזהירו החכם מכל האדם ע"ה (משלי ה') אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע. באור זה. כי יש הולך בדרך למרחוק. ולפניו שני דרכים לבוא בהם למחוז חפצו. רק ההבדל ביניהם. כי דרך אחד הוא דרך כבושה סלול וישר מתחלתו עד סופו. אין בו לנטות ימין ושמאל. והב' הוא דרך המתפרד כי יוצאים ממנו מימין ומשמאל כמה דרכים אל מקומות אחרות. וישאל את פי אנשים להגיד לו דרך יבחר. ויאמרו לו ללכת בדרך הישר וסלול ויבוא בטח אל המקום אשר הוא מבקש. וישאל אותם על ענין דרך השני. ויאמרו לו גם בדרך זה תוכל לבוא אל מחוז חפצך. אבל אין אתה בטוח לבא בלי משגה. ולא יעבור בדרך זה בלתי הבקי בה מאד. אחר אשר מעגלות ונתיבות ודרכים יוצאים ממנה. לרוחות אחרות. ואם לא תהיה זריז להתבונן בכל רגע ורגע תטה מני הדרך אל המעגלות ותבוא אל ארץ לא טובה או אל מדבר שממה. מקום נחש שרף ועקרב. ע"כ חדל ממנו. ותלך בדרך טובה סלולה וישרה שאין בה לנטות ימין ושמאל. כן הזהיר אותנו שהע"ה לאמר כי יש לפני האדם שני דרכים. אם לבחור במדות טובות. או לבחור במדות רעות הפונות ג"כ לארחות חיים. כאשר יתנהג בהם בפנים הראויים במקומם בעתם בזמנם. בכמותם ואיכותם. אמר החכם הנבחר ע"ה אבל בן אדם הרף מזה. לא תבחור לך דרכים כאלה. כי אורח חיים פן תפלס. תשקול אתה בדעתך החלושה לאחוז ברע לבוא ע"י אל ארחות חיים. נעו מעגלותיה לא תדע. פן תאשם ותתנהג בהם בפנים בלתי מכוונים. ואז לא לבד כי לא באת אל מחוז חפצך. להשיג את הטוב לנפשך. אבל כבר סרת מן הדרך אל עמק רפאים. ומה לך להכניס עצמך בסכנות לסכן את נפשך בדברים הבלתי מוכרחים אליך. כי כבר נאמר (שמות כ"ג) כי לא אצדיק רשע. זה שאמר מדבר שקר תרחק. ר"ל הרחקה עד קצה האחרון. אז נקי וצדיק אל תהרוג. ואל תאמר להתאמץ לנקום נקמת ד'. כי לא אצדיק רשע. ואין אני צריך לך. כי גם בלעדיך יסובב לו לעשות בו משפטו ודינו. (א) לכן אחר מאמר אורח חיים פן תפלס כו' הזהיר ואמר ועתה בנים שמעו לי

(א) ראה והתבונן במאמר (מלכים א' י"ט) מה לך פה אליהו. ויאמר קנא קנאתי לד' אלקי

ולהתמרמר על החטאים שעברו עליו. וכן החריצות והעצלות. אל עבודת השם הנכבד ראוי אל האדם להיות זריז ומהיר. כמאמר המשורר ע"ה (תהלים קי"ט) חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך. ובהיפך אם יחל דבר היצר לפעמו ללכת לעשות אשר לא תעשינה. יתעצל וישב באלו רגליו לנחושתים הוגשו. וכן כל פרטי הכחות אשר בנפש אדם. נאמר עליהן (קהלת ג') לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. ולפרוש את כלם אין באפשרות. אם מפני אריכות הדברים. ואם מצד היותו נמנע בחק האדם. וכבר נשתבח דהע"ה שנאמר עליו (שמואל א' י"ח) ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. היינו כי היה זריז בכחותיו ומדותיו בהתבוננות נמ"ץ לפעול בכל מדה במקומה ובזמנה. לא כן הרשעים

שיורי המדות

בקרב חכמים. תלין. קרא פה אל התוכחה תוכחת חיים. כאלו יש תוכחת מתים. אבל יש ויש. ע"ד שאמרו (ברכות ה') אם רואה אדם שיסורין מתגברין עליו יעסוק בתורה. נצחו מוטב כו'. ואם לאו יזכור לו יום המיתה. ולכן יפה אמר שלמה. אוזן שומעת תוכחת חיים. מפי חכמים ונבוני שער. אינו צריך לתוכחת מתים. אבל בקרב חכמים תלין. ומה לו לבית אבל. אבל לדעתי היה רצון החכם הנבחר ע"ה לגלות לנו ענין נכבד מאד. לאמר כי לא לבני אדם לשפוט כל כך מהרה בראותם את אחד חגור אזור במתניו. יעוף וידא יעשה חיל ויצליח. ויאליצו עליו שזהו איש חכם גדולי. אמר שהע"ה שאינו כן. שזה יוכל להיות בעבור היות השעה משחקת לו. יצליח באשר יפנה עוד בעבור זה לא נודע כמו אם החכמה והתבונה הכי שרשה בלבו. אבל האיש הזה יתברר על אמתתו כאשר יזדמן לו אסון ופגע. ויקשה ויתאפק ויתגבר במעוז תומו. ויהיה לבו כלב הארי לבלי יחת ולבלי יתמוגג ברעה. אז נודע כמו באמת. כדברי החכם בספר המדות (בשביעי לראשון) המעולה יסבול רעות וצרות. לא לבלתי הרגש הכאב. כ"א להיותו איש אמיץ הלב. הוא שאמר הכתוב (משלי כ"ד ה') גבר חכם בעוז. כלומר הוא תמיד בעוז. ואיש דעת מאמץ כח. ר"ל הוא מאמץ א"ע להשאר על מצבו הנאמן. ועל ההיפך אמר (שם י"ד) התרפית ביום צרה צר כחך. כמ"ש בס' בן סירא (פ' כ"ב) לב חכל על כל צרה רוחו נשברה. יבהל ויחרד לקול עלה נדף. ולא ימצא עוד ידיו ברגליו (אשר ע"כ חייבו ז"ל בסנהדרין צ"ב ב' אפי' בשעת הסכנה לא יפנה אדם מן הרבנות שלו כו') זה שהשמיע אותנו הכתוב. לב חכמים (תוכן לבחון נוד לבבו) רק בבית אבל. כלומר רק שמה תכירהו ותבחנהו על אמתתו ועל תכונתו. ובהיפך ולב כסילים בבית שמחה. כי הכסיל כאשר יזדמן אל בית אבל. שמה אין לעמוד על אולתו מאומה. יען כי לסבת התפעלות האבל יכנים יגון בלבבו וישב וידום. כאשר נאמר עליו (משלי י"ז) גם אויל מחריש חכם יחשב. ע"כ להכיר ולבחון את לב האויל עד תכליתו. מהצורך להוליכו רק לבית המשתה כי שם יתקיים בו מאמרם ז"ל (עירובין ס"ה) נכנס יין יצא סוד. וכל רוחו יוציא שמה. וזה שאמר ולב כסילים יתברר רק בעת שמחה. ומה נכבד בזה דרש חז"ל (מכות כ"ד) והצנע לכת עם אלקיך. זה הכנסת כלה והוצאת המת. ר"ל כאשר יגיע האדם אל הקצוות. אבל קצה השמחה ואל קצה האבל והקצוות האלה לא יזיזו אותו ממעמדו התמידיי. זה לו אות לטובה כי לבו שלם עם ד'. ולבו כלב הארי (כאשר הזכיר החסיד ע"ש (תהלי' ב') נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך. כי אותו אשר לבו לב טהור באמת. נאמן בבית ד'. יהיה כעץ שתול על מים אפי' כל הרוחות נושבות בו. קצה הטוב או קצה הרע. לא יזיזו אותו ממקומו. וזהו נשקו בר. כי לולא כן יש לחוש עליהם פן יזדמן עליכם שתגיעו אל הקצוות ופן יאנף ואז ותאבדו דרך) כמאמ' (איוב י"ג) הן יקטלני לו איחל כמשפט לב חכמים בבית אבל. וכן כאשר יגיע אל קצה השמחה יעמוד על מעמדו מחכמתו. ואם זה יעלה בידינו טעם נכון במאז"ל (חגיגה ט') יאה עניותא לישראל כוורדא סומקא לסוסיא חיורא. כי הנה איש ישראלי מוקף גדר ע"י מצות התורה לבלי ישלח ידו למה שאינו שלו שלא לעשוק רעי' ושלמותו בשמירתו זאת יותר נודעת ויוצא לאור האמת בעליל לארץ בהגיעו אל עני ונכה רוח. רעב ללחם כו' ועכ"ז אינו יוצא מן הגדר. לא כאותו שנאמר בו והיה כי ירעב והתקצף כו'. הנה עליו יפל אור גדר שמירה ביתר שאת. והמשילו זאת לורדא סומקא כו'. כי לגדור הסוס אין כ"כ בזה. רק למען היות בהק הסתמנות הגוונים עושים זאת. כן העניות לישראל. הוא ג"כ רק למען היות בהק לנוגה ישרם ואמתת שמירתם גדרי התורה ודוק.

לדינא לא מזיגנא רישא אבי סדיי כמה דלא מהפכינא ליה בזכותיה. וכדומה מן השגגות המזדמנות אל העוסקים במהירות ובזריזות. כמו שספרו ז״ל (בירושלמי פ׳ הרואה) ר׳ לקיש מהגי באורייתא סגיה הוה. נפק ליה לבר מן תחומא בשבתא ולא ידע. לקיים מה שנאמר באהבתה תשגה תמיד (ע״ש עוד מזה) הנה יערב לפניו ית׳ גם שגגתם כי עצם המדה חן חן לראשם. אבל הבוחר אל עסקי עבודתו מדות רעות. אם ישכיל בהם ויצליח ויהיה קולע אל השערה לפעול כל אחת במקום הראוי ובזמן הראוי. אז טוב לו. אכן אם ישגה בהם ויתנהג בהם בלי התבוננות לכוין רק במקום הראוי. אז כאשר יפעול המדה שלא במקומה אז לא עלה בידו כ״א הפעולה רעה של המדות רעות. וזאת אשר דבר שהע״ה והזכיר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך. היא מליצה נפלאה על המדות טובות הנובעות ממעין היוצא מבית ד׳. ואמר עליהם יפוצו מעינותיך חוצה כו׳. שילמדו אחרים את מעשיך. גם באהבתה תשגה תמיד. ולמה תשגה בני בזרה כו׳. היא הבחי׳ הב׳. אשר השוגה במדות כאלה אין בידו רק רע כל היום. צא ולמד כי הלובשים אדרת הגאוה וההתפארות נמצאים על ב׳ פנים. יש יתפאר בצדקתו. ועי״ב יהיו מעשיו בעליל לארץ טובים ונכוחים. בצדקות וגמילות חסדים ושארי מעשי׳ טובים. עד אשר כמה אנשים מטובו ישבעו ויתענגו. וגם כי הכוונה אשר בקרב לבו היא שגגה גדולה. עכ״ז מעשיו ופעולותיו טובים בעולם. כי אל המקבל עשה טובה גדולה. ומה לו לחקוד על אשר בסגור לב הנותן. מה לו בזה. המקבל הוא יקבל טובה ואת נפשו יחיה. ויש מתפאר ומתגאה במדות רעות. אשר מלבד הרעה אשר בלבבו כמאמר (תהלים נ״ב) מה תתהלל ברעה הגבור. עוד זאת לו כי עם גודל דעתו ורוב לבבו הוא מעיק לבריות. להראות גבורתו ותפארת רום עיניו. כמאמר (תהלים י׳) בגאות רשע ידלק עני. לא כן גאות הצדקה. כי עכ״פ גאותו פועלת טוב עם אנשים. ואם לא חפץ ד׳ בגאותו. במעשיו ובטובותיו יחפוץ. הוא אשר רמז הנביא ע״ה (ירמי׳ ט׳) אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. ר״ל הבוחר להתדבק במדותי. כי אני ד׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ. כי באלה חפצתי. ר״ל מעשיו הם טובים בעולם. ועי״ד זה ג״כ כל המדות כי במדות הרעות אם לא ישמור את חקם הראוי ומקומם הראוי אז הוא רק רע. אבל כל אשר מעשהו במדות טובות גם אם יש בהם שגגה. אם בכוונת הלב. ואם במקום או בזמן. אבל עכ״פ הוא עסק במדה טובה. וד׳ הטוב יעזרהו ובדרך טובה יורהו לכונן פעמיו לכוון המדות אל מקומם הראוי וזמן הראוי. כמאמר (תהלים כ״ה) טוב וישר ד׳ על כן יורה חטאים בדרך כו׳. אתה ד׳ הורני. הדריכני באמתך ולמדני. —

שיורי המדות

אותי. היינו כי גם בדין מלונה לא יאבו בהיותו מפיק טובה לנקי ולדיק. וכבר יש מן האופנים שהותרה הרמיה לגמרי. לדרכי שלום. (יבמות ס״ה) ואז ברצותם כי ע״י הרמיה מסובב טובה וענין נאות. יתאמנו בה. עם היותה שוכבת חיקם בתמידות. וזהו במרמה מאנו דעת. אותי נאום ד׳. היודע כוונתם הרעה אשר בקרב לבם שלא יבדלו מן הרמיה בעבור עלמיות הרמיה. רק מסבת כי לא יוכלו אות שיסובב על ידם ענין נאות:

לי ואל תסורו מאמרי פי. הרחק מעליה דרכך כו' אילת אהבים ויעלת חן כו' באהבתה תשגה תמיד. ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חיק נכריה. באור זה. דע כי יש בעולם ב' סוגי פרנסות. כאשר זכרו חז"ל (קידושין פ"ב ב') אי אפשר לעולם בלא בושם. ואי אפשר לעולם בלא בורסקי. אשרי מי שאומנותו בושם אוי למי שאומנותו בורסקי. כן פרנסת הנפש היא ג"כ על ב' פנים. יש יפרנס נפשו ויתן לה חיים ממעשים טובים. ויש יבחור לנפשו מדות רעות. וההבדל אשר בין בושם לבורסקי הוא ג"כ ההבדל בב' סוגי פרנסות הנפשות. כי מי אשר אומנותו בושם ריחו נודף. וזה ריחו רע. כן מי שמעשיו ומדותיו טובים וישרים. בחסד ובצדקה. ריחו נודף. ולמדים ממעשיו. אבל מי אשר מעשיו רעים גם אם הם מכוונים לשם שמים. עכ"ז אינם גלויים כ"א אל הרואה ללבב. אבל הבריות כאשר ילמדו לעשות כמעשהו רעה תבוא עליהם. כי מי אשר אומנותו בושם. אם יקרה לפניו מקרה שלא יוכל למכור עתה. ויהיו נשארים תחת ידו. יהיו ראויים לו לדבר אחר כי טוב ראוי לכל דבר. אם לא יצטרך לאכילה יהיה ראוי לריח או לעשן פירות או תבואה או לעשות ממנו רפואה. או לעטר ביתו בהם. אבל בורסקי שמעבדים אותה בזבל שמאסף כמו שהבושם מאסף הבשמים. אם יעבור עליו מקרה שלא ימצא עורות לעבד אותן. אז הזבל נשאר אצלו ואין לו מהם כ"א הריח רע. אחר אשר אינם ראויים כ"א לעבוד עורות. ובעצמותם הם רעים ומגונים מאד. כן מי אשר כל עסקיו במדות טובות אשר הטוב בעצמותם. גם אם ישגה בהם כמשפט אוהבי שמו ית' אשר מאהבתם הנפלאה ישגו לפעמים בדבר מן הדברים. כמה שידענו מכמה חכמי ישראל שהיו נמנעים מלדון דין אשר אחד מבעלי הריב היה צורבא מרבנן. כי ע"י חביבות הצורבא מרבנן יסובב להם כי יהפכו בזכותו. ויצדיקו אותו גם נגד הדין. (ב) כאמרם ז"ל (שבת קי"ט א') תיתי לי דכי אתא צורבא מרבנן לקמאי לדינא

שיורי המדות

אלקי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל כו' ויאמר צא ועמדת בהר כו' והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרים כו' לא ברוח ד'. ואחר הרוח רעש לא ברעש ד'. ואחר הרעש אש. לא באש ד'. ואחר האש קול דממה דקה כו' וילט פניו באדרתו. ענין המראה הזאת ביאר יפה אף גנים פרב מהרי"ע ז"ל. כי זה כלו משל על מה שאמר לפניו ית' קנא קנאתי לד' אלקי צבאות כו' על שעי"ז אמר (שם י"ז) חי ד' אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי. הראה לו ית' ענייניו שונים. רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים. ולא ברוח ד' כי כבוד עליון ית' רחוק מאד מדבר המשחית ומפרק ומשבר. ואחר הרוח רעש. ולא ברעש ד'. ואחר האש קול דממה דקה שמה היה כבודו ית'. ומזה יקח האדם מוסר לעצמו לבחור ללכת לאט לאט. והקב"ה לא הודה לדברי אליהו ז"ל שאמר קנא קנאתי. והורה אותו דרך יבחר קול דממה דקה ודפח"ח. גם מרע"ה אדון הנביאים כמה התנהג על נקמו קנאת ד' ואפ' (במדבר כ') שמעו נא המורים. או דוד המלך עליו השלום שאמר (שמואל ב' י"ט) אתה וציבא תחלקו את השדה. כי על ענין כזה כבר נאמר (משלי ו') היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה. אם יהלך כו':

(ב) ומה נעמו לי בזה דברי המשורר ע"ה (תלים פ"ב) עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה. התפלא מאד על השופטי עול. לאמר כמה רחוקים הם משופטי צדק. כי הצדיק הלא כבר יקרה לפניו שגגה מרוב צדקתו ואהבתו את השי"ת שיגדל להפוך בזכותו. וא"כ השופטי עול אשר זה מלאכתם בתמידות לשפוט בהיפך לזכות החייב ולחייב את הזכאי יש להתפלא מאד בעניינם. הלא באין מנוס יזדמן לפעמים שהצדיק יהיה חייב בדינו. לגודל צדקתו בדינים. כמאמר לאו כולא עלמא דינא גמירי. וא"כ יפלא מדוע לא יזדמן אצל השופט הזה לשפוט גם אז דין מרומה. לזכות הצדיק לפטרו מאיש ריבו. וזהו עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה. כלומר תמיד יסובב נשיאות פנים רק אל הרשע. שזהו פלא עצום אצל השופט עול. ועל"ז התפלא ג"כ הנביא ע"ה ואמר (ירמי' ט') שבתך בתוך מרמ' במרמה מאנו דעת אותי נאום ד'. כלומר הלא שבתך בתוך מרמה. והמרמה היא אצלך לדירת קבע לשבת בה בתמידות. וגם במרמה מאנו דעת אותי נאום ד' כלומר הלא שבתך בתוך מרמה. והמרמה היא אצלך לדירת קבע לשבת בה בתמידות. וגם במרמה מאנו דעת אותי

נפשו ועל קיומו ועל השלמת מחסוריו. לפתוח לו אוצרו הטוב אשר במעוני זבוליו. והתפלה היא ציר נאמן להשיב לב אבות על בנים לרחם עליהם להטיב להם ולמלאות מחסוריהם. כי כן מנת כוס מדת הרחמים. לרחם את המבקש רחמי המרחם. בלתי אותו שאינו יודע לערוך תפלה ותחנה להתפלל אל הקב"ה. יתחסד עמו ע"ד הסד חנם אמנם מי אשר לאל ידו להתפלל. ואינו מתפלל. הוא סבה גדולה לעורר מאת המרחם היפך הרחמים. כאשר עינינו רואות כמו כן במשפט ב"א. כי האב יחמול על בנו הקטן. ויחקור על תשוקת נפשו. ויבקר על מחסורו. אף מבלי שאלת הילד עליהם. לא כן בנו הקטן שיכול לבקש ואינו מבקש הלא יזדמן אל האב שיתאכזר עליו. כש"כ בבני אדם שאין קורבה ביניהם. כמו עני ועשיר. הלא כאשר העני יקשה את ערפו ולא יבקש מאת העשיר. הלא יקפוץ ידו וימנע הטוב ממנו. גם אחרי היכולת. וכמו אשר התפלה יש בכחה להשיב לב אבות על בנים כן יש בכחה להשיב לב בנים על אבותם. להכניע ערפם ולהקטין נפשם לפניו

שיורי המדות

הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. אבל אצלנו התפלה היא עיקר העבודה. כי הי תורה והי מצוה כו'. ממש ע"ד סוחר בא אל בית אכסניא ויתנו לפניו דגים ובשר צלי ומבושל. ומשקים יקרים. וכאשר אכל הבשר שאל על לגון וחזרת. הנה הלגון וחזרת אשר שאל לא בעבור היות זה עיקר מאכלו. כי העיקר הוא הבשר. רק אכל הבשר והצלי יחשב זה לתוספת תענוג. לימים בא הסוחר הזה אל אכסני' עני'. והיה רעב מאד. ויבקש את בעה"ב לתת לפניו לאכול. ויאמר לו מה לי בביתי. אין כל מאומה. לא דגים ולא בשר. רק מעט לחם ובצלים. כי זה מאכל שלמני. ויבקש שיתנו לו זאת. ויאכל וישבע וישב לבו עליו. הנה עתה נחשבים אליו הבצלים והחזרת לעיקר המאכל. כן הוא ית' כאשר יפגע בצדיק אשר ימצא תחת ידו מצות ומע"ט הרבה. זה הוא התענוג העיקריי. אשר בעבורו ישפיע לו הטוב. והתפלה היא רק לתוספת תענוג. כי הוא מכניע א"ע לפני כבודו ית' אם שיש לו הרבה זכיות. כמאמר אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אינם מבקשים אלא מתנת חנם. אבל אנחנו שאין תחת ידינו לערוך השלחן לפניו ית' בתורה ומצות שיתענג בהם ית'. עיקר העבודה היא התפלה. וזהו כל המאריך בתפלתו ומעיין בה כו'. משל לאשה עני' נשכרת אצל עשיר. ואמר לה לתת לה שכירות כך וכך ומאכלה יום יום. ויהי בבואה לבית העשיר. ותתן לה אשת הבעה"ב בשר לבשל ושארי מטעמים. ותשמח מאד. כי חשבה כי נתנה זאת לה לצרכיה למאכלה. ויהי כאשר נגמר התבשיל. אמרה לה שתתן המטעמים על השלחן. אז הבינה האמת כי אין זה מן השכירות. רק זה הוא אחד מן העבודות אשר עליה. שמחוייבת גם לבשל. אבל לאכול נתנו לה לחם וחומץ. והיה לה כאב לב מאד. כי היא לא חשבה כך. כן האדם טועה בעצמו. כי הוא חושב כאשר יצטרך לפרנסה לחם לאכול ובגד ללבוש ילך ויתפלל ויתן לו ית'. כאלו התפלה נתיסדה רק לבקש פרס. והוא מכין עצמו לקבל מה שהוא מבקש. ובאמת התפלה היא העבודה. והשכר יתן ית' כטוב בעיניו. אם בעוה"ז ואם בעוה"ב. א"כ כאשר לא נתמלאה בקשתו הוא לו לכאב לב. אבל עיון תפלה היא מעלה יקרה אל העבודה לגדלה ולפארה בחן ויופי ומארכת ימיו ושנותיו של אדם. וע"כ אמר יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר. וענין העונש הזה לאוי לבארו איככה הוא נמשך מן העון הזה. ואיככה הוא מדה נגד מדה. אבל כבר ביארנו בספר עין הנים כי העונש מכוון ממש אל החטא. כי הוא ית' כאשר ברא את האדם בעיר הנבראים הנה מלבד יופי תארו וצורתו באבריו החמריים. עוד את כל יקר נטע בו ית' באבריו הפנימיים. כי נסך ד' בקרבו רוח חכמה ודעת ושכל טוב לפאר בהם את מלאכתו אשר יעשה באבריו החמריים. כאשר ילמוד בתורת האלקים ובעמדו בתפלה לפניו ית'. אז יקח האדם הכלים הפנימיים היקרים הרעיונות הטהורות המזוקקות במצרף החכמה והדעת לסדר בם את פני המלך הכבוד ית'. אכן ברצותו ית' את האדם שאינו משמש עם הכלים הפנימיים האלה. ויספיק את עצמו בכלים החמריים לבד. אז אמר ית' כי נסך עליכם ד' רוח תרדמה כו' לא ידעתי ספר. והטעם יען כי נגש העם הזה בפיו כו' ולבו רחק ממני. לכן הנני יוסיף להפליא כו' ואבדה חכמת חכמיו כו'. אקח החכמה מן החכמים. אחר שאינם משתמשים בה למה היא להם. והבן:

שער התפלה

אמרו רבותינו ז"ל (ברכות ו' ב') מאי כרום זלות לבני אדם. אלו דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם. ומאמר זה יכלול הברכות והתפלות אשר אנחנו מברכים ומתפללים בכל יום. ופינו מלא שירה כים. ולשוננו רנה כהמון גליו. ולבבנו ריק מכל. כמאמר (ישעיה כ"ט) יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני (א). וכבר האריכו הראשונים ז"ל בתוכחות נמרצות על ענין זה. ע"כ לא אכתוב בו רק ההכרח בקצרה. ונבאר מהותה ואיכותה ועילתה וסגולתה. וסבת טעות ההמון בזה עד שאמרו דברים העומדים ברומו של עולם וב"א מזלזלין בהם:

פרק ראשון

מהות התפלה היא פרי יושר לבב אנוש אשר נפשו יודעת מאד דלות ערכו ושפלות מעמדו ופחיתות מצבו ועוצם חסרונו אל שלמותו. והוא מכיר בטובה אשר קבל כבר מיד המטיב העליון ב"ה. ומכניע ערפו ומקטין עצמו נגד כבוד יוצרו אשר רב טוב גמלהו ובידו למלאות מחסוריו. ויודע בבוראו כי חפצו ורצונו להטיב לברואיו. לכן פיו יספר צדקותיו. כל היום תהלותיו. יסדר שבחיו. ואח"כ יתפלל ויבקש על נפשו

שיורי המדות

(א) החכם מכל אדם ע"ה כבר אמר (משלי י"ד) בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור. דע כי כבר נתבאר בענין התפלה כי אין עיקרה לעורר אותו ית'. כי הצדיק אינו צריך לזה. והרשע עליו נאמר (תהלים נ') מה לך לספר חקי. רק עיקר התפלה היא לעורר את עצמו. וענין התפלה כמו מצוה אחרת. אשר על ידה יהיה האדם נעשה ראוי להשגת הטוב מאתו ית'. ע"ד מאמר (ישעיה ס"ב) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כו' המזכירים את ד' אל דמי לכם. ממש כענין השומרים בלילה הזועקים בכל שעה. וזעקתם אינה בעבור אחרים להקיץ אותם משנתם. בלתי להוכיח על עצמם כי נעורים הם. ועומדים על משמרתם. וזהו המזכירים את ד' הוא רק בעבור אל דמי לכם. וכמ"ש בחסל יעקב (פ' תשא ס"ע א') והוא שאמרו (ברכות נ"ה ב') ג' דברים מאריכים ימיו ושנותיו של אדם ואחד מהם עיון תפלה. ופריך והא אמר ר' חייא בר אבא המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב. ולדברינו יתכן כי התפלה היא רק כמצוה מכל המצות. שעי"ז יהיה ראוי לקבל הטוב. ויהי' ענינו ממש כפועל העושה במלאכה אשר בעה"ב צריך שיעבוד בכל כחו. לא כמתרשלה. וזהו בכל עצב יהיה מותר. ר"ל אם האדם מתפלל בכל כחו אז יהיה מותר. אבל ודבר שפתים. אם בפיו ובשפתיו לבד. הדבר נראה כי אינו כעובד שכוונתו אל המלאכה. אבל הוא בא כתובע. אז אך למחסור. ממש כמאמר בא לידי כאב לב. וע"כ פי' רש"י ז"ל ומעיין בה מצפה שתעשה בקשתו. הלא טעה בשורש התפלה. שהיא רק לעורר א"ע בעבודתו ויגיעתו ומאמר מאריכים לו ימיו ושנותיו. מיירי שהוא מכוון בה היטב ביגיעה רבה כמאמר כל עצמותי תאמרנה. ודע כי מה שאמרו חז"ל (שם שם) גדולה תפלה יותר ממעשים טובים. שאין גדול במעשים טובים כמרע"ה ולא נענה אלא בתפלה. כבר פירשו התוס' גדולה תפלה ומע"ט יותר ממע"ט לבד. ובמשה הי' תפלה ומע"ט. וכי תאמר פשיטא לתרי עדיף מחד. רק כי באמת המע"ט עיקר אצל הצדיק כנ"ל. רק התפלה היא בגדר יתרון אצל הצדיק. כמאמר (יבמות ס"ד)

הקב"ה

וניזון לגופו. ומתמדת עליו ברכת התפלה עד עת תפלה אחרת. כהתמדת כח סעודת היום עד שיסעוד בלילה. וכל אשר תרחק עת התפלה מהנפש היא הולכת וקודרת כו'. וכבר אמרו חכמינו ז"ל (ברכות כ"ו א') מעות לא יוכל לתקון זה שביטל קריאת שמע של שחרית או של ערבית. ובמקום אחר אמרו (שם ק"ג ב') אדם קורא קריאת שמע שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא דומה עליו כמי שלא קרא ק"ש מעולם (א) וכבר יש בידינו סדר התפלה מאנשי כנה"ג. ומאה ברכות אשר על האדם לברך בכל יום.

לא

שיורי המדות

(א) וטעם הדברים. כי הכתוב הזהיר אותנו (דברים ד') רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים כו' ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. ותועלת הזכרון הזה: כי הקורא הדורות מראש צופה ומביט על סוף כל הדורות ורואה כי המדריגה הנפלאה שהיו בה ישראל במעמד הנבחר. לא תקום ולא תהיה עד עת קץ במהרה. כי בכל עת מן העתים המתגלגלים ובאים ימשכו כוכבי השלמות, ואם הראשונים כמלאכים כו'. ומכש"כ דור דעה כדורו של משה. אשר קבלו התורה מפי הגבורה אין ערך אל קדושתם ומעלתם, אשר ע"כ הדברים והענינים אשר נתקדשו בימיהם. והיה נעשה בטוהר ידיהם, היה הברכה אל הדור ההוא להשאיר ברכה אחריהם. כמו שידענו מהאפר פרה. כי לא היה בה כח לטהר טמאים אם לא ע"י מה אשר היו מערבים בה מעט אפר מאפר פרה שעשה משה במדבר. וכן בשמן המשחה. כי אז נעשו הענינים בקדושה עצומה, וא"כ איה איפוא ישיג האדם עתה הקדושה הנפלאה והמדות ישרות אשר אל התורה אם אין בנו בחי' יקרה זאת, ובמה נעבוד את ד'. לכן הזהיר הכתוב רק השמר לך כו' פן תשכח את הדברים כו'. לזכור את מעמד הקדום והנורא הזה. כי ממנו נקח לעבוד את ד' גם עתה. וזהו ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך, משל לנער נסע למרחקים ולמד שם מלאכה יקרה. ואחר מספר שנים עלה בלבו לשוב לבית אביו. וקנה לו כל הכלים אשר היו בבית אדוניו ויסע לדרכו, ויהי בדרך במלון ותכבד עליו המלאכה ויחר אפו, וישלך אל המים כל הכלים היקרים. אשר היו לו. ויהי בבואו אל ביתו ריקם, בכה במר לבו. ויאמר הה נחמתי כי עשיתי נבלה כזאת. במה אתפרנס מעתה. והנה הנבל הזה שלא ברגע אחת אשר הי' משוגע אבד טובה הרבה בכל ימי חייו. עד שלא יוכל אח"כ להועיל ולהציל. אבל אם היה שומר הכלים בכל עת נסיעתו, והיה אוחז אותם יום יום בידו עד בואו לביתו. היה משכיל ומצליח סלה. כן מדות התורה נתנו לישראל בעת שעמדו על הר סיני. וכאשר רמז הגאון מהרי' אבוהב ז"ל במאמר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס' רבוא מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים. אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, היינו כי נתנו להם הכלים הנכבדים שהמה מוכרחים אל קיום התורה והמצות, ועטרו אותם בעטרות המה המדות המעולות, הטהרה והקדושה האהבה והיראה והענוה והזריזות וכדומה מן המדות. הנחלקים ע"ד כלל לב' סוגים, מדות המשלימות מ"ע, ומדות אשר למצות ל"ת, וזהו א' כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וא"כ מי אשר עלה עשן באפו. וישלך מידיו את המדות האלה, גם כי אח"כ יתענג ויתנחם. אבל הוא כמעוות לא יוכל לתקון. כמאמר (ירמיה ד') נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים. היינו לא יזרעו מע"ט בעוד קוץ ודרדר מדות הפחותות בידיהם, וזהו פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. ועי"כ ישובו לך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. כמאמר אם תעזבני יום יומים אעזבך. וזהו מאמר (משלי ח') אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום. בלי הפסק. ומשל למעין ומקור נאמן, אשר כל אנשי העיר ירוו את נפשם ממימיו הנאמנים, והרחוקים ממנו עושים צינורות מן המעין עד בתיהם, ואל שדותיהם. ואין די בצינור אחד, כי אין צינור ארוך כ"כ. ועושין צינורות קטנות סמוכים אחד אצל אחד. עד פתח בתיהם. ואם ינטל צינור אחד מביניהם. גם כי הוא קטן רק אמה אחת, עכ"ז כבר נפסק הקלוח, הנמשל הימים הם הם הצינורות אשר בהם ממשיכים אנחנו אלינו המדות והכחות ממעין היוצא מבית ד'. ממעמד הנבחר הקדום והנורא. לזכור פחדו ומוראו. עוזו וכבודו, למען תהיה נפשנו כגן רוה, לצייר בה הציורים הנכבדים ההם, וא"כ בהעדר מהם צינור אחד נפסק הקלוח. וא"כ יפה אמרו מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל ק"ש של שחרית או של ערבית. גם מאמר אדם קורא ק"ש שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא דומה עליו כמי שלא קרא ק"ש מעולם, כי מה בצע לו בהצינורות

כלם

לפניו ית' ולהודות לו על העבר ועל העתיד. כי האבל על המחסור יסבב שמחה בהשגתו אותו. ופרי האחד חבירו. ורבותינו ז"ל כבר גילו לנו חשיבות התפלה באמרם (ברכות ס"ל א') הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. לא אמרו הקב"ה חפץ או רוצה. כ"א מתאוה. כי זה יורה על הפלגת התשוקה יותר מאד. וכמאמר (בראשית ב') וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ כו' כי לא המטיר כו'. והטעם. ואדם אין לעבוד כו' שלא היה שיכיר בטובתן של גשמים לכן לא ירדו עד שבא אדם והתפלל עליהם וירדו (עי' רש"י) וכל הצדיקים והנביאים הקדושים לא נענו מעולם בלא תפלה. גם כי היה הדבר ראוי מאת הבורא ית' והיה נכון מאת האלקים. כאשר ידענו מבקיעת ים סוף. מירידת המן והבאר והזולת מהדברים. שלא נענו כ"א בתפלה. וכח התפלה גדול עד מאד. כי התפלה מהפכת מדת אכזריות למדת רחמנות. גם כי כבר יצא הקצף ח"ו להומם ולאבדם. התפלה מבטלת ומהפכת הדין לרחמים. כאמרם ז"ל (יבמות סס) למה נמשלה תפלת צדיקים לעתר. לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפכת מדת הקב"ה מאכזריות לרחמנות:

פרק שני

איכות התפלה היא על ב' דברים. שבח על העבר. ובקשה על העתיד. וכל א' נחלק לכמה חלקים. כמו רון שיר ושבח הלל הודי' וזמרה ועוד כמה לשונות מזה. וכן התפלה אמרו חז"ל (דברים רבה ב') בעשרה לשונות נקראת תפלה. ואלו הן. שועה. צעקה. נאקה. רנה. פגיעה. ביצור. קריאה. ניפול. ופלול. ותחנונים. ולא הדרוש ממני לבאר הבדל הלשונות והוראת כל אחד. אבל זאת ידענו כי כמו אשר הגוף בכללו הוא אחד. ובפרטיו הוא מתחלק לאברים רבים. וכל אחד שמו עליו כפי החלפות והשתנות השימוש אשר באבר זה מן האברים האחרים. כן כללות התפלה אחת היא. ובפרטה היא מתחלקת לכמה עניני'. ולכל אחד בחי' אחרת. וע"ד כלל תהיה התפלה על ב' פנים. אפשריית. והכרחיית. האפשריית היא אם יקרה לפניו מקרה לא טובה ח"ו ראוי לו לבקש ולהתפלל מאת עילת כל העילות וסבת כל הסבות להסיר מעליו מקרהו כי אל רחום הוא. ואם השיגה ידו טובה והצלחה בענין מן הענינים. יודה וישבח אל הטוב והמטיב. כראוי לפי המקרה. כאמרם ז"ל (ברכות מ') בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו. וכבר הורו אותנו חז"ל כל חקי הברכות אשר לברך בשם ומלכות או בלא שם ומלכות. והורו אותנו משפט התפלה שיהיה שבח לפניה ושבח לאחריה. כמאמר (שם ל"ב א') לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. והשבח יהיה מעין הבקשה שהוא מבקש על העתיד. כמו שתמצא באבינו יעקב ע"ה ברצותו לבקש (בראשית ל"ב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו. אמר תחלה קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך. התחיל בשבח על הטובות אשר עשה לו ית' עד עתה. וכן משה רבינו ע"ה ברצותו להתפלל שיעבור ויראה את הארץ. התחיל בשבח על העבר (דברים ג') אתה החלות להראות את עבדך את גדלך כו'. וכן תמצא בתפלת הנביאים ע"ה כאשר תבקש ותחפש. וטעם הדבר יתבאר אי"ה בבאור עילת התפלה (בפ' ג' מזה השער) וההבדל אשר בין הברכות לתפלות והודאות. כי הברכות אינם בלא שם ומלכות. כאמרם ז"ל (ברכות מ' ב') כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. ואין רשות ביד האדם להיות בודה ברכה מלבו. כ"א כפי המטבע אשר טבעו חכמים. כי לא כל הרוצה לטול את השם יבוא ויטול. אבל השבח וההודאה והתפלה ובקשה רשות ביד כל אדם להיות מחדש דברים כפי השעה הצריכה לכך. כמו שמצאנו תפלות הרבה אשר חידשו חכמי הגמרא ע"ה. שכל אחד התפלל תפלה הראוי' לו לפי ענין הצריך לו. ואחריהם סדרו הגאונים ז"ל כמה תפלות ופיוטים ושבחים הרבה. וההכרחיית היא כמו שאי אפשר לעולם בלא טוב התמידי ההכרחי אל קיום מציאות הנבראים. היא השפעת החיים לכל חי. והדברים הממשיכים החיים. היינו שפעת מחסורם מהמזון ומחיה אשר לא יספיק להם בלעדם. כן אין באפשר אל איש ישראל שיעבור עליו עתה מנתחי הזמן. יום או לילה מימי חייו. שלא יתפלל בו תפלה ותחנה. כמ"ש החבר (במאמר השלישי) והסדר הזה מהנפש כסדר המזון מהגוף. מתפלל לנפשו

ויזון

על אחד שהיה אומר בתפלתו האל הגדול הגבור והנורא האמיץ כו' . א"ל ר"ח סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך (ברכות ל"ג ב') אבל עכ"ז יקר בעיני ד' תפלות ישראל ויערב לפניו כל תהלה וכל תחנה אשר אנחנו מתחננים לפני כבודו . (ג) כי אין דבר ממהר מתת חסד כמו הכרת טובה וההודאה עליה . אשר ע"כ הפליגו ז"ל בעונש המתעלם והמתעצל מהברכות והתפלות . עד כי אמרו (ברכות ל"ה א') הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל . ר' לוי רמי כתיב לד' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם . לא קשיא כאן קודם

ברכה

שיורי המדות

נאה לשם כל מאומה . ולזה נאה שבח הרבה . ענה ואמר על ידי כלם לא עמדתי על חשיבותו . בלתי . רק השי"ת הוא הודיע לי חשיבותו בדרך כלל . התבונן בחכמת המשל הנכבד הזה כי הזולת מהמהללים להיותם מביעים תהלה ושבח . כבר נראה כי המה מעריכים כבוד אלקותו . לזה החכם דהע"ה ואמר כי אין בלשוני מלה להעריך ערך תהלתו ויקר גודל אלקותו . רק לך דומיה תהלה . וא"כ בזה הודיע יותר מכל המהללים זולתו והבן . ויגעתי גם ידעתי כי ישאלך לבבך על דהע"ה איך עלה לבו להרבות בשבחים ובתהלות כל כך הלא הוא עצמו אמר לך דומיה תהלה . ואחשוב כי דהע"ה בעצמו התכוון ע"ז במקום אחר ואמר (תהלים קמ"ה) תהלת ד' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד . אמנם דע כי מה שהזהירו אותנו שלא להרבות בשבחים . הנה השבח עצמו הוא מרוצה מאד . רק ההפסק מן השבח הוא פגם בכבוד העליון ב"ה . כי הדבר נראה כי כבר השלים השבח . ולזה המתין ר"ח עד שסיים תפלתו אח"כ אמר לו סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך . אבל אם היה ביכולת האדם לשבח בלי הפסק מעתה ועד עולם היה הדבר מרוצה מאד . אך הוא דבר נמנע אצל בשר ודם . לא כן דהע"ה שהי' מסדר שבחים לדורות הבאים מדור דור . כמאמר (שמואל ב' כ"ג) ונעים זמירות ישראל . וא"כ ארשת שפתיו בל ימנע לעולם . כי דור לדור ישבחו שבחיו ותהלותיו : ולכן אמר אשר סדר השיר הנכבד תהלה לדוד . שהוא ראש לכל השבחים עד שאמרו (ברכות ד') כל האומר תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא . אמר אח"כ תהלת ד' ידבר פי . כלומר לפעם . ועכ"ז לא יגיע הפסק כי לא יכלו הדברים מפי כל בשר . וזהו ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד :

(ג) ובגמרא (פסחים קי"ח ב') דרש רבא מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ד' את קולי תחנוני . אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני . ובהשקפה ראשונה הדרש רחוק מאד . אבל באור המאמר ע"ד עשיר שירד מגדולתו ונתדלדל מאד . והיה בוש לגלות מעמדו בפני אנשים . וכאשר הצריכו אותו אל איזה מס מן המסים . העריכו אותו כמשפט הראשון כאשר נתן שנה שנה . ועתה כאשר יצא הנוגש מאת השר לגבות המס . דחה אותו בלך ושוב ומחר אתן . ובהאריך הזמן ולא נתן ומלא השר חמה ויקצוף מאד . וישלח עליו נגישה אחר נגישה . ויהי בראותו את צרתו הלך אל השר והתחנן לפניו . ויאמר הושיעה אדוני לעבדך השלוח אשר זה כמה פלאים ירדתי . עד מאד נעניתי . ואיש לא ידעני וכבר אני נפוח מרעב אני וביתי . והכרת פנינו ענתה בנו . כי חשך משחור תארנו . ומדוע תעשה כה לעבדך . והשר ההוא כאשר שמע את דבריו נכמרו רחמיו עליו ונתן לו מאה לפרנס אותו ואת ביתו . ויאמר לו ידוע תדע כי מאד מאד בערה חמתי עליך על עניותך ובזדוני היה לתת לך עונש עצום . אכן הפעם נתברר לי כי מה שנתת היה ג"כ יותר מכחך הרבה . ע"כ משכתיך חסד . הוא הדבר בראותו ית' רוע מעשינו הוא כועס עלינו גם כי אנחנו לא נדע . אבל בעמדנו לשפוך שיח לפני ד' על גודל דלותנו ומרות נפשנו . אז כאשר נשמע בתלונותינו שוד עניים ואנקת אביונים נכמרו רחמיו ית' . ומעשינו הדלים לגדולים ונחשבים ישפטנו . כמאמר (תהלים ע"ט) אל תזכור לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד . וזהו אהבתי כי ישמע ד' את קולי תחנוני . ר"ל יודע אני כי הוא ית' כועס על מעוט עבודתי . ע"כ אחפוץ כי ישמע ד' קול תפלתי . ומה היא התפלה אפפוני חבלי מות כו' צרה ויגון אמצא כו' אנא ד' מלטה נפשי. וזהו שאמרו ז"ל למה יחפוץ ויתאוה לזה כ"כ יען אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני . וזה שאמרו בסמוך דלותי ולי יהושיע אע"פ שאני דלה מן המצות לי נאה להושיע . כי כאשר יערוך ית' מעוט מעשינו לפי רוב דלותנו ראויי' אנחנו להושיענו . והמעט אשר בידינו לרב יחשב .

לא לפחות מהם. ורובם מסודרים על הנהגת סדר היום. וכאשר יחסר מהם ממספר הראוי עליו להשלים. והם מסודרים אצלנו מפי רבותינו ז"ל. ואין לנו רשות לשנות בהם דבר כ"א לקצר במקום שאמרו לקצר. ולהאריך במקום שאמרו להאריך. כי הם ז"ל עם גודל השגתם ורוחב לב בינתם כוונו בסדר זה ענינים עמוקים ורחבים מני ים. ומה אנחנו ומה כחנו לדעת ולבחון את אשר כבר עשוהו והכינו לפנינו. כש"כ להרים ידינו עליהם לשנות בהם דבר. ועלינו להתנהג ולעשות בהם רק כפי אשר גזרה חכמתם הטהורה עלינו. ובהשתלם אצלנו שורש הסדר הזה למטה נעשה פרי למעלה. ובהעדר מהסדר הזה דבר. הוא כמו אדם המחוסר אבר. אבל כל האברים אינם על בחי' אחת. יש אשר בהעדרו או בהשתנות איכותו יעמוד גם בלעדו אבל לא בשלמות. כי לא יצא מכלל בעל מום. ויש מן האברים אשר בהעדרו ימות ויפסד כל בנין הגוף. כמו הלב והמוח ובדומה מן האברים הראשיים. אשר בהעדר אחד נשחת ונפסד כל הבנין. כן הענין בסדר התפלה אשר בידינו. יש בה אשר אם תחסר ממנה מאומה לא נשאר בידה מה. כמו ק"ש וברכותיה. אשר בהעדר ממנה גם מלה אחת. אינה פועלת פעולתה ובחי' סגולתה. ומהם דברים אשר תחסרם בהכרת כפי הזדמנות העת מן העתים. אשר יש לו לדלג ולקצר. אבל אין זאת תפלה שלמה. לכן שמהו נפשך מאד לבלי לחסר דבר מכל סדר התפלה כי אם בעת היותך מוכרח לדלג כפי המבוארים בפוסקים:

פרק שלשי

ועילת התפלה דע גם כי רוח איש יכלכל הדברים במשפט שכלו ורוח מבינתו יענהו ויעוררהו כי ראוי הבורא אשר ברא אותו והמציאו בחסדו וגומל לו טובות לאין מספר. להודות ולהלל את שמו הנכבד. כמאמר יהללוך ד' אלקינו כל מעשיך וחסידיך צדיקים כו' עד כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר כו'. אמנם על זאת ילאה כח שכלנו וקצרה יד השגתנו אשר הבורא ית' יקפיד ע"ז. ויחמוד ויתאוה לתפלתן של צדיקים (יבמות ס"ד) ומה יתן או מה יוסיף אנוש אנוש בתהלתו. ומי ימלל גבורותו. ולו דומיה תהלה. (א) אשר ע"כ גדר גדול גדרו חז"ל לבלי להרבות בשבחים. וספרו

על

שיורי המדות

כלה אם נחסר אחד מהם נפסק הקלוח. וזהו אמרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום באין הפסק כל מאומה (ועוד לנו דברים בזה יבואו אי"ה בספר אהל יעקב דברים על מאמר הסכת ושמע ישראל כו'):

(א) הוא שאמר הכתוב (תהלים ס"ה) לך דומיה תהלה אלקים בציון. בהשקפה ראשונה נראה כי יותר מהנכון היה שיאמר לך תהלה דומיה. אבל לדעתנו הורה בזה ענין יקר. כי הנה יש לנו לומר שני טעמים על שאין אנחנו רשאים להרבות בשבחים. א' כי אין קץ לשבחו כמאמר (שם ק"ו) מי ימלל גבורות ד' ישמיע כל תהלתו. ב' מה שאמרו חז"ל משל מי שיש לו אלף אלפים דינרי זהב ומשבחים אותו בשל כסף לא גנאי הוא לו (ברכות שם) וא"כ יש ב' מניעות בדבר. א' מצד המהלל. כי אינו יודע ואינו משיג. ב' מצד המתהלל. כי אין ערך לגדולתו ואין חקר לתהלתו. משל לאבן יקרה שנתנו אותו על יד איש הבלתי מבין על אבנים טובות שיעריך אותו כמה הוא שוה. ואינו רוצה מב' טעמים. א' מסבת עצמו. כי אינו מבין על שום אבן. ב' מצד האבן הזה. שאין ערך לשויו. והבדל בין ב' הטעמים. כי מן הטעם הא' הוא גנאי אל המעריך. אבל אם מן הטעם הב' היא מעלה גדולה אל האבן. שאין לה ערך ובדרך כלל נודע יקר ערך האבן. כן הדבר אם אין אנחנו מהללים מסבת קוצר השגת המהלל. כי אין אנחנו מבינים. א"כ הדומיה לנו לחרפה. ואם מסבת המתהלל בעבור כי אין לשער אין ערך תהלתו. א"כ הדומיה עצמה כבר היא תהלה כוללת אליו ית'. וזהו לך דומיה תהלה. מסבת המתהלל תהיה הדומיה תהלה. אבל לא כן מסבתנו המהללים. כי אין אנחנו מבינים כל מאומה. משל לאחד שמצא אבן טובה ורצה לעמוד על ערכו. הלך ויקרא אחר מבינים הרבה והיו מעריכים אותו זה בכה וזה בכה. בא מבין גדול היותר בקי מכלם וראה את האבן. אמר לו דע אחי כי האבן הזה אין ערך להעריכו. ואין שיעור לשויו. מה עשה זה האיש לכלם לא נתן כל מאומה. ואל האומן הזה נתן שכרו בעין יפה. ויאמרו לו למה לא

נתת

פרק רביעי

איכות המתפלל כבר מבואר ברז"ל (ברכות ל"ד ב') חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום. (א) לא שתהיה תפלתו בעבור הרגלו מנעוריו אשר בקומו ממטתו מוכרח הוא להתפלל וההרגל עושה את שלו. כי הוא לובש טלית ותפלין ופותח פיו והפה דובר מעצמו. כמה שמות הקדושים יוצאים מן הפה שלא בכוונה. בפיו הוא אומר ברוך אתה ד'. כמדבר לנוכח. ואין אלקים לנגד עיניו. ובשפתיו הוא אומר מאמר (תהלים ט"ז) שויתי ד' לנגדי תמיד. כמ"ש הנביא

שיורי המדות

(א) ובגמרא (ברכו' ל"ד א') הקורא שמע שמע משתקין אותו. ופריך דלמא מעיקרא לא כיון דעתיה כו'. אי מעיקרא לא כיון דעתיה מחינן ליה במרזפתא דנפחא. ולא מעיקרא הוי כהאי כמיותר. אמנם דע כי אמרנו עיקר חיוב הכונה בקר"ש רק בפסוק ראשון. כמאמר רב נחמן לרבה עבדיה (שם י"ג ב') בפסוקא קמא נגרן טפי לא תצערן; וכן בתפלה (שם ל"ד) ובלבד שיכוון באבות. וטעם בזה ע"ד מאמרם ז"ל (במדרש אגור) תקעו בחודש שופר. חדשו מעשיכם שפרו מעשיכם. באו' זה. משל אחד חייב למלכו סך גדול והזמין אותו לב"ד. ואחר כל הטענות והתגלגלות יצא הדין אשר המלוה לא יגוש אותו שישלם לו כל החוב בבת אחת. כי כבד ממנו. אבל יקבל ממנו מעט מעט. וזה מחוייב לתת לו בכל שבוע כך וכך עד אשר ישלם לו כל הסך. והנה במשך הימים אם יזדמן אשר בשבוע א' לא יתן לו את חקו. יש לו התנצלות. אולי הכה. ואולי לא היה ביכלתו. ובתחלה היה חושב שיהי' לו. לא כן אם מ[illegible]שבוע הראשון לא נתן כפי אשר נתחייב. זה יורה על עוצם פשיעתו. כי בזדון לבו אינו משלם. כן בר"ה אדם מתגלגל על חובתיו ומבטיח על השנה החדשה שישלם מעט מעט. יפה אמרו חז"ל לכל השמות חדשו מעשיכ' שפרו מעשיכ' כאשר השנה מתחדשת ומתחלת תהיו זריזים להראות כי אתם משלמים. ואם אח"כ יזדמן ח"ו העלמה יש להתנצל לא כן מיד בעת התחלה. כן אם בתחלת ק"ש ותפלה לא כוון דעתו. יש לו התנצלות כי יצרי לבו הטעו אותו להוליכו בתוהו והוא הלא הכין את לבבו והתחיל תפלתו בכוונת הלב. ראוי לקיים בו מאמר (זבחים פ"ח ב') כל שתחלתו בקודש הקודש מקבלו. לא היה תחלתו בקודש אין הקודש מקבלו. לכן אם מיד בהתחלה לא כוון דעתיה ודאי לא הכין לבו כל מאומה. זה שאמרו אי מעיקרא לא כיון דעתיה מחינן ליה במרזפתא דנפחא. ובמדרש (איכה ג') קרוב ד' לכל קוראיו יכול לכל תלמוד לומר לכל אשר יקראוהו באמת. באור הדברים דע כי עיקר התפלה ויסודה אל דבר שהעולם נברא בעבורו שלא נברא העולם כ"א בעבור התורה שנקראת ראשית ובשביל כו' כן התפלה עיקרה [illegible] שיתפלל האדם על שקידת התורה והעבודה. כמאמר (תהלים כ"ז) אחת שאלתי מאת ד' אותה אבקש שבתי בבית ד' כל ימי חיי. בלתי כי לרוב התלאות ומקרי הזמן אשר נתקיים בנו בעוה"ר מאמר (דברים כ"ח) והיו חייך תלואים לך מנגד. מוכרחים אנחנו לשום כל בקשותינו על ההצלה מהם. וזהו נאמר (תהלים מ"ב) מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלקים כו'. ובתשובה ע"ז אלקי עלי נפשי תשתוחח. משל לאחד ירד מנכסיו והיה לו בת בוגרת בא אל קרובו העשיר לבקש מלפניו [illegible] אל איש. והוא אומר לו וכי אין לך כלי בית ותכשיטין הנשאר לך מבית [illegible] זאת ויהיה בידך במה להשיאה. והוא בוכה ואומר הלא כבר הכני לעבוד ולמשא למחיה נפש רעבוני ולנפשות ב"ב. ועתה רק עליך ואליך נשאתי את נפשי. וזה עמנו מאמר מה תשתוחחי נפשי כו' כלומר עוד ידו נטוי' להושיע לך אם תבקשנה כו'. [illegible] בכ"י אלקי עלי נפשי תשתוחח. כי כבר נפשי הומי' ומתאבלת על התלאות אשר על גוף הנפש. כי תהום אל תהום קורא כו'. ומה נכבד בזה מאמר חזקי' ע"ה (ישעי' ל"ח) מה אדבר ואמר לי והוא עשה אדדה כל שנותי על מר נפשי. משל מי שהיה אסור בבית האסורים. אם יתנדב אחד לפזר עליו להוציאו לחרות. ולהעמידו על מעמד ודרך כל הארץ הלא יתחייב להודות אל המוציא לשבחו ולהללו על טובו וחסדו. כש"כ אם יזדמן לו אחד שיוציאו ממאסר ויתן לו ארוחת תמיד על שלחנו כל הימים הלא עשה עמו טובה כפולה ומכופלת. כי פרק מעליו עול ודאגת פרנסתו ומחייתו. וא"כ יש לו מעתה יתרון על כל בני חורין שהם צריכים עכ"פ לדאוג ולחזור אחר מחייתם. וזה יהיה חיים בטוחים ושקטים כן

הדבר

ברכה כאן לאחר ברכה . ואמרו עוד הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל והוא חבר לירבעם בן נבט שחטא והחטיא את ישראל . שנאמר גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא לאיש משחית . וענין ההפלגה בזה שהפליגו חכמינו ז"ל לדמות אותו לירבעם בן נבט אשר חטא והחטיא את ישראל . גם ענין הגזל שאמרו כאלו גוזל להקב"ה ולכנ"י . דע כי כבר נתבאר אצל המעיינים בספרי חכמת האמת כי פעולת הברכה להריק שפע הברכה מאוצר העליון . והברכות היוצאות מפי המברך למטה עולות למעלה למקום הראוי להם להמשיך שפע אל כל מין מעין ברכתו . כמו שלמטה כבר אמרו לתת לכל מין מעין ברכותיו . כך למעלה מכל ברכה נמשך ברכה אל מינו בשנה הבאה וא"כ האוכל בלא ברכה הוא מפסיד הרבה . ולא יקשה בעיניך הדבר הזה לאמר מה האדם שיבוא אחר המלך ית' במענה פיו לעשות פרי למעלה . כבר בארו המקובלים ז"ל כי נפש האדם קשורה למעלה . וההתעוררות אשר מלמטה תסבב אתערותא לעילא בהעולמות אשר נשמתו אחוזה בהם . וכבר גילה לנו החכם ע"ה (שיר א') שמן תורק שמך . המשיל את שם הנכבד העליון ית' לכלי מלאה אפרסמון אשר גם כי היא מלאה ריח טוב . אינו רק בכח . לא בפועל . ואם יבא אדם מי שיזדמן ויניע הכלי . או יזיזו ממקומו . יתן ריחו מן הכח אל הפועל . (עיין ז"ר ל"ט) כן שמו הקדוש ית' נחל נובע מקור הברכה והטוב . אבל אינו מריק אל העוה"ז בלתי ע"י התעוררות האדם . והוא בהזכירו את השם הקדוש למטה . יעשה פרי למעלה להניע האוצרות להריק ברכה אל העוה"ז . וזה כל פרי האדם בארצות החיים כי כל טוב אדוניו בידו הוא להתפלל ולברך ולהודות ובזה יכלכל את כל העולם די מחסורו . ולכן אם מחסר מתפלה ומן הברכות או שהוא נהנה מן העוה"ז בלא ברכה . הוא ממעט הברכה בעולם . והוא כאלו גוזל להקב"ה ולכנ"י . והמשל בזה . כי העני לוקח מזון בהקפה ומשלם אח"כ . הוא פועל בהתשלומים ב' ענינים טובים . א' כי אין הדבר גזול אצלו . ב' כי ע"י כ יאמינו ויקיף לו עוד . ואם לא ישלם יפעל ב' רעות . א' כי הדבר נשאר אצלו גזול . ב' כי לא יאבה להקיף עוד לא לו ולא לאחרים . כי יפחד וידאוג . כן אם אינו מברך הוא גוזל להקב"ה כי לד' הארץ ומלואה . וזה לא שלם לו . גם גוזל לכנ"י כי לא יאבה ית' להקיף עוד גם לאחרים . וחוטא אחד יאבד טובה הרבה . והוא הטעם כמאמרם ז"ל (סנהדרין ו') בוצע ברך נאץ ד' הרי שגזל סאה חטים כו' ומברך עליו אין זה מברך אלא מנאץ . אחר כי עיקר הברכה לצאת מידי גזילה . והיא הגזילה תחת ידו . א"כ מה פעל בברכתו . והוא דומה לאחד נכמרו רחמיו על העני שיש קרע במלבושיו . והלך ותפרו . אבל קרע בו קרע אחר היותר גדול מן הראשון . והחזיר לו . ודאי משפטו לכעוס עליו מאד על ששחק ממנו כ"כ . ואולי זהו הטעם במאמר רבותינו ז"ל (נדרים פ"א) מפני מה ת"ח אין מצויין לצאת מבניהם ת"ח מפני שלא ברכו בתורה תחלה . ר"ל ואחר אשר לא שלמו מן העבר אינו מקיף להם לעתיד לבניהם (עיי' בבאורנו על ההגדה על מאמר כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר כו') ולכן הפליגו ואמרו חבר הוא לאיש משחית . חבר הוא לירבעם בן נבט שחטא והחטיא את ישראל . כי על ידו יסובב התמעטות השפע . ואם אין קמח אין תורה . והוא גוזל להקב"ה ולכנ"י . כי אין חפץ לבוראנו ית' כ"א בטובת ברואי עולמו . ויותר ממה שנהנה המקבל בקבלתו יהנה המשפיע בנתינתו . והמונע השפע ומפסידה ואינו מניח אל המקבל ליהנות ממנה . אז נקרא גוזל להקב"ה . כי לולא כן אין מציאות אל ענין גזילה אצל הקב"ה . כי לא יפלא ממנו דבר ח"ו . וכן המתפלל יתפלל רק בעבור טוב הכללי . וכבר אמרו רבותינו ז"ל (בבא קמא צ"ב א') המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה . וכן ספרו (ברכות ה' ב') ר' אליעזר חלש על לגבי' ר' יוחנן כו' חזי' דקא בכי כו' . א"ל על דא ודאי קא בכית . ובכו תרוויהו . באור זה ע"ד אמרם ז"ל (בראשית רבה ס"ג) ויעתר יצחק לד' לנוכח אשתו . יצחק היה מתפלל על אשתו . ואשתו היתה מתפללת עליו . והסגולה הנמשכת מזה כי המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר כו' . כן בבוא ר' יוחנן לר' אליעזר נתן ר' אליעזר דעתו להתפלל על ר' יוחנן . ונע"ב יענהו ד' להקימו מחליו . ור' יוחנן הבין זאת ואמר לו על דא ודאי קא בכית . ר"ל עליך כוונתך לא עלי . והפך ר' יוחנן פניו להתפלל על ר' אליעזר . ובכו תרוויהו :

איכות

כל נשימה ונשימה תהלל יה. וכן רמזו ז"ל בספר הזוהר (בראשית ל"א ב') במאמר (ישעיה מ"ב) כה אמר האל ד' בורא השמים ונוטיהם רוקע הארץ וצאצאיה נותן נשמה לעם עליה כו'. לא אמר ברא השמים רקע הארץ נתן נשמה, רק בורא. רוקע. נותן נשמה. בכל שעתא ושעתא בכל רגעא ורגעא. ויחשוב עם נפשו כמה פעמים המרה את פני אדוניו והקב"ה לא עזב חסדו ממנו וגם בעת ההיא השפיע לו הקב"ה חיים. ובכח ההוא אשר המחי' חיים נותן בו הוא עושה דברים להכעיסו. הה על העלבון הזה הנורא. כבר התמרמר עליו החסיד ע"ה במאמר (תהלים י"ד) ראית כי אתה עמל וכעס תביט. ועוד זאת. לתת בידיך. כי בידיך אתה נותן לו הכח והמשכת החיים גם בעת עשותו עמל וכעס. ואיככה ישא עיניו ואיככה יפתח פיו להתפלל ולבקש עוד דבר מאת פני הוד כבודו. יזכור נא שפלותו ופחיתותו שנאמר בו (איוב ט"ו) אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה. אשר על זאת התנהגו החכמים הראשונים לעמוד להתפלל מתוך התשובה. לשוב תחלה אל ד' ולהתאונן על חטאיו. כמאמר (מלכים א' ח') ושבו אליך כו'. ואח"כ והתפללו והתחננו אליך. כי אחר התשובה וההכנעה יתרצה לפני אדוניו. כמאמר (תהלים נ"א) זבחי אלקים רוח נשברה. — ומה יקרו בזה דברי רבותינו ז"ל (ברכות כ"ט ב') אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיה כל צרכיהם לפניך. באור זה עפ"י מה שהמשילו הז"ל על האשה הכורעת לילד (שבת ל"ב א') נפל תורא חדד סכינא. וכונת מליצתם ז"ל ע"ד תינוק המתחטא לפני אביו. ואין החטאים גדולים כ"כ עד שיתעורר על ידיהם לקחת שבט מוסר לייסר אותו. וכהזדמן אח"כ כי יעשה עוד חטאה גדולה המעוררת אותו לעשות בו שפטים. אז את כל חטאיו יזכור לפניו. ויבוא עמו במשפט על כלם. כן האשה אשר בעת לדתה היא נדונית במכאובים. אז היא נשפטת על הכל. גם על מה שלא היה מעורר דין עליה בפני עצמו. הנה עתה מגלגלין עליה את הכל. וזהו אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה. היינו כי נתמלאה הסאה במרד גדול אשר על ידו תתעורר לדון אותם על הכל גם על החטאי' הקודמים. כאשה עוברה. שהיא נדונית על הכל. עכ"ז יהיה כל צרכיהם לפניך.

פרק חמישי

רבותינו ז"ל אמרו (פסחים נ' א') לא כעוה"ז עוה"ב בעוה"ז אני נכתב ביו"ד ה"י ונקרא באל"ף דל"ת אבל בעוה"ב נכתב ביו"ד ה"י ונקרא ביו"ד ה"י. וטעם הדברים דע כי להקב"ה ב' הנהגות שהוא מנהיג בהם את העולם. אחת כי הוא מיסר הצדיקים ומראה להם פנים של זעם. והוא להם אות לטובה ואהבה גדולה. כאמרם ז"ל (שבת לת"ד ב') טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז משחוק שהוא משחק עם הרשעים בעוה"ז. ויש הנהגה ע"ד מאמר החסיד ע"ה (תהלים קכ"ה) הטיבה ד' לטובים ולישרים בלבותם. וההבדל ביניהם כי ע"ד הא' יש פירוד בין הדבקים. היינו האהבה היא עם יסורים. והשנאה עם התענוגים. ושלמה המלך ע"ה לא כן אמר (שה"ש ז') מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. ר"ל שתהיה האהבה עם התענוגים והשנאה עם היסורין. ואלו הב' מדות משתמשות בב' זמנים חלוקים. כי בזמן שהיה בית המקדש קיים. יש אהבה בתענוגים. ובחורבנו דיו לעבד שיהיה כרבו (ברכות נ"ח) ומעתה כפי הנהגתו ית' כך הוא נקרא. כי בעוה"ז שהצדיקים מתייסרים ביסורים גם כי תוכם רצוף אהבה. אכן היא רק אהבה מסותרת. כמאמר (ישעיה מ"ה) אכן אתה אל מסתתר. ולעינים נראה רק שנאה וכעס ח"ו. לכן הוא נקרא לעין ע"ש מדה"ד. הוא שם של אדנ"י. כי כן נראה ממעשיו לעין. ונכתב ביו"ד ה"י כי האמת כן הוא כי הוא רחמים ואהבה. אבל לעתיד במהרה שתהיה האהבה בתענוגים. אז יהיה קריאתו ככתיבתו. כמאמר (ישעיה מ') נחמו נחמו עמי כו' כל גי ינשא כו' ונגלה כבוד ד'. שיהיה כבודו באתגליא. וראו כל בשר יחדיו כי פי ד' דבר. כי האהבה והחסד יהיה נראה לעיני כלם. (א) לכן

יפה

(א) ומה טוב השמועה אשר שמעתי מפי ידידי הרב מו"ה נסים כ"ץ מפורטלאנד כי זה הכוון שאמרו רבותינו ז"ל (תענית ל"א) עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב

ביניהם

הנביא ע"ה בתוכחתו (ישעיה כ"ט) כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני. וכבר באהו ז"ל מאמר (איוב ב') ויבוא גם השטן בתוכם להתיצב על ד'. לקנא קנאת שמו הנכבד שמזכירים אותו בלא כוונת הלב כמ"ש ז"ל בספר הזוהר (פנחס דל"ט) מאן הוא דלא יוקיר לשמא דקב"ה כו' מאן הוא [illegible] ח"ש כו' ולא שוי יקר לשמא דא ולזאת היו מתנהגים להיות שוהים שעה אחת קודם התפלה לחשוב עם לבו לפני מי יעמוד להתפלל. הלא לפני אדון העולמים. ויוצר הנפשות. הבוחן כליות ולב. וזוכר כל מעשי עולם. מעשי איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר. אשר כמה פעמים חטא את דברו. ואז יכנע לבבו הערל ואז יגיענו מן הבושה והכלימה איך להתיצב לפני ד' ית'. כמאמר (ירמיה ל"א) בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי. (ג) ומה גם בחשבו עם נפשו השגחתו ית' על האדם בפרט ועל כל המציאות בכלל להמשיך להם שפע קיומם רגע אחר רגע. כמאמר רבותינו ז"ל (ב"ר י"ד) כל הנשמה תהלל יה. על כל

כל

שיורי המדות

בדבר חזקיה כי היה לו משפט מות. כמאמר (שם שם) כי מת אתה ולא תחיה. והשי"ת שלח לו ד' ית' והעביר מעליו הגזירה הזאת. והיה די אם היה יוצא מהגזירה ההחלטיית. והיה נשאר שוה לכל אדם שחייהם תלואים מנגד. כי לא ידע אדם את עתו. ויש לו לדאוג בכל יום. כמאמרם ז"ל (שבת קנ"ג א') ישוב היום שמא ימות למחר. ועכ"ז היה לו לשמוח כי יצא מן גזירת מות אל החיים המספרים. כש"כ עתה שהבטיח לו ית' חיי' בטוחים החלטיים. כי אמר לו הנני יוסף על ימיך חמש עשרה שנה. ומי הוא הדומה לו בעולם שלא יצטרך לדאוג בעבור החיים. וא"כ נשאר [illegible] זמנו בשלמות לתתו קודש לד' לבקש על התורה ועל העבודה. כי אין לו לדאוג עוד על ענייני הגוף ויוכל לייחד זמנו רק על ענייני הנפש. וזהו מה אדבר. ר"ל גם מה אשר הייתי צריך לדבר ולדאוג על חיים המספריים אם היה פוטר אותי רק מגזירה ההחלטיית לבד. הוא בעצמו אמר לי. והודיע אותי כי לא זאת לבד שיצאתי מגזירה ההחלטיית עוד אמר לי כי יפטור אותי גם מן המספריית. וזהו ואמר לי והוא עשה הודיע אותי את אשר עשה בחסדו. וא"כ אדדה כל שנותי על מר נפשי. כי אין לי לדאוג מעתה על ענייני הגוף רק על מר נפשי. ותפלה כזאת היא חביבה למעלה. כי הוא מתפלל על דבר אמת ונכונה לא רק גשמיים. וזהו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת:

(ד) [illegible] המאמר המפורסם הפסוק ע"ה (תהלים ק"ל) ממעמקים קראתיך ד' כו' באור זה בהקדים [illegible] רבותינו ז"ל (חגיגה ד' א') רב הונא כי מטי להאי קרא בכי. יראה יראה עבד שרבו מצפה לראותו יתרחק ממנו. דכתיב כי תבאו לראות פני מי בקש זאת כו'. משל [illegible] שהכניסתו אחת עשיר ונדיב פעם גנב אחת העשיר הזה מלבוש ויכעס עליו העשיר ויאמר [illegible] ממנו שלא יתראה לפניו מפני הבושה כי כסתה כלימה פניו. פעם אחד הדחק וידע אשר העשיר מטייל בכל יום בדרך פלוני. והלך ועשה לו שם מערה קטנה ונכנס שמה. וכאשר הרגיש כי העשיר עובר עליה. זעק בקול מר הושיעה אדוני. חמול נא. ויאמר אליו מי אתה בוא אלי והתייצב כה ואטיב עמך. ענה ואמר לא אוכל להתראות לפניך מבושת פני ויבקשהו העשיר כמה פעמים ולא קבל עליו. לאמר בושתי וגם נכלמתי מפניך כי אנכי הוא אשר גנבתי בגד פלוני ממך. ועוד עתה אני לבוש בו. [illegible] כל עתה להתראות לפניך. וזהו ממעמקים קראתיך ד'. כי הנני מכניס עצמי בעמקי [illegible] שלא תביט בפני. כי אנחנו מלוכלכים בעונות. לכן נסתרה בבשתנו ותכסנו [illegible] להתייצב נגד פניך. רק ד' שמעה בקולי תהיינה אזניך קשובות לקול תחנוני. והטעם כי אם עונות תשמר יה ד' מי יעמוד כי מכף רגל ועד ראש אין בנו מתום ובאמת תשוקת' ית' גדולה מאד לשמוע [illegible] באור פנינו. כמאמר (שה"ש ב') הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כו'. ובעוה"ר הננו [illegible] מסתיר פנים ממנו. זה שאמרו ז"ל ר' הונא כי מטי להאי קרא בכי. יראה יראה. עבד שרבו מצפה לראותו יתרחק ממנו. דכתיב כי תבאו לראות פני כו'. ואוי לאותה בושה וכלימה אם האב בא אל בנו להשתעשע אותו ולשום בסגלתו ולשמוע קול דברו. והבן ההוא תכסהו כלימתו מלהתייצב לפני אביו בבגדים צואים. וזהו שאמרו (ברכות ל"ב) מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים. והוא ע"ד שכתבנו במ"א בבאור מאמר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו (אבי"ש פ' ב' ע"ש ויתבארו הדברים):

שפתי מרמה. ומה גם אם עוד בא בפה דובר נבלה ולשון הרע. וכמה הפליגו ז"ל באחריות הדבור עד שאמרו (אבות א׳) ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה (עיי׳ אבות דר"נ כ"ב) ונאמר (משלי י"ח) מות וחיים ביד לשון. ונאמר (תהלים ק"ב) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה כו׳. ונאמר (קהלת ה׳) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף האלקים על קולך (ב) ודהע"ה אמר

מי

שיורי המדות

(ב) ובמדרש (ויקרא רבה ט"ז) רבנן פתרין קריי׳ במרים. אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. אל תתן רשות לאחת מאבריך לחטיא את כל אבריך. ואל תאמר לפני המלאך זה משה שה"ד וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. כי שגגה היא. אשר נואלנו ואשר חטאנו. למה יקצוף האלקים על קולך. על אותו הקול שנאמר ויחר אף ד׳ בם וילך. באור זה. דע כי לה"ר יזדמן על ב׳ פנים. פעם יזדמן שידבר לה"ר על הפחות ממנו במעלה. אשר אפשר שיש בו פחיתות וחסרונות אבל עכ"ז זה הדבר שהוא אומר עליו הוא שקר. א"כ עשה עמו רעה כי הזיד לדבר עליו שקר. ופעם יזדמן כי ידבר נבלה על מי שהוא גדול ממנו הרבה. והוא מוחזק לצדיק תמים. א"כ גם בטרם שבקר ובטרם שבחון הדבר אשר אמר אם הוא אמת או שקר. שכ"ז עשה נבלה על שהרהיב נפשו ומלא את לבו לפתוח פיו ולהוציא דבה על איש מעולה כזה. והבדל בין ב׳ הסוגים האלה. כי בהא׳ אשר כל משעל הרע הוא מה אשר דיבר עליו שקר. יכול המדבר להתנצל לאמר טעיתי ושגיתי. חשבתי שהוא אמת. לא כן ענין הב׳ אשר הרעה היא איך מלאו לבו לחשוב עליו ענין דופי. כש"כ אם שקר העליל עליו. אז אין בידו להתנצל לאמר טעיתי. כי עכ"ז איך מלאו לבו לפתוח פיו עליו. וזה שהליע ית׳ ואמר (במדבר י"ב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא כו׳ ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה. לאמר כי מתחלה בעלילה באתם עליו. וכי תאמרו לא ידענו. עכ"ז איך לא יראתם לדבר בעבדי במשה. וזהו ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא. כי טעיתי בהענין. ואני חשבתי כי האמת אתי. עכ"ז למה יקצוף האלקים על קולך. על הקול אשר הוצאת מפיך. ומה איכפת לך בזה אם אמת או שקר. אמר אשר הקב"ה הזהיר על כל השפטים. והמאמר מבואר מאד למבין. — אמנם במקום אשר ביארו חז"ל ענין זה ביתר באור. והוסיפו חכמה וטוב אל הדברים הנזכרים לפנינו. והוא (בראשית רבה ע"ט) בשוע לשון תחבא. אמר ר׳ אחא קשה לשון הרע שמי שבראו עשה לו מקום שיטמן בתוכו. והדברים סתומים וחתומי׳. אבל יתבארו היטב בהזכיר מאמר (שמואל ב׳ י"ט) ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך כו׳ ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבושת. ויאמר אדוני המלך עבדי רימני כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה כו׳ וירגל בעבדך אל אדוני המלך ואדוני המלך כמלאך האלקים כו׳. דע כי ההצלה מן המלשין אשר אשר הלשין יהיה על אחד מב׳ פנים. אם בהביא ראיה על הנלשן לזכותו ולנקות אותו מן הדבה ולברר כי לא עשה את הרע אשר אמר עליו המלשין. ואם בהביא ראיה לפסול את המלשין על שלא יהיה ראוי לנאמין את דבריו אשר דבר ואשר ידבר. ומעתה הנה אחר אשר כבר המתיר הקב"ה בעון לה"ר כמעט יותר מחומר עון השקר. א"כ הוא מזוייף מתוכו. כי אין עוד מן הצורך להביא ראיה עליו לפסול אותו מלהאמין בו. כי אין לך עוד ראיה גדולה מזאת. לאמר הלא עברת על עון לה"ר. כש"כ שאינך נאמן שלא לשקר. זה אשר הניע מפיבושת בן שאול לפני דהע"ה. על שאלתו למה לא הלכת עמי מפיבושת. השיב ואמר עבדי רימני כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה כו׳ ועשה בחכמתו לפסול את המרגל עליו. לאמר וירגל בעבדך אל אדוני המלך. לאמר הלא ודאי אינו ראוי להאמין בו ובדבריו. אחר כי עבר על עון לה"ר: וירגל בעבדך כו׳. כש"כ שאינו נאמן שלא לשקר. וזה מאמר המדרש בשוע לשון תחבא. והיה קשה להם ז"ל מדוע לא אמר משוט לשון תחבא. לכן יפה ביארו ואמרו קשה לשון הרע שמי שבראו ודיבר בפיו והמציא עשה לעצמו מקום שיטמן בתוכו. כי מגודל העון של לה"ר ואומר המטא אשר עבר. כבר יוכל להטמן בתוכו. שלא יעשו דבריו רושם באזני הזולת. ותוכל להטמן ולהסתר ממנו להנצל מלשונו שלא יאמינו לו ולא ישמעו לקולו. אחר כי הגדיל לעשות לעבור על לה"ר כש"כ כי יקל את לשונו לדבר שקר על חבירו. ולא תצטרך עוד לבקש ראיות על המלשין לפסול אותו מלהאמין בו. כי מני׳ וביי׳ תסתייש להצדיק צדיק ולהרשיע רשע.

יפה אמרו לא כהעוה״ז עוה״ב . לבאר כי הדבר תלוי בעוה״ז . כפי מנהג העולם עתה ולא בהקב״ה . כי הוא ית׳ אהבתו וחמלתו עלינו בכל הימים ובכל חלופי הזמנים . רק לעינים נראה עתה הנהגת מדה״ד . לכן נקרא בא״ד . ואולי זה שרמזו רבותינו ז״ל בספר הזוהר (פנחס ר״ל א׳) וז״ל אבל בעוה״ב נכתב ביו״ד ונקרא ביו״ד למיהוי רחמי מכל סטרא . — ואחר הדברים והאמת האלה יתבאר ענין מאמרם ז״ל (ברכות ס״ג א׳) מנין שאין עונין אמן במקדש . שנאמר קומו ברכו את ד׳ אלקיכם מן העולם ועד העולם כו׳ . ובאור ההוכחה הזאת ע״ד שאמרנו בהנהגת העוה״ז . אשר ע״ז יורה מאמר אמן . אל מלך נאמן . כי רחמיו נאמנים . גם כי העינים רואות רק חמה וכעס . וכבר ביאר הנביא ע״ה כי בזמן החורבן הברכות מעורבות בקללות . כמאמר (חגי א׳) זרעתם הרבה והבא מעט . אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה לבוש ואין לחום לו . ט׳ והבאתם הבית ונפחתי בו כו׳ . אבל הברכות שהן קצובות מבהמ״ק . הם שלמות . אין במגורם רע כל מאומה . וזה נרמז במאמר קומו ברכו את ד׳ אלקיכם מן העולם ועד עולם . רמזו בזה אל מה שדרשו במקו׳ אחר בספר הזוהר (בראשית קנ״ח ב׳) דא באתכסיא ודא באתגליא . ובבהמ״ק היה ענין ההנהגה באתגליא . כי עשרה נסים נעשו לאבותינו בבהמ״ק בכל יום ולכן לא היה הצורך לענות אמן . כי באין ספק תהיה הברכה רק לברכה בכל חלקי השלמות . לא כן חוץ למקדש מחויבים אנחנו לענות אמן . להורות שהוא אל מלך נאמן . ולבקש ולהתחנן בזה שתהיה הברכה לברכה ולא יתערב בה שום קללה . כמאמר (משלי יו״ד) ברכת ד׳ היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה . ר״ל שלא יהיה נמשך ממנה אח״כ דרך עוצב . ומן הטעם הזה עצמו חייבו אותנו ז״ל (ברכות ס׳ ב׳) לברך על הרעה כמו שמברכים על הטובה . רק הברכות הן חלוקות . על הטובה אנחנו מברכים הטוב והמטיב . ועל הרעה דיין האמת . יען כי אצלו ית׳ הטוב והרע גם שניהם מצד האהבה והחסד . ואם אצלנו הם נבדלים והלוקים . זה למתוק וזה למר . אצל הקב״ה דרך אחד וכוונה אחת להם . לכן אנחנו מברכים ברכות חלוקות ומיוחדות על הטובה מעין הטובה ועל הרעה מעין הרעה כמו שהם מחולקים אצלינו כפי הנראה כן ברכותיהם חלוקות כפי הנשמע . אבל בלב אשר מחשבת הלב לא נראית כ״א לד׳ לבדו ראוי להראות לשניהם פנים אחד . ולקבלם בשמחה . כמו שאצלו ית׳ שניהם מצד החסד . ואולי זה באור מאמר (תהלים ק״א) חסד ומשפט אשירה כו׳ . ר״ל בעת עשותך עמי דין אשר ממך הוא חסד ואצלי הוא משפט . ואמר חסד ומשפט ושניהם על נושא אחד . לך ד׳ אזמרה על כוונתך הטובה ועל גודל החסדך ליישר אותי להטיב לי באחריתי .

פרק ששי

חכמים הגידו כמו אשר בהקריב תשורה לפני שר ונגיד יש לראות שתהיה התשורה ראויה להתכבד . ושתהיה מעוטרת בתוך כלים יקרים וחשובים . כן בגשת האדם אל הקודש להקריב מנחה תפלה והודאה למלך עולמים ית״ש . ראוי לו לראות שישתלמו בידו הב׳ תנאים הנזכרים . א׳ שתהיה התפלה בכוונת הלב ובהכנעת רוח . ב׳ לעיין ולבדוק בעצמו אם תבוא מנחתו בכלי טהור בית ד׳ . אם שמר את פיו ולשונו לבלי יתגאלו ח״ו בדברים המתועבים . כי כבר דרשו חכמינו ז״ל (שבת ל״ג א׳ [illegible] קי״ד ב׳) ולא יראה בך ערות דבר ערות דבור . ודהע״ה אמר (תהלים י״ז) האזינה תפלתי בלא שפתי

שיורי המדות

ביהיה בגן עדן וכל אשר מראה עליו באצבע שנאמר (ישעיה כ״ה) ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו כו׳ . ר״ל כל אשר יורה באצבע כמורה באצבע על הטוב הנגלה כי עין בעין יראה את הטוב הגמור . כי יתברר לו אשר כל מה שעבר עליו בזמן העבר כמה טוב וחסד ד׳ גבר עליו . אך עיניו לא ראו ולבבו לא הבין . אבל אז יורה באצבע על כל פרטי המקרים כי היו טובים ורחמים גדולים . וזהו ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה אשר קוינו לו ויושיענו הלא זה ד׳ . היא היה רחמים . ולכן נגילה ונשמחה בישועתו . שמחה מעולם . למפרע . והבן . —

יתר על כל החיים המהלכים תחת השמש לתת לך שארית ותקוה בהשתמש בו בענינים נכבדים רוחניים דברים העומדים ברומו של עולם. והיא מלאכה יקרה ודקה עד מאד. כמאמר (תהלים קמ"ט) והרב פיפיות בידם. כי זאת נחלת עם ד' כי בפיהם ובדבר שפתיהם יש כח נפלא לנתוש ולנתוץ כל המסכים המבדילים בינינו ובין אלקינו ולבנות ולנטוע נטעי נעמנים בהעולמות העליונים, יעשו שורש למטה ופרי למעלה. כמה על האדם להזהר בשמירתו שלא לקלקל מלאכתו וסגולתו. וכבר יש מן החכמים האלקיים שאמר אלו הוינא בטורא דסיני הוה בעינא תרי פומי. והוא לסבת ב' הטעמים הנזכרים. אם מפני חשיבותו וקדושתו ומעלתו. ואם מפני קלות הפסדו. כאשר האדם יפצה פיהו אל דברי הבאי. — וכי תאמר בלבבך א"כ אין לחוש רק מהיום ההוא והלאה. כי ע"י הדברים בטלים אשר יבטא בשפתיו עתה הוא מקלקל ומחלל את פיו אל מה שילמוד ויתפלל אח"כ. אבל לא מה אשר למד כבר. אמנם חכמינו ז"ל האמתיים אמרו כי למפרע הוא מפסיד. ונגד כל דבור אשר יצא מפיו לבטלה יצא ממנו למולו דבר מן התורה אשר למד כבר. (ג) א"כ איפוא יפה בארו ז"ל ודברת בם ולא בדברים בטלים.
כי

שיורי המדות

(ג) הוא שאמרו חז"ל (אבות ג') מסורת סייג לתורה. מעשרות סייג לעושר כו'. וסיים ואמר סייג לחכמה שתיקה. הפך את הסדר. ולא אמר כאשר בתחלה שתיקה סייג לחכמה. אבל הם הם הדברים שאמרנו. והנה מבוארים בדברי רבותינו ז"ל (במד' פ"ר א' על מאמר לריח שמניך טובים) מה השמן הזה הכוס מלא שמן. ונפל לתוכו טפה של מים. יוצאה כנגדה טפה של שמן. כך אם נכנס דבר של תורה ללב. אח"כ נכנס ללב דבר של לצנות, יצא כנגדו דבר של תורה. לכן יפה אמרו ודברת בם בתנאי שלא תדבר אח"כ דברים בטלים. כי אז תשחית ואז תפסיד את המ"ע שכבר קיימת ודברת בם. כי תקיא אותם תורה. לכן יפה רמזו ז"ל בשנותם את טעמם בענין השתיקה. כי כל הגדרים אשר הזכירו תחלה הגדר קודם. המקיף קודם אל הניקף. מסורת סייג לתורה. מעשרות סייג לעושר. כי אם יתן מעשר יתעשר. לא כן השתיקה כי היא סייג וגדר אל החכמה אשר למד שלא תצא מלבו. לכן יפה אמרו סייג לחכמה שלעולם השתיקה שאחריה. —

וטהורים אמרי נועם מפי כבוד ידידי הגאון החסיד מוהרי"ע ליפמאן מטעזריטש נ"י בבאור מאמר עמוס ד' כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו. ואין קשר ויחס אל הענינים האלה אשר פרט. ורז"ל אמרו (חגיגה ה' ב') ומגיד לאדם מה שיחו אפילו שיחה יתירה בין איש לאשתו מגידים לו בשעת הדין. אמנם הכתוב בעצמו בא לבאר ולהשכיל הדבר אל אזני השומע לבל יתפלא על הפלגת האזהרה על שמירת הפה והלשון. מה בכך אם ידבר דבר. לצורך או שלא לצורך. וכי יש כח בדבר שפתים לעשות רושם בעולם. להרע או להטיב. ע"ז בא הכתוב לתת דמיון על הדבר הנפלא הזה. כי הנה היותר פחות אשר בחלקי הנאצלות. היא הרוח. כי אינו רק רוח. לא גשם. ועכ"ז ראה נא את אשר יעשה גם הוא מן הרושם גם בעצמיים היותר מורגשים וחזקים. כמאמר (מלכים א' י"ט) ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים. א"כ כבר תוכל להאמין כי רוח פיך ודבר שפתיך יעשה ג"כ רושם בעולם לבד מן הנבדלים. וזהו כי הנה יוצר הרים. ובורא רוח. ובזה הוא מגיד לאדם מה שיחו. בזה כבר ביאר לו שיש לו לדעת כי דברי פיהו גם כי בעיניו נראים כדבר הבלתי מורגש. אבל עוף השמים יוליך את הקול ויעשה שמה מה שיעשה. ודפח"ח. —

הוא מה שאמר המלך החכם ע"ה (משלי א') חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה כו' בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר. עד מתי פתאים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם. התבונן עומק מליצתו הנפלאה כי היא ע"ד שאמר אביו החסיד ע"ה (תהלים כ"ז) ד' אורי וישעי ממי אירא ד' מעוז חיי ממי אפחד. בקרוב עלי מרעים כו'. עד. אחת שאלתי מאת ד' כו'. שבתי בבית ד' כל ימי חיי כו'. כי הנה הבורא ית' ברא את האדם בעולם הקטן ע"ד בריאת עולם הגדול. אשר תחלת הווייתו מארבע יסודות. והרכיב מציאותו וברא בו מרה אדומה לעומת האש. הדם לעומת הרוח. הליחה הלבנה לעומת המים המרה השחורה לעומת העפר. (עי' רעיי מהימנא פנחס רל"ד ב') וברא בו חמשה חושים. ועמם נמשכים ומתאספים כל התאוות והמדות אשר בעולם. והאלקים עשה את האדם ישר בארץ. שיתנהג עם החושים

(תהלים ל״ד) מי האיש החפץ חיים כו׳ נצור לשונך מרע כו׳ . וחכמינו ז״ל הפליגו הרבה בעון לשון הרע עד כי אמרו (ערכין ט״ו) המספר לשון הרע כאלו כפר בעיקר . ובמדרש (ויקרא רבה ט״ז) כל האומר לשון הרע עובר על חמשה חומשי תורה . ע״כ נבאר בקצרה את אשר תשיג ידינו מחומר הענין הזה . ותחלה נבאר ההבדל אשר בין הלשון לשארי האברים .

פרק שביעי

ההבדל אשר בין הלשון לשאר האברים. כי כל האברים שבהם וקלקולם תקונם והפסדם אינם ידועים. יש אשר הזריזות בהם משובח, ויש אשר העצלות בהם משובח. ורובם הזריזות בהם משובח. אבל הלשון לעולם בו הקצור משובח. גם בדרכי הלמוד הזכירו חז״ל (חולין ס״ג) לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה. ומכש״כ לעניני הגופות כמאמר (אבות א׳) כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה . ב׳ כי כל האברים יגעים עם רובי תנועתם . ויערב להם מנוחתם . אבל הלשון תנועתו קלה . ומרדף אמרים ויערב לו אם על לשונו מלה. ג׳ כי יש באדם שבעה קני מנורה . העינים . האזנים . החוטם . הידים והרגלים . הלשון וגוית המעור . ואם תתבונן בהם תראה אשר ג׳ הם ברשותו האדם . והם העינים והידים והרגלים . כי לא ינועו ולא יתעוררו כ״א ברשות האדם . ושלשה אינם ברשותו. והם החוטם והאוזן והברית . והאמצעי ביניהם הדבור . (עיי ילקוט על מאמר ויסכר ילסק הכלה כו׳) כי אם יהיה האדם בולם פיו לבלי יפתח אותו גם על ההכרח . אז יהיה מסור בידו . אבל אם יתירהו וישלח אותו חפשי . אז בהתחילו לבטא בשפתים כמעט אינו ברשותו כמאמר (משלי י׳) ברב דברים לא יחדל פשע . אשר ע״ז קבעו לנו חז״ל לבקש רחמים ע״ז אלקי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה . ולכן הפליגו הנביאים הקדושים להזהיר בשמירת הלשון כ״כ אם מצד מעלתו והשיבותו . ב׳ מצד קלקלתו והפסדו . ג׳ מצד מהירתו וקלותו . ונבאר דבר דבר על אפניו . מעלת הלשון והשיבותו כי זה מותר האדם מן הבהמה בהאברים החיצוניים הנראים . והשכל מותר האדם מן הבהמה בהאברים הפנימיים . וכמו אשר השכל לא נעטר האדם בו כ״א להכיר את בוראו ולהשכיל באמתתו ולהתחייב לעבודתו . לאהבה וליראה אותו ולבטוח בשם קדשו . כן הלשון מובחר האברים כלי שרת לשרת בו בקודש . להודות ולהלל לשבח ולרנן על אשר הגדיל חסדו עלינו וקרבנו לעבודתו . כמאמר (תהלים ס״ה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך כו׳ . וחז״ל הפליגו ואמרו (יבמות ס״ד א׳) הקב״ה מתאוה לתפלתן של צדיקים . ואם כל דרכי עבודתנו בתורה ותפלה והודאה אינם נשלמים בלתי ע״י האבר הנכבד ההוא . ע״י הלשון המדברת . הלא גם מבלעדי אזהרת הכתובים היה מן הראוי אלינו ע״פ השגתנו והכרעת הבחנתנו שלא לחללו ושלא למעול בו מעל . לעבוד בו עבודת נכרים . כמשפט הכלי שנשתמש בו קודש לא ישתמש בו חול . ומן הראוי לנהוג בו מאמר (שמות ל״ד) במתכונתה לא תעשו לכם קודש תהיה לך כו׳ . וכבר העירו אותנו חכמינו הקדושים ז״ל על הענין הזה ואמרו (יומא י״ט ב׳) השח שיחה בטלה עובר בעשה . שנאמר ודברת בם ולא בדברים בטלים . ויותר היה מן הראוי לחייב עשה על השתיקה . מטעם כי עבר על עשה ודברת בם . מה לי אם דיבר דברים בטלים או לא דיבר כל מאומה . הלא אם הוא שותק ג״כ הוא מבטל עשה של ודברת בם . וחכמינו ז״ל לא כן ידמו כי אם לחייב עשה על הדבור מטעם ודברת בם . אין זאת כ״א מטעם הנזכר . אחר כי אתה צריך את הכלי הנכבד הזה לדבר בם איככה תדבר בו דברים בטלים . כי מעתה כבר הוא כלי שנשתמש בו קודש כו׳ .

השנית מצד קלקלתו והפסדו . כי הלא נפשך יודעת מאד בעניני עוה״ז מה שנוהגים בני אדם בכלים יקרים דקים כמו אזמל דק וחריף או חרב מרוטה ותער הגלבים אם לא ישמור אותו האדם ויצניעם למלאכתו . ולא ימנע אותם מעשות בהם דברים זרים משבירת עצמות ואבנים וכדומה . הלא לא יצלחו עוד למלאכתם המיוחדת להם . כי ע״כ יש בהם דין מוקצה מחמת חסרון כיס . ואם בדברי עולם הזה כך תחום נפשך לחמול על כליך תליך וקשתך . כש״כ איך לא תחום על יקר הדבור אשר חנך בוראך

יתר

כי בדברו דברים בטלים הוא עובר על ודברת בם שקיים כבר. איככה לא נזהר בהם שלא להפסידם. הוא שאמר החכם ע"ה (משלי ה') בני לחכמתי הקשיבה כו' לשמור מזמות ודעת שפתיך ינצורו. כי הבולם פיו מדברים בטלים חכמתו שמורה. וכאשר יפתח השער תצא חכמתו לריק כמשפט אוצר אשר שעריו פתוחים. וזה הוראת מאמר ודעת שפתיך ינצורו. ראה שיהיו השומרים עומדים על משמרתם לשמור הדעת והחכמה. והעליון ישמרנו ויחיינו. באור תורתו יאירו עינינו. עד יהיו רואות את מורנו. במהרה בימינו אמן:

שיורי המדות

כמעשה הרופא החכם המרכיב סמים מחולפים בסגולותיהם וחלוקים במשקליהם משקל גרה מזה. וכאיסר מזה. כן הרכיב הבורא ית' את האדם באופנים שונים אשר בהם יתקן הנהגתו. וכמו אשר האברים הפנימיים הנראים נבראו בו ע"ד כלל. ר"ל העינים לראות בהם. לא שהם מיוחדים לראות רק דבר זה. כי הבחירה בידו לראות כל מה שיזדמן לו לנגד עיניו. לראות המראות לשמוע הקולות הערבות לטעום המטעמים. וכן כל הפועלים. כן הפועלים הפנימיים נבראו אך בדרך כלל. כמו כן האהבה נטוע בלב. אבל לא נרשם לו במזג הרכבתו מה שיאהוב ומה אשר ישנא. כ"א שיבחור לו לעצמו הדברים הנכבדים לאהבה אותם. וכן כח הרחמים וכח האכזריות. הגאוה והענוה הרצון והכעס וזולתם אשר כבר אמרנום לפניך למעלה כי אין דבר שאין לו מקום. והאדם יש בלבו הבחירה עליהם להשתמש בהם כפי אשר יבחור. ודע כי כמו שאין כח בעינים לראות פנים ואחור. ולאזנים לשמוע ב' קולות. כן אין באפשר אל הלב לאהוב יותר מאחד. כי האהבה האמתית שהיא מלך המעלה לא תקום ולא תהיה שנים. כמ"ש החכם במאמר הח' מספר המדות וזה מבואר בדברי הראשונים ז"ל. ומעתה הנה משפט האדם המשכיל כך היא ע"ד משל עושה משתה ושמחה ושולח להביא את הקרואים. ובית המשתה קטן. והבעה"ב רואה אשר בטרם יבואו המנויים לסעודה. יתמלא הבית מאנשים רקים הזוללים כמשפטם אשר במעט כלי זמר הולכים ומתאספים והנה יכונן לאכול ויאכלו הביתה להיות מן הראשונים. ובע"כ מוכרח הבעה"ב לדחותם אחד אחד ולפנותם לתת מקום אל הקרואים אשר יבואו. כן הדבר בהאדם אשר נברא עם הרבה חושים וכחות הנצרכים אליו להשלמת עבודתו הנכבדת. האהבה לאהוב את השם הנכבד ית'. לאהוב התורה והמצות. לאהוב חכמי התורה. לאהוב רעהו. והמורא לירא את השם. וכדומה בכל הכחות. רק האדם כבר נאמר עליו (איוב י"א) ועיר פרא אדם יולד. ולפתח חטאת רובץ. כי האדם מנעוריו הוא ריק משכל לא דעת ולא תבונה בו. והכלים רקים. וממלא אמתחותיו מחפצי עוה"ז. כי הכלים מתמלאים מעצמם. כמו היראה לירא ולפחוד משבט הרודה בו. לירא מגנב ורוצח והזולת מהמקרים השולטים בעולם. ולהע"ה בראותו כי עת דודים הגיע. התור הנכבד להכנים בכליו הפנימיים החכמה והאמונה היראה והאהבה. ולא מצא מקום פנוי להם. כי כלם מלאים מעסקי העוה"ז. התחיל לדחות אותם בשקל פלס מאזני שכלו ועצומיו ואמתלאותיו. לאמר הלא ד' אורי וישעי. א"כ ממי אירא. ד' מעוז חיי. א"כ ממי אפחד. והאריך באמתלאותיו עד אשר פינה מלבבו כל יראות החצוניות. וכאשר פינה את הבית וכאשר השיג את עצמו ריק מכל היראות החצוניות אז הכניס בלבו את היראה הנכבדת האמתית. ואמר אחת שאלתי מאת ד' אותה אבקש שבתי בבית ד' כו'. זה שאמר שהע"ה על מי שמתעלם מזה. אינו נותן דעתו לפנות את לבבו וכל כלי נפשו. המליץ עליו במליצתו הנפלאה חכמות בחוץ תרונה. כי כחותיו מלאים מהבלי עוה"ז. ואין מקום אל החכמה לשכון כבוד בקרב לבו. תוך החדרים הפנימיים. לכן היא עומדת בחוץ ומקוננת. ובעיר אמריה תאמר (כי אם היתה החכמה בחדרי לב האדם כבר לא היה לה מן הצורך לפעול ולעורר את האהבה) תשובו לתוכחתי אביע לכם רוחי כו'. ועי' למעלה בשיורי המדות בשביעי משער האהבה באור מאמר אוהב כסף לא ישבע כסף אוהב תורה לא ישבע תורה. ואלקים עליון יכונן דרכנו לקראתו. וישיבנו לעבודתו. יאיר עינינו באור תורתו. באהבתו ובחמלתו. יחשוף זרוע קדשו וקרב ישועתו. ישגבנו שם אלקי יעקב בימין צדקו. ויזכור חסדו ואמונתו. להשיב את גאולתו. עם סגולתו. אסירי התקוה המחכים עת בואו לביתו. בהיכלי קדושתו. בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו. אמן: